İBN CERÎR ET-TABERÎ

İslam Klasikleri 15/2

Târihu't-Taberî

Taberî Tarihi

-2-

ANKARA OKULU

İBN CERÎR ET-TABERÎ

224/839 Taberistan'ın merkezi Âmül'de doğdu; hiç evlenmedi. Çiftçilikle uğraşan babası, onun gelirini sağladı. İlk öğrenimini Âmül'de yaptıktan sonra ilim tahsili için beş yıl kadar sürecek ilk seyahatini on iki yaşındayken Rey'e yaptı. Orada İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk*'ının icazetini elde etti ve sonrasında Bağdat'a gitti. Daha sonra sırasıyla Basra, Vâsıt, ve Kûfe'ye gitti. Sonra da Dımaşk yanında Suriye sahil şehirlerine uğrayıp Mısır'a geçti. Bütün bu şehirlerdeki ilim adamlarından istifade ettikten sonra Bağdat'a döndü.

Hayatının elli yıldan fazlasını geçirdiği Bağdat'ta babasının bıraktığı araziden gelen parayla geçindi. Abbasilerin teklif ettiği kadılık ve Dîvân-ı Mezâlim reisliği dâhil hiçbir görevi kabul etmedi. Ömrünün sonuna kadar ilimle meşgul olan Taberî birçok talebe yetiştirdi. Eserleriyle kıraat, tefsir, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında büyük bir otorite hâline geldi.

"İmâmü'l-Müfessirîn" diye anılan Taberî, sünnet ve hadis ilimleri sahasında Tirmizî ve Nesâî tabakasında bir muhaddis; fıkıh, ilm-i hilâf ve mukayeseli fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehid; tarih alanında ise "şeyhü'l-müverrihîn" kabul edildi. Ayrıca Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vâkıf, aynı zamanda bir şair, ahlak ve terbiye sahalarında kitap yazmış; felsefe, mantık, cedel, tıp, cebir ve riyâziyyât alanında zengin bir kültüre sahip büyük bir şahsiyettir.

Hanbelîler ve Zâhirîler kendisine düşmanlıkları yüzünden büyük sıkıntı çekti. Mutaassıp Hanbelîler evini taşladılar. Vefatında Şiîlikle itham edilmesi yüzünden geceleyin çok az bir cemaatin iştirakiyle cenazesi gizlice kıldırılıp defnedildi.

Cemalettin SAYLIK

Mardin Midyat Deyrizbin'de 1953'te doğmuştur. 1973'te Mardin İmam Hatip Lisesinden, 1977'de ise İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu. Resmî eğitim süreci yanında aralarında Halil Gönenç ve Abdulvahhap Aydın hocaefendilerin bulunduğu üstatlardan Arap dili ve edebiyatı alanında özel dersler aldı. 1994'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladı. 1987'de Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğine ataşe olarak; 2006'da Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğine eğitim müşaviri olarak atandı. Muhtelif yıllarda bakan danışmanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığında Dış İlişkilerle İlgili Bakanlık müşaviri olarak görev yapmış ve emekli olmuştur.

Ankara Okulu Yayınları: 272/2
İslam Klasikleri: 15/2

Bu Proje T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Telif Hakları Genel Müdürlüğü Tarafından Desteklenmektedir

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Editör: Mehmet Azimli
Son okuma: Kasım Gezen
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Birinci baskı: Mart 2019

Tk.No : 978-605-7596-08-6
ISBN : 978-605-7596-09-3

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com
ankaraokuluyayinlari@gmail.com

Târihu't-Taberî

Taberî Tarihi

-2-

Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi

İBN CERİR ET-TABERÎ

Çeviren
Cemalettin SAYLIK

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN 9

Ashâb-ı Kehf Hakkında 11
Yûnus b. Mettâ 16
Allah'ın Üç Elçiyi Göndermesi 22
Şemsûn 25
Circîs 27
Fars Hükümdarları 40
Erdeşîr b. Bâbek ve Krallığı 40
Farslarda İşbaşına Geçenler 47
Hürmüz b. Sâbûr 54
Behrâm b. Hürmüz 56
Behrâm b. Behrâm b. Hürmüz 57
Şahinşah b. Behrâm 57
Nersî b. Behrâm 58
Hürmüz b. Nersî 58
Sâbûr Zü'l-Ektâf 58
Erdeşîr b. Hürmüz 66
Sâbûr b. Sâbûr 66
Behrâm b. Sâbûr 67
Yezdicerd 67
Behrâm Cûr ve Hükümdarlığı 72
Yezdicerd b. Behrâm Cûr 85
Firuz b. Yezdicerd 86
Bu Dönemlerde Yemen ve Arap Bölgesi Valileri 92
Balâş b. Firuz ve Hâkimiyeti 94
Kubaz b. Firuz ve Hâkimiyeti 94
Araplarla Kubaz'ın Amilleri Arasında Vuku Bulan Olaylar 98
Kisrâ Anuşirvan ve Hükümdarlığı 102
Farsların Habeşistanlılarla Savaşı 108

RESULULLAH'IN (SAV.) DOĞUMU 162

Hürmüz b. Kisrâ Anuşirvan 178
Kisrâ Perviz b. Hürmüz 183
Farsların Hâkimiyetinin Son Bulması 195
Arapların Fars Diyarını Hâkimiyetleri Altına Almaları 195
Zî Kār Muharebesi 200
Amr b. Hind Sonrası 218
Şîreveyh b. Perviz 224
Erdeşîr b. Şîreveyh 235
Şehriberaz 236
Kisrâ Perviz'in Kızı Boran ve Hükümdarlığı 237
Cuşnesdih 238
Kisrâ Perviz'in Kızı Âzer Miduht 238
Kisrâ b. Mihr Cuşnes 239
Hurrezaz Husrevâ 239
Firuz b. Mihra Cuşnes 239
Ferruhzâz Husrevâ 239
Yezdicerd b. Şehriyâr 240

RESULULLAH'IN (SAV.) NESEBİ VE ATALARI 244
Abdülmuttalib'in Oğlu 251
Hâşim 257
Abdi Menâf 259
Kusay 260
Kilâb 266
Mürre 267
Ka'b 267
Lüey 268
Gâlib 268
Fihr 268
Mâlik 269
en-Nadr 271
Kinâne 272
Huzeyme 272
Müdrike 272
İlyâs 273
Mudar 274

Nizâr 276
Mead 276
Adnân 277
Resulullah (sav.) 282
Peygamber'in (sav.) Hadîce (ra.) ile Evlenmesi 286

RESULULLAH'IN (SAV.) PEYGAMBERLİKTEN ÖNCEKİ SİRETİ ... 288

RESULULLAH'IN (SAV.) PEYGAMBERLİK GÖREVİ 297
İlahî Mesaj ve Resulullah'ın (sav.) Buna Verdiği Tepki 301

TARİHİN KAYDA GEÇİRİLMESİ 383
Hicretin Birinci Yılı 388
İlk Cuma Hutbesi 388
Hicretin İkinci Yılı 399
Zâtu'l-Uşeyre Gazası 399
Abdullah b. Cahş'ın Seriyesi 401
Büyük Bedir Muharebesi 410
Benî Kaynukâ' Gazası 463
Sevîk Seferi 467
Hicretin Üçüncü Yılı 470
Zî Emer Gazası 470
Ka'b b. el-Eşref Olayı 470
Karde Gazası 475
Yahudi Ebû Râfi'in Öldürülmesi 477
Uhud Savaşı 482
Hamrâu'l-Esed Gazası 513
Hicretin Dördüncü Yılı 516
Amr b. Ümeyye ed-Đamrî 520
Bi'rimaûne Olayı 523
Benî Nadîr'in Sürülmesi 528
Zâtu'r-Rikâ' Gazası 533
Sevîk Gazası 536
Hicretin Beşinci Yılı 539
Dûmetülcendel Gazası 541
Hendek Gazası 541

Benî Kureyza Gazası 557
Hicretin Altıncı Yılı 569
Benî Lihyân Gazası 569
Zî Kared Gazası 570
Benî Mustalik Gazası 576
İfk Meselesi 582
Hudeybiye Antlaşması 590
Krallara Elçiler Gönderilmesi 614
Dizin 629

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları "İslam-Klasikleri" projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin on beşinci kitabı olarak Osmanlıdan bu yana Türkçeye kazandırılmaya çalışılan ancak tam bir çevirisi bir türlü yapılamayan "İslam Tarihinin Heredot'u" olarak bilinen Taberî Tarihi'nin Türkçe neşrine devam ediyoruz.

Bu eseri çevirmek gerçekten cesaret ister ve bu sebeple yıllardır yapılan teşebbüsler akim kalmıştır. Piyasada Osmanlı döneminde Farsçadan çevrilmiş eksik bir çevirinin Latinize edilmiş hâli bulunuyor. Ayrıca kütüphanelerde 1940'lı yıllarda yapılmış Hz. Ömer dönemine kadar yapılabilmiş bir çeviri bulunuyor.

Taberî'nin insanlığın başlangıcından başlayıp kendi vefatına yakın döneme kadar yazdığı ve sonraki tarihçilere öncülük ettiği bu ihtişamlı eserin 2. cildi karşınızdayız. Eserin her cildini üçer ay aralıklarla projemizin on beşinci kitabı olarak yayımlamaya devam edeceğiz.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. İnsanlık tarihini panoramik olarak gözlemlemek üzere sizi *Taberî Tarihi*'nin ikinci cildi ile baş başa bırakıyoruz... Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli[1]
Çorum-2019

1 Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Ashâb-ı Kehf Hakkında [5]

Ashâb-ı Kehf Rablerine inanan gençlerdi. Nitekim Allah Kur'an-ı Kerim'de onları öyle vasıflandırmıştır. Allah Peygamberi Muhammed'e şöyle hitap etmiştir: "*Yoksa sen, Bizim ayetlerimizden Kehf ve Rakîm sahiplerinin ibrete şayan olduklarını mı sandın?*"[1] *Rakîm* söz konusu gençlerin kendi kavimlerinin haber ve kıssalarına dair yazdıkları kitabedir. Onların bir levha üzerinde yazdıkları bu kitabeyi, sığındıkları mağaranın kapısına bıraktılar ya da mağaranın bulunduğu dağdaki bir kayaya nakşetmişlerdi. Ya da yazdıkları levhayı bir sandığa koyarak " o gençler mağaraya sığınınca" kendilerinden sonrakilere intikal ettirmişlerdi.

İbn Abbâs'ın zikrettiğine göre bu gençler yedi kişiydiler, sekizincileri de köpekleriydi.

İbn Beşşâr bize, Abdurrahman, İsrâîl, Simâk ve İkrime'den naklen İbn Abbâs'ın "*Onların sayısını az bir grup dışında hiç kimse bilmemektedir,*" ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Ben bunu bilen az kimselerdenim. Onlar yedi kişiydiler.[2]

Bişr bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den naklen şöyle dediğini rivayet etti: İbn Abbâs şöyle diyordu:

Ben Allah'ın istisna ettiği o az sayıdaki insanlardan biriyim. Ashâb-ı Kehf yedi kişiydiler. Sekizincileri de köpekleriydi.

Ravi dedi: Onlardan birinin adı Yemnîh idi. Bu kişi onlara [6] yiyecek satın almaktan sorumluydu. Nitekim uykularından uyandıklarında: "*Siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın hangi yiyecek daha temizse size ondan erzak getirsin,*"[3] demişlerdir.

1 Kehf, 18/9.
2 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: 15/150 (Bulak).
3 Kehf, 18/19. Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: 15/148.

Bu konu hakkında bana Abdullah b. Muhammed ez-Zührî dedi ki: Süfyân bize Mukatil'den naklen: "*Şu gümüş paranızla içinizden birini şehre gönderin,*" ayetinde bahsi geçen şahısın adının Yemnîh[4] olduğunu rivayet etmiştir.

İbn İshâk'a gelince: İbn Humeyd bize Seleme'den naklen onun şöyle dediğini rivayet etti:

Ayette bahsi geçenin adı Yemliha'dır.

İbn İshâk şöyle diyordu: Söz konusu gençler sekiz kişiydiler. Onun söylediğine göre dokuzuncuları köpekleriydi. İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme bize İbn İshâk'tan rivayetle onların adlarını şöyle zikretmiştir: Onlardan biri –ki onların büyükleridir ve onlar adına kralla konuşan kişidir– Maksimilina'dır. İkincisi Mahsimilina, üçüncüsü Yemliha, dördüncüsü Martus, beşincisi Kesutonus, altıncısı Biruns, yedincisi Resmonus, sekizincisi Betonus ve dokuzuncusu Kalos idi. Hepsi de gençtiler.[5]

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Abdullah b. Ebî Necîh'ten naklen Mücâhid'in şöyle dediğini rivayet etti:

Bana anlatıldığına göre bu gençlerin bazılarının üzerinde gümüş para vardı. Putlara tapan Rum gençlerdi. Allah onları hak dine hidayet etmişti. Geçmiş âlimlerimizden bazılarının görüşüne göre İsa'nın dinine bağlı bulunuyorlardı.

[7] İbn Humeyd bize, Hakem b. Beşîr ve Amr b. Kays el-Melâî'den "*Kehf ve Rakîm sahipleri*" ayeti hakkında bize şöyle rivayet etti:

Söz konusu gençler hak din olan İsa'nın dinine bağlı bulunuyorlardı. Onların kralı kâfirdi. Bazılarına göre de bu gençler ve mağara maceraları Mesih'ten önceydi. İsa Mesih, onların haberlerini kavmine vermiştir. Mesih göğe çekildikten sonra Allah onları uykularından uyandırmıştır. Bu olay İsa ile Muhammed (sav.) arasındaki fetret devrinde gerçekleşmiştir. Yine de doğrusunu ancak Allah bilir.

4 T ve H (nüshalarında) "Temnîh" (Taberi'nin) Tefsîr'inde ise "Yemliha" olarak geçer.

5 Kaynaklarda yedi uyurlar olarak geçen Ashâb-ı Kehf'in isimleri şöyledir: Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş, Kefeştatayyuş (ed.).

Müslüman âlimlerin görüşüne gelince: Onlara göre Ashâb-ı Kehf olayı İsa'dan sonra gerçekleşmiştir. Olayın Mülukü't-Tavaif (Beylikler) döneminde vuku bulduğu, kadîm tarih ehlinden hiçbir tarihçi tarafından reddedilmiş değildir.

Rivayet edildiğine göre onların, putlara tapan Dakyanus adında bir kralları vardı. Ona bu gençlerin farklı bir inanca sahip oldukları haber verildi. Bunun üzerine Dakyanus onların yakalanmasını istedi. Onlar da dinleri uğruna kaçtılar ve Nihlos diye bilinen bir dağa sığındılar. Bu konudaki rivayet bize İbn Humeyd tarafından Seleme, İbn İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.

Ashâb-ı Kehf'in iman etmeleri ve krala muhalefet etmeleri hakkında şu rivayet nakledilmiştir:

Hasan b. Yahyâ, Abdürrezzâk ve Ma'mer bize şöyle rivayet etti: İsmâîl b. Sudûs bana Vehb b. Münebbih'ten nakleden bir zattan şöyle dediğini rivayet etmiştir:

İsa b. Meryem'in havarisi Ashâb-ı Kehf'in ikamet ettikleri şehre geldi. Şehre girmek istediğinde ona: "Şehre girmek isteyen herkes şehrin kapısında bulunan puta mutlaka secde etmesi gerekir," dediler. Ancak o şehre girmek istemedi ve şehre yakın bir hamama uğradı. Hamamın sahibiyle anlaşarak ücret mukabilinde hamamda çalışmaya başladı. Hamamın sahibi, hamamdan kazandığının bereketlendiğini ve rızkının genişlediğini gördü. Havari bu adama hak dini tebliğ etmeye başladı. Adam tebliğine devam etti. Şehrin gençlerinden bir grup da ona [8] tâbi oldu. Havari onlara semavi vahyi ve ahiret hakkında bilgi vermeye başladı. O, hamamın sahibine: "Gece vakti benimdir. Namaz kılmama mani olmayacaksın," diye şart koşmuştu. Bu minval üzere devam ederken kralın oğlu bir kadınla hamama girdi. Havari onu ayıpladı ve ona: "Sen kralın oğlusun ve böyle biriyle hamama nasıl girersin?" diye uyardı. Adam utandı ve geri döndü. Ancak bir süre sonra tekrar geldi. Havari aynı uyarıyı yaptı. Ancak adam havariyi azarladı ve ona kötü sözler söyledikten başka uyarılarını dikkate almadı ve kadınla birlikte hamama girdi. İkili hamamda hayatlarını kaybettiler. Bunun üzerine krala gidip ona: "Hamamcı senin oğlunu öldür-

dü," dediler. Onun peşine düştüler ancak bulunamadı ve kaçtı. Ona tâbi olan gençlerin de peşine düşüldü. Ancak, onlar da şehri terk ettiler. Çiftliği olan arkadaşlarının yanına gittiler. O da onlarla aynı inançtaydı. Ona takip edildiklerini söylediler. O da onlarla aynı inançtaydı. O da köpeğiyle onlarla birlikte kaçtı. Gece olunca bir mağaraya sığındılar. "Gecemizi burada geçirelim de sabah olunca ne yapacağımıza karar veririz," dediler. Ancak, uyutuldular. Kral ve adamları onları takip etmek üzere çıkmışlardı. Mağaraya girdiklerini tespit ettiler. Onlardan kim mağaraya girmek istediyse korkuya kapıldı ve içeri giremedi. Onlardan biri krala: "Onları ele geçirseydin onları öldürmeyecek miydin," diye sordu. Kral: "Evet," dedi. Adam: "Öyleyse mağaranın kapısını kapat ki aç ve susuz kalarak ölsünler," dedi. Kral mağaranın kapısını kapattırdı. İçeride kalan Ashâb-ı Kehf uzun zamanlar mağarada uykuda kaldılar.

Daha sonra bir çoban yağan yağmur karşısında: "Bu mağaranın kapısını açsam da davarlarımı mağaraya alsam," diye düşündü ve mağaranın kapısını açmaya çalıştı. Neticede kapıyı açtı. Allah da mağaradakilere ruhlarını iade etti. Kendilerine yiyecek alması için aralarından birini bir gümüş parayla gönderdiler. Şehrin kapısına vardığında çevre ve muhitin değişmiş olduğunu gördü. Sonra bir satıcıya: "Bana bu parayla yiyecek
[9] sat," dedi. Satıcı: "Bu paraları nereden aldın?" diye sordu. "Bazı arkadaşlarımla dün yolculuk yaparken gece vakti girdi. Sabahladığımızda beni gönderdiler," dedi. Adam: "Bu para falanca kral döneminden kalmadır. Bunu nasıl temin ettin?" dedi ve onu krala götürdü. Kral iyi bir insandı. O da: "Bu parayı nereden buldun?" dedi. Adam: "Bazı arkadaşlarımla yolculuk yaparken gece oldu ve bir mağaraya sığındık, sonra arkadaşlarım bana yiyecek almamı söylediler," dedi. Kral: "Arkadaşların nerede?" diye sordu. Adam: "Mağaradalar," dedi. Bunun üzerine birlikte mağaraya gittiler. Mağaranın kapısına vardıklarında adam: "Bırakın önce ben gireyim," dedi. Onların yanına varınca o ve onlar tekrar uykuya daldılar. Dışarıdakiler girmeye yeltendilerse de korkuya kapıldılar ve giremediler. Bunun üzerine orada bir kilise kurarak ibadet ettikleri bir mescit hâline getirdiler.

Hasan b. Yahyâ bize Ma'mer ve Katâde'den naklen İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Ashâb-ı Kehf Rum krallarının çocukları idiler. Allah onları hak dine hidayet etti. Kendilerini dinlerine adadılar ve kavimlerinden uzlete çekildiler. Nihayetinde de mağaraya sığındılar; Allah onların duyularını atıl hâle getirdi ve kavimleri yok oluncaya kadar uzun bir süre bu hâlde kaldılar. Ardından hak dine bağlı bir kavim geldi ve hükümdarları da hak dine bağlıydı. Bunlar ruh ve beden konusunda ihtilaf ettiler. Onlardan bazıları, ruh ve beden ölümden sonra tekrar dirilecek derken bir kısmı da ruh dirilecek ancak beden toprakta çürüyüp gidecek, diyorlardı. Bu ihtilaf hükümdarlarına ağır geldi. Bu sebeple kıldan yapılmış elbise giyerek kül üzerine oturdu ve Allah'a: "Allah'ım! Bunların ihtilaflarını görüyorsun. Onlar için ihtilafları hakkında onlara hakikati gösterecek bir rehber gönder," diye dua etti. Bunun üzerine Allah, Ashâb-ı Kehf'i diriltti. Onlar bir arkadaşlarını yiyecek almak üzere gönderdiler. Çarşıya varınca yolları tanıdıysa da yüzleri tanımadı. İman izlerini şehirde açık seçik gördü. Âdeta saklanarak yürüyordu. Nihayet yiyecek satan bir adama gitti. Adam gümüş parayı görünce durumu garipsedi. -Ravi dedi: Sanırım para yavru develerin ayakları gibiydi, dedi.- Genç adam satıcıya: "Kralınız falanca değil mi?" diye sordu. Satıcı: "Hayır kralımız falancadır," diye cevap verdi. Aralarındaki tartışma devam edince satıcı adamı krala götürdü. Kral gence neci olduklarını sordu. Genç ona arkadaşlarının durumunu haber verdi. Bunun üzerine kral, halka duyuruda bu- [10]
lundu ve onları topladı. Onlara: "Siz ruh ve beden hakkında ihtilaf ettiniz. Allah size bir mucize gönderdi. İşte size falanca kral döneminde yaşamış bir genç!" dedi. Genç adam onlara: "Benimle gelin arkadaşlarıma gidelim," dedi. Bunun üzerine kral, insanlarla birlikte bineklerine bindiler ve mağaraya kadar gittiler. Genç adam: "Bırakın ben arkadaşlarımın yanına gideyim," dedi. Genç arkadaşlarının yanına varınca Allah onu ve arkadaşlarını uyuttu. Adam gecikip de çıkmayınca kral ve maiyetindekiler içeri girdiler. Bir de ne görsünler, ortada

sapasağlam ancak ruhsuz bedenler vardı. Kral: "Bu Allah'ın size gönderdiği bir mucizedir," dedi.[6]

* * *

Katâde dedi: İbn Abbâs, Habîb b. Mesleme maiyetinde bir gazada bulunuyorlardı. Söz konusu mağaraya uğradılar. İçinde kemikler vardı. Bir adam: "Bunlar Ashâb-ı Kehf insanlarının kemikleridir," deyince İbn Abbâs: "Onların kemiklerinin çürümesi üzerinden üç yüz seneden fazla bir zaman geçti," dedi.

* * *

Yûnus b. Mettâ

[11] Ebû Ca'fer dedi: Rivayet edildiğine göre Yûnus, Musul'un beldelerinden biri olan Ninova'da yaşamıştır. Onun kavmi putlara taparlardı. Allah Yûnus'u onlara gönderdi. Yûnus onları putlara tapmaktan sakındırarak Allah'a dönmelerini istedi. Onları tevhide davet etti ve küfrü terk etmelerini istedi. Onun kavmiyle olan hikâyesini Allah Kur'an'da şöyle haber vermiştir: "*Keşke bir belde iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi! Yûnus'un kavmi iman edince dünya hayatındaki zillet azabından azade kıldık ve onları bir süre mutlu bir hayata kavuşturduk.*"[7] Başka bir ayette de şöyle buyurmuştur: "*Zünnun'u (Yûnus) da zikret. O öfkeli bir hâlde ayrılıp gitmişti ve kendisini sıkıntıya maruz bırakmayacağımızı sanıyordu. Ancak maruz kaldığı karanlıklar içinde: 'Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben haddi aşanlardan oldum!' diye niyazda bulundu. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. Nitekim müminleri böyle kurtarırız.*"[8]

* * *

Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) ümmetinden olan geçmiş âlimlerimiz Yûnus'un öfkeli olarak Rabbine yönelmesi, kendisine sıkıntı verilemeyeceği ve bu durumun zamanı hakkında ihtilaf etmişlerdir.

6 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: 15/143.
7 Yûnus, 10/98.
8 Enbiyâ, 21/87-88.

Bazıları şöyle demişlerdir: Olay peygamber olarak gönderildiği kavmine henüz çağrısını yapmadan ve Rabbinin onlara olan mesajını iletmeden önce vuku bulmuştur. Onun kavmi ilahî azapla karşı karşıya geldiğinde Yûnus onlara gidip Allah'ın vuku bulacak azabı onlara haber vermesi kendisine emredildi. Allah'a dönsünler ve Allah'ın gazabından kurtulsunlar. Ancak, Yûnus onlara gidip tebliğde bulunmak için Allah'tan mühlet istedi. Lakin Allah ona mühlet vermedi. Bunun üzerine Allah ivedi olarak bu görevi emrettiği ve ona bu hususta mühlet vermediği için Yûnus öfkeye kapıldı.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir: [12]

Hâris bana anlattı ve dedi ki: Hasan el-Eşyeb bize şöyle dedi: Ebû Hilâl Muhammed b. Süleym'in şöyle dediğine şahit oldum: Şehr b. Havşeb bize nakletti ve dedi ki:

Cebrail (as.) Yûnus'a geldi. Ona: "Ninova halkına git. Onlara ilahî azapla karşı karşıya geldiklerini haber ver!" dedi. Yûnus: "Bir binek hayvanı bulayım," dedi. Cebrail: "Durum gecikmeye mahal bırakmayacak kadar ivedidir," dedi. Yûnus: "Ayakkabı bulayım," dedi. Cebrail: "Durum geciktirilmeyecek kadar acildir," dedi. Bunun üzerine Yûnus öfkelendi ve gidip gemiye bindi. Ancak gemi ne ileri ne de geri hareket edemedi. Bu nedenle kur'a çekildi. Kur'a Yûnus'a düştü. Yûnus suya terk edildi. Balık kuyruğunu sallayarak ona yöneldi. Balığa: "Biz Yûnus'u sana yiyecek olarak yaratmadık. Seni onun için bir sığınak ve bir mescit kıldık," diye seslenildi. Balık onu içine aldı ve bulunduğu yerden alıp Eyle tarafına götürdü. Oradan da Dicle'den geçirerek Ninova'ya bıraktı.

Hâris bana, Hasan, Ebû Hilâl, Şehr b. Havşeb ve İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bize nakletti:

Yûnus'un peygamberlik görevi balık olayından sonra başlamıştır.

* * *

Bazıları da şöyle demişlerdir: Yûnus'un öfkeye kapılması peygamber olarak gönderildiği kavmi Allah'a davet etmesi ve onlara Allah'ın risaletini tebliğ etmesinden sonra gerçek-

leşmiştir. Yûnus onlara ilahî azabın vuku bulacağı zamanı bildirmiş ve tövbe etmeyip Allah'a itaat etmedikleri ve imana sarılmadıkları için onlardan ayrılmıştı. Allah'ın, vahyinde belirttiği gibi azap ufukta görülüp de âdeta onları kaplayınca Allah'a döndüler. Bu sebeple de Allah onlardan azabı kaldırdı. Yûnus kavminin azaptan kurtulduğunu ve onlara vadettiği azabın kaldırıldığını haber alınca öfkelendi ve: "Onlara azabı vadettim ancak benim vadim yalanlandı!" dedi ve âdeta Rabbine serzenişte bulundu ve öfkelenerek ayrıldı ve kavmine dönmekten imtina etti. Zira onlara yalan vaatte bulunmuştu!

[13] Bu görüşü dile getirenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Yezîd b. Ziyâd, Abdullah b. Ebî Seleme ve Saîd b. Cübeyr'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Allah Yûnus'u beldesinin halkına gönderdi. Onlar davetini reddettiler ve ona uymaktan kaçındılar. Bunun üzerine Allah ona: Onlar falan günde azaba duçar edeceğim, onlardan ayrıl, diye vahyetti. Yûnus Allah'ın bildirdiğini kavmine haber verdi. Kavminin insanları birbirlerine: "Onu takip edin. Eğer ayrılırsa onun vaadi vuku bulacaktır," dediler. Sabahında azabın vuku bulacağı vadedilen gece olunca insanlar gece uyumayıp onu endişeyle takip ettiler. Beldelerinin dışındaki açık araziye çıkıp beklediler. Hayvanlardan anneyle yavrusunu birbirinden ve her anneyi yavrusundan ayırdılar. Ardından da Allah'a yönelerek ondan af dilediler. Allah tövbelerini kabul etti ve azabı erteledi.

Bunun üzerine Yûnus: "Vallahi, onlara yalancı hâlimle asla dönmeyeceğim. Onlara azabı vadettim. Ancak, azapları kaldırıldı," dedi ve Rabbine öfkelenerek ayrıldı. Şeytan böylece onu tökezletti.[9]

Müsennâ b. İbrâhîm bana İshâk b. el-Haccâc, Abdullah b. Ebî Ca'fer, babası ve Rebî' (b. Enes)'ten şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. el-Hattâb'ın hilafeti döneminde Kur'an'ı ezberden okuyan bir zat bize şöyle rivayet etti:

Yûnus kavmini uyardı. Onlar onu yalanladılar. Bunun üzerine onlara Allah'ın azabını haber verdi ve onlardan ayrıldı.

9 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde nakledilmiştir: 17/61.

Sonra azap ile karşı karşıya gelmeleri üzerine evlerinden ay- [14]
rılıp yüksek bir yere çıkıp yüksek sesle yalvardılar ve ihlasla Rablerinden azabı kaldırmasını ve peygamberlerini onlara geri göndermesini niyaz ettiler. Allah bu hususta şöyle buyurdu: "*Bir belde halkı keşke iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi. Yûnus'un kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki zillet azabını kaldırdık ve onları bir süre mutlu yaşattık.*"[10] Kendilerine azap gelip çattıktan sonra bu azabın kaldırıldığı tek kavim Yûnus'un kavmi olmuştur. Yûnus bu durumu görünce Rabbine serzenişte bulunarak öfke içinde ayrıldı. Başına kötü bir hâl gelmeyeceğini düşünüyordu. Ardından bir gemiye bindi. Gemi içindekilerle bir kasırgaya maruz kaldı. Bu, yolculardan birinin günahı yüzünden oldu, denildi. Yûnus, hatasını anladı ve: "Bu benim günahım yüzündendir, beni denize atın," dedi. Ancak onlar imtina ettiler ve kur'a çektiler. "*Gemide olanlarla kur'a çektiler. Ancak kaybedenlerden oldu.*"[11]

Bunun üzerine Yûnus: "Size, 'Bu benim günahım yüzündendir,' diye söylemiştim," dedi. Ancak onlar onu denize atmaktan kaçınarak ikinci kere kur'a çektiler. Yûnus yine, "Kaybedenlerden oldu," ve "Ben size, 'Bu benim günahım yüzünden oldu,' demiştim," dedi. Ancak yine onu denize atmadılar. Üçüncü kez kur'a çektiler.

Yûnus yine "Kaybedenlerden oldu." Yûnus neticeyi görünce kendini denize attı. Gece vaktiydi. Balık onu yuttu. Hatasını anlayan Yûnus: "*Karanlıklar içinde: 'Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben zalimlerden oldum,' diye seslendi.*"[12] Yûnus'un mazide salih ameli vardı. Allah şöyle buyurdu: "*Yûnus tesbih edenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı.*" Salih amel tökezlediğinde sahibini kurtarır. "*Hâlsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık.*"[13] Deniz sahiline atıldı ve Allah üstüne kabak cinsinden bir nebat bitirdi. Rivayete [15]

10 Yûnus, 10/98.
11 Sâffât, 37/141.
12 Sâffât, 37/141.
13 Sâffât, 37/143-145.

göre bu kabaktan üzerine süt benzeri sıvısı damlıyordu ve tekrar gücüne kavuştu. Bir gün Yûnus tekrar o ağacın yanına gitti. Ancak kuruduğunu gördü. Yûnus buna üzüldü ve gözyaşı döktü. Bunun için: "Bir ağaç için üzülüp ağladın. Ancak yüz bin hatta daha fazla insan için üzülmedin ve helak olmalarını istedin," diye eleştirildi.

Yûnus hata ettikten sonra Allah onu seçti ve salihlerden kıldı. Ardından kavmine gidip Allah'ın tövbelerini kabul buyurduğunu onlara haber vermesi emredildi. Onlara giderken bir çobanla karşılaştı. Yûnus ona kavminin hâlini sordu. Çoban ona, onların iyi durumda olduklarını ve peygamberlerinin tekrar onlara dönmesi beklentisi içinde olduklarını bildirdi.

Yûnus ona: "Onlara 'Yûnus'la karşılaştım,' diye haber ver," dedi. Çoban: "Bir şahit olmadan söyleyemem," dedi. Bunun üzerine Yûnus davarlarından bir keçinin adını söyledi ve ona: "Bu, senin için Yûnus'la karşılaştığını gösteren bir şahit olsun," dedi. Çoban: "Başka bir şahit de var mı?" dedi. Yûnus: "Üzerinde bulunduğun mekân da sana şahitlik yapacak," dedi. Çoban: "Başka şahit daha var mı?" dedi.

Yûnus: "Bu ağaç da sana şahit olacak," dedi. Bunun üzerine çoban kavmine dönüp Yûnus'la karşılaştığını bildirdi. Ancak, onlar onun yalan söylediğini düşünerek ona kötülük yapmak istediler. Çoban: "Acele etmeyin sabahladığımda size doğru söylediğimi göstereceğim," dedi. Sabah olunca onları Yûnus'la karşılaştığı mekâna götürdü ve mekânın konuşmasını istedi. Mekân onun Yûnus'la karşılaştığını haber verdi. Keçiye de sordu. Keçi onlara çobanın Yûnus'la karşılaştığını söyledi. Ağaca da sordular. O da onun Yûnus'la karşılaştığını bildirdi. Akabinde de Yûnus onlara geldi. Allah şöyle buyurdu: "*Onu yüz bin, hatta daha fazlasına gönderdik. Onlar iman ettiler ve onları bir süre için mutlu kıldık.*"[14]

Hüseyin b. Amr b. Muhammed el-Ankazî bana anlattı ve dedi ki: Babam bize İsrâîl, Ebû İshâk ve Amr b. Meymûn el-Evdî'den naklen şöyle anlattı:

14 Sâffât, 37/147-148.

İbn Mes'ûd Beytülmâlde bize şöyle dedi: Yûnus kavmine azabı vadetmiş ve üç gün içinde bunun gerçekleşeceğini söylemişti. Bunu üzerine bütün anne ve çocuklarını birbirinden ayırarak dışarı çıkıp yüksek sesle yalvararak Allah'a yalvararak istiğfarda bulundular. Bunun üzerine Allah azabı kaldırdı. Yûnus azabın gerçekleşeceğini bekledi. Ancak, bu beklediği gerçekleşmedi. O zaman yalan söyleyen sözünü kanıtlamazsa öldürülürdü. Bu sebeple oradan ayrıldı ve "Karanlıklar içinde seslendi." Karanlıklar tabiriyle balığın karnındaki karanlık, [16] gecenin karanlığı ve denizin karanlığı kastedilmiştir.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, bir zat ve Resulullah'ın (sav.) zevcesi Ümmü Seleme'nin kölesi Abdullah b. Râfi'den naklen Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: Allah, Yûnus'u balığın karnında hapsetmek istediğinde balığa: "Onun etini tırmalama, hiçbir kemiğini kırma," diye ilham etti. Ardından balık onu alıp denizin dibindeki yerine götürdü. Denizin dibindeyken Yûnus bazı sesler hissetti. Kendi kendine, "Bunlar nedir?" diye söyledi. Balığın karnında olduğu hâlde Allah ona: "Bu, deniz hayvanlarının tesbihidir," diye vahyetti. Bunun üzerine Yûnus, Rabbini tesbih etti. Melekler onun teşbihini duyunca: "Rabbimiz! Garip bir yerde zayıf bir ses duyuyoruz," dediler. Allah: "O kulum Yûnus'tur. Bana isyan etti de onu balığın karnında hapsettim," buyurdu. Melekler: "O her gün ve her gece salih ameli sana yükselsen o salih kul mu?" diye sordular. Allah: "Evet," buyurdu.

Bunun üzerine melekler onun için şefaatçi oldular. Balığa da emir verilerek onu sahile attı. Yûnus, Allah'ın buyurduğu gibi "*hasta hâlde*" idi. Allah'ın hasta diye vasıflandırdığı hâli, balık onu âdeta yeni doğmuş bir bebek gibi eti ve kemiği henüz taze bir hâlde sahile attı.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Yezîd b. Ziyâd, Abdullah b. Ebî Seleme ve Saîd b. Cübeyr'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Balık onu yeni doğmuş bir bebek gibi sahile attı. Ancak yaratılışından hiçbir şey eksilmemişti.

Yûnus bana şöyle dediğini anlattı: İbn Vehb bize şöyle dediğini haber verdi:
[17] Ebû Sahr bana nakletti: İbn Kusayt bana Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini anlattı:

Dışarıya atıldı. Allah üzerine bir kabak nebatı bitirdi. Biz: Ey Ebû Hüreyre! "*Vaktine* kelimesinin anlamı nedir?" diye sorduk. İbn Abbâs: "Asma kabağıdır. Allah ayrıca ona vahşi keçiler musahhar kıldı. Bunlar yerin kurumuş bitkisiyle beslenirler ve her gün ona gelip sabah ve akşam iki ayaklarını açıp sütleriyle onu beslerlerdi. O güçleninceye kadar bu durum devam etti."

* * *

Müluku't-Tavaif (Beylikler) döneminin olaylarından biri de:

[18] **Allah'ın Üç Elçiyi Göndermesi**

Beylikler Döneminde vuku bulan olaylardan biri de Allah'ın Kur'an'da *"Onlara o belde halkını misal ver. Onlara elçiler gelmişti. Biz onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: 'Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz,' dediler,"*[15] diye buyurduğu elçilerini göndermesidir.

* * *

Selef âlimleri bunlar hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre Allah'ın yukarıda geçen ayetlerde zikrettiği bu üç zat, peygamber olup Allah'ın Antihas adında bir Rum hükümdarına gönderdiği elçileridir. Bu hükümdar Antakya'da ikamet ediyordu.

Bu görüşte olanlar şu rivayeti nakletmişlerdir:

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk, Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih el-Yemânî'den naklen şöyle anlattı:

Bu zat Antakya'dan idi. Adı Habîb olup ipek imal ederdi. Hastaydı. Cüzzam hastalığına müptela olmuştu. Evi şehrin kapılarından birinin yanında şehir merkezinden biraz uzaktaydı. Sadık bir mümindi. Akşamladığında eline geçen kazancını toplar ve bunu ikiye bölerek yarısıyla ailesini geçindirir ve diğer yarısını da fakirlere dağıtırdı. Bu kalp temizliğiyle has-

15 Yâsîn, 36/13.

talığı, zafiyeti ve kazancı onu endişelendirmedi. Tertemiz bir fıtrata sahipti. İkamet ettiği Antakya şehrinde Antihas b. Antihas b. Antihas adında zalim ve ceberrut bir hükümdar vardı. Putlara tapar ve şirk koşardı. Allah Sâdık, Sadûk ve Şelûm [19] adında üç elçiyi gönderdi. Allah önce bunlardan ikisini krala ve belde halkına gönderdi. Ancak onları yalanladılar. Bunun üzerine Allah üçüncüsünü da gönderdi.

* * *

Başka bazıları da İsa'nın havarilerinden olup Allah'ın peygamberi olmadıklarını söylemişlerdir. Ancak İsa onları Allah'ın emriyle gönderdiği için gönderme eylemi Allah'a isnat edilmiştir. Ayet şöyle ifade edilmiştir: *"Onlara iki kişi göndermiştik de onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncüyü de gönderdik."*

Bu görüşte olanlar şu rivayeti nakletmişlerdir:

Bişr b. Muâz bize Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den *"Onlara o şehir halkını örnek ver. Ona elçiler gelmişti. Onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine onlara üçüncü bir elçi gönderdik. Onlara: 'Biz size gönderilmiş elçileriz,' dediler,"* ayeti hakkında şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre İsa b. Meryem havarilerden iki kişiyi Rum diyarında bulunan Antakya'ya göndermiştir. Ancak, onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncüsünü gönderdi. *"Onlara: 'Biz size gönderilmiş elçileriz,' dediler."*

* * *

İbn İshâk'ın rivayetinin devamı: Elçiler o kralı Allah'a ve O'nun emrine davet ettiklerinde ve bu daveti açıkça yaptıklarında o şehrin halkı onlara: *"Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten vazgeçmezseniz and olsun sizi taşlarız ve bizden size fena bir kötülük dokunur, dediler. Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur? Bilakis siz aşırı giden bir milletsiniz."* Kral ve kavmi, elçileri öldürmeye azmedince haber Habîb'e ulaştı. O şehrin en uzak kapısında ikamet ediyordu. Koşarak [20] onlara geldi. Onlara Allah'ı hatırlattı ve elçilere itaat etmeye çağırarak şöyle dedi: *"Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz, dedi. Siz-*

den bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun. Zira onlar hidayete ermiş kimselerdir."[16] Yani getirdikleri hidayet karşılığında sizin malınızı istemezler ve size öğüt verenlerdir. Onlara tâbi olun ki hidayete ersiniz.

Bişr b. Muâz bize, Yezîd, Saîd ve Katâde'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Habîb elçilerin yanına varınca: "Bu davet karşılığında bir ücret talep ediyor musunuz?" diye sordu. Onlar: "Hayır," dediler. Bunun üzerine: "*Ey kavmim! Elçilere uyunuz. Onlar sizden bir ücret talep etmezler ve onlar hidayete ermiş kimselerdir,*" dedi.

* * *

İbn İshâk'ın rivayetinin devamı: Habîb ayrıca onların bağlı oldukları putlara tapınma inancından vazgeçmelerini istedi ve kendi inancını ve ibadetini açığa vurdu. Allah'tan başkasının kendisine yarar veya zarar veremeyeceğini bildirerek şöyle dedi: "*Bana ne olmuş ki beni yaratana ibadet etmeyeyim. Hâlbuki hepiniz O'na döneceksiniz. O'ndan başka ilahlar mı edineyim? Şüphesiz ben, Rabbinize inandım. Beni dinleyin.*"[17] Yani inanmadığınız Rabbinize inandım. Öyleyse benim sözümü dinleyin. Habîb bunları söyleyince hep birden ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Hastalığı ve zayıflığı sebebiyle onu küçümsediler. Hiç kimse de onu savunmadı.

İbn Humeyd, Seleme bize nakletti ve dedi ki: İbn İshâk bazı arkadaşlarından naklen İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini bana rivayet etti:

Onu ayakları altına aldılar ve onu bağırsakları arkasından çıkana kadar çiğnediler.

Allah ona: "Cennete gir," buyurdu. Bunun üzerine cennete girdi ve orada nimetlendi. Orada Allah onu dünyanın cefası, zahmeti ve hüznünden kurtardı. Allah'ın rahmeti, cenneti ve ikramına mazhar olunca şöyle dedi: "*Keşke kavmim bilseydi! Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını!*"[18] Allah, onu böyle küçümsendikleri için onlara

16 Yâsîn, 36/20-21.
17 Yâsîn, 36/22-25.
18 Yâsîn, 36/26-27.

öyle gazap etti ki kavmini helak etti. Başına getirdiklerinden dolayı onlara olan azabını geciktirmedi. Allah şöyle buyurdu: *"Biz ondan sonra, onun kavmini helak etmek için gökten bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik."* Allah, büyük kuv- [21]
vetlerle onların üzerine gitmedik. Zira Bizim için durum bundan daha kolaydır, buyurmak istemiştir. *"Onları helak eden korkunç sesten başka bir şey değildi."* Birdenbire sönüverdiler. Allah o kralı ve Antakya halkını helak etti. Onlar yok olup gittiler ve onlardan geride bir şey kalmadı.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Hasan b. Umâre, Hakem b. Uteybe, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel'in kölesi Miksem Ebi'l-Kâsım ve Mücâhid'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Yâsîn suresinde bahsi geçen zatın adı Habîb idi. Cüzzam hastalığı onun her tarafını sarmıştı.

İbn Beşşâr bize, Müemmel, Süfyân, Âsım el-Ahvel'den Ebû Mihled'in şöyle dediğini rivayet etti:

Yâsîn suresinde bahsi geçen zatın adı Habîb b. Mürrî idi.

* * *

Şemsûn [22]

Rum beldelerinden birinden olan bu zat Allah'ın hidayetine mazhar olmuştur. Onun kavmi putlara taparlardı. Onun ve kavminin durumu hakkında rivayetler nakledilmiştir.

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Mugîre b. Ebî Lebîd ve Vehb b. Münebbih el-Yemânî'den naklen şöyle rivayet etmiştir:

Şemsûn onların içinde Müslüman bir kimseydi.[19] Onun annesi onu mabede adamıştı. Rum beldelerinden birinde ikamet ediyordu. Kavmi putlara tapan kâfirlerdi. Onun evi, şehirden birkaç mil uzaktaydı. Yalnız başına onlara karşı gazaya çıkar ve Allah için onlarla cihat ederdi. Onlara karşı gerçekleştirdiği gazalarda kimilerini öldürürdü, kimilerini de esir alırdı ve ihtiyaç duyduğu kadar onlardan ganimet alırdı. On-

19 Daha önce de birçok yerde ve İslam'dan önceki dönemle alakalı olarak kullanılan bu tabir, "hak din" manasında kullanılmıştır. Nitekim tercümede bazen "hak din mensubu" şeklindeki tercüme ettik. Kur'an'da, geçmiş peygamberler için de "Müslüman" vasfı bu manada kullanılmıştır (çev.).

larla karşılaşmalarında yanında bir deve çene kemiği bulundururdu. Onlarla vuruşmalarında yorulduğu zaman yanında bulundurduğu çene kemiğiyle vurduğu taştan tatlı su fışkırır ve suya kanana kadar onu içerdi. Ona büyük kuvvet verilmişti. Ne demir ne de başka bir bağ ile bağlanabilirdi. Bu sebeple Allah yolunda onlarla vuruşur, onlara karşı gazaya çıkar ve onlardan ganimet alırdı. Ona güç yetiremezlerdi. Nihayetinde onlar: "Ona ancak karısı vasıtasıyla güç yetirebilirsiniz," diye birbirlerine söylediler. Bunun üzerine karısına gidip ona külliyetli miktarda rüşvet vererek onu bağlamasını istediler. Kadın: "Evet, ben onu bağlayabilirim," dedi. Onlar ona kuvvetli ve sağlam bir ip vererek, "Uyuduğu zaman kolunu boynuna bağla da biz gelip onu alalım," dediler. Şemsûn uyuyunca karısı o iple kolunu boynuna bağladı. Uyanınca ipi eliyle çeker çekmez ip koptu. Karısına: "Bunu neden yaptın?" diye sordu. Karısı: "Senin gücünü denemek istedim. Zira senin gibi güçlü kimse görmedim," dedi. Kadın onun hasımlarına: "Ben onu bağladım ancak bu fayda etmedi," diye haber gönderdi. Bunun üzerine ona demirden bir halka gönderdiler ve ona: "Uyuduğu zaman halkayı boynuna geçir," dediler. Şemsûn uyuduğunda karısı demir halkayı boynuna geçirdi ve sağlam bir şekilde bağladı. Uyanınca el ve boynundaki halkayı çekip çıkardı. Karısına: "Bunu niçin yaptın?" diye sordu. Kadın: "Ey Şemsûn! Senin gücünü denemek istedim. Zira dünyada senin gibi güçlü
[23] olanı görmedim, yeryüzünde seni mağlup edecek bir şey yok mu?" dedi. Şemsûn: "Hayır, yoktur. Ancak bir şey hariç," dedi. Kadın: "Ne o?" diye sordu. Şemsûn: "Onu sana söylemem," dedi. Ne var ki kadın ona ne olduğunu sorup duruyordu. Uzun saçlı olan Şemsûn ona: "Annem beni mabede adadı. Hiçbir şey beni mağlup edemez, zapt edemez. Ancak saçım hariç," dedi. Şemsûn uyuyunca karısı onun kolunu saçıyla boynuna bağladı. Artık sağlam bir şekilde bağlı bulunuyordu. Kadın onun hasımlarına haber gönderdi. Hasımları gelip onu götürdüler. Burnunu ve iki kulağını keserek gözlerini çıkardılar. Onu fenerin yanında durdurdular. Fener sütunlar üzerinde kuruluydu. Kral ve halk da Şemsûn'a verilecek cezayı izlemek için fenerin

üstünde ve çevresinde toplanmışlardı. Şemsûn Rabbine dua ederek vücuduna müsle yapan ve onu alıkoyan hasımlarına galip getirmesini diledi. Bunun üzerine ona, üzerinde kral ve maiyetinin bulunduğu fenerin iki ayağını çekmesi emredildi. Ardından Allah ona gözlerini ve kesilen taraflarını geri verdi. Fener yıkıldı ve üzerinde bulunan kral ve maiyeti de düşüp helak oldular.

Circîs [24]

Rivayet edildiğine göre Circîs, Filistin halkından Allah'ın salih bir kuluydu. İsa b. Meryem'in bazı havarilerini görmüştür. Geçimini ticaretle uğraşarak temin eder, kimseye muhtaç olmamaya çalışır ve kazandıklarının bir kısmını da fakirlere dağıtırdı. Bir gün Musul'da ikamet eden bir krala gitmek için hazırlanmıştı. Bu konuda nakledilen rivayet şöyledir:

İbn Humeyd bize, Seleme, İbn İshâk, Vehb b. Münebbih ve diğer âlimlerden şöyle dediğini rivayet etti:

Musul'da Dazane diye bir adam vardı. Bütün Şam diyarını hâkimiyeti altına almıştı. Ceberrut ve azgın bir kimseydi. Allah'tan başkası ona güç yetirmezdi. Circîs de Filistin halkından salih bir insandı. Mümin bir kişiydi ve maiyetinde olan salih bir grupla imanlarını gizlerlerdi. Havarilerden bazılarını görmüşler ve onların nasihatlerini dinlemişler ve onlardan ders almışlardı. Circîs malı çok olan bir kişiydi ve büyük ticari faaliyetleri vardı. Çokça sadaka verirdi. Öyle ki bazen bütün malını sadaka vererek tüketir ve yoksul duruma düşerdi. Sonra büyük kazançlar elde ederek öncekinden kat kat daha varlıklı olurdu. O hep böyleydi. O sadaka için malı arzu eder ve sadaka için kazanır ve malını artırırdı. Bu gaye olmazsa fakirliği zenginliğe tercih ederdi.

Circîs, dininde ona zarar verirler veya onu saptırırlar diye müşriklerin dostluğundan endişe ederdi. Bir gün Musul Kralı'na gitmek üzere yola çıktı. Ona hediye etmek üzere yanına kıymetli şeyler almıştı. Amacı onun desteğini alarak diğer kralların tasallutundan kurtulmaktı. Yanına vardığında onu kavminin büyükleri ve emîrleri arasında oturmakta olduğu-

nu gördü. Bir ateş yakmış ve muhalifleri için hazırladığı azap ve işkence türleriyle hasımlarına işkence yapıyordu. Efellon adındaki putu da orada kurulmuştu. İnsanlar ona saygılarını sunarlardı. Ona secde etmeyenler orada yakılan ateşe atılıyor
[25] ve çeşitli işkencelere maruz bırakılıyordu. Circîs, kralın yaptıklarını görünce âdeta dehşete kapıldı. Allah onun buğzunu ve onunla savaşma arzusunu içine doğurdu. Circîs onunla mücadele etmeyi içinden geçirdi. Ona hediye etmek için getirdiği malı da insanlara dağıtarak ondan bir şey bırakmadı. Malını ona vermek suretiyle onu kazanmayı hoş görmedi. Ona karşı çıkarak onunla mücadele etmeyi arzu etti. En öfkeli ve kasvetli olduğu bir sırada ona yöneldi ve şöyle dedi: "Bilesin ki sen bir kulsun. Kendine ve başkalarına fayda veya zarar verme gücüne sahip değilsin. Senin üzerinde bir Rab vardır ki O sana ve başkalarına hükmetmektedir. Seni yaratan ve rızkını veren O'dur. Seni dirilten ve seni öldüren de O'dur. Sana zarar veya menfaat veren O'dur. Sen Allah'ın yarattıklarını ve onlara ol, dediğinde oluveren, ancak sağır ve dilsiz olan, konuşamayan ve göremeyen, sana menfaat veya zarar veremeyen, Allah'a karşı seni koruyamayan yaratıklarını ilah edinmişsin. Onları altın ve gümüşle süsleyerek insanlar için bir fitne yapmışsın. Allah'ı bırakıp bunlara tapıyorsun. Allah'ın kullarını da bunlara tapmaya zorluyorsun. Onlara da Rab diyorsun!"

Circîs, krala bu üslupla konuştu. Allah'ı tazim edip yüceltti. Kralın putunun anlamsızlığını ortaya koydu. Ona ibadet etmenin bir faydası olmadığını izah etti. Kral ona: "Sen kimsin, necisin, nerelisin?" diye sordu. Circîs ona: "Ben Allah'ın bir kuluyum ve Allah'ın kulu olan bir ana ve babanın oğluyum. Allah'ın en âciz ve rahmetine en çok ihtiyaç duyan biriyim. Topraktan yaratıldım ve toprağa döneceğim," diye cevap verdi. Ayrıca krala, geliş sebebini ve kendi durumunu da anlattı. Circîs, kralı Allah'a ibadet etmeye ve putlara tapmaktan vazgeçmeye çağırdı. Kral da onu kendi taptığı puta tapmaya davet etti. Ona: "Rabbin iddia ettiğin gibi hükmedenlerin hâkimi olsaydı onun eseri senin üzerinde görünecekti. Tıpkı benim kavmimin büyükleri üzerinde eserimi gördüğün gibi," dedi.

Circîs ona, Allah'ı tazim ederek ve büyüklüğünü anlatarak cevap verdi ve şöyle dedi: "Senin kavminin büyüklerinden Tarkablina'yı İlyâs ile mukayese edebilir misin? O İlyâs ki Allah'ın dostluğuyla büyük bir mertebeye ulaştı. O bir beşerdi. Yemek yiyen ve çarşılarda yürüyen biriyken Allah'ın sonsuz lütfuna mazhar olmuştur. Allah ona kanatlar ihsan etmiş ve nura büründürerek meleklerle uçan, melek-insan ve semavi [26] bir yeryüzü insanı hâline getirmiştir. Bana söyle, kavminin büyüklerinden olan ve senin dostluğunu kazanmış Meclitis'i Mesih İsa b. Meryem ile mukayese edebilir misin? İsa ki Allah'ın dostluğunu kazanmış ve Allah tarafından âlemlerin en hayırlı adamı kılınmıştır. Onu ve annesini, ibret alanlar için örnek kılmıştır." Sonra Allah'ın İsa'ya olan lütuf ve ikramını anlatmıştır. Yine Circîs ona şöyle dedi: "Bu Aziz Ruh'un annesiyle –ki Allah onu, "Kelimesi" için anne seçmiş, İsa için içini temizlemiş ve kadınlara üstün kılmıştır– senin dostluğunu kazanan Ezbil ile mukayese edebilir misin? Bu kadın ki senin taraftarın ve milletinden olmakla ve konumunun büyüklüğüne rağmen Allah onu nefsinin mahkûmu kılmıştır. Öyleyken kendi evinde köpeklerin saldırısına maruz kalmış, köpekler onun etini parçalamış ve kanını içmiş; tilkiler ve sırtlanlar onun organlarını kapıp götürmüştür. Evet senin dostluğunla bu kadını ve karşılaştığı akıbeti, Meryem ile ve Allah'ın dostluğuyla karşılaştığı akıbeti mukayese edebilir misin?"

Kral ona: "Sen bize bilmediğimiz şeylerden bahsediyorsun. Bahsettiğin iki insanı bize getir onları göreyim ve onlardan ibret alayım. Aksi takdirde insanlar arasında böyle bir şeyin vuku bulduğuna inanmıyorum," dedi.

Circîs ona: "İnkârın Allah'tan gafil olduğundan kaynaklanmaktadır. İki adama gelince, onlar gibi yaşamadıkça ve onların konumuna ulaşmadıkça sen onları göremezsin, onlar da seni göremezler," dedi.

Kral ona: "Biz sana iddianı ispat için bir fırsat verdik. Ancak yalan söylediğin bizce anlaşıldı. Zira ispatlamakta âciz kaldığın şeylerle öğünüyorsun," dedi ve Circîs'i işkence ve azap ile

Efellon'a tapmak ve bundan dolayı ödüllendirilmek arasında muhayyer bırakmıştır.

Bunun üzerine Circîs ona şöyle dedi: "Eğer göğü yükselten Efellon ise –ve ilahî kudretin bazı eserlerini sayarak– o takdirde doğru söylemiş ve bana nasihat etmiş olursun. Aksi takdirde, ey melun ve murdar adam! Allah seni kahretsin!"

Kral onun kendisine ve ilahlarına küfrettiğini işitince sözlerinden dolayı çok öfkelendi ve bir ağaç getirilmesini emretti ve onunla işkence etmek için bir düzenek kuruldu. Onun be-
[27] deni demir taraklarla tarandı ve eti, derisi ve damarları parçalandı. Yaralarına hardal ve sirke dökerek eziyet ediyordu. Bu işkencenin onu öldürmediğini görünce altı çivi getirtti ve onları ateşte kızdırdı. Bunlar ateş parçasına dönüşünce kafasına çakılmasını emretti ve çakılan bu çivilerin yerinden beyni aktı. Bu işkenceyle de ölmediğini görünce bakırdan bir kazan getirilmesini istedi. Bunun altına ateş yakıldı. Bu da ateş gibi kızdırılınca Circîs içine atıldı ve üstü kapatıldı ve kazan soğuyuncaya kadar içinde bekletildi.

Bu işkenceyle de ölmediğini görünce onu getirtti ve ona: "Bu işkence sana acı ve elem vermedi mi?" diye sordu. Circîs: "Sana: 'Senin bir Rabbin var. O sana senden daha yakındır, demedim mi?'" dedi. Kral: "Evet, bana dedin," diye karşılık verdi. Circîs: "İşte O beni senin azap ve işkencenden korudu ve bana sabır verdi ki bu eziyetler senin aleyhine delil olsun." Kral bu sözleri duyunca başına bir kötülük gelmesinden korktu ve canına ve iktidarına zarar vermesinden endişe etmeye başladı. Bu sebeple onu zindana atmaya karar verdi. Onun yakın çevresi ona: "Eğer onu boş bırakırsan insanlarla konuşur ve onları senin aleyhine tavır takınmaya sevk eder. Bu nedenle zindanda işkenceye tâbi tutulmasını emret ki insanlarla diyalog kurma imkânı olmasın," dediler. Bunun üzerine zindanda yüzüstü yatırılıp el ve ayaklarına dört kazık çakılması ve sırtına, önce yedi adam, sonra on dört adam taşıyamayınca on sekiz kişi tarafından taşınan mermer bir silindir bırakılmasını emretti. Tam bir gün bu vaziyette tutuldu.

Gece olunca ona destek vermek ve vahiy getirmek üzere ilk kez melek geldi. Melek sırtındaki taşı kaldırdı, el ve ayaklarına çakılan kazıkları söktü, onu doyurdu, susuzluğunu giderdi ve teselli ederek müjdeledi. Sabahladığında onu zindandan çıkardı ve ona şöyle dedi: "Git ve düşmanına karşı Allah için cihat et. Allah sana diyor ki: Müjde! Sabret. Ben seni bu düşmanımla yedi sene imtihan edeceğim. Sana işkence edecek ve dört kere öldürecek. Her defasında ruhunu sana iade edeceğim. Dördüncüsünde senin ruhunu kabul edecek ve ecrini vereceğim." Daha sonra insanlar Circîs'in serbest kalıp kendilerini Allah'a davet ettiğini gördüler. Bunun üzerine kral ona: "Circîs! Sen misin?" diye seslendi. Circîs: "Evet," dedi. Kral: "Seni kim zindandan çıkardı?" diye sordu. Circîs: "Beni gücü [28] senin fevkinde olan Allah çıkardı," dedi. Bunu duyan kral daha çok öfkeye kapıldı ve Circîs'in bütün işkence çeşitlerine tâbi tutulmasını istedi. Tâbi tutulacağı işkence türlerini görünce korkuya kapıldı.

Ancak kendine gelerek etrafındakilerin duyacağı bir sesle kendi kendini eleştirdi. Özeleştiride bulunduktan sonra onu iki ağaç arasına yatırdılar ve kafasının ortasını kılıçla yardılar ve kafası iki parça hâlinde ayakları arasına düştü. Vücudunu da ikiye bölerek onu lime lime ettiler. Tâbi tutulduğu işkence türlerinden bir diğeri de yedi aslanın bulunduğu bir kuyuya atılmasıydı. Kuyuya düşünce Allah aslanlara ilhamda bulunarak başlarını ve boyunlarını bükerek ona zarar vermedi. Pençeleri üzerinde durarak onu her türlü zarardan koruduular. O gün için ölü vaziyette kaldı. Bu onun için ilk ölüm vakasıydı. Gece olunca Allah parçalanmış olan cesedini birleştirdi ve onu tekrar düzgün bir vücut hâline getirdi ve ruhunu ona iade etti. Allah bir melek göndererek onu kuyunun dibinden çıkararak yedirip içirdi. Sonra da onu teselli etti ve müjdeledi. Sabahladıklarında melek ona: "Ey Circîs!" diye hitap etti. Circîs: "Lebbeyk!" dedi. Melek: "Bilesin ki Âdem'i topraktan yaratan kudretle seni kuyunun dibinden çıkaran kudret aynıdır. O sebeple düşmanının peşine düş ve Allah için ona karşı cihat et. Sonra sabredenler gibi öl," dedi.

Circîs'in hasımları Circîs'in ölümü dolayısıyla sevinçlerini âdeta bir bayram havası içinde kutlarken bir de ne görsünler; Circîs'in tekrar geldiğini gördüler. Onun geldiğini görünce önce inanmayarak, "Bu gelen ne kadar da Circîs'e benzemektedir!" diye hayretlerini ifade ettiler. Bunun üzerine kral: "Bu gizli bir şey değil! Bu Circîs'in kendisidir, onun sakinliğini ve basit hâlini görmüyor musunuz?" dedi. Circîs: "Evet, gerçekten ben Circîs'im. Ne kötü bir kavimsiniz? Öldürdünüz ve parçaladınız. Ancak Hak olan Allah bana iyilik yaptı ve rahmetini esirgemedi. Beni diriltti ve ruhumu bana iade etti. Size bunca mucizeyi gösteren bu Yüce Rabbe yönelin," dedi. Circîs bu sözleri söyleyince birbirlerine dönüp: "O bir sihirbazdır. Sizin ellerinizi bağladı ve gözlerinizi büyüledi," dediler ve ülkelerinde bulunan sihirbazları ona karşı topladılar. Sihirbazlar toplanınca kral onların büyüklerine: "Beni sevindirecek marifetlerini göster," dedi. Sihirbaz ona: "Bana bir öküz getir," dedi. Kendisine öküz getirilince onu bir kulağına üfledi ve kulak ikiye bölündü. Arkasından diğer kulağına üfleyince öküz iki
[29] öküz hâline geldi. Sonra tohum getirilmesini istedi. Adam çift sürdü ve tohumu ekti. Tohum bitti ve ekin hâline geldi. Sonra yetişti ve biçildi. Ardından mahsul dövüldü ve savrularak temizlendi. Arkasından da öğütüldü ve hamur hâline getirilerek pişirildi ve ekmek hâline getirildikten sonra yenildi. Bütün bu işlemler bir saat gibi bir süre içinde tamamlandı. Kral ona: "Bu kişiyi bir hayvana dönüştürebilir misin?" diye sordu. Sihirbaz: "Hangi hayvana dönüştüreyim?" dedi. Kral: "Köpeğe dönüştür," dedi. Sihirbaz: "Bana bir bardak su getirin," dedi. Su getirilince ona üfledi ve krala: "Circîs'e söyle, onu içsin," dedi. Circîs son damlasına kadar suyu içti. Bunun üzerine sihirbaz ona: "Ne hissediyorsun?" dedi. Circîs: "İyi şeyler hissediyorum. Susamıştım da Allah bana bu suyla susuzluğumu giderdi ve bununla size karşı bana güç verdi," dedi. Bu sözler üzerine sihirbaz krala dönerek: "Ey kral! Bilesin ki kendin gibi biriyle mücadele etseydin onu yenerdin. Ne var ki sen göklerin Cebbar olan Rabbine karşı mücadele ediyorsun. O'na karşı mücadele edilemez," dedi.

Zavallı bir kadın vardı. Circîs'in haberlerini duymuş ve gösterdiği mucizelerden haberdar olmuştu. Bu sebeple ona gitti. Ancak bu sırada en çetin belalarla karşı karşıyaydı. Kadın ona: "Ey Circîs! Ben zavallı bir kadınım. Yalnızca bir tane öküzüm vardı. Başkaca bir malım ve geçim kaynağım yoktu. Onunla çift sürerdim. Ancak öküz öldü. Sana geldim ki bana merhamet edesin ve Allah'a dua ederek bana öküzümü diriltmesini dileyesin," dedi, Bunun üzerine Circîs'in gözyaşları döküldü ve öküzünü diriltmesi için Allah'a dua etti ve kadına bir asa vererek: "Öküzünün yanına git ve bu asayla ona vurarak, Allah'ın izniyle diril, diyeceksin," dedi. Kadın: "Öküzüm öleli birkaç gün oldu. Yırtıcı hayvanlar onun parçalarını farklı yerlere götürdü. Seninle aramızdaki mesafe birkaç gün sürmektedir," dedi. Circîs kadına: "Ondan tek bir diş bile kalsa ve o dişe asayla vursan Allah'ın izniyle dirilecektir," dedi. Kadın öküzünün öldüğü yere gitti. Öküzden ilk gördüğü şey, öküzün bir boynuzu ve kuyruğunun kılları oldu. Bu iki parçayı bir araya getirdi ve asayla her iki parçaya vurarak Circîs'in söylediği sözü söylemesiyle öküz dirildi. Kadın öküzüyle işlerini yapmaya koyuldu. Bu haber Circîs'in hasımlarına ulaştı.

Sihirbaz krala söyleyeceklerini söyleyince kralın adamlarından ve kraldan sonra en yetkili kişi: "Ey topluluk beni dinleyin size anlatayım," dedi. Onlar: "Evet," dediler. Adam şöyle konuştu: "Siz bu adamın gösterdiklerini sihir olarak görüyor ve sizin ellerinizi bağladığını ve gözlerinizi büyülediğini iddia ediyorsunuz. Ona işkence ediyorsunuz ancak işkencenizin ona etki etmediğini görüyorum. Onu öldürmeye kalkıyorsu- [30]
nuz ancak ölmüyor. Hiçbir sihirbazın kendini ölümden kurtarabildiğini ya da bir ölüyü diriltebildiğini gördünüz mü?!" Ardından da Circîs'in yaptıklarıyla onların yaptıklarını, Circîs'in öküz mucizesini ve kadına yaptığı iyiliği anlattı ve bunları onlara karşı bir delil olarak sundu. Onlar adama: "Senin sözlerin onu dinleyen bir kişinin sözleridir," dediler. Adam: "Onun mucizelerini gördüğümden beri onun hâlini hayranlıkla izliyorum," dedi. Onlar: "Anlaşılan o senin gönlünü kazanmıştır," dediler. Adam: "Evet, iman ettim ve Allah şahit olsun ki ben

sizin taptıklarınızdan beriyim," dedi. Bunun üzerine kral ve avenesi hançerlerle ona saldırdılar ve dilini kestiler. Kısa bir süre sonra da öldü. Taun hastalığına yakalandı, dediler. Böylece konuşma fırsatı bulamadan Allah canını aldı.

İnsanlar ölüm haberini duyunca korkuya kapıldılar ve ölüm hikâyesini gizlediler. Circîs adamın ölüm hikâyesinin insanlardan saklandığını görünce insanlara olayın hakikatini anlattı ve işin iç yüzünü açığa vurdu. Onun söylediklerini açıkladı. Bunun üzerine öldüğü hâlde dört bin insan onun sözlerini tasdik etti ve o ne güzel söyledi, Allah rahmet etsin!" dediler. Kral ise bu kanaat sahiplerine yöneldi. Onları bağlayarak çeşitli eziyetlere tâbi tuttu ve işkencelerle öldürerek onları yok etti.

Kral onların işini bitirince Circîs'e yöneldi ve ona: "Bari Rabbine dua etseydin de senin yüzünden öldürülen adamlarını diriltseydi!" dedi. Circîs ona: "Onların başına getirdiklerin sebebiyle Allah onların akıbetini hayırlı kılmıştır," dedi. Bunun üzerine onların büyüklerinden biri olan Meclitis şöyle dedi: "Ey Circîs! Sen iddia ediyorsun ki ilahın varlıkları ilk yaratan ve onları ölümden sonra geri getirendir. Ben sana bir soru soracağım. Eğer Rabbin bunu yaparsa sana inanacak ve seni tasdik edeceğim. Ayrıca kavmime karşı seni koruyacağım. Gördüğün gibi altımızda on dört oturak vardır. Aramızda da bir masa vardır. Üzerinde bardak ve sahanlar vardır.

Bütün bunlar kurumuş muhtelif ağaçlardan yapılmıştır. Rabbine dua et, bu oturak, masa ve kapları ilk yarattığı anki hâline iade ederek yemyeşil olsun ve rengi, türü, çiçekleri ve meyveleriyle yeniden yaratsın da bu olaya tanık olalım."

Circîs ona: "Benim ve senin için zor olan bir talepte bulundun. Ancak bu Allah için kolay bir şeydir," dedi ve Rabbine dua ederek bunun gerçekleşmesini diledi. Daha onlar yerlerinden ayrılmadan o oturak ve kapların hepsi yemyeşil ağaçlar hâline döndü. Kökleri yere nüfuz etti, kabuklarıyla donatıldı, dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyveleriyle yeniden yaratıldı ve türü, rengi, çiçekleri ve meyveleriyle oluşumuna tanıklık ettiler.

Circîs'ten bu mucizenin gerçekleşmesini isteyen Meclitis bu mucizeye baktı ve ortaya atılarak şöyle dedi: "Ben sizin [31] huzurunuzda bu sihirbazı öyle bir işkenceye tâbi tutacağım ki onun bu oyununu bozacağım." Adam öküz suretinde bakırdan bir heykel yaptı. İçini de neft, kurşun, zırnık ve kükürtle doldurdu. Circîs'i de bu maddelerle birlikte o heykelin içine koydu. Ardından da altına ateş yaktı, içindekiler eriyinceye kadar ateşi yakmaya devam etti. Circîs de içinde öldü. Bunun üzerine Allah şiddetli bir rüzgâr gönderdi. Ardından da gökyüzünü kapkara bulutlar kapladı. Bu bulutlardan hiç durmayan gök gürültüsü, yıldırım ve şimşekler birbirini izledi. Akabinde de Allah onların memleketlerini toz ve dumanla kaplayan bir kasırga gönderdi. Bunun sonucu yer ile gök arası kapkaranlık bir hâl aldı. Günlerce hayretler içinde bu karanlıkta yaşadılar. Artık gece ile gündüzü birbirinden ayıramıyorlardı. Allah Mikail'i göndererek içinde Circîs'in öldüğü heykeli kaldırdıktan sonra yere bıraktı. Onun sesiyle bütün Şam diyarı halkı aynı anda onun yere çakılma sesini duydu ve sesin şiddetiyle yüzüstü yere kapaklandılar ve Circîs heykelin içinden sağ olarak çıktı.

Circîs onların karşısında durup onlara hitap edince karanlık yerini aydınlığa bıraktı ve gök ile yer arası aydınlandı. İnsanlar da tekrar sükûnete kavuştu. Onlardan Tarkablina adında bir adam: "Ey Circîs! Bu harikulade olayları sen mi gerçekleştiriyorsun yoksa Rabbin mi? Eğer O bunları gerçekleştiriyorsa ona dua et de ölülerimizi diriltsin. Senin gördüğün bu mezarlıkta bizim ölülerimiz de vardır. İçlerinde bizim tanıdıklarımız da vardır, bizden önce ölenler de. O'na dua et ki onları diriltsin de onlar eski hâlleriyle geri gelsinler de onlarla konuşalım. Böylece tanıdıklarımızı görelim ve tanımadıklarımız hakkında da haberdar olalım," dedi. Circîs ona: "Biliyorum ki Allah, size karşı hüccetlerini tamamlamak için sizi affediyor ve size bu mucizeleri gösteriyor. Böylelikle de onun gazabını hak ediyorsunuz," dedi ve kabirlerin kazılmasını söyledi. İçinden çürümüş kemikler çıktı. Circîs Rabbine dua etti. Onlar yerlerinden ayrılmadan on yedi insanın diril-

diğini gördüler. Dokuzu erkek, beşi kadın ve üçü de çocuktu. İçlerinde yaşlı bir adam vardı. Circîs ona: "Ey ihtiyar! Senin adın nedir?" diye sordu. Adam: "Adım Yobil'dir," dedi. Circîs: "Ne zaman öldün?" dedi. Adam: "Şu zamanda," dedi. Bunun üzerine yaptıkları hesaplamaya göre dört yüz sene önce öldüğü anlaşıldı.

[32] Kral ve adamları olayı izledikten sonra, açlık ve susuzluk dışında denemedik bir işkence türü kalmadı, bu kez onu bunlarla cezalandıralım, dediler. Onu yaşı ilerlemiş ihtiyar bir kadının evinde açlık ve susuzluğa mahkûm etmeyi düşündüler. Kadının kör, dilsiz ve yatalak bir oğlu vardı. Onu bu evde mahsur bırakarak kimsenin ona yiyecek ve içecek bir şey götürmesini engellediler. Acıkınca ihtiyar kadına: "Yanında yiyecek ve içecek bir şey var mı?" diye sordu. Kadın: "Hayır, kendisine yemin edilen zata yemin ederim ki falanca günden beri elimize yiyecek geçmiş değildir. Çıkıp senin için bir şeyler bulmaya çalışacağım," dedi. Circîs ona: "Allah'ı bilir misin?" dedi. Kadın: "Evet," dedi. Circîs: "O'na mı ibadet ediyorsun?" diye sordu. Kadın: "Hayır," dedi. Bunun üzerine Circîs kadını Allah'a ibadet etmeye davet etti. Kadın onu tasdik etti ve onun için yiyecek bir şey bulmak üzere dışarı çıktı. Evin ahşap çatısını taşıyan ahşaptan bir direk vardı. Circîs duaya kendini o kadar verdi ki bu direk yeşerdi ve bilinen her türlü meyveyi verdi. Hatta lilya ve fasulye de verdi.

Ebû Ca'fer dedi: Metinde geçen "lilya" Şam'da yetişen ve taneleri olan bir bitki olup mahsulü yenebilen bir bitkidir. Direğin damın üstünde de dalları oldu ve evi ve etrafını gölgeledi. Kadın döndüğünde Circîs istediği yiyeceklerden bol bol faydalanıyordu. Dışarı çıktıktan sonra evinde vuku bulan olayı görünce: "Açlığın hüküm sürdüğü evde seni yediren Allah'a inandım. Bu Rabbe dua et de bu oğluma şifa versin," dedi. Circîs: "Onu bana yaklaştır," dedi. Kadın oğlunu Circîs'in yanına götürünce onun gözlerine tükürdü. Çocuğun gözleri açıldı. Kulaklarına üfürdüğünde kulakları duymaya başladı. Kadın: "Allah sana rahmet etsin, dilini ve ayaklarını da iyileştir," dedi. Circîs: "Onu ertele, onun için büyük bir gün var," dedi. Ardın-

dan kral, şehirde bir geziye çıktı. Ağacı görünce adamlarına: "Bu ağacı ve bulunduğu yeri tanır gibiyim," dedi. Adamları ona: "Bu ağaç açlıkla cezalandırmak istediğin o sihirbaz için yeşerdi. O artık bu ağacın meyveleriyle karnını doyurmaktadır. Yoksul kadın da karnını doyurmuştur. Onun çocuğunu da şifaya kavuşturmuştur." Kral, evin yıkılmasını emretti. Ağacın da kesilmesini istedi. Adamlar onu kesmeye yeltenince Allah onu eski hâline döndürdü. Bunu üzerine ona dokunmadılar. Kral Circîs'in yüzüstü yere yatırılmasını ve dört kazığa bağ- [33]
lanmasını sonra da tekerlek biçiminde bir silindir getirilmesini ve bu silindire hançer ve bıçaklar çakılmasını ve bunun kırk öküzle bu silindirin Circîs'in üzerinde çekilmesini emretti. Circîs'in vücudu üç parçaya bölündü. Bunlardan bir tanesinin yakılmasını emretti. Yakılan parçanın küllerinin denize savrulmasını istedi. Külü denize henüz savurmuşlardı ki: "Ey deniz! Allah sana bu güzel vücudu korumanı emrediyor. Zira onu eski hâline döndüreceğim," diye bir ses duydular. Sonrasında Allah bir rüzgâr göndererek küllerini topladı ve savrulmadan önceki hâline getirdi. Onu savuranlar da henüz yerlerinden ayrılmamışlardı. Bir de ne görsünler küllerden Circîs çıkmış ve başındaki kül kalıntısını temizliyordu. Ardından Circîs ile geri döndüler. Kralın yanına varınca onu dirilten sesle küllerini toplayan rüzgârı anlattılar. Kral: "Ey Circîs! Gel seninle benim için ve senin için hayırlı bir çözüm üzerinde anlaşalım. İnsanlar, beni mağlup edip kahrettiğini düşünmeyecek olsalardı sana inanacak ve sana tâbi olacaktım. Bu sebeple Efellon için bir kere olsun secde et veya ona bir koyun kes. Sonra da istediğini yerine getireyim," dedi.

Circîs bu sözleri duyunca putun huzuruna girince onu ortadan kaldırmayı düşündü. Putun ortadan kaldırılmasıyla da kralın ondan ümidini keserek kendisine iman edeceğini ümit etti. Circîs ona böyle bir hile yapmayı düşündü. Krala: "Tamam beni putun yanına götür, ona secde edeyim ve onun için kurban keseyim," dedi. Kral bu sözlerine sevindi ve ellerini, ayaklarını ve başını öptü. Kendisine: "Bugün seni ikametgâhıma davet ediyorum. Bugün ve bu gece misafirim ol ve aile

fertlerimle vaktini geçirip dinlen. Belki işkencelerden dolayı yorulan vücudun dinlenmiş olur ve insanlar da benim nezdimde ne kadar kıymetli olduğunu anlarlar," dedi. Kral evini Circîs için boşalttı ve içindekileri tahliye etti. Circîs eve geçti. Gece olunca namaz kılmaya başladı ve Zebur okudu. Güzel bir sesi vardı. Kralın karısı sesini dinleyince davetine icabet etti. Circîs, kadının arkasında durup ağladığını görünce onu imana
[34] davet etti. Kadın iman etti. Ancak imanını gizlemesini söyledi. Sabahladığında putlara secde etmesi için kral onu puthaneye götürdü. Circîs'in evinde hapsedildiği kadına: "Yanından ayrıldıktan sonra Circîs'in fitneye maruz kaldığını bilir misin? Artık o dünya menfaatine meyletti. Kral onu dünya mülküyle kandırdı. Putlara secde etmesi için onu puthaneye götürdü," denildi. Bunun üzerine kadın, çocuğunu taşıyarak ve Circîs'i kınayarak insanların içinden geçti. Olayın etkisiyle insanlar kadından âdeta bihaberdiler.

Circîs insanlarla birlikte puthaneye girince ihtiyar kadının çocuğunu sırtlamış vaziyette kendisine yakın bir yerde yerini aldığını gördü. Kadının çocuğuna adıyla seslendi. Çocuk cevap verdi. Daha önce hiç konuşmamıştı. Ardından da annesinin omzundan inerek düzgün bir şekilde yürümeye başladı. Circîs'in huzurunda durunca Circîs ona: "Git, bu putlara yanıma gelmelerini söyle," dedi. Putlar, altın kaideler üzerinde bulunuyordu. Yetmiş bir put vardı. Ayrıca Güneş ve Ay'a da tapıyorlardı. Çocuk: "Onları nasıl çağırayım," dedi. Circîs: "Onlara, 'Circîs sizi yaratan Allah hakkı için kendisine gitmenizi istiyor,' diye söyle!" dedi. Çocuk putlara böyle söyleyince putlar yuvarlanarak Circîs'in yanına geldiklerinde Circîs ayağıyla yere vurdu. Yer, putlar ve kaideleriyle çöktü. İblis putlardan birinin içinden çıkarak yerin dibine geçmenin korkusuyla kurtulmaya çalıştı. Circîs'in yanından geçerken Circîs onu alın saçından yakalayıverdi. İblis ona teslim oldu. Circîs ona: "Ey habis ruh, ey melun yaratık! Senin ve senin avenenin gideceği yerin cehennem olduğunu bildiğin hâlde kendini ve kendinle birlikte insanları helake götürmeye seni sevk eden sebep nedir?" diye sordu. İblis ona şöyle dedi: "Eğer güneşin üzerine

doğduğu ve gecenin karanlığının kapladığı yerlere sahip olmak ile Âdemoğullarının helak olması veya dalalete düşmesi, hatta tek bir insanın bir an için bu akıbete uğraması arasında bir tercih yapmam istenirse ikinci şıkkı tercih ederim. Zira bütün âlem kadar bundan zevk alıyor ve haz duyuyorum. Ey Circîs! Bilmez misin ki Allah baban Âdem için bütün meleklerin secde ettirdi. Âdem için Cebrail, Mikail, İsrafil ve bütün "Mukarrabûn" meleklerle bütün sema ehli secde ettiler. Ben [35] ise secde etmekten imtina ettim. Ben ondan daha hayırlı olduğum hâlde ona secde etmem," dedim. Bunun üzerine Circîs onu bıraktı. Rivayete göre İblis, yerin dibine batmak korkusuyla ondan sonra hiçbir putun içine girmiş değildir ve girmeyecektir. Kral: "Ey Circîs! Beni kandırdın ve ilahlarımı ortadan kaldırdın," dedi. Circîs: "Bunu bilerek yaptım ki bundan ibret alasın. Bilesin ki bunlar ilah olsaydı kendilerini benden koruyacaklardı. Ben Rabbimin verdikleri dışında bir şeye sahip olmayan zayıf bir varlık olduğum hâlde kendilerini bana karşı koruyamayan bu putlara nasıl güvenebilirsin?" dedi. Circîs bu sözlerini söyledikten sonra kralın karısı imanını açıkladı ve dinini ilan etti. Kadın insanlara Circîs'in gösterdiği mucizeleri saydı ve onlara gösterdiği ibretlik hadiseleri hatırlattı. Onlara: "Bu zattan daha ne istersiniz? Yoksa kendisinin bir dileğiyle putlarınız gibi yerin dibine batmak mı istersiniz? Ey insanlar! Allah hakkında sizi sakındırıyorum. Kendinizi tehlikeye atmayın," dedi. Kral: "Ey İskender! Sana yazıklar olsun! Bu sihirbaz nasıl olur da tek bir gece içinde seni dalalete sevk etti. Oysa ben onunla yedi yıldır çetin bir mücadele içindeyim. Buna rağmen bana tesir edemedi," dedi. Kadın: "Görmez misin ki Allah onu sana galip kılıyor, onu sana musallat ediyor ve her yerde delilleriyle seni alt ediyor," dedi. Bunun üzerine kralın emriyle kadın, daha önce Circîs'in asıldığı darağacına asıldı ve Circîs gibi vücudu demir taraklarla tarandı. İşkence ona acı verince Circîs'e: "Ey Circîs! Bana dua et ki Allah acımı hafifletsin. Zira çok elem duyuyorum," dedi. Circîs: "Yukarıya bak," dedi. Kadın yukarı bakınca gülümsedi. Circîs: "Seni gülümseten nedir?" dedi. Kadın: "Üzerimde iki melek görüyo-

rum. Ellerinde cennetin ziynetlerinden bir taç vardır. Ruhumun çıkmasını bekliyorlar. Ruhum çıkınca onu o taçla taçlandıracaklar ve cennete götürecekler," dedi. Allah onun ruhunu teslim alınca Circîs şöyle yakardı: "Allah'ım! Bununla bana şehitlerin ecrini vermek için bu imtihanla beni onurlandıran Sensin. Allah'ım dünya sıkıntılarından kurtulacağımı vadettiğin gün bugündür. Senden dileğim odur ki: Benim ruhumu almadan ve bu yerimden ayrılmadan bu kibirlenen kavme, güç yetiremeyecekleri satvet ve intikamını indir ki benim sadrımı şifa bulsun ve gözüm aydın olsun. Zira onlar bana çok eziyet
[36] verdiler, çok zulmettiler. Allah'ım! Yine senden diliyorum ki benden sonra başına gelen bela ve sıkıntılara karşı sana yakaran ve beni anan, ismimi hatırlayan herkesin sıkıntısını kaldır, ona rahmet et, ona icabet et ve beni onun için şefaatçi kıl."

Circîs yakarışını bitirir bitirmez Allah onların üzerine ateş yağdırdı. Ateşin yakmasıyla ve duydukları öfkeyle giderayak Circîs'i kılıçlarıyla öldürdüler. Böylelikle Circîs dördüncü kez öldürülmekle Allah'ın vadettiği makam ve mükâfata nail oldu. Şehir içindekilerle yanıp kül olunca Allah onu altüst ederek yerin dibine batırdı. Uzun süre yerin altından kötü kokulu dumanlar çıktı ve o kokuyu alan şiddetli bir hastalığa yakalanıyordu. Ancak bu hastalıklar birbirinden farklıydı ve birbirlerine benzemezdi. Circîs'e inanan ve onunla birlikte ölenlerin sayısı kralın karısından başka otuz dört bin kişiydi. Allah rahmet etsin.

* * *

[37] **Fars Hükümdarları ve Kaç Yıl Hükmettikleri**

Tarihin akışını tam olarak zikretmek üzere daha önce Erdeşîr Dönemine kadar Fars Beylikleri, İsrailoğulları, Rumlar ve Araplarda meydana gelen büyük olaylara değinmiştik.

* * *

Erdeşîr b. Bâbek ve Krallığı

Hristiyanlar ve Tevrat ehlinin görüşüne göre İskender'in Babil ülkesine hükmetmesi üzerinden beş yüz yirmi üç yıl,

Mecusilerin görüşüne göre ise iki yüz altmış altı yıl geçtikten sonra Erdeşîr b. Bâbek Şah Melik Hayr b. Sâsân Esgar b. Bâbek b. Sâsân b. Bâbek b. Mihrems b. Sâsân b. Behmen b. İsfendiyâr b. Biştasb b. Lührasb b. Keyveci b. Keyminuş –bir rivayete göre nesebi şöyledir: Erdeşîr b. Bâbek b. Sâsân b. Bâbek b. Zirâr b. Behafrid b. Sâsân Ekber b. Behmen b. İsfendiyâr b. Biştasb b. Lührasb– İskender'le savaşan ve iki koruması tarafından öldürülen amcası oğlu Dârâ b. Dârâ b. Behmen b. İsfendiyâr'ın intikamını almak için Fars diyarında harekete geçti. İddiasına göre amacı, hükümranlığı sahiplerine ve Müluku't-Tavaif (Beylikler) döneminden önce ataları ve selefleri hükümdarlık yapmış kişilere geri vermek ve hâkimiyeti tek elde toplamaktı.

Anlatıldığına göre İstahr köylerinden Rustâk Hayr'daki Tayrude köyünde doğmuştur. Dedesi Sâsân şiddet ve satvet sahibi bir kişiydi. O kadar şiddet ve satvet sahibiydi ki İstahr'da savaş ehli ve cesur seksen kişiyle savaşmış ve onları mağlup etmiştir. Eşi de Fars diyarında hükümdarlık yapmış bir ailenin kızıydı. Pazernicîn olarak tanınırlardı. Adı Rambihişt idi. Güzel ve olgun bir bayandı. Sâsân aynı zamanda İstahr'daki ateş mabedinden sorumluydu. Enâhiz Ateş Evi olarak adlandırılıyordu. Avcılık ve binicilik hobileriydi. Ram- [38]
bihişt'in Sâsân'dan Bâbek adında oğlu oldu. Doğduğunda saçı bir karıştan uzundu. Tecrübe sahibi olunca babasından sonra hükümranlık onun eline geçti ve Erdeşîr adında bir oğlu oldu.

O sırada İstahr hükümdarı, Pazernicîn'lerdendi. Bana Hişâm b. Muhammed'den anlatıldığına göre bu kişinin ad Cüvzihr idi. Başka ravilere göre ise adı Cüzihr idi. Onun Tîrâ adında hadım bir adamı vardı. Onu Dârâ Becird'de emîr yapmıştı. Erdeşîr yedi yaşına gelince babası onu Beydâ'da bulunan Cüzihr'in yanına götürüp ona teslim etti ve onu, Tîrâ'nın himayesine vermesini ve ondan sonra da onun yerine geçmesini söyledi. Cüzihr bu isteği kabul etti ve bu konuda bir bir yazı yazdı. Ardından onu Tîrâ'nın yanına götürdü. Tîrâ onu hüsnükabul ile karşıladı ve evlatlık edindi. Tîrâ ölünce Erdeşîr başa geçti. Güzel bir şekilde görevini yaptı. Bazı müneccimlerle kâhinler onun doğumunun hayırlı olduğunu ve ülkeye hâkim

olacağını söylediler. Rivayete göre Erdeşîr bu bilgiyi tevazu ve sükûnet içinde telakki etti ve gün geçtikçe daha hayırlı işler yaptı. Rüyasında baş ucunda duran bir meleğin Allah'ın kendisine memleketin hükümranlığını teslim edeceğini, bunun için hazırlık yapmasını bildirdiğini gördü. Uykudan uyanınca buna sevindi ve kendisinde daha önce hissetmediği bir güç ve satvet hissetti.

Onun ilk yaptığı iş Dârâ Becird'de Cubanan adlı bir yere gidip burada bulunan Fâsîn adındaki hükümdarı öldürmek oldu. Ardından Kûns adında bir yere gitti ve orada bulunan Minuşihr adındaki hükümdarı öldürdü. Akabinde Lervîr adındaki yere gitti ve burada Dârâ adındaki hükümdarı öldürdü. Bu bölgelere de kendi adamlarını tayin etti. Ardından da babasına yaptıklarını yazdı ve ona Beydâ'da bulunan Cüzihr'in üzerine gitmesini söyledi. Bu isteğini yerine getirdi. Cüzihr'i öldürüp tacını aldı. Ayrıca Dağlık Bölgenin ve ona bağlı yerlerin hükümdarı Erdevân el-Behlevî'ye yazarak ondan oğlu Sâbûr'a taç giydirmek için ricada bulundu. Bunun üzerine Erdevân ona sert ifadeler kullandığı bir mektup yazdı. Ayrıca
[39] ona, kendisi ve oğlu Erdeşîr'in öldürdükleri kimseler konusunda Bâbek'in memnuniyet duymadığını bildirdi. O sıralarda Bâbek ölünce oğlu Sâbûr taç giydi ve babasının yerine geçti. Sâbûr, Erdeşîr'e yazarak ona gitmesini istedi. Ancak Erdeşîr bundan imtina etti. Buna öfkelenen Sâbûr ordusunu topladı ve Erdeşîr'in üzerine gitti. İstahr'dan çıktı ve orada bazı kardeşlerini bıraktı. Bazıları yaşça ondan büyüktüler. Onlar toplandılar; tacı ve hükümdarlık tahtını hazırladılar ve hepsi Erdeşîr'e teslim oldular. Erdeşîr tacı giydi ve tahta oturdu. İşine azim ve ciddiyetle başladı. Bazı kişilere mertebeler verdi. Ebresam b. Rahfer adında bir kişiyi vezir yaptı. Ona yetki verdi ve işleri ona tevdi etti. Fâhir adında bir adamı baş yargıç yaptı. Ancak kardeşleriyle bazı adamlarının ona ihanet edeceklerini hissetti. Bunun üzerine onlardan çok sayıda kişiyi öldürdü. Ardından Dârâ Becird halkının ona karşı fitne çıkarmaya çalıştıkları haberini alınca oraya gitti ve bir kısım insanları öldürdükten sonra şehri fethetti. Ardından Kermân'a gitti.

Burayı Bilâş adında bir hükümdar yönetiyordu. İkisi şiddetli bir muharebeye tutuştular. Erdeşîr bizzat kendisi savaşıyordu. Bilâş'ı esir aldı ve şehri kontrol altına aldı. Erdeşîr, Erdeşîr adını taşıyan kendi oğlunu Kermân'a tayin etti.

Fars Denizi sahilinde Ebtenbûd adında bir hükümdar vardı. Tazim ediliyor ve ona ibadet ediliyordu. Erdeşîr onun üzerine gitti ve onu öldürdü ve kılıcıyla onu iki parçaya ayırdı. Onun maiyetinde olanlar da öldürüldü. Onların hazinelerinin bulunduğu defineleri çıkarıldı. İrahsân Kralı Mihrek ve ona tâbi olan bazı adamlara yazarak kendisine itaat etmelerini istedi. Ancak imtina ettiler. Erdeşîr onların üzerine yürüdü ve Mihrek'i öldürdü. Sonra Cûr'a gitti. Orayı kurdu ve orada Tirbâl adıyla bilinen köşk ile bir ateş mabedi yaptı.

Durum böyleyken Erdevân'ın elçisi ona mektup getirdi. Erdeşîr bunun için insanları topladı ve mektubu onların huzurunda okudu. Mektupta şunlar yazılıydı: "Sen haddini aştın ve ölümünü celbettin. Ey Kürt! Ey Kürtlerin çadırlarında büyütülen kişi! Sana o tacı giymeye, istila ettiğin memleketleri işgal etmeye, hükümdarlarını ve ahalisini mağlup etmeye kim izin verdi? O şehri –Cûr'u kastediyor– sahrada kurmaya kim sana [40] izin verdi? Biz sana izin verirsek uzunluğu on fersah olan sahrada bir şehir kur ve ona Ram Erdeşîr adını ver." Ayrıca ona Ahvâz Kralı'na emir vererek kendisini bağlı hâlde ona götürmesini emrettiğini bildirdi.

Erdeşîr ona şöyle yazdı: "Allah bana bu tacı bağışladı, fethettiğim memleketlerin hükümranlığını nasip etti. Öldürdüğüm hükümdar ve zorbaları öldürmekte bana yardım etti. Kurmakta olduğum ve Ram Erdeşîr ismini verdiğim şehre gelince: Umarım ki sana güç yetirir ve senin başınla hazinelerini Erdeşîr Hurre'de kurduğum ateş tapınağına gönderirim."

Ardından Erdeşîr, İstahr'a doğru yola çıktı. Ebresam'ı Erdeşîr Hurre'de halef bıraktı. Çok geçmemişti ki Erdeşîr'e Ebresam'dan mektup ulaştı. Mektupta Ahvâz Kralı'nın döndüğü ve yenilgiye uğradığı bildiriliyordu. Erdeşîr daha sonra İsbahan üzerine gitti ve hükümdar Şaz Sâbûr'u esir ederek öldür-

dü. Akabinde Fars bölgesine geçti ve Ahvâz Hükümdarı Nirufer'le savaşmak için harekete geçti. Akabinde Ramahürmüz bölgesindeki Recan, Bünyan ve Taşan üzerine gitti. Oradan da Sürrak'a geçti. Oraya varınca adamlarından bir grupla süvari olarak Düceyl Sahiline vardı ve şehri ele geçirdi. Burada Sûku'l-Ahvâz şehrini kurdu ve Fars bölgesine ganimetlerle döndü. Peşinden buradan ayrılarak Cirih ve Kâzeron yoluyla Ahvâz'a döndü. Ahvâz'dan sonra Meysan'a giderek oranın hükümdarı Bendo'yu öldürdü. Burada da Kerh Meysan'ı kurdu. Ardından Fars bölgesine döndü ve Erdevân'a haber göndererek ikilinin savaşacağı bir yer istedi. Erdevân ona haber göndererek kendisine: "Seninle Hürmüzcan sahrasında Mihrimah'ın sonunda buluşalım," dedi. Erdeşîr söylediği süreden önce sahraya vardı ve orada bir yere konuşlandı. Konuşlandığı yerin etrafına hendekler kazdırdı. Burada bulunan bir su kaynağını kontrol etti. Ardından Erdevân da vardı. İki taraf savaş için saflar hâlinde dizildiler. Sâbûr b. Erdeşîr, Erdeşîr'i korumak için ileriye atıldı ve savaş başladı. Sâbûr, Erdevân'ın kâtibi Dârâ Bendaz'ı kendi eliyle öldürdü. Bunun üzerine Erdeşîr yerinden fırlayarak Erdevân'a saldırdı ve onu öldürdü. Sâbûr'un ordusunda can kaybı arttı. Daha sonra ölümden kurtulanlar geri kaçtı. Rivayete göre Erdeşîr bineğinden indi ve Erdevân'ın başına ayağıyla bastı. O gün Erdeşîr'e "Şahinşah" adı verildi.

[41] Erdeşîr daha sonra Hemedan'a gitti ve orayı da fethetti. Sonra Dağlık bölgeleri, Azerbaycan, Erminiye ve Musul'u da güç kullanarak ele geçirdi. Ardından Musul'dan hareket ederek Suristan bölgesi üzerine yürüdü. Bu bölge aynı zamanda Sevâd bölgesidir. Burayı da ele geçirdi. Burada Dicle kenarında ve Medain şehrinin karşısında Bih Erdeşîr adıyla bir şehir kurarak vilayet hâline getirdi ve Behüresir, Rûmekân, Derkit Nehri, Kûsa ve Cevber Nehrini buraya bağladı. Buraya valiler tayin etti. Akabinde Sevâd bölgesinden İstahr üzerine, İstahr'dan Sicistan, sonra Cürcan, oradan da Ebrişehr, Merv, Belh, Harezm ve Horasan bölgesine kadar ilerleyişini sürdürdü. Sonra tekrar Merv'e döndü ve burada bazı insanları öldürerek başlarını Enahiz Ateş Tapınağına gönderdi. Sonra

Merv'den Fars bölgesine geçti ve Cûr'da konakladı. Burada kendisine Kuşan, Turan ve Mükrân hükümdarlarının elçileri gelip bağlılıklarını bildirdiler. Erdeşîr buradan Bahreyn'e geçti. Sentark Hükümdarı'nı muhasara etti. Adam sıkışınca kendini kalenin duvarı üzerinden aşağı attı ve öldü. Buradan da Medain'e geçti. Burada oğlu Sâbûr'a tacını giydirdi.

Rivayete göre Erdeşîr Hurre'nin yerleşim bölgelerinden Koceran bölgesinde Elar diye adlandırılan bir beldede tazim edilen ve kendisine ibadet edilen bir kraliçe vardı. Onun hazinesi ve savaşçıları vardı. Erdeşîr onun adamlarıyla savaştı ve kraliçeyi öldürdü ve ona ait mal ve hazinelere el koydu. Erdeşîr sekiz şehir kurmuştu. Bunlar: Fars bölgesinde Erdeşîr Hurre. Buraya Cûr da denir. Ram Erdeşîr, Riv Erdeşîr ve Ahvâz'da Hürmüz Erdeşîr, o Sûku'l-Ahvâz'dır. Sevâd bölgesinde Medain'in batısında Bih Erdeşîr ve Meysan bölgesinde İstabaz Erdeşîr, o Kenh Meysan'dır. Bahreyn'de Fenyaz Erdeşîr. Bu Hat şehridir. Musul'da da Bûz Erdeşîr. Buna Hazze de denir.

Rivayete göre Erdeşîr harekete geçince Beyliklerin hü- [42]
kümdarlarına edebî mektuplar yazmış ve bu mektuplarda kendisine itaat etmelerini isteyerek bunun gerekçelerini anlatmıştır. Ömrünün sonlarına geldiğinde de kendisinden sonra gelecek olanlara ahdini, hareket tarzını ortaya koymuştur. Devamlı takdir edilen ve muzaffer olan, ordusu yenilmeyen ve sancağı yere düşmeyen bir kimseydi. Ülkesinin etrafındaki hükümdarları perişan ederek zillete duçar etmiştir. Yeryüzünde düşmanlarını bertaraf etmiş, beldeler ve şehirler kurmuştur. Mertebeler vermiş, imar işlerine çok önem vermiştir. Erdevân'ı öldürdükten sonra hâkimiyeti on dört yıl sürmüştür. Bazıları ise şöyle dedi: Onun hâkimiyeti on dört yıl on ay sürmüştür.

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir: Erdeşîr, Farslarla Irak üzerine giderek orayı hâkimiyeti altına almak isteyince orada Ermenilerin başında Bâbâ'nın bulunduğunu, Erdevânilerin başında da Erdevân'ın bulunduğunu gördü.

Hişâm dedi: Ermeniler, Sevâd bölgesinin Nabatileridir. Erdevâniler ise Şam Nabatileridir.

Bunlar hâkimiyet için birbirleriyle savaşıyorlardı. Ancak ikisi Erdeşîr'e karşı koymak için ittifak ederek dayanışma hâlinde onunla savaştılar. Bir gün biri diğer gün de diğeri ona karşı savaşıyorlardı. Bâbâ'nın savaşma günü olduğunda Erdeşîr ona karşı savaşmaktan imtina ederdi. Savaşma sırası Erdevân'da olunca Erdeşîr'e karşı savaşmazdı. Erdeşîr durumu görünce Erdevân'la baş başa kalmak üzere anlaştı. Anlaşmaya göre Erdeşîr, Bâbâ'ya ve hükümranlığına karışmayacaktı. Erdeşîr artık kendisini tamamen Erdevân'la savaşmaya verdi. Çok geçmeden Erdevân'ı öldürdü ve mülküne hâkim oldu. Bâbâ da ona itaat etti. Böylece Erdeşîr, Irak'a hâkim oldu ve orada hüküm süren Beylikler onun hâkimiyeti altına girdi. Irak'ta kendisine karşı husumet içinde olanları dize getirdi ve boyun eğdirdi.

* * *

Erdeşîr, Irak'ı hâkimiyeti altına alınca Tenûhiler onun hâkimiyeti altında yaşamayı ve ona boyun eğmeyi hoş görmediler. Bu nedenle Kudâa kabilelerinden Mâlik b. Amr, Fehm b. Amr, Mâlik, Züheyr ve diğerleriyle Irak'a yerleşenler buradan ayrılarak Şam diyarında bulunan aynı kabilelere iltihak ettiler.

Bazı Araplar kendi kavimlerinde birtakım nahoş hareketler-
[43] de bulununca ya da bulundukları yerde maişet ve geçim darlığına maruz kalıca Irak kırsalına intikal edip Hîre bölgesinde yerleşirlerdi. Bunlar üç gruptu. Bir kısmı Tenûhlu olup bunlar haymelerde kıl ve yünden çadırlarda oturuyor ve Fırat'ın batısında, Hîre ile Enbâr arasında ikamet ediyorlardı. İkinci kısım İbâdlardır. Bunlar Hîre'de ikamet ediyor ve orada evlerini kurmuşlardı. Üçüncü kısım ise Ahlâf'tan olanlardır. Bunlar da Hîre'de ikamet edenlere iltihak ederek onlarla bir arada yaşamışlardır. Bunlar yünden yapılan çadırlarda oturan Tenûhilerden olmadıkları gibi Erdeşîr'e itaat eden İbâdlardan da değillerdir.

Hîre ve Enbâr, Nabukadnazar zamanında kurulmuştu. Nabukadnazar ölünce Hîre'de ikamet edenler Enbâr'a geçtiler ve Hîre harabe hâline geldi. Enbâr beş yüz elli sene mamur

hâlde kaldı. Bu sırada Hîre, Amr b. Adî zamanında imar edildi ve bu durum beş yüz otuz küsur yıl devam etti. Bu sırada da Kûfe şehri kuruldu ve İslam'ın yurdu oldu. Amr b. Adî'nin hâkimiyeti yüz on sekiz yıl sürdü. Bu sürenin doksan beş senesi Erdevân ve Müluku't-Tavaif (Beylikler) döneminde geçmiştir. Fars hükümdarları döneminde geçen süre ise yirmi üç yıldır. Bu sürenin on dört yıl on ayı Erdeşîr b. Bâbek döneminde, sekiz yıl iki ayı da Sâbûr b. Erdeşîr döneminde geçmiştir.

Erdeşîr b. Bâbek'ten Sonra Farslarda İşbaşına Geçenler [44]

Erdeşîr b. Bâbek öldükten sonra Farslarda hükümranlık Erdeşîr'in oğlu Sâbûr'a geçti. Erdeşîr b. Bâbek, hükümranlığı Sâbûr'a teslim edince Beyliklerin başındakilerin mensup olduğu Eşkânileri öldürmekte ileri giderek âdeta onları yok etti. Bu olayın sebebi Erdeşîr b. Bâbek'in dedesi Sâsân b. Erdeşîr b. Behmen b. İsfendiyâr el-Ekber'in yaptığı bir yemindir. O bir gün işbaşına geçtiğinde Eşek b. Harre'nin soyundan kimseyi sağ bırakmayacağına dair yemin etmiş ve kendinden sonra gelenlere de vasiyet ederek işbaşına geçmeleri hâlinde onlardan kimseyi sağ bırakmamalarını istemişti. Onun soyundan ilk hükmeden kişi Erdeşîr b. Bâbek oldu. Erdeşîr, dedesi Sâsân'ın bu yemin ve vasiyeti sebebiyle kadın ve erkek hepsini öldürmüş ve onlardan hiç kimseyi sağ bırakmamıştır.

Rivayete göre onlardan sadece bir kız kalmıştır. Erdeşîr bu kızı Krallık Evinde bulmuş ve onun güzelliğine hayran olmuştur. Öldürülen hükümdarın kızı olan bu kıza kimliğini sormuş. Kız, hükümdarın bazı eşlerinin hizmetçisi olduğunu söyleyince ona bakire mi yoksa dul mu olduğunu sormuş. Kız, bakire olduğunu söylemiş. Bunun üzerine Erdeşîr onunla birlikte olmuş ve onu kendine eş olarak seçmiştir. Kız, Erdeşîr'den hamile kalmıştır. Ondan hamile kaldığı için kendisine zarar vermeyeceğini düşünerek ona Eşek'in neslinden olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Erdeşîr ondan nefret etmiş ve ihtiyar bir kişi olan Hercebza Ebresâm'ı çağırdı ve ona, kızın kendisine Eşek'in neslinden olduğunu itiraf ettiğini anlattı ve şöyle dedi: "Onu çok sevmeme rağmen dedemiz Sâsân'ın vasiyetini

yerine getirmek bizim için öncelikli bir konudur. Bu nedenle onu götür ve öldür." İhtiyar adam onu öldürmeye götürünce kadın ona hamile olduğunu söyledi. Bunun üzerine onu ebelere götürdü. Ebeler onun hamile olduğunu söylediler. Adam, kadını yerin altında bir menfeze yerleştirdi. Daha sonra kendi uzvunu kesti ve bir kutuya koyarak onu mühürledi. Ardından da hükümdarın yanına döndü. Hükümdar ona: "Ne yaptın?" diye sordu. Adam: "Onu yerin altına koydum," dedi ve kutuyu hükümdara vererek kendi mührüyle onu mühürlemesini ve kasalarından birine koymasını söyledi. Hükümdar bu talebi yerine getirdi. Kadın, ihtiyar adamın yanında kaldı ve bir oğlan dünyaya getirdi. İhtiyar adam hükümdarın bilgisi dışında oğluna isim vermeyi uygun görmedi. Aynı şekilde çocuk yetiş-
[45] meden, edep ve eğitimini tamamlamadan hakkında babasına bilgi vermeyi de uygun görmedi. İhtiyar adam, doğduğunda çocuğun ölçülerini almış ve onun falına baktırmıştı. Onun hükümdar olacağını öğrenmişti. Bu sebeple ona isim ve sıfat anlamında bir isim verdi. Babası ondan haberdar olduğunda ismini değiştirebileceğini düşünerek ona, hükümdarın oğlu anlamında Şahbûr adını verdi. Bu isim ilk defa bir çocuğa verilmiş oldu. Arapça anlamı, Erdeşîr'in oğlu olan tecrübeli askerdir. Bazılarına göre de adam ona "Eşehbûr" adını verdi. Arapça anlamı, oğlanın anasının soyundan geldiği Eşek'in oğlu anlamındadır.

* * *

Erdeşîr, uzun bir zaman geçmesine rağmen çocuğu olmadı. Çocuğun hamisi olan emin ihtiyar, Erdeşîr'in yanına gitti. Onu hüzünlü gördü. Ona: "Ey hükümdar! Seni üzen nedir?" dedi. Erdeşîr: "Nasıl üzülmeyeyim? Ben doğuda ve batıda kılıç salladım; emelime ulaştım ve atalarımın mülkü tekrar bana döndü. Ancak öleceğim ve bu dünyada bir halefim olmayacak!" dedi. İhtiyar adam: "Ey hükümdar! Allah seni sevindirsin ve sana uzun ömürler versin. Benim yanımda senin güzel ve enfes bir oğlun var. Sana emanet ettiğim ve senin kendi mührünle mühürlediğin paketin getirilmesini söyle. Sana bunun delilini göstereceğim," dedi.

Bunun üzerine Erdeşîr paketin getirilmesini istedi. Paketteki mührüne baktı ve mühürdeki nakışlara baktı. Sonra paketi çözdü. İçinde adamın uzvu ile bir yazı vardı. Yazıda şunlar vardı: "Hükümdar Erdeşîr'den hamile kalan Eşek'in kızını öldürmemiz emredilince onu muayene ettirdik. Hamile olduğu anlaşılınca güzel hükümdarın mahsulünü yok etmeyi uygun görmedik. Bu sebeple hükümdarımızın emrettiği gibi kadını yerin altında koruma altına aldık. Kendimizi de her türlü şüpheden korumayı gerekli gördük. Böylece hiç kimsenin fitne ve dedikodusuna mahal bırakmadık ve kaybolan hakkı korumayı düşündük. Böylelikle de hak sahibine döndü. Bu tespit falan yılda ve filan saatte yapılmıştır." Erdeşîr ona, oğlanla aynı boy ve biçimde olan akran ve denklerinden yüz –bazılarına göre de bin– erkek çocuk arasında getirmesini emretti. Boyları, kıyafet ve yetişme tarzları da aynı olmak üzere huzuruna getirmesini istedi. Yaşlı adam bu isteği yerine getirdi. Erdeşîr, hiçbir işaret ve telkine gerek duymadan huzuruna çıkarılan çocuklar içinden kendi oğlunu seçebildi. Ardından emir vererek eyvana getirildiler; her birine birer çevgân ve- [46]
rilerek top oynadılar. Erdeşîr de divanda taht üzerinde onları seyrediyordu. Oyun sırasında top divana girdi. Çocuklar içinde Sâbûr'dan başkası divana girme cesareti gösteren olmadı. Sâbûr divana girdi. Erdeşîr bundan hareketle bu çocuğun kendi oğlu olduğunu anladı. Nitekim onu görür görmez ruhu kendisine meyletmişti. Erdeşîr Farsça ona: "Adın nedir?" dedi. Çocuk: "Şahbûr," diye cevap verdi. Erdeşîr: "Şahbûr!" Erdeşîr çocuğun kendi oğlu olduğunu anlayınca kendinden sonrası için ona taç giydirdi.

Aslında Sâbûr henüz hükümdar olmadan ve daha babası hayattayken akıl, fazilet ve bilgi olarak ve satvet, belagat, halka merhamet ve ince ruh meziyetleriyle Farslar tarafında tanınmış ve denenmişti. Taç giyince büyükler yanında toplandılar ve uzun ömürlü olmasını dilediler. Ayrıca babasını çokça andılar ve faziletlerini sayıp durdular. Erdeşîr onlara: "Babamı anmanız kadar ihsanımı gerektirecek başka bir davranış olamaz," diye söyledi ve onlara iyilik vadetti.

Sonra emir vererek hazinelerden olabildiğince insanlara harcanmasını emretti ve ileri gelen, asker ve ihtiyaç sahiplerinden hak edenlere ödemelerde bulundu. Vilayet ve bölgelerde bulunan valilerine de ellerinde bulunan mallardan aynı şekilde harcamalarını istedi. Onun ikram ve ihsanları yakın, uzak, asil, basit, özel ve genel herkese ulaştı ve geçimleri kolaylaştı. Ayrıca onlar için seçkin valiler tayin etti. Valileri ve halkı sıkı bir şekilde murakabe etti. Onun yönetme tarzının üstünlüğü herkesçe anlaşıldı, sesi en uzaklara kadar ulaştı ve bütün hükümdarları geçti.

Rivayete göre hâkimiyetinin on birinci yılında Nusaybin'e giderek orada bulunan Rum askerlerini muhasara etti. Bu sırada da Horasan tarafında onun gidişini gerektiren işler sebebiyle oraya gitti ve işleri yoluna koyduktan sonra tekrar Nusaybin'e döndü. Ravilerin anlattığına göre şehrin surlarında çatlaklar oluştu ve açılan bir gedikten şehre girdi. Şehirdeki savaşçıları öldürdü, geri kalanları esir aldı ve Kayser'e ait ora-
[47] da bulunan büyük malları ele geçirdi. Oradan da Şam ve Rum diyarına geçti ve orada birçok şehri fethetti.

Anlatıldığına göre fethettiği yerler arasında Kalûkıyye ve Kazûkıyye de vardı. Ayrıca Antakya'da Eryanus adında bir Rum hükümdarını muhasara etti ve onu esir alarak maiyetindeki çok sayıda insanla onları oradan naklederek Cündisâbûr'a yerleştirdi.

Yine anlatılır ki Erdeşîr, Eryanus'u genişliği bin arşın olmak üzere Tuster şadırvanını[20] yapmakla görevlendirmiştir. Adam Rum diyarından getirdiği kişilerle bu işi yaptı. Şadırvanı tamamladıktan sonra Sâbûr'u onu serbest bırakması için görevlendirdi. Nakledildiğine göre onu, büyük mali fidye karşılığında ve burnunu kestikten sonra serbest bıraktı. Bir görüşe göre de onu serbest bıraktı.

* * *

20 Şadırvan kelimesi Farsçada sultanların dinlenmek üzere yaptırdığı gölgelik anlamındadır (ed.).

Dicle ve Fırat arasında Tikrît'in karşısında Hadr adında bir şehir vardı. Burada Cerâmika'dan Sâtırûn adında bir hükümdar vardı. Ebû Dâvûd el-Eyâdî onun hakkın şu beyti dile getirmiştir:

Görüyorum ki ölüm, Hadrilerin büyüğü Sâtırûn üzerine inivermiştir.

Araplar ona Dayzen adını vermişlerdir. Bir rivayete göre de Dayzen, Bâcerma halkındandır.

Hişâm b. el-Kelbî'nin rivayetine göre bu zat, Kudâa Araplarından Dayzen b. Muâviye b. el-Abîd b. el-Ecrâm b. Amr b. en-Neha' b. Selîh b. Hulvân b. İmrân b. İlhâf b. Kudâa'dır. Annesi Tezîd b. Hulvân'dan olup adı Ceyhele'dir. O annesine nispet edilirdi. Rivayete göre Cezîre topraklarına hâkim olmuş ve Benî Abîd b. Ecrâm ve Kudâa kabilelerinden çok sayıda insan ona tâbi olmuştur. Onun mülkü Şam'a kadar genişlemiştir. Hatta Sâbûr b. Erdeşîr bir müddet Horasan bölgesine gidip uzaklaşınca Dayzen, Sevâd bölgesinin etrafını ele geçirmişti. Dönünce ona bu durum haber verildi. Bunun hakkında Amr b. İlt b. Cüdî b. Dehâ' b. Cüşem b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâfî b. [48] Kudâa şöyle dedi:

Onları İlâf'tan bir topluluk olarak karşıladık. Hem de güçlü ve kavi erkek atlarla!

Farslılar bizim azabımızı öyle tattılar ki Şehrezor'un büyüklerini yok edercesine öldürdük.

Uzaktan Acemlerin üzerine süratle gittik. Hem de Cezîre kadar ateşli bir topluluk hâlinde.

Dayzen'in yaptıkları Sâbûr'a haber verilince Sâbûr sefere çıktı ve Dayzen'in kalesinin yanında konakladı. Dayzen, kalede korunmaya çalıştı. İbnü'l-Kelbî'nin anlattığına göre Sâbûr, dört yıl boyunca kaleyi muhasara etti. Ancak, ne kaleyi yıkabildi ne de Dayzen'e ulaşabildi.

A'şâ Meymûn b. Kays ise şiirinde Sâbûr'un iki yıl kuşatmayı sürdürdüğünü söyledi. A'şâ der ki:

Hadrileri görmez misin? Onlar nimet içinde idiler. Ne var ki nimet ehli de ebedî değildir.

Şahbûr orada askerleriyle iki yıl bekledi. Âdeta gelişleri burada ikamete dönüştü.

Rabbi onun gücüne güç katmadı. Civarında olanların benzerleri burada ikamet edici değildir.

Rabbi onun yaptıklarını görünce ona gece vakti geldi ve intikam almadı.

O kavmine bir çağrı yapmıştı da çağrısında: İşiniz için toplanın. Zira bu iş bitirilmiştir.

Kılıçlarınızla şerefli bir şekilde ölün. Zira görüyorum ki ölümün meşakkatini yüklenenler yüklenebiliyor.

* * *

Öte yandan Dayzen'in Nadîre adında bir kızı vardı. Âdet hâli
[49] gelince âdet olduğu üzere şehrin kenar mahallesine çıkarıldı. Kız zamanının en güzel kızlarından biriydi. Sâbûr da zamanının en yakışıklı erkeklerindendi. Sâbûr, Nadîre ile birbirlerini görünce birbirlerine âşık oldular. Nadîre ona: "Bu şehrin surlarını nasıl yıkabileceğini ve babamı nasıl öldüreceğini sana bildirsem bana ne vereceksin?" diye sordu. Sâbûr: "Hüküm senindir. Seni kadınlarımdan üstün tutacağım ve benim nezdimde senin yerin özel olacak," dedi. Kız: "Kül renkli ve boynu halkalı bir güvercin bul. Onun ayağına, maviye çalan esmer bir kızın hayız kanından yaz ve onu sal. Güvercin kalenin duvarlarına konduğunda şehir karışacak. Şehrin tılsımı budur. Bundan başka hiçbir şey onu yıkmaz," dedi. Sâbûr bunu yaptı ve onlara karşı hazırlık yaptı. Ayrıca kız: "Ben muhafızlara şarap içireceğim. Onlar sarhoş olunca onları öldür ve şehre gir," dedi. Sâbûr bunları yaptı. Şehir karıştı. Sâbûr şehre güç kullanarak girdi ve Dayzen'i öldürdü. Onunla olan Kudâa halkı yok edilerek onlardan günümüze kadar gelen bir nesilleri kalmadı. Benî Hulvân'dan bazı kabileler de saldırılara maruz kalarak yok edildiler. Dayzen'le birlikte olan Amr b. İlle şu beyitleri dile getirdi:

Benî Abîd'in büyüklerinin başına gelenlerin haberleri yayıldığı hâlde bu haberler sen hiç üzmedi mi?

Dayzen'in ve kardeşlerinin öldürülmesinin yanında birliklerin cesur ve kahramanları da öldürüldü.

Sâbûr onların üzerine sırtı örtülmüş fillerle ve cesur askerleriyle geldi.

O kalenin sağlam temellerini yıktı. Hem de yapı taşları demir parçalarıydı.

Sâbûr şehri harap etti ve Dayzen'in kızı Nadîre'yi yanına aldı. Aynu't-Temr'de onun düğününü yaptı. Rivayete göre yatağının sertliğinden gece boyunca kıvrandı durdu. Oysa yatak kozayla doldurulmuş ipektendi. Ona batan ve rahatsız edenin ne [50] olduğuna bakıldı. Bir ağaç yaprağının karın derisinin kıvrımları arasına girdiği görüldü. Onu inciten oydu. Ravi dedi: Teninin şeffaflığından dolayı beyni görülebiliyordu. Sâbûr ona: "Baban seni neyle besliyordu?" dedi. Nadîre: "Tere yağı, beyin, hâlis bal ve şarap ile besliyordu," diye cevap verdi. Sâbûr: "Yemin ederim ki ben sana babandan daha yakınım," dedi. Ardından da verdiği emirle bir adam asi bir ata bindi ve Nadîre'nin saç örgülerini atın kuyruğuna bağladıktan sonra atı koşturdu ve vücudunu parçaladı. Şair bu konuya şöyle değinmiştir:

Kale artık Nadîre'yi barındırmamaktadır. Baharda yeşeren mümbit yerler ve Sersâr Vadisinin yanları da.

Şairler şiirlerinde Dayzen'i çok anmışlardır. Adî b. Zeyd onun hakkında şöyle demiştir:

Hadr'ın kardeşi o konağı inşa etmişti. Dicle ve Habur'un haracı da ona verilirdi.

Onu mermerden yapmış ve harcını kireçle yoğurmuştu. Onun zirvelerinde kuşların yuvaları vardır.

Ölüm endişesi ondan korkmadı. Hâkimiyeti yok oldu ve kapısı metruk kaldı.

Rivayete göre Sâbûr, Meysan'da Şaz Sâbûr'u kurdu. Nabati dilinde Reyma adıyla bilinmektedir.

* * *

Sâbûr döneminde Zındık Mani ortaya çıktı. Rivayet edildiğine göre Sâbûr, Cündisâbûr'u kuracağı mekâna gidince orada Bîl isminde bir ihtiyara rast geldi. Ona: "Burada şehir kurmak uygun olur mu?" diye sordu. Bîl ona: "Bu yaşımda yazmayı öğrenebilirsem bu yerde de şehir kurmak uygun olur," diye cevap

verdi. Sâbûr ona: "İmkânsız gördüğün her iki konu da gerçekleşsin," diye karşılık verdi. Ardından şehrin planını çizdi ve Bîl'i de bir öğretmene teslim etti. Bir yıl içinde ona yazmayı ve hesap yapmayı öğretmesini emretti. Öğretmen onunla baş başa kaldı ve onlarla meşgul olmaması için saç ve sakalını keserek ciddi
[51] bir şekilde eğitimine başladı. Eğitimi bitince maharet sahibi bir kişi olarak Sâbûr'un yanına götürdü. Sâbûr ona şehrin harcamalarıyla hesap işlerini verdi. Sâbûr şehrin planını çizdi ve ona Bihe' Zendiyu Sâbûr adını verdi. Anlamı ise "Antakya'dan güzel"dir. Ahvâz halkı, şehrin kurulmasında sorumluluk alan "Bîl" adıyla şehri anarlar. Sâbûr ölmek üzereyken oğlu Hürmüz'ü hükümdar yaptı ve vasiyetiyle amel etmesini emretti.

Sâbûr'un hükümranlık yıllarında ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre bu süre otuz yıl, on beş gündür. Bazılarına göre de otuz bir yıl, altı ay, on dokuz gündür.

* * *

Hürmüz b. Sâbûr

Sâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek'ten sonra oğlu Hürmüz hükümdar oldu. Cesur lakabıyla anılırdı. Yaratılışı ve fiziki yapısıyla Erdeşîr'e benzemekle beraber görüşü ve idaresi yönünden Erdeşîr'e ulaşmazdı. Ancak satveti, cesareti ve iri yapısıyla göz doldururdu.

Rivayete göre annesi, Erdeşîr'in Erdeşîr Hurre'de öldürdüğü hükümdarın kızıdır. Müneccimler Erdeşîr'e Mihrek'in neslinden çıkacak birinin hükümdar olacağını bildirmişlerdi. Bunun üzerine Erdeşîr, Mihrek'in neslinden olanları takip ederek onları öldürdü. Hürmüz'ün annesi olacak kızı ise kaçıp kurtulmuştu. Kız akıl, güzellik olgunluk ve kuvvetli bir yaratılışa sahipti. Kırsal bölgede saklanarak bir çobana sığınmıştı. Bir gün Sâbûr ava çıkmıştı. Av aramakta çok vakit kaybedince çok susadı. Kızın sığındığı kıl çadırları ona görününce oraya yöneldi. Ancak, çobanlar yoktu. Su isteyince Hürmüz'ün annesi olacak kız ona su verdi. Sâbûr, kızda fevkalade bir güzellik, harika bir endam ve güzel bir yüz gördü. Çok geçmeden çobanlar geldi. Sâbûr kızı onlardan sordu. Onlardan biri onu

kendi kızı olarak tanıttı. Sâbûr ondan kızı istedi. Adam ona yardımcı oldu. Sâbûr kızı aldı ve konağına götürdü. Sonra emir vererek bakımının yapılmasını istedi. Kız temizlendi, giydirildi ve ziynet eşyasıyla süslendi. Sonra onunla birlikte olmak istedi. Ancak onunla muradına ermek istediğinde kız imtina ediyor ve kendi aralarındaki çekişmede kızın güçlü bir şekilde ona karşı koyduğunu görüyordu. Sâbûr gücüne hayret etmişti. Bu hâl uzayınca Sâbûr durumun garabetini anlayamadı. Durumu araştırınca kız ona Mihrek'in kızı olduğunu iti- [52]
raf etti. Kendi yaptıklarının ise babasının neslini Erdeşîr'den korumaya matuf olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sâbûr ona kimliğini gizleyeceğini vadederek mukabilinde de onunla birlikte olmak istedi. Sâbûr onunla birlikte oldu ve hamile kalan kız Hürmüz'ü dünyaya getirdi. Hürmüz ve annesi hakkındaki sırrı da ancak yıllar geçtikten sonra ifşa etti.

Bir gün Erdeşîr atına binip bir iş için Sâbûr'un evine gitti. Ansızın Sâbûr'un evine girdi. Erdeşîr otururken boy atıp büyümüş olan Hürmüz elinde bir çevgân olduğu hâlde ve topun arkasından koştururken naralar atıyordu. Erdeşîr'in gözü ona ilişince onu tanımadı. Ancak kendileriyle olan benzerlikleri gözünden kaçmadı; zira Erdeşîr ailesindeki liderlik vasıfları herkes tarafından fark ediliyordu. Bu özellikler; yüz güzelliği, iri yapılı oluşları ve fiziki yapılarındaki onlara özgü hususiyetlerdir. Erdeşîr onu yakınlaştırdı ve Sâbûr'a onun kim olduğunu sordu. Sâbûr hatasını itiraf edercesine özür diledi ve babasına olayın iç yüzünü anlattı. Babası duruma sevindi ve Sâbûr'a müneccimlerin Mihrek'in evlatları hakkında söylediklerinin böylelikle gerçekleştiğini ve söyledikleriyle Hürmüz'ü kastetmiş olduklarını söyledi. Zira anne tarafıyla Mihrek'e dayanıyordu. Bu durum içindeki vehim ve tereddütleri giderdiğini de ifade etti.

Erdeşîr ölünce ve hâkimiyet Sâbûr'a geçince Hürmüz'ü Horasan valiliğine tayin etti. Hürmüz oraya gitti ve görevlerini icra etmeye başladı. Etrafında bulunan hükümdarları bertaraf etti ve gücünü gösterdi. Ancak, jurnalciler onun aleyhinde Sâbûr'a laf taşıdılar ve kendisine emir verdiği takdirde sö-

zünü dinlemeyeceği imasında bulundular. Hatta mülk konusunda ona şantaj yapabileceğini söylediler. Hürmüz'e de bu konuda haberler ulaştırılıyordu. Rivayete göre Hürmüz kendi kendine düşündü ve kendi elini keserek ve çürümemesi için üstüne koruyucu maddelerle temiz bir kumaş parçasına sarıp bir heybe içinde babasına gönderdi ve onunla beraber bir mektup yazdı. Mektupta bu yaptığının töhmeti defetmeye matuf olduğunu bildirdi. Nitekim onların kanununda sakatlığı bulunanın hükümdar olamayacağı hükmü vardı. Mektup ve kesilen el, Sâbûr'a ulaşınca Sâbûr'un kalbi üzüntüden âdeta parçalandı ve üzüntüsünü bildiren cevabi bir mektup yazdı ve teessüflerini bildirdi. Ayrıca ona, vücudundaki organların hepsini kesse de hiç kimseyi ona tercih etmeyeceğini bildirdi ve nitekim de onu hükümdar yaptı.

* * *

[53] Rivayete göre Hürmüz taç giydiği zaman kavminin ileri gelenleri huzuruna çıkıp ona dua ettiler. Kendisi de onlara güzel bir konuşma yaptı. Onlar onun doğru sözlü olduğunu gördüler. Hürmüz, milletini güzel yönetti ve insanlar arasında adaletle hükmetti. Atalarının yolundan gitti ve Ram Hürmüz şehrini kurdu.

Hürmüz bir yıl on gün işbaşında kaldı.

* * *

Behrâm b. Hürmüz

Hürmüz'den sonra oğlu Behrâm b. Hürmüz b. Sâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek hükümdar oldu. Behrâm Sâbûr b. Erdeşîr, Hürmüz b. Sâbûr ve Behrâm b. Hürmüz'ün amillerinden biri de, Amr b. Adî b. Nasr b. Rebîa'nın ölümünden sonra Rebîa ve Mudar ile Irak, Hicaz ve Cezîre bölgesine vali tayin edilen ve İmruülkays diye bilinen Amr b. Adî'nin oğludur. Nasr b. Rebîa'dan olan hükümdarlar ve Fars hükümdarlarının amilleri arasında Hristiyanlığı kabul eden ilk kişidir. Hişâm b. Muhammed'in anlattığına göre görevinde yüz on dört yıl kalmıştır. Sâbûr b. Erdeşîr döneminde yirmi üç yıl bir ay, Hürmüz döneminde bir yıl

on gün, Behrâm b. Hürmüz döneminde üç yıl, üç ay, üç gün, Behrâm b. Behrâm döneminde de on sekiz yıl işbaşında kalmıştır.

Rivayet edildiğine göre Behrâm b. Hürmüz hilim ve teenni sahibi bir zattı. İnsanlar onu hükümdarlığı döneminde iyimser oldular. O da raiyesini iyi idare etti. Siyasette atalarının izinden gitti. Rivayete göre Zındık Mani onu dinine davet edince onun davetini teenniyle karşıladı ve onu araştırdı. Onu şeytana davet eden bir kişi olduğunu görünce öldürülmesini ve derisinin yüzülerek saman doldurulup Cündisâbûr şehrinin kapılarından birine asılmasını emretti. Mani'nin asıldığı bu kapı Mani Kapısı olarak anıldı. Onun adamları ve dinine girenler de öldürüldü.

Rivayete göre Behrâm'ın hâkimiyeti üç yıl, üç ay, üç gün sürmüştür.

* * *

Behrâm b. Behrâm b. Hürmüz

Behrâm'dan sonra oğlu Behrâm hükümdar oldu. Rivayete [54] göre idare işlerine vâkıf bir kimseydi. Taç giydiğinde büyükler atalarına dua ettikleri gibi ona da dua ettiler. O da onlara güzel bir cevabi konuşma yaptı. Onları güzel yönetti. Şöyle diyordu: "Zaman bize yardım ederse buna şükredeceğiz. Durum farklı olursa kısmete razı oluruz."

İşbaşında kaldığı süre hakkında ihtilaf vardır. Bazılarına göre on sekiz, bazılarına göre de on yedi yıl hüküm sürmüştür.

* * *

Şahinşah b. Behrâm

Behrâm'dan sonra Şahinşah b. Behrâm başa geçti. Taç giyince büyükler yanında toplanarak hükümdarlığının bereketli olmasını ve uzun ömürlü olması için dua ettiler. O da onlara en güzel ifadelerle karşılık verdi. Hükümdar olmadan önce Sicistan valisiydi.

Dört yıl hüküm sürmüştür.

* * *

Nersî b. Behrâm

Şahinşah'tan sonra Nersî b. Behrâm hükümdar oldu. Üçüncü Behrâm'ın kardeşidir. Taç giydiğinde eşraf ve ileri gelenler huzuruna çıkıp kendisine dua ettiler. O da onlara hayır vadetti ve kendisine görevinde yardımcı olmalarını istedi. Onlara adil davrandı. Hükümdar olduğu gün: "Allah'ın bize verdiği nimetlere şükretmeyi ihmal etmeyeceğiz," dedi.

Dokuz yıl işbaşında kalmıştır.

* * *

Hürmüz b. Nersî

Ondan sonra Hürmüz b. Nersî b. Behrâm b. Hürmüz b. Sâbûr b. Erdeşîr hükümdar oldu. İnsanlar ondan usanmış ve kabalığı ve şiddetinden rahatsız olmuşlardı. Bu sebeple rai-
[55] yesine, idaresine karşı duydukları endişelerini anladığını ve şiddet ve kabalığa meyilli eğilimlerinin yerini incelik ve zarafetin alacağını söyledi. Nitekim en ince siyaset yöntemiyle onları yönetti ve en adil şekilde davrandı. Zayıfların canlanıp güçlenmesine, memleketin imarına ve halka adaletle muamele etmeye fazlasıyla düşkündü. Öldüğünde evladı yoktu. Bu durum halka güç geldi. Ona olan sempatileri sebebiyle kadınları hakkında sordular. Onlara kadınlarından birinin hamile olduğu bilgisi verildi. Bazı rivayetlere göre Hürmüz annesinin karnındakine velayeti miras bırakmıştır. Hamile olan eş bir süre sonra Sâbûr Zü'l-Ektâf'ı doğurdu.

Bazı rivayetlere göre Hürmüz'ün hükümdarlığı altı sene beş ay sürmüştür. Başka bir rivayete göre de bu süre yedi yıl beş aydır.

* * *

Sâbûr Zü'l-Ektâf

Sâbûr Zü'l-Ektâf b. Hürnüz b. Tersî b. Behrâm b. Behrâm b. Hürmüz b. Sâbûr b. Erdeşîr babasının vasiyeti üzerine hükümdar olarak doğdu. İnsanlar doğumuna sevindiler ve doğum haberini dünyaya ilan ettiler. Bu maksatla mektuplar yazdılar, uzak ve yakın yerlere postalar gönderdiler. Vezir ve

kâtipler babası döneminde icra ettikleri işlerini yürütmeye devam ettiler. Bu işlerini hiç aksatmadılar. Ne zaman ki haber yayıldı ve Fars ülkesinin civar bölgelerinde Fars hükümdarlarının olmadığı, sonunun ne olacağı henüz belli olmayan beşikteki bir çocuğu bekledikleri haberi yayıldı, işte o zaman Türkler ve Rumlar onların ülkesine göz diktiler.

Arap diyarı Fars ülkesine en yakın memleketlerdi. Aynı zamanda kötü durumları ve dar geçimler yüzünden Farsların ülkesinden ve yaşam maddelerinden yararlanma hususunda herkesten daha çok ihtiyaçları vardı. Onlardan büyük bir topluluk Abdi Kays ülkesi, Bahreyn ve Kâzima tarafından deniz yoluyla Ebrişehr, Erdeşîr Hurre ve Fars diyarı sahillerine akın ettiler ve bu bölgelerin halklarına hayvanları, ekinleri ve geçimleri üzerinde baskın geldiler. Ayrıca buralarda fesat çıkardılar. Buna rağmen bu minval üzere kaldılar ve Farslardan hiç kimse onlara karşı savaşmadı. Zira hükümdarlık tacını bir çocuğa verdiler. İnsanlar ona mehabet duymuyorlardı. Bu durum Sâbûr boy atıp büyüyünceye kadar devam etti. Büyüyünce ilk yaptığı iş ve ortaya koyduğu anlayış onun bir gece vakti [56] bulunduğu Taysabûn'daki hükümdarlık kasrında seher vakti insanların gürültüsü sebebiyle uyandı. Gürültünün sebebini sorunca ona: "Dicle Nehri üzerinde giden ve gelen insanların gürültüsüdür," dedi. Bu yüzden başka bir köprü yapılmasını emretti. Böylece biri gidenler diğeri de gelenler için olmak üzere iki geçiş yeri olacak ve insanlar üzerinde seyrederken izdihama düşmeyecekler. Bu sebeple insanlar, yaşının küçüklüğüne rağmen Sâbûr'un zekâ ve dirayetine hayran kaldılar. Verdiği emir üzerine güneş batmadan mevcut köprünün yanında bir köprü daha kuruldu. Böylece insanlar köprü üzerinde oluşan izdiham sebebiyle kendilerini tehlikeye atmaktan kurtuldular. Başkalarının uzun bir zamanda gerçekleştirdiğini bir genç bir günde gerçekleştirdi.

Vezir ve kâtipler Sâbûr'a peş peşe meseleleri arz ediyorlardı. Ona arz edilen meselelerde biri de sınır boylarında bulunan ve düşman karşısında konuşlanan askerlerin durumu oldu. Gelen haberler onların kuralları ihlal ettikleri yönün-

deydi. Hatta bu durum abartılarak anlatılıyordu. Sâbûr onlara: "Bu meseleyi çok büyütmeyin. Bu meselenin çözümü kolaydır," dedi ve o noktalardaki askerlerin tümüne mektuplar yazılmasını emretti. Mektuplarda askerlerin hizmet ifa ettikleri yerlerdeki bekleyişlerinin uzadığı, yakınları ve kardeşlerinden uzak kaldıkları, dileyenlerin daha fazla kalabilecekleri ve bundan dolayı takdir edilecekleri ve ihtiyaç duydukları zaman memleketlerine ve ailelerine gidebilecekleri yazıldı.

Vezirler Sâbûr'un bu sözlerini duyunca bunu benimsediler ve şöyle dediler: "Bir insan çok tecrübeli olsa ve uzun süre askerî siyaset ve idarenin pratiğiyle meşgul olsa ancak bu kadar mantıklı ve sağlıklı bir görüşe sahip olabilir."

Ardından insanlarını güzel idare etmekteki ve düşmanlarını bertaraf etmekteki başarılarına dair haberler peş peşe sınır bölgelerine ve diğer memleketlere ulaşmaya başladı. On altı yaşına gelip de silah taşıyabildiği, atlara binebildiği ve kemiklerinin güçlendiği çağa gelince kavminin ileri gelenleriyle ordunun kumandanlarını topladı ve onlara hitapta bulundu. Konuşmasında ataları vesilesiyle Allah'ın ona ve onlara olan nimetlerini hatırlattı ve yaşattıkları adap ve âdetleriyle düşmanlarını bertaraf etmelerini, çocukluk döneminde işlerin
[57] bozulması hakkında değerlendirmelerde bulundu. Ayrıca onlara, memleketi savunmak için çalışmaya başlayacağını ve bazı düşmanlara karşı sefere çıkmayı düşündüğünü ve bunun için bin savaşçıyla çıkacağını bildirdi. Bunun üzerine hazır bulunanlar ona teşekkür ve dua ettiler ve yerinde durup komutan ve askerleri düşündüğü sefere göndermesini istediler. Ancak o yerinde durmayı reddetti. Onlar, zikrettiğinden daha fazla askerle çıkmasını istediler. Ancak onu reddetti ve askerlerinin kahraman ve güçlülerinden bin kişiyi seçti ve onlardan talimatları doğrultusunda hareket etmelerini istedi. Onlara, karşılaştıkları Araplara karşı kayıtsız kalmamalarını ve mal ele geçirme hevesine kapılmamalarını hatırlattı. Ardından onlarla sefere çıktı ve Fars diyarına akın eden Arapları gafil avlayarak alabildiğine öldürdü ve esir aldı. Kaçabilenler de kaçtı. Sonra askerleriyle denizde seyrederek Hat bölgesine vardı ve

Bahreyn'e ulaşarak oranın ahalisini fidye veya ganimete iltifat etmeyerek katletti. Sonra yoluna devam ederek Hecer'e ulaştı. Burada Temîm, Bekir b. Vâil ve Abdi Kays Arapları vardı. Onlara katliam yaptı ve o kadar kan akıttı ki âdeta sel gibi kan aktı. Onlardan kaçabilenler, dağda hiçbir mağaranın, denizde de hiçbir adanın kendilerini Sâbûr'dan kurtaramayacağını düşünüyorlardı. Sonra Abdi Kays bölgesine yönelerek kumluk yörelere kaçanlar dışında insanlarını âdeta yok etti. Akabinde Yemâme'ye yöneldi ve orada da aynı katliamı yaptı. Arap diyarında rast geldiği su kaynaklarını gömdü ve karşılaştığı kuyuları toprakla doldurdu. Sonra şehrin yakınına kadar sokularak Araplardan gördüklerini öldürdü veya esir aldı. Sonra Fars ülkesiyle Şam diyarındaki Rum yöreleri arasında kalan Bekir ve Tağlib diyarına yöneldi ve burada bulduğu Arapları öldürdü, esir aldı ve sularını gömdü. Sâbûr, Benî Tağlib'den bazı insanları Bahreyn'de Heyc ve Hat diye bilinen iki bölgede iskân etti. Abdi Kays ve Benî Temîm'den bazı grupları da Hecer bölgesine yerleştirdi. Bekir b. Vâil'den olan Arapları da Kermân'da iskân etti. Bunlara Bekr Ebân denilmektedir. Benî Hanzale'den olanları da Ahvâz'ın Rumeyle yöresine yerleştirdi. Sâbûr emir vererek Sevâd bölgesinde bir şehir kurdurdu ve ona Büyük Sâbûr adını verdi. Burası Enbâr şehridir. Ahvâz yöresinde de iki şehir kurdurdu ve birine "Sâbûr ve memleketi" anlamında İran Hurre Sâbûr adını verdi. Süryanicede de Kerh adıyla bilinir. Diğeri ise Sus adıyla bilinir. Burası Danyal Peygamberin cesedinin içinde bulunduğu kalenin yakınındadır. Sâbûr ayrıca Rum diyarına da sefer düzenledi ve çok sa- [58]
yıda esir aldı ve onları İran Hurre Sâbûr'da iskân etti. Araplar ismini kısaltarak Sus adını verdiler. Yine Sâbûr emir vererek Bâcerma'da Huni Sâbûr adıyla bir şehir kuruldu ve burayı bir yerleşim merkez yaptı. Horasan'da da Nîsâbûr adıyla bir şehir kurdurdu ve merkez hâline getirdi.

Sâbûr Rum Kralı Kostantin ile mütareke hâlindeydi. Kostantin aynı zamanda Kostantiniye'nin kurucusudur. Rum kralları içinde Hristiyanlığı benimseyen ilk kişidir. Kostantin öleceği zaman mülkünü üç oğlu arasında taksim etti. Üç oğlu

ölünce Rumlar, Kostantin hanedanından Lulyânûs[21] adında birini kral yaptılar. Bu şahıs Rumların Hristiyanlıktan önceki dinine bağlıydı. Ancak kral olmadan önce bu inancını gizliyor ve Hristiyanlığa bağlı olduğunu gösteriyordu. Kral olunca eski inanca bağlı olduğunu açığa vurdu ve bu inancı eskiden olduğu gibi geri getirdi ve Rumlara bunu ihya etmelerini emretti. Ayrıca onlara kiliselerin yıkılmasını ve papaz ile rahiplerin öldürülmesini söyledi. Lulyânûs, Sâbûr ve Fars ordusuna karşı savaşmak üzere Rum, Hazer ve ülkesindeki Araplardan çok sayıda asker topladı.

Araplar bu fırsatı değerlendirdi ve Arapları öldüren Sâbûr'dan intikam almayı düşündüler. Bunun için Lulyânûs'un ordusunda yüz yetmiş bin Arap toplandı. Onları Rum patriklerinden bir adamla sefere çıkardı. Ordunun öncü birliğinin başında olan bu kişinin adı Yûsânûs idi. Lulyânûs ilerleyişine devam ederek Fars ülkesine girdi. Lulyânûs'un Rum, Hazer ve Araplardan oluşan ordusunun büyüklüğü hakkındaki haberler Sâbûr'a ulaştı. Bu haber onu telaşlandırdı. Bunun üzerine casuslar gönderdi ve düşman hakkında malumat toplayarak sayıları, savaşma kabiliyetleri ve yayılışları hakkında bilgi toplamalarını istedi. Lulyânûs ve ordusu hakkında casusların getirdiği bilgiler çelişkiliydi. Bu sebeple Sâbûr tebdili kıyafetle ve güvendiği adamlarla düşman ordusunu gözetlemeyi düşündü. Lulyânûs'un ordusunun öncüsü Yûsânûs'un askerlerine yaklaşınca maiyetindekilerden bir grubu göndererek haber getirmelerini ve gerçek bir malumat toplamalarını istedi. Rumlar onlardan haberdar oldular ve onları yakalayıp Yûsânûs'a götürdüler. Ancak biri hariç hiçbirisi görevleri hakkında bir itirafta bulunmadı. Bu kişi Yûsânûs'a olayı olduğu gibi anlattı. Sâbûr'un yerini bildirdi ve Yûsânûs'a, kendisiyle birlikte asker göndermesi hâlinde Sâbûr'u yakalatarak onlara teslim edeceğini söyledi. Yûsânûs bu sözleri duyunca has
[59] adamlarından birini Sâbûr'a gönderdi ve olup bitenler hakkında uyardı. Bunun üzerine Sâbûr bulunduğu yerden ayrıla-

21 Tarih kaynaklarında Flavius Claudius Iulianus ya da Julianus Apostata olarak geçer (ed.).

rak askerleri arasına döndü. Lulyânûs'un ordusunda bulunan Araplar, Sâbûr'a karşı savaşmak için Lulyânûs'tan izin istediler. Lulyânûs onlara izin verince Sâbûr'a saldırdılar. Sâbûr'la kıyasıya savaştılar ve ordusunu dağıttılar. Onlardan çok sayıda kişiyi öldürdüler. Sâbûr geri kalan askerleriyle kaçtı. Lulyânûs, Sâbûr'un şehri Taysabûn'u ele geçirdi. Burada Sâbûr'un beytülmâlleri ve hazinelerini ele geçirdiler. Bunun üzerine Sâbûr, Lulyânûs ve onunla birlikte olan Arapların kendisine karşı kazandıkları zaferi yazdığı mektuplarla ülkesinin muhtelif bölgelerinde bulunan askerlerine bildirdi ve komutanlara maiyetlerindeki askerlerle yanına intikal etmelerini istedi. Çok geçmeden bütün bölgelerden askerler ona iltihak etti. Bunun üzerine karşı saldırıya geçen Sâbûr savaştı ve Taysabûn şehrini Lulyânûs'tan geri aldı. Lulyânûs ise askerleriyle birlikte Bih Erdeşîr şehrinde konakladılar. Sâbûr'la arasında elçiler gidip geliyordu. Derken bir gün Lulyânûs odasında otururken nereden geldiği belli olmayan bir ok kalbine saplandı ve onu öldürdü. Askerleri bundan dolayı korkuya kapıldılar ve kralın başına gelen onları endişelendirdi. Fars ülkesinde kurtulmaktan âdeta ümitsizliğe kapıldılar. Artık liderleri ve kralları olmayan bir topluluk idiler. Bu sebeple Yûsânûs'tan başlarına geçmesini ve kral olmasını istedilerse de o bu teklifi reddetti. Ancak onlar ısrar ettiler. Yûsânûs onlara kendisinin Hristiyan olduğunu ve aynı dine mensup olmayan bir topluluğun başına geçmek istemediğini söyledi. Bunun üzerine Rumlar, ona kendilerinin de Hristiyan olduklarını ve Lulyânûs'tan korktukları için dinlerini gizlediklerini söyleyince Yûsânûs taleplerini kabul etti. Onlar da onu kral yaptılar ve Hristiyan olduklarını ilan ettiler.

Sâbûr, Lulyânûs'un öldüğünü haber aldı. Bunun üzerine Rum komutanlara haber göndererek: "Allah bizi size karşı muvaffak etti ve size galip kıldı. Zira bize zulmettiniz ve memleketimize tecavüz ettiniz. Umarız ki kılıçlarımız ve mızraklarımızla bizler size saldırmadan ülkemizde açlıktan ölürsünüz. Eğer başınıza bir reis geçirdiyseniz onu bize gönderin," dedi. Yûsânûs, Sâbûr'a gitmek istediyse de komutanlarından

hiçbiri onun görüşünü kabul etmedi. Bunun üzerine kendi görüşünde ısrar etti ve ordusundaki eşraftan seksen kişiyle başında tacı olduğu hâlde Sâbûr'a gitti. Sâbûr gelişini haber alınca onu karşıladı ve birbirlerini selamladılar. Sâbûr onun bu hareketine karşı bir şükran ifadesi olarak onu kucakladı. Yûsânûs'a yemekler sunuldu ve ikramda bulunuldu.

Sâbûr, Rum komutanlarla ileri gelenlerine haber gönde-
[60] rerek onlara, Yûsânûs dışında birini kral yapmaları hâlinde Fars ülkesinde helak olacaklarını, onu kral yapmalarının ise onları satvetinden koruyacağını bildirdi. Sâbûr'un bu gayreti sayesinde Yûsânûs'un pozisyonu güçlendi. Sâbûr: Rumlar ülkemize saldırdılar ve çok sayıda insan katlettiler. Sevâd topraklarındaki hurma ve diğer meyve ağaçlarını kestiler ve orayı tahrip ettiler. Ya bize yaptıkları tahribatın tazminatını verecekler ya da bize Nusaybin ve ona bağlı olan yerleri bırakacaklar. Nitekim Nusaybin Farsların iken Rumların eline geçmişti.

Yûsânûs ve ordusunun eşrafı, Sâbûr'un istediği tazminat talebini kabul ettiler ve Nusaybin'i onlara verdiler. Nusaybin halkı bunu duyunca, dindaşları olmayanların hâkimiyetinde can güvenliğinden endişe ederek yurtlarını bırakıp Rum diyarındaki bazı şehirlere intikal ettiler. Haber Sâbûr'a ulaşınca İstahr, İsbahan ve diğer vilayetlerden on iki bin aileyi Nusaybin'e naklederek orada iskân etti. Yûsânûs ordusuyla ülkesine geri döndü ve kısa bir müddet hüküm sürdükten sonra öldü.

Sâbûr ölünceye kadar Arapları öldürmekte ve liderlerinin omuzlarını kesmekte çok ileri gitti. Bu sebeple ona "Zülektâf" adını verdiler.

* * *

Bazı tarihçilerin naklettiğine göre Sâbûr, Araplara karşı galip gelip onları yerleştikleri Fars diyarına yakın yerlerle Bahreyn ve Yemâme'den söktükten sonra Şam diyarına geçti ve Rum sınırına kadar gittikten sonra adamlarına, sırlarına vâkıf olmak, şehirleri hakkında malumat sahibi olmak, askerlerinin sayısını bilmek için Rum diyarına gireceğini söyledi. Son-

ra Rum diyarına geçti. Bir müddet buralarda gezdikten sonra Kayser'in bir ziyafet vereceği ve emir vererek insanların ziyafete katılmasını istediği haberini aldı. Sâbûr, Kayser'i görmek ve onun durumunu ve yemeklerini tanımak için bir dilenci kılığında gitti ve o münasebete şahit oldu. Ancak fark edildi ve alıkonarak bir öküz derisinin içine alındı. Kayser ordusuyla birlikte ve Sâbûr'u bu vaziyette yanına alarak Fars diyarı üze- [61]
rine yürüdü. Çok insan öldürdü, şehir ve köyleri tahrip etti, hurma ve diğer meyve ağaçlarını kestikten sonra Cündisâbûr şehrine ulaştı. Şehir halkı kaleyi kapatmışlardı. Bu sebeple Kayser mancınıkları kurarak kalenin bir kısmını yıktı. Derken bir gece Sâbûr'u bekleyen muhafızlar atlatıldı. Sâbûr'un yakınında Ahvâz esirlerinden bir grup vardı. Onlara içinde bağlandığı derinin üzerine yakınlarındaki sokaktan zeytinyağı alarak derinin üzerine dökülmesini emretti. Dediğini yaptılar. Deri yumuşadı ve Sâbûr içinden sıyrıldı ve yürüyerek gizlice şehrin kapısına vardı. Orada bulunan muhafızlara ismini bildirdi. Şehrin halkı onu görünce çok sevindiler ve sesleri hamd ve tesbihle yükseldi. Kayser'in askerleri onların sesiyle olayın farkına vardılar. Sâbûr şehirdekileri toplayıp seferber etti ve aynı gece seher vakti Rumlara baskın düzenledi, bir kısmını öldürdü ve Kayser'i esir aldı. Onun mallarını ve kadınlarını ele geçirdi. Sonra Kayser demir zincirlere vuruldu ve yaptığı tahribattan sorumlu tuttu. Bir rivayete göre Sâbûr, Kayser'i Rum diyarından Medain ve Cündisâbûr'a toprak nakledip tahribatı tamir etmek ve kesilen hurma ve meyve ağaçları yerine zeytin ağaçları dikmekle sorumlu tuttu. Ardından ön ve arkadan saçını keserek bir eşek üzerinde Rum'a gönderdi. Ona: "Bize tecavüz ettiğin için bu senin cezandır," dedi. Bu yüzden Rumlar kakül ve ense saçlarını uzatmazlar.

Sâbûr bir müddet memleketinde dinlendikten sonra Rumlara karşı saldırıya geçti ve onlardan çok sayıda insan öldürüp esir aldı. Sus tarafında kurduğu bir şehirde bu esirleri iskân etti. Buna İranşehr Sâbûr adını verdi. Sonra Araplarla anlaşarak Tağlib, Abdi Kays ve Bekir b. Vâil kabilelerinin bir kısmını Kermân, Tevvec ve Ahvâz'a yerleştirdi. Ayrıca Nîsâbûr'dan

başka Sind ve Sicistan'da şehirler kurdu. Hindistan'dan getirdiği bir hekimi Sus şehrinin Kerh bölgesinde ikamet ettirdi. Hekim öldükten sonra Sus halkı onun tıp tekniğini devam ettirdi. Bu yüzden o yöredeki tabipler Acemlerin en iyi hekimleri oldular. Sâbûr kendinden sonra kardeşi Erdeşîr'in hükümdar olmasını vasiyet etti.

Sâbûr yetmiş iki yıl işbaşında kaldı.

* * *

Sâbûr döneminde Mudar ve Rebîa bölgesi valisi İmruülkays el-Bed' b. Amr b. Adî b. Rebîa b. Nasr öldü. Rivayete göre Sâbûr onun yerine oğlu Amr b. İmruülkays'ı tayin etti. Amr,
[62] Sâbûr döneminin geri kalan kısmı boyunca ve kardeşi Erdeşîr b. Hürmüz b. Nersî ve Sâbûr b. Sâbûr döneminin bir kısmı boyunca valilik görevini sürdürdü.

İbnü'l-Kelbî'nin anlattığına göre Amr'ın valiliği otuz yıl sürmüştür.

* * *

Erdeşîr b. Hürmüz

Sâbûr Zü'l-Ektâf'tan sonra kardeşi Erdeşîr b. Hürmüz b. Sâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek hükümdar oldu. Taç giydiğinde eşraf ve büyükleri kabul etti. Huzuruna girdiklerinde muzaffer olması için ona dua ettiler ve kardeşi Sâbûr'u methederek ona teşekkür ettiler. Kendisi de onlara güzel bir konuşma yaptı. Kardeşi için söylediklerinin kıymetli olduğunu ifade etti. Görevinde karar kılınca eşrafa ve ileri gelenlere yönelerek onlardan çok sayıda kişiyi katletti. Bunun üzerine hükümdar olduktan dört yıl sonra insanlar tarafından görevden alındı.

* * *

Sâbûr b. Sâbûr

Erdeşîr b. Hürmüz'den sonra Sâbûr b. Sâbûr Zü'l-Ektâf b. Hürmüz b. Nersî hükümdar oldu. Halk buna sevindi ve babasının mülkünün kendisine dönmesinden memnun kaldı. Kendisi de onları en güzel şekilde karşıladı. Valilere yazarak

halka iyi muamele edilmesini ve güzel bir yol izlemelerini istedi. Aynı tavsiyeleri vezir, kâtip ve maiyetine de yaptı. Onlara güzel bir konuşma yaptı. Halka karşı daima adil davrandı. Onlara sıcak davrandı. Zira onlar da onu seviyor ve ona itaat ediyorlardı. Görevinden azledilen amcası Erdeşîr de ona itaat ediyordu. Büyüklerle soylu aile mensupları odasının üzerine kurulan haymenin iplerini kestiler ve bu hayme onun üzerine düştü.

Beş yıl hüküm sürdü.

* * *

Behrâm b. Sâbûr

Ondan sonra kardeşi Behrâm b. Sâbûr Zü'l-Ektâf hükümdar oldu. Kermân Şah lakabıyla da tanınırdı. Zira babası onu Kermân valiliğine tayin etmişti. Hükümdar olunca komutanlarına yazarak onları itaate davet etti. Allah'tan sakınmalarını ve hükümdara sadık olmalarını istedi. Kermân'da bir şehir kurdu. Raiyesini iyi yönetirdi. İşlerinde övülen bir kimseydi.

On bir sene işbaşında kaldı. Asilerden bir grup ona başkal- [63]
dırdı ve içlerinden biri ona bir ok atarak onu öldürdü.

* * *

Yezdicerd

Ondan sonra Kermân Şah lakabıyla tanınan Behrâm b. Sâbûr Zü'l-Ektâf'ın oğlu ve "günahkâr" lakabıyla bilinen Yezdicerd işbaşına geçti.

Fars nesep âlimlerinden bazılarına göre Yezdicerd, Behrâm Kermân Şah'ın kardeşi olup oğlu değildir. O, Yezdicerd b. Sâbûr Zü'l-Ektâf'tır. Bu görüşte olanlardan biri de Hişâm b. Muhammed'dir.

Rivayete göre kaba bir kişi ve çok kusurlu bir kimseydi. En büyük kusuru zekâ, ahlak, ilim ve maharetlerini kötü kullanmasıydı. Zararlı işlere çok meyyaldi. Bu yolda bütün becerilerini ortaya koyar ve bu becerileri hile, yamukluk yapma, oyun tezgâhlamada kullanırdı. Zekâsını kötülükte kullanırdı. Sahip

olduğu meziyetlerle kibirlenirken insanların sahip oldukları ilim ve ahlak gibi güzel meziyet ve üstün vasıflarını hafife alır ve bunlara itibar etmezdi. Elindeki imkânlarla insanlara haksızlık ederdi. Ayrıca öfkeli ve kötü ahlaklıydı. Kötü seciyeliydi. O kadar hiddetli ve öfkeliydi ki küçük hataları bile büyük görür, ufak tökezlemeleri abartırdı. Onun yanında en iyi konumda olanlar, gazabına uğrayanlar için şefaatçi olamazlardı. Daima insanları suçlar ve kusurlu görürdü. Kimseye güvenmezdi. İyilik ve başarılardan ötürü kimseyi ödüllendirmezdi. Başkası için kendisine ricada bulunan olursa ona: "Bu iş için ne menfaat elde ettin? Bunun karşılığında ne aldın?" diye itham ederdi. Bu nedenle hükümdarlardan kendisine gelen elçiler dışında hiç kimse kendisine bir ricada bulunmaz ve bir talebi
[64] arz edemezdi. Onun milleti, onun satvet, bela ve kötü meziyetlerinden ancak ondan öncekilerin güzel ahlak ve adabına bağlı olmakla kurtulmuşlardır. Onun kötü ahlakına ve satvetine karşı kendi aralarında dayanışma ve irtibat hâlindeydiler. Onun görüşüne göre hata yapan veya bir kusur işleyen, kaldırılamayacak ağır cezalara maruz kalırdı. Kendisine, maiyetinde çalışanlardan bir kimsenin eli altında çalışanlardan biriyle veya aynı meslekten biriyle güzel ve samimi ilişkileri olduğu anlatılırsa o kişiyi görevinden azlederdi.

Yezdicerd çağın hekimi Nersî'yi vezir yapmıştı. Nersî ahlak bakımından kâmil bir insandı. Bütün davranışlarında fazilet sahibiydi. İnsanlara hizmet eden bir kişiydi. Ona Mihr Nersî ve Mihr Nerse denirdi. Hezârbende lakabıyla da anılırdı. Halk bu meziyetler sebebiyle Yezdicerd'in ahlakını ıslah edeceğini, onu ve kötü meziyetlerini düzelteceğini ümit ettiler. Ancak hâkimiyetini pekiştirince büyüklere ve eşrafa olan hakaretleri daha da arttı. Zayıf kimselere baskı yaptı; çok kan akıttı ve görülmemiş bir şekilde halka musallat oldu. İleri gelenler ve eşraf onun zulümde ileri gittiğini görünce bir araya gelip kendilerine reva gördüğü zulmü dile getirdiler ve Allah'a yakararak bir an önce kendilerini ondan kurtarması için dua ettiler. Rivayete göre bir gün köşkündeyken başını almış ilerleyen bir at gördü. Güzelliği ve fiziği bakımından atlar arasında benzeri

yoktu. At kapısına gelip durdu. İnsanlar hâline şaşırdılar. Zira farklı bir hâldeydi. Yezdicerd'e durumu bildirildi. O, atın ağzına gem vurulmasını ve sırtına eyer konulmasını ve içeriye alınmasını emretti. Seyisleri ve bineklerinden sorumlu olanlar atın ağzına gem vurmayı ve sırtına eyer koymayı denediler. Ancak at hiçbirine fırsat vermedi. Hükümdara atın buna imkân vermediği bildirilince bizzat kendisi kalkıp atın yanına geldi ve eliyle ağzına gem vurdu. Sırtına bir keçe ve üstüne de bir eyer koydu. Kuşağını bağladı. Eyerinin kayışını da bağladı. Bütün bunları yaparken at hiç hareket etmedi. Eyerin arka kayışını bağlamak için atın kuyruğunu kaldırınca at arka ayaklarıyla kalbine öyle bir tekme attı ki yere yığılıp kaldı ve öldü. At da kayboldu. Bir rivayete göre at öyle bir süratle koştu ki ona yetişilemedi. Bunun sebep ve sırrına da vâkıf olunamadı. [65] Halk bu konuda çok şey söyledi: "Bu, Allah'ın bize bir lütfu ve rahmetidir," dedi.

Yezdicerd bazılarına göre yirmi iki yıl, beş ay, on altı gün, bazılarına göre de yirmi bir yıl, beş ay, on sekiz gün hüküm sürdü.

* * *

Amr b. İmruülkays Sâbûr b. Sâbûr döneminde ölünce Hişâm'ın rivayetine göre, Sâbûr b. Sâbûr onun yerine vali olarak Evs b. Kallâm'ı tayin etti. Evs, Amâlîka soyundan Benî Amr b. Amlîk kabilesindendir. Cahcebe b. Atîk b. Lahm ona başkaldırdı ve onu öldürdü. Evs'in valiliği beş yıl sürdü. Öldüğünde Fars hükümdarı Behrâm b. Sâbûr Zü'l-Ektâf idi. Ondan sonra valilik görevine İmruülkays el-Bed' b. Amr b. İmruülkays el-Bed' getirildi ve yirmi beş yıl bu görevde kaldı ve Günahkâr Yezdicerd zamanında öldü. Yezdicerd onun yerine oğlu Nu'mân b. İmruülkays el-Bed' b. Amr b. İmruülkays b. Amr b. Adî'yi vali yaptı. Onun annesi Ebû Rebîa b. Züheyl b. Şeybân'ın kızıdır. Halîme'nin silahşoru ve Havernak Köşkünün sahibidir.

Rivayete göre Havernak Köşkünü yapmasının sebebi Günahkâr Yezdicerd b. Behrâm Kermân Şah b. Sâbûr Zü'l-Ektâf'ın çocukları yaşamazdı. Behrâm adlı çocuğu olunca çölde,

temiz, sağlıklı ve hastalıklardan uzak bir ev bulmaya çalıştı. Ona Hîre'nin civarı söylendi. Yezdicerd, oğlu Behrâm Cûr'u Nu'mân'a teslim etti ve ikameti için Havernak Köşkünü inşa etmesini emrederek çocuğu Arap kırsallarında gezdirmesini söyledi. Nu'mân çocuğu Havernak'a yerleştirdi. Havernak'ı inşa eden Sinimmâr adında bir mimardır. Onu bitirince güzelliğine ve sanatına hayran kaldılar. Onlara: "Bana ücretimi tam vereceğinizi ve hak ettiğim muameleyi yapacağınızı bilseydim onu güneş döndükçe onunla dönecek şekilde inşa ederdim," dedi. Onlar: "Ondan daha güzelini yapmaya imkânın vardı da
[66] neden yapmadın!" dediler ve Havernak'ın tepesinden aşağıya atarak onu öldürdüler. Ebü't-Tamahân el-Kaynî bu konuda şöyle dedi:

Ona Sinimmâr'a verilen ceza gibi bir ceza verdi. Rabbine ve Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki bu ceza kadirşinas olmayanların reva gördüğü cezadır.

Selît b. Sa'd ise şöyle demiştir:

Büyük yaşına ve yaptığı iyiliğe rağmen evladı Ebü'l-Gıylân'a öyle bir ceza verdiler ki tıpkı Sinimmâr'a verilen ceza gibi.

Yezîd b. İyâs en-Nehşelî ise şöyle dedi:

Kötü fiilleri sebebiyle Allah Kemal'i Sinimmâr'ın cezası gibi büyük bir cezaya maruz bıraksın.

Abduluzzâ b. İmruülkays el-Kelbî, Hâris b. Mâriye el-Gassânî'ye atlar hediye etmişti. Bu maksatla yanına gitmişti. Hâris atları beğenmiş; Abduluzzâ'ya ve sohbetine hayran kalmıştı. Hükümdarın bir bebeği Kelb kabilesinin Benî Abdi Vüd'den Benî Hamîm b. Avf'ta sütannesine verilmişti. Onu bir yılan soktu. Hükümdar ona suikast yapıldığını sandı ve Abduluzzâ'ya: "Bu insanları bana getir," dedi. Abduluzzâ: "Bunlar hür insanlardır. Ne soy ne de fiiliyatta onlara bir üstünlüğüm yoktur," dedi. Hükümdar: "Ya onları bana getirirsin ya da şöyle, şöyle yaparım ve yapacağım," dedi. Abduluzzâ: "Senin ilgi ve ikramını ümit ettik. Ancak senin cezan ona engel oldu," dedi. Oğulları Şerâhîl ile Abdulhâris'i çağırdı ve kavmine vermeleri için şu beyitleri yazdı:

O hiçbir günahı olmayan Sinimmâr gibi beni cezalandırdı. Allah da onu en kötü şekilde cezalandırsın.

Onun yaptığı, yirmi yıl boyunca binayı sağlam şekilde inşa etmek ve üstünü kiremit ve bakırla kaplamaktan ibaretti.

Binanın aşılması zor yüksek bir dağ gibi yükseldiğini ve tamamlandığını görünce,

Bunca ihtimamdan sonra ve bunca zaman sonra onu itham etmiş- [67]
tir. Bu yüzden doğulu ve batılı herkes ona surat astı.

Sinimmâr yaptıklarından dolayı sevindirileceğini ve sevgiyle ilgiye mazhar olacağını sanmıştı.

Adam, güçlü adamı burcunun üzerinden atın, dedi. Allah'a yemin ederim ki bu en büyük musibetlerdendir.

İbn Cefne'ye karşı bir suç işlemedim. Bunu iyi bilin. Kelbîlere karşı bir yemini de yoktur.

Atlarla onların evlerinin ortasını basacaktır. Çirkin sözünü affettir. Zira lanetlik iş yapmazsın.

İbn Cefne'nin kendisi için temennilerinin ötesinde zalimi insanlardan uzak tutan erkekler vardır.

Senden önce Hâris de bize kastetmişti. Ancak kumral tepeler yanında kılıcı kınından çıkmış olarak terk edildi.

Hişâm dedi: Nu'mân, Şam'a defalarca saldırmış, Şamlıları zararlara uğratmış ve onlardan esirler alarak ganimetler elde etmiştir. Düşmanlarını tenkilde en sert davranan hükümdarlardandı. Fars hükümdarı iki birliği onun emrine vermişti. Bunlardan birine Devser denirdi ve Tenûhilere aitti. Diğerine ise Şehbâ' adı verilmişti ve Farslardan oluşuyordu. Bu iki birliğe aynı zamanda Kabîletân da denirdi. Nu'mân bu iki birlikle Şam'a ve ona itaat etmeyen Araplara karşı savaş açardı.

Ravi dedi: Bize anlatıldığına göre bir bahar gününde Havernak Köşkündeki makamından Necef'in batısı ve etrafındaki bostan, hurmalık, bahçe ve nehirleri ve Fırat'ın doğusunu temaşa etti. Gördüğü yeşillik, beyaz çiçekler ve nehirlere hayran kaldı. Bunun üzerine vezirine: "Bu manzara gibisini hiç gördün mü?" dedi. Vezir: "Hayır, ama keşke devam etseydi!" dedi. Nu'mân: "Devam eden ve ebedî olan hangisidir?" diye sordu. Vezir: "Ahiret ve ilahî olandır," dedi. Nu'mân: "Bunlar

nasıl elde edilir?" dedi. Vezir: "Dünyayı terk edecek, Allah'a ibadet edecek ve Allah için olanı arayacaksın," diye cevap verdi. Bunun üzerine aynı gün hükümdarlığı bıraktı ve kıldan dokunmuş adi bir kumaş elbise giyerek ve gizlilik içinde ikamet yerini terk ederek bilinmeyen bir yere gitti. İnsanlar onun hakkında bir şey bilmiyorlardı. Kapısına geldiler. Ancak, bu kez onlara girme izni verilmedi. Huzura çıkma izni gecikince hükümdarın nerede olduğunu sordular ancak bir cevap alamadılar. Adî b. Zeyd el-İbâdî bu konuda şöyle demiştir:

[68] *Havernak Köşkünün sahibi bir gün dünyayı izlerken düşündü ve hidayeti buldu.*

Durumu ve mülkünün çokluğu onu sevindirdi. Ancak nehir ve yeşillik de kalıcı değildi.

Onun için kalbi kırıldı ve: Ölüme giden bir canlının imrenmesinin anlamı nedir? dedi.

Mutluluk, mülk ve liderlikten sonra mezarlar onları içine alıp götürdü.

Ardından da saba ve batı rüzgârlarının savurduğu kuru bir yaprak gibi oluverdiler.

Nu'mân'ın hükümdarlığı bırakıp dünyada garip bir gezgin olmasına kadar süren hükümdarlığı yirmi dokuz yıl, dört ay devam etti

İbnü'l-Kelbî dedi: Bu sürenin on beş yılı Yezdicerd, on dört yıl da Behrâm Cûr b. Yezdicerd dönemine rastlamaktadır.

Fars tarihçileri ise bu konuda nakledeceğim malumatı vermişlerdir.

* * *

Behrâm Cûr ve Hükümdarlığı

Günahkâr Yezdicerd'den sonra oğlu Behrâm Cûr b. Yezdicerd el-Haşin b. Behrâm Kermân Şah b. Sâbûr Zü'l-Ektâf hükümdar oldu. Rivayete göre onun doğumu ferverdin ayında gündüz saat yedide gerçekleşti. Ardından yanındaki müneccimleri çağırdı ve kendilerinden oğlunun doğumunu kayda geçirmelerini, onun talihine bakmalarını ve hayatında nelerin

olacağını bildirmelerini istedi. Müneccimler güneşin ve yıldızların konumuna bakıp ölçtüler. Sonra da Allah'ın Behrâm'a babasının mülküne mirasçı kılacağını bildirerek bebeklik döneminde Fars diyarından başka bir yerde büyütülmesini tavsiye ettiler. Bunun üzerine babası eli altında olan Rum veya Araplardan bir sütanne tarafından bakılıp büyütülmesini düşündü. Neticede oğlunun bakım ve terbiyesi için Arapları ter- [69]
cih etti. Bunun için Münzir b. Nu'mân'ı davet ederek Behrâm'ı onun himayesine tevdi etti. Ona ikramda bulundu, onare etti ve Araplara hükümdar yaptı. Onu iki kıymetli ödülle ödüllendirdi. Bunlardan biri "Yezdicerd'in sevinci" anlamındaki ödüldür. Diğeri de "Hizmet edenlerin en büyüğü" anlamına gelen ödüldür. Ayrıca ona bir nişan ve makamına yaraşır elbiseler verilmesini emretti. Behrâm'ı da Arap diyarına götürüp bakmasını söyledi.

Münzir onu kendi memleketine götürdü. Emzirilmesi için de beden sağlığı olan, zeki ve iyi terbiye almış eşraftan üç kadın seçti. Bunlardan ikisi Arap diğeri ise Fars idi. Onlara yiyecek, giyecek ve mefruşattan ihtiyaçlarını karşıladı. Üç yıl süreyle ve sırayla onu emzirdiler. Dördüncü yılda onu sütten kestiler. Beş yaşındayken Münzir'e: "Bana yazı yazmayı, ok atmayı ve fıkhı öğretecek ilim sahibi, eğitim işinde beceri kazanmış terbiyeciler bul," dedi. Münzir ona: "Sen henüz küçüksün. Henüz eğitim çağında değilsin. O çağa gelip de eğitim ve öğretim alacak güç ve kabiliyete sahip oluncaya kadar çocuklar gibi yaşa. Ondan sonra sana istediğin bilgileri öğretecek öğretmenler bulacağım," dedi. Behrâm, Münzir'e: "Yaşım küçük ama aklım tecrübe sahibi bir insanın aklı gibidir. Senin ise yaşın büyük ama aklın küçüklerin aklı gibidir. Bilmez misin ki erken talep edilen vaktinde kazanılır. Vakti geldiğinde talep edilen ise geç kazanılır. Talebinde taksiratta bulunulan şey de ıskalanmış olur. Ben hükümdarların soyundanım. İnşallah da mülk bana intikal edecektir. Hükümdarların ilk mükellefiyeti ve talebi yararlı ilimdir. Zira ilim, onlar için ziynet olduğu kadar hâkimiyetlerinde bir güçtür. O hâlde senden istediğim terbiyecileri bulmakta acele et," dedi.

Münzir, Behrâm'ın bu sözlerini duyar duymaz hükümdara adamlar göndererek Farslılardan fıkıh, ok atma, binicilik ve yazı yazmayı öğretecek bir grup muallim getirtti. Bunlar özellikle edep ve adabı bilen kimselerdi. Bunlardan başka Acem ve Rum hikmet ehli ve Araplardan muhaddis kişiler getirterek Behrâm'ın eğitimiyle görevlendirdi. Bunlardan her biri
[70] için bir vakit tayin etti. Ders verme süresini de belirledi. Böylece Behrâm öğrenmek istediği konuları öğrenmeye odaklandı, hikmet ve söz ehlini dinledi, dinlediklerini sindirdi, en kolay yöntemle öğrendiklerini kavradı. On iki yaşına geldiğinde öğrendiği ve ezberlediği hususları kendine mal etti. Âdeta öğretmen ve eğiticilerini aşmıştı. Onlar bunu itiraf etmişlerdi.

Behrâm, Münzir ve öğretmenlerini takdir etti ve kendisini atıcılık ve binicilik öğretmenleriyle baş başa bırakmalarını istedi. Bu öğretmenlerden alması gereken eğitimi almak, bu konuda muhkem bir konuma sahip olmak için atıcılık ve binicilik öğretmenlerinin yanında ikamet etmelerini istemişti. Ardından Behrâm, Nu'mân b. Münzir'den Araplara asil erkek ve dişi atlarını getirmelerine izin vermesini istedi. Nu'mân buna izin verdi. Behrâm'ın binek olarak atları tercih ettiği hakkında da bilgiler intikal etti. Bunun üzerine Behrâm'a: "Arapları atlarını koşturmaya mecbur etme, atlarını sana arz edenlerin atlarından dilediğini seç ve onları kendine irtibatlandır," dedi. Behrâm ona: "Güzel söyledin, ancak ben erkeklerin asil ve onurlu olanını tercih ederken bineceğim atın mutlaka bütün atlardan daha üstün olması gibi bir anlayışım yok. Kaldı ki atların üstünlüğü ancak denemekle anlaşılır. Deneme de ancak koşturmayla olur," dedi.

Münzir onun sözlerini onayladı ve Araplara emir vererek atlarını getirmelerini emretti. Behrâm ve Münzir koşu meydanına gitmek için atlarına binip gittiler. Atlılar iki fersah mesafeden atları koşturdular. Münzir'e ait kumral bir at öne çıkarak bütün atları geride bıraktı. Ardından diğer atlar geldi. En arkada iki at vardı. Ya da üç tane ve farklı noktalarda veya yarışın en sonunda yarışı bitirdiler. Yarışın sonunda Münzir kendi eliyle müsabakayı kazanan atı Behrâm'a takdim etti ve

"Allah senin için mübarek kılsın," dedi. Behrâm atın teslim alınmasını emretti ve hediye edilen ata çok sevindi ve Münzir'e teşekkürlerini bildirdi.

Behrâm, bir gün kumral ata bindi ve Münzir ile birlikte ava çıktı. Derken bir yabani eşek sürüsü gözüne ilişti. Onlara doğru yöneldi. Bir de ne görsün, bir aslan sürüdekilerden bir yabani eşeğe saldırmış ve işini bitirmek için ağzıyla sırtından [71] yakalamış. Behrâm aslanın sırtına bir ok fırlattı. Ok aslanın karnından çıktı ve eşeğin sırtından girip göbeğinden çıkarak üçte biri kadar yere saplandı. Hayvan uzun süre çırpınıp durdu. Olay bazı Arap avcılarla Behrâm'ın muhafızlarının gözü önünde cereyan etti. Behrâm bazı meclislerinde bu mücadelesinin aslan ve yabani eşekle tasvir edilmesini istedi.

Behrâm, Münzir'e artık babasına gitmek istediğini söyledi. Ardından babasına gitmek üzere yola çıktı. Babası Yezdicerd kötü ahlakı yüzünden hiçbir evladına alaka göstermezdi. Behrâm'ı hizmet işlerinde kullandı. Behrâm bu işte epey zahmet çekti.

Bir keresinde Biyazos adındaki Kayser'in kardeşi, elçisi olarak sulh ve mütareke taleplerini iletmek üzere Yezdicerd'e geldi. Behrâm bu elçiye ricada bulunarak, Münzir'e gitmek için babasına kendisinin izin talebini iletmesini istedi. Behrâm, böylece Arap diyarına giderek bir müddet zevk ve sefa sürdü.

Behrâm yokken babası Yezdicerd öldü; ehlülbüyûtât[22] ve eşraf, kötü ahlakı yüzünden Yezdicerd'in hiçbir evladına hükümdarlığı vermemeye karar verdiler. Kendi aralarında: "Yezdicerd, Behrâm dışında hükümdarlık görevini ifa edebilecek bir evlat bırakmadı. Behrâm da denenmesi ve tanınmasına vesile olacak bir görev üstlenmedi. Kaldı ki o, Acem terbiyesi değil, Arap terbiyesi almış ve onların ahlakıyla ahlaklanmıştır. Zira onlar arasında büyümüştür," dediler ve halkla birlikte hükümdarlığın Behrâm'a verilmeyerek Erdeşîr'in soyundan

22 Sâsânî ve Abbasi devletlerinde bazı ileri gelen aileler hakkında kullanılan bir tabir (ed.).

Kisrâ'ya verilmesi hususunda fikir birliğine vardılar. Nitekim beklemeksizin onu hükümdar yaptılar. Yezdicerd'in ölümü ve Kisrâ'nın hükümdarlığıyla ilgili haber Arabistan kırsalında bulunan Behrâm'a ulaştı. Bunun üzerine Behrâm, Münzir ile oğlu Nu'mân'ı ve ileri gelen bazı Arapları çağırarak onlara: "Sanırım babamın Farslara karşı huşunet ve sertliğine karşılık siz Araplara olan ihsan ve ikramını inkâr etmezsiniz," dedikten sonra babasının ölümüyle Farsların aralarında danışarak hükümdar tayin etmelerine ilişkin haberi iletti.

Münzir: "Bu seni endişelendirmesin. Bunun çaresine ba-
[72] kacağım," dedi. Akabinde de Arap silahşorlarından on bin kişiyi hazırlayarak oğlunun komutasında hükümdarın iki şehri Taysabûn ve Bih Erdeşîr üzerine gönderdi. Oğluna iki şehrin yakınında konaklamalarını ve ara sıra iki şehre öncü birlikler göndermesini, kendilerine karşı savaşmaya yeltenen olursa onlarla savaşmasını ve onlara karşı baskınlar yaparak esirler almasını, ancak kan akıtmaktan kaçınmasını emretti. Nu'mân ilerleyerek iki şehrin yakınında konakladı. Öncü birliklerini iki şehre gönderdi. Ancak Farslarla çatışmaktan kaçındı. Ehlülbüyûtât Yezdicerd'in kâtibi Cüvâne'yi, Nu'mân'ın askerî harekâtı hakkında bilgi veren bir mektupla Münzir'e gönderdiler. Cüvâne, Münzir'in yanına varıp da Münzir mektubu okuyunca ona: "Hükümdar Behrâm ile görüş," dedi ve onu Behrâm'a ulaştıracak bir refakatçi görevlendirdi. Cüvâne, Behrâm'ın huzuruna girince onun güzelliği ve yüz aydınlığı onu şoke etti ve şaşkınlığından Behrâm'ın huzurunda eğilmeyi unuttu. Ancak Behrâm elçinin, şaşkınlıktan eğilmediğini anladı. Behrâm onunla konuştu ve ona en güzel vaatlerde bulunduktan sonra onu Münzir'e gönderdi. Münzir'den mektubun cevabını yazmasını istedi. Münzir, Cüvâne'ye: "Bana getirdiğin mektubu okudum. Nu'mân'ı üzerinize gönderen Hükümdar Behrâm'dır. Zira babasından sonra Allah onu hükümdar yaptı ve hakkınızda yetkili kıldı," dedi.

Cüvâne, Münzir'in sözlerini duyunca Behrâm'ın mehabetini ve güzelliğini hatırladı. Hükümdarlığı Behrâm'dan almak hususunda görüş ileri sürenlerin de karşıt delillerle muhatap olma-

ları gerektiğini düşündü. Münzir'e: "Ben cevap vermekten âciz değilim. Ancak uygun görürsen bizzat sen ileri gelenlerle ehlülbüyûtât ve eşrafın mahallesine git. Onlar seninle görüşsünler ve bu konuyu kendi aranızda konuşun ve güzel bir neticeye ulaş. Sanırım senin tekliflerine muhalefet etmezler," dedi.

Bunun üzerine Münzir, Cüvâne'yi geri gönderdi ve hazırlık yaparak bir gün sonra Behrâm ile birlikte Arap atlılarından otuz bin savaşçıyla hükümdarlığın iki şehrine doğru yola çıktılar. Oraya varınca insanları topladı. Behrâm da mücevheratla süslenmiş altından bir minbere oturdu. Münzir de sağ [73] tarafında oturdu. Ehlülbüyûtât ve Farsların eşrafı söz alarak Münzir'e Yezdicerd'in kabalığını, kötü siretini, kötü görüş ve anlayışıyla yeryüzünü tahrip ettiğini, zulüm ile çok kan akıttığını, kendisine tâbi olan ülkelerde bile insanları katlettiğini belirterek korkunç uygulamalarını anlattılar. Onlar bu sebeple Yezdicerd'in evladına hükümdarlığı vermemeyi kararlaştırdıklarını söyleyerek Münzir'in bu konuda kendilerini zorlamamasını istediler.

Münzir onların söylediklerini anladı ve Behrâm'a: "Benden çok onlara senin cevap vermen gerekir," dedi. Bunun üzerine Behrâm şöyle konuştu: "Yezdicerd hakkında söylediğiniz sözleri yalanlayacak değilim. Ben de buna vâkıfım. Ben de onun yolunun kötülüğünden rahatsızdım, kanaat ve gidişatını hoş görmüyordum. Daima Allah'tan diledim ki bana hükümdarlık makamını versin ki onun bozduklarını düzelteyim ve meydana getirdiği çatlakları kapatayım. Hükümdar olup da bir sene içinde bu taahhütlerimi yerine getirmezsem kendi rızamla hükümdarlığı bırakacağım. Buna Allah'ı, melekleri ve mûbez-i mûbezân[23] şahit tutuyorum. O benimle sizin aranızda hakem olsun. Aynı zamanda hükümdarlık tacını ve ziynetini iki yavrulu aslan arasından kim alabilirse hükümdarlığı ona vermenize de razıyım."

* * *

23 Mûbez-i mûbezân: Farslarda başrahip, hükümdarlar taçlarını onun elinden giyerlerdi (çev.).

İnsanlar Behrâm'ın bu sözünü ve taahhütlerini duyunca buna sevindiler ve ümitleri arttı. Kendi aralarında dediler ki: "Behrâm'ın sözlerini artık reddedemeyiz. Kaldı ki onu hükümdarlıktan mahrum bırakabilirsek korkarız ki bu helak olmamıza sebep olabilir. Zira Araplardan yardımı istenen ve coşturulan Araplar çoktur. Biz onu bize taahhüt ettiği konularda deneyeceğiz. Zira vadettiği şeyleri gerçekleştirmek ancak gücüne güvenen ve satvet ve cesaret sahibi olanlar gerçekleştirebilir. Eğer kendini nitelediği gibi ise hükümdarlığı ona teslim etmekten başka bir çaremiz yok ve onu dinleyecek ve ona itaat edeceğiz. Eğer de zafiyet ve acziyet gösterip de helak olursa biz onun helak olmasından berîyiz ve onun şerrinden ve gailelerinden eminiz."

İnsanlar bu anlayış üzere dağıldılar. Behrâm bu söz ve ta-
[74] ahhütlerinden sonra dünkü yerine dönüp oturdu. Ona karşı olanlar da hazır bulundu. Behrâm onlara: "Ya dün yaptığım konuşmaya cevap vereceksiniz ya da susup boyun eğeceksiniz," dedi. İnsanlar: "Bize gelince biz Kisrâ'yı hükümdar seçtik. Onda hep sevdiğimiz meziyetler gördük. Ancak yine de dediğin gibi taç ve ziynet iki aslan arasına konulacak ve Kisrâ ile onları almaya çalışacaksınız. İkinizden kim taç ile ziyneti alabilirse hükümdarlığı ona teslim edeceğiz."

Behrâm onların teklifine razı oldu. Mûbez-i mûbezân da taç ve ziyneti getirip bir kenara koydu. Bistâm İsbahbaz da iki güçlü, aç ve yavruları olan iki aslan getirdi. Biri taç ve ziynetin bir tarafında öbürü de öbür tarafında bekletildi ve onların bağı gevşetildi. Behrâm, Kisrâ'ya: "Taç ve ziyneti al," dedi. Kisrâ: "Önce davranmak ve onları almak sana düşer. Zira hükümdarlığı verasetle alma iddiasındasın. Sana göre de ben gasbeden konumundayım," dedi. Behrâm, Kisrâ'nın sözlerinden rahatsız olmadı. Zira kudret ve gücüne güveniyordu. Sonra bir demir çubuk alarak taç ve ziynete yöneldi. Bunun üzerine mûbez-i mûbezân ona: "Bu iş için kendini feda etmen senin tercihindir. Hiçbir Fars'ın bu hususu sana dayatmış olması söz konusu değildir. Kendini telef etmenden Allah'a sığınırız," dedi. Behrâm: "Siz bu işten berisiniz ve bunda günahınız

yoktur," dedi ve süratle iki aslana doğru yöneldi. Mûbez-i mûbezân onun ciddiyetini görünce ona: "İlla da bu işe tevessül edeceksen günahlarını itiraf ederek tövbe et," dedi. Behrâm geçmişte işlediği günahları itiraf ederek tövbe etti ve iki aslana doğru yürümeye başladı. Aslanlardan biri Behrâm'a yöneldi. Behrâm'a yaklaşınca Behrâm üzerine atladı ve iki bacağı ile aslanın vücudunu sıkmaya başladı. Demir çubukla da kafasına vuruyordu. Sonra diğer aslan da ona saldırdı. Behrâm iki kulağından tutarak sıktı ve kafasını altındaki aslanın kafasına vurmaya başladı. İkisinin kafasına demir çubukla vurdu ve kafalarını parçalayarak onları öldürdü. Bu yaptıklarına Kisrâ ve hazır bulunanlar şahitti.

* * *

Ardında Behrâm tacı ve ziyneti aldı. Onu ilk tebrik den Kis- [75]
râ oldu ve ona: "Allah sana uzun ömürler versin, etrafındakiler senin sözünü dinlesin, sana itaat etsin ve Allah yedi iklime hâkim kılsın," dedi. Akabinde de hazirûn haykırdı: "Hükümdar Behrâm'a boyun eğdik, ona itaat ettik ve hükümdar olmasına razı olduk," dediler ve ona çok dua ettiler. Ehlülbüyûtât, eşraf, valiler ve vezirler ertesi gün Münzir ile buluştular. Ona ricada bulunarak Behrâm ile konuşmasını ve onun hakkındaki kötü tasarruf ve davranışlarını bağışlamasını istediler. Münzir onların talebini Behrâm'a iletti ve onlara karşı duyduğu kızgınlığa son vermesini rica etti. Behrâm, Münzir'in ricasını kabul etti ve bu konudaki emellerini boşa çıkarmadı.

Behrâm yirmi yaşında hükümdar oldu. Hükümdar olduğu gün halkın rahat ve huzuru için emirler verdi. Yedi gün boyunca insanlarla birlikte oldu ve onlara iyilikte bulunacağını vadederek Allah'a itaat etmelerini ve O'ndan sakınmalarını söyledi.

* * *

Behrâm hükümdar olduktan sonra da eğlencesinden geri kalmadı ve eğlenceyi diğer işlere tercih etti. Bu sebeple halkın ona olan eleştirileri arttı.

Memleketinin çevresindeki hükümdarların, ülkesine karşı kötü emelleri arttı ve topraklarını ele geçirme hırsları kabardı. Bu konuda en fazla tamah eden Türk hakanı olmuştur. Türk hakanı iki yüz elli bin kişiyle Fars ülkesine saldırdı. Farslar, Hakan'ın büyük bir orduyla onların ülkesine saldıracağını haber alınca buna çok kızdılar ve canları sıkıldı. İleri gelenlerden kanaat ve asalet sahibi olan ve halkın yararını gözetenler hükümdara giderek ona: "Ey hükümdar! İçinde bulunduğun eğlence hayatı ve zevklerine düşkünlüğün düşmandan gelen bu tehlikeyi görüp tedbir almaktan alıkoymuştur. Artık düşmana karşı hazırlık yap ki düşmandan bize bir musibet gelmezsin. Aksi takdirde ve başımıza bir şey gelirse bunun vebali sana aittir,' dedi. Behrâm onlara: "Rabbimiz Allah'tır. O kudret sahibidir, Biz de onun dostlarıyız," dedi ve daha çok zevk içinde eğlencesine ve av turlarına devam etti.

Hükümdar bir müddet sonra ateş mabedinde ibadet etme
[76] üzere Azerbaycan'a gitti. Ondan sonra da Erminiye'ye giderek ormanlarında avlanmak istiyordu. Maiyetinde de ileri gelenlerden ve ehlülbüyûtâttan yedi grup ve adamlarından üç yüz kadar silahşor vardı. Ayrılırken kardeşi Nersî'yi yerine vekil bıraktı. İnsanlar, Behrâm'ın maiyetiyle yola çıktığını ve yerine vekil bıraktığını duyunca bunun düşmandan kaçış olduğunu ve hâkimiyetine boyun eğmek olduğunda şüpheleri yoktu. Kendi aralarında karar alarak Hakan'a bir heyet göndererek memleketlerini talan etme ve savaşçılarının kökünü kazıma tehlikesine karşı haraç vermeyi düşündüler. Hakan Farsların ona boyun eğeceklerini haber alınca onlara aman verdi ve askerlerine emir vererek saldırgan tavırlardan kaçınmalarını istedi. Hakan'ın durumunu öğrenmek üzere Behrâm'ın gönderdiği casus dönmüş ve Behrâm'a Hakan'ın durumunu, azim ve kararlılığını bildirdi. Bunun üzerine Behrâm maiyetindekilerle Hakan'ın üzerine gitti. Ansızın ona saldırdı ve kendi eliyle Hakan'ı öldürdü. Çok sayıda düşman askerini de bertaraf etti. Ancak kaçanlar kurtuldu ve ona eşyalarını bıraktılar. Geride askerlerini, kadın ve çocuklarını ve eşyalarını bıraktılar. Behrâm onları takip ederek onları öldürüyor, ele geçirdiği ga-

nimetleri topluyor; kadın ve çocuklarını esir alıyordu. Ardından da maiyetindekilerle salimen döndü. Behrâm, Hakan'ın tacını ve taçtaki mücevheratı ele geçirdi ve Türk diyarını istila etti. Ele geçirdiği yerlere vali tayin etti. Adam ona gümüşten bir taht hediye etti. Türk yurduna komşu ülkelerden de gelenler oldu ve Behrâm'a bağlılıklarını bildirdiler. Sınır ihlali yapmamaları için kendisinden aradaki sınırı belirlemesini rica ettiler. Behrâm emir vererek sınır belirlendi ve bir fener kuruldu. Bu fener Yezdicerd'in oğlu hükümdar Firuz emriyle Türk yurduna sunuldu. Behrâm bir komutanını Mâverâünnehir'e göndererek onlarla savaşta ve onları mağlup etti. Bunun sonucunda Behrâm'a bağlılıklarını bildirdiler ve haraç vermeyi kabul ettiler.

* * *

Daha sonra Behrâm, Azerbaycan'a, kendi topraklarına döndü. Hakan'ının tacındaki yakut ve mücevherlerin Azerbaycan'daki ateş mabedine asılmasını emretti. Ardından yoluna devam ederek Taysabûn'a giderek orada hükümdarlık [77] konağında konakladı. Sonra askerlerine ve valilerine yazarak Hakan'ın öldürülmesi ve onun ve askerlerinin başına gelenleri haber verdi. Akabinde kardeşi Nersî'yi Horasan'a vali tayin etti ve ona oraya intikal ederek Belh şehrinde konaklamasını emretti ve gerekli talimatı verdi.

Behrâm döneminin sonunda avlanmak için Mâh'e gitti. Bir gün avlanmak için atına bindi. Gördüğü bir yabani eşeği takip etti ve uzun süre onu kovaladı. Bir çukura saplandı ve battı. Haber annesine ulaşınca büyük meblağda para alarak oraya gitti ve oraya yakın bir yerde konakladı. Onu oradan çıkarmak için paraların harcanmasını emretti. Çukurdan büyük miktarda çamur ve balçık çıkardılar. Bunlardan büyük yığınlar oluştu. Ancak, Behrâm'ın cesedini çıkarmaya muvaffak olamadılar.

Rivayet edildiğin göre Türkler üzerine düzenlediği seferden memleketine dönünce birkaç gün memleketinin insanlarına hitap etti. Konuşmalarında onları itaate davet etti. Onlara niyetinin onları refaha kavuşturmak, onlara iyilik yapmak ol-

duğunu, istikametten ayrılırlarsa babasından daha çok kendilerine daha haşin davranacağını, babasının önce kendilerine yumuşak ve adil davrandığını, ancak onlar veya onların bir kısmı bunun kıymetini bilmediklerini, ona kul gibi boyun eğmediklerini bunun sonucunda da Yezdicerd'in kabalığa, adam öldürmeye ve kan akıtmaya yöneldiğini söyledi. Behrâm'ın askeri seferinden dönüşü Azerbaycan üzerinden olmuştu. O ateş mabedine Hakan'ın tacında bulunan yakut ve mücevherlerle ona ait olan ve inci, mücevherat ve kıymetli taşlarla süslü kılıcını hediye etti. Hakan'ın karısı Hatun'u mabede hadime yaptı. Hakan'a karşı kazandığı zaferin şükrü olarak üç yıl süreyle insanları haraçtan muaf tutarak çok miktarda fakire mali yardımda bulundu. Soylu ve eşrafa ise yirmi milyon dirhem dağıttı. Hakan'a karşı kazandığı savaş hakkında vilayetlere mektuplar yazdı. Bu mektuplarda Hakan'ın ülkesine saldırdığı haberini aldığını, bunun üzerine Allah'ı takdis ve tazim ederek O'na tevekkül ettiğini ve düşmanın üzerine eşraftan yedi grup ve kendi muhafızlarından üç yüz seçkin askerle gittiğini, Azerbaycan ve Kabk Dağı güzergâhını izlemek suretiyle Harezm çöllerinden geçerek onlarla karşı karşıya
[78] geldiğini ve Allah'ın kendisine güzel bir zafer ihsan ettiğini anlattı. Ayrıca onlara, kendilerini haraçtan muaf tuttuğunu söyledi. Bu mektuplar gayet edebî yazılmıştı.

Behrâm işbaşına geçtiği zaman Haraç ehlinin geri kalan haraç borçlarının silinmesini istedi. Ona o meblağın yetmiş milyon dirhem olduğu bildirildi. Ancak, yine de bunların silinmesini istedi. Ayrıca hükümdar olduğu yılın haraç borcunun üçte birinin de alınmamasını emretti.

Rivayet dildiğine göre Behrâm Cûr Türk Hakanı'yla savaştıktan sonra Taysabûn'a gittiği zaman Kardeşi Nersî'yi Horasan valisi yaptı ve onu Belh'e yerleştirdi. Mihr Nersî b. Bürâze'yi de vezir yaptı. Onu Büzürcefr Mezar yaptı. Ona, Hindistan'ı tanımak ve kendi ülkesinin insanlarının sıkıntı ve yükünü hafifletmek için o diyarın bazı bölgelerini elde etmek için Hint diyarına gideceğini bildirdi. Ayrıca dönüşüne kadar onun yapacağı işleri talimat olarak ona verdi. Ardından Behrâm yola

çıktı ve kimliğini gizleyerek Hindistan'a vardı. Bir müddet kaldı, ancak hiç kimse ona kimliği ve durumu hakkında bir soru sormadı. Şu kadar var ki onun biniciliğini, aslanları öldürmesini, yakışıklılığını ve güzel ahlakını görüyorlardı. Böyleyken bir gün ülkenin bir yöresinde bir filin yolları kestiği ve birçok insanı öldürdüğü haberini aldı. Bunun üzerine fili öldürmek için onlardan kendisine yol göstermelerini istedi. Bu talepten hükümdar haberdar olunca onu çağırdı ve yanına bir refakatçi gönderdi. Behrâm ve refakatçisi filin bulunduğu ormanlık bölgeye ulaşınca refakatçi, Behrâm'ın ne yapacağını görmek için bir ağaca tırmandı. Behrâm fili meydana çıkarmak için üzerine gitti. Ona seslendi. Bunun üzerine fil, ağzı köpüklenerek çıktı. Şiddetli bir sesi ve korkunç bir görüntüsü vardı. Behrâm'a yaklaşınca Behrâm ona bir ok fırlattı. Ok iki gözü arasına saplandı ve az kalsın bütün ok girdiği yerde kaybolacaktı. Behrâm fırlattığı oklarla fili ölüm eşiğine getirdi. Bu sırada file karşı bir hamle yaparak hortumunu yakaladı ve güçlü bir şekilde çekti. Fil dizleri üzerine çöktü, peş peşe darbeler indirdi. Artık fil etkisiz hâle gelmişti. Behrâm onun başını kesti ve sırtına alarak yola çıkardı. Hükümdarın adamı onu izliyordu. Hükümdarın yanına dönünce hükümdara olayı anlattı. Hükümdar da güç ve cesaretine şaşırmıştı. Ona büyük ödüller verdi. Ona kim olduğunu sordu. Behrâm: "Ben Farsların büyüklerindenim. Fars hükümdarı bir meseleden dolayı bana kızdığı için senin [79] yanına kaçtım," dedi. Hükümdarın bir düşmanı vardı. Onun mülküne göz dikmiş ve üzerine büyük bir orduyla gitmişti. Behrâm'ın dostu olan hükümdar düşmandan korkmuştu. Zira güçlü olduğunu biliyordu. Düşman onların boyun eğmesini ve kendilerine haraç vermelerini talep etti. Behrâm'ın adamı olan hükümdar talebi kabul etmeyi düşündü. Ancak Behrâm, hükümdara talebi kabul etmemesini ve kendisinin bu işin altından kalkacağını söyledi. Hükümdar, Behrâm'ın sözleriyle sükûnete kavuştu. Behrâm düşmanlarına karşı hazırlıklı olarak ortaya çıktı. İki taraf karşılaşınca Behrâm Hint okçularına: "Sırtımı koruyun," dedi. Sonra onlara hamle yaparak hasmının başına indirdiği kılıcı ağzına kadar geçiriyordu. Kişinin böğrü-

ne indirdiği kılıç darbesiyle hasmının vücudunu ikiye bölüyordu. File saldırarak hortumunu kılıçla kesiyordu. Atlıyı atın sırtından çekip kaldırıyordu. Hintliler iyi okçu değildir ve çoğunluğu bineği olmayan piyadeler olarak savaşırlardı. Behrâm ok attığı zaman oku hasmının vücudundan geçirirdi. Behrâm'ın bu mücadelesini gören düşman askerleri arkalarına bakmadan kaçtılar. Behrâm'ın adamı olan hükümdar ise düşmanlarının ellerindekini ganimet aldı. Yanında Behrâm olduğu hâlde sevinç içinde döndü. Behrâm'ı mükâfatlandırdı ve kızını ona verdi. Ayrıca Sind diyarından Deybül ve Mükrân bölgelerini ona verdi ve bu konuda ona bir belge yazdı ve buna şahitler tuttu. Söz konusu yerler hükümdarın emriyle Acem topraklarına katıldı ve haracı Behrâm'a takdim ediliyordu. Behrâm sevinç içinde döndü.

Ardından Behrâm, Mihr Nersî b. Bürâze'yi kırk bin kişilik bir orduyla Rum diyarı üzerine göndererek Rum kralına gitmesini ve onunla vergi konusuyla diğer bazı konuları tartışmasını emretti. Nitekim bu görevleri ancak Nersî gibi biri ifa edebilirdi. Nersî bu orduyla Kostantiniye'ye gitti. Orada iyi ağırlandı ve Rum kralı onunla antlaşma yaptı. Nersî, Behrâm'ın bütün isteklerini elde ederek döndü. Behrâm, Nersî'yi takdir eder ve ona değer verirdi. Bazen ismi kısaltılarak "Nersî" ya da "Mihr Nerse" denirdi. Onun nesebi şöyledir: Mihr Nersî b. Bürâze b. Ferruhzâd b. Horbhâz b. Sîsefâz b. Sîsnâbreve b. Key Eşek b. Dârâ b. Dârâ b. Behmen b. İsfendiyâr b. Biştasb.

Mihr Nersî güzel edebi, iyi görüşleri ve halkın ona olan teveccühü dolayısıyla Fars hükümdarları nezdinde kabul gören bir kimseydi. Onun evlatları da ona yakın derecede kabul görüyorlardı. Hükümdarlara yaptıkları hizmetlerle babalarının
[80] mertebesine yaklaşmışlardı. Onlardan üçü daha çok öne çıkmışlardı. Bunlardan Zerâvendâz, babası Mihr Nersî tarafından din ve fıkıh işlerine yönlendirilmişti. Bu alanda yüksek bir konuma geldi. Behrâm Cûr onu *Herbuzâni Herbuz* yaptı. Bu mûbez-i mûbezân rütbesine benzerdi. Diğerinin adı Mâcuşnes idi. Behrâm Cûr döneminde sürekli Haraç Divanına bakmaktaydı. Farsçada rütbesi *Rastray* ve *Şanslan* idi. Üçüncüsü-

nün adı Kârd idi. Büyük orduya bakardı Farsça rütbesi *Ustrân Selâr* idi. Bu rütbe *İspehbed* rütbesinden yüksek ve *Ercebez* rütbesine yakındı. Mihr Nersî'nin rütbesi Farsçada *Büzürcefr Mezar* idi. Bunun anlamı başvezir ya da başreistir. Rivayete göre Erdeşîr Hurre vilayetindeki Deştbârîn bölgesinin İbrivân köyündendir. Orada ve Sâbûr'un Cirih'te yüksek binalar ve bugüne kadar var olan ve ateşi devam eden bir ateş mabedi kurdu. Bu ateşin adı Mihr Nersiyân'dır. Nersî ayrıca İbrivân'ın yakınında dört köy daha kurdu ve her birinde bir ateş mabedi inşa etti. Bu mabetlerden birini kendi adına kurdu ve ateşi tazim niyetiyle, adını "Bana yönel efendim," anlamında *Ferâz Merâ Âver Huzâyân* koydu. Diğer mabedi de Zerâvendâz adına kurdu ve *Zerâvendâzân* adını verdi. Öbürü ise Kârd adına kurdu ve adını *Kârdâzân* koydu. Mâcuşnes adına da bir mabet kurdu ve adını *Mâcuşnesfân* koydu. Bu bölgede her birinde on iki bin hurma ağacı bulunan üç bağ dikti. Bağlardan birinde de on iki bin zeytin fidanı, on iki bin servi ağacı vardı. Adı geçen köy, bağlar ve ateş mabetleri hâlâ onun soyundan gelen insanların elinde bulunuyor.

Rivayete göre Behrâm, Hakan'ın işini bitirince ve Rumlarla olan meselesini çözünce Yemen üzerinden Sudan diyarı üzerine gitti. Sudanlılara musallat oldu ve onlardan çok sayıda insan öldürdü. Çok sayıda esir alarak ülkesine döndü. Ondan sonra öldü. Bu vakayı daha önce naklettim.

Onun hâkimiyet süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları on sekiz yıl, on ay, yirmi gün hüküm sürdüğünü söylerken [81] bazıları da yirmi üç yıl, on ay, yirmi gün hüküm sürdüğünü söylemişlerdir.

* * *

Yezdicerd b. Behrâm Cûr

Behrâm'dan sonra oğlu Yezdicerd hükümdar oldu. Taç giydiğinde büyükler ve eşraf huzuruna çıkarak ona dua ettiler ve kendisini tebrik ettiler. Buna karşılık onlara güzel bir konuşma yaptı. Ayrıca babasını ve onunla ilgili bazı hatıralarını anlattı. Halkına karşı iyiliklerini ve hükümdarlığı döneminde

görevinin hakkını verdiğini dile getirdi. Onlara, babasından gördükleri iyilikleri kendisinde bulmamaları hâlinde bunu yadırgamamalarını, zira kendisinin davranışlarının memleketin maslahatına ve düşmana karşı tedbirli olmaya matuf olduğunu söyledi. Konuşmasında babasının adamı olan Mihr Nersî b. Bürâze'yi vezir yaptığını bildirdi. En güzel şekilde onlara muamele edeceğini, en güzel yolu ihdas edeceğini, düşmanı daima ezeceğini, halkına ve askerlerine merhametle muamele edeceğini ve onlara ihsanda bulunacağını bildirdi.

Onun iki oğlu vardı. Birinin adı Hürmüz idi ve Sicistan valisiydi. Diğerinin adı ise Firuz idi. Yezdicerd öldükten sonra Hürmüz, hükümdarlığı ele geçirdi. Bunun üzerine Firuz, Ak Hunlara (Haytal) sığındı. Onların hükümdarına kendisiyle kardeşi Hürmüz'ün kıssasını anlattı. Hükümdarlığın kendisinin hakkı olduğunu bildirerek Hürmüz'e karşı savaşmak ve babasının mirasına sahip olmak üzere kendisine bir ordu vermesini istedi. Hükümdar bu talebi reddetti. Ancak ona Hürmüz'ün zalim olduğu bildirilince hükümdar: "Allah zulme razı olmaz. Zulüm ehlinin amellerinde hayır yoktur. Zalim hükümdarın idaresinde adalet olmaz. Belki zulüm ve haksızlık olur," dedi. Firuz'a Talakân şehrini bağışladıktan sonra bir ordu verdi. Firuz bu orduyla döndü ve Hürmüz ile savaşarak onu öldürdü ve ordusunu dağıtarak hükümdar oldu.

Öte yandan Rumlar, Yezdicerd'in babası Behrâm'a verdikleri haracı Yezdicerd'e vermeyi savsakladılar. Bunun üzerine Yezdicerd, babasının yaptığı gibi Mihr Nersî'yi bir orduyla onların üzerine gönderdi. Nersî, Yezdicerd'in bu konudaki iradesini hayata geçirdi.

[82] Yezdicerd on sekiz yıl, dört ay hüküm sürdü. Bir görüşe göre de on yedi yıl işbaşında kalmıştır.

* * *

Firuz b. Yezdicerd

Daha sonra Firuz b. Yezdicerd b. Behrâm Cûr kardeşini ve ailesinden üç kişiyi öldürdükten sonra hükümdar oldu.

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir: Firuz, Horasan'da hazırlık yaptı ve Tahâristan halkı ve çevresindekilerden yardım istedi. Ardından Rey'de bulunan kardeşi Hürmüz üzerine gitti. İkisinin annesi birdi ve adı Deynek idi. Medain'de eli altındaki yerlere hükmediyordu. Firuz kardeşine galip gelmiş ve onu hapsetmişti. Adaletle yönetti ve güzel uygulamaları oldu. O, din sahibi bir zattı. Onun zamanında yedi yıl açlık hüküm sürdü. Firuz bu sorunu iyi yönetti. Beytülmâldekileri beklentiler doğrultusunda taksim ederek haraçtan sakındı. İnsanları güzel bir siyasetle idare etti. O yıllarda bir kişi hariç hiç kimse yokluktan telef olmadı.

Firuz, Tohâristan'ı hâkimiyetleri altına alan Ak Hunlar üzerine gitti. Hükümdarlığının ilk dönemlerinde kardeşine karşı ona destek vermişlerdi. Rivayete göre bunlar Lût kavmi gibiydiler. Firuz bu sebeple ülkenin onların hâkimiyeti altında kalmasını uygun görmedi ve onlarla savaştı. Ancak onu öldürdüler. Ayrıca hükümdar diye adlandırılan dört oğlunu ve dört kardeşini de öldürdüler ve bütün Horasan'ı hâkimiyetleri altına aldılar. Fars ahalisinden Suhara adında birinin onlar üzerine yürümesine kadar bu durum devam etti. Şiraz ahalisinden ve hürmet edilen bir zat olan bu kişi, Tanrı rızası için gönüllü olarak Ak Hun hükümdarının katına geldi ve onu Horasan'dan çıkardı. (İki taraf da) barışla birbirlerinden ayrıldılar. Firuz'dan alınan ve kaybolmayan esirler iade edildi. Adam yirmi yedi yıl hüküm sürdü.

Hişâm'dan başka diğer tarihçiler şöyle demişlerdir: Firuz başarıları mahdut ve uğursuz bir adamdı. Onun sözleri ve fiilleri kendisi ve memleketinin insanları için zararlı ve âdeta bir felaketti. Onun döneminde ülke yedi yıl boyunca kıtlığa maruz kaldı. Nehirler, kanallar ve çeşmeler, ağaç ve ormanlar, [83] ovadaki bütün ekinler, dağdaki ormanlar kurudu. Kuşlar ve yabani hayvanlar telef oldu. Küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar, binek ve yük hayvanları aç kaldı. Yük hayvanları yük taşıyamaz hâle geldi. Dicle'nin suyu azaldı. Ülkesinin insanları musibetlere maruz kaldı. Açlık, zorluk ve sıkıntılar hüküm sürdü.

Firuz, bir tamim yazarak halkın haraçtan, cizyeden ve her çeşit hizmetten muaf tutulduğunu ve kendilerini özgür bıraktığını bildirdi. Onlara geçimlerini sağlamak üzere çabalamalarını emretti. Sonra bir yazı daha yazdı ve bu yazıda kimin elinde saklı bir define, insanların beslenmesine yarayacak bir erzak ve yiyecek varsa ortaya çıkarılmasını, diğer insanlarla paylaşmasını ve yalnız başına ondan yaralanmaktan kaçınmasını, zengin, fakir, eşraf ve basit insanların erzaktan yararlanmakta eşit olması gerektiğini bildirdi. Ayrıca onlara, bir yerde açlıktan ölen olursa o şehrin veya köyün veya öldüğü yerin halkının hepsini cezalandıracağını ve onları ağır yaptırımlara çarptıracağını ilan etti.

Firuz böylece o sıkıntı ve açlık döneminde halkını öyle idare etti ki, Erdeşîr Hurre vilayetinde Bedîh adında bir şahıs dışında açlıktan ölen olmadı. Farsların büyükleri, Erdeşîr Hurre halkı ve Firuz bu olay karşısında rahatsızlıklarını ifade ettiler. Firuz, Rabbine yalvararak kendisine ve halkına rahmetini yaymasını ve yağmurun yağmasını niyaz etti. Allah ona yardım etti ve ülkesi su bolluğunda eski hâline kavuştu. Ağaçlar da canlandı.

Firuz emir vererek Rey'de Rame Firuz adında bir şehir kurdu. Cürcan ve Bab-ı Sûl arasında da bir şehir kurdu ve adını Rûşen Firuz koydu. Azerbaycan bölgesinde de bir şehir kurdu ve adını Şehrâm Firuz koydu.

[84] Firuz'un ülkesi canlandıktan, hâkimiyeti pekiştikten, düşmanlarına galip geldikten ve bu üç şehri kurduktan sonra Ak Hun Hükümdarı Ahşnuar ile savaşmak üzere askerleriyle Horasan üzerine yürüdü. Ahşnuar haberi alınca korkuya kapıldı. Rivayete göre Ahşnuar'ın bir adamı onun için kendini feda etti. Ona: "Benim el ve ayaklarımı kes ve beni Firuz'un geçeceği yola at. Ancak evlatlarıma ve aileme yardım et," dedi. Adam, bununla Firuz'a tuzak kurmayı amaçlamıştı. Ahşnuar adamın el ve ayaklarını kesti ve Firuz'un geçeceği yola attı. Firuz geçince adamın hâline üzüldü ve neden bu hâlde olduğunu sordu. Adam, Firuz'a: "Beni Ahşnuar bu hâle soktu. Zira ona: 'Firuz'a ve Farsların askerlerine güç yetiremezsin,' dedim." dedi. Bunun üzerine Firuz ona üzüldü ve ona mer-

hamet ederek yoldan alınıp kendileriyle birlikte taşınmasını emretti. Adam nasihat görünümü altında Firuz'a ve askerlerine kimsenin bilmediği ve Ak Hunların hükümdarına giden kısa yolu göstermek istediğini söyledi. Firuz buna kandı ve adamın gösterdiği kısa yolu izlemeye başladı. Adam onları çölden çöle götürüyordu. Ne zaman susuzluktan şikâyet ederlerse suya yaklaşmakta olduklarını ve çölü aşmak üzere olduklarını söylüyordu. Onları çıkmaz bir yere ulaştırınca onlara gerçeği anlattı. Bunun üzerine Firuz'un adamları ona: "Biz seni uyarmıştık ancak uyarılarımızı dikkate almadın, bu aşamada artık ne olursa olsun düşmana ulaşmak için her yolu denememiz lazım," dediler. Yollarına devam ettiler ve çoğu susuzluktan öldü. Firuz, askerlerinden kurtulanlarla birlikte düşmanlarının yanına vardılar. Bitkin bir hâlde düşmana yaklaştıktan sonra, Ahşnuar'dan şu şartlara göre barış istediler: Firuz ile sağ kalan askerleri memleketlerine dönecekler, Firuz hiçbir vakit Ak Hunlarla savaşmayacağına, toprakları üzerine yürümeyeceğine, asker göndermeyeceğine ve iki memleket arasında tayin edilecek sınırı geçmeyeceğine Allah adına and içerek söz verecektir. Ahşnuar buna razı oldu. Firuz da bu konuda yazılı bir taahhütname hazırlayıp imzaladı. Ayrıca bu konuda şahitler de tutuldu. Ardından Firuz'a yol verdi.

Firuz memleketine dönünce hamiyet duygusu ve gurur onu tekrar Ahşnuar ile karşı karşıya gelmeye sevk etti. Vezirler ve has adamları onu uyarmalarına rağmen Ahşnuar'a karşı harekete geçti. Oysa bu ahdi bozmaktı. Ancak Firuz uyarıları [85] dikkate almadı ve kendi görüşünden taviz vermedi. Onu uyaranlar arasında onun has adamlarından olan ve görüşlerine değer verdiği Müzdebuz da vardı. Müzdebuz, Firuz'un ısrarını görünce aralarında geçen diyaloğu bir sahifeye yazarak onu mühürlemesini istedi. Firuz, Ahşnuar diyarına doğru sefere çıktı. Ahşnuar, iki ülke arasında büyük bir hendek kazdırmıştı. Firuz hendeğe ulaşınca üzerine köprüler kurdu ve kendisi ve ordusu için geçiş işaretleri olmak üzere hendeğe sancaklar dikti. Firuz düşman tarafına geçti. Düşman askerleriyle karşı karşıya gelince Ahşnuar, Firuz'a elindeki taahhütnameyi ona hatırlattı ve verdiği söze sadık kalması için ona nasihatte bu-

lundu. Ancak Firuz, ısrar, hırçınlık ve karşılaşmak inadında ısrar etti. Firuz'un adamları bu işe taraftar değildi. Zira Ak Hunlarla aralarında bir ahitname vardı. Ahşnuar ahitnameyi çıkardı ve şöyle yakardı: "Allah'ım! Bu ahitnamenin muhtevasını sen koru!" Firuz hezimete uğradı ve geçiş noktalarındaki sancakların yerlerini şaşırdı ve hendeğe düşerek hayatını kaybetti. Ahşnuar, Firuz'un mallarına, kadınlarına ve divan defterlerine el koydu. Fars ordusu daha önce görülmemiş bir hezimete maruz kaldı.

Sicistan'da Erdeşîr Hurre şehrinde Acemlerden Suhara adında ilim, güç ve satvet sahibi bir adam vardı. Okçulardan oluşan bir grubu da vardı. Firuz'un başına geleni haber alınca aynı gece atına binip yola çıktı ve Ahşnuar üzerine gitti. Ona haber göndererek kendisiyle savaşacağını bildirdi. Onu bertaraf edip yok edeceği tehdidinde bulundu. Bunun üzerin Ahşnuar onun üzerine büyük bir ordu gönderdi. Rivayete göre üzerine gittiği bir adama ok attı ve oku adamın atının iki gözü arasına saplandı. Ok az kalsın atın başında kaybolacaktı. At yere yıkılınca Suhara binicisine musallat oldu. Ancak onu öldürmedi ve ona: "Liderine git, gördüklerini anlat," dedi. Bunun üzerine atı alıp Ahşnuar'a gittiler. Okun izini görünce dehşete kapıldı ve Suhara'ya haber göndererek talebini sordu. Suhara ona: "Benim talebim divanı bana iade edecek ve esirleri serbest bırakacaksın," dedi. Ahşnuar bunu kabul etti. Divan Suhara'nın eline geçip esirler serbest bıraktırınca di-
[86] vandaki kayıtlardan Firuz'un hazinelerini çıkardı ve Ahşnuar'a yazarak bu hazinelerin de teslim edilmesini aksi takdirde ayrılmayacağını bildirdi. Ahşnuar işin ciddiyetini anlayınca taviz verdi ve Suhara da esirleri kurtardıktan, divanı ve malları geri aldıktan ve Firuz'a ait hazineleri Fars ülkesine iade ettikten sonra geri döndü. Suhara, Acem diyarına dönünce Acemler onu takdir ettiler ve hükümdardan sonra ikinci adam konumuna getirdiler.

Nesebi şöyledir: Suhara b. Sâbûr b. Zehân b. Nersî b. Visâbûr b. Kârin b. Kirvân b. Ebîd b. Evbîd b. Tiroye b. Kerdenk b. Nâvir b. Tûs b. Nodkâ b. Minşo b. Nevder b. Minuşihr.

Farsların tarihini bilen ilim ehlinin bir kısmı Firuz ve Ahşnuar hakkında naklettiğim rivayetin benzerini nakletmişlerdir. Fakat bundan başka şu bilgileri de aktarmışlardır. Firuz, Ahşnuar ile karşılaşmak için yola çıktığında hükümdarların ikametgâhlarının bulunduğu Taysabûn ve Behuresir şehirlerinde Suhara'yı vekil bıraktı. Onun mertebesine Karin denirdi. Ayrıca Sicistan valiliği görevini de ifa ediyordu. Firuz, Behrâm'ın Horasan ile Türk illeri arasında kurduğu fenere kadar geldi. Aslında Türklerle Farslar arasında yapılan anlaşmayla Türkler bu feneri geçip Horasan topraklarına girmeyeceklerdi. İki taraf da bu feneri aşıp birbirlerine saldırmayacaklardı. Firuz da Ak Hunlara karşı savaşında bu sınırı aşmayacağına dair Ahşnuar'a söz vermişti. Ancak Firuz buraya vardığında feneri, zincirlerle elli file ve üç yüz kişiye bağlanıp çekilmesini emretti. Fener çekiliyor ve Firuz onu takip ediyordu. Bununla Ahşnuar'a verdiği söze bağlı olduğunu bildirmek istiyordu. Ahşnuar, Firuz'un feneri yerinden çektirdiğini haber alınca Firuz'a haber göndererek ona: "Ey Firuz! Seleflerinin yapmaktan imtina ettiği şeylerden sen de kaçın. Onların yapmadığı şeyleri yapmaya kalkışma," dedi. Ancak Firuz aldırmadı ve mesajına itibar etmediği gibi Ahşnuar'a karşı savaşma isteğini sürdürerek hasmını savaşmaya davet etti. Ancak, Ahşnuar, Firuz ile savaşmaktan imtina etti. Zira [87] Türklerin muharebelerinin çoğu hile ve tuzaklara dayanıyordu. Bu sebeple Ahşnuar emir vererek askerlerinin önünde on arşın genişliğinde ve yirmi arşın genişliğinde bir hendek kazılmasını emretti. Hendeğin üstü ince dallarla döşendikten sonra üzerine toprak atıldı. Sonra askerleriyle hendeğin biraz uzağına çekildi ve orada konuşlandı. Firuz, Ahşnuar'ın çekildiğini haber alınca bunun bir ricat ve kaçış olduğunu sandı. Bu sebeple davulların çalınmasını istedi ve askerleriyle Ahşnuar ve adamları üzerine hızla gitti. Gidiş istikametleri kazılan hendekti. Hendeğin yanına vardıklarında üstü örtülmüş hendeğin üzerinden karşı tarafa geçerken Firuz ve askerlerinin çoğu hendeğe düşüp öldüler.

Ahşnuar, Firuz'un ordugâhına yöneldi ve ordugâhtaki her şeyi ele geçirdi. Mûbezân-ı mûbezi esir aldı. Firuz'un kızı Firuz Duht ve Firuz'un kadınları da Ahşnuar'ın eline geçti. Ar-

dından emir vererek hendeğe düşen Firuz ve askerlerinin cesetleri çıkarıldı ve gömüldü. Ahşnuar, Firuz Duht'u kendisiyle birlikte olmaya davet etti. Ancak kız bundan imtina etti.

Firuz'un helak olduğu haberi Fars diyarına ulaştı. Bunun üzerine halk sarsılıp korkuya kapıldı. Olayın şokunu atlatınca Suhara hazırlık yaptı ve maiyetindeki askerlerin çoğunluğuyla Ak Hunlar üzerine yürüdü. Cürcan'a varınca Ahşnuar durumu haber aldı. O da hazırlık yaptı ve karşılamaya çıktı. Suhara'ya haber göndererek adını ve mertebesini sordu. Suhara ona adını söyledi, *Karin* mertebesinde olduğunu ve Firuz'un intikamını almak için geldiğini haber verdi. Ahşnuar ona: "Senin akıbetin Firuz'un akıbeti gibi olacak. Onun ordusunun büyüklüğü onu helak olmaktan kurtaramadı," diye haber gönderdi. Bu sözler Suhara'yı caydıramadı. O hiddetle ve şiddetle yürüyüşünü sürdürdü. Ahşnuar'ın mütareke ve barış taleplerini de kabul etmedi. Firuz'un ordugâhından eline ge-
[88] çen her şeyi kurtarmadan sulh tekliflerini kabul etmeyecekti. Bunun üzerine Ahşnuar, Firuz'dan ele geçirdiği malları, hazineleri ve aralarında kızı Firuz Duht'un da bulunduğu kadınlarını teslim etti. Mûbez-i mûbezânı esir aldığı Fars büyüklerini de serbest bıraktı. Suhara bütün bunları yanına alarak Fars ülkesine döndü.

Firuz'un kaç yıl hüküm sürdüğü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre yirmi altı yıl, bazılarına göre de yirmi bir yıl hüküm sürmüştür.

[89] **Yezdicerd b. Behrâm ve Firuz Dönemlerinde Meydana Gelen Olaylar ve Bu Dönemlerde Yemen ve Arap Bölgesi Valileri**

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı: Himyer hükümdarlarına hüküm sürdükleri dönemlerde Himyer kabilesiyle diğer kabilelerin eşrafı hizmet götürüyorlardı. Hassân b. Tübba'a hizmet edenler arasında Amr b. Hucr el-Kindî hizmet ediyordu. O aynı zamanda Kinde kabilesinin lideriydi. Hassân b. Tübba', Cedîs üzerine gittiği zaman onu bazı işlerini yürütmekle görevlendi. Amr b. Tübba' kardeşi

Hassân b. Tübba'ı öldürüp yerine geçtiği zaman Amr b. Hucr el-Kindî'yi işlerinde görevlendirdi. Amr akıllı olup asalet sahibiydi. Amr'a ikramda bulunmak ve kardeşi Hassân'ın oğullarının şanını küçültmek için onu kardeşi Hassân b. Tübba'ın kızıyla evlendirdi. Himyer bu konuda ileri geri konuştu. Hatta bu, Himyer için âdeta bir musibetti. Zira Araplardan hiç kimse o aileden kız almaya heves etmezdi. Hassân b. Tübba'ın kızı Amr b. Hucr'a Hâris b. Amr'ı doğurdu. Amr b. Tübba'dan sonra Abdi Külâl b. Müsevveb hükümdar oldu. Zira Tübba' adındaki oğlu hariç Hassân'ın çocuklarının yaşı küçüktü. Tübba' b. Hassân'a da cinler musallat olmuştu. Abdi Külâl b. Müsevveb, hükümdar ailesi dışında başkalarının hâkimiyete tamah etmemesi için hükümdarlığı aldı. Yaşı, tecrübesi ve güzel siyasetiyle görevi üstlendi. Rivayete göre kadîm Hristiyanlık inancına bağlıydı. Bu inancını kavminden saklardı. Onu buna davet eden Şam'dan gelen Gassânlı bir adamdı. Himyerliler, Gassânlı adama saldırarak onu öldürdüler. Bir müddet sonra Tübba' b. Hassân cinlerin etkisinden kurtularak sağlığına kavuştu. O yıldızlar ilmini en iyi bilen, en akıllı, geçmişin ve geleceğin bilgisine en vâkıf olan kişiydi. Tübba' b. Hassân b. Tübba' b. Melikeykerib b. Tübba' el-Akren hükümdar oldu. Himyer ve Araplar ona büyük saygı gösterdi. Tübba', kız kardeşinin oğlu Hâris b. Amr b. Hucr el-Kindî'yi büyük bir orduyla Maad, Hîre ve çevresi üzerine gönderdi. Burada Nu'mân b. İmruülkays b. eş-Şakîka üzerine yürüdü. Onunla savaştı; onu ve ailesinin bazı fertlerini öldürdü. Adamlarını hezimete uğrattı. Ancak Nu'mân'ın büyük oğlu Münzir ve Nemir'den olan annesi Mâe's-Semâ kurtuldu. Böylece Nu'mân hanedanının hâkimiyetleri son buldu ve onların mülküne Hâris b. Amr [90] el-Kindî vâris oldu.

Hişâm dedi: Nu'mân'dan sonra oğlu Münzir b. Nu'mân hükümdar oldu. Annesi Hind bint Zeydu Menât b. Zeydillah b. Amr el-Gassânî idi. Kırk dört yıl hüküm sürdü. Bunun sekiz yıl, dokuz ayı Behrâm Cûr b. Yezdicerd zamanında, on sekiz yıl Yezdicerd b. Behrâm zamanında, on yedi yıl Firuz b. Yezdicerd zamanında geçti. Ondan sonra oğlu Esved b. Münzir

işbaşına geçti. Onun annesi, Benî Heycümâne'den Hirre bint en-Nu'mân idi. O da, Amr b. Ebî Rebîa b. Zühl b. Şeybân'ın kızıdır. Farslar onu yirmi yıl hapsettiler. Bu sürenin on yılı Firuz b. Yezdicerd zamanında, dört yılı Balâş b. Yezdicerd zamanında, altı yılı da Kubaz b. Firuz zamanında geçti.

* * *

Balâş b. Firuz ve Hâkimiyeti

Firuz b. Yezdicerd'den sonra oğlu Balâş b. Firuz b. Yezdicerd b. Behrâm Cûr işbaşına geçti. Kardeşi Kubaz onunla taht mücadelesine tutuşmuştu. Ancak bu mücadeleyi Balâş kazandı. Kubaz ise Türk hükümdarı Hakan'a sığındı ve ondan yardım talep etti. Balâş taç giyince eşraf onun huzuruna çıktı ve onu tebrik ederek kendisine dua ettiler. Ondan Suhara'yı yaptıklarından dolayı mükâfatlandırmasını istediler. Balâş, Suhara'ya özel muamele yaptı, ona ikramda bulundu ve mükâfatlandırdı. Balâş hep güzel davrandı. İmar işlerine önem verdi. O kadar güzel anlayışı vardı ki bir ev yıkılıp da sahipleri yurtlarını terk etmek zorunda kaldıklarını duyarsa, kendilerine yardımcı olmadığı, ihtiyaçlarını gidermediği ve yurtlarını terk etmelerine mani olmadığı için o köyün sorumlusunu mutlaka cezalandırırdı. Balâş Sevâd bölgesinde bir şehir kurdu ve adını Balâşavaz koydu. Medain şehrinin yakınındaki Şabât şehridir. Balâş dört yıl hüküm sürdü.

* * *

Kubaz b. Firuz ve Hâkimiyeti

Balâş'tan sonra Kubaz b. Firuz b. Yezdicerd b. Behrâm Cûr işbaşına geçti. Kubaz hükümdar olmadan önce Türk Hakanı'na gitmiş ve kardeşi Balâş'a karşı ondan yardım istemişti. Yanında çıkışında ona eşlik eden ve kimliğini gizleyen küçük
[91] bir grup olduğu hâlde yolu Nîsâbûr'un sınırından geçti. Onların içinde Suhara'nın oğlu Zermihr de vardı. Kubaz'ın cima arzusu depreşti. Konuyu Zermihr'e açtı ve kendisine asil bir kadın bulmasını istedi. Zermihr isteğini yerine getirmek için okçulardan olan ev sahibinin karısına gitti. Onun çok güzel ve

henüz bakire olan bir kızı vardı. Zermihr ondan kızını istedi ve onu Kubaz'a göndermesini tavsiye etti. Kadın kocasına konuyu açtı. Zermihr, kadınla kocasını ikna etmeye çalıştı ve onları Kubaz'ın talebini yerine getirmeye teşvik etti. Nihayet kabul ettiler ve kız Kubaz'a vardı. Kızın adı Nivenduht idi. Kubaz aynı gece onunla birlikte oldu ve kız, Anuşirvan'a hamile kaldı. Kubaz ona güzel bir ödül verdi ve onu kendine yakın tuttu, hediyeler verilmesini emretti ve onu çok sevdi.

Rivayete göre kızın annesi kızına adamın hâlini sordu. Kız bir şey bilmediğini ancak donunun altın dokuma olduğunu söyledi. Annesi de hükümdar çocuğu olduğunu anladı ve buna sevindi. Kubaz, Hakan'ın yanına vardı. Onunla görüşünce Fars hükümdarının oğlu olduğunu, hükümdarlık için kardeşinin kendisiyle mücadele ettiğini, kendisine galip geldiğini ve kendisinden destek almak için geldiğini söyledi. Hakan ona iyi vaatlerde bulundu. Kubaz dört sene Hakan'ın yanında kaldı ve Hakan söz verdiği gibi onu himaye etti. Zaman uzayınca Kubaz, Hakan'ın karısına haber göndererek kendisini evlatlık edinmesini, kocasına ricada bulunarak ona verdiği sözü yerine getirmesini istemesini talep etti. Kadın, Kubaz'ın talebini yerine getirdi. Kadın bu konuda kocasına sürekli baskı yaptı. Nihayet Hakan, Kubaz'a bir ordu verdi. Kubaz orduyla birlikte yol alırken Nîsâbûr tarafına geldiğinde ona kız bulan adama kızı sordu. Adam, kızın annesinden kızının durumunu sordu. Anne kızın bir erkek çocuk doğurduğunu söyledi. Kubaz kadının getirilmesini istedi. Kadın yanında Anuşirvan olduğu ve onun elinden tutmuş olarak geldi. Kubaz'ın yanına vardığında ona çocuğun durumunu sordu. Kadın çocuğun onun oğlu olduğunu bildirdi. Nitekim güzelliği ve şekli ve şemailiyle tam ona çekmişti.

Rivayete göre Kubaz henüz oradayken Balâş'ın ölüm haberini aldı. Bunun üzerine oğlanın uğur getirdiğini söyledi. Ço- [92]
cuğu ve annesini hükümdar ailelerine has tarzda bindirildiler. Medain şehrine varıp da hükümdarlık tahtına oturunca Suhara'yı has adamı yaptı ve işlerini ona tevdi ederek oğlunun kendisine yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkür etti. Ardından

ordusunu etrafa göndererek düşmanlarını bertaraf etti. Çok sayıda esir aldılar. Kubaz, Ahvâz ve Fars diyarı arasında Recan şehrini kurdu. Hulvân şehrini de kurdu. Erdeşîr Hurre'nin Karzin bölgesinde Kubaz Hurre şehrini kurdu. Ayrıca başka şehir ve köyler de inşa etti, kanallar açtı, köprüler kurdu. Suhara, Kubaz adına devleti ve siyaset işlerini idare ediyordu. Zamanla bu durum insanların ona meyletmesine, onu muhatap almasına ve Kubaz'ı küçümsemesine ve ciddiye almamasına yol açtı. Olup bitenlerin farkına varınca bu durumu hazmedemedi ve bu duruma razı olmadı. Bu sebeple Mihrân ailesinden olan ve ülkenin İspehbedi Sâbûr er-Râzî'ye yazarak yanındaki askerlerle gelmesini emretti. Sâbûr askerleriyle birlikte Kubaz'a geldi. Kubaz ona Suhara'nın durumunu anlattı ve onun hakkında ona talimatlar verdi. Ertesi sabah Sâbûr, Kubaz'ın yanına gitti. Suhara da orada oturuyordu. Ancak Sâbûr onu görmezden geldi ve Kubaz'a doğru yürüdü. Suhara da buna aldırmadı. Sâbûr yanında bulunan bir ipi boynuna geçirdi. Sonra onu çekti ve onu sağlam bir şekilde bağladı ve hapse attı. O zaman, "Suhara'nın rüzgârı hafifledi. Mihrân'ın rüzgârı şiddetlendi," denildi ve bu söz darbımesel oldu. Daha sonra Kubaz'ın emretmesi üzerine Suhara öldürüldü. Kubaz'ın hâkimiyeti üzerinden on yıl geçince Mûbez-i Mûbezân ve büyüklerin kararıyla Kubaz görevden alındı ve hapse atıldı. Zira o, Mazdek adında bir adama ve arkadaşlarına uymuştu. Onlar şöyle diyorlardı: Mazdek ile arkadaşlarının inancı şöyledir Allah yeryüzünde rızıkları yaratmış ve insanların bu rızıkları kendi aralarında eşit olarak taksim etmelerini murat etmiştir. Ancak, insanlar bu konuda birbirlerine zulmetmişlerdir. Onlar yeryüzündeki malları zenginlerden alıp fakirlere vermeyi, serveti çok olan kimselerin malını elinden alarak yoksullara vereceklerini söylüyorlardı. Kimin yanında fazla mal, kadın ve eşya varsa onlara sahip olmakta diğerlerinden daha haklı değildir. Sefil insanlar da bunu fırsat bilerek Mazdek ve adamlarına destek çıktılar ve onların taraftarı oldular. İnsanlara musallat oldular ve git gide güçlendiler. Artık insanlara evlerinde saldırıyor ve evlerine, kadınlarına ve mallarına zorla sahip

çıkıyorlardı. İnsanlar onlara karşı koyamıyorlardı. Bu fikre [93]
sahip olanlar, Kubaz'a, mezheplerini süslü göstermesini, aksi takdirde tahtından indireceklerini söyleyerek onu tehdit ettiler. Kısa bir zaman sonra babalar evlatlarını, evlatlar da babalarını tanıyamaz oldu. İnsanlar sahip olabildikleri şeylere de sahip olamıyorlardı. Kubaz'ı da insanların ulaşamayacağı bir yerde tuttular. Kardeşi Camasb'ı onun yerine oturttular. Kubaz'a: "Sen geçmişte yaptıklarından dolayı günahkâr oldun. Seni günahlarından ancak kadınlarını diğerlerine mübah kılman temizleyebilir," dediler. Ayrıca kesilip kurban olarak ateşe sunulmak üzere ondan kendini onlara teslim etmesini istediler. Zermihr b. Suhara bu durumu görünce kendisine uyan eşrafla birlikte fedakârlık yaparak karşı çıktı ve onlardan çok sayıda insan öldürdü ve Camasb'ı yerinden ederek Kubaz'ı makamına iade etti. Ancak Mazdekiler Kubaz'ı Zermihr'e karşı tahrik ettiler ve onu öldürttüler. Kubaz hükümdarların iyilerindendi. Mazdek tarafından yukarıda andığım işlere zorlayana kadar Kubaz, Farsların en iyi hükümdarlarındandı. Ta ki Mazdek onu yönlendirdi ve böylece insanların birliği bozuldu ve sınırları altüst oldu.

* * *

Fars tarihi hakkında ilim sahiplerinden bazıları şunu rivayet ederler: Kubaz, Mazdek'e tâbi olup onun fikir ve inancını kabul ettiği için, memleketin ulusları onu hapsedip yerine kardeşi Camasb b. Firuz'u geçirdiler. Kubaz'ın kız kardeşi hapishaneye gelerek onun yanına girmek istediyse de, hapishane müdürü onun Kubaz'ın yanına sokmak istemedi. Bu yüzden adam kadını ifşa etmek istedi ve ona göz koyduğunu ima etti. Kadın ona arzusuna engel olmayacağını söyledi. Adam ona hapishaneye girmesine izin verdi. Kadın, Kubaz'ın yanında bir gün kaldı. Sonra Kubaz'ın yanındaki kilimlerden birine sarılmasını istedi. Bunun üzerine Kubaz kilime sarıldı ve güçlü bir hizmetçi tarafından taşındı. Kubaz hapisten çıkarıldı. Ancak hizmetçi hapishane müdürünün yanından geçerken müdür ona yükünün ne olduğunu sordu. Hizmetçi cevap vermekte âciz kaldı. Bunun üzerine Kubaz'ın kız kardeşi devreye gire-

rek: "Âdet görürken üzerinde yattığım kilimdir, yıkanmak için gidiyorum," dedi. Müdür inandı ve kilime dokunmadı. Temiz olmadığı düşüncesiyle ona yaklaşmadı ve hizmetçinin çıkışına izin verdi. Hizmetçi, Kubaz'ı kaçırdı. Kadın da izinden gitti. Kubaz kendisinin hapsedenlere karşı savaşmak için hükümdarlarından askerî yardım dilemek maksadıyla Ak Hunlar
[94] ülkesine kaçtı. İlk varışında Ebrişehr'de oranın büyüklerinden birinin yanında konakladı. Adamın yetişkin bir kızı vardı. Kubaz bu seferinde Kisrâ Anuşirvan'ın annesini nikâhladı. Bu seferden dönüşünde Anuşirvan ve annesiyle döndü. Dönünce altı yıl işbaşında kalan kardeşi Camasb'ı yendi. Ardından Rum diyarına sefere çıktı. Bu seferde Cezîre'nin şehirlerinden Âmid'i ele geçirdi ve ahalisini esir aldı. Kubaz emir vererek Fars diyarı ile Ahvâz arasında Ram Kubaz adında bir şehir kurdu. Ona Bumkubaz veya Errecan da denilmektedir. Ayrıca bir vilayet kurdu ve ona Surrak ve Ram Hürmüz vilayetlerinden bazı yerleşim merkezlerini bağladı. Kubaz oğlu Kisrâ'ya hükümdarlık yolunu açtı ve ona bu konuda ahitname yazarak onu mühürledi.

Kubaz ölünce –ki onun hâkimiyet süresi kardeşi Camasb'ın hâkimiyet süresiyle birlikte kırk üç yıldı. – Kisrâ Kubaz'ın vasiyetini yerine getirdi.

Kubaz Döneminde Araplarla Kubaz'ın Amilleri Arasında Vuku Bulan Olaylar

[95] Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı: Hâris b. Amr b. Hucr b. Adî el-Kindî, Nu'mân b. Münzir b. İmruülkays b. Şakîka ile karşılaştığında onu öldürdü. Bu olayda Nu'mân'ın büyük oğlu Nu'mân canını kurtardı. Hâris b. Amr el-Kindî hasmının mülküne sahip oldu. Bunun üzerine Fars hükümdarı Kubaz b. Firuz, Hâris b. Amr el-Kindî'ye: "Senden önceki hükümdar ile bir ahdimiz vardı. Seninle görüşmeyi arzu ediyorum," diye haber gönderdi.

Kubaz, zındık ruhlu bir kimseydi. İyilik görüntüsüyle hareket eder, kan akıtmaktan hoşlanmaz ve düşmanlarını sevmediği kan akıtmayla idare ederdi. Onun devrinde heva ve heves-

ler arttı. İnsanlar da onu küçümsediler. Hâris b. Amr el-Kindî, Kubaz ile görüşmek üzere bir orduyla yola çıktı. İkili Feyyum Köprüsünde buluştular. Kubaz, çekirdeği alınmış bir tabak hurmayla çekirdeği alınmamış bir tabak hurma getirilmesini istedi. Çekirdekli hurma Hâris b. Amr'ın önüne, çekirdeksiz hurma da Kubaz'ın önüne konulmuştu. Hâris hurma yerken çekirdekleri atıyordu. Kubaz önündeki çekirdeksiz hurmadan yiyordu. Hâris'e: "Neden benim gibi yemiyorsun?" diye sordu. Hâris, Kubaz'ın kendisine alay ettiğini bilerek dedi ki: "Çekirdekleri deve ve davarlarımız yemektedir." Ardından kendi aralarında anlaşmaya vardılar. Buna göre Hâris b. Amr ve dilediği adamları atlarını Fırat Nehrinin yanındaki mezbahaya kadar getirebileceklerdi. Ancak bu sınırı geçmeyeceklerdi. Hâris, Kubaz'ın içinde bulunduğu zafiyeti görünce Sevâd bölgesine tamah etti ve silahlı adamlarına Fırat'ı aşarak Sevâd bölgesine geçmelerini emretti. Bunu üzerine Medain'de bulunan Kubaz'a imdat çağrısı ulaştı. Kubaz: "Bu, mülklerinin dışındadır," dedi ve Hâris b. Amr'a: "Bazı Arap haramileri baskınlar [96] yapmışlardır. Bu sebeple seninle buluşmayı arzu ediyorum," dedi. Hâris ona geldi. Kubaz ona: "Senden önce kimsenin yapmadığı bir şey yaptın," dedi. Hâris ona: "Farkında değilim. Bir şey de yapmadım. Bunlar olsa olsa Arap haramileridir. Arapları da ancak mal ve askerle zapt edebilirim," dedi. Kubaz ona: "Ne istersin?" Hâris: "Sevâd bölgesinin bir kısmını bana bırak ki bununla silahlanayım," dedi. Bunun üzerine Kubaz ona Arap bölgesine yakın Aşağı Fırat tarafından altı bölgeyi ona verdi. Bunun üzerine Hâris b. Amr el-Kindî, Yemen'de bulunan Tübba'a haber göndererek: "Ben Acem toprağına talip oldum ve altı bölgeyi elde ettim, sen askerleri topla ve gel. Zira hükümdarları savunmasızdır. Zira o etyemez ve kan akıtmayı meşru görmeyen bir zındıktır," dedi.[24] Bunun üzerine Tübba' askerleri topladı ve yola çıkarak Hîre'ye kadar gelerek Fırat'a yaklaştı. Sivrisineklerden rahatsız oldu. Hâris b. Amr'a emir

24 Bundan anlaşılıyor ki kan akıtmaktan imtina etmek o günkü Arap örfünde bir dalalet ve sapıklık olarak kabul ediliyordu. Yani kan akıtmak kural, akıtmamak ise kural dışı kabul ediliyordu (çev.).

vererek Necef'e kadar bir kanal açmasını istedi. Hâris bunu yaptı. Bu Hîre Nehri oldu. Tübba' burada konakladı ve kardeşinin oğlu Şemir Zülcenâh'ı Kubaz'ın üzerine gönderdi. Şemr onunla savaştı ve onu mağlup etti. Kubaz, Rey şehrine çekildi. Ancak Şemir onu takip etti ve onu öldürdü. Tübba', Şemir'i Horasan üzerine, oğlu Hassân'ı da Suğd üzerine gönderdi. Onlara: "Hanginiz Çin'e daha önce ulaşırsa orası onundur," dedi. Her biri büyük bir orduya komuta ediyordu. Rivayete göre altı yüz kırk bin kişilik bir orduya komuta ediyorlardı. Kardeşinin oğlu Ya'fur'u da Rumlar üzerine gönderdi. O şöyle demiştir:

Ey arkadaşım! Dâhiyi galiba beğendin. Câbiye'ye indiklerinde Himyerlileri de.

Sucuları yalnız seksen bin idiler. Her sekiz kişiye bir sucu düşüyordu.

Ya'fur yürüyüşünü sürdürerek Kostantiniye'ye kadar gitti. Ona itaat ettiler ve haraç verme taahhüdünde bulundular. Sonra Kostantiniye'den dört ay uzaktaki Roma'ya gitti ve onu kuşattı. Ancak ordusunda açlık baş gösterdi. Ardından taun hastalığına yakalandılar. Bundan dolayı zaafa uğradılar. Onların bu hâlini gören Rumlar onlara saldırarak onları bertaraf ettiler. Onlardan kurtulan olmadı. Şemir Zülcenâh yürüyüşü-
[97] nü sürdürerek Semerkand'a kadar gitti. Şehri muhasara ettiyse de bir netice elde edemedi. Bunun üzerine muhafızlarla etrafı turlamaya başladı ve şehirden bir adamı alıkoyarak ona şehir ve hükümdarı hakkında sorular sordu. Adam: "Hükümdar ahmağın tekidir. Bütün derdi yemek ve içmektir. Bir kızı vardır ve insanları o yönetmektedir," dedi. Bunun üzerine Şemir adamla kıza bir hediye gönderdi ve ona dedi ki: "Kıza söyle, benim Arap diyarından buraya gelişimin sebebi, onun akıllı bir kız olduğunu işitmemdir. İstedim ki, kendisiyle evleneyim ve ondan Arap ve Acemlere hükmedecek bir erkek çocuğa sahip olayım. Ben mal elde etmek için gelmedim. Yanımda da altın ve gümüş dolu dört bin sandık vardır. Bunları ona teslim edip Çin'e gideceğim. Eğer oraya hükmedebilirsem o benim karım olacak. Ölecek olursam sandıklar onun olacak. Mesajı ona ulaştırılınca kız: "Tamam sandıkları göndersin,"

dedi. Şemir ona her birinde iki adam bulunan dört bin sandık gönderdi. Semerkand'ın dört kapısı vardı. Her birini dört bin adam koruyordu. Şemir sandıklardaki adamların harekete geçmesinin parolasını zil sesi olarak tespit etti. Sandıkları götüren adamlara da bu konuda talimatlar verdi. Şehre girdiklerinde zili çaldı. Bunun üzerine sandıkların içinde olan adamlar sandıklardan çıkıp kapıları tuttular. Şemir de askerleriyle şehre girdi ve ahalisini öldürüp mallarına el koydu. Ardından da Çin'e gitti. Yolunda Türklerle karşılaşarak onları mağlup etti. Çin'e ulaştığında Hassân b. Tübba'ın üç sene önceden Çin'e girmiş olduğunu öğrendi. Bazılarının anlattığına göre ikisi de ölünceye kadar Çin'de ikamet ettiler. Orada yirmi bir sene ikamet ettiler.

Ravi dedi: Ölünceye kadar Çin'de kaldılar diyenler derler ki: Tübba' kendisiyle onlar arasında ateşi haberci kılmıştı. Bir olay vuku bulduğu zaman gece ateş yakarlardı ve böylelikle aynı gecede haber ulaşmış olurdu. Buna göre kendisi iki ateş yakacak olsa bu, Ya'fur'un ölümünü, üç ateş yakacak olsa bu Tübba'ın ölümünün alameti olacaktı. Eğer onlar ateş yakarlarsa bir ateş Hassân'ın, iki ateş de ikisinin ölümünün habercisi olacaktı. Onlar bu şekilde ikamet ettiler.

Tübba' iki ateş yakarak Ya'fer'in ölümünü haber vermiş, daha sonra üç ateş yakılarak Tübba'ın ölümü haber verilmiştir.

Ravi dedi: Üzerinde ittifak edilen rivayete göre, Şemir ve Hassân gidiş yollarını izleyerek Çin'de elde ettikleri mallar, [98] çeşitli mücevherler, güzel kokular ve esirlerle Tübba'ın yanına döndüler. Sonra hep birlikte ülkelerine döndüler. Tübba' da Mekke'ye gitti ve Matâbih mevkiinde konakladı. Tübba' Yemen'de ölmüştür. Ondan sonra hiçbir Yemen hükümdarı diğer ülkelere karşı askerî seferlere çıkmamıştır. Tübba' yüz yirmi bir yıl hüküm sürdü

Ravi dedi: Bir rivayete göre Tübba' Yahudilik dinine girmiştir. Nitekim birçok haham Yesrib'den çıkarak Tübba'a refakat ederek Mekke'ye gitmişlerdir.

Ravi dedi: Rivayetlere göre Ka'bu'l-Ahbâr'ın ilmi, söz konusu hahamların bıraktığı ilmî mirasa dayanmaktadır. Ka'b, Himyer'dendi.

İbn İshâk ise şöyle diyor: Tübba'lardan doğu seferine çıkan hükümdar, sonuncu Tübba'dır. Onun (şeceresi) Tübba' Tübbân Es'ad Ebû Kerib b. Melikeykerib b. Zeyd b. Amr Zü'l-Ez'âr olup Hassân'ın babasıdır. İbn Humeyd, Seleme'den naklen bize bu rivayeti nakletmiştir.

* * *

Kisrâ Anuşirvan ve Hükümdarlığı

Daha sonra Kisrâ Anuşirvan b. Kubaz b. Firuz b. Yezdicerd b. Behrâm Cûr hükümdar oldu. Hükümdar olunca her biri Fars diyarının bir bölgesini ve ona bağlı olan yerleri idare eden dört fazusbana mektuplar yazdı. Bunlardan Azerbaycan Fazusbanı'na gönderdiği mektubun metni şöyledir: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hükümdar Kisrâ b. Kubaz b. Firuz b. Yezdicerd b. Behrâm Cûr'dan Azerbaycan, Erminiye ve ona bağlı bölgelerle Dünbâvend, Taberistan ve ona bağlı bölgelerinin fazusbânına selam. İnsanların en çok endişe ettiği şey, kaybetmekten korktuğu nimetlerin yokluğu, fitnelerin vuku bulması ve kötülüklerin, iyiden iyiye nefsine, has adamlarına,
[99] malına veya evladına isabet etmesidir. Halk nezdinde bizim bildiğimiz en çirkin şey, en büyük musibet ve en çok ammeyi etkileyecek bela, salih bir hükümdarın kaybedilmesidir."

Kisrâ hükümdarlığını pekiştirince Fesa ahalisinden münafık bir kişi olan Zerdüşt b. Hurrekân'n Mecusilikte ihdas ettiği inancı iptal etti. İnsanlar, ihdas ettiği bid'atler hususunda Zerdüşt'e uymuştu. Zerdüşt bu inançta bir aşama kaydetmişti. Halkı bu inanca davet edenlerden biri de Mezriye ahalisinden Mazdek b. Bamdaz adındaki şahıstır. Onun insanlara telkin ettiği ve onları teşvik ettiği şeylerden biri de mallarında ve ailelerinde insanlarla ortakça ve eşit bir ilişkiye girmeleridir. O bunun Allah'ın razı olduğu ve en güzel şekilde ödüllendireceği hayırlı bir amel olduğunu belirtmiştir. Eğer emrettiği şey dinden değilse bile iyi bir eylem ve gönüllü bir uzlaşma

olduğunu ifade ederek sefil insanları yüksek sınıflara karşı ayaklandırdı. Böylece düşük insanlar kıymetli insanlarla ortak oldular. Gaspçılara gasp yolunu kolaylaştırdı, zaniler için şehvetlerini tatmin etmelerine ve ümit edemeyecekleri güzel ve asil kadınlara ulaşma imkânı verdi. İnsanlar daha önce karşılaşmadıkları bir musibetle karşı karşıya kaldılar. Kisrâ, insanlara Zerdüşt Hurrekân ile Mazdek b. Bamdaz'ın ihdas ettikleri yaşam tarzı bid'atini yasakladı ve bu bid'atleri ilga etti. Bu inanca bağlı olmaya devam eden ve koyduğu yasağa uymayan çok sayıda insan öldürmüştür. Mani dinine bağlı olanlardan da insanlar öldürdü. Kisrâ, Mecusiler için hâlâ yürürlükte olan Mecusiliği ise güçlendirdi.

Onun hükümdarlığından önce ordu başkomutanlığı olan *İspehbed*lik görevi bir kişi tarafından görülür ve bu zat bütün memleketin İspehbedi sayılırdı, Kisrâ bu görevi dört İspehbed arasında böldü ki biri Horasan ile ona bitişik olan vilayetlerin İspehbedliğinden ibaret olan doğu bölümü, ikincisi batı İspehbedliği, üçüncüsü Yemen'den ibaret olan Nîmrûz İspeh- [100]
bedliği, dördüncüsü Azerbaycan ve ona komşu olan vilayetler İspehbedliği, yani Hazar ülkesidir. Kisrâ bu sistemle mülkünü güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca savaşçılarını silah ve atlarla de güçlendirdi. Kisrâ, Kubaz'ın hâkimiyeti çağında çeşitli sebeplerden dolayı diğer kavimlerin hükümdarları tarafından istila edilmiş olan Sind, Büst, Ruhhac, Zabulistan, Toharistan, Derdistan ve Kâbülistan gibi ülkeler kurtarıldı. Kisrâ, Bâriz adlı bir millette katliam yaptı. Kurtulanları da sürdü ve memleketin değişik yerlerine yerleştirdi. Bunlar Kisrâ'ya boyun eğdiler. Ancak Kisrâ savaşlarında onlardan yararlandı. Kisrâ'nın emriyle Sol adında bir millet esir edildi. Ona götürüldüler; onların bahadırlarından seksen kişi hariç verdiği emirle hepsi öldürüldüler. Kisrâ bunları sağ bıraktı ve onları Şehram Firuz'a yerleştirdi ve savaşlarında onlardan yardım alırdı.

Ahbaz denilen kavim, Bencer denilen kavim, Belencer denilen kavim ve Ellân denilen kavim kendi aralarında anlaşarak Kisrâ'nın ülkesine saldırmaya kalktılar. Erminiye'ye yönelerek

oradaki düzeni değiştirmeye yeltendiler. Erminiye'ye ulaşmaları kolay ve imkân dahilindeydi. Kisrâ bir müddet onlara göz yumdu. Ancak ülkesine karşı saldırmaya imkân bulduklarında askerlerini onların üzerine gönderdi ve onlarla savaşarak onların kökünü kazıdı. Geri kalan on bin kişiyi ise esir aldı. Bu esirler Azerbaycan ve civarına yerleştirildiler. Hükümdar Firuz, Sol ve Ellân bölgesindeki toprakları diğer kavimlerin saldırılarına karşı korumak maksadıyla büyük taşlardan bentler yaptırmıştı. Hükümdar Kubaz da babasından sonra aynı bölgelerde birçok binalar yaptı. Kisrâ hükümdar olunca Sol bölgesinde ve Cürcan'da, memleket halkını düşmanların saldırılarından korumak maksadıyla yontulmuş taşlardan şehir, kale büyük tepe ve (başka) birçok binalar yaptırdı.

Sincibu[25] Hakan Türklerin en güçlüsü ve en cesuru, en itibarlısı ve askeri en fazla olanıydı. O Ak Hunların hükümdarı Vezr ile savaştı ve Ak Hunların çokluğundan ve güçlerinden korkmadı. Vezr ve askerlerinin çoğunu bertaraf etti, onların
[101] mallarına el koydu ve Kisrâ'nın ele geçirdikleri dışında kalan memleketlerini istila etti. Abhaz, Bencer ve Belencer'i de kendi tarafına meylettirerek onlara boyun eğdirdi. Ona, kendilerinden korunmak için Fars hükümdarların haraç vermeye devam ettiklerini bildirdiler. Sincibu yüz on bin kişilik bir orduyla harekete geçerek Sol diyarına mücavir yerlere kadar ilerledi. Kisrâ'ya da elçi göndererek onu tehdit etti. Kendisine ve Abhaz, Bencer ve Belencer'e kendisinden önceki dönemde Farslara verdikleri haracı onlara iade etmesini istedi. Eğer bu talepleri acilen yerine getirmezse ülkesine gireceğini ve onunla husumet içinde olacağını bildirdi. Ancak Kisrâ bu talepleri dikkate almadı. Zira Kisrâ, Sol bölgesini korunaklı hâle getirmiş ve Sincibu'nun geçeceği yol ve güzergâhları muhkem hâle getirilmişti. Ayrıca Erminiye sınır bölgesini beş bin süvari ve piyadeyle koruma altına aldığını biliyordu.

Sincibu, Kisrâ'nın Sol sınır bölgesini korunaklı hâle getirdiğini haber alınca ordusuyla eli boş olarak ülkesine döndü.

25 İstemi Kağan için Arap kaynaklarında geçen Sincibu, Bizans kaynaklarında geçen Sinzibul ile aynı unvandır (ed.).

Cürcan tarafında olan düşmanda, Kisrâ'nın emriyle bölgede inşa edilen kaleler dolayısıyla baskınlar yapamaz ve boyun eğdiremez durumdaydı. İnsanlar, ilminde, aklında, kararlılığında ve cesaretinde Kisrâ'nın üstünlüğünü ve onlara olan merhametini takdir ediyorlardı. Taç giydiğinde eşraf ve ileri gelenler huzuruna çıkıp ona dua ettiler. Onlar söyleyeceklerini tamamlayınca bir konuşma yaptı. Sözlerinin başında insanları yaratan Allah'ın nimetlerini andı ve onların işlerini idare etmesini, rızıklarını ve geçimlerini takdir ve tekeffül etmesi hakkında hatırlatmada bulundu. Konuşmasında her konuya değindi. Ardından insanlara kötü durumları, dinlerinin tahrip edilmesi ve maişetlerinde ve evlatları konusunda durumlarının kötü olduğunu ifade ederek bu konularda ıslahat yapacağını ve insanların bu hususta ona yardımcı olmalarını istedi.

Ardından Mazdek dininde olanların boyunlarını vurdurdu. Onların malları ihtiyaç sahipleri arasında dağıtıldı. İnsanların mallarını gasbedenlerden çok sayıda insanı öldürdü. Gasbedilen malları sahiplerine iade etti. Nesepleri şüpheli ve ba- [102]
baları belli olmayan çocukların, mensup oldukları ailelerde bırakılmasını, çocuğu kabul eden kimsenin ona kendi malından bir kısmını ayırmasını emretti. Gasbedilen kadınlara gasbedenler tarafından mehir verilmesini ve ailelerinin razı edilmesini sağladıktan sonra kadının kendisini mağdur eden kişinin yanında kalmak veya başka biriyle evlenmek arasında muhayyer bırakılacaktı. Ancak daha önce evli olanlar kocalarına iade edileceklerdi. Başkasının malına tecavüz eden veya başkasına zulmeden, zulmettiği kişilerin hakkını iade edecek ve suçu oranında cezalandırılacaktı. Asil aileden olup da büyükleri ölen çocuk ve ailelerin sayımları yapıldı, kızları kendilerine denk olanlarla evlendirildi, çeyizleri hazineden temin edildi.(Bu gibi aileden olan) genç erkekler kızlarıyla evlendirildi. Bunları varlıklı kıldı ve devlet işlerinde kullanılmak üzere maiyetinde bulundurdu. Babasının dul kalan eşlerini, kendi kadınlarıyla birlikte ikamet etmek ve böylelikle ünsiyet duymalarını ve emsalleriyle aynı imkânlara sahip olmak ile onlara denk eşler bularak onları evlendirmek arasında

muhayyer bıraktı. Irmak ve kanallar kazılması, araziyi işleyenlere borç verilmesini, onların desteklenmesini, yıkılmış köprülerin yeniden yapılmasını, harap olan köylerin en güzel şekilde yeniden kurulmasını emretti. *Esvar*ların (cengâver ve usta okçuların) denetleyerek zor şartlarda olanlara binek ve teçhizat takviyesi yaptı ve onları güçlendirecek tahsisatlar ödenmesini istedi. Ateş evlerine sorumlular tayin etti. Yolları ıslah etti. Yollarda konak ve kaleler kurdu. Hâkim, amil ve valileri iyi seçti. Görevde olanlarına en güzel talimatları verdi. Erdeşîr'in yaşam tarzını mektup ve kararlarını esas alarak onları kendisi için rehber kıldı ve insanların bunlara uymalarını istedi. Kisrâ, devletin idaresini sağlam bir surette eline alıp ahaliyi kendisine boyun eğdirdikten birkaç yıl sonra Antakya üzerine yürüdü. Kayser'in kumandanlarının çoğunun bulunduğu şehri ele geçirdi. Akabinde ölçüleri, hane sayısı yol ve caddeleriyle ve içindekilerle Antakya'nın tasvir edilmesini emretti. Antakya'nın bir benzerinin Medain şehrinin yakınında kurulmasını istedi. Bunun üzerine Rûmiye adıyla bir şehir kuruldu ve Antakya ahalisi taşınarak buraya iskân edildiler.

Şehrin kapısından içeri girdiklerinde her aile Antakya'daki evlerine benzer evlere yerleştiler. Sanki oradaki evlerinden çıkmamışlardı.

Arkasından Hirakl şehrine yöneldi ve şehri ele geçirdi. Aka-
[103] binde de İskenderiye ve civarını aldı. Kayser ona boyun eğip haraç verdikten sonra bir kısım askerlerini Rum diyarında bırakarak ayrıldı. Hazar bölgesine doğru yoluna devam etti. İnsanlarına yaptıklarının intikamını aldıktan sonra Aden'e doğru harekete geçti. Orada Habeşistan civarında iki dağ arasında kalan bölgeyi, büyük gemiler, kayalar ve demir direk ve zincirlerle kapattı. Sonra bölgenin büyüklerini öldürdü.

Akabinde Medain şehrine hareket etti. Bu sefer ile Hirakl'a[26] kadar olan Rum diyarı ve Erminiye'yi hâkimiyeti altına aldı. Aden'den Bahreyn'e kadar olan bölgeyi mülküne kattı.

26 Herakleios veya Heraklius (Latince: Flavius Heraclius Augustus) (d. yak. 575- ö. 11 Şubat 641), 5 Ekim 610 -11 Şubat 641 arası Doğu Roma İmparatoru (ed.).

Münzir b. Nu'mân'ı da Arapların başına getirdi ve ona ikramda bulundu. Bu harekâttan sonra Medain şehrinde icraatına devam etti. Daha sonra dedesi Firuz'un intikamını almak için Ak Hunlar üzerine gitti. Anuşirvan, Hakan'ın damadı olmuştu. Sefere çıkmadan önce Hakan'a haber vererek kararını bildirdi ve onun da Ak Hunlar üzerine gitmesini istedi. Kisrâ, Ak Hunlarla karşılaştı ve onların hükümdarını öldürdü ve ailesinin kökünü kazıdı. Belh şehrini ve civarını geçerek askerleriyle Fergana'da konakladı. Belh ve onun arkasındaki yerlerden geçerek askerini Fergana civarında yerleştirdi.

Arkasından Horasan'dan ayrıldı. Medain'e varınca Habeşlilere karşı kendisinden yardım isteyen bir heyet huzuruna çıktı. Bunun üzerine komutanlarından birini Deylemilerden oluşan bir birliğin başında olduğu hâlde onlarla gönderdi ve Yemen'de Mesrûk el-Habeşî'yi öldürdüler ve orada ikamet ettiler.

Kisrâ muzaffer olmaya devam etti. Bütün milletler ondan çekiniyordu. Türkler, Çinliler, Hazarlar ve diğerlerinin heyetleri daima huzuruna çıkardı. Âlimlere değer verirdi.

* * *

Anuşirvan kırk sekiz yıl işbaşında kaldı. Peygamber'in (sav.) veladeti Anuşirvan'ın son dönemine rastlamıştır.

Hişâm dedi: Anuşirvan'ın hâkimiyeti kırk yedi yıl sürmüştür. Resulullah (sav.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib'in doğumu Anuşirvan'ın hâkimiyetinin kırk ikinci yılına tesadüf etmiştir.

Hişâm dedi: Anuşirvan güçlenince Nu'mân'ın büyük oğlu [104]
Nu'mân'a ve Nemir'den olan annesi Mâüssemâ'ya haber göndererek onu Hîre'ye ve Âkilu'l-Murâr lakaplı Hâris b. Amr ailesinin hâkim olduğu bölgeye kadar olan yerlere vali yaptığını bildirdi. Münzir ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Anuşirvan, Buzcan üzerine bir sefer düzenledi ve akabinde dönerek el-Bâb vel-Ebvâb'ı inşa etti.

Hişâm dedi: Esved b. Münzir'den sonra kardeşi Münzir b. Münzir b. Nu'mân –annesi Hirre bint Nu'mân'dır– Farslar adına Araplara yedi yıl hükmettiler.

Ondan sonra Nu'mân b. Esved b. Münzir ve Hâris b. Amr el-Kindî'nin kız kardeşi olan annesi Ümmü'l-Melik bint Amr b. Hucr dört yıl hükmettiler.

Ondan sonra da Ebû Ya'fur b. Alkame b. Mâlik b. Adî b. ez-Zemîl b. Sevr b. Üses b. Rebî b. Nümâre b. Lahm'i üç yıl süreyle işbaşına getirdi.

Daha sonra Zülkarneyn olarak da bilinen Münzir b. İmruülkays el-Bed'yi başa getirdi. Bu unvanı alması iki saç örgüsü olduğu içindir. Annesi Mâüssemâ diye bilinen Mâriye bint Avf b. Cüşm b. Hilâl b. Rebîa b. Zeyd Menât b. Âmir ed-Dayhân b. Sa'd b. Hazrec b. Teymullah b. en-Nemir b. Kâsıt'tır. O kırk dokuz yıl hüküm sürdü.

Ondan sonra oğlu Amr b. Münzir ve annesi Hind bint el-Hâris b. Amr b. Hucr Âkilu'l-Murâr on altı yıl işbaşında kaldı.

Amr b. Hind'in velayetinden sekiz yıl sekiz ay geçtikten sonra Resulullah (sav.) doğdu. Bu olay Anuşirvan döneminde, Eşrem Ebû Meksûm'un Kâbe'ye karşı düzenlediği saldırının geçekleştiği Fil yılında meydana gelmiştir.

[105] **Kubaz ve Anuşirvan Dönemlerinde Tübba'ın Müdahil Olduğu Olaylar ve Farsların Habeşistanlılarla Savaşmak İçin Orduyu Yemen'e Göndermeleri**

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini nakletti. Şöyle dedi: Bize İbn Humeyd söyledi ona ve arkadaşlarına Seleme, ona da İbn İshâk şunu söylemiştir:

Son Tübba' –adı Tübbân Es'ad Ebû Kerib'dir– doğu seferinden dönerken Medine'ye uğradı. İlk uğradığında Medine'nin ahalisini heyecanlandıramamış ve bir oğlunu burada bırakmıştı. Ancak oğlu bir suikast sonucu öldürülmüştü. Tübba' şehri tahrip etmek, ahalisinin kökünü kazımak ve hurma ağaçlarını kesmek için gelmişti. Ensar bunu haber alınca ona karşı koymak için toplandılar. O zaman Ensarın başkanı, Benî Neccâr'dan Amr b. Mebzûl oğullarından Amr b. et-Talle idi. Tübba'a karşı savaşmak üzere çıktılar. Tübba' daha önce Medine'ye geldiğinde Benî Adî b. en-Neccâr'dan Ahmer adında bir kişi Tübba'ın adamlarından birini öldürmüştü. Zira onu

kendisine ait bir hurma ağacını keserken görmüştü. Bunun üzerine "Meyve onu yetiştirene aittir," diyerek onu orağıyla öldürdü. Ardından da onu Zat-ı Tuman adında kendilerine ait bir kuyuya attı. Bu, Tübba'ın onlara karşı öfkesini artırdı.

Tübba' ve Medineliler birbirleriyle savaştılar. Ravi dedi: Ensarın anlattığına göre, gündüz onunla savaşıyor ve gece onu misafir ediyorlardı. Tübba' onların bu davranışlarına hayran olmuş ve "Vallahi bu insanlar cömert insanlardır," diyordu. Derken Benî Kureyza Yahudilerinden iki haham Medine'yi tahrip etmek ve ahalisini öldürmek istediğini duyunca ona gelerek dediler ki: "Ey hükümdar! Bunu yapma. Bunu mutlaka yapmak istersen buna muvaffak olamazsın. Senin akıbetinden de emin değiliz," dediler. Tübba': "Neden bunu yapmayacakmışım?" diye sordu. Onlar: "Bu şehir bir peygamberin hicret yeridir. Kureyş'ten ahir zamanda çıkacak ve bu şehir onun yurdu, ikametgâhı olacaktır," dediler. Bunun üzerine Tübba' Medine hakkındaki kararından vazgeçti. Tübba' iki hahamın ilim sahibi olduklarını gördü ve söyledikleri hoşuna gitti. Ardından Medine'den ayrıldı ve iki hahamı da yanına alarak Yemen'e götürdü ve onların dinine girdi. Benî Kureyza'dan olan bu iki hahamın isimleri Ka'b ve Esed olup amca çocuklarıydılar. Zamanın en [106]
âlim şahsiyetleriydi. Bu hususu bana İbn Humeyd Seleme, İbn İshâk, Yezîd b. Amr, Ebân b. Ayyâş, Enes b. Mâlik ve kavminden yaşlı bazı zevattan naklen anlattı. Ensardan bir şair –İbn Abduluzzâ b. Guzeyye b. Amr b. Abd b. Avf b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr– Tübba' ile savaşlarını anlattığı şiirinde Amr b. Talle'yi anmakta, fazilet ve kahramanlığını anlatmaktadır:

Uyandı mı yoksa anısı bitti mi? Yoksa lezzetin doruğuna ulaştı mı?

Yoksa gençliği mi düşündün? Gençliği ve gençlik çağını düşünmek neye yarar ki?

Bu savaş sıradan bir savaş değil. Bu gençler için ibret veren bir savaştır.

Sabah çiçekleri açarken harekete geçti ve İmrân'ı unuttu ya da Esed'i unuttu.

Bir ordu ki, içinde Ebû Kerib vardır. Ve bedenlerini boydan boya zırhlar kaplamakta.

Sonra dediler ki: Bu savaşa kim önderlik edecek? Benî Avf mı yoksa Benî Neccâr mı?

Ey Neccâr oğulları! Bizim onlardan alacağımız intikam vardır.

Onları uzun deve karşıladı. Onun verimi tıpkı damlalarını serpen yağmur gibi.

[107] *Hükümdarlara üstün gelen bir büyüktür. Kim Amr'a saldırırsa umduğunu bulamazsın.*

O faydasız şeyleri mi bıraktı yahut ona birinin ad ve sanı hakkındaki haberler mi işitildi?

Yoksa arzu ettiği istekleri mi elde etti? Gençlik zamanlarını hatırladın da bu yüzden mi sevinç içine daldın?

Gençliği ve zamanlarını hatırlamak neye yarar ki? Bu, yiğide ibret verici üstün bir savaştır.

Ey iki arkadaş! Bunları bilmek isterseniz, bu savaşların kahramanları olan İmrân ile Esed'e sorunuz.

Zühre ile birlikte ve kahraman Ebû Kerib'in başlarında bulunduğu iri gövdeli ve zırhlı askerler yola çıktılar.

Onlar, Avfoğullarına mı yoksa Necâroğullarına mı saldıralım, dediler.

Neccâroğullarından bundan önceki intikamımız da alınmış değildir, dediler.

Yakışıklı ve uzun boylu askerler onları hızlı yağmur gibi karşıladılar.

Hükümdarlardan da yüksek ve şanlı Amr ile kim savaşabilir?

O hükümdarlarla yarışarak onları yendi, onunla çarpışanlar maksatlarına erişemez, yenilirler:

Ensardan bir adam da Tübba'a karşı direnişlerini şöyle anlattı:

Bana külfetlerinden bir külfet yükledi. Hurma ağaçlarını koruma görevidir bu.

O hurmalıkları Benî Mâlik'ten Ebû Kerib'in kahraman atlıları korudu.

Ravi dedi: Tübba' ve kavminin tapındıkları putları vardı. Tübba', Yemen yolu üzerinde bulunan Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke ve Medine arasındaki yolda bulunan Usfân ve

Emec arasındaki Cumdan'ın Düff bölgesindeyken Hüzeyl'den bir grup ona geldi ve şöyle dediler: "Ey hükümdar! Sana ihmal edilmiş bir beytülmâli haber verelim mi? İçinde inci, zebercet, yakut, altın ve gümüş var." Tübba': "Evet," dedi. Onlar: "Mekke'de olan, yanında dua edilen ve sahipleri tarafından tapınılan bir mabettir," dediler. Esasında Hüzeylilerin amacı Tübba'ın helak olmasıydı. Zira onlar Beyt'e tecavüz eden ve azgınlık yapan hükümdarların helak olduklarını biliyorlardı. Tübba' kendisine söylenenleri yapmaya azmedince durumu iki hahama sordu. Onlar ona: "Bu kişiler senin ordunun helak olmasını dilemişlerdir. Onların dediklerini yaparsan mutlaka maiyetindekilerle birlikte helak olacaksınız." Tübba' onlara: "Beyt'in yanına gittiğimde ne yapmamı istersiniz?" diye sordu. Onlar: "O Beyt'in sahipleri ne yapıyorlarsa sen de öyle yap, onu tavaf edersin, onu tazim eder ve saygı gösterirsin, saçını tıraş eder ve yanından ayrılıncaya kadar tevazu içinde hareket edersin," dediler. Tübba' onlara: "Sizi bunları yapmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu. Onlar: "Vallahi o atamız İbrahim'in inşa ettiği evdir ve sana anlattığımız gibidir. Ancak sahipleri, etrafına diktikleri putlarla ve yanında döktükleri kanlarla bizimle onun arasına set çektiler. Onlar temiz olmayan şirk ehlidir," dedi veya bu manada konuştular.

Tübba' onların nasihatlerini ve doğru sözlü olduklarını anladı ve Hüzeyl'den olan grubun ellerini ve ayaklarını kesti ve yoluna devam ederek Mekke'ye vardı. Rüyada Beyt'in giydirilmesi istendi. Bunun üzerine Kâbe'yi hurma dallarıyla örttü.[27] Daha sonra rüyada daha iyi giydirmesi istendi. Bunun üzerine *maâfir*[28] kumaşıyla giydirdi. Ardından daha güzel giydirmesi istendi. Bunun üzerine *mülâ'* ve *vesâil*[29] denilen Yemen kumaşlarıyla örttü. Rivayete göre Tübba' Beyt'i ilk giydiren ve Cürhümlü sorumlularına Beyt'i temiz tutmalarını ona kan, ölü eti ve hayız beziyle yaklaşmamalarını tavsiye etti. Ona bir [108]

27 Metinde geçen ve hurma dalları olarak tercüme ettiğimiz "hasf" kelimesi kalın dokuma kumaş anlamına da gelmektedir (Bkz. *Lisânu'l-Arab*). (çev.).

28 *Maâfir*: Yemen'in Maafir kabilesinin ismini taşıyan kumaş ve hırkalar demektir.

29 *Vesâil*: Bir çeşit Yemen kumaşı ve elbisesidir.

kapı ve anahtar da yaptı. Daha sonra da maiyeti ve askerleriyle Yemen'e gitmek üzere yola çıktı. İki hahamı da yanında götürdü. Yemen'e girince kavmini girdiği dine girmeye davet etti. Ancak onlar imtina ettiler ve Yemen'deki Ateş Mahkemesine verdiler.

İbn Humeyd bize Seleme İbn İshâk, Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebî Mâlik el-Kurazî'den İbrâhîm b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'ın şöyle dediğini işittim:

Tübba' Yemen'e girmek üzereyken Himyer girmesine engel oldu ve şöyle dediler: "Dinimizden ayrılmışsın Yemen'e giremezsin." Tübba' onları: "Bu din sizin dininizden daha hayırlıdır," diyerek dinine davet etti. Onlar: "Öyleyse Ateş Mahkemesi hakkımızda hüküm versin," dediler. Tübba': "Olur," dedi. Ravi dedi: Yemenlilerin iddiasına göre orada ihtilaflara bakan bir Ateş Mahkemesi vardı. Ateş zalimi yiyor ve mazluma zarar vermiyordu. Tübba'a bu teklifi götürdüklerinde Tübba': "Adil bir teklifte bulundunuz," dedi. Halk putları ve dinlerine göre bunlara yaklaşma vesilesi saydıkları mukaddes nesneleri meydana çıkardılar. Adları geçen iki Yahudi bilgini de, Tevrat'ı boyunlarına takmış oldukları hâlde, ateş çıkmakta olan deliğin ağzına gelerek oturdular. Ateş delikten çıkarak onlara doğru ilerlediği zaman, Yemenliler korkarak ateşten uzaklaştılarsa da hazır bulunan ahali onlara sabır tavsiye ederek felakete doğru sürüklediler. Ateş onları kuşattı, Himyerlileri putlarıyla birlikte yaktı. Öteki iki Yahudi bilgini Tevrat boyunlarına asılı olduğu hâlde ve alınlarından terler akarak ateşten
[109] çıktılar. Ateş onlara zarar vermemişti. Bunun üzerine Himyer onun dinine girdi. Yemen'de Yahudiliğin kökeni bu olaya dayanmaktadır.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve bazı arkadaşlarından naklen şöyle anlattı: İki haham ve onlarla birlikte çıkan Himyerliler ateşi püskürtmeye yeltendiler. Dediler ki: "Ateşi kim püskürtse o haklı sayılacak." Bunun üzerine Himyerli bir grup putlarıyla ona yaklaştılar. Ancak ateş onları yemek için onlara yönelince onu püskürtemediler ve ondan uzaklaştılar. Bu kez iki haham ona yanaştılar ve Tevrat'ı okumaya başladılar. Ateş geri çekilmeye başladı ve onu çıktığı yere geri gön-

derdiler. Bunun üzerine Himyer onların dinine girdi. Riâm adında tazim ettikleri ve orada kurbanlarını sundukları bir evleri vardı. Orada taptıklarına hitap ediyorlardı. İki haham Tübba'a: "Orada onları fitneye sevk eden ve onlarla oynayan bir şeytan vardır. Bizi onunla baş başa bırak," dediler. Tübba': "Ona istediğinizi yapın," dedi. Yemenlilerin iddiasına göre iki haham o evden siyah bir köpek çıkardılar ve onu kestiler. O evi de yıktılar. Bana anlatıldığına göre kalıntıları hâlâ mevcuttur. Riâm evinde akıtılan kurban kanlarının izleri mevcuttur.

Tübba', bu seferi hakkında, Medine için düşündükleri, Kâbe hakkında, kendisine Kâbe hakkında yanlış bilgi veren Hüzeyl mensubu kişilerle ilgili, Mekke'ye gittiğinde Kâbe'yi giydirmesi ve onu temizlemesi, iki hahamın ona Resulullah (sav.) hakkında söylediklerini aşağıdaki manzumesinde dile getirmiştir:

Sana ne oluyor ki göz ağrısından uyuyamayanlar gibi uykusuzsun.

Yesrib'e konaklayan iki torun için öfke içindesin. Onlar için fitne gününde bir ceza vardır.

Medine'de konakladım. Gerçekten gecesi de güzel uykusu ve istirahati de güzeldi.

Akîk ile Bekî'i'l-Garkad arasındaki bir tepedeki arsada konaklamıştım.

Onun sıcak toprağını ot bitmez bir hâlde bırakmıştık.

Yesrib'e indiğimizde göğüslerimizin içi biçici bir öldürme his ve isteğiyle kaynamaktaydı.

Sabır ile yemin ettim. Öyle bir yemin ki hiç tereddüt etmediğim [110] *bir yemin.*

Yesrib'e geldim ve içinde meyvesi olgunlaşmış olsun olmasın bir hurma ağacı bırakmamaya.

Derken Kureyza'dan âlim bir haham bana geldi. Yahudilerde kıymeti bilinen bir kişiydi.

Bana, elini bu şehirden çek. Bu şehir Mekke'den gelecek Kureyşli bir hidayet peygamberine aittir.

Onları affettim. Kınanmayan bir affedici olarak onları ebedî bir hesap gününe havale ettim.

Onları Allah'ın umulan affına havale ettim. Hesap günü Allah onları cehennem ateşinden korusun.

Oradan ayrılırken kavmimden şeref ve yiğitliğiyle övülen adamları bıraktım.

Bir grup ki zafer onların peşinden gelecek. Bununla Muhammed'in Rabbinin sevabını dilerim.

Temiz bir mabedin Mekke çölünde bulunduğu ve onda Allah'a ibadet edildiğini bilmiyordum.

Bunu ancak Mesned Dağının yukarı tarafındaki Cümden Dağının Düff mevkiinde Hüzeyl'den birkaç kölenin haber vermesinden sonra anladım.

Dediler ki: Mekke'de unutulmuş bir Beyt vardır. Onun hazineleri inci ve yakuttandır.

Bir plan düşünmüştüm ancak Rabbim buna engel oldu. Nitekim Allah Mescidin tahribine karşıdır.

Onun hakkında ve onlar hakkında düşündüklerimden vazgeçtim. Onları şahit olanlar için bir örnek olarak bıraktım.

Benden önce Zülkarneyn Müslüman idi. Hükümdarlar ona boyun eğer ve onun için toplanırdı.

Doğuya ve batıya hükmetti. Hikmet sahibi ve yol gösterici bir mürşitten ilim dilerdi.

Battığı zaman güneşin batış yerini gördü. Hem de çamurda ve siyah balçıkta batarken.

Ondan önce halam Belkıs kendisine haberle hüthüt gelene kadar kavmine hükmetti.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Ensardan olan bu insanlara Tübba'ın öfkelenmesi aralarında yaşayan Yahudiler yüzündendi. Tübba' Medine'ye gittiğinde
[111] onları yok etmeyi düşünüyordu. Ancak onu engellediler. Bunun üzerine Tübba' onları bırakıp gitti. Bu nedenle şiirinde der ki:

Yesrib'e konaklayan iki torun için öfke içindesin. Onlar için fitne gününde bir ceza vardır.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Daha önce bir kâhin olan Şâfi' b. Küleyb es-Sadefî, Tübba'a gitmiş ve bir süre yanında ikamet etmişti. Onu yolcu etmek

istediğinde Tübba' ona: "İlminden daha kalan bir şey var mı?" diye sordu: Şâfi': "Konuşan bir haber ve sadık bir ilim," dedi. Tübba': "Benim mülküme denk bir mülk ön görüyor musun?" dedi. Kâhin: "Hayır. Ancak Gassânî hükümdarının oğlu hariç," dedi. Tübba': "Onu da geçen bir mülk sahibi ön görüyor musun?" dedi. Kâhin: "Evet," dedi. Hayırlı bir insan, Kahhar ile desteklenen ve Zebur'da övülen, ümmeti kitaplarda üstün kılınan, karanlığı nurla aydınlatan Övülmüş Haberci. Geldiği zaman Ümmetine ne mutlu! Benî Lüey'den ve Benî Kusay'dandır." Bunun üzerine Tübba', Zebur'a baktı. Bu vasıfların Peygamber'e (sav.) ait olduğunu gördü.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Saîd b. Cübeyr'den nakleden bir zattan rivayetle İbn Abbâs ve Yemen âlimlerinden hadis rivayet eden bazı muhaddisler şu sözlerde toplanan nakillerde bulundular:

Yemen'de Tübba' adındaki Himyerli hükümdarlar arasında Lahm'dan Rebîa b. Nasr adında bir hükümdar vardı. Ondan önce birinci Tübba' olan ve adı Zeyd b. Amr Zü'l-Ez'âr b. Ebrehe Zi'l-Menâr b. er-Râiş b. Kays b. Sayfî b. Sebe' el-Asgar b. Kehf ez-Zulm b. Zeyd b. Sehl b. Amr b. Kays b. Muâviye b. Cüşem b. Vâil b. el-Gavs b. Katan b. Arîb b. Züheyr b. Eymen b. Hemeysa' b. el-Arencec Himyer b. Sebe' el-Ekber b. Ya'rub b. Yeşcüb b. Kahtan.

Sebe'nin adı Abdi Şems idi. Rivayete göre Sebe' adını alması Araplardan ilk esir alan kimseydi. Tübba' lakabıyla anılan hükümdarların soyundan gelen Himyer Hanedanı budur. Birinci Tübba'dan sonra şunlar geldi: Zeyd b. Amr, amcasının oğlu Şemir Yur'iş b. Yâsir Yun'am b. Amr Zi'l-Ezâr, Şemir Yur'iş b. Yâsir Yun'am b. Amr Zi'l-Ezâr, Çin'e sefer düzenleyen, Semerkant'ı kuran, Hîre'yi şaşırtan Şemir Yur'iş şöyle demiştir:

Ben Şemir Ebû Kerib el-Yemânî'yim. Atları Yemen ve Şam'dan ge- [112]
tirttim.

Çin'in ötesinde Asm ve Yâm'da bize isyan eden kullar üzerine gitmem süvariler sevk eden de benim.

Onların memleketlerinde öyle bir hüküm süreceğiz ki onu hiçbir delikanlı aşamaz.

* * *

Ravi dedi: Şemir Yur'iş b. Yâsir'den sonra Yun'im Tübba' Asgar işbaşına geldi. O, Tübbân Es'ad Ebû Kerib b. Melikeykereb b. Zeyd b. Tübba' el-Evvel b. Amr Zü'l-Ezâr'dır. Medine üzerine giden ve iki hahamı Yemen'e götüren, Kâbe'yi tamir ettiren ve giydiren ve birçok şiiri bulunan kişidir. Bütün bunların hükümdarlığı Rebîa b. Nasr el-Lahmî'den öncedir. Rebîa b. Nasr ölünce Yemen hâkimiyeti Hassân b. Tübbân Es'ad Ebû Kerib b. Melikeykerib b. Zeyd b. Amr Zü'l-Ez'âr'ın eline geçti.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve bazı ilim sahiplerinden naklen şöyle rivayet etti: Rebîa b. Nasr, kendisini korkutan bir rüya gördü. Bunun üzerine memleketinde bulunan ne kadar kâhin, sihirbaz ve falcı varsa onlara haber gönderdi ve onları topladı. Onlara: "Beni korkutan bir rüya gördüm," dedi. Onlar: "Rüyayı bize anlat, sana tabirini söyleriz," dediler. Rebîa: "Rüyayı size anlatsam, tabirini yapabileceğinizden emin değilim. Onun tabirini ancak ben anlatmadan onu bilenler bilebilir," dedi. Hükümdar bu sözü söyleyince adamlardan biri: "Eğer hükümdarın isteği bu ise Setîh ve Şıkk'a haber göndersin. Zira onlardan daha bilgilisi yoktur. Onlar sorduklarına cevap verebilirler," dedi. Setîh'in soyağacı şöyledir: Rebî' b. Rebîa b. Mes'ûd b. Mâzin b. Zi'b b. Adî b. Mâzin b. Gassân. Setîh'e, Zi'b b. Adî'ye nispetinden dolayı, ez-Zi'bî de denilmekteydi. Şıkk'ın soyağacı: Şık b. Sa'b b. Yeşkür b. Rühm b. Efrek b. Nezîr b. Kays b. Abkar b. Enmâr. Hükümdara bu söz söylenince bu iki zata haber göndererek gelmelerini istedi. Önce Setîh
[113] geldi. Zamanlarında onlar gibi kâhin yoktu. Setîh gelince hükümdar ona: "Ey Setîh! Beni korkutan bir rüya gördüm. Bana bu rüyayı anlat. Doğru anlatabilirsen tabirini de bileceksin," dedi. Setîh: "Tamam. Bir kafatası gördün. –Ebû Ca'fer dedi: Başka bir rivayette *cümcüme* yerine, lav anlamında *humeme* geçmektedir.–[30] Karanlıktan çıktı. Denize nazır bir yere düştü. Kafatası olan her varlık ondan yedi," dedi. Hükümdar: "Yanlış söylemedin Ey Setîh! Şimdi tabirini söyle," dedi. Setîh: "İki siyah taşlı arazi arasında yaşayan büyük ve zehirsiz siyah yılanlara yemin ederim ki Habeşliler sizin topraklarınıza girecek

30 Bunu İbn Hişâm *Sîre*'sinde rivayet etti.

ve Ebyen ile Cüreş arasını işgal edecekler," dedi. Hükümdar ona: "Ey Setîh! Bu zor ve can sıkıcıdır. Bu ne zaman olacak? Benim dönemimde mi yoksa ondan sonra mı olacak?" diye sordu. Setîh: "Senden sonra altmış yetmiş yılı aşan bir zamanda," dedi. Hükümdar: "Bu işgal kalıcı mı, yoksa geçici mi?" diye sordu. Setîh: "Yetmiş küsur yıl sürdükten sonra son bulacak ve hepsi öldürülecekler. Geri kalanlar da kaçacaklardır," dedi. Hükümdar: "Onları kim çıkaracak?" dedi. Setîh: "İrem Zî Yezen. Çıkış yeri, Aden. Onlardan kurtulacak bütün Yemen," diye cevap verdi. Hükümdar: "Onun hâkimiyeti kalıcı mı, yoksa geçici mi?" dedi. Setîh: "Geçicidir," dedi. Hükümdar: "Ona kim son verecek?" diye sordu. Setîh: "Temiz bir nebi. Ona Yücelerden gelecek vahiy!" dedi. Hükümdar: "Bu nebi kimlerden olacak?" dedi. Setîh: "Gâlib b. Fihr b. Mâlik b. en-Nadr soyundandır. Hâkimiyet ahir zamana kadar onun kavminde olacak," dedi. Hükümdar: "Ey Setîh! Zamanın sonu var mıdır?" dedi. Setîh: "Öncekiler ve sonrakilerin toplanacağı, iyilerin mesut, kötülerin de bedbaht olacakları bir gündür," dedi. Hükümdar: "Ey Setîh: Bize verdiğin bu haber hak mıdır?" dedi. Setîh: "Evet, şafağa, *gasak*a,[31] *felak*a[32] ve dolunaya dönüşen hilale yemin ederim ki sana haber verdiklerim haktır," dedi.

Hükümdar bu diyaloğu bitirince Şıkk geldi. Hükümdar onu çağırdı ve Setîh'e söylediği gibi ona: "Ey Şıkk! Beni korkutan bir rüya gördüm. Onu bana anlat. Onu bilirsen tabirini de bilebileceksin," dedi. Ancak iki kâhinin sözleri uyuşacak mı yoksa farklı mı olacak diye Setîh'in neleri anlattığını söylemedi. Şıkk: "Evet, bir kafatası gördün. Bir karanlıktan çıktı. Bir bahçeye mantarlar arasına düştü. Her nefis sahibi ondan yedi," dedi. Hükümdar ikisinin de aynı şeyleri söylediğini görünce: "Ey Şıkk yanlış söylemedin. Ancak sana göre tabiri nedir?" diye sordu. İki siyah taşlı yere yemin ederim ki, siyahiler sizin yurdunuza girecekler ve zarif el sahibi genç ve güzel bayanlara tasallut edecek ve Ebyen ile Necran arasına hükmedecekler," [114] dedi. Hükümdar ona: "Yemin ederim ki bu canımızı sıkmakta

31 *Gasak*: gece karanlığının çökmesi (cev.).
32 *Felak*: Sabah aydınlığın kâinatı aydınlatması (çev.).

ve bizi acıtmaktadır. Ne zaman olacak? Benim zamanımda mı yoksa ondan sonra mı?" diye sordu. Şıkk: "Senden bir müddet sonra, şanlı bir büyük sizi kurtaracak ve onları zillete duçar edecek," dedi. "Bu şanı yüce kişi kimdir," diye sordu. Şıkk: "Düşük biri olmadığı gibi taksiratı olan biri de değildir ve Zî Yezen soyundandır," dedi. Hükümdar: "Onun iktidarı kalıcı mı yoksa geçici mi?" dedi. Şıkk: "Geçici olacak ve gönderilecek bir elçi tarafından son bulacak. Bu elçi din ve fazilet ehliyle hak ve adaleti getirecek. Kavmi hak gününe kadar hüküm sürecek," dedi. Hükümdar: "Hak günü nedir?" dedi. Şıkk: "O gün valiler yaptıklarının karşılığını görecekler. O gün semadan yükselen davet seslerini diriler ve ölüler duyabilecek. İnsanlar mîkat için toplanacak. Takva sahipleri hayır ve kurtuluşa nail olacak," dedi. Hükümdar: "Ey Şıkk! Söylediklerin hak mıdır?" dedi. Şıkk: "Yerin ve göğün Rabbi ve ikisi arasındakileri yücelten ve alçaltan Allah'a yemin olsun söylediğim haktır, onda şüphe yoktur," dedi. Bu mesele böyle kapandıktan sonra, iki kâhinin Habeşliler hakkında söylediklerinin vuku bulacağını düşünerek oğullarını ve ailesini ihtiyaçlarına yetecek maddelerle Irak'a göndermek üzere hazırladı. Bunun için de Fars hükümdarı Sâbûr b. Harrezad'a yazarak Hîre'ye iskân etti. Hîre hükümdarı Nu'mân b. Münzir, Rebîa b. Nasr ailesindendir. Soyağacı ise şöyledir: Nu'mân b. Münzir b. Nu'mân b. Münzir b. Amr b. Adî b. Rebîa b. Nasr. Bu Yemen ahalisinin nesebi ve ilminde mahfuzdur.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Setîh ve Şıkk, Rebîa b. Nasr'a kehanetlerini söyleyip de Rebîa b. Nasr da ailesini ve evlatlarını Irak'a gönderince haber bütün Araplar arasında yayıldı ve konuşuldu. Habeşliler Yemen'e girince ve kâhinlerin verdiği haber ve bilgiler vuku bulunca Benî Kays b. Sa'lebe el-Bekrî'den A'şâ iki kâhinin kehanetleri hakkında şöyle dedi:

Hiçbir görüş sahibi Zi'bî'nin konuştuğu gibi bu kadar gerçeği görebilmiş değildir.

Araplar Setîh'e Zi'bî derlerdi. Zira Zi'b b. Adî soyundandı. [115] Rebîa b. Nasr ölüp de Yemen'de hâkimiyet Hassân b. Tübbân Es'ad Ebû Kerib b. Melikeykerib b. Zeyd b. Amr Zü'l-Ez'âr'ın eline geçince Habeşlilerin istilası meselesi baş gösterdi ve Himyer hâkimiyeti kaybetti ve bu durum Habeşi istilası boyunca sürdü. Her şeyin bir sebebi vardır. Nitekim Hassân b. Tübbân Es'ad Ebû Kerib, önceki Yemen hükümdarları olan Tübba'ların yaptığı gibi Yemen ahalisiyle Arap ve Acem diyarı üzerine sefer düzenledi. Irak topraklarında seyrederken Himyer ve diğer Yemen kabileleri bu sefere devam etmek istemeyerek yurtlarına ve ailelerinin yanına dönmek istediler. Bunun için orduda bulunan kardeşi Amr ile konuştular. Ona: "Kardeşin Hassân'ı öldür seni başa getirelim, sen de bizi yurdumuza geri götür," dediler. Amr bu teklifi kabul etti. Böylece Amr, Himyer ve Yemen kabileleri Hassân'ı öldürmek hususunda ittifak ettiler. Ancak Zû Ruayn el-Himyerî buna muhalefet etti ve Amr'ı bundan sakındırdı ve ona: "Sizler memleketimizin hâkim ailesisiniz. Sakın kardeşini öldürüp de ailenizi perişan etme," dedi. Ya da bu manada sözler söyledi. Ancak Amr bu uyarıyı dinlemedi. Zû Ruayn, Himyer'in eşrafındandı. Bu durum karşısında bir mektup yazdı ve şu beyitleri kaleme aldı:

Ey uykuyu bırakıp uyanıklığı satın alan kişi! Bilesin ki gözü aydın olarak geceleyen mutludur.

Himyer gaddarlık yapıp da ihanet ederse bu uyarı Zû Ruayn için Allah indinde bir mazeret olsun.

Sonra bu yazıyı mühürledi ve götürüp Amr'a verdi ve ona: "Bu mektubu yanında sakla. Benim buna ihtiyacım var," dedi. Amr mektubu aldı. Hassân, kardeşi Amr ve Himyer ile Yemen kabilelerinin kendisini öldürmek için anlaştıklarını haber alınca Amr'a şöyle dedi: "Ey Amr! Beni öldürmek için acele etme. Zira iktidar olmak için yığınak yapmana gerek yok." Ancak Amr kardeşini öldürmekten vazgeçmedi ve onu öldürüp ordusuyla birlikte Yemen'e geri döndü. Bunun üzerine bir Himyerli şöyle dedi:

Hassân gibi öldürüleni geçmiş zamanda hiç gören oldu mu?

[116] *Onu ordunun korkusuyla reisler öldürdü ve zararı yok, zararı yok dediler.*

Ölünüz bizim hayırlımızdır. Diriniz de hâkimimizdir. Hepiniz benim sahibimsiniz.

Rivayete göre Amr b. Tübbân Es'ad Ebû Kerib, Yemen'e varınca uykusuzluk rahatsızlığı ona musallat oldu. Bu hâl onu yorunca hekim, kâhin ve bilenlere sorarak: "Uyuyamıyorum, uykusuzluk beni yordu!" dedi. Onlardan biri şöyle dedi: "Vallahi kim senin gibi kardeşini veya yakınını zulümle öldürmüşse muhakkak uykusu kaçmış ve uykusuzluk ona musallat olmuştur." Amr bu söz üzerine Himyer ve Yemen kabilelerinin eşrafından ona kardeşi Hassân'ı öldürmesini söyleyenleri öldürmeye başladı. Sıra Zû Ruayn'a gelince onu öldürmek isteyince Zû Ruayn ona: "Senin yanında beratım vardır," dedi. Amr: "Senin beratın nedir?" dedi. Zû Ruayn: "Sana emanet olarak bıraktığım mektubu çıkar," dedi. Amr mektubu çıkardı. Onda iki beyit yazılıydı:

Ey uykuya karşılık uykusuzluğu satın alan. Bilesin ki gözü aydın olarak uyuyan mutlu olarak geceler.

Himyer gaddarlık yapıp da ihanet ederse, bu uyarı Zû Ruayn için Allah indinde bir mazeret olsun.

Amr bu beyitleri okuyunca Zû Ruayn ona: "Seni kardeşini öldürmekten menetmiştim. Ancak beni dinlemedin. Bunun üzerine bu mektubu sana karşı benim için bir hüccet ve mazeret beyanı olsun diye sana tevdi ettim. Senin başına bunun geleceğinden endişe etmiştim. Bu mektup benim için bir kurtuluş vesilesi olsun istedim." Bunun üzerine Amr, Himyer eşrafı içinde onu öldürmekten vazgeçti. Keşke onun nasihatini dinleseydim, diye pişmanlığını ifade etti. Amr b. Tübbân Es'ad, kardeşi Hassân'ı öldürmeyi kendisine telkin eden Himyerli ve Yemenli kişileri öldürünce şu manzumeyi dile getirdi:

Benim gece eğlenme mekânım bağlandığında uykuyu uykusuzluk ile sattık hem de yalanı olmayan bir akitle.

(Kardeşimin) boyun damarını düğümleyerek bağlamakla, uykuyu uykusuzlukla ve sonu belirsiz bir kararla değiştirmiş olduğumuzu anladık.

Gaddarlıklarını ortaya koyarken "zararı yok" diye bağrışıyorlardı. Zû Ruayn'ın mazereti belli oldu.

Onlardan oyun ve tuzak kuranları öldürdük. Misline bir kısas olarak, karşılıksız değil İbn Ruhm mukabilinde öldürdük.

Evet Hassân b. Ruhm karşılığında onları öldürdük. Ki Hassân asi- [117]
ler tarafından öldürüldü.

Onları öldürdük, onların devamı kalmadı. Bütün gözler aydın olsun.

Hüzün içinde ağıt yakan hür kadınlar iki ordunun mensuplarının kadınlarıdır.

Yatsı vakti iki Şira yıldızı çıktığında huriler gibi bakire kızlardır bunlar.

Biz aidiyetimizi ifade edersek vefa ile tanınırız. Kim gaddarlık yaparsa onunla ilişkimizi keseriz.

Bütün insanlara üstün kılındık. Altının gümüşe üstünlüğü gibi.

Bütün insanlara hâkim olduk. İki Tübba'dan sonra güç ve sebepler bizdedir.

Davud'dan sonra hükümranlık bizim oldu ve iki doğunun hükümdarlarına boyun eğdirdik.

Zafâr'da şerefli bir destan yazdık ki iki şehrin insanları onu okusun.

Biz her haksızdan intikam almaya hazırız. Söz söyleyenler hak nerede? Nerede dediği zaman.

Tuzak kuruculardan intikam alarak içimi rahatlatacağım. Zira tuzak kurmak onlar için de benim için de ölümdür.

Onların sözünü dinledim ve dalalete düştüm. Onlar saptırıcı olarak asaletimi, iyiliğimi yok ettiler.

Ravi dedi: Amr b. Tübbân Es'ad çok geçmeden öldü.

Hişâm b. Muhammed dedi: Adı geçen Amr b. Tübba' atılgan anlamında Mevsebân lakabıyla tanınır. Zira Nu'm düzlüğünde kardeşi Hassân'ın üzerine atılarak onu öldürdü. Nu'm düzlüğü Tavk b. Mâlik'e ait düzlüktür. Nu'm ise Tübba' Hassân b. Es'ad'ın seriyesi idi.

* * *

Şimdi söz İbn İshâk'ın rivayetine geldi. İbn İshâk dedi: Himyer'in işleri karıştı ve dağıldılar. Bunun üzerine hâkim aileden

olmayan Lahney'a Yenûf Zû Şenâtir adında bir Himyerli başa geçti. Hükümdar olunca onların seçkinlerini öldürdü ve hâkim ailenin evlerini tahrip etti. Himyerli bir adam Himyer'in kayıpları ve birliğinin dağılması ve seçkinlerini zayi etmesi hakkında şöyle demiştir:

[118] *Himyer evlatlarını öldürür, büyüklerini süre ve kendi elleriyle zilleti kurar.*

Hülyalarının çılgınlığıyla dünyasını tahrip eder. Dininde kaybettikleri ise daha beter.

Daha önceki nesillerinde de zulmü ve haddi aşmasıyla kötülüklere saparak hüsrana uğradı.

Lahney'a Yenûf Zû Şenâtir, Himyer'e bu işkenceleri yapıyordu. Bu şahıs aynı zamanda fâsık bir kişiydi ve erkeklerle ilişkiye girerdi. Onlardan bu kadar insan öldürmek ve zulmetmekle yetinmezdi. Hükümdarların evlatlarından yetiştiğini işittiğini çağırtır ve özel olarak yaptırdığı bir odada onunla ilişkiye girerdi. Böylelikle ilişkiye girdiği prens bir daha hükümdar olamayacaktı. Onunla ilişkiye girdikten sonra muhafızları ve hazır bulunan askerlerinin yanına çıkar ve ağzına bir misvak koyarak muhafız ve askerlere prensin işini bitirdiğini bildirmiş oluyordu. Sonra prensi serbest bırakırdı. Böylece onu muhafızlarına ve insanlara karşı rezil ederdi. Nihayet hükümdarların son oğlu ve Hassân'ın kardeşi Zur'a Zû Nüvâs b. Tübbân Es'ad Ebî Kerib b. Melikeykerib b. Zeyd b. Amr Zü'l-Ez'âr –Kardeşi Hassân öldürüldüğünde küçük bir çocuktu. Güzel, akıllı ve endamlı bir genç olarak yetişti.– Lahney'a Yenûf Zû Şenâtir önceki prenslere yaptığını ona da yapmak için Zur'a'ya haber göndererek gelmesini istedi. Zur'a, Lahney'a'nın elçisini görünce maksadını anladı. Bunun üzerine keskin bir bıçak aldı ve ayakkabısına koydu ve elçiyle Lahney'a'ya gitti. Odasında ikisi yalnız kalınca odayı kilitledi ve Zur'a'ya yöneldi. Bunun üzerine Zur'a ona saldırdı ve bıçakla öldürdü. Ardından başını kesti ve askerlerinin yanına çıkmak için kullandığı odanın penceresine koydu. Sonra misvağını alıp ağzına koydu ve insanların yanına çıktı. İnsanlar ona: "Zû Nüvâs yaş mı yoksa kuru mu?" dediler. Zû Nüvâs: "Haini

Nuhmâs Estertabân'dan öğreniniz," diye cevap verdi. Bunun üzerine halk, hükümdarın hâlini anlamak istedi ve Lahney'a Yenûf Zû Şenâtir'in başının, ağzında misvağı olduğu hâlde sofa penceresine konulduğunu gördüler. Bunun üzerine Himyer ve muhafızlar Zû Nüvâs'ın peşine düştüler. Ona yetişince [119] dediler ki: "Senden başkası bize hükümdar olamaz. Zira bizi bu kötü ruhlu kişiden kurtardın." Ardından da onu başlarına geçirdiler. Himyer ve bütün Yemen kabileleri onun etrafında toplandılar. Himyer'in son hükümdarı oldu ve Yahudiliği kabul edince Himyer de onunla birlikte Yahudi oldular. Adını da Yûsuf olarak değiştirdi. Bir müddet hüküm sürdü. Bu sırada Necran'da fazilet ve istikamet üzere İncil'e bağlı ve İsa'nın dininde bir topluluk vardı. Bunların başında da Abdullah b. es-Sâmir adında bir zat vardı. Bunların yurdu, Arap diyarının ortası olan Necran idi. Necran ahalisi ile bütün Araplar putlara taparlardı. Derken Feymîyûn adında bir Hristiyan aralarında bulundu ve onları bu dine soktu. Böylece bu dine girdiler.

Hişâm dedi: Zur'a Zû Nüvâs Yahudilik dinine girince Yûsuf adını aldı. Necran'da hendekler kazdırıp Hristiyanları öldüren kişidir.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ahnes'in kölesi Mugîre b. Ebî Lebîd ve Vehb b. Münebbih el-Yemânî'den naklen şöyle dediğini nakletti:

Hristiyanlığın Necran bölgesinde yerleşmesi, Feymîyûn adında salih, gayretkeş, dünyevi menfaat arzu ve isteği olmayan, duası makbul bir zatın çabasıyla olmuştur. Geziciydi. Bir beldede tanınmadan başka bir beldeye seyahat ederek davetini yapardı. Elinin kazancından başka bir şey yemezdi. Çamurdan kerpiç yapıp duvarcılık işini icra ederdi. Pazar gününü tazim ederdi. Pazar günü gelince o gün çalışmaz ve çöle çıkarak namaz kılar ve akşama kadar ibadet ederdi. Şam'ın bir beldesinde âdeta saklanarak bu yaşantısını sürdürürdü. Derken beldenin halkından Sâlih adında bir şahıs onu fark etti ve onu eşsiz bir sevgiyle sevdi. Feymîyûn nereye giderse Sâlih fark ettirmeden onu takip ederdi. Feymîyûn ondan habersizdi. Bir pazar günü Feymîyûn her zamanki gibi yine çöle çıktı. Sâlih, Feymîyûn'dan habersiz bir şekilde onu takip

ediyordu. Sâlih onu görebileceği bir mesafeden ve kendini saklayarak oturup izledi. Feymîyûn namaz kılmaya başladı. Derken yedi başlı bir yılan ona doğru yöneldi. Bunun üzerine Feymîyûn ona beddua etti ve yılan öldü. Sâlih yılanı görmüş
[120] ancak öldüğünü bilmemişti. Feymîyûn için korkuya kapıldı ve kendini tutamayıp: "Ey Feymîyûn! Yılan sana yöneldi!" diye bağırdı. Feymîyûn cevap vermedi ve namazına devam etti. Namazını bitirip de akşam olunca ayrıldı ve tanındığını anladı. Sâlih de Feymîyûn'un yerini gördüğünü anladı. Onunla konuştu ve dedi ki: "Ey Feymîyûn! Allah bilir hiç kimseyi senin kadar sevmedim. Onun için senin arkadaşın olmayı ve nereye gidersen seninle birlikte olmayı arzu ediyorum." Feymîyûn: "Nasıl istersen. Benim hâlimi görüyorsun. Buna takat getirebilirsen olur," dedi. Bunun üzerine Sâlih ona refakat etti. Belde halkı onu fark etmek üzereydi. Eğer bedeninde hastalık olan biriyle karşılaşırsa ona dua eder ve iyileşirdi. Ancak hastaya dua etmeye çağırılınca gitmezdi. Belde ahalisinden bir adamın kör bir oğlu vardı. Feymîyûn hakkında sordu. Ona: "Davet edilirse gitmez, ancak toprak kerpiçten duvarcılık yapar," dediler. Adam oğlunu odasına oturttu ve üstünü örttü. Sonra Feymîyûn'a giderek: "Evimde bir işim var benimle gel gör seninle şartlarını konuşalım," dedi. Feymîyûn onunla gitti ve odasına girdi. Ona: "Evde ne yapmayı düşünüyorsun?" dedi. Adam: "Şu, şu işleri yapmayı düşünüyorum," dedi. Sonra çocuğun üzerindeki çarşafı çekti ve: "Ey Feymîyûn! Allah'ın bir kuludur. Başına geleni görüyorsun. Onun için Allah'a dua et," dedi. Feymîyûn çocuğu görünce şöyle dua etti: "Allah'ım! Bu bir kulundur. Ona verdiğin sağlık nimetini bozan bir musibete maruz kalmıştır. Ona şifa ver, sağlığına kavuştur ve onu bu hâlden kurtar." Bunun üzerine çocuk sağlığına kavuşup ayağa kalktı.

Feymîyûn beldede tanındığını anlayınca oradan ayrıldı. Sâlih de ona uydu. Şam'ın bir yöresinde seyrederken büyük bir ağacın yanından geçti. Ağacın içinden bir adam ona: "Ey Feymîyûn!" diye seslendi. Feymîyûn: "Evet," dedi. Adam: "Seni bekleyip duruyordum, ne zaman gelecek diye kendi kendime

söylüyordum. Nihayet senin sesini işittim ve gelenin sen olduğunu anladım. Bana gereken işleri yapmadan ayrılmayacaksın, zira şimdi öleceğim," dedi. Adam öldü ve Feymîyûn ona gereken işlemleri yaptıktan sonra onu defnetti. Sonra maiyetinde Sâlih olduğu hâlde oradan ayrıldı. Arap diyarının bir yöresine ulaştı. Burada bir kervanda seyreden bazı Araplar tarafından alıkonuldular ve kaçırıldılar. Onları Necran'da sattılar. O sırada Necran halkı da Arapların dinine bağlı bulunuyorlardı. Uzun bir hurma ağacına tapıyorlardı. Her yıl bir [121] bayramları vardı. O bayram geldiğinde bulabildikleri güzel elbiseleri ve kadın ziynet eşyalarını o ağaca asıyorlar ve bir gün orada kalıyorlardı. Eşraftan bir adam Feymîyûn'u satın aldı. Başka bir adam da Sâlih'i satın aldı. Feymîyûn'u satın alan efendisi onu bir eve yerleştirdi. Feymîyûn burada gece namazına kalktığında, sabahlayıncaya kadar ev kandilsiz olarak nurla aydınlanırdı. Onun efendisi bu durumu fark edince ona hayran kaldı ve ona dini hakkında sorular sordu. Feymîyûn ona dini hakkında bilgi verdi: "Sizin dininiz bâtıldır. Bu hurma ağacı bir zarar veremeyeceği gibi bir fayda da veremez. İbadet ettiğim Rabbime dua edersem onu yok edebilir. Rabbim birdir ve şeriki yoktur." Efendisi ona: "Dua et. Eğer dediğini gerçekleştirebilirsen senin dinine girer ve dinimizi bırakırız," dedi. Feymîyûn kalktı ve abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra Allah'a dua etti. Bunun üzerine Allah ağacı kökünden söküp savuran bir rüzgâr gönderdi. Necran halkı bu olay karşısında Feymîyûn'un dinine girdiler. Feymîyûn onları İsa b. Meryem'in şeriatına yönlendirdi. Sonra her yerde dindaşlarının maruz kaldığı olaylara maruz kaldılar. Arap diyarındaki Necran bölgesine Hristiyanlığın girişi böyle oldu.

Vehb b. Münebbih'in Necran hakkındaki rivayeti böyledir.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Hâşim'in kölesi Yezîd b. Ziyâd ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den; Muhammed b. İshâk diğer bir isnadla Necran ahalisinden olan bazı kimselerden şöyle rivayet etmişlerdir:

Necran halkı şirk ehli olup putlara taparlardı. Necran'a bağlı –Necran, bölgenin büyük beldesi olup bütün beldeleriyle bölge ona bağlıydı.– ve onun civarında olan bir beldede bir

sihirbaz yaşıyordu. Bu sihirbaz Necran ahalisinin çocuklarına sihir öğretiyordu. Feymîyûn buraya gelince –ahali onu Vehb b. Münebbih'in zikrettiği ismiyle anmadan bu beldeye bir adam geldi, dediler– Necran ve sihirbazın ikamet ettiği beldeler arasında bir hayme kurdu. Necran halkı çocuklarını sihirbaza göndermeye devam ettiler. Sâmir oğlu Abdullah'ı da Necranlı çocuklarla söz konusu sihirbaza gönderiyordu. Abdullah, haymenin sahibinin yanından geçerken adamın namaz ve ibade-
[122] tine hayran olmuş ve onun yanında oturup sohbetini dinlemiş. Bir müddet sonra da Müslüman olup Allah'ın birliğine inanmış ve ona ibadet etmeye başlamıştır.[33] Sonra ona ism-i a'zam hakkında sormaya başlayınca, bu ismi bildiği hâlde Abdullah'a söylemedi: "Ey kardeşimin oğlu! Bu isme tahammül edemezsin. Korkarım ki taşıyamayacaksın," dedi. Abdullah, Feymîyûn'un ism-i a'zamı kendisine öğretmekten kaçındığını ve bu ismi taşıyacak güçte olmadığını söylediğini görünce – Abdullah'ın babası Sâmir ise oğlunun diğer çocuklarla birlikte sihirbazın derslerine devam ettiğini sanıyordu– bazı okları topladı ve bildiği Allah'ın isimlerinden her birini bir oka yazdı. Hepsini saydıktan sonra bir ateş yaktı. Sonra bu okları tek tek ateşe atmaya başladı. İsm-i a'zamın yazılı olduğu oku ateşe atınca ok ateşten çıktı ve ateşten etkilenmedi. Abdullah bunu aldı ve Feymîyûn'un yanına gelerek ona kendisinden sakladığı ism-i a'zamı öğrendiğini söyledi. Feymîyûn ona: "Nedir?" diye sordu. Abdullah onu söyledi. Feymîyûn: "Onu nasıl öğrendin?" dedi. Abdullah onu nasıl öğrendiğini anlattı. Feymîyûn: "Ey kardeşimin oğlu! Doğru öğrenmişsin, ancak onu iyi koru. Hakkını vereceğini umarım," dedi. Abdullah, Necran'a gittiği zaman karşılaştığı hastalara: "Ey Allah'ın kulu! Allah'ın birliğine inanıp da dinime girer misin? Ben de sana dua edeyim de bu hâlden kurtulursun," diyordu. Muhatabı da evet, der ve İslam'ı kabul ederek Allah'ın birliğine inanırdı. Abdullah da ona dua eder ve şifa bulurdu. Böylece Necran'daki bütün hastalar Abdullah'ın yanına gelerek dinine girdiler o da onlara

33 İslam'dan önceki bir dönemden bahsedildiğine göre burada kullanılan "Müslüman olma" sözü hak din anlamındadır (çev.).

dua etti ve şifa buldular. Durum Necran hükümdarına bildirildi. Hükümdar onu çağırdı ve ona: "Memleketimin insanlarını bana karşı isyan ettirdin; benim ve atalarımın dinine muhalefet ettin. Seni ağır bir azaba uğratacağım," dedi. Abdullah ona: "Bana gücün yetmez," dedi. Hükümdar onu yüksek dağın zirvesinden baş üstü aşağıya attırıyordu. Ancak ona bir şey olmuyordu. Onu Necran'daki derin sulara attırıyordu; ancak o, bundan da etkilenmeden çıkıyordu. Oysa bu sulara düşen kurtulamıyordu. Abdullah onu mağlup edince ona: "Sen Allah'ın birliğine inanmadan ve benim dinime girmeden bana güç yetiremezsin. Bunu yapacak olursan bana musallat olup beni öldürebilirsin," dedi. Bunun üzerine Hükümdar, Allah'ın birliğine iman ederek Abdullah gibi şehadet getirdi. Sonra bir asayla eline vurup onu hafifçe yaraladı ve onu öldürdü. Ancak hükümdar da olduğu yerde öldü. Ardında Necran halkı Abdullah b. es-Sâmir'in dinine toptan girdiler. Abdullah İsa b. Meryem'in getirdiği İncil'e ve hükümlerine bağlı kaldı. Akabinde dindaşlarının başına gelenler onların da başına geldi. Necran'da Hristiyanlığın hikâyesi böyledir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin ve Necran ahalisinden [123] olan bazı kimselerin bu konudaki rivayeti böyle. Doğrusunu Allah bilir.

Ravi dedi: Zû Nüvâs, Himyer ve Yemen kabilelerinden müteşekkil askerleriyle Necran ahalisinin üzerine gitti. Onları topladı ve Yahudiliğe çağırdı. Onları ölümle Yahudiliği kabul etmek arasında muhayyer bıraktı. Onlar ölümü tercih ettiler. Bunun üzerine onlar için hendekler kazdı. Onları ateşle yaktı, kılıçla öldürdü ve her türlü azaba duçar etti. Onlardan yaklaşık yirmi bin kişi öldürdü. Ancak onlardan Devs Zû Sa'lebân adında bir kişi atına binerek kumlu arazide kaçarak kurtuldu ve onu yakalamakta âciz kaldılar.

Ravi dedi: Bazı Yemenlilerden işittiğime göre, onlardan kurtulan kişi Necranlı olup adı Cebbâr b. Feyd idi. Bana göre iki rivayetten daha kuvvetli olanı kaçıp kurtulan kişinin Devs Zû Sa'lebân olduğunu ifade eden rivayettir.

Akabinde Zû Nüvâs askerleriyle birlikte Yemen'in San'â şehrine döndüler.

Zû Nüvâs ve askerler hakkında İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme b. el-Fadl bize şöyle dedi: Muhammed b. İshâk bana şöyle dediğini anlattı: Allah, elçisine şöyle buyurdu:

"Kahroldu o hendeğin sahipleri, O çıralı ateşin. Onlar da başlarına oturmuşlar. Müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı. Onlardan sırf azîz ve hamîd olan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar."[34]

Rivayete göre Zû Nüvâs'ın öldürdükleri arasında reisleri ve liderleri Abdullah b. es-Sâmir de vardı. Ancak başka bir rivayete göre Abdullah daha önce öldürülmüştü. Onu öldüren ondan önceki hükümdardır. O dinin aslıydı. Zû Nüvâs'ın öldürdüğü kişi kendisinden sonra gelen ve dindaşlarından olan bir şahıstı.

* * *

Hişâm b. Muhammed ise şöyle dedi: Yemen'de hâkimiyet inkıtaa uğramadı. Ta ki Anuşirvan zamanında Habeşliler, ülkelerini istila ettiler. Habeşlilerin galip gelmelerinin sebebi Zû Nüvâs el-Himyerî'nin Yemen'e hâkim olmasıydı. Yahudi idi. Necran'dan Devs adında bir Yahudi ona gelerek Necranlıların iki oğlunu haksızlıkla öldürdüklerini söyleyerek Hristiyan Necranlılara karşı ondan yardım istedi. Zû Nüvâs, Yahudiliği hi-
[124] maye etmek gayesiyle Necran'a karşı harekete geçti. Onlardan çok sayıda kişiyi öldürdü. Bunun üzerine Necran'dan bir adam Habeşistan Kralına giderek başlarına geleni anlattı ve kısmen yakılmış bir İncil'i götürüp gösterdi. Kral: "Yanımda adam çok, ancak gemilerim yok. Bana gemi göndermesi için Kayser'e yazacağım." Ardından Kayser'e yazarak gemi istedi ve ona yakılmış İncil'i gönderdi. Kayser çok sayıda gemi gönderdi.

* * *

Söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Mu-

34 Burûc, 85/4-8.

hammed b. Amr b. Hazm'dan naklen şöyle rivayet etti: Ömer b. el-Hattâb zamanında Necran'dan bir adam bir iş için Necran harabelerinden birinde yeri kazdı. Daha önce kazılmış bir yerde Abdullah b. es-Sâmir'in defnedildiğini, oturmuş ve elini başındaki bir yaraya koymuş olduğunu gördü. Eli başından çekilse yara kanama yapıyordu. Eli serbest bırakılırsa tekrar elini o yara üzerine götürüyor ve kanama kesiliyordu. Elinde, "Rabbim Allah'tır," anlamında "*Rabiye'l-llah*" ifadesinin yer aldığı bir yüzük bulunuyordu. Adam konuyu Ömer'e yazarak bildirdi. Ömer: "Onu yerinde bırakın ve aynı yerde denedin," diye yazdı. Bunun üzerine onu aynı yere defnettiler.

Devs Zû Sa'lebân yola çıktı ve Rumların kralı Kayser'e giderek başına gelenleri anlattı; Zû Nüvâs ve askerlerine karşı ondan yardım istedi. Kayser ona: "Senin memleketin bizden uzaktır. Oraya kadar asker gönderemeyiz. Ancak senin için Habeşistan Kralına yazacağım. Zira bizimle aynı dine mensuptur. Senin memleketine bizden daha yakındır. Sana yardım edip seni himaye edecek ve sana zulmeden, sana ve dindaşlarına bunu reva görenden intikam alacaktır." Ardından Kayser onun için Habeşistan Kralına yazarak Devs'in ve dindaşlarının başına gelenleri zikrederek onun hakkının alınmasını, kendisine yardım edilmesini ve ona ve dindaşlarına zulmedenlerden intikam alınmasını istedi ve mektubu götürmesi için Devs'e verdi. Devs mektubu Habeşistan Kralı Necâşî'ye teslim [125] edince ona yetmiş bin kişiden oluşan bir ordu verdi. Ordunun başına Eryât adında Habeş ahalisinden bir komutan tayin etti. Necâşî komutana: "Onlara galip gelirsen onların üçte birini öldür, memleketlerinin üçte birini tahrip et, kadın ve çocuklarının üçte birini esir al," diye talimat verdi. Eryât ordusunun başında yola çıktı. Askerleri arasında Ebrehe el-Eşrem de vardı. Yanında Devs olduğu hâlde gemilere binerek denizi aştılar ve Yemen sahiline indiler. Zû Nüvâs durumu öğrenince onlara karşı Himyer ile ona itaat eden Yemen kabilelerini seferber etti. Ancak, ihtilaf ve tefrika içindeydiler. Zira destek kesilmiş, bela ve musibet vuku bulmuştu. Tam anlamıyla bir savaş olmadı. Sınırlı bazı çatışmalar olduysa da hezimete uğ-

radılar ve Eryât ordusuyla birlikte içeri girdi. Zû Nüvâs kendinin ve kavminin başına gelenleri görünce atını denize sürdü. Atını kamçılayarak denize daldı ve derinlere sürüklenerek sulara gömüldü ve helak oldu. Onun sonu da böyle oldu. Eryât, Habeşlilerle Yemen'i istila ederek erkeklerinin üçte birini öldürdü, memleketin üçte birini tahrip etti ve kadın ve çocuklarının üçte birini Necâşî'ye gönderdi. Eryât Yemen'e boyun eğdirerek zapturapt altına aldı ve orada ikamet etti. Yemen ahalisinden biri, Devs Zû Sa'lebân'ın delilliğiyle üzerlerine yürüyen Habeşlilerin yaptıklarını: "Ne Devs'in ne de onun yükünde getirdiği değerli nesnelerin benzeri vardır," cümlesiyle anlatır ki bu ibare bugün dahi Yemen'de darbımesel olarak kullanılmaktadır.

Zû Ceden el-Himyerî, Zû Ceden el-Himyerî, Himyer'den söz ederken, izzetten zillete nasıl duçar olduklarını ve Yemen kalelerini nasıl yıktığını anlatmış ve Yemen'de meydana getirdiği tahribatta Selhin, Beynun ve Gumdan gibi dünyada benzeri olmayan kaleleri nasıl yıktığını dile getirmiştir:

Ey sevgili! Gözyaşları kaybolanları geri getiremez. Ölenleri anarak kendini tahrip etme.

Beynun ve Selhin kaleleri yıkıldıktan sonra –ki onlardan bir eser kalmadı– insanlar benzer binalar mı yapabilirler?

Yine Zû Ceden el-Himyerî şöyle demiştir:

Ey sevgili! Beni bırak, sen yapamazsın. Allah seni kötü etsin! Söz söylemekten damağımı kuruttun!

[126] *Şarkıcı cariyeler çalgı çalarken bizler de kafayı bulmuşken rahik şarabını yudumluyorduk.*

Arkadaşım bu konuda benden rahatsız olmadığı sürece şarap içmek benim için utanılacak bir şey değildir.

Ölümü hiçbir yasakçı yasaklayamaz. İlaçları yudumlasa ve koklasa dahi.

Ne de duvarları tavşancıl yumurtalarıyla buluşan bir manastırda ibadet eden rahip.

Sana hikâyesi anlatılan Gumdan kasrını âdeta bir dağın zirvesine tutturulmuş olarak inşa etmişlerdi.

Bir manastırda kurulmuş alt tarafları çakıl taşlarıyla kaygan ve çamurlu bir zemindir.

Akşam vakti yağla yanan kandiller o kasrın içinde çakan şişekler gibi parıldamaktadır.

Dikilen hurma ağacı ise onun taze hurmaların ağırlığı az kalsın dallarını eğip kıracak hâldedir.

Tazeliği ve zarafetinden sonra kül yığınına dönüştü. Yangın alevi de onun güzelliğini bitirdi

Zû Nüvâs ölüme teslim oldu ve kavmini çıkmazın zorluklarına karşı uyardı.

İbnü'z-Zi'be es-Sekafî, Habeşlilerin tasallutuna maruz kalan Himyer'in durumunu anlatırken şöyle demiştir:

Yemin olsun ki kişinin ölümden ve onu idrak eden ihtiyarlıktan kurtuluşu yoktur.

Yemin ederim ki kişinin yönelebileceği geniş bir saha ile sığınabileceği bir sığınak yoktur.

Himyerli kimi kabilelerin bir sabah vakti ibret verici hâllere ma- [127]
ruz kalmasından sonra mı?

Büyük bir topluluk ve harbeli insanlar, tıpkı yağmurdan önceki semanın gürleyişi gibi gürlediler.

Onların naraları asil savaş atlarının kulaklarını sağır ederken hasımlarını gruplar hâlinde yok ederler.

Gulyabani gibiler. Toprak kadar çok ve yemyeşil ağaçları kuruturlar.

* * *

Hişâm b. Muhammed ise şöyle demiştir: Kayser'in gemileri Necâşî'ye geldiği zaman, Necâşî askerlerini gemilerle taşıdı ve Mendeb Sahiline indirdi. Zû Nüvâs bunu haber alınca kabile reislerine yazarak kendisini desteklemelerini ve Habeşlilere karşı savaşta ve onları ülkeden defetmekte birlik içinde hareket etmelerini istedi. Ancak onlar bu talebi reddederek her bir reisin kendi kabilesini ve bölgesini müstakil olarak savunacağını ifade ettiler. Bunun üzerine birçok anahtar yaptırdı ve onları birkaç deveye yükleyerek yola çıktı ve Habeşlilerle karşılaştı. Onlara: "Bunlar Yemen hazinelerinin anahtarları-

dır. Onları size getirdim. Hazineler ve yer sizin olsun. Ancak erkeklere, kadın ve çocuklara dokunmayın," dedi. Habeşlilerin komutanı ona: "Bu talebi Necâşî'ye yaz," dedi. Bunun üzerine Zû Nüvâs, Necâşî'ye yazdı. Necâşî de komutanına yazarak bu isteği kabul etmesini söyledi. Zû Nüvâs onlarla birlikte San'â'ya gitti. San'â'ya varınca komutanlarına: "Güvendiğin adamlarını gönder bu hazineleri teslim alsınlar," dedi. Bunun üzerine komutan adamlarını hazineleri teslim almak üzere anahtarları onlara verdi ve muhtelif bölgelere gönderdi. Ancak Zû Nüvâs, bütün bölgelere, "Memleketinize gelecek her siyah öküzü öldürün," diye mektuplar yazdı. Bu emir doğrultusunda kaçanlar hariç Habeşliler öldürüldü. Zû Nüvâs'ın yaptıkları Necâşî'ye haber verilince Necâşî başlarında iki komutan bulunan yetmiş bin askeri sefere hazırladı. Bu komutanlardan biri Ebrehe el-Eşrem idi. San'â üzerine gidince Zû Nüvâs onlara güç yetiremeyeceğini anladığından atına bindi ve atını denize sürerek sulara gömüldü ve onun sonu geldi.

Ebrehe, San'â ve ona bağlı olan vilayetlere kral oldu. Ancak
[128] Necâşî'ye hiçbir şey göndermedi. Bunun üzerine Necâşî'ye, Ebrehe sana itaat etmeyi reddediyor. Kendi başına buyruk olduğunu söyledikleri zaman Necâşî has adamlarından Eryât'ın komutasında Ebrehe'nin üzerine bir ordu gönderdi. Karşı karşıya geldiklerinde Ebrehe ona: "Memleket ve din bizleri bağlamaktadır. Bana ve sana gerekli olan memleketimizin ve dinimizin insanlarından benim ve seninle olanları düşünmektir. Dilersen benimle mübarezeye çık. İkimizden kim galip gelirse mülk onun olsun. Böylece Habeşlilerden kimse ölmemiş olsun," dedi. Eryât bu teklifi kabul etti. Ancak Ebrehe ona tuzak kurmayı düşündü. İkisi karşılaşacakları yeri belirlediler. Ebrehe, Erencede adında bir kölesini Eryât'a karşı mübareze yerine yakın bir çukurda sakladı. İkili karşılaşınca Eryât daha atak davranarak Ebrehe'ye bir harbe attı. Ancak harbe Ebrehe'nin başı üzerinden geçerken burnunun ucunu kesti. Bu yüzden burnu yarık anlamında "Eşrem" lakabıyla anıldı. Erencede çukurdan fırladı ve Eryât'a bir darbe indirerek onu öldürdü. Bunun üzerine Ebrehe, Erencede'ye, "Ne

istiyorsun?" diye sordu. Erencede: "Yemen'de her gelin kocasına varmadan önce benden başlamalı," dedi. Ebrehe tamam, dedi. Yemen kadınları, uzun müddet Erencede ile münasebette bulunmadan önce zifafa giremez oldular. Bir müddet sonra Yemenliler onu öldürdüler. Ebrehe onlara: "Hür olma vaktiniz geldi," dedi. Necâşî, Eryât'ın öldürüldüğü haberini alınca kendisi ölmeden Ebrehe'nin kanını dökeceğine ve hâkimiyetindeki yerlere ayak basacağına dair yemin etti. Kral Necâşî'nin yemin ettiği haberi Ebrehe'ye ulaşınca ona şöyle yazdı: "Ey kral! Eryât senin kölendi. Ben de senin kölenim. Benim üzerime gelerek senin hükümranlığını sarsmak ve askerlerini öldürmek istedi. Ben ona dedim ki krala bir elçi göndereyim. Eğer kral sana savaşmaktan kaçınmanı emrederse savaşmaktan kaçınırsın aksi takdirde ben hâkimiyetim altında olan her şeyi sana teslim ederim," diye söyledim. Ancak bu teklifimi reddetti ve bana saldırdı. Ben de onunla savaştım ve onu mağlup ettim. Benim hâkimiyetim sana bağlıdır. Benim kanımı akıtacağına ve hâkimiyetimdeki yerlere ayak basacağına dair yemin ettiğini haber aldım. Sana kanımı bir şişe içinde gönderdim. Hâkimiyetim altındaki topraktan bir tulum toprak gönderdim. Bu seni yemininin sorumluluğundan kurtaracaktır. Ey kral! Gücünü benimle pekiştir. Ben senin kulunum. Benim izzetim senin izzetindir." Necâşî, Ebrehe'nin sözlerini hoş karşıladı ve onu görevinde bıraktı.

* * *

Şimdi söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. İbn İshâk dedi: Eryât birkaç yıl Yemen'de iktidarını sürdürdü. Ancak Habeşli Ebrehe, Yemen'deki Habeşli varlığının liderliği konusunda Eryât ile çekişti. Askerlerinin başında idi. Ancak asker- [129]
lerden bir kısmı onun tarafına bir kısmı da Eryât tarafına geçti. Ardından birbirleri üzerine yürüdüler. İki taraf birbirine yaklaşınca Ebrehe, Eryât'a: "Sen Habeşlileri çatıştırıp onları yok etmekle iyi bir şey yapmış olmayacaksın. İkimiz karşılaşalım. Hangimiz galip gelirse mağlubun askerleri galip olana katılacak," dedi.

Bunun üzerine Eryât, Ebrehe'ye, "Bana adil bir teklifte bulundun, bana karşı çık," diye haber gönderdi. Ebrehe, Eryât'a karşı çıktı. Ebrehe kısa boylu, etine dolgun ve şişmandı. Hristiyanlık dinine bağlı bir kişiydi. Eryât da meydana çıktı. İri yarı, uzun boylu ve yakışıklıydı. Elinde bir harbe vardı. Ebrehe'nin arkasında sırtını koruyan bir tepe vardı. Orada Atvede adında bir hizmetçisi vardı. İkisi birbirine yaklaşınca Eryât, harbeyi Ebrehe'nin kafasına indirdi. Hedefi kafasının ortasıydı. Ancak harbe, Ebrehe'nin alnına isabetle kaşını, iki gözünü, burnunu ve iki dudağını sıyırdı. Bu yüzden Ebrehe burnu yarık anlamında "Eşrem" lakabıyla tanındı. Ebrehe'nin kölesi Atvede de Ebrehe'nin arkasından Eryât'a saldırarak onu öldürdü. Eryât'ın askerleri Ebrehe tarafına geçtiler. Yemen'deki Habeşliler de Ebrehe'nin etrafında toplandılar. Atvede, Eryât'ı öldürünce: "Ben Atvede'yim. Eridde grubundanım. Ne baba, ne de annesini bulabiliriz." Demek istiyor ki, onun kölesi seni öldürdü. Eşrem, Atvede'ye: "Ey Atvede talebin nedir? Onu öldürdüysen dahi bize ancak diyeti düşer," dedi. Atvede şöyle dedi: "Talebim Yemen ahalisinden hiçbir gelin benimle yatmadan kocasına varmayacaktır." Ebrehe: "İsteğin karşılanacaktır," dedi. Sonra Eryât'ın diyetini çıkardı. Ebrehe bütün yaptıklarını Habeşistan Kralı Necâşî'nin bilgisi dışında yapmıştır. Necâşî bunlardan haberdar olunca çok öfkelendi ve şöyle dedi: "Komutanıma saldırdı ve emrim dışında onu öldürdü." Necâşî, Ebrehe'nin bulunduğu toprağa basacağına ve onun perçemini keseceğine (zillete duçar edeceğine) yemin etti. Ebrehe bunu haber alınca kendi saçını tıraş etti ve bir tulumu Yemen toprağıyla doldurarak Necâşî'ye gönderdi ve ona şöyle yazdı: "Ey kral! Eryât senin kulundu. Ben de senin kulunum. Senin emrin konusunda onunla ihtilafa düştük. Hepimiz senin emrindeyiz. Ancak Habeşlileri yönetmekte ben
[130] daha muktedirdim. Onu zapturapt altına almakta daha güçlü, siyaseten daha maharetliydim. Kralın yeminini haber aldığımda bütün saçımı tıraş ettim ve Yemen toprağıyla dolu bir tulum gönderdim. Kral o toprağa bassın ki yemininin gereğini yapmış sayılsın."

Mektup Necâşî'ye ulaşınca Ebrehe'den razı oldu ve ona şöyle yazdı: "Sana emrim gelinceye kadar Yemen'deki görevine devam et." Ebrehe, Necâşî'nin kendisine razı olduğunu ve onu Yemen ve oradaki Habeşliler üzerine görevlendirdiğini görünce Ebû Mürre b. Zî Yezen'e haber göndererek karısı Reyhâne bint Alkame b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân'ı ondan aldı. Reyhâne'nin Ebû Mürre'den Ma'di Yekrib adında bir oğlu ve Ebrehe'den de Mesrûk adında bir oğlu ve Besbâse adında bir kızı olmuştu. Ebû Mürre, Ebrehe'den kaçtı. Ebrehe, Ebrehe, Yemen'de ikamet etti. Onun kölesi Atvede, Ebrehe'nin kendisine bir süre için verdiği yetkiyle Yemen'i keyfi bir şekilde yönetti. Ardından Himyer veya Has'am'dan bir adam ona saldırdı ve onu öldürdü. Ölüm haberi Ebrehe'ye ulaşınca –hilim ve asalet sahibi ve Hristiyanlıkta mütedeyyin olarak– dedi ki: "Ey Yemen halkı! Artık sizde kararlı erkekler ve erkeklerin tenezzül etmedikleri işlere tenezzül etmeyeniniz vardır. Vallahi, onu görevlendirdiğimde talep ettiği şeyleri talep edeceğini bilseydim onu görevlendirmez ve ona ikramda bulunmazdım. Vallahi onu öldürdüğünüz için sizden diyet almam ve size hoşlanmayacağınız bir ceza vermem."

Ravi dedi: Daha sonra Ebrehe, San'â'da Kuleyyis Kilisesini inşa etti. O zaman yeryüzünde bu kilisenin bir benzeri görülmemişti. Akabinde kral Necâşî'ye: "Ey kral! Ben senin adına öyle bir kilise kurdum ki senden önce hiçbir krala böylesi kurulmamıştır. Ben Arap hacılarını ona yönlendirmeden durmayacağım," diye yazdı.

Araplar Ebrehe'nin Necâşî'ye yazdığı söz konusu mektup hakkında konuşunca Neseilerden Benî Fakîm ve Benî Mâlik'e mensup bir kişi öfkelendi ve Kuleyyis'e giderek, ziyareti hak eden bir yer olmadığını ima etmek için, orada tuvaletini yaptı. Olay, Ebrehe'ye haber verilince "Bu işi kim yaptı?" diye sordu. Ona: "Bunu Arapların Mekke'de ziyaret ettikleri Beyt'in bağlılarından biri yaptı. 'Arapların hacılarını Kuleyyis'e yön- [131]
lendireceğim,' dediğini duyunca öfkelenmiş ve Kuleyyis'e gidip içinde tuvaletini yapmıştır. Bununla da Kuleyyis'in bu iş için elverişli olmadığını ima etmiştir." Bunun üzerine Ebrehe

öfkelendi ve yemin ederek Kâbe'yi yıkmaya gideceğini söyledi. Bunu söylerken yanında bazı Araplar da vardı. Aralarında Muhammed b. Huzâa b. Huzâbe ez-Zekvânî es-Sülemî kavminden bir grupla Ebrehe'nin kendilerine yardımda bulunması için gelmişti. Kardeşi Kays b. Huzâa da oradaydı. Onlar Ebrehe'nin misafiriyken Ebrehe'nin kutladığı bir bayramları idrak edildi. Ebrehe bu vesileyle kuşluk vakti yemeğini getirtti. Ebrehe hayvanların hayalarını yerdi. Bunları misafirlere ikram edince birbirlerine: "Vallahi bunları yersek Araplar ömür boyu bizi ayıplayacaklar," dediler. Bunun üzerine Muhammed b. Huzâa kalktı ve: "Ey Ebrehe! Bugün bayramımızdır. Bugünde hayvanların yan ve kol etlerinden başkasını yemeyiz," dedi. Ebrehe: "Sizin için sevdiğiniz yemeklerden isteyeceğiz. Benim nezdimdeki özel konumunuzdan dolayı sevdiğim yemekten size ikram etmek istedim," dedi.

Akabinde Ebrehe, Muhammed b. Huzâa'ya taç giydirdi ve onu Mudar'ın emîri yaptı. Ona, kendi inşa ettiği Kuleyyis Kilisesini ziyaret etmeleri için seyahate çıkıp insanları davet etmesini istedi. Muhammed b. Huzâa yola çıktı. Benî Kinâne yurduna vardığında Tihâme ahalisi onun vazifesinden haberdar olmuş ve geliş amacını öğrenmişlerdi. Bu sebeple Hüzeyl'den Urve b. Hiyâd el-Milâsî adında bir adamı üzerine gönderdiler. Urve bir ok fırlatarak onu öldürdü. Kardeşi Kays da yanındaydı. Kardeşi öldürülünce Kays kaçtı ve Ebrehe'ye gitti. Kays, Ebrehe'ye durumu haber verdi. Ebrehe çok öfkelendi ve yemin ederek Benî Kinâne'nin üzerine gideceğini ve Kâbe'yi yıkacağını söyledi.

* * *

Hişâm b. Muhammed ise şöyle dedi: Ebrehe, Necâşî'nin hoşnutluğunu kazandıktan ve onu görevinde bıraktıktan sonra San'â'da bir kilise inşa etti. Bina, insanları hayran bırakan ve benzeri görülmemiş bir tarzda inşa edilmişti. Binayı altın ve her türlü renkli boyalarla süsledi. Kayser'e de yazarak San'â'da eseri ve hatırası kalıcı olan bir kilise inşa etmek istediğini bildirmiş ve ondan da yardım talebinde bulunmuş-

tu. Kayser ustalar, mozaik ve mermer göndererek yardımda bulunmuştu. Ebrehe, kilisenin inşasını tamamladığında Necâşî'ye yazarak Arap hacılarını bu kiliseye yönlendirmek istediğini bildirmişti. Araplar bu durumu haber alınca olayı vahim gördüler ve onlara ağır geldi. Bunun üzerine Benî Mâlik b. Kinâne'den bir adam yola çıktı ve Yemen'e gitti. Mabede girdi ve içinde tuvaletini yaptı. Ebrehe kızdı ve Mekke üzerine gidip Kâbe'yi yıkmayı kararlaştırdı. Habeşlilerden oluşan ordusu ile yola çıktı. Yanında fil de vardı. Zû Nefr el-Himyerî ona karşı çıktı. Ancak Himyerî'yi esir aldı. Himyerî ona: "Ey kral! Ben senin kulunum. Beni öldürme. Benim sağ olmam senin için ölmemden hayırlıdır," dedi. Necâşî onu öldürmedi. Sonra yürüyüşünü sürdürdü. Bu kez de Nüfeyl b. Habîb el-Has'amî [132] ona karşı geldi. Ebrehe onun askerlerini mağlup etti ve Nüfeyl'i esir aldı. Nüfeyl de Necâşî'den kendisini öldürmemesini istedi. Necâşî isteğini kabul etti ve onu Arap yurdunda rehber olarak kullandı.

* * *

Şimdi tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönelim. İbn İshâk dedi: Ebrehe, Kâbe üzerine yürümeye karar verince Habeşlilere emir vererek hazırlanmalarını istedi. Habeşliler gerekli hazırlığı yaptılar. Ebrehe yanına fili de aldı. Araplar olayı haber alınca olayı vahim ve korkunç bir girişim olarak telakki ettiler. Allah'ın mukaddes evini yıkmaya yeltendiği için Ebrehe'ye karşı cihat etmeyi ve onunla savaşmayı gerekli gördüler. Yemen'in eşrafı ve hükümdarlarından Zû Nefr adında bir adam ortaya çıktı; kavmini ve diğer Arapları Ebrehe'ye karşı savaşmaya ve Allah'ın evini savunmaya davet etti. Kendisine icabet edenlerle Ebrehe'ye karşı çıktı ve onunla savaştı. Zû Nefr ve adamları yenildiler. Zû Nefr esir alındı ve Ebrehe'ye götürüldü. Ebrehe onu öldürmek isteyince Zû Nefr ona: "Ey kral! Beni öldürme. Beni sağ bırakman ve senin yanında olmam senin için daha yararlı olabilir," dedi. Ebrehe onu öldürmedi ve onu bağlayarak hapsetti. Ebrehe halim bir kişiydi. Ebrehe yoluna devam ederek hedefine doğru ilerlemeyi sürdürdü. Has'am bölgesine geldiklerinde Nüfeyl b. Habîb el-Has'amî, Şehrân

ve Nâhis kabileleri ve onlara uyan diğer Arap kabileleriyle Ebrehe'ye karşı savaştılar. Ancak Ebrehe onları yendi ve Nüfeyl esir alınarak Ebrehe'ye götürüldü. Ebrehe onu öldürmek isteyince Nüfeyl ona: "Ey kral! Beni öldürme. Ben Arap diyarında senin için rehberlik yapacağım. İşte iki elim senin için Has'am'da Şehrân ve Nâhis kabileleri üzerindedir. Her iki kabile sana itaat edecektir," dedi. Bunun üzerine Ebrehe onu affetti ve serbest bıraktı. Ebrehe, Nüfeyl'i yanına aldı. Nüfeyl de ona yol gösterdi. Ebrehe, Tâif'ten geçince Mes'ûd b. Muattib, Sakîf'ten bir grupla çıkıp onu karşıladılar ve ona: "Ey kral! Biz senin kullarınız. Sana itaat edeceğiz. Aramızda sana muhalefet eden yoktur. Lât adlı putlarını kastederek bu mabedimiz senin yıkmak istediğin mabet değildir. Sen Mekke'deki Beyt'i yıkmayı düşünüyorsun. Biz sana rehber verelim, sana yol göstersinler," dedi. Bunun üzerine Ebrehe onları affetti. Ona Ebû Riğâl'ı rehber olarak verdiler. Ebrehe maiyetinde Ebû Riğâl olduğu hâlde yola devam etti. Ebû Riğâl onu Muğammis'e götürdü. Bir müddet sonra Ebû Riğâl öldü. Araplar onun kabrini taşladılar. Muğammis'te taşlanmakta olan kabir onun kabridir.

Ebrehe, Muğammis'te konaklayınca Habeşlilerden Esved
[133] b. Maksûd adında bir adamını bir grup atlıyla Mekke'ye gönderdi. Esved, Kureyş ve diğer insanların mallarını talan ederek Ebrehe'ye götürdüler. Bu mallar içinde Abdülmuttalib b. Hâşim'e ait iki yüz deve de vardı. Abdülmuttalib o sırada Kureyş'in büyüğü ve efendisiydi. Kureyş, Kinâne, Hüzeyl ve Harem'de bulunan insanlar Ebrehe'ye karşı savaşmayı düşündülerse de onunla savaşmak için güçlerinin yeterli olmadığını anlayınca bundan vazgeçtiler. Ebrehe, Hunâta el-Himyerî'yi Mekke'ye gönderdi ve ona şöyle dedi: "Bu memleketin büyüğünün ve liderinin kim olduğunu sor." Sonra ona de ki: Kral size diyor ki ben sizinle savaşmaya gelmedim. Ben Beyt'i yıkmaya geldim. Eğer onun için savaşmayacaksanız kanınızı akıtmaya ihtiyacım yoktur. Liderleri benimle savaşmak istemiyorsa onu bana getir.

Hunâta, Mekke'ye girdiğinde Kureyş'in büyüğünün ve liderinin kim olduğunu sordu. Ona liderin Abdülmuttalib b. Hişâm

b. Abdi Menâf b. Kusay olduğunu söylediler. Bunun üzerine Abdülmuttalib'e gitti ve ona Ebrehe'nin sözlü mesajını iletti. Abdülmuttalib ona: "Vallahi onunla savaşmak istemiyoruz. Buna gücümüz de yetmez. Bu Allah'ın dokunulmaz Beyti ve Halilullah İbrâhîm'in inşa ettiği evdir. Eğer Allah onu korursa onun evidir. Eğer kendisi korumazsa bizim onu savunmaya gücümüz yetmez," dedi. Ya da bu manada sözler söyledi. Hunâta ona: "Krala gel. Zira bana seni ona götürmemi emretti," diye söyledi. Abdülmuttalib, Hunâta ile birlikte ve yanında bazı oğullarını da yanına alarak Ebrehe'ye gitti. Abdülmuttalib ordugâha varınca dostu olan Zû Nefr'i sordu. Onu hapiste olan Zû Nefr'e götürdüler. Ona: "Ey Zû Nefr! Başımıza gelen bu gaile için bir çözüm biliyor musun?" diye sordu. Zû Nefr ona: "Bir kralın elinde esir olan, sabah ve akşam öldürülmeyi bekleyen bir adamın ne çaresi olacak! Senin başına gelen için elimde tek çare filin seyisi Üneys'tir. O benim dostumdur. Ona haber göndereceğim. Senin hakkında ona tavsiyede bulunacak, senin hukukunu gözetmesini söyleyecek ve krala dilediğini söylemek üzere senin için randevu almasını söyleyecek ve gücü yeterse senin için onun nezdinde tavassutta bulunmasını isteyeceğim," dedi. Abdülmuttalib: "Bu yeter," dedi.

Zû Nefr, Üneys'e haber gönderdi. Üneys geldi. Zû Nefr ona: "Ey Üneys! Abdülmuttalib Kureyş'in efendisi ve Mekke kervanının sahibidir. Ovada insanları, dağlarda da vahşi hayvanları doyurmaktadır. Kral onun iki yüz devesini alıkoymuştur. Onun için kraldan randevu al ve kral nezdinde gücün yettiği kadar ona yardımcı ol," dedi. Üneys: "Yapacağım," dedi. Üneys, Ebrehe ile konuştu. Ona: "Ey kral! Bu zat Kureyş'in lideridir. Kapında beklemektedir. Senden randevu istemektedir. O Mekke kervanının sahibi olup ovada insanları dağda vahşi hayvanları doyurur. Ona randevu ver sana talebini iletsin ve [134] ona iyi davran," dedi. Ebrehe ona randevu verdi. Abdülmuttalib büyük adamdı, iri yapılı ve yakışıklıydı. Ebrehe onu görünce ona saygı gösterdi ve kendisinden aşağı bir yerde oturmasını münasip görmeyerek yanında oturtarak ikramda bulundu. Ancak Habeşlilerin onu tahtına oturttuğunu görmelerini

de istemediği için kendisi tahtından inerek Abdülmuttalib'in yanında oturdu ve tercümanına: "Ona söyle talebi nedir?" dedi. Tercüman ona talebini sordu. Abdülmuttalib: "Kraldan talebim el koyduğu iki yüz devemi geri vermesidir," dedi. Tercüman sözlerini aktarınca Ebrehe tercümana dedi ki: "Ona söyle, onu gördüğümde ondan etkilendim. Ancak seninle konuşunca gözümden düştün. El koyduğum iki yüz deveni istiyorsun da senin ve atalarının dininin şiarı ola Beyt'i yıkmaya geldiğim hâlde onunla ilgili bana bir şey söylemiyorsun." Abdülmuttalib ona: "Develerin sahibi benim. Beyt'in de Rabbi vardır onu koruyacaktır," dedi. Ebrehe: "Bana karşı onu korumaz," dedi. Abdülmuttalib: "O, ikiniz arasındadır. Sen bana develerimi geri ver," dedi.

Bazı ilim sahipleri de derler ki: Abdülmuttalib, Ebrehe'ye gittiğinde Benî Kinâne'nin lideri Hunâta, Amr b. Nüfâse b. Adî b. Düil b. Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne ve Hüzeyl'in lideri Huveylid b. Vâsile'yi yanında götürmüş ve Ebrehe'ye geri dönüp Beyt'i yıkmaması karşılığında Tihâme'nin mallarının üçte birini teklif etmişlerdi. Ancak Ebrehe onların bu teklifini reddetmişti. Doğrusunu Allah bilir.

Ebrehe, Abdülmuttalib'e iki yüz devesini geri vermişti. Abdülmuttalib geri dönünce Kureyş'e durumu haber verdi. Ebrehe ordusunun hışmına uğramalarından endişe ederek onlara Mekke'den çıkıp dağların zirvelerine ve boğazlara yerleşmelerini emretti. Sonra maiyetinde Kureyş'ten bir grup olduğu hâlde Kâbe'nin kapısının halkasına tutunarak Ebrehe'ye karşı Allah'a yalvararak Ebrehe'ye ve askerlerine karşı yardımını dilediler. Abdülmuttalib, Kâbe'nin kapısının halkası elinde olduğu hâlde şu beyitleri dile getirdi:

Rabbim! Onlara karşı yalnız Senden yardım diliyorum: Onları muvaffak etme.

Beyt'in düşmanları Senin düşmanlarındır. Beldelerini tahrip etmelerine izin verme.

Sonra şu beyitleri de söyledi:

Allah'ım! Kul kendisine ait mesken ve barınağı savunur. Sen de ha- [135]
remini savun.

Onların haçı ve planı senin tedbirini yarın geçersiz kılmasın.

Eğer yaparsan senin işin muhakkak hayırlıdır. Senin dediğin ve takdirin evladır.

Sen yapacak olursan yaptığın iş ile takdirini icra etmiş olursun.

Ülkelerinin muhariplerini yığın yığın getirdiler. Fillerini de getirdiler ki, Senin iyalini esir alsınlar

Senin haremine tuzaklarıyla kastettiler. Cehaletleriyle bu işe kalkıştılar ve Senin azametini düşünmediler.

Şu beyitleri de dillendirdi:

Bir azgın gelip de tasallut ettiği zaman ona karşı selameti yarattığın gibi umarız ki bizi selamete çıkarırsın.

Zilletten başka bir şey elde edemeden ayrılıp gittiler. Helak ve bela onları orada yok ediyordu.

İzzeti ararken senin haremini çiğneyenlerden daha kirli bir kavim görmedim.

Abdülmuttalib, Kâbe kapısının halkasını açık bıraktı ve Kureyşlilerle birlikte dağların tepelerine çıktılar ve orada korunmaya çalışarak Ebrehe'nin Mekke'ye girdiğinde ne yapacağını beklemeye koyuldular. Sabahladığında Ebrehe, Mekke'ye girmeye hazırlandı. Filini de hazırlayarak ordusunu seferber etti. Filin adı Mahmud idi. Ebrehe, Kâbe'yi yıkmaya, ardından da Yemen'e dönmeye azmetmişti. Fili harekete geçirdiklerinde Nüfeyl b. Habîb el-Has'amî ona doğru yöneldi ve yanında durarak kulağından tuttu: "Ey Mahmud! Çök, sonra da geldiğin yöne doğru dön. Zira Allah'ın haram beldesindesin."[35] Sonra elini kulağından çekti. Bunun üzerine [136]
fil çöktü. Nüfeyl ise hızlı bir şekilde dağa tırmandı. Habeşliler kalksın diye fili kamçıladılarsa da fil yerinden kıpırdamadı. Baltayla kafasına vurdular, yine kalkmadı. Ayağa kalksın diye ucu sivri değneklerini vücudunun ince yerlerine batırarak kanattılar. Yine kalkmadı. Yemen'e doğru yönlendirdiler. Bu-

35 Savaş ve canlılara kastetmenin haram olduğu bölge ve belde demektir. Cahiliye döneminde de düşman düşmanıyla burada barış içinde yaşardı. Özellikle dört haram ayda barış daha titiz bir şekilde korunurdu (çev.).

nun üzerine kalkıp hızlı adımlarla yürümeye başladı. Şam'a doğru yönlendirdiler. Yine hızlı adımlarla yürüdü. Doğuya doğru yönelttiler, yine aynı şeyi yaptı. Onu tekrar Mekke'ye yönelttilerse de yürümedi ve çöktü. Allah onların üzerine deniz tarafından kırlangıca benzer kuşlar gönderdi. Her bir kuş üç tane taş taşıyordu. Birini gagasıyla diğerlerini de iki ayağıyla taşıyordu. Nohut ve mercimek büyüklüğünde olan bu taşlar kime isabet ederse onu helak ederdi. Ancak, bu taşlar hepsine isabet etmedi. Geldikleri yol istikametinde kaçışarak bir an önce dönüş yoluna koyulmaya çalıştılar. Bu arada onlara Yemen yolunu göstermesi için Nüfeyl b. Habîb'i sorup duruyorlardı. Nüfeyl b. Habîb başlarına gelen musibeti görünce şöyle dedi:

Kaçış nereye! Allah sizin peşinizdedir. Burnu yarık adam galip değil mağluptur.

Yine Nüfeyl şöyle dedi:

Bizden sana selam olsun ey Rüdeyna! Sabah vakti gözümüz aydın oldu.

Bir akşam vakti sizden ateş peşinde olan biri geldi. Bizim nezdimizde onun gücü bir şeye yetmedi.

Ey Rüdeyna! Taşların atıldığı yerde onu keşke bizim gördüklerimizi görebilseydin.

O zaman beni mazur görecek ve görüşlerimi takdir ederek arada geçenlere üzülmeyecektin.

Kuşları gördüğümde Allah'a hamdettim ve üzerimize taş atılmasından korktum.

Herkes Nüfeyl'i sorup duruyordu. Sanki Habeşlilerin benden alacakları vardı.

Habeşliler yollarda dökülüyor ve bütün güzergâhlarda helak oluyorlardı. Ebrehe'ye de taşlar isabet etti. Onu yanlarında taşıyarak götürürlerken peş peşe parmakları düşüyordu. [137] Her bir parmağı düştüğünde yerinden kan ve irin akıyordu. Onu San'â'ya yetiştirinceye kadar bu durumu devam etti. Artık bir kuş yavrusu gibiydi. Rivayete göre göğsü yarılıncaya kadar ölmedi.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Abdullah b. Osman b. Ebî Süleymân ve babasından naklen; Muhammed b. Abdurrahman b. es-Selmânî bize babası, Abdullah b. Amr b. Züheyr el-Ka'bî, Ebû Mâlik el-Himyerî ve Atâ b. Yesâr'dan rivayetle; Muhammed b. Ebî Sa'd es-Sekafî bize Ya'lâ b. Atâ, Vekî' b. Udus ve amcası Ebû Rezîn el-Ukaylî'den rivayetle; Saîd b. Müslim bize Abdullah b. Kesîr, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan rivayet etti. Bu zevatın rivayetleri şöyledir:

Necâşî, Eryât Ebû Sahm'ı dört bin askerle Yemen'e gönderdi. Eryât âdeta Yemen'in başını döndürdü ve ona galip geldi. Krallara verdi ve fakirleri zelil kıldı. Bunun üzerine Habeşlilerden Ebrehe el-Eşrem, Ebû Yeksûm adında bir şahıs ortaya çıktı ve insanları kendisine itaat etmeye çağırdı. İnsanlar davetine icabet ettiler. Eryât'ı öldürdü ve Yemen'e hâkim oldu. Ebrehe insanların hac mevsiminde hazırlık yaparak Beytülharam'a gittiklerini gördü. İnsanların nereye gittiklerini sordu. Mekke'deki Allah'ın evine hacca gittiklerini söylediler. Ebrehe: "Binası neyle yapıldı?" diye sordu. "Taştan," diye cevap verdiler. Ebrehe: "Neyle giydirilir?" diye söyledi. "Keçilerin kıllarından dokunan kumaştan," dediler. Ebrehe: "Mesih İsa'ya yemin olsun, ondan daha iyisini sizin için inşa edeceğim," dedi ve onlar için beyaz, kırmızı, sarı ve siyah mermerden bir bina inşa etti ve onu altın ve gümüş tezyinatla süsleyip mücevheratla kapladı. Kapılarının levhaları ve çivileri altındandı. Mücevherattan tezyinatla aralarını süsledi. Büyük bir kırmızı yakutu da ona astı. Bir perdeyle onu örttü. Güzel kokulu ağaçla aydınlatılırdı. Duvarlarına misk sürülürdü. Ebrehe insanlara bu evi ziyaret etmelerini emretti. Birçok Arap kabilesi yıllarca onu ziyaret ettiler. Bazı insanlar içinde kalarak ibadet ettiler, Allah'ı andılar ve dinî merasimlerini icra ettiler. Nüfeyl el-Has'amî ise onun için kötü şeyler düşünüyordu. Bir gece içinde bir hareketsizlik sezdi. Bunun üzerine bir dışkı getirdi ve kıble duvarına sürdü ve bir leş getirerek içine attı. Durum Ebrehe'ye haber verilince çok kızdı ve Araplar kendi "Evleri" için bu işe kalkıştılar, o Evi taş üstünde taş bırakmayacak şekilde yıkacağım. Necâşî'ye de yazdı ve durumdan haberdar etti ve Mahmud adındaki filini göndermesini istedi. Bu fil iriliği, cüssesi ve gücü bakımından âdeta yeryüzünde bir benzeri yoktu. Necâşî onu gönderdi. Fil Ebrehe'ye getirilince Ebrehe insanlarla birlikte ve maiyetinde Himyer'in lideri ve Nüfeyl b. Habîb

el-Has'amî olduğu hâlde yürüyüşe geçti. Harem'e yaklaşınca adamlarına baskınlar yapıp insanların hayvanlarını talan etmelerini emretti. Bu baskınlarda Abdülmuttalib'in develerini de aldılar. Nüfeyl, Abdülmuttalib'in dostuydu. Abdülmuttalib develer konusunda Nüfeyl ile görüştü. Nüfeyl de Ebrehe ile görüştü ve şöyle dedi: "Ey kral! Arapların lideri ve en kıymetlisi sana geldi. O Arapların en şereflisidir. Asil atlarla insanları taşır, mallarıyla ikramda bulunur ve rüzgâr estikçe insanlara yedirir." Sonra Abdülmuttalib'i Ebrehe ile görüştürdü. Ebrehe ona: "Talebin nedir?" diye sordu. Abdülmuttalib: "Develerimi bana geri vereceksin," dedi. Ebrehe: "Senin hakkında duyduklarım vehimden başka bir şey değildir. Ben sandım ki sizin şerefiniz olan 'Ev'iniz hakkında benimle konuşacaksın," dedi. Abdülmuttalib: "Sen develerimi ver. İşte Beyt orada! Onun Rabbi vardır. O onu koruyacaktır," dedi. Ebrehe, develerin Abdülmuttalib'e geri verilmesini emretti. Abdülmuttalib develerini teslim alınca onları kurban etmek üzere boyunlarına nişanlar taktı ve onları Harem'e saldı ki ona dokunan olursa Harem'in Rabbinin gazabına uğrasınlar. Ardından Abdülmuttalib yanında Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm, Mut'im b. Adî ve Ebû Mes'ûd es-Sekafî olduğu hâlde Hira'ya çıktı ve şu beyitleri dillendirdi:

Allah'ım! İnsan meskenini savunduğu gibi sen de Haremini savun.
Onların haç ve planı yarın Senin tedbirini geçersiz kılmasın.
Onları kıblemize musallat edersen, Senin mutlaka bir bildiğin vardır.

Ravi dedi: Ebabil kuşları deniz tarafından gelmeye başladı. Her kuş üç taş taşıyordu: Biri gagasında, ikisi de iki ayağındaydı. Kuşlar bu taşlarla onları taşladılar. Taşlar neye isabet ederse onu parçalıyordu. Düştükleri yerler tutuşuyordu. Bu musibetle kızamık ve suçiçeği hastalıkları baş gösterdi. Meyvesi acı ağaçlar ortaya çıktı. Taşlar onları âdeta kuruttu. Ardından da Allah silip süpüren bir sel gönderdi. Sel onları sürüp denize döktü.

[139] Ravi dedi: Ebrehe ve geride kalan maiyeti kaçtılar. Ebrehe'nin azaları dökülüyordu. Necâşî'nin fili Mahmud ise çöktü

ve Harem'e gitmeye yeltenmedi. Bu yüzden kurtuldu. Diğer fil ise Kâbe üzerine gitmeye yeltenince taşlandı. Rivayete göre orduda on üç fil vardı. Abdülmuttalib, Hira'dan indi. Habeşlilerden iki adam gidip onun başını öptüler ve: "Meğerki sen daha iyi biliyordun," dediler.

İbn Humeyd bize şöyle dediğini anlattı: Seleme bize İbn İshâk, Ya'kûb b. Utbe b. el-Mugîre b. Ahnes'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

Arap diyarında ilk defa kızamık ve suçiçeği hastalıkları o yıl göründü. Yine özerlik otu, Ebucehil karpuzu ve *uşer* (dikenli ağaç türlerinden biri) gibi, ilk acı ağaç meyveleri de o yıl göründü.

* * *

İbn İshâk dedi: Ebrehe ölünce oğlu Yeksûm, Yemen kralı oldu. Yeksûm babasının adıyla anılırdı. Himyer ve Yemen kabileleri onlara boyun eğdi ve Habeşlilerin baskısına maruz kaldılar. Kadınlarını nikâhladılar, erkeklerini öldürdüler ve oğullarını Araplarla aralarında tercüman çalıştırdılar.

Ravi dedi: Allah Habeşlileri Mekke'den geri gönderince ve başlarına musibet gelince Araplar Kureyşlileri takdir ettiler. Onlar için: "Allah'ın yakın kulları. Allah onlar için düşmanlarını bertaraf etti ve düşmanlarının şerrinden korudu," dediler.

Ravi dedi: Yeksûm ölünce kardeşi Mesrûk işbaşına geçti. Yemenlilerin maruz kaldığı bela ve zillet uzadı. Nitekim Habeşlilerin Yemen hâkimiyeti Eryât'ın Yemen'e girmesiyle başlamış ve Farsların Mesrûk'u öldürmesiyle son bulmuştur. Bu dönemde Eryât, Ebrehe, Yeksûm ve Mesrûk olmak üzere dört kişi Yemen'i yönetti. Bu dönem yetmiş iki yıl sürmüştür. Derken Ebû Mürre ile anılan Seyf b. Zî Yezen el-Himyerî ortaya çıktı ve Rum Kralı Kayser'e gitti. Kayser'e içinde bulundukları şartları şikâyet etti. Habeşlileri Yemen'den çıkarmasını ve kendisinin oraya hükmetmesini, istediği bir Rum'u vali olarak göndermesini söyledi. Ancak Kayser onun şikâyetini nazarıitibara almadı ve istediğini bulamadı. Bunun üzerine oradan ayrıldı ve Hîre'ye giderek Nu'mân b. Münzir ile görüştü. Nu'mân, Kisrâ'nın Hîre ve Irak'taki Arap bölgelerinin valisiydi. Nu'mân'a içinde

bulundukları zillet ve belayı anlattı. Nu'mân ona: "Her yıl Kisrâ ile bir görüşmem oluyor. Yanımda kal, o ziyareti vakti geldiğinde seni de yanımda ona götüreyim," dedi. Seyf, Nu'mân'ın
[140] yanında kaldı. Nu'mân, Kisrâ ile görüşmesine gidince Seyf'i de yanına alarak onu Kisrâ'ya götürdü. Nu'mân, Kisrâ ile görüşüp onunla olan işini bitirince Kisrâ'ya Seyf b. Zî Yezen ve talebi hakkında bilgi verdi. Ondan Seyf'e randevu vermesini istedi. Kisrâ, Nu'mân'ın ricasını kabul etti. Kisrâ tacının bulunduğu makamının eyvanında otururdu. Tacı büyük bir ölçek kadardı. Yakut, zümrüt, inci, gümüş ve altınla süslenmişti. Meclisinin kemerine altın bir zincirle bağlıydı. Boynu tacını taşıyamıyordu. Meclisinde otururken başını taca sokuyordu. Makamında otururken yüzünü örten elbiseleri çıkarırdı. Onu bu vaziyette gören heybetinden mutlaka çökerdi. Seyf b. Zî Yezen huzuruna çıkınca çöktü sonra şöyle dedi: "Ey kral! Kargalar ülkemizi istila ettiler." Kisrâ: "Hangi kargalar? Habeşliler mi yoksa Sindliler mi?" diye sordu. Seyf: "Habeşliler. Onlara karşı bana yardım etmen ve onları memleketimden çıkarman için sana geldim. Memleketimde hâkimiyet senin olsun. Sen bizim için onlardan daha iyisin," dedi. Kisrâ: "Senin memleketin bizden uzaktır. Kaynakları kıttır. Develeri ve davarları vardır. Bunlara da ihtiyacımız yoktur. Bu yüzden Fars ordusunu Arap diyarında bir çıkmaza sürüklemek istemiyorum. Esasında buna ihtiyacım da yoktur," dedi ve emir vererek kendisine tam on bin dirhem verildi ve güzel bir şekilde giydirildi.

Seyf bunları teslim aldıktan sonra çıktı ve gümüş paraları çocuklara, köle ve cariyelere dağıtmaya başladı. Çok geçmeden Kisrâ'ya gidildi ve ona: "Kendisine ikramda bulunduğun Arap parasını insanlara dağıtıyor. Onu çocuklara, köle ve cariyelere veriyor," denildi. Kisrâ: "Bu adam ilginçtir. Onu bana getirin," dedi. Onu huzuruna getirdiler. Kisrâ ona: "Kralın sana verdiği hediyeleri insanlara dağıtıyormuşsun," dedi. Seyf: "Kralın bana verdiklerini ne yapacağım? Memleketimin dağları altın ve gümüştür. –Seyf bununla memleketinde gözü olmayan krala memleketini cazip bir ülke olarak takdim etmek istedi.– Krala geldim ki beni zulümden ve zilletten kurtarması için geldim,"

dedi. Kisrâ ona: "Yanımda bir müddet kal, senin durumunu düşüneyim," dedi. Seyf, Kisrâ'nın yanında ikamet etmeye başladı.

Kisrâ vezirlerini ve danışmanlarını topladı ve onlara: "Bu adam ve talebi için ne dersiniz?" Onlardan biri: "Ey kral! Senin hapishanelerinde öldürülmek üzere alıkoyduğun insanlar var. Bunları onunla göndersen. Eğer öldürülürlerse istediğin şey gerçekleşmiş olur. Onun memleketinde galip gelirlerse kendi mülküne mülk katmış olursun," dedi. Kral: "Bu iyi bir fikir. Bakın hapishanelerimde ne kadar mahpus var?" dedi. [141] Onları saydılar. Sekiz yüz kişi olduklarını tespit ettiler. Kral: "Bakın içlerinde soy sop olarak en iyisi kimse onu başlarına getirin," dedi. Baktılar ki en soyluları yaşlı başlı bir kişi olan Vehriz'dir. Kral onu Seyf ile gönderdi ve adamlarının başına getirdi. Onları sekiz gemiye bindirdi. Her bir gemiye yüz kişi bindi ve onlara denizde ihtiyaç duyacakları şeyler de verildi.

Denize açılınca iki gemi içindekilerle birlikte sulara gömüldü. Geride kalan altı gemi Yemen'in Aden sahillerine ulaştı. Aralarında Seyf ve Vehriz olduğu hâlde altı yüz kişi sahile çıktı. Yemen topraklarında karar kılınca Vehriz, Seyf'e "Nelerin var?" diye sordu. Seyf: "Dilediğin kadar Arap, dilediğin kadar Arap atı vardır. Benim adamlarımı adamlarına kat. Ya hep birlikte ölecek veya muzaffer olacağız," dedi. Vehriz: "Adil ve güzel söyledin," dedi. Seyf, kavminden toplayabildiği kadar topladı. Mesrûk b. Ebrehe durumu haber aldı. Bunun üzerine Habeşli askerlerini topladı ve hasımlarının üzerine gitti. İki taraf birbirine yaklaşınca askerler karşı karşıya gelince Vehriz yanında bulunan oğlu Nevzâd'ı sırtı çıplak bir atla gönderdi ve ona: "Savaşı başlat, bakalım nasıl savaşıyorlar?" dedi. Nevzâd meydana çıktı ve onlarla sınırlı çatışmalara girdi. Sonra çıkmaz bir yere sürüklendi ve oradan çıkamayınca onu öldürdüler. Bu durum Vehriz'in onlara olan öfkesini artırdı ve savaş azmini kamçıladı.

İnsanlar saf konumuna girince Vehriz: "Bana onların kralını gösterin," dedi. Ona: "Karşıda fil üzerinde başında tacı olan, iki gözü arasında kırmızı bir yakut bulunan şahsı görüyor mu-

sun?" dediler. Vehriz: "Evet," dedi. İşte kral o, dediler. Vehriz: "Biraz bekleyin," dedi. Uzun bir süre bekledikten sonra Vehriz: "Adam ne üzerinde?" dedi. "Bineğini değiştirmiş. Şimdi at üzerinde," dediler. Vehriz: "Yine bekleyin," dedi. Uzun bir müddet bekledikten sonra Vehriz: "Adam ne üzerindedir?" diye sordu. Onlar: "Bineğini değiştirmiş, şimdi katır üzerindedir," dediler. Vehriz: "Eşeğin yavrusu üzerinde yani. O ve mülkü zillete duçar olsun. Ben ona bir ok atacağım. Adamlarının hareket etmediklerini görürseniz, bilin ki hedefi şaşırmışım. O zaman benden işaret bekleyin. Eğer adamlarının harekete geçip etrafında yığıldıklarını görürseniz hedefi isabet ettiğimi bilin ve siz de onlara saldırın," dedi.

Vehriz yayını gerdi. Rivayete göre çok sert olduğu için on-
[142] dan başka hiç kimse onu geremiyordu. Sonra emir vererek iki muhafızı getirildi. Sonra yayına bir ok koydu ve onu gerdi. Sonra fırlattı ve Mesrûk'un iki gözü arasındaki yakuta isabet ederek başını deldi ve arkasından çıktı. Bunun üzerine bineğinden düştü. Habeşli askerler etrafında toplandılar. Tam bu sırada Farslar saldırıya geçti. Habeşliler ise hezimete uğradı. Katledildiler. Geri kalanlar ise her yöne kaçtı. San'â'ya girmek üzeri ilerleyen Vehriz, kapıya geldiği zaman "Sancağım indirilmiş olarak girmeyeceğim, kapıyı yıkın," dedi. Bunun üzerine San'â kapısı yıkıldı ve Vehriz sancağı elleri arasında olduğu hâlde San'â'ya girdi.

Yemen'de hâkimiyeti sağladıktan sonra Vehriz, Kisrâ'ya: "Ben senin adına Yemen'de hâkimiyeti sağladım ve içindeki Habeşlileri çıkarttım," diye yazdı ve ele geçirdiği ganimetleri gönderdi. Kisrâ ona, Seyf b. Zî Yezen'i Yemen'e hükümdar yapmasını emretti. Kisrâ, Seyf b. Zî Yezen'e yıllık olarak belli miktarda cizye ve haraç vergisi koydu. Ayrıca Vehriz'e de kendisine dönmesini söyledi. Vehriz, Seyf b. Zî Yezen'i Yemen'e vali olarak bıraktı ve Kisrâ'ya döndü. Seyf'in babası Zû Yezen de Yemen'de hüküm sürmüştü.

İbn Humeyd'in Seleme ve İbn İshâk'tan naklen Himyer, Habeşliler ve Yemen'deki hâkimiyetleriyle Kisrâ'nın Yemen'deki

Habeşlilerle savaşmak üzere asker göndermesi hakkında bize naklettiği rivayet böyledir.

* * *

Hişâm b. Muhammed ise şöyle demiştir: Ebrehe'den sonra Yeksûm işbaşına geçti. Ardından Mesrûk başa geçti. Mesrûk, Kisrâ b. Kubaz döneminde Vehriz tarafından öldürüldü ve Habeşliler Yemen'den sürüldü.

Ravi dedi: Hişâm b. Muhammed'in rivayetinde anlatıldığına göre Ebû Mürre el-Feyyâd Zû Yezen, Yemen'in eşrafındandı. Reyhâne bint Zî Ceden onun karısıydı. Reyhâne'nin Ebû Mürre'den bir oğlu oldu. Ebû Mürre ona Ma'di Yekrib adını verdi. Reyhâne güzel bir kadındı. Ebrehe onu Ebû Mürre'den zorla aldı ve onunla evlendi. Bunun üzerine Ebû Mürre, Yemen'i terk etti ve Benî Münzir'den bir hükümdara sığındı. – Sanırım bu zat Amr b. Hind'dir.– Ebû Mürre bu zata kendisi için Kisrâ'ya bir mektup yazarak kendisinin kıymetli ve şerefli bir insan olduğunu ve bir iş için kendisinden yardım almaya geldiğini söylemesini istedi. Amr ona: "Acele etme. Her yıl benim onunla bir görüşmem var. Az bir vakti kaldı," dedi. Ebû Mürre, Amr'ın yanında bekledi. Amr, Kisrâ ile görüşmeye gidince Ebû Mürre de onunla gitti. Amr b. Hind, Kisrâ'nın huzuruna çıktı. Görüşmede Zû Yezen'in asaletini ve durumunu anlattı. Ayrıca onun için Kisrâ'dan randevu istedi. Ebû Mürre içeri girince Amr ona yer açtı. Kisrâ bunu görünce anladı ki Amr hükümdarın huzurunda Ebû Mürre'ye ancak kıymetinden dolayı iltifat etti. Kisrâ ona ilgi gösterdi ve ona nazik davranarak güzelce isteğini dinledi. Ona: "Seni getiren durum nedir?" diye sordu. Ebû Mürre: "Ey kral! Siyahiler ülkemizi istila ettiler. Bize karşı kralın huzurunda zikredemeyeceğimiz çirkin eylemlerde bulundular. Kral bizim hüsnüzannımıza icabet etmeyi uygun görür de ümidimizi gerçekleştirir ve benimle bir ordu göndererek düşmanı ülkemizden defedip mülkünü bizim ülkemize kadar yayarsa bu onun alicenaplığı olacaktır. Kaldı ki bizim ülkemiz en verimli ülkelerden biri olup nimetleri bol bir ülkedir. Kralın mülküne mücavir Arap bölgeleri gibi değildir," diye sözünü bitirdi. [143]

Kisrâ dedi: "Ülkenizin anlattığın vasıflarda olduğunu biliyorum. Hangi siyahiler ülkenizi istila ettiler? Habeşliler mi, yoksa Sindliler mi?" Ebû Mürre: "Habeşliler," dedi. Anuşirvan: "İsterdim ki hüsnüzannına uygun hareket edeyim ve senin talebini karşılayarak seni göndereyim. Ancak ordu için senin ülkene gitmek oldukça zordur. Askerlerimi tehlikeye atmak istemiyorum. Yine de senin talebin hakkında düşüneceğim. Sen de dilediğin gibi hareket et," dedi.

Hükümdar, Ebû Mürre'nin misafir edilmesini ve ona ikramda bulunulmasını emretti. Ebû Mürre ölünceye kadar hükümdarın yanında kaldı. Ebû Mürre, Himyerî lehçesiyle Kisrâ hakkında bir kaside söylemişti. Kasideyi Kisrâ'ya tercüme ettiler. Kisrâ kasideyi beğendi.

Reyhâne bint Zî Ceden, Ebrehe'ye bir oğlan çocuğu doğurdu. Ebrehe ona Mesrûk adını verdi. Ma'dîkerib b. Zî Yezen de Ebrehe'nin üvey oğlu olarak annesinin yanında büyüdü. Bir gün Ebrehe'nin bir oğlu ona sövdü. "Allah sana ve babana lanet etsin," dedi. O zamana kadar Ma'di Yekrib, babasının Ebrehe olduğunu biliyordu. Bunun üzerine annesine geldi ve ona: "Babam kimdir?" dedi. Reyhâne: "Ebrehe'dir," dedi. Ma'di Yekrib: "Hayır, vallahi o babam değildir. Babam olsaydı falanca bana böyle sövmezdi," dedi. Bunun üzerine annesi babasının Ebû Mürre el-Feyyâd olduğunu itiraf etti ve hikâyesini ona anlattı. Bu durum Ma'di Yekrib'i etkiledi ve bunun etkisinde kaldı.

[144] Daha sonra Ebrehe öldü. Ardından başa geçen oğlu Yeksûm da öldü. Bunun üzerine Zû Yezen'in oğlu Rum Kralına gitmek üzere yola çıktı. Kisrâ'ya gitmedi. Zira Kisrâ babasına yardım etmekte gecikmişti. Ancak Rum Kralından umduğunu bulamadı. Dindaşlık saikiyle kralın Habeşlilerden yana tavır takındığını gördü. Bu sebeple Kisrâ'ya gitmeyi düşündü. Bir gün Kisrâ atına binerken Zû Yezen'in oğlu önüne çıktı ve ona: "Ey Hükümdar! Benim senden bir miras alacağım vardır," diye seslendi. Kisrâ eve dönünce onu çağırttı. Ona: "Kimsin ve miras alacağın nedir?" diye sordu. Adam: "Ben kendisine

yardım vaadinde bulunduğun ancak kapında ölen Yemenli Zû Yezen'in oğluyum. Şimdi sana geldim. Babama olan vaadini talep etmeye geldim. Bu benim hakkımdır, senin de ödemek durumunda olduğun bir mirastır," dedi. Bunun üzerine Kisrâ ona acıdı ve bir miktar para verilmesini emretti. Genç adam çıktı ve paraları savurmaya başladı. İnsanlar da parayı topladılar. Kisrâ ona haber göndererek: "Bunu neden yaptın?" diye sordu. Adam: "Ben sana mal talebiyle gelmedim. Bana asker vermen ve beni zilletten kurtarman için geldim," dedi. Kisrâ adamın sözlerinden etkilendi ve ona: "Bekle, senin talebini değerlendireceğim," dedi. Kisrâ adama istediği askerî yardım için vezirleriyle istişarede bulundu. Mûbezân ona: "Bu gencin bir hakkı var. Zira size yöneldi. Babası da sizin kapınızda ve huzurunuzda öldü. Ayrıca ona yardım sözü verilmişti. Hükümdarın hapishanelerinde güçlü ve mert insanlar vardır. Hükümdar uygun görse onları bu gençle gönderse uygun olur. Eğer zafer kazanırlarsa bu zafer hükümdarındır. Eğer ölürlerse kendisi ve ülkesinin insanları onların şerrinden emin olurlar. Herhâlde bu görüş doğruluktan uzak bir görüş değildir."

Kisrâ: "Bu iyi bir fikir," dedi ve bu vasıflarda hapishanelerde bulunan mahpusların tespit edilmesini emretti. Yapılan sayımda sekiz yüz kişi oldukları görüldü. Hükümdar, Vehriz adında okçularından bir komutanı onların başına getirdi. Kisrâ onu bin komutana bedel olarak görüyordu. Hükümdar onları donattı ve takviye etti. Her bir gemiye yüz kişi olmak üzere sekiz gemiyle taşınmalarını emretti. Gemiler denize açıldıktan sonra iki tanesi battı ve altı tanesi emniyet içinde sahile vardı. Hadramut sahiline çıktılar. Mesrûk; Habeşli, Himyerli ve Araplardan oluşan yüz bin kişilik bir orduyla onları karşıladı. Buna karşılık Zû Yezen'in oğluna çok sayıda insan katıldı. Vehriz deniz kenarına konuşlandı ve denizi arkasına aldı. Mesrûk onların azlığını görünce işlerini bir an önce bitirmeye heveslendi ve Vehriz'e şöyle bir mesaj gönderdi: "Görüyorum ki seninle çok az asker var. Sen de benimle çok asker olduğunu görüyorsun. Buna rağmen seni getiren nedir? Sen [145] kendini ve maiyetindekileri kandırmışsın. İstersen sana fırsat

vereyim ülkene dön. Seni hicvetmeyeceğim, sana ve adamlarına benden ve askerlerimden hiçbir zarar gelmeyecektir. Dilersen de hemen seninle vuruşalım. Dilersen de sana mühlet vereyim durumu düşün ve arkadaşlarınla danış."

Vehriz durumun vahametini anladı ve gücünün onlara yetmeyeceğini düşündü. Bu sebeple Mesrûk'a: "Bir süreliğine aramızda bir saldırmazlık taahhüdünde bulunalım. Kararımızı verinceye kadar ve bu sürenin bitimine kadar birbirimizle savaşmayalım," diye haber gönderdi.

Mesrûk bu teklife olumlu cevap verdi. Vehriz ve Mesrûk askerleri arasında beklemeye başladılar. Süre üzerinden on gün geçmişti ki Vehriz'in oğlu atına bindi ve karşı tarafın ordugâhına yaklaştı. Sonra atı onu düşman ordusunun kalbine kadar götürdü. Düşman askerleri onu öldürdüler. Vehriz bundan habersizdi. Oğlunun ölüm haberi ona ulaşınca Mesrûk'a: "Aramızda malumunuz olan bir anlaşma vardı. Buna rağmen neden oğlumu öldürdünüz?" diye haber gönderdi. Mesrûk ona: "Oğlun bize saldırdı ve ordumuzun kalbine kadar ilerledi. Bizim kendini bilmez bazı adamlarımız feveran ederek onu öldürdüler. Ben de onun öldürülmesini hoş görmedim," diye cevap verdi. Vehriz gelen elçiye: "O benim oğlum değil, bir veledizina idi. Benim oğlum olsaydı aramızda kararlaştırdığımız süre bitene kadar sabırlı davranacak ve ihanet etmeyecekti," diye söyledi. Ardından da emir vererek herkesin görebileceği şekilde cesedinin açık araziye atılmasını emretti. Ayrıca mühlet bitene kadar şarap içmeyeceğine ve başını yıkamayacağına dair yemin etti.

Müddetin bitimine bir gün kala onları getiren gemilerin yakılmasını, üzerlerindekiler dışında fazla kıyafetlerin de ateşe atılmasını emrettikten sonra yanlarında bulunan erzakın da getirilmesini istedi. Erzak getirilince "Bu erzakı yiyin," dedi. Karınları doyunca artakalanın denize dökülmesini söyledi. Sonra onlara bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Gemileri yakmama gelince; artık memleketinize dönmenize imkân kalmadığını bildirmek istedim. Yaktığım kıyafetleriniz ise Ha-

beşliler size galip gelirlerse onlara sahip olmalarını istemedim. Denize döktüğüm erzak ile de sizin bir gün için de olsa [146] yaşamanıza vesile olacak bir erzak olmasını istemedim. Benimle birlikte savaşan ve sabır gösteren insanlar olacaksanız bana söyleyin. Aksi takdirde sırtımdan çıkana kadar bu kılıcımın üzerine yaslanayım. Zira düşmanlarımın beni öldürmelerine fırsat vermek istemiyorum. Ondan sonra komutanınız olarak kendimi öldürdükten sonra hâlinizin ne olacağını siz düşünün." Onlar: "Hayır, son ferdimiz ölünceye veya muzaffer oluncaya kadar seninle birlikte savaşacağız," dediler.

Müddetin bittiği günün sabahı olunca Vehriz askerlerini seferber etti ve denizi arkasına aldı. Sonra askerlerine hitap ederek onları sabırlı olmaya teşvik etti. Onların önünde iki yol bulunduğunu söyledi. Ya düşmana galip gelecek ya da onurlu olarak öleceklerdi. Onlara yaylarının dolu olmasını emretti ve şöyle dedi: "Size emrettiğim zaman onları ok yağmuruna tutun." Yemenliler daha önce okla savaşmaya şahit olmamışlardı. Mesrûk ise başında tacı ve iki gözü arasında yumurta büyüklüğünde kırmızı bir yakut olduğu hâlde bir fil üzerinde sonu görülmeyen bir orduyla ilerledi. Mesrûk zaferden başka bir şey görmüyordu. Vehriz ise gözleri artık zayıf görüyordu. Yanındakilere: "Bana reislerini gösterin," dedi. Ona: "Filin üzerindeki şahıstır," dediler. Bir süre sonra filin sırtından inip bir ata bindi. Vehriz'e "Şu anda bir ata bindi," dediler. Vehriz onlara: "Kaşlarımı yukarı kaldırın," dedi. Zira yaşlılıktan kaşları gözleri üzerine sarkmıştı. Bunun üzerine bir kefiyeyle bağladılar. Sonra bir ok çıkarıp yayına koydu ve: "Bana Mesrûk'u gösterin," dedi. Mesrûk'u ona gösterdiler. Onu görünce de askerlerine: "Onları ok yağmuruna tutun," dedi. Onlar ok atmaya başladılar. Kendisi de yayına yöneldi ve onu okla doldurduktan sonra oku fırlattı. Ok bir ip gibi hedefe doğru hızla gitti ve Mesrûk'un alnına isabet etti. Mesrûk bineğinin sırtından düştü ve bu hamlede çok sayıda Habeşli öldürüldü. Liderlerinin öldürüldüğünü görünce onların safı dağıldı. Artık mutlak bir hezimete uğramışlardı. Vehriz oğlunun cesedinin hemen gömülmesini ve yerine Mesrûk'un cesedinin atılması-

nı istedi. Sayılamayacak kadar ganimet elde edildi. Bir okçu, Habeşli, Himyerli ve Araplardan elli altmış kişilik grupları
[147] mukavemet göstermeden önüne katıp elleri bağlı olarak götürüyordu. Vehriz: "Himyer ve Araba dokunmayın. Siyahilere yönelin ve onlardan kimseyi bırakmayın," dedi. Habeşliler öldürüldü ve âdeta onlardan kimse kalmadı. Araplardan bir adam devesi üzerinde bir gün ve bir gece boyunca kaçtı. Arkasına dönüp baktığında heybesine bir ok saplandığını görünce: "Vay annemin başına gelen! Bu kadar uzaklık ve bu kadar uzun yoldan sonra mı?" diye söyledi. Okun kendisine yetiştiğini sandı. Vehriz ilerleyerek San'â'ya girdi ve Yemen topraklarına hâkim olup vilayetlere amillerini gönderdi.

İbn Zî Yezen, Vehriz ve Farsların yaptıkları hakkında Ebü's-Salt Ebû Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî şu beyitleri dile getirdi:

Öcünü almak için İbn Zî Yezen yıllarca denizde seyrüsefer etti.

Herakliyus'a gitti ancak onlar helak olmuşlardı ve onda isteklerine bir karşılık bulamadı.

Yedi sene sonra da Kisrâ'ya gitti. Ey İbn Zî Yezen! Ne de çok uzaklara gittin?

Nihayet asil insanları getirip geldi. Yemin ederim ki harekâtını çok uzattın.

Kralların Şahinşahı olan Kisrâ gibi kim ona yardım etti? Savaş gününde kim Vehriz gibi saldırabildi?

Allah'ım onlar ne büyük bir topluluktu. İnsanlar içinde onların benzerleri yoktu.

Onlar alicenap, büyük, beyaz yüzlü ve kahraman insanlardı. Onlar ormanda yavrularını büyüten aslanlardı.

Develer üzerinden oklarını fırlatırlar. Sanki Acem sırmalı mahfelerde seyrediyorlar.

Siyah köpekler üzerine salınmış aslanlar olarak gönderildin. Onlardan kaçıp kurtulan izini kaybettirdi.

Başında tacın olduğu hâlde ve yaslanmış olarak Gumdan kasrının üstünde ikametin mübarek olsun.

[148] *Onlar helak olmuşken sen misk sür. Bugün hırkalarını saldıkça sal.*

İzzet ve ikram budur. İçildikten sonra idrara dönüşen suyla karışık iki bardak süt ikramı değil.

Şimdi tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönelim. İbn İshâk dedi: Vehriz, Seyf'i Yemen'de işbaşına geçirip de Kisrâ'ya dönünce Seyf, Habeşlilere tasallut ederek onları öldürmeye ve kadınların karnını deşmeye başladı. Çok küçük ve düşkün kimseler hariç hepsini yok etti. Bu küçük grubu köleleştirdi. Bir kısmı da harbeleriyle eli altında hünerlerini sergileyen kişiler olarak kaldılar. Uzun olmayan bir süre için bu şekilde hüküm sürdü. Derken bir gün Habeşliler harbeleriyle gösterilerini sergilerken Seyf aralarından geçti. Habeşliler harbeleriyle ona saldırıp öldürdüler. Habeşli bir adam tekrar başkaldırdı ve onlara saldırarak Yemen'i karıştırdı ve fesat çıkararak kan akıttı. Haber Kisrâ'ya ulaşınca Vehriz'i dört bin kişilik bir Fars birliği ile Yemen'e gönderdi. Yemen'de hiçbir siyahiyi ve Yemenli kadından doğma büyük veya küçük hiçbir siyahi evladını sağ bırakmamasını istedi. Siyahilerle Yemenlilerin evliliklerinden doğan saçı kıvırcık kişileri da öldürmesini tembih etti.

Vehriz yola çıktı ve Yemen'e girdi. Kisrâ'nın talimatını yerine getirdi. Yemen'de ne kadar Habeşli varsa öldürdü. Yaptıklarını Kisrâ'ya yazılı olarak bildirdi. Bunun üzerine Kisrâ onu Yemen valisi yaptı. Vehriz ölünceye kadar buradaki görevini sürdürdü ve topladığı haracı da Kisrâ'ya yolladı. Kisrâ, Vehriz'in oğlu Merzebân'ı onun yerine görevlendirdi. Merzebân da ölünceye kadar Yemen'i idare etti. Onun ölümünden sonra da oğlu Binecan'ı görevlendirdi. O da ölünceye kadar başta kaldı. Ölümünden sonra da Hurre Husre b. Binecan'ı işbaşına getirdi.

Daha sonra Kisrâ ona kızdı. Kisrâ, Yemenlilerin onu boyunları üzerinde taşıyarak kendisine getireceklerine dair yemin etti. Yemenliler onu Kisrâ'ya götürdüler. Kisrâ'nın huzuruna çıkınca Farslı bir lider onu karşıladı ve Kisrâ'nın babasına ait bir kılıcı üzerine attı. Kisrâ bu vesileyle onu ölümden kurtardı ve onu terk etti. Sonra Yemen'e Bâzân'ı gönderdi. Allah, resulü Muhammed'i elçi olarak gönderinceye kadar Bâzân, Yemen'de hüküm sürdü.

Rivayete göre Kisrâ Anuşirvan ile Rum Kralı Yahtiyanus
[149] arasında bir mütareke yapılmıştı. Derken Yahtiyanus'un Şam Araplarının başına getirdiği Hâlid b. Cebele ile Kisrâ'nın Umman, Bahreyn, Yemâme, Tâif ve Hicaz bölgesi Araplarının başına getirdiği Münzir b. Nu'mân arasında bir husumet vuku buldu. Hâlid b. Cebele, Münzir b. Nu'mân'ın hâkimiyeti altındaki topraklara saldırdı ve çok sayıda insanı katletti. Çok miktarda ganimet de elde etti. Münzir bu durumu Kisrâ'ya şikâyet etti ve ondan Rum Kralına yazarak Hâlid'in yaptığı haksızlıkları telafi etmesini istedi. Bunun üzerine Kisrâ, Yahtiyanus'a yazarak aralarındaki mütareke ve barış antlaşmasını hatırlattı ve onun hâkimiyetindeki Arap bölgesi valisi Hâlid b. Cebele'nin kendi hâkimiyetindeki Arap bölgesi valisine tecavüzünü de dile getirdi. Kisrâ ayrıca Yahtiyanus'tan Hâlid'in elde ettiği ganimetleri Münzir'e iade etmesinden başka, öldürdüğü insanların diyetini de vermesini istedi. Kisrâ mektubunda dile getirdiği hususları hafife almamasını Yahtiyanus'tan istedi. Zira böyle bir durum iki taraf arasında mevcut mütareke ve barış antlaşmasının ihlali anlamına gelmektedir.

Kisrâ, Yahtiyanus'a art arda mektuplar yazmasına rağmen Yahtiyanus mektupları dikkate almadı. Bunun üzerine Kisrâ savaşa hazırlandıktan sonra Rum diyarına karşı doksan bin civarında bir orduyla harekete geçti ve Dârâ, Ruhâ, Menbic, Kınnesrîn, Haleb ve Şam diyarının en gözde şehri Antakya, Fâmiye, Humus ve bu şehirlere mücavir birçok beldeyi savaş yoluyla ele geçirdi. Bu şehirlerdeki mal ve ganimetlere el koydu. Antakya şehrinin insanlarını esir alarak Sevâd bölgesine nakletti. Kisrâ verdiği talimatla bu insanlar için Antakya şehrinin benzeri bir şehir kurulmasını istedi. Nitekim bu konuya daha önce değinmiştim. Rûmiye adını alan bu şehre, Antakya'dan getirilen insanlar iskân edildi. Burayı vilayet yaptı ve Yukarı Nehrevan, Orta Nehrevan, Aşağı Nehrevan, Bâderâya ve Bakusya olmak üzere beş nahiyeye ayırdı. Kisrâ, Rûmiye'ye naklettiği Antakyalı insanlara erzak tahsisatı verdi. Kisrâ on-
[150] lara merhametli davransın diye başlarına Ahvâz bölgesinden Hristiyan bir adamı getirdi. Bu adamı daha önce kendi ticari

mamullerinden sorumlu kılmıştı. Berâz adındaki bu şahısla aynı dine mensup oldukları için onunla ünsiyet bulmaları ve uyuşmalarını murat etmiştir. Diğer Şam ve Mısır şehirlerini Yahtiyanus büyük miktarda mal ve parayla satın almıştır. Ayrıca her sene haraç vermeyi taahhüt etmiş ve ülkesine saldırmayacağına dair söz vermişti. Buna dair Kisrâ'ya bir taahhütname yazmış ve Rumların ileri gelenleriyle birlikte buna imza atmıştır.

Fars hükümdarları Kisrâ Anuşirvan'dan önce kimi vilayetlerden üçte bir, kimilerinden dörtte bir, kimisinden beşte bir, kimisinden de altıda bir haraç alıyorlardı. Bu oranlar, arazinin neyle sulandığına ve arazinin mamur ve verimli olmasına göre tespit ediliyordu. Kelle vergisi olarak malum oranda bir vergi alırlardı. Kubaz b. Firuz hükümdarlığının son döneminde daha sağlıklı vergi tahsilatı için dağları ve ovalarıyla toprakların ölçümünün yapılmasını istedi. Arazi ölçümü yapıldıysa da bu işi neticeye ulaştırmaya ömrü vefa etmedi. Oğlu Kisrâ işbaşına geçince bu işin tamamlanması, zeytin ve hurma ağaçlarıyla nüfusun sayımının[36] yapılması talimatını verdi. Daha sonra kâtiplerine bu işlemlerin icmalinin yapılmasını emretti. Kâtipler bunu da yaptılar. Bunun üzerine umumi bir izinle insanların huzuruna çıkmasını istedi. Sonra haraç kâtibine yapılan işlemlerle mahsul türlerinin vergi oranlarını, hurma ve zeytin ağaçlarıyla nüfusun sayısını insanlara okumasını emretti. Kâtip bunları okuduktan sonra Kisrâ onlara şöyle dedi: "Biz ölçülen hurma ve zeytin sahalarıyla sayılan nüfusa haraç ve vergi koymayı ve bu vergileri sene içinde üç taksitte tahsil etmeyi uygun gördük. Toplanacak haraç ve vergileri beytülmâlde saklamak suretiyle sınır boylarındaki herhangi bir merkezde ya da herhangi bir bölgemizde bir karışıklık ya da hoşlanmayacağımız bir durum ortaya çıkarsa bu duruma karşı tedbir almak veya kararlı bir şekilde çözmeye çalışırken mali harcama yapma ihtiyacını duyduğumuzda beytülmâlde biriken mallar bizim için hazır bir kaynak olacaktır. Her ihti-

36 Bu sayım genel olmakla birlikte yirmi ila elli yaş arasındaki insanları kapsamaktadır. Zira bu yaştakiler kelle vergisine tâbiydiler (çev.).

yaç duyduğumuzda vergi ve haraç toplamak zorunda kalmayacağız. Sizler bu yaptıklarımız ve aldığımız kararlar konusunda ne düşünüyorsunuz?"

Bu konuda hiç kimse bir görüş ileri sürmedi ve tek bir kelime söylemedi. Kisrâ sorusunu üç kere tekrarladı. Bunun üzerine içlerinden bir adam kalktı ve şöyle dedi: "Ey Hükümdar! Allah sana uzun ömürler versin, ömrünü tamamlayan bir üzüm bağı, kuraklığa maruz kalabilen bir ekin, kuruyan bir nehir, suyu kesilebilen bir kanal veya bir pınara haraç koymak
[151] suretiyle fâni şeyleri kalıcı bir haraca nasıl tâbi tutuyorsun?" Kisrâ: "Ey uğursuz adam! Sen insanların içinde hangi sınıftansın?" dedi. Adam: "Kâtiplerdenim," dedi. Kisrâ: "Ölünceye kadar ona hokkalarla vurun," dedi. Kâtipler kendilerinin bu fikirde olmadıklarını göstermek maksadıyla adamı döverek öldürdüler. İnsanlar: "Ey Hükümdar! Bize koyduğun haraçtan razıyız," dediler.

Kisrâ kanaat ve nasihat ehlinde bazı kişileri seçti. Onlara talimat vererek kendisine arz edilen arazi alanlarıyla hurma, zeytin ve vergiye tâbi nüfusu gözden geçirip halkın menfaatini ve refahını temin edecek kadar bunlara vergi koymalarını ve neticeyi ona arz etmelerini emretti. Bunun üzerine her biri vergiler konusundaki görüşünü ortaya koydular ve konuları kendi aralarında değerlendirdiler. Heyet, insan ve hayvanların hayatını idame eden buğday, arpa, pirinç, üzüm, hurma, otlak ve ağaçlık arazi ve zeytin gibi ürünlere vergi koymayı kararlaştırdılar. Buğday ve arpa tarlalarının her bir *cerîb*ine[37] bir dirhem, üzüm bağının her bir cerîbine sekiz dirhem, yeşil otlak ve ağaçlık arazinin her bir cerîbine yedi dirhem, her dört Acem hurma ağacına bir dirhem, kalitesi düşük her altı hurma ağacına bir dirhem, her altı zeytin ağacına bir dirhem vergi koydular. Bahçe içinde olmayan ve münferit olanlara ise vergi koymadılar. Geri kalan yedi çeşit ürünü ise vergiden muaf tuttular. Böylelikle insanlar geçimlerinde güçlendiler. Nüfusa da vergi koydular. Ancak ünlü aileler ve şahsiyetlerle savaşçılar,

37 Bir alan ölçüsüdür. Kâtib Kudame'den nakledildiğine göre üç bin altı yüz arşındır (çev.).

kahinler, kâtipler ve hükümdarın hizmetinde olanlar bundan muaf tutuldular. Bu verginin oranları farklı ön görüldü. Kişi başına ve gelire göre on iki, sekiz, altı ve dört dirhem olarak tespit edildi. Yirmiden aşağı ve elliden üzeri yaştakileri de bundan muaf tuttular. Bu vergi düzenlemesini Kisrâ'ya arz ettiler. Kisrâ bunu onayladı ve uygulamaya konulmasını istedi. Ayrıca yılda dört, ayda bir ve üç taksitte toplanmasını emretti. Buna Ebrasyar yani "uzlaşılan durum" adını verdi. Ömer b. el-Hattâb, Fars diyarını fethettiğinde bu vergileri onaylamış ve zimmîleri bu vergi sistemine tâbi tutmuştur. Ancak suyu bol her bir cerîb araziye, tıpkı ekilmiş arazi gibi taşıyabileceği [152] kadar vergi koydu. Ayrıca buğday ve arpa ekilen her bir cerib araziye de bir *kafîz*[38] yerine iki kafîz koydu. Bu vergiyle askerin ihtiyaç duyduğu erzakı karşıladı. Ömer özellikle Irak'ta Kisrâ'nın koyduğu bir cerîb arazi vergisiyle hurma, zeytin ve kelle vergilerini değiştirmedi. Kisrâ'nın ilga ettiği maaşlar konusunda da bir değişiklik yapmadı.

Kisrâ ayrıca talimat vererek koyduğu vergilerin tedvin edilmesini, bir nüshasının kendi divanında tutulmasını, bir nüshanın da vergi amillerine verilmesini, bir nüshanın da vilayet kadılarına tevdi edilmesini istedi. Aynı zamanda kadılara talimat vererek vergi amillerinin ellerindeki vergi kayıtlarından fazla vergi koymalarına engel olmalarını emrettiği gibi ekini ve mahsulü afetlere maruz kalanların vergilerini, gördükleri zarar oranında indirmelerini, ölen kişilerle yaşı elliyi geçen kişilerin kelle vergisinin düşürülmesini ve amillere bunları bildirmesi için bunların kayıtlarının kendisine gönderilmesini emretti. Ayrıca yirmi yaşın altında olanlardan vergi alınmasına da engel olmalarını kadılardan talep etti.

* * *

Kisrâ kâtiplerden Bâbek b. Beyrevân adında –mürüvvet sahibi, okçuluk mahareti olan yeterli derecede iyi meziyetli– bir adamı savaş divanına sorumlu tayin etmişti. Adam Kisrâ'ya:

38 Kadîm bir çeşit ölçek olup on altı kg.dır. Bir arazi ölçüsü olarak da yüz kırk dört arşındır (çev.).

"Ordusuyla ilgili hükümdarın durumunun düzenli hâle gelmesi için ihtiyaç duyduğum şeyler gerçekleşmeden benim görevim hakkıyla ifa edilemez," dedi. Bunun üzerine hükümdar ona istediği yetkiyi verdi. Bâbek emir vererek askerlerin resmîgeçit yaptıkları yerde kendisi için bir platform kurulmasını emretti. Platformun üzerine *susencerd* yaygısı ve yünden bir kilim serildi. Bunların üzerine de dayanılacak yastıklar konuldu. Ardından adam bunların üzerinde yerini aldıktan sonra bir görevli askerlere seslenerek süvarilerin atları üzerinde ve silahlarını kuşanmış olarak, piyadeler de silahlı olarak hazır bulunmalarını istedi. Askerler verilen talimata uygun olarak hazır bulundu. Ancak Kisrâ'yı aralarında görmeyince dağılmalarını emretti. İkinci gün çağırıcı aynı çağrıyla çağrısını yaptı. Asker toplandı. Ancak Kisrâ'yı yine göremedi. Bunun üzerine gitmelerini ve sabah tekrar dönmelerini emretti. Üçüncü gün çağrıcısına tekrar çağrıda bulunmasını ve çağrıda: "Askerin intikalini gören herkes, bunlar taç ve taht sahibi de olsa hazır bulunacaktır," diye duyurmasını istedi. Bu
[153] bir azim işidir, bunda savsaklama olamaz. Bu işte tarafgirlik olmaz. Bu duyuru Kisrâ'ya haber verilince tacını başına koydu, silahlarını kuşandı ve Bâbek'e geldi. Süvarinin bulundurması gereken teçhizat: At zırhı, savaşçı zırhı, cevşen (bir çeşit zırh), iki bacak zırhı, bir kılıç, bir mızrak, bir kalkan, kemere bağlı demir bir çubuk, bir balta, içinde iki yay ve otuz ok bulunan bir cube ve silahşorun miğferine astığı ve arkaya saldığı birbiriyle örülmüş iki yay telinden oluşuyordu.

Kisrâ, Bâbek'in huzurunda sırt tarafına salınan iki kavis teli hariç tam teçhizatlı olarak geçti. Bâbek, Kisrâ'nın adını es geçmedi. Ona: "Ey hükümdar tarafgirliğin ve hoşgörüyle muamelenin geçerli olmadığı adil bir yerde bulunuyorsun. Gerekli olan bütün silah ve teçhizatı bulunduracaksın," diyerek Kisrâ'ya iki yay telinin eksik olduğunu hatırlattı. Bunun üzerine Kisrâ onları tedarik etti. Ardından Bâbek'in çağırıcısı şöyle seslendi: "Baş silahşora dört bin dirhem vardır!" Sonra Bâbek, Kisrâ'nın geçişine izin verdi. Ondan sonra Kisrâ ayrıldı. Hükümdar muhariplere para olarak atıyyeler vermeyi tercih ediyordu.

Bâbek söz konusu mekândan ayrılınca Kisrâ'ya gitti ve ona şöyle dedi: "Ey hükümdar! Bugün sana kaba davrandıysam bana tevdi ettiğin görevi hakkıyla yerine getirmeme matuftu. Bu yetkimi hükümdarın istediği şekilde icra etmemin en muhkem yoludur." Kisrâ: "Halkımızın menfaatine dönük ve durumunu düzeltmeye matuf hiçbir icraat bize kaba ve haşin gelmedi," dedi.

Kisrâ Yemen ahalisinden Seyfân b. Ma'dîkerib adında – bazılarına göre Seyf b. Zî Yezen– maiyetinde Yemen'e asker gönderdi. Bu askerler orada bulunan Habeşlileri öldürdüler ve Yemen'i istila ettiler. Yemen Kisrâ'ya boyun eğince Hint diyarından mücevherat yurdu Serendib'e büyük bir orduyla komutanlarından birini gönderdi. Komutan oranın hükümdarına savaş açtı ve onu öldürerek ülkesini istila etti. Kisrâ'ya da çok miktarda mal ve mücevherat götürdü.

Fars diyarında çakallar yoktu. Bu hayvanlar Türk yurdundan Kisrâ Anuşirvan döneminde bu diyara geldi. Haber Kisrâ'ya ulaşınca bundan sıkıntı duydu ve mûbez-i mûbezânı çağırdı. Ona: "Bize bu hayvanların ülkemize yayıldığı haberi [154] ulaştı. İnsanlar bu olayı önemsediler. İnsanların bunu önemsemelerine şaşırdık. Zira bu hayvanlar kıymetsizdir. Bu konuda ne düşündüğünü bize anlat," dedi.

Mûbez-i mûbezân ona: "Ey hükümdar! Allah sana uzun ömürler versin. Ben fakihlerimizden işittim. Diyorlardı ki: Bir beldede adalet zulmü bastırmazsa ve onu silip süpürmezse, o beldenin sakinleri düşmanlarının saldırılarına maruz kalırlar ve hoşlanmadıkları şeylerin istilasına uğrarlar. Korkarım ki bu hayvanların ülkende yayılması bu musibetin bir parçasıdır." Çok geçmemişti ki Kisrâ'ya bazı Türk savaşçıların ülkesinin en uzak bölgesine saldırdıkları haberi ulaştı. Bunun üzerine Kisrâ vezirlerine, yönetim işlerinde maiyetinde çalışanlar hakkında adaletten şaşmamalarını ve işlerinde adaleti rehber edinmelerini emretti. Kisrâ adaleti uyguladığından, savaş külfetine katlanmadan ve bu konuda bir bedel ödemeden Allah düşmanlarını defetti.

Kisrâ'nın eğitimli ve ahlaklı evlatları vardı. Kendinden sonra hükümdarlığı oğlu Hürmüz'e bıraktı. Hürmüz'ün annesi Hatun ve Hakan'ın kızıydı. Kisrâ, onun iktisat ve emanet ehli olduğunu biliyor ve devleti iyi idare edip halkına iyi muamele edeceğini umuyordu.

Resulullah'ın (sav.) doğumu Kisrâ Anuşirvan dönemine ve Ebrehe el-Eşrem'in Habeşlilerle ve filleri de kullanarak Kâbe'yi yıkmak üzere Mekke seferini gerçekleştirdiği yıla rastlamaktadır. Kisrâ'nın işbaşına geçmesinin kırk ikinci yılına tesadüf etmektedir. Araplar için önemli bir gün olan Cebele Günü de bu yılda vuku bulmuştur.

[155] **Resulullah'ın (sav.) Doğumu**

İbnü'l-Müsennâ bize şöyle dedi: Vehb b. Cerîr bize şöyle dediğini anlattı: Babam bana şöyle dedi: Muhammed b. İshâk, Muttalib b. Abdillah b. Kays b. Mahreme, babası ve dedesinden naklen şöyle rivayet etti:

"Ben ve Resulullah (sav.), Fil Yılında doğduk."

Ravi dedi: Osman b. Affân, Benî Amr b. Leys'ten Kubâs b. Eşyem'e: "Yaşça sen mi yoksa Resulullah (sav.) mi büyüktür?" diye sordu. Kubâs: "Resulullah (sav.) benden büyüktür. Ancak ben ondan önce doğdum," diye cevap verdi. "Ben filin kurumuş ve yeşilimsi tersini olaydan bir yıl sonra gördüm. Ümeyye b. Abdi Şems'i de pirifâniyken kölesi tarafından götürülüp getirildiğini gördüm," dedi. Bunun üzerine oğlu: "Ey Kubâs! Sen ne dediğinin farkındasın," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Muttalib b. Abdillah b. Kays b. Mahreme, babası ve dedesi Kays b. Mahreme'den naklen şöyle dediğini anlattı:

"Ben ve Resulullah (sav.) Fil Yılında doğduk. İkimiz yaşıtız."

Hişâm b. Muhammed'den bana nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Resulullah'ın (sav.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib, Kisrâ Anuşirvan'ın hükümdarlığının yirmi dördüncü yılında doğdu. Resulullah (sav.) da Kisrâ'nın kırk ikinci yılında doğdu."

Yahyâ b. Maîn'den naklen şöyle dediği bana anlatıldı: Haccâc b. Muhammed bize Yûnus b. Ebî İshâk, Ebû İshâk ve Saîd b. Cübeyr'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini anlattı:

"Resulullah (sav.) Fil Yılında doğdu."

İbrâhîm b. el-Münzir'den naklen bana şöyle dediği anlatıldı: Abdülazîz b. Ebî Sâbit bize şöyle dedi: Zübeyr b. Mûsâ, Ebû el-Huveyris'ten bize şöyle anlattı: [156] Abdülmelik b. Mervân'ın Kubâs b. Eşyem el-Kinânî el-Leysî'ye şöyle dediğini işittim:

"Ey Kubâs! Sen mi büyüksün yoksa Resulullah (sav.) mı?" Kubâs: "Resulullah benden büyüktür. Ben ondan yaşça büyüğüm. Resulullah (sav.) Fil Yılında doğdu. Oysa annemle filin kurumuş tersinin yanında durduğumuzu hatırlıyorum," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Fil Yılında rebîülevvel ayının on ikinci gününde pazartesi günü doğdu. Bir rivayete göre o İbn Yûsuf'un evi olarak bilinen evde dünyaya gelmiştir. Rivayet edildiğine göre Resulullah (sav.) bu evi Akîl b. Ebî Tâlib'e hibe etmiştir. Bu ev, vefat edinceye kadar Akîl'in elinde kalmıştır. Onun evlatları bu evi Haccâc b. Yûsuf'un kardeşi Muhammed b. Yûsuf'a satmışlardır. O, İbn Yûsuf'un evi diye bilinen evini inşa etti ve o evi de inşa ettiği eve dâhil etti. Sonraları Hayzurân onu buradan çıkardı ve onu namaz kılınan bir mescit hâline getirdi.

İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme bize şöyle dedi: İbn İshâk dedi ki: İnsanların söylentilerine istinaden derler ki –ancak Allah bilir– Resulullah'ın (sav.) annesi Âmine bint Vehb, Resulullah'a (sav.) hamile kaldığında kendisine gelinmiş ve şöyle denilmiştir: "Sen bu ümmetin efendisine hamilesin. Doğduğunda şöyle de: 'Onu bir olan Allah'ın inayetiyle her haset edenden sakınırım.' Sonra da ona Muhammed adını ver." Yine ona hamile kaldığı zaman içinden bir nur çıktığını ve o nur ile Şam diyarındaki Busrâ kasırlarını gördüğünü söylemiştir. Onu doğurduğunda dedesi Abdülmuttalib'e: "Bir torunun doğmuştur. Gel onu gör," diye haber gönderdi ve ona, çocuğa hamile kaldığında gördüklerini, kendisine neler söylendiğini ve ona ne isim vermesi istendiğini anlattı.

Muhammed b. Sinân el-Kazzâz bize Ya'kûb b. Muhammed ez-Zührî, Abdülazîz b. İmrân, Abdullah b. Osman b. Ebî Süleymân b. Cübeyr b. Mut'im, babası, İbn Ebî Süveyd es-Sekafî, Osman b. Ebi'l-Âs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti: [157]

Annem bana, Resulullah'ın (sav.) annesi Âmine bint Vehb'in Resulullah'ı doğurduğu gece bu doğumun tanıklarından olduğunu söyledi. Evde nelere baksam ondan nur yansıyordu. Yıldızlara bakarken yaklaştıklarını ve "neredeyse üzerime düşecek" diyordum.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Derler ki: Abdülmuttalib onu alıp Kâbe'nin içinde Hübel'in huzuruna götürdü ve Allah'ın lütfuna şükretti. Sonra onu götürüp annesine verdi. Ardından onun için bir sütannesi aradı ve Benî Sa'd b. Bekir'den Halîme bint Ebî Züeyb adında bir kadını sütannesi olarak tercih etti. Soy ağacı şöyledir: Halîme bint Ebî Züeyb Abdullah b. el-Hâris b. Şicne b. Câbir b. Rizâm b. Nâsire b. Fusayye b. Sa'd b. Bekir b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân b. Mudar. Halime'nin kocası Hâris b. Abduluzzâ b. Rufâa b. Millân b. Nâsıra b. Fusayye b. Sa'd b. Bekr b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân b. Mudar'dır. Sütkardeşleri ise, Abdullah b. Hâris, Üneyse bint Hâris ve Hizâme bint Hâris'tir. Hizâme, Şeymâ adıyla bilinir ve kavmi arasında ancak bu adıyla tanınırdı.

Bu sıfatıyla Halîme bint Abdillah el-Hâris Resulullah'ın (sav.) sütannesidir. Rivayete göre onlarda kaldığı süre içinde Şeymâ da annesiyle beraber ona bakardı.

İbn İshâk'ın dışındaki ravilere gelince: Bu hususta Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Mûsâ b. Şeybe, Umeyre bint Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik ve
[158] Berre bint Ebî Tüczee'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Resulullah'ın ilk sütannesi Süveybe'dir. Onu Mesrûh adındaki oğluyla beraber birkaç gün emzirdikten sonra Halîme geldi (ve onu aldı). Nitekim Süveybe ondan önce Hamza b. Abdülmuttalib'i de emzirmişti. Resulullah'tan (sav.) sonra da Ebû Seleme b. Abdulesed el-Mahzûmî'yi emzirdi.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen; Hennâd b. es-Serî bize Yûnus b. Bükeyr ve İbn İshâk'tan; Hârûn b. İdrîs el-Asam bana el-Muhâribî ve İbn İshâk'tan; Saîd b. Yahyâ el-Emevî bize amcası Muhammed b. Saîd, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in kölesi Cehm b. Ebü'l-Cehm ve Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) sütannesi Halîme bint Ebî Züeyb es-Sa'diyye şöyle anlatıyordu: «Kocası, emzikli oğlu ve bir grup Benî Sa'dlı kadınla süt çocuğu bulmak amacıyla evlerimizden çıktık. Kurak bir yıldı. Her şeyi alıp götüren bir yıl. Beyaz dişi bir eşek üzerinde yola çıkmıştım. Yanımızda yaşlı bir deve vardı. Bir damla süt dahi vermiyordu. Hepimiz açlıktan ağlayan ve sütümün karnını doyurmaya yetmediği çocuğumun ağlamasından uyuyamıyorduk. Yaşlı devemizde de onu besleyecek süt yoktu. Yağmurun yağmasını ümit ediyor ve bir çıkış yolu bekliyorduk. Benim eşeğim zayıflığı sebebiyle kafilenin hareket kabiliyetini kısıtlamıştı. Bu onlara zor gelmişti. Nihayet Mekke'ye ulaşıp da emzikli çocuk arayışına koyulduk. Resulullah (sav.) kafilemizdeki kadınların hepsine teklif edildi. Ancak kime teklif edildiyse yetim olduğu söylenince onu almayı reddettiler. Zira hepimiz çocuğun babasından maddi destek bekliyorduk. Yetim bir çocuğun annesi ve dedesi- [159]
nin bize ne katkısı olabilir ki diye düşünüyorduk. Bu yüzden yetim bir çocuk almayı cazip görmüyorduk. Benim dışımda birlikte geldiğim kadınların hepsi bir süt çocuğu bulmuştu. Dönmeye karar verdiğimiz zaman eşime dedim ki: "Kadın arkadaşlarım arasında süt çocuğu almamış tek kadın olarak dönmek istemiyorum. Vallahi dönüp o yetimi alacağım." Eşim: "Yapabilirsin," dedi. Belki Allah onun sayesinde evimize bereket ihsan edecek. Bunun üzerine gidip onu aldım. Beni buna mecbur eden, başka bir çocuk bulamayışımdı. Onu alıp kafileme döndüm. Onu kucağıma aldığımda her iki memem süt doldu ve doyasıya süt emdi. Kardeşi de doyasıya emdi. Sonra ikisi uykuya daldılar. Oysa benim çocuğum (doyasıya süt emip uyumazdı). Eşim de yaşlı devemize baktı bir de ne görsün! Memeleri süt dolmuştu. Onu sağdı ve ikimiz doyasıya içtik. O gece en hayırlı gecemiz oldu. Sabahladığımda eşim bana: "Ey Halîme! Bilir misin? Vallahi, mübarek bir çocuk almışsın," dedi. Ben: "Vallahi ben de bunu umuyorum," dedim. Sonra yola çıktık. Eşeğime binerek onu da yanıma aldım. Vallahi benim eşeğim kafileyi geride bıraktı ve onların eşeklerinden hiçbiri onu geçemedi. Benim arkadaşlarım bana: "Ey

Ebû Züeyb'in kızı! Bizi bekle. Bu senin aynı eşeğin değil mi?" diyorlardı. Ben onlara: "Vallahi aynı eşektir," dedim. Onlar: "Vallahi buna bir şeyler oldu," dediler. Sonra Benî Sa'd'daki evlerimize ulaştık. Allah'ın arzında oradan daha kurak olan bir yer bilmiyorum. Ancak onu getirdikten sonra davarlarımız akşam doymuş ve memeleri sütle dolmuş olarak döner ve bizler onları sağar ve sütlerini içerdik. Diğer insanlar ise bir damla sağmazlar ve hayvanlarının memelerinde bir damla süt bulamazlardı. Hatta bizim kavmimiz çobanlara: "Ebû Züeyb'in kızının çobanının hayvanlarını otlattığı yerde otlatın," diyorlardı. Ancak yine de davarları aç olarak ve bir damla süt vermez durumda akşam vakti dönerlerdi. Buna karşılık davarlarım tok ve memeleri süt dolu olarak dönerlerdi. Onunla işlerimiz hep hayırlı oldu. İki yaşını tamamlayınca onu sütten kestim. Gelişimi emsallerinden daha hızlıydı. İki yaşını tamamladığında iri bir çocuk olmuştu. Onu annesine götürdük. Ancak bir daha bizde kalmasını şiddetle arzu ediyorduk. Zira onun bereketini çok görmüştük. Annesiyle konuştuk ve ona:
[160] "Oğulcuğumu büyüyünceye kadar bende bıraksan. Zira onun için Mekke vebasından endişe ediyorum," dedim. Ona çok ısrar ettik ve tekrar onu geri almayı başardık. Onunla evimize döndükten birkaç ay sonra evimizin arkasında kardeşiyle hayvanlarımızın yavrularıyla bulunuyorlardı. Derken kardeşi süratli bir şekilde yanımıza geldi. Bana ve babasına: "Kureyşli kardeşim var ya, beyaz elbiseli iki adam ona geldiler. Onu yatırdılar ve karnını yardılar. İçini karıştırıp duruyorlar," dedi. Bunun üzerine babasıyla koşarak çıktık. Onu, yüzü ıslak ve ayakta duruyor bulduk. Babasıyla onu aramıza aldık ve ona: "Oğulcuğum neyin var?" dedik. O: "Bana beyazlara bürünmüş iki kişi geldi. Beni yatırdılar ve karnımı yararak içimde bilmediğim bir şeyler aradılar," dedi. Bunun üzerine tekrar evimize döndük. Babası bana: "Ey Halîme! Korkarım bu çocuğu cinler çarptı. Henüz çarpmanın etkisi ve belirtileri ortaya çıkmadan onu ailesine götür," dedi. Bunun üzerine onu taşıyıp annesine götürdük. Annesi: "Ey kadın! Onu neden getirdin? Senin yanında kalmasını çok arzu ediyordun, ne oldu?" dedi.

Halîme: "Allah oğulcuğumu bağışladı ve belli bir yaşa geldi. Ben de üzerime düşeni yaptım. Başına bir şeyler gelmeden ve arzu ettiğin şekilde onu sana teslim etmeyi düşündüm," dedi. Annesi: "Hayır, sebep bu olmasa gerek. Bana doğruyu söyle," dedi. Âmine beni sıkıştırınca ona olayı anlattım. Bunun üzerine bana: "Anlaşılan ona karşı şeytandan korktun," dedi. Ben: "Evet," dedim. Âmine: "Hayır, şeytan ona asla zarar veremez. Benim oğlumun özel bir durumu vardır. Sana onunla ilgili bir şey anlatayım mı?" dedi. Ben: "Anlat," dedim. Âmine: "Ona hamile kaldığımda benden bir nur çıktı ve bu nurla Şam diyarındaki Busrâ köşklerini gördüm. Ona hamile kaldıktan sonra hamileliğim o kadar hafif ve kolay geçti ki bu kadar hafif bir hamileliğin olacağını tahmin etmemiştim. Doğduğunda da ellerini yere koyup başını semaya kaldırdığını gördüm. Sen yine de onu bırak ve gönül rahatlığıyla git," dedi.

Nasr b. Abdurrahman el-Ezdî bize şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Ya'lâ bize Ömer b. Subeyh, Sevr b. Yezîd eş-Şe'mî, Mekhûl eş-Şamî ve Şeddâd b. Evs'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

Resulullah'ın (sav.) yanında oturuyorduk. Benî Âmir'den kavminin lideri ve büyüğü olan yaşlı bir zat geldi. Çok yaşlıydı ve bir asaya yaslanarak yürüyordu. Resulullah'ın (sav.) huzurunda ayakta durdu. Resulullah'ı (sav.) dedesinin adıyla [161] anarak, "Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Duydum ki sen insanlara gönderilmiş Allah'ın elçisi olduğunu iddia ediyorsun. Seni İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberleri gönderdiği mesajla göndermiş. Sen büyük konuşmuşsun. Oysa peygamberlik ve hilafet İsrailoğullarında iki ailedeydi. Sen ise taştan olan putlara tapanlardansın. Senin peygamberlikle ne ilişkin var? Ancak her sözün bir gerçeklik payı olabilir. Bana sözünün hakikati ve bu işe nasıl başladığını anlat," dedi. Resulullah (sav.) adamın soruş tarzını beğendi ve şöyle buyurdu: "Ey Benî Âmir'in kardeşi! Bu sorduğun sorunun cevabı biraz oturup konuşmayı gerektirir. Otur, bakalım," dedi. Bunu üzerine ayaklarını bükerek deve gibi çöktü. Resulullah (sav.) hemen söze başladı. Şöyle buyurdu: "Ey Benî Âmir'in kardeşi! Benim sözümün hakikati ve bu işin başlangıcı şöyledir: Ben babam

İbrahim'in daveti ve İsa b. Meryem'in müjdesiyim. Ben annemin ilk çocuğuyum. Bana hamile kalmakla ağırlığımı taşımış oldu. Bu dönemde arkadaşlarına hep bir ağır yükün altında olduğunu hissettiğini ifade etti. Annem bir de rüyasında karnındakinin bir nur olduğunu görmüş. Dedi ki: 'Gözlerimle nuru izliyordum. Nur gözlerimi aşıyordu ve bana doğuyu ve batıyı aydınlattı.' Daha sonra beni doğurdu. Büyüdüm. Büyürken Kureyş'in putları bana sevimsiz gösterildi. Şiir de bana sevimsizleştirildi. Benî Leys b. Bekirlerde sütannesine verilmiştim. Bir gün yaşıtlarımla vadide oynarken hurma çekirdekleriyle atışıyorduk. Derken üç kişilik bir grup geldi. Yanlarında kar dolu altından bir leğen olduğu hâlde bize geldiler. Beni arkadaşlarım arasından alıp götürdüler. Arkadaşlarım da koşarak kaçtılar. Vadinin kenarına kadar gittikten sonra tekrar dönüp üçlü gruba dönerek şöyle dediler: 'Bu çocuktan ne istiyorsunuz? O bizden biri değildir. O, Kureyş liderinin oğludur. Süt çocuğu olarak aramızda bulunuyor. Babası yaşamıyor. Yetim bir çocuktur. Onu öldürmekle neyi elde edeceksiniz? Eğer illa öldürecekseniz onun yerine bizden birini öldürebilirsiniz. Onu bırakın o bir yetimdir,' dediler. Çocuklar onların cevap vermediklerini görünce koşarak kaçtılar ve mahallelerine giderek oradakilere seslenip olayı duyurdular. Bu
[162] arada üçlüden biri bana yöneldi ve beni hafifçe yere yatırdı. Sonra göğsümden kasıklarıma kadar yardı. Ben de ona bakıyordum. Ancak etkisini hissetmedim. Sonra benim iç organlarımı çıkardı ve onları o kar ile yıkadı. Hem de güzelce yıkadı. Ardından onları yerlerine koydu. Sonra ikinci şahıs kalktı ve birincisine, sen çekil, dedi. Onu yanımdan uzaklaştırdıktan sonra elini içime soktu ve kalbimi çıkardı. Sonra onu yardı ve içinden siyah bir et parçası çıkardı ve yere attı. Sonra sağ eliyle sanki bir şey alıyor gibi davrandı. Bir de ne göreyim elinde gözleri kamaştıran, nur saçan bir mühür vardı. Onunla kalbimi mühürledi. Bunun üzerine kalbim nur doldu. Bu peygamberlik ve hikmetin nuruydu. Sonra kalbimi yerine koydu. O mührün soğukluğunu bir yıl boyunca içimde hissettim. Sonra üçüncü kişi, ikinci şahsa önümden çekil, dedi. Sonra elini

göğsümden kasıklarıma kadar götürdü ve o yarık Allah'ın izniyle kapandı. Sonra elimden tuttu ve hafifçe beni yerimden kaldırdı. Ardından karnımı yaran ilk adama: 'Onu ümmetinde on adam ile tart,' dedi. Beni onlarla tarttılar ve onlardan ağır geldim. Sonra: 'Onu ümmetinden yüz kişiyle tart,' dedi. Beni onlarla tarttılar ve onlara da ağır bastım. Sonra, 'Onu ümmetinden bin kişiyle tart,' dedi. Beni tarttılar onlara da ağır bastım. Bunun üzerine, 'Onu bırakın. Eğer onu bütün ümmetiyle tartsanız hepsine ağır basacak,' dedi. Sonra beni bağırlarına bastılar ve başımla alnımı öptüler. Sonra bana: 'Ey sevgili farkında değilsin. Senin için takdir edilenleri bilsen sevincinin haddi hesabı olmazdı,' derken mahalle sakinlerinin bütünüyle geldiğini gördüm. Sütannem de önlerinde: 'Vay zayıfım!' diye bağırıyordu. Bunun üzerine üç zat birden bana yöneldiler ve başımı ve alnımı öptüler. 'Ne sevimli bir zayıf!' diyerek bağırlarına bastılar. Sonra sütannemin eşi: 'Bir tanem,' dedi. Üç zat birlikte beni bağırlarına bastılar ve başımı ve alnımı öptüler. Sonra, 'Sen bir tanesin ne mutlu sana! Allah seninledir. Melekler ve yeryüzü ehlinden müminler de seninledir,' dediler. Sonra sütannemin kocası: 'Benim yetimim, yoksa arkadaşların arasında seni zayıf bulup bundan dolayı mı sana kastettiler,' deyince yine bana yöneldiler ve bağırlarına basarak başımı ve alnımı öptüler. Bana: 'Ne mutlu sana ey yetim! Allah indinde ne kadar kıymetlisin! Keşke senin için takdir edilen hayrı bir bilsen!' dediler. Beni vadinin kenarına kadar götürdüler. [163] Sütannem beni görünce: 'Seni bundan sonra sağ görmeyecek miyim?' dedi ve üzerime çullanarak beni kucakladı. Allah'a yemin ederim ki ben onun kucağındayken hâlâ elim bu zevattan birinin elindeydi. Gelen insanların da bu zevatı görebildiklerini sandım. Oysa onları görmüyorlardı. Hatta içlerinden bazıları: 'Bu çocuğa bir şeyler olmuş, onu cinler çarpmış. Onu kâhinimize götürün. Onu muayene edip tedavi etsin,' diyorlardı. Ben ona: 'Bahsettiğin şeyler bende yok. Benim görüşlerim sağlam ve aklım yerinde. Benim bir rahatsızlığım yoktur,' dedim. Sütannemin eşi: 'Görmüyor musunuz, onun konuşması düzgündür. İnanıyorum ki oğlumun bir rahatsızlığı yoktur,'

dedi. Ancak beni kâhine götürmekte fikir birliği ettiler. Beni alıp kâhine götürdüler. Benim durumumu ona anlattılar. O dedi ki: 'Bırakın o konuşsun. O kendi durumunu sizden iyi bilir.' Bana sordu, ben de baştan sona kadar başımdan geçeni anlattım. Sözlerimi duyduktan sonra yerinden fırladı ve beni kucaklayıp sıktı. Sonra yüksek sesle: 'Vay Arapların başına gelen! Bu çocuğu da beni de öldürün. Lât'a ve Uzzâ'ya yemin ederim ki onu bırakırsanız ve büyürse sizin dininizi değiştirecek. Sizi ve atalarınızı akılsız ilan edecek. Size muhalefet edecek ve size benzerini duymadığınız bir din getirecektir,' dedi. Bunun üzerine sütannem beni kucağından aldı ve ona: 'Sen bu çocuktan daha az akıllısın. Böyle konuşacağını bilseydim onu sana getirmezdim. Sen seni öldürecek birini bul, biz çocuğumuzu öldürecek değiliz,' dedi. Ardından beni aileme götürdüler. Ancak bir müddet daha bana yapılanların etkisinde kaldım. Göğüsten kasığa kadar olan yarığın izi ise bir ağ şeklinde kaldı. Benim sözümün aslı ve başlangıcı budur, ey Benî Âmir'in kardeşi!»

Bunun üzerine Âmirî şöyle dedi: "O'ndan başka ilah olma-
[164] yan Allah'a yemin ederim ki senin davan haktır. Şimdi sana soracağım sorulara cevap ver," dedi. Resulullah (sav.): "Dilediğini sor," dedi. Resulullah (sav.) "Dilediğini sor" anlamında "*sel ma beda leke*" yerine Benî Âmir ağzıyla "*sel anke*" tabirini kullanmıştır. Âmirî ona: "Ey Abdülmuttalib'in oğlu! İlmi artırmak neyle olur?" dedi. Resulullah (sav.): "Öğrenmeyle," diye cevap verdi. Âmirî: "İlmin rehberi nedir?" dedi. Resulullah (sav.): "Soru sormaktır," dedi. Âmirî: "Şerri artıran nedir?" dedi. Resulullah (sav.): "Sürekliliktir," dedi. Âmirî: "Bana söyle, kötülükten sonra iyilik fayda verir mi?" Resulullah (sav.): "Evet, tövbe günahı siler. İyilik kötülüğü götürür. Kişi bolluk ve rahatlıkta Rabbini anarsa bela anında Rabbi ona yardım eder," dedi. Âmirî: "Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Nasıl?" dedi. Resulullah: "Allah buyurur ki: İzzet ve azametim hakkı için kulumu iki emniyet ve iki korkuyla karşı karşıya getirmem. O dünyada Benden korksa kullarımı Firdevs katında bir araya getirdiğimde Benim emanıma dâhil olur ve emniyeti sürekli

olur. Onu helak ettiklerime dâhil etmem. Eğer dünyada Benden korkmazsa mahşer gününde mîkatta Benden korkacak ve korkusu devam edecek." Âmirî: "Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Neye davet ettiğini bana haber ver," dedi. Resulullah (sav.): "Yalnız Allah'a ibadet etmeye davet ediyorum. O'nun ortağı yoktur. Ortak koşmayı reddedeceksin. Lât ve Uzzâ'ya inanmayacaksın. Allah'ın gönderdiği kitaplara ve peygamberlere inanacaksın. Beş vakit namazı hakkıyla kılacaksın. Yılda bir ay oruç tutacaksın. Malının zekâtını vereceksin. Allah seni onunla temizleyecek ve malını güzel ve temiz kılacak. Ona imkân bulduğun takdirde hac ibadetini yapacaksın. Gusül abdesti yapacaksın. Ölüme ve ölümden sonra dirilmeye, cennete ve cehenneme inanacaksın," dedi. Âmirî: "Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Bunları yerine getirirsem neyi elde edeceğim?" dedi. Resulullah (sav.): "Senin için "*Adn cenneti altından ırmaklar akar. O temizlenenler içindir,*"[39] vardır," dedi. Âmirî: "Ey Abdülmuttalib'in oğlu! Bununla beraber dünyevi bir şey var mı? Hayattâ imkân ve güç sahibi olmayı arzu ediyorum," dedi. Peygamber (sav.): "Evet, yeryüzünde muzaffer olmak ve im- [165]
kân sahibi olmak," dedi. Bunun üzerine Âmirî, Resulullah'ın davetine icabet etti ve Allah'a döndü.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Sevr b. Zeyd ve Hâlid b. Ma'dân el-Kelâî'den naklen şöyle anlattı:

Resulullah'ın (sav.) ashabından bir grup ona şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resulü! Bize kendini anlat." Resulullah: "Evet, ben babam İbrahim'in davetiyim. İsa'nın müjdesiyim. Annem bana hamile kaldığı zaman kendisinden bir nur çıktı ve bu nur, Şam'daki Busrâ kasırlarını aydınlattığını gördü. Benî Sa'd b. Bekir nezdinde bana süt emzirildi. Kardeşimle evimizin arkasında bize ait hayvanları otlatırken beyaz elbiseli iki adam bana geldiler. Yanlarında karla dolu altın bir leğen vardı. Beni aldılar ve karnımı yararak içinden kalbimi çıkardılar. Onu da yararak içinden siyah bir sülük çıkardılar ve onu attılar. Sonra içimi ve kalbimi tertemiz edinceye kadar o karla yıkadılar. Sonra onlardan biri diğerine: 'Onu ümmetinden on kişiyle

39 Tâhâ, 20/76.

tart,' dedi. Beni on kişiyle tarttı onlara ağır bastım. Sonra ona: 'Onu ümmetinden yüz kişiyle tart,' dedi. Beni yüz kişiyle tarttı, onlara da ağır bastım. Sonra ona: 'Onu ümmetinden bin kişiyle tart,' dedi. Beni tarttı. Onlara da ağır bastım. Sonra 'Onu bırak, zira bütün ümmetiyle tartsan yine ağır basacaktır,' diye söyledi."

İbn İshâk dedi: Resulullah'ın (sav.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib öldüğünde Resulullah'ın (sav.) annesi Âmine bint Vehb b. Abdi Menâf b. Zühre Resulullah'a (sav.) hamileydi.

Hişâm ise şöyle dedi: Resulullah'ın (sav.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib öldüğünde Resulullah yirmi sekiz aylıktı.

Hâris bana İbn Sa'd ve Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'den şöyle dediğini anlattı:

Bize göre sabit olan ve hakkında ihtilaf edilmeyen husus şudur: Abdullah b. Abdülmuttalib Kureyş'e ait bir kervanla Şam'dan gelirken Medine'ye hasta olarak konakladı ve vefat edinceye kadar orada ikamet etti. Ölünce Nâbiğa'nın evinde defnedildi. Evin küçük bir kısmında, eve girerken sol tarafta gömüldü.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî'den naklen şöyle rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) annesi Âmine Resulullah (sav.) altı ya-
[166] şındayken Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ'da vefat etti.Onu Medine'deki dayıları Adî b. Neccâr'a ziyaret etmesi amacıyla götürmüş ve Mekke'ye dönerken vefat etti.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, İbn Cüreyc ve Osman b. Safvân'dan naklen şöyle rivayet etti:

Âmine bint Vehb'in mezarı Mekke'de Ebû Zer Vadisindedir.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed b. Abbâs ve bazı akrabalarından naklen şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) sekiz yaşındayken Abdülmuttalib vefat etti. Bazı raviler de, Resulullah on yaşındayken Abdülmuttalib vefat etti, diyorlardı.

İbn Humeyd bize Seleme, Talha b. Amr el-Hadrâmî ve Atâ b. Ebî Rebâh'tan naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) dedesi Abdülmuttalib'den sonra Ebû Tâlib'in terbiyesine geçti. (Ebû Tâlib'in) oğulları sabahleyin gözleri çapaklı ve göz kenarlarına kan çürükleri birikmiş olarak kalkar, hâlbuki Allah'ın Resulünün gözleri parlak ve yüzü yağlı gözükürdü.

* * *

Şimdi tekrar Kisrâ b. Kubaz Anuşirvan konusuna dönelim.

Ali b. Harb el-Mevsılî bize Ebû Eyyûb Ya'lâ b. İmrân el-Becelî, Mahzûm b. Hânî el-Mahzûmî ve yüz elli sene yaşamış olan babasından naklen bana şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) doğduğu gece Kisrâ'nın eyvanı sarsıldı ve on dört şerefesi düştü. Bin yıl hiç sönmeyen Farsların ateşi söndü. Save Gölünün suyu çekildi. Mûbezân rüyasında Dicle Nehrini aşan ve bölgeye yayılan asil atları çeken asi develer gördü. Kisrâ uyandığında gördüğü rüyadan ürkmüştü. Ancak sabırlı olmaya çalıştı. Sonra durumu vezirlerinden gizlememeye karar verdi. Bunun üzerine tacını giydi ve tahtına oturarak onları topladı. Toplandıklarında onlara toplantının [167] amacını ve konusunu anlattı. Derken Fars ateşinin söndüğünü bildiren bir mektup aldı. Bu onun canını daha çok sıktı. Mûbezân da: "Allah hükümdarı korusun. Ben de bu gece bir rüya gördüm," dedi ve gördüğü develeri anlattı. Kisrâ: "Ey Mûbezân! Bunun tabiri nedir?" diye sordu. Mûbezân: "Araplarda bir olay vuku bulacak," dedi. Bunun üzerine Kisrâ şöyle yazdı:

Hükümdarların hükümdarı Kisrâ'dan Nu'mân b. Münzir'e. Benim sorularıma cevap verebilecek âlim bir kişi gönder.

Nu'mân b. Münzir, Kisrâ'ya Abdülmesîh b. Amr b. Hayyân b. Bukayle el-Gassânî'yi gönderdi. Kisrâ'ya gidince ona şöyle dedi: "Sana soracağım sorulara cevap verecek ilme sahip misin?" Abdülmesîh: "Hükümdar bana sorularını sorsun. Bilsem cevap vereceğim. Aksi takdirde ona cevap verebilecek ilim sahiplerini haber vereceğim," dedi. Kisrâ ona rüyasını anlattı. Abdülmesîh: "Şam'ın kenar mahallesinde oturan Satîh isminde bir dayım vardır. O bunun tabirini bilir," dedi. Kisrâ: "O hâlde ona git ve sana anlattıklarımı ona anlat, sonra cevabını

bana getir," dedi. Abdülmesîh bineğine bindi ve Satîh'in yanına gitti. Ancak ölmek üzere olduğunu gördü. Ona selam verdiyse de cevap alamadı. Bunun üzerine şu beyitleri dile getirdi:

Yemen'in efendisi sağır mı yoksa duyar mı? Ey nicelerini âciz bırakan planı çözen!

Yoksa öldü de hüzün ve musibet onu buldu. Sana aşiretin büyüğü Âl-i Senen'den geldi.

Annesi ise Âl-i Zi'b b. Hacen'dendir. Maviye kaçan keskin dişleri, kulakları çınlatan sesi var.

Beyazdır, ridası ve bedeni büyüktür. Acem hükümdarının elçisidir. Bir mesaj ile gelmiştir.

Güçlü ve iri bir deve beni yeryüzünde gezdiriyor. Yokuş ve inişleri aşarak yol alıyor.

Yıldırımdan ve zamanın şüphe ve tereddütlerinden korkmaz. Hile ve tuzaklardan berî olarak geldi.

[168] *Çürümüş hurma ağaçlarının tozu rüzgârla yayılır. Sanki Seken Dağının eteklerinden esmektedir.*

Setîh şiirini duyunca başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Abdülmesîh! Bir deve üzerinde seyahat ederek Setîh'e geldin. Setîh kabrin kenarındadır. Seni Sâsânîlerin hükümdarı gönderdi. Onun eyvanı sarsılmış, ateşleri sönmüş. Mûbezân rüya görmüş. Asil atları arkalarından çeken asi atlar görmüş. Dicle'yi aşmış ve bölgede yayılmış. Ey Abdülmesîh! Kamçının sahibi gönderilse, Semave Vadisi suyla dolsa ve Save Gölünün suyu çekilse, şerefelerinin sayısınca hükümdar ve kraliçeleri hüküm sürecek. Ancak ondan sonra mukadder olan gelecek." Setîh bu sözleri bitirince ruhunu teslim etti. Abdülmesîh de yola çıkarak şöyle dedi:

Kollarını sıva hem de iyi sıva. Zira hüzün götürüyorsun. Tefrik ve tağyir seni korkutmasın.

Sâsânîlerin hâkimiyeti çok uzun sürdüyse de devranın farklı ve değişen dönemleri vardır.

Onlar öyle merhalelerden geçtiler ki onların hamlelerinden avını parçalayan aslanlar bile çekinirdi.

Yüksek sarayın sahibi Mihrân ve kardeşleri, Hürmüzân, Sâbûr ve Sâbûr onlardan bazılarıdır.

İnsanlar kumaların evlatlarıdır. Kimin düştüğünü görürlerse onu terk ederler ve küçümserler.

Mal ve servet sahibi olanı görürlerse ana bir kardeş olarak görünürler. O durumda olan kişi korunur ve desteklenir.

Hayır ve şer ikisi bir aradadır. Hayır uyulmaya layıkken şer sakınılması gereken bir şeydir.

Abdülmesîh, Kisrâ'ya gitti ve ona Setîh'in yorumunu iletince Kisrâ: "Bizden daha on dört kişi hükmedene kadar geçecek süre nice olaylara gebedir," dedi. Onlardan on kişi dört yıl boyunca hüküm sürdüler. Geri kalanları da Osman b. Affân dönemine kadar hükmettiler.

* * *

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana şöyle dediği anla- [169]
tıldı: Vehriz, Kisrâ'ya Yemen'den mal ve nadir bulunan güzel eşya yolladı. Benî Temîm yurduna uğradıklarında Sa'sa' b. Nâciye b. İkâl el-Mücâşiî, Benî Temîm'i kafileye baskın yapmaya çağırdı. Ancak onlar bu çağrıyı kabul etmediler. Kafile Benî Yerbû' yurduna ulaşınca onları bu işe davet etti. Benî Yerbû' ona saygı duydular. Onlara: "Ey Benî Yerbû'! Ben bu kafilenin, Bekir b. Vâil kabilesi bölgesinden geçeceğini ve bu malı ele geçirerek onun yardımıyla size karşı savaş açacaklarını düşünüyorum," dedi. Bunu üzerine gidip kervanı talan ettiler. Benî Selît'ten Natif adında bir adam içinde mücevherat bulunan bir heybe ele geçirdi. Ona: "Natif hazinesini elde etti," deniliyordu. Bu söz zamanla darbımesel oldu. Sa'sa' da içinde mücevherat bulunan bir sepet elde etti. Kervancılar Yemâme'de Hevze b. Ali el-Hanefî'ye sığındılar. Onları giydirdi ve ihtiyaçlarını karşılayarak onları bineklere bindirdi ve Kisrâ'ya götürdü. Hevze yakışıklı ve hatip bir kişiydi. Kisrâ onu takdir etti ve yaptıklarından memnun kalarak inciden kolye getirterek başına bağladı. Ayrıca ipek bir kaftan da giydirdi ve çok sayıda kıyafetle ödüllendirdi. Bu nedenle Taçlı Hevze adıyla anıldı. Kisrâ ona: "Senin kavminden olan bu insanların yaptıklarını gördün mü?" dedi. Hevze: "Hayır," dedi. Kisrâ: "Senin için onlarla sulh mu yapalım?" dedi. Hevze: "Aramızda ölüm vardır," dedi. Kisrâ: "Kısmen de olsa muradına nail oldun ve

[öcünü aldın]," dedi ve süvarileri Temîmoğulları üzerine göndermeye azmetti. Bunun üzerine onu: "Onların bölgesi kötü bir bölgedir. Çöl ve sahradır. İçinde rahat seyretmek ve yolları bilmek zordur. Onlar su ihtiyaçlarını kuyulardan karşılıyorlar. Kuyuları görülmez hâle getirebilir. O takdirde askerlerin helak olurlar," diye uyardılar. Ona, Bahreyn valisi Âzad Firuz b. Cuşnes'e yazarak bu görevi ona vermesini tavsiye ettiler. Araplar bu valiye, Muka'bir adını vermişlerdi. Zira el ve ayakları kesiyordu. Muka'bir, Benî Temîm'den kimseyi sağ bırakmamaya yemin etti. Kisrâ valiye bir elçi gönderdi ve Hevze'yi davet ederek tekrar ona ikramda bulundu ve ilgi gösterdi. Ona: "Bu elçimle beraber gidin. Beni de kendini de huzura kavuştur." İkili Muka'bir'e gittiler. Hurma toplama mevsiminin sonuydu. Benî Temîm bu mevsimde erzak yardımı almak ve toplandıktan sonra ağaçlarda kalan hurmaları toplamak için Hecer'e gidiyorlardı. Bu nedenle Muka'bir'in çağırıcısı: "Benî Temîm'den burada bulunanlar hazır bulunsun. Zira hükümdar onlar için erzak yardımı dağıtılmasını emretti," diye çağrı-
[170] da bulundu. Bunun üzerine hazır bulundular. Muka'bir onları Muşakkar Kalesine aldı. Bu kalenin karşısında Safâ Kalesi, iki kale arasında da Muhallem adında bir nehir vardı. Muşakkar Kalesini Kisrâ'nın silahşorlarından Besek b. Mâhbûz idi. Kisrâ onu bu kaleyi inşa etmeye memur etmişti. İnşasına başladığında ona: "Çalışanların yanlarında kadınlar olmazsa burada duramazlar. Eğer onların bu arzusunu yerine getirirsen bu inşaatın biter. Onlar da üzerinde durur ve bu işi bitirinceye kadar beklerler," denildi. Bunun üzerine Sevâd bölgesi ve Ahvâz tarafından kötü kadınları ve Fars bölgesinden şarap kırbalarını deniz yoluyla getirtti. Böylece evlendiler ve çoğaldılar. Hecer şehrinin çoğunluğu onlardandı. Arapça konuştular. Abdi Kays olarak tanındılar. İslam gelince Abdi Kays'a: "Sayımızın çokluğunu ve hazırladığımız silah ve teçhizatımızı biliyorsunuz. Bizi aranıza alın ve kızlarınızla evlendirin," dediler. Abdi Şems onlara: "Hayır, ancak kardeşlerimiz ve dostlarımız olarak ikamet edebilirsiniz," dediler. Bunun üzerine Abdi Kays'tan bir adam: "Ey Abdi Kays topluluğu! Beni dinleyin ve

onları aranıza alın. Zira bunlardan sarfınazar edilmez," dedi. Abdi Kays'tan başka bir şahıs: "Köken ve aslını bildiğimiz bu yabancıları içimize almamızı nasıl istersiniz? Sende utanma yok mu?" dedi. Adam: "Onları siz almazsanız başka Araplar onları alırlar," dedi. Diğer adam: "Giderlerse onları özlemeyeceğiz," dedi. Ardından Araplar arasında dağıldılar. Ancak az bir kısmı kaldı ve Abdi Kays'a iltihak ettiler. Abdi Kays da onları reddetmediler. Öte yandan Muka'bir, Benî Temîm'i Muşakkar Kalesine sokunca erkeklerini öldürdü ve çocuklarını bıraktı. Bu vakada Benî Yerbû'un silahşoru Ka'neb er-Reyyâhî de öldürüldü. Şen'li[40] iki adam onu öldürdü. Bu iki şahıs liderlere vekalet ederlerdi. Muka'bir çocukları gemilere bindirerek Fars diyarına götürdü ve bir kısmını kısırlaştırdılar. Hubeyre b. Hudayr el-Adevî dedi: İstahr fethedildikten sonra bazıları bize geri döndüler. Biri hadım diğeri ise terziydi. Benî Temîm'den Ubeyd b. Vehb adında bir adam, kale kapısının zincirlerine karşı bir hamle yaparak onları kesti ve kaleden çıkarak şu beyitleri dillendirdi:

Hatırlama vakti olmamasına rağmen Hind'i hatırladım. Oysa aramızdaki mesafe aylarcadır.

Hicazlıdır. Soyludur. Ailesi güz yağmurunun düştüğü Zur ile Minver arasında yerleşmişlerdi.

Benim kavmim uzak mı durdular? Oysa ben Muşakkar vakasında [171] *ırz ve namusumu korudum.*

Kılıçla kapının kilidine bir darbe indirdim. Bu darbeyle kilitli olan bütün kapılar açılıverdi.

Hevze b. Ali o gün Muka'bir ile konuştu ve yüz esirin kendisine bağışlanmasını rica etti. Muka'bir Paskalya gününde yüz esiri ona verdi. Hevze kendisine bağışlanan esirleri azat etti. A'şâ bu konuda şu beyitleri dile getirdi:

Onu (Benî) Temîm'den sor. Hani ona hepsi zillet içinde ve esir olarak gelmişlerdi.

Muşakkar Kalesinde tozlu ve karanlık bir ortamda sıkıntı içinde kendilerine fayda verecek kimse yoktu.

40 Şen, Abdi Kays kabilesinin bir koludur.

Hükümdara: Onlardan yüz kişiyi serbest bırak, dedi. Sözünde de tekebbür değil teenni ve tevazu vardı.

Onlardan yüz kişiyi esaretten kurtardı. Hepsi onun bağlarından kurtulup serbest kaldılar.

Onlarla Paskalya gününde Allah'a yaklaşmak istedi. Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükrediyordu.

Bunun gibi bir nimet ve iyilik görmediler. Bunu yapan gerçekte büyük ikramda bulunmuştur.

Şair bu sözlerle Benî Temîm'in iyiliğine nankörlük ettiklerini ima etmektedir.

Anuşirvan döneminin sonlarına doğru Vehriz ölmek üzereyken yay ve oklarının getirilmesini istedi. Sonra beni oturtun dedi. Onu oturttular. Sonra bir ok attı ve: "Bakın ok nereye düştüyse benim mezarımı orada yapın," dedi. Ok manastırın arkasına düştü. Manastır, Nu'm yanındaki kilisedir. Bugün bu mekân, Vehriz Mezarlığı olarak bilinir. Vehriz'in ölüm haberi Kisrâ'ya ulaşınca Veyn adında bir komutan tayin etti. Azgın ve haddi aşan biriydi. Bu yüzden Hürmüz b. Kisrâ onu azletti. Onun yerine Mervezan'ı atadı. Bu vali Yemen'de ikamet etti
[172] ve çocuk sahibi olup çocukları baliğ oluncaya kadar burada kaldı. Daha sonra Kisrâ Anuşirvan öldü. O, kırk sekiz yıl işbaşında kaldı.

* * *

Hürmüz b. Kisrâ Anuşirvan

Kisrâ'dan sonra oğlu Hürmüz hükümdar oldu. Hürmüz'ün annesi Büyük Hakan'ın kızıydı. Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir: Hürmüz b. Kisrâ edep timsali bir kişiydi. Fakir ve zayıflara ihsanda bulunmayı, eşrafı da dışlamayı arzu ederdi. Bu yüzden ona husumet beslediler. O da onlara karşı aynı duygulara sahipti. Taç giydiğinde memleketin eşrafı etrafında toplandılar. Ona dua ettiler ve babasına şükranlarını ifade ettiler. O da onlara iyi davranacağını vadetti. Halka karşı adaletli olmaya gayret gösterirdi. Düşkünlere karşı pervasız davrandıkları için ünlülere karşı sert davranırdı. Adalette öyle bir hassasiyete sahipti ki yazlık

Mâh'a gitmek için yola çıkmıştı. Maiyetinde bulunan askerlere ve diğer refakatçilerine, tarım alanlarından uzak durmalarını, çiftlik sahiplerine zarar vermemelerini ve hayvanlarının bu alanlara girmelerine engel olmalarını emrederek bu emrin duyurulmasını istedi. Bu emirlere aykırı hareket edenler hakkında gerekli cezaları vermek üzere vekil tayin etti.

Oğlu Kisrâ da maiyetindeydi. Onun bineklerinden biri kayboldu ve bir ekin tarlasına girdi. Ekinden yedi ve ekine hasar verdi. Merkep, Kisrâ'nın vekil tayin ettiği ve ekinlere zarar verenlere ceza vermekle görevlendirdiği kişiye teslim edildi. Ancak Kisrâ ve hükümdarın yakın adamları hakkında emri uygulamaya gücü yetmedi. Bunun üzerine merkebin verdiği hasarı Hürmüz'e arz etti. Hürmüz, merkebin iki kulağının ve kuyruğunun kesilmesini, ziyan ve zararın Kisrâ tarafından ödenmesini emretti. Adam Hürmüz'ün yanından çıktı ve Kisrâ hakkında cezayı uygulamak istedi. Bunun üzerine Kisrâ, ona eşraftan bazılarını göndererek bu konuyu sürüncemede bırakmasını istedi. Adamlar onunla görüşüp konuyu sürüncemede bırakmasını istediler. Ancak adam onların talebini reddetti. Bu kez Hürmüz'le konuşmak ve cezayı iptal etmek için cezayı ertelemesini istediler. Adam bu talebi kabul etti. Grup Hürmüz'le görüştü ve ona merkebin asi bir mizaca sahip ol- [173]
duğunu ve kaybolup ekine zarar verdiğini ve aynı saatte ekinin içinden çıkarıldığını söyleyerek kulaklarının ve kuyruğunun kesilmesi cezasını iptal etmesini, zira bunun Kisrâ için bir uğursuzluk sebebi olacağını ifade ettiler. Ancak Hürmüz bu talebi reddetti. Hürmüz merkebin iki kulağıyla kuyruğunun kesilmesini emretti. Oğlu Kisrâ'yı da başka herhangi bir insan gibi tazminat ödemeye mahkûm ettikten sonra o mekândan ayrıldı. Bir gün de Hürmüz, Medain şehrine gitmek üzere yola çıktı. Üzümün olgunlaşma mevsimiydi. Geçiş güzergâhında üzüm bağları ve bostanlar vardı. Hürmüz'ün süvarilerinden biri üzüm ağacında gördüğü üzüm koruğundan birkaç salkım aldı ve hizmetçisine vererek ona: "Bunları konağa götür ve etle pişirerek bir haşlama yemeği hazırla. Zira bu yemek bu mevsimde sağlığa yararlıdır," dedi. Ancak bağın bekçisi geldi

ve ona yönelerek bağırdı. Adam Hürmüz'ün cezalandırmasından o kadar korkuyordu ki, bağından aldığı koruğun bedeli olarak altın süslemeli kemerini bekçiye verdi. Böylelikle kendini kurtarmış oldu. Bekçinin kemeri kendisinden kabul etmesini de bir minnet ve ikram olarak gördü. Rivayete göre Hürmüz muzaffer ve mansur bir hükümdardı. Neye el atarsa onu elde ederdi. Bununla beraber terbiyeli, akıllı, becerikli ve cin fikirli bir adamdı ki bu yönden dayıları olan Türklere çekmişti. O, büyükleri yanından uzaklaştırdı. Âlimlerden ve ünlü ailelerle eşraftan on üç bin altı yüz kişi öldürdü. O, yalnız sefil insanlara iyilik yapmayı ve onların yararlarını gözetmeyi düşünürdü. Ünlülerden çok sayıda insanı hapse atarak onları azletti, rütbe ve derecelerini düşürdü. Askerleri savaşa hazırladı. Ancak süvarileri ihmal etti. Bu sebeple etrafında olanlar ona karşı fesat ve fitne yaydılar. Bu, Allah'ın onların hâlini değiştirmeyi ve mülklerini ortadan kaldırmayı murat etmesinin bir sonucuydu. Nitekim her şeyin bir sebebi vardır.[41] Bazı hâkimler Hristiyanlar aleyhine bir davayı ona götürdüler. Bu
[174] dava hakkında şöyle dedi: "Mülkümüzün hâkimiyet tahtının ön iki ayağı olmadan ayakta duramayacağı gibi arka iki ayağı olmadan da ayakta durması ve sebat etmesi mümkün değildir. Bu sebeple ülkemizde bulunan Hristiyanlarla diğer din mensuplarına kötü davranmak bizi payidar kılmaz. Öyleyse Hristiyanlara zulmetmekten sakının ve iyilik yapmaya devam edin ki onlar ve diğer dinlerin mensupları bunu görsünler ve size teşekkür ederek dininize tahammül etsinler."

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana şöyle dediği anlatıldı: Türkler Hürmüz'e karşı harekete geçti. Diğer raviler ise Büyük Türk Hakanı Şâbe üç yüz bin kişilik bir ordu ile Hürmüz'ün üzerine yürüdü. Bazğis ve Herat'a kadar ilerledi. Diğer taraftan Rum Kralı da Hürmüz'e saldırmak üzere seksen bin kişiyle sınır beldelerine saldırdı. Hazar Kralı da büyük

41 Yaratılışın en önemli kanunlarından biri de sebep sonuç ilişkisidir. Bu hakikat tarih olaylarında daha bariz bir şekilde görülmektedir. Müellif birçok mucizevi rivayetlere yer verse de tarihî olayları sebep sonuç ilişkisi içinde izah etmeyi tercih etmektedir (çev.).

bir orduyla Bab ve Ebvab'a saldırdı ve yakıp yıktı. Biri Abbâs el-Ahvel, diğeri ise Amr el-Ezrak adlarında iki adam Araplardan oluşan büyük bir orduyla Fırat kıyısında konakladılar ve Sevâd halkına saldırmaya başladılar. Hürmüz'ün düşmanları ona karşı harekete geçip ülkesine savaş açmaya cüret ettiler. Fars ülkesine saldırmakta o kadar ileri gittiler ki ülke çok delikli elek diye vasıflandırılıyordu. Hatta Fars ülkesini düşmanlar her yönden âdeta tellerin yayı sıkıştırması gibi sıkıştırdılar, deniliyordu. Türk Hakanı Şâbe, Hürmüz ve Fars büyüklerine ordusuyla harekete geçtiğini haber vererek onlara: "Ülkenize girdiğimde üzerinden geçeceğim köprüleri onarın, köprüsü olmayan nehirlere köprüler inşa edin. Ülkenizden Rum diyarına geçiş için de nehir ve vadiler üzerinde köprüler kurun. Zira Rum diyarı üzerine de yürümeyi kararlaştırdım," diye ihtarda bulundu. Hürmüz gelen haberi korkunç buldu ve konuyu adamlarına danıştı. Neticede Türk Hakanı üzerine yürüme kararı alındı. Hürmüz, Rey ahalisinden Behrâm b. Behrâm Cuşnes –Cûbîn olarak da tanınır– adında bir komutanı on iki bin askerle Türkler üzerine gönderdi. Askerleri gençlerden değil yetişkinlerden bizzat Behrâm seçti. Rivayete göre Hürmüz divana kayıtlı askerlerini huzurunda gözden geçirdi. Sayıları yetmiş bindi. Behrâm kendisine verilen askerlerle harekete geçti. Herat ve Bazğis'i geçti. Behrâm yakınına [175] gelip kamp kuruncaya kadar Şâbe ondan haberdar olmamıştı. İkili arasında mesajlar teati edildi ve muharebeler oldu. Behrâm fırlattığı bir ok ile Şâbe'yi öldürdü. Rivayete göre Acemlerde üç önemli atış vardır: Minuşihr ve Efrasyab arasındaki Erşişyâtîn atışı, Türklerdeki Suhra'nın atışı ve Behrâm'ın bu muharebedeki atışı. Bu atıştan sonra Behrâm, Şâbe'yi öldürdükten sonra onun askerî kampını talan etti ve yerini işgal etti. Bunun üzerine oğlu Bermûza, Behrâm'ın üzerine yürüdü. O da babasına denkti. Behrâm onunla da savaştı ve onu mağlup etti. Onu çekildiği kalede muhasara etti. Onu sıkıştırıp teslim olmak zorunda bıraktı. Behrâm onu Hürmüz'e esir olarak gönderdi. Kalede ne varsa onları ganimet olarak aldı. Ganimetler arasında büyük hazineler vardı.

Rivayete göre Behrâm mal, para, mücevherat mutfak eşyası, silah ve diğer eşyalardan oluşan iki yüz elli bin deve yükü ganimeti Hürmüz'e gönderdi. Hürmüz, gönderdiği ganimetler için Behrâm'a teşekkür etti. Behrâm, Hürmüz'ün satvetinden endişe etti. Maiyetindeki askerler de endişe ettiler. Bu sebeple Hürmüz'ü halettiler ve Medain'e doğru ilerlediler. Hürmüz'den rahatsızlıklarını dile getirdiler ve oğlu Perviz'in hükümdarlığa daha layık olduğunu söylediler. Hürmüz'ün maiyetinde olanlardan bazıları da onlara yardım ettiler. Ancak Perviz babası Hürmüz'den korktuğu için Azerbaycan'a kaçtıysa da oradaki bazı Merzüban ve İspehbedler etrafında toplanıp ona biat ettiler. Aralarında Perviz'in iki dayısı Bindî ve Bistâm'ın da aralarında bulunduğu asiller ve eşraf da Medain'de başkaldırdılar. Hürmüz'ü halettiler. Ancak onu öldürmeyerek gözlerini çıkardılar.

Haber Perviz'e ulaşınca taraftarlarıyla Azerbaycan'dan yola çıkarak Behrâm'dan önce hükümdarın ikametgâhına varmak için acele etti. Hükümdarın ikametgâhına varınca hâkimiyeti eline aldı ve Behrâm'dan sakınmaya çalıştı. Ancak ikili Nehrevan'da karşılaştılar. İkisi arasında bir münazara oldu. Perviz, Behrâm'a teminat vermek, rütbesini yükseltmek ve makamını terfi etmek istedi. Ancak Behrâm bunları reddetti. İkili arasında muharebeler cereyan etti. Bunun neticesinde Perviz şiddetli savaştan ve birbirlerine tuzak kur-
[176] duktan sonra Rumlara kaçtı ve Rum Kralından yardım istedi. Rivayete göre Behrâm'ın maiyetinde güçlü muharip bir grup vardı. Bunlar arasında Türklerin ileri gelenlerinden üç kişi vardı ki kuvvet ve kahramanlıkta Türkler arasında onların dengi yoktu. Behrâm'ın emriyle Perviz'i öldürmeye memur edilmişlerdi. İstirahat gecesinin sabahında Perviz ortaya çıktı ve insanları Behrâm'a karşı savaşmaya davet etti. Ancak onlar ağır ve isteksiz davrandılar. Üç ünlü Türk onu karşılaşmaya davet ettiler. Bunun üzerine Perviz onlara karşı çıktı ve kendi eliyle tek tek onları öldürdü. Çatışmadan sonra oradan ayrıldı. Zira adamlarının kendisine karşı soğuduğunu ve değiştiğini hissetti. Bu yüzden Taysabûn'da bulunan babasının yanına

gitti. Ona adamlarında gördüğü olumsuz tavrı bildirdi ve bu hususta onunla danıştı. Babası ona Rum Kralı Mevrik'e[42] gidip kendisinden yardım talep etmesini söyledi. Bunun üzerine eşlerini ve aile fertlerini Behrâm'ın tasallutundan emin bir yere bıraktı ve aralarında Bindî, Bistâm ve Behrâm'ın kardeşi Kürdî'nin bulunduğu az sayıda bir grupla yola çıktı. Antakya'ya varınca Mevrik'e mektup yazdı. Mevrik onu kabul etti ve çok sevdiği Meryem[43] adındaki kızını ona verdi. Hürmüz b. Kisrâ'nın hâkimiyeti –bir rivayete göre– on bir sene dokuz ay on gün sürdü. Hişâm b. Muhammed ise bu sürenin on iki sene olduğunu söylemiştir.

* * *

Kisrâ Perviz b. Hürmüz

Daha sonra Kisrâ Perviz b. Hürmüz b. Kisrâ Anuşirvan işbaşına geçti. Farsların hükümdarları arasına en satvetli, görüşü en etkili ve baskınları en ağır olanlarından biriydi. Rivayete göre güç, yardım, zafer, mal ve hazineleri çoğaltmakta, kader ve şartların da yardımıyla hiçbir hükümdara nasip olmayan bir dereceye ulaşmıştı. Bu sebeple Arapçada "el-Muzaffer" anlamında Perviz adıyla anılmıştır. Rivayete göre Behrâm Cûbîn'in kurduğu tuzak yüzünden babası Hürmüz onun hükümdarlığı ele geçirmeye çalıştığını vehmedince Perviz endişe etmiş ve Azerbaycan'a giderek izini kaybettirmişti. Sonra ortaya çıktı. Bunun üzerine bölgede bulunan İspehbedler ve diğer ileri gelenler etrafında toplandı ve ona yardım edeceklerine dair biat ettiler. Ancak herhangi bir fiili duruma girişmedi. Rivayete göre Behrâm Cûbîn ile savaşmak üzere gönderilen Azincuşnes öldürülünce onun askerleri dağıldı ve Medain'e geri döndüler. Cûbîn de onları takip etti. Bu sebeple [177] Hürmüz'ün durumu sarsıldı. Bunun üzerine Azincuşnes'in kız kardeşi, yaşıtı olduğu Perviz'e yazarak Hürmüz'ün Azincuşnes olayı karşısında düştüğü kötü durumu ve ileri gelenlerin onu halletmek istediklerini haber verdi. Ayrıca Behrâm'ın

42 Mauricius (Latince: Flavius Mauricius Tiberius Augustus) (ed.).
43 Miriam/Maria (ö. 582), Sasani İmparatoru II. Hüsrev ile evlenmiştir (ed.).

kendisinden önce Medain'e gelmesi hâlinde şehri kontrol altına almış olacağını da söyledi.

Mektup Perviz'e ulaşınca Erminiye ve Azerbaycan'dan toplayabileceği kadar asker topladı ve Medain'e hareket etti. Medain'de eşraf ve ileri gelenler gelişine sevinerek etrafında toplandılar. Ardından taç giydi ve tahta oturdu. Şöyle dedi: "Hayrı yaymak dinimizin gereklerindendir. İnancımız iyilik yapmayı gerektirir. Dedemiz Kisrâ b. Kubaz sizin babanız yerindeydi. Babamız Hürmüz de sizin için adil bir hâkimdi. Size düşen dinlemek ve itaat etmektir." Tahta çıkışının üçüncü gününde babasına gidip onun huzurunda eğildi. Ona: "Ey hükümdar! Allah ömrünü uzun kılsın. Bilirsin ki münafıkların sana getirdiği haberlerden berîyim. İzimi kaybettirmem ve Azerbaycan'a gitmem, öldürmeye tevessül edebileceğinden endişe ettiğim içindi," dedi. Hürmüz ona inandı ve ona: "Ey oğlum! Senden iki isteğim vardır. Bu iki konuda bana yardımcı ol. Birincisi, beni halletmeye katılan ve gözlerimi çıkaranlardan intikam alacaksın ve onlara acımayacaksın. İkincisi, her gün akıl ve fikir sahiplerinden üç kişinin yanıma gelip beni teselli etmelerine izin ve imkân vereceksin," dedi. Perviz ona saygı ve tevazu içinde dedi ki: "Ey hükümdar! Allah ömrünü uzun kılsın. Asi Behrâm bize yaklaşmıştır. Maiyetinde güçlü ve cesur askerler var. Sana isyan edenlere karşı bu şartlarda bir şey yapamayız. Bu münafığa karşı Allah bana yardım ederse ben senin halifen olacağım ve sana itaat edeceğim."

Diğer yandan Behrâm, Kisrâ Perviz'in Medain'e geldiğini ve insanlar tarafından hükümdarlığa getirildiğini haber aldı. Bunun üzerine askerleriyle süratle Medain'e doğru harekete geçti. Perviz onun üzerine casuslar gönderdi. Yaklaşınca da ona yumuşak davranmanın daha yararlı olacağını düşündü. Bu maksatla silahlandı. Bindüveyh ve Bistâm, güvendiği birçok ileri gelen ve askerlerinden bin kişiye güzel giyinip si-
[178] lahlarını kuşanmalarını emretti. Perviz bunları yanına alarak sarayından ayrıldı ve Behrâm'la buluşmak üzere insanların dualarını da alarak yola çıktı. Bindüveyh, Bistâm ve diğer ileri gelenler Perviz'i aralarına alarak Nehrevan'ın kıyısına kadar

ilerlediler ve burada durdular. Behrâm, Perviz'in yerini öğrenince beğendiği alaca beygirine bindi ve zırhsız olarak hareket etti. Yanında İzedcuşnes ile Türk Hakanının yakınları olan üç kişi vardı. Bunlar, Behrâm'a Perviz'i esir olarak kendisine getirmeyi taahhüt etmişlerdi. Bu iş için Behrâm onlara büyük miktarda mal ve para vadetmişti. Behrâm kıyafet ve ziyneti içinde, başında tacı olduğu hâlde yanında da büyük bayrakları "Direfşi Kabiyan" açılmış vaziyette Kisrâ'yı; Bindüveyh, Bistâm ve diğer ileri gelenlerin güzel bir şekilde silahlarını kuşandıklarını ve bineklerinin güzelliğini görünce buna üzüldü ve yanındakilere şöyle dedi: "Zaniyenin çocuğunu görüyor musunuz? Etlenip yağlanmış, gençliği aşıp yetişkin ve tecrübeli bir kişi olmuş, sakalı çıkmış, gençlikten olgunluğa geçmiş ve iri bir yapıya sahip olmuş." Nehrevan'ın kenarında bu sözleri sarf ederken Kisrâ yanındakilere, "Bunlardan hangisidir," diye sordu. Hâlâ Perviz'in tarafını tutan ve onu tercih eden Behrâm'ın Kürdî adındaki kardeşi Perviz'e: "Allah uzun ömürler versin! Behrâm alaca beygirli kişidir," dedi. Bunun üzerine Perviz konuşmaya başladı: "Ey Behrâm! Sen memleketimizin ve halkımızın bir dayanağısın. Bize iyi hizmetlerde bulundun. Biz istiyoruz ki münasip bir günde seni bütün Fars diyarının ispehbedi (hakanı) yapalım," dedi. Behrâm, Kisrâ'ya biraz daha yaklaşarak: "Ben de münasip bir günde seni asmak istiyorum," dedi. Kisrâ çok üzüldü, ancak aldırmamış gibi davrandı ve aralarındaki diyalog devam etti. Behrâm, Perviz'e: "Ey Kürtlerin çadırlarında büyüyen, ey Zaniyenin oğlu!" gibi sözlerle hitap ederek onun hiçbir teklifini kabul etmedi. Konuşmada Behrâm'ın dedesi İreş'in adı da anıldı. Perviz, Behrâm'a dedesi İreş'in kendisinin dedesi Minuşihr'e olan bağlılığını hatırlattı. Karşılıklı bu konuşmadan sonra ikili birbirlerine âdeta diş bileyerek ayrıldılar.

Behrâm'ın Kürdiyye adında bir kız kardeşi vardı. Mükemmel ve güzel bir kadındı. Behrâm, onunla evlenmişti. Kürdiyye, Kisrâ'ya kötü sözlerle hitap ettiği için Behrâm'ı eleştirdi ve Kisrâ'ya itaat etmesini söyledi. Ancak Behrâm bu talebi reddetti. Rivayete göre Kisrâ ve Behrâm birbirlerine karşı fırsat

kolluyorlardı. İstirahate çekildikleri gecenin sabahında Kisrâ
[179] meydana çıktı. Üç Türk onu görünce üzerine gittiler. Ancak Kisrâ kendi eliyle onları bertaraf etti ve taraftarlarını savaşmaya teşvik etti. Ancak bunda başarısız oldu. Bunun üzerine bazı hükümdarlardan yardım almayı düşündü. Bunun için babasına gitti ve ona danıştı. Babası ona Rum Kralına gitmesini söyledi. Bunun üzerine karılarını emin bir yere bıraktı ve aralarında Bindüveyh, Bistâm ve Kürdî'nin de bulunduğu küçük bir grupla yola çıktı. Medain'den çıkınca gruptakiler Behrâm'ın Hürmüz'ü tekrar hükümdarlık görevine iade edip durumu Rum Kralına yazarak onları iade etmesini istemesinden endişe ettiler. İade edilmeleri hâlinde de öldürüleceklerinden korktular. Bu endişelerini de Perviz'e bildiler ve Hürmüz'ü ortadan kaldırmayı teklif ettiler. Ancak Perviz bu konuda cevap vermedi. Bunun üzerine Bindüveyh, Bistâm ve onlarla beraber olan adamlarından bazılarıyla birlikte Hürmüz'ün yanına giderek onu boğdular. Sonra Kisrâ'ya döndüler ve ona: "Hayırlı ve uğurlu bir şekilde yoluna devam et," dediler. Süratle yollarına devam ederek Fırat'ı geçtiler. Çöl yolunu tercih ettiler ve Hurşizan adında bir rehber onlara rehberlik etti. Meskûn yerlerin kenarlarındaki manastırlarda istirahat etmeyi düşündüler. İstirahate çekilince Behrâm'ın atlıları onları kuşattı. Bu süvarilerin başında Siyavuş adında bir komutan vardı. Onlardan haberdar olunca Bindüveyh, Perviz'i uykudan uyandırdı ve ona: "Kendin için bir kurtuluş çaresi bul, zira düşman sana yaklaştı," dedi. Kisrâ: "Bir çare bilmiyorum," dedi. Bindüveyh ona, kendisini onun için feda edeceğini bildirerek kendisine kıyafetini vermesini ve maiyetindekilerle manastırdan ayrılmasını söyledi. Kisrâ ve maiyetindekiler düşmanı atlatarak dağda izlerini kaybettirdiler. Behrâm b. Siyavuş, manastırın yanına varınca manastırın damında Perviz'in kıyafetlerini giymiş olan Bindüveyh'i gördü ve onu Perviz zannetti. Bindüveyh kendisine barışçı bir şekilde teslim olmak için yarına kadar kendisine mühlet vermesini istedi. Behrâm ona mühlet verdiyse de daha sonra hilesini anladı. Onu alıp Cûbîn'e götürdü. Cûbîn onu Behrâm b. Siyavuş'un sorumluluğunda hapsettirdi.

Rivayete göre Behrâm, Medain'deki hükümdar konaklarına girdi ve tahta oturdu. İleri gelenlerle ünlüler yanında toplandılar ve Perviz'i eleştirdi ve onu yerdi, onlara hitap etti. Konuşmasında ileri gelenlerle arasında tartışmalar oldu ve hepsi yanından ayrıldılar. Ancak Behrâm tahta oturmaya ve tacı giymeye devam etti. İnsanlar korkudan ona itaat ettiler. Rivayete göre Behrâm b. Siyavuş, Behrâm Cûbîn'i öldürmek için Bindüveyh ile anlaştı. Ancak Cûbîn bunu fark etti ve Behrâm b. Siyavuş'u öldürdü. Bindüveyh ise kurtuldu ve Azerbaycan'a kaçtı. Perviz [180] ise Antakya'ya kadar gitti ve Rum Kralı Mevrik ile yazışarak maiyetindekilerden bir grubu ona gönderdi ve ondan yardım istedi. Kral ona icabet etti. Aralarındaki ilişki gelişti ve kral, kızı Meryem'i Perviz'e verdi ve onu ona götürdü. Kral, kardeşi Biyazos'u altmış bin kişilik bir orduyla yardımına gönderdi. Onların başında Sercis adında bir komutan vardı. Onları sevk ve idare etmekle de gücü bin kişiye denk olan başka bir kişi görevlendirilmişti. Perviz'e de aradaki taahhütlere bağlı kalmasını ve kendinden önceki hükümdarlar gibi Rumlardan haraç talebinde bulunmamasını şart koştu. Bunlar Perviz'in yanına varınca Perviz gelişlerinden dolayı sevindi ve onları beş gün dinlendirdi. Sonra onları denetledi ve onlara komutanlar tayin etti. İçlerinde Biyazos, Sercis ve kuvvet bakımından bin kişiye denk olan bir bahadır da vardı. Perviz bu orduyu Azerbaycan'a kadar götürdü ve Denik adındaki çölde konakladı. Burada ona Bindüveyh, bölgenin ispehbedlerinden Musil adında bir komutanın komutasında kırk bin asker katıldılar. Ayrıca Fars bölgesi, İsbahan ve Horasan'dan insanlar gelip Perviz'e iltihak ettiler. Denik Çölünde konuşlandıkları haberi Behrâm'a ulaşınca Medain'den çıkarak buraya doğru harekete geçti. İki taraf arasında şiddetli bir muharebe meydana geldi. Muharebede Rum bahadırı öldürüldü. Rivayete göre Perviz askerlerden bağımsız olarak kendi başına on dört adamla –Behrâm'ın kardeşi Kürdî, Bindüveyh, Bistâm, Sâbûr Efriyân b. Fürrehzad ve Ferhürmüz– birlikte Behrâm'a karşı kıyasıya savaşmıştır. Bu çatışmada yüz yüze vuruştukları anlar oldu. Mecusilerin iddiasına göre Perviz dağdaki bir boğaza çekildi. Behrâm da onu takip etti. Onu kıs-

tırdığını ve işini bitirdiğini düşünürken bilinmeyen bir güç onu dağa kaldırdı.

Rivayet edildiğine göre müneccimler, Perviz'in kırk sekiz yıl hüküm süreceği hususunda fikir birliği içindeydiler. Perviz, Behrâm ile mübarezesinde Behrâm'ın mızrağını elinden almış ve onunla kafasına vurarak kafasını kırmıştı. Behrâm bu durum karşısında ne yapacağını şaşırmış ve korkuya kapılmıştı. Bu olay üzerine Perviz'e güç yetiremeyeceğini anlamıştı. Bu nedenle Horasan'a doğru meyletti. Sonra Türklere gitti. Perviz ise Medain'e girdi ve Rum askerlerine yirmi milyon dağıtarak onları Mevrik'e geri gönderdi. Nakledildiğine göre Perviz, Hristiyanlara bir taahhütname yazarak kiliseleri-
[181] ni kurmalarını serbest bırakacağını ve Mecusiler dışında kim isterse Hristiyan olabileceğini taahhüt etti. Bu uygulama için de Anuşirvan'ın, Kayser ile yaptığı anlaşma gereğince Rumlardan aldığı haracı Rum diyarındaki dindaşlarının durumlarını iyileştirmekte ve onlar için ateş mabetleri inşa etmekte kullanmasını esas almıştır. Kayser Hristiyanlar için bu hakların tanınmasını şart koşmuştur. Behrâm, Türk Hakanı nezdinde saygı ve ikram gördü. Nihayetinde Perviz ona Hürmüz adında bir adam gönderdi. Onu Türk yurduna kıymetli mücevherlerle ve başka kıymetli eşyayla gönderdi. Adam Hakanın eşi Hatun'a tuzak kurdu. Bu mücevherlerle ona yaklaştı ve kadın Behrâm'ı bir adama öldürttü. Rivayete göre Türk Hakanı, Behrâm'ın öldürülmesine üzüldü. Hakan, Behrâm'ın eşi ve aynı zamanda kız kardeşi Kürdiyye'ye haber göndererek olayı ve üzüntülerini bildirdi. Ayrıca kardeşi Natra ile evlenmesini istedi. Bu sebeple de Hatun'u boşadı. Rivayete göre Kürdiyye, Hakan'a esnek bir cevap verdi ve Natra'dan sarfınazar etti. Ardından kardeşi ve eşi Behrâm'ın askerlerini yanına alarak Fars yurduna geçti. Natra on iki bin savaşçıyla onu takip etti. Çıkan çatışmada Kürdiyye, Natra'yı kendi eliyle öldürdü ve yoluna devam etti. Kardeşi Kürdî'ye yazarak Perviz'den kendisine eman almasını istedi. Kürdî ona eman alınca hükümdarın yanına gitti ve hükümdar onunla evlendi. Perviz onunla mutlu oldu ve kendisini Behrâm'a karşı savunduğu için ona

teşekkür etti. Perviz Rum Kralının iyiliğine ve nezaketine mukabelede bulundu. Şöyle ki, Kisrâ Perviz'in hükümdarlığının on dördüncü yılında Rumlar Mevrik'i halettiler ve onu öldürdüler. Hata Kisrâ'ya kaçan bir oğlu hariç vârislerini dahi yok ettiler. Ardından da Kofa[44] adında birini krallığa getirdiler.

Rumların Mevrik'e olan ahitlerini bozdukları ve onu öldürdükleri haberi Perviz'e ulaşınca bundan rahatsız oldu ve Mevrik ile hukukunu düşünerek Mevrik'in kendilerine sığınan oğlunu himaye etti ve ona taç giydirerek Rumların kralı ilan etti. Büyük bir orduyla üç komutanını yanına vererek geri gönderdi. Bu komutanlardan biri Rûmyuzan idi. Onu Şam diyarı üzerine gönderdi. Rûmyuzan gittiği yerleri baş döndürücü bir harekâta maruz bıraktı ve Filistin'e dayandı. Beytülmakdis şehrini geri aldı. Şehrin piskoposuyla rahipleri ve sair Hristiyanları çarmıh sebebiyle sorguya çekti. Çarmıh altın bir sandığa konulmuş ve bir bostanda gömülerek üzerinde ekin ekilmişti. Onları sıkıştırınca yerini gösterdiler. Rûmyuzan kendi eliyle yeri kazdı ve sandığı çıkardı ve onu hükümdarlığının yirmi dördüncü yılında Kisrâ'ya gönderdi.

Şâhîn adındaki diğer komutan ise –ki batı cephesi komu- [182]
tanıydı– yürüyüşünü sürdürerek Mısır, İskenderiye ve Nûbe diyarına egemen oldu. Hükümdarlığının yirmi sekizinci yılında Kisrâ'ya, İskenderiye'nin anahtarlarını gönderdi. Ferruhan adındaki üçüncü komutan ise Şehrberaz rütbesindeydi. Kostantiniye üzerine gitti ve yakınındaki Haliç kenarında konaklayarak çadırlarını burada kurdu. Kisrâ'nın emriyle Mevrik'e ihanet ettikleri için ve onlardan intikam almak maksadıyla Rum diyarını tahrip etti. Ancak Rumlardan hiç kimse Mevrik'in oğluna itaat etmedi ve ona boyun eğmedi. Bununla beraber, fücur ehli olduğu, Allah'a isyan ettiği ve kötü yönettiği için işbaşına getirdikleri Kofa'yı öldürdüler ve onun yerine Hirakl adında bir kişiyi işbaşına getirdiler.

Hirakl, Fars askerlerinin Rum diyarındaki büyük tahribatını, Rumların savaşçılarını öldürdüklerini, kadın ve ço-

44 Phocas (Latince: Flavius Phocas Augustus) (ed.).

cuklarını esir aldıklarını, mallarını talan ettiklerini ve sahip oldukları şeylere el uzattıklarını görünce ağladı ve Allah'a yakararak kendisini ve memleketini Fars askerlerinden kurtarmasını diledi. Bunun üzerine rüyasında, iri yarı ve yüksek makam sahibi bir zat gördü. Güzel kıyafetliydi ve yakınında duruyordu. Derken ikisinin yanına bir adam girdi ve makam sahibi kişiyi makamından indirdi ve Hirakl'a: "Onu sana teslim ettim," dedi. Hirakl bu rüyasını kimseye anlatmadı. İkinci gece aynı adam yine makamında oturuyordu. Yanlarına giren adam yine geldi ve elinde uzun bir zincir vardı. Zinciri makam sahibinin boynuna attı ve onu kendisine teslim ederek dedi ki: "İşte Kisrâ'yı bütünüyle sana teslim ettim. Onun üzerine git, zira zafer senin olacaktır. Ona galip gelecek ve dileğine kavuşacaksın," dedi. Bu rüyaları peş peşe görünce Rum büyüklerine ve akil olanlarına anlattı.

Onlar kendisine Kisrâ'ya galip geleceğini söyleyerek Kisrâ'nın üzerine gitmesini tavsiye ettiler. Bunun üzerine hazırlandı ve bir oğlunu Kostantiniye'ye vekil bıraktı. Şehriberaz'ın
[183] bulunduğu yoldan başka bir güzergâh takip etti. Erminiye diyarına girdi ve bir sene sonra Nusaybin'de konakladı. Batı cephesi komutanı Fazusbân Şâhîn, Hirakl Nusaybin'e girdiğinde Şâhîn aleyhindeki bir davadan dolayı Kisrâ tarafından merkeze çekilmiş ve görevli bulunduğu sınır bölgesindeki görevinden azledilmişti. Şehriberaz ise konakladıkları yerde kalmaya devam ediyordu. Zira Kisrâ, yerinden ayrılmamasını ona emretmişti. Kisrâ, Hirakl'ın ordusuyla Nusaybin'e girdiğini haber alınca komutanlarından Rehzar'ı on iki bin askerle gönderdi ve ona Musul'un Ninova bölgesinde Dicle kenarında konuşlanmasını ve Rumların Dicle'yi geçmelerine mani olmasını tembih etti. Kisrâ Hirakl'ın askerî harekâtını haber alınca Deskeretü'l-Melik'te bulunuyordu. Rehzar, Kisrâ'nın emrini yerine getirerek emrettiği yerde konuşlandı. Ancak Hirakl başka bir noktadan Dicle'yi aşarak Fars ordusunun bulunduğu yere doğru ilerledi. Rehzar casuslarını Hirakl'ı izlemek için gönderdi. Casuslar Hirakl'ın yetmiş bin askerle geldiğini haber verdiler. Bunun üzerine Rehzar askerleriyle yetmiş

bin kişiye karşı koyamayacağını düşündü. Bu maksatla Kisrâ'ya müteaddit defalar mektup yazarak elindeki askerlerle çok olan ve güzel hazırlanmış olan düşmana güçlerinin yetmeyeceğini söyledi. Ancak Kisrâ her defasında ona, gücü onlara yetmese dahi onlarla savaşmaktan ve emirlerini yerine getirmek için kanlarını akıtmaktan âciz olmadığını bildirdi. Kisrâ'nın cevapları peş peşe böyle gelince askerlerini seferber etti ve Rumlara karşı mukavemete başladı. Ancak Rumlar, Rehzar'ı ve altı bin askerini öldürdüler. Geri kalanlar da hezimete uğradı ve arkalarına bakmadan kaçtılar. Kisrâ Rumların Rehzar'ı öldürdüklerini ve Hirakl'ın zafer haberini alınca Deskeretü'l-Melik'ten ayrılarak Medain'e çekildi ve burada korunmaya çalıştı. Zira Hirakl ile savaşmaktan âcizdi.

Hirakl ilerleyişini sürdürdü ve Medain'e yaklaştı. Kisrâ, Hirakl'ın ilerleyişinin haberlerini peş peşe alınca savaşmaya hazırlandı ve hezimete uğrayan askerlerin komutanlarına yazdığı bir emirle, idarelerindeki askerlerden korkaklık göstererek düşmana karşı koymayan ve kendi yerini korumayan her askerin adını vermelerini istedi ve onları suçlarına göre cezalandıracağını bildirdi. Bu durum karşısında zorda kaldılar ve kendilerini kurtarmak için hile ve çareler düşünmeye başladılar. Şehriberaz'a da yazarak acilen dönmesini istedi ve Rumların yaptıklarını haber verdi.

Rivayete göre *"Elif, Lâm. Mîm. Rumlar yenildi. Arapların* [184] *bulunduğu bölgeye en yakın bir yerde. Hâlbuki onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımından dolayı sevineceklerdir. Allah dilediğine yardım eder. O mutlak güç sahibidir ve çok esirgeyicidir. Bu, Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz. Fakat insanların çoğu bilmezler,"*[45] ayetleri Rum Kralı Hirakl ile Fars Hükümdarı Perviz hakkında ve ikisi arasında vuku bulan ve naklettiğim savaşlarla ilgili olarak nazil olmuştur.

Bu rivayetler şöyledir:

45 Rûm, 30/1-8.

Kâsım b. Hasan bana Hüseyin, Haccâc, Ebû Bekir b. Abdullah ve İkrime'den naklen şöyle rivayet etti:

Rumlarla Farslar Arap diyarına en yakın bölgede savaştılar. O gün bu bölge Ezriât idi. Orada karşılaştılar. Bu karşılaşmada Rumlar hezimete uğradı. Haber Peygamber'e (sav.) ve ashabına ulaştı. Onlar henüz Mekke'de bulunuyorlardı. Olay onlara ağır geldi. Zira Peygamber (sav.) Ümmi olan Mecusilerin Ehl-i kitaba galip gelmelerini arzu etmiyordu. Mekke'deki kâfirler ise bu olaya sevindiler. Peygamber'in (sav.) ashabıyla karşılaşınca onlara: "Siz kitap ehlisiniz, Hristiyanlar da kitap ehlidir. Biz ise ümmiyiz ve bizim Fars kardeşlerimiz kitap ehli kardeşlerinize galip geldiler. Siz de bizimle savaşırsanız size galip geleceğiz," dediler. Bunun üzerine Allah Rûm suresinin: "*Elif. Lâm. Mîm. Rumlar mağlup oldu!*" ile başlayan ayetlerini: "*Onlar ahiretten gafildirler,*" kısmına kadar indirdi. Bunun üzerine Ebû Bekir çıktı ve kâfirlere: "Kardeşlerinizin kardeşlerimize galip gelmesine sevindiniz mi? Sevinmeyin. Gözünüz aydın olmasın! Vallahi Rumlar Farslara galip geleceklerdir. Peygamberimiz bize bunu haber verdi," dedi. Bunun üzerine Übey b. Halef Cumahî ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey Ebû Fasîl! Yalan söyledin." Ebû Bekir ona: "Asıl sen yalan söyledin, ey Allah düşmanı!" dedi. Übey ona: "Ben on genç deve üzere senin-
[185] le bahse girerim. Rumlar galip gelirse sana borcumu veririm. Üç sene içinde Farslar galip gelirse sen bana on genç deve vereceksin," dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir Peygamber'e geldi ve tartışmayı ona haber verdi. Peygamber (sav.): "Ben üç sene demedim. *Bid'* kelimesi üç ila dokuz arası demektir. Miktarı artır ve süreyi uzat," dedi. Ebû Bekir çıktı ve Übey ile karşılaştı. Übey: "Herhâlde pişman oldun," dedi. Ebû Bekir: "Hayır, gel miktarı artıralım ve süreyi uzatalım. Miktar yüz genç deve, süre de dokuza kadar olsun," dedi. Übey: "Tamam," dedi.

Kâsım bize Hüseyin, Haccâc ve Ebû Bekir'den naklen İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Fars diyarında bir kadın vardı. Kahramanlar doğuruyordu. Kisrâ onu çağırdı ve ona: "Rumlar üzerine bir ordu gönderip başına senin evlatlarından birini getirmek istiyorum. Bana

hangisini tavsiye ediyorsun?" dedi. Kadın: "Falanca bir tilkiden daha hilekâr ve bir kartaldan daha tedbirli, Ferruhan da bir kılıçtan daha keskindir. Şehriberaz da çok halimdir. Sen dilediğini seç," dedi. Kisrâ: "Halim olanı seçeceğim," dedi ve Şehriberaz'ı seçti. Şehriberaz Farslı askerleriyle Rumlar üzerine gitti ve onlara galip geldi. Onları öldürdü, şehirlerini tahrip etti ve zeytin ağaçlarını kesti. Ebû Bekir dedi: Bu rivayeti Atâ el-Horâsânî'ye anlattım. Bana dedi ki: "Şam diyarını görmedin mi?" diye sordu. Ben: "Hayır," dedim. Atâ: "Gidip de görsen tahrip edilen şehirleri ve kesilen zeytin ağaçlarını göreceksin," dedi. Ardından Şam diyarına gittim ve tahribatı gördüm.

Atâ el-Horâsânî, Yahyâ b. Ya'mer'den naklen şöyle anlattı:

Kayser, Katme adında bir komutanın komutasında bir ordu gönderdi. Kisrâ da Şehriberaz komutasında bir ordu gönderdi. İki ordu siz Araplara en yakın bölge olan Ezriât ve Busrâ'da karşılaştılar. Farslar Rumlara galip geldiler. Kureyş kâfirleri bu duruma sevinirken Müslümanlar bundan hoşlanmadılar. Bunun üzerine Allah, "*Elif. Lâm. Mîm*," diye başlayan Rûm suresinin ilk ayetlerini indirdi. Ardından ravi Yahyâ, İkrime'nin rivayetine benzer bir rivayet nakletti ve şu ilavede bulundu: Şehriberaz, Haliç'e varıncaya kadar ilerlemeye ve şehirlerini tahrip etmeye devam etti. Sonra Kisrâ öldü ve ölüm haberi onlara ulaştı. Akabinde de Şehriberaz ve adamları yenildiler. [186] Rumlar onlara galip geldiler ve onları takip ederek öldürdüler.

Ravi dedi: İkrime rivayetine devamla şöyle dedi: Farslar Rumlara galip gelince Ferruhan oturup içmeye başladı ve şöyle dedi: Rüyada Kisrâ'nın tahtına oturduğumu gördüm. Bu haber Kisrâ'ya ulaşınca Şehriberaz'a şöyle yazdı: "Mektubum sana ulaşınca bana Ferruhan'ın kellesini gönder!" Şehriberaz ona şöyle yazdı: "Ey Hükümdar! Sen Ferruhan gibisini bulamazsın. O düşmana zayiat verdirmekte önemli bir şahsiyet olup düşmana karşı mücadelesi ses getirmektedir. Ona kıyma!" Bunun üzerine Kisrâ şöyle yazdı: "Onun yerini tutacak Farslar vardır. Bir an önce kellesini gönder!" Ancak Şehriberaz konuyu gözden geçirmesi için yine Kisrâ'ya başvurdu.

Kisrâ öfkelendi ve cevap vermedi. Ancak orduya şu talimatı yazdı: "Ben Şehriberaz'ı komutanlıktan azlettim ve yerine Ferruhan'ı atadım." Sonra postacıya küçük bir sayfa verdi ve: "Ferruhan işbaşına geçer de kardeşi ona itaat ederse ona şu sayfayı teslim et," dedi. Şehriberaz mektubu okuyunca baş üstüne dedi ve makamından inerek makama Ferruhan oturdu. Ardından postacı sayfayı Ferruhan'a teslim etti. Ferruhan: "Bana Şehriberaz'ı getirin," dedi. Şehriberaz önüne getirilince kellesini kesmek istedi. Şehriberaz ona: "Acele etme, vasiyetimi yazacağım," dedi. O, "Evet," dedi. Bunun üzerine Şehriberaz sepetin getirilmesini istedi. Sepetten üç sayfa çıkardı ve onları Ferruhan'a teslim etti. Ona: "Bu sayfalarla senin için Kisrâ'ya ricada bulundum. Ancak sen bir mektupla beni öldürmek istedin," dedi. Bunun üzerine Ferruhan komutanlığı kardeşi Beraz'a iade etti. Şehriberaz Rum Kralı Kayser'e şöyle yazdı: "Seninle bir işim var. Bu konuyu postacılar ve mektuplar taşıyamaz. Seninle görüşelim. Ancak elli Rum'dan fazla kimseyi yanına alma. Ben de sana elli Fars ile geleceğim." Ancak Kayser, beş yüz bin Rum ile yola çıktı. Önden de casuslar gönderdi. Zira kendisine tuzak kurulmasından endişeliydi. Casuslar gelip ona Beraz'ın maiyetinde yalnızca elli kişi olduğunu haber verdiler. Ardından onlar için mekân döşendi ve ipek bir yuvarlak çadırda buluştular. Her birinde yalnızca bir hançer bulunuyordu. Bir tercüman bulundurdular. Şehriberaz dedi ki: "Senin belde ve şehirlerini kahramanlıkları ve cesaretleriyle tahrip edenler ben ve kardeşimdir. Kisrâ bizi kıskandı. Benden kardeşimi öldürmemi istedi. Ancak bunu reddettim. Sonra kardeşime beni öldürmesini istedi. Bu sebeple onu halettik. Seninle birlikte ona karşı savaşalım!" Kayser: "İsabetli bir karar," dedi. Sonra biri diğerine: "İki kişiyi aşan bir sır yayılır," dedi. Öbürü de doğru dedi ve ikisi tercümanı öldürdüler. Neticede Allah Kisrâ'yı öldürdü. Haber Hudeybiye Gününde
[187] Resulullah'a (sav.) ulaştı. Resulullah (sav.) ve maiyetindekiler habere sevindiler.[46]

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı:

46 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de nakledilmiştir: 20/13-14.

Kisrâ Perviz'in yirminci hâkimiyet yılında Allah, Muhammed'i (sav.)peygamber olarak gönderdi. Peygamber (sav.) Mekke'de on üç sene vazifesini icra ettikten sonra Kisrâ Perviz'in otuz üçüncü hâkimiyet yılında Mekke'den Medine'ye hicret etti.

Farsların Hâkimiyetinin Son Bulması ve Sebepleri [188]

Kisrâ Perviz Döneminde Arapların Fars Diyarını Hâkimiyetleri Altına Almaları

Bu hususta ki haberlerin bir kısmı Vehb b. Münebbih'ten nakledilmiştir.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti: Kisrâ hakkında bazı üstatlarım bana Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivayet ettiler:

Kisrâ, Dicletü'l-Avrâ'nın[47] önüne set inşa etmişti. Bu iş için büyük harcamalarda bulunmuştu. Onun makamının eyvanı da benzersiz bir şekilde inşa edilmişti. Tacını asar ve insanlarla bir araya geldiğinde burada otururdu. Yanında kâhin, sihirbaz ve müneccim olarak üç yüz altmış kişi vardı. Aralarında Sâib adında bir Arap da vardı. Araplarda âdet olduğu gibi kuşların ses ve hareketlerinden anlam çıkarır ve çok az hata ederdi. Bâzân onu Yemen'den göndermişti. Kisrâ zor ve sıkıntılı bir durumla karşılaştığında kâhin, sihirbaz ve müneccimlerini çağırır ve onlara bu durumun ne olacağını sorardı.

Allah, Peygamberi Muhammed'i (sav.) gönderince bir ağırlığa maruz kalmadığı hâlde eyvanı ortadan çatladı. Dicletü'l-Avrâ seddi de çatladı. Bu olaylar Kisrâ'yı üzdü. Şöyle dedi: "Benim eyvanım bir ağırlık olmadan yarıldı. Dicletü'l-Avrâ seddi de yarıldı. "*Şah bişkest*": Deniliyor ki: Kral kırıldı. Ardından aralarında Sâib'in de bulunduğu kâhin, sihirbaz ve müneccimlerini davet etti. Onlara: "Bir ağırlık olmadan eyvan çatladı. Dicletü'l-Avrâ'nın seti de yarıldı. "*Şah bişkest*: kral kırıldı." Bu durumu değerlendirin," dedi. Kâhinler yanından ayrıldılar. Durumu değerlendirmeye yeltendiler. Ancak gök âdeta onlara bir sır vermedi, yeryüzü karardı ve ilimlerinde işleri

47 *Dicletü'l-Avrâ:* Basra yöresinde Dicle'ye verilen isimdir.

[189] aksak gitti. Sihirbazın sihri, kâhinin kehaneti ve müneccimin ilmi fayda etmiyordu.

Sâib karanlık bir gecede bir tepeye çıkarak baktığı zaman, Hicaz yönünden gelen bir şimşeğin ta doğuya kadar uçtuğunu gördü. Sabah olunca gözlem yaptığı yeri inceledi. Orada yemyeşil bir bahçe olduğunu gördü. Yaptığı okumayla şöyle bir sonuca vardı: Eğer gördüğüm gerçekse Hicaz'dan bir kuvvet ve kudret çıkacak, doğuya doğru yayılacak, yerler onunla yeşerecek ve daha önceki krallar döneminden daha verimli hâle gelecektir.

Kâhin ve müneccimler birbirlerine dönüp de başlarına geleni anlayınca Sâib de söz konusu belirtileri görünce birbirlerine dediler ki: Vallahi, ilmimizle aramıza giren engel gökten gelen bir tecelliden başkası değildir. Bu, bir peygamberin gönderildiğine veya gönderileceğine işarettir. Bu mülkü devralacak ve önceki sahiplerini bertaraf edecektir. Bunu Kisrâ'ya bildirirseniz sizi öldürecek. Öyleyse kendi aranızda bir söylem üzerinde ittifak edin ve bunu ona söyleyin ki onu bir müddet kendinizden uzak tutabilesiniz.

Kisrâ'ya gittiler. Ona: "Biz bu işi inceledik. Gördük ki eyvanını ve Dicletü'l-Avrâ seddini yapanlar uğursuz vakti seçerek inşa etmişlerdir. Gece ve gündüz saatleri değişince uğursuzluklar yerlerini buldu ve üzerine bina edilen şeyler yıkıldı. Biz senin için öyle hesaplamalar yapalım ki üzerine inşa edeceğin binalar yıkılmasın," dediler. Kisrâ onlara: "Hesaplamalarınızı yapın," dedi. Hesaplamalarını yaptılar ve ona: "Artık binalarını inşa edebilirsin," dediler. Kisrâ, Dicle'deki sette sekiz ay çalıştı ve büyük harcamalar yaptı. Onu bitirince onlara: "Seddin üzerine oturayım mı?" dedi. Onlar: "Oturabilirsin," dediler. Bunun üzerine Kisrâ oturacağı yerin döşenmesini emretti. Merzübanların da toplanmasını istedi. Oyuncuların da hazır bulunmasını söyledi. Ardından çıktı ve üzerine oturdu. Akabinde de Dicle seti yıktı ve Kisrâ son nefesini vermek üzereyken kurtarılabildi.

[190] Onu çıkarınca kâhin, sihirbaz ve müneccimlerini topladı ve onlardan yaklaşık yüz kişiyi öldürdü. Onlara: "Sizi besle-

dim, kendime yakın tuttum ve size erzak tahsisatında bulundum. Sonra da bana bu oyunları yapıyorsunuz," dedi. Onlar: "Ey Hükümdar! Bizden öncekiler gibi biz de hata ettik. Ancak senin için bir hesap yapalım. Bu hesaba göre davrandığından emin ol ki inşa edeceğin eser uğurlu olsun," dediler. Kisrâ: "Bakın ve bana söyleyin," dedi. Onlar: "Tamam yapalım," dediler. Kisrâ: "Hesaplarınızı yapın," dedi. Hesaplarını yaptılar ve ona: "Seti inşa et," dediler. Kisrâ, seti inşa etmeye başladı ve sınırsız harcamalarda bulundu. İnşa işi eskisi gibi sekiz ay sürdü. İnşa işini gerçekleştirenler: "İşimizi bitirdik," dediler. "Üzerine çıkıp oturabilir miyim?" dedi. Onlar: "Evet," dediler. Ancak Kisrâ tereddüt ederek beygirine bindi ve üzerinde seyretmeye başladı. Derken Dicle suları seti yıktı. Kisrâ da son nefesini vermek üzereyken kurtarıldı. Sonra onları çağırdı ve onlara: "Vallahi ya bana doğruyu söyleyeceksiniz ya da sonunuzu getireceğim. Sizin kollarınızı koparacağım ve sizi fillerin ayakları altında ezdireceğim! Bana uydurup durduğunuz bu haberler ne oluyor?" dedi. Onlar: "Ey Hükümdar! Sana yalan söylemeyeceğiz. Dicle setini yardığında ve ikametgâhının eyvanı çatladığında bize emrederek sahip olduğumuz ilimle bu hadiselerin sebebinin ne olduğunu incelememizi istedin. İnceledik. Ancak, yeryüzü bizim yüzümüze karşı karardı. Gök de âdeta kurudu. İlmimiz elimizde kaldı. Sihirbazın sihri, kâhinin kehaneti ve müneccimin ilmi işe yaramıyordu. O zaman anladık ki gökten bir tecelli olmuş ve bir peygamber gönderilmiş ya da gönderilmek üzeredir. Bu yüzden ilmimiz tıkandı. Mülkünün sonunun geldiğini sana söylesek bizi öldüreceğinden korktuk. Biz de herkes gibi ölmek istemiyorduk. Bu sebeple seni oyalamak istedik," dediler. Kisrâ: "Size yazıklar olsun! Bunu bana söyleseydiniz ben de bu konuya ilişkin görüşümü ortaya koyacaktım," dedi. Onlar: "Senden korkumuz bizi doğruyu söylemekten alıkoydu," dediler. Kisrâ onlardan sarfınazar etti ve Dicle'nin onu âciz bırakmasını görmez oldu.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Fadl b. Îsâ er-Rakkâşî ve Hasan el-Basrî'den naklen şöyle rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) ashabı şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resulü!
[191] Senin hakkında Allah'ın Kisrâ'ya karşı hücceti nedir?" Resulullah (sav.): "Ona bir melek gönderdi. Melek elini Kisrâ'nın bulunduğu evin duvarından çıkardığı zaman nur parladı. Kisrâ eli görünce korktu. Melek ona: 'Ey Kisrâ aklını kaçırmadın. Allah bir peygamber gönderdi ve ona bir kitap indirdi. Ona itaat et ki dünya ve ahirette kurtulasın,' dedi. Kisrâ: 'Bakacağım,' dedi."

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir, Zührî ve Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Allah, Kisrâ'ya bir melek gönderdi. Kimsenin giremediği konağının eyvanındaydı. Onu elinde bir asa olduğu hâlde başının ucunda dururken gördü. Sıcakta öğle uykusuna daldığı saatteydi. Melek ona: "Ey Kisrâ! Ya Müslüman olacaksın ya da bu asayı kıracağım," dedi. Kisrâ iki kere "Mühlet ver," anlamında "*Bihil, bihil*" dedi. Melek ayrılıp gitti. Bunun üzerine Kisrâ muhafız ve perdedarını çağırdı. Onlara kızdı: "Kim bu adamı içeriye aldı?" dedi. Onlar: "Senin yanına kimse girmedi ve kimseyi görmedik," dediler. Ertesi yıl yine aynı saatte ona geldi ve aynı sözü söyledi. Bu kez Kisrâ üç kere "Mühlet ver," dedi. Melek ayrılıp gitti. Bunun üzerine Kisrâ muhafız ve perdedarını çağırıp onlara kızdı ve aynı sözü söyledi. Onlar yine: "Senin yanına giren kimseyi görmedik," dediler. Üçüncü yıl aynı saatte yine geldi ve ona: "Müslüman olur musun, yoksa bu asayı kırayım mı?" dedi. Bu kez de "Mühlet ver," deyince melek asayı kırdı. Ardından da mülkü yıkılma sürecine girdi. Oğlu ve Farslar da ona başkaldırdı ve onu öldürdüler.

Abdullah b. Ebî Bekir dedi: Zührî şöyle dedi: Ömer b. Abdülazîz'e Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan naklen söz konusu rivayeti naklettiğimde o şöyle dedi:

Bana anlatıldığına göre melek iki şişeyle Kisrâ'nın yanına girdi. Ona Müslüman ol, dedi. Kisrâ Müslüman olmadı. Bunun üzerine melek iki şişeyi birbirine vurup kırdıktan sonra çıktı. Kisrâ'nın helak olması böyle oldu.

[192] Yahyâ b. Ca'fer bana Ali b. Âsım ve Hâlid el-Hazzâ'dan naklen Abdurrahman b. Ebî Bekre'nin şöyle dediğine şahit oldum:

Kisrâ b. Hürmüz bir gece Medain'deki sarayında uyurken sarayın etrafını muhafızlar kuşatmış olmasına rağmen elin-

de asasıyla bir adam geldi ve başında durdu. Ona: "Ey Kisrâ b. Hürmüz! Ben Allah'ın bir elçisiyim sana geldim. Müslüman ol!" dedi ve bu sözünü üç kere tekrarladı. Yatağında bulunan Kisrâ elçiye bakıyor ve cevap veremiyordu. Elçi sonra ayrıldı. Bunun üzerine Kisrâ muhafızların komutanına haber göndererek gelmesini istedi ve ona: "Sen mi bu adamı makamıma aldın?" diye sordu. Muhafızların komutanı: "Ben onu almadım ve tarafımızdan hiç kimse alınmadı," dedi. Ravi dedi: Bir yıl sonra aynı gece Kisrâ korkuya kapılarak muhafızların komutanına: "Sarayı iyi koru. Kimse benim makamıma gelmesin," diye emretti. Komutan talimatı yerine getirdi. Ancak aynı saatte aynı elçi elinde asası olduğu hâlde Kisrâ'nın başına dikildi. Ona: "Ey Kisrâ b. Hürmüz! Ben Allah'ın elçisiyim. Müslüman olman için sana geldim. Bu senin için daha hayırlıdır," dedi. Kisrâ ona bakıyor ve cevap vermiyordu. Ardından elçi ayrıldı. Kisrâ yine muhafızların komutanına haber göndererek gelmesini söyledi ve ona: "Sana kimsenin girmemesini söylemedim mi?" diye sordu. Muhafızların komutanı: "Ey Hükümdar! Vallahi! Biz kimseyi almadık," dedi. Bunun üzerine Kisrâ: "Nereden girdiğini araştırın," dedi. Ravi dedi: Bir yıl sonra aynı gece Kisrâ tekrar endişeye kapılarak muhafızların komutanına: "Bu gece beni iyi koruyun. Erkek veya kadın hiç kimse girmesin," diye emretti. Muhafızlar talimatı yerine getirdi. Aynı saat girdiğinde aynı elçi yine başucunda durdu ve ona: "Ey Kisrâ b. Hürmüz! Müslüman olman için Allah'ın elçisi olarak sana geldim. Müslüman olman senin için daha hayırlıdır." Bu sözü üç kere tekrarladı. Ancak Kisrâ ona bakıyor ve ona cevap vermiyordu. Bunun üzerine elçi: "Ey Kisrâ! Bana olumlu cevap vermekten imtina ettin. Vallahi şu asamı kırdığım gibi Allah seni kıracaktır," dedi ve asasını kırıp çıktı. Kisrâ tekrar muhafızlara haber göndererek: "Bu gece yanıma hiç kimse hatta aile ve evlat da olsa girmesin, demedim mi?" diye sordu. Onlar: "Bizim tarafımızdan hiç kimse girmedi," diye cevap verdiler.

Ravi dedi: Kısa bir süre sonra oğlu ona saldırdı ve onu öl- [193]
dürdü.

* * *

Zî Kār Muharebesi

Rebîa kabilesinin, Kisrâ Perviz'in gönderdiği orduyla Zî Kār'da karşı karşıya gelmesi:

Peygamber'den (sav.) nakledildiğine göre Rebîa'nın Kisrâ ordusunu hezimete uğrattığı haberi kendisine ulaştığında: "Bugün Arapların Acemlerden haklarını aldıkları ilk gündür. Onlar benimle haklarını aldılar." Bu güne aynı zamanda Kurâkir, Yevmü'l-Hinvi Hinvi Zî Kār, Yevmü Hinvi Kurâkir, Yevmü'l-Cübâbât, Yevmü Zi'l-Ucrum, Yevmü Zi'l-Ucrum, Yevmü'l-Gazevan, Yevmü'l-Bathâ, Bathâi Zî Kār gibi isimlerle de ifade edilir.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dan naklen bana şöyle dediği rivayet edildi: Ebü'l-Muhtâr Firâs b. Handek –veya Hendeke– ve bazı Arap âlimlerinin bana anlattığına göre Zî Kār Muharebesinin sebebi, Nu'mân b. Münzir el-Lahmî'nin Kisrâ Perviz b. Hürmüz'ün tercümanlarından Adî b. Zeyd el-İbâdî'yi öldürmesiydi.

Nu'mân b. Münzir'in Adî b. Zeyd'i öldürmesinin sebebi: Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir: İshâk b. el-Cessâs'ın şöyle dediğini işittim –Bu bilgileri Hammâd'ın kitabından da aldım. Bir kısmını da babam anlattı–:

Zeyd b. Hammâd b. Zeyd b. Eyyûb b. Mahrûf b. Âmir b. Usiyye b. İmruülkays b. Zeyd Menât b. Temîm'in üç çocuğu vardı: Şair Adî; şair, hatip ve yakışıklı bir kişiydi, Arap ve Fars müellifleri okumuştu. Ammâr –Übey olarak bilinirdi– ve Amr –Semiy olarak da bilinirdi–. Ana bir kardeşleri de vardı. Tay kabilesinden olup adı Adî b. Hanzale idi. Ammâr, Kisrâ'nın maiyetindeydi. Onlardan biri Adî b. Zeyd'in ölmesini istiyordu. Diğeri de mütedeyyin bir Hristiyan idi. Onlar asil aileden olup Kisrâ ile birlikte yaşar, beraber yemek yerlerdi. Kisrâlar
[194] onlara bir bölgeyi arpalık olarak vermişlerdi. Münzir b. Münzir hükümdar olduğunda oğlu Nu'mân'ı Adî'nin himayesine vermişti. Bu aile onu emzirmiş ve büyütmüştü. (Münzir'in "Esved" adında başka bir oğlu daha vardı. Annesi Mâriye bint el-Hâris b. Cülhüm b. Teym er-Ribâb idi.) Esved'i Lahm kabilesine mensup Hîreli Benî Merîna emzirmiş ve büyütmüşler-

di. Eşraftan bir aileydiler. Münzir b. Münzir'in bu iki oğlandan başka on evladı daha vardı. Evlatlarına güzellikleri sebebiyle "Eşâhib"[48] lakabı verilmişti. Nitekim şair A'şâ şöyle demiştir:

Münzir'in Eşâhiboğulları Hîre'de sabah vakti kılıçlarıyla seyrederler.

Nu'mân kırmızımtırak, benekli ve kısa boyluydu. Annesi Fedekli Selmâ bint Vâil b. Atiyye es-Sâiğ idi. Selmâ, Kelb kabilesinden Hâris b. Hısn b. Damdam b. Adî b. Cenâb'ın cariyesiydi. Nu'mân'ın amcası ve büyük Münzir'in oğlu olan Kâbûs, Adî b. Zeyd ile kardeşlerini Kisrâ'nın katına göndermişti. Zeyd'in oğulları Kisrâ'nın kâtipleri arasında yer almış ve ona tercümanlık yapmışlardı. Münzir b. Münzir öldüğünde on üç evladını bıraktı ve Bütün işlerini Kabîsa et-Tâî'ye devrederek (Kisrâ bu konuda kararını verinceye kadar Hîre'nin yönetimini ona teslim etti.) Kabîsa birkaç ay bu görevi sürdürdü. Kisrâ da Arapların başına birisini getirmek için araştırmalarını sürdürüyordu. Sonra Kisrâ b. Hürmüz, Adî b. Zeyd'i çağırdı ve ona: "Münziroğullarından kim kaldı? Kalanlar kim? Onlarda hayırlı olanları var mı?" diye sordu. Adî: "Onlardan kalanlar ölen Münzir b. Münzir'in evlatlarıdır. Onlar yetişkin erkeklerdir," dedi. Kisrâ: "Onlara haber gönder gelsinler," dedi. Kisrâ, [195] geldiklerinde Adî b. Zeyd tarafından misafir edilmelerini istedi. Adî ikramda Nu'mân'ın kardeşlerini ona tercih ettiğini ve onu istemediğini gösteriyordu. Onlarla ayrı ayrı görüşüyor ve onlara: "Eğer Kisrâ size benim adıma Arapları yönetebilecek misiniz? derse, Nu'mân hariç evet," deyin diye telkinde bulunuyordu. Nu'mân'a da: "Hükümdar kardeşlerine söz geçirebilecek misiniz diye sorarsa, onlara söz geçirmekte âciz kalırsam başkalarına söz geçirmekte daha çok aciz kalacağım," de diye tembih ediyordu.

Benî Merîna'dan Adî b. Evs b. Merîna adında akıllı ve şair bir adam vardı. Esved b. Münzir'e: "Biliyorsun ki ben senin işbaşına geçmeni istiyorum. Benim senden ricam ve talebim Adî b. Zeyd'e muhalefet emendir. Vallahi o hiçbir zaman sana

48 *Eşâhib* kelimesi, beyaz yüzlü ve parlak anlamında kullanılmıştır.

samimi tavsiyede bulunmaz," dedi. Ancak, Esved onu dinlemedi.

Kisrâ, Adî'ye onları huzuruna almalarını isteyince Adî onları ayrı ayrı huzuruna çıkardı. Kisrâ karşısında âdeta mümtaz ve ender şahsiyetler görüyordu. Onlara: "İdareniz altındaki insanları yönetebileceğinizi bana taahhüt edebilir misiniz?" diye sorduğunda, "Nu'mân hariç, taahhütte bulunuruz," diyorlardı. Nu'mân huzuruna çıkınca Kisrâ karşısında çirkin yüzlü bir adam gördü. Onunla konuştu ve ona: "Başa geçsen kardeşlerini ne yapacaksın?" diye sordu. Nu'mân: "Onları yönetmekte âciz kalsam başkalarını yönetmekte daha da âciz kalacağım," dedi. Bunun üzerine Kisrâ onu başa geçirdi ve ona münasip kıyafetler ve altmış bin dirhem değerinde inci ve altınla süslü bir taç giydirdi. Nu'mân görevlendirilmiş olarak çıkınca Adî b. Evs b. Merîna, Esved'e: "Görüşüme muhalefet ettin, sen de gör," dedi.

Sonrasında Adî b. Zeyd biat merasiminde bir ziyafet hazırladı ve Adî b. Merîna'ya: "Bana sevdiklerinle gel, seninle bir işim var," diye haber gönderdi. Adî b. Merîna bir grup arkadaşıyla geldi ve biat merasiminde yediler, içtiler. Adî b. Zeyd, Adî b. Merîna'ya şöyle dedi: "Ey Adî! Hakkı en iyi bilen ve ondan dolayı da kınanmayan kimse senin gibi olandır. Ben bilirim ki senin tercihin Münzir idi ve benim adamım olan Nu'mân'a
[196] tercih edilmesini istiyordun. Senin de içinden geçen bir şeyden dolayı beni kınama. İsterim ki gücün yetseydi yapacağın bir şeyi ben yaptım diye beni kıskanma. Sana karşı samimi olduğum kadar sen de bana karşı samimi ol. Bu işte benim payıma düşecek olan senin payına düşecek olandan fazla değildir." Ardından Adî b. Zeyd biat etti ve onu hicvetmeyeceğini ve başına bir gailenin gelmesini istemeyeceğine dair yemin etti. Adî b. Zeyd biatini yaptıktan sonra Adî b. Merîna kalktı ve Adî b. Zeyd gibi yemin ederek görevde kaldığı sürece onu hicvetmeyeceğini ve başına bir gailenin gelmesini istemeyeceğine ant içti. Nu'mân da yola çıktı ve Hîre'deki konağına yerleşti. Adî b. Merîna, Adî b. Zeyd'e şu beyitlerle seslendi:

Adî'den Adî'ye haber ver. Senin gücün zayıflasa da kızma ve üzülme!

Heykellerimize, sen övülesin veya senin zenginliğin artsın diye, fakirlik olmadığı hâlde ihsan ve bağışlarda bulunuyorsun.

Eğer galip gelirsen bundan dolayı övülmezsin, mağlup olsan da senden başkası uzaklaşmaz.

Kendi elleriyle yaptıklarını gözlerin görünce Kusaî gibi pişman oldun.[49]

Adî b. Merîna, Esved'e: "Başarmadıysan da sana bunları reva gören bu Meaddî'den intikam almaktan geri durma. Ben sana Meaddîlerin hile yapmaktan geri durmayacaklarını söylemiştim. Sana Adî b. Zeyd'e muhalefet etmeni söyledim ancak beni dinlemedin. Şimdi benden ne istersin?" dedi. Esved: "İsterim ki malın ve arazinden ne elde edersen onu bana arz edeceksin," dedi. Adî b. Merîna bu talebini yerine getirdi.

İbn Merîna'nın mal ve gayrimenkulü çoktu. Senenin her gününde Nu'mân'ın kapısına mutlaka onun bir hediyesi giderdi. Bu yüzden onun nezdinde insanların en kıymetlisi oldu. Hâkimiyet alanında İbn Merîna'ya danışmadan bir karar vermezdi. Yanında Adî b. Zeyd'den söz edildiğinde ondan iyi bahseder ve faziletlerinden söz ederdi. "Meaddî'nin hile ve tuzak kur- [197]
ma hüneri olmasa işler yürümez," dedi. Nu'mân'ın sohbetine devam edenler, İbn Merîna'nın Nu'mân nezdindeki kıymet ve derecesini görünce ona itibar etmeye ve ona ittiba etmeye başladılar. İbn Merîna güvendiği adamlarına: "Adî b. Zeyd'i Nu'mân'ın yanında hayırla yâd ettiğim zaman deyin ki: 'Evet dediğin doğrudur ancak ona kimse güven duymaz. O, hükümdar –yani Nu'mân– benim amilimdir. Onu o makama ben getirdim,' diyor," Adî b. Merîna ve adamları sürekli olarak Adî b. Zeyd'in aleyhinde çalışarak Nu'mân'ı ona karşı darılttılar. Adî b. Zeyd namına onun has adamına mektup yazdılar, sonra da giz-

49 "Kusaî gibi pişman olmak" bir darbımeseldir. Hikâyesi şöyledir. Kusa', Kays kabilesinin bir koludur. Bir rivayete göre de Yemen'de okçu bir kabiledir. Kusaî bu kabileye mensup mahir bir okçuydu. Bir gece vakti karanlıkta bir yabani eşeği avlamak için ona bir ok fırlatmış ve isabet etmesine rağmen isabet etmediğini sanarak buna sinirlenmiş ve yayını kırmıştır. Sabah olunca avına isabet ettiğini ve okun vücuduna saplandığını görünce yaptığına pişman olmuş ve bu hâl darbımesel hâline gelmiştir.

li bir surette mektubu onun elinden alarak Nu'mân'a verdiler. Nu'mân mektubu okuyunca öfkelendi ve Adî b. Zeyd'e mektup yazarak: "Senden ricam beni muhakkak ziyaret et. Çünkü seni özledim," dedi. Adî, Kisrâ'nın makamındayken mektup kendisine ulaştı. Bunun üzerine Kisrâ'dan izin istedi. Kisrâ ona izin verdi. Adî, Nu'mân'ın yanına vardığında Nu'mân onun yüzüne bakmadı ve tek başına kaldığı bir hapishaneye attı. Adî burada şiir söylemeye başladı. İlk söylediği mısra şuydu:

Keşke liderden haberdar olsam. Keşke yumuşak sual haberler getirebilse.

Adî şiirler söylemeye devam etti ve söylediği şiirler Nu'mân'ın kulağına gidiyordu. Nu'mân onu hapsettiğine pişman oldu. Ancak onu serbest bırakmak istemiyordu. Zira başına gaileler açmasından endişe ediyordu. Bu sebeple ona ümit veren haberler gönderiyordu. Bu sebeple Adî şöyle diyordu:

Uykusuz kaldım. Zira yüzü asık olan zatın yüzünden parıltılar ak saçlarımı aydınlatmaya başladı.

[198] Yine şu kelimeleri terennüm ediyordu:

Bu gece uzadıkça uzadı ve karanlığı arttıkça arttı.

Şöyle de diyordu:

Geceler ve gündüzler ne oldu da bu kadar uzadı?

Nu'mân'a hitaben söylediği şiirlerdeki yalvarışları ve ölümü ona hatırlatması ve ondan önceki kralların helak olmasını hatırlatması kendisini bıktırınca şöyle dedi:

Veda edilen bir gidiş mi yoksa daha gidiş için vakit erken mi?

Ve daha birçok şiir söylemişti.

Nu'mân, Bahreyn'e gitmek üzere yola çıktı. Bunun üzerine Gassân'dan bir adam geldi ve Hîre'de dilediği tahribatı gerçekleştirdi. Rivayete göre bu adam Cefne b. Nu'mân el-Cifnî idi. Bunun üzerine Adî şöyle dedi:

Sakr yükseldi de iki yanını yaktı seni de yavrulamış ve otlağa bırakılmış develer oyaladı.

Adî'nin hapis hayatı uzayınca Kisrâ'nın maiyetinde bulunan kardeşi Übey'e şöyle yazdı:

Übey'e uzak duruşunu haber ver. Acaba kişiye bildikleri fayda verir mi?

Ona söyle: Selametteyken ona çok ilgi duyduğun öz kardeşin.

Bir kralın elinde, haklı veya haksız biçimde zincirlere vurulmuş [199] *vaziyettedir.*

Güçlü biriyle olmadan davranamayan çocuk gibi seni bilmiyorum.

Bize yalnız başına geleceğine yerinde kal, zira öyle gelirsen rüyası olmaya bir uykuya dalarsın.

Bunun üzerine kardeşi ona şöyle yazdı:

Zaman sana ihanet ettiyse kulaçları yetersiz ve hareket etmekten âciz değilim.

İlaha yemin ederim ki kılıçları parıldayan öğütücü bir savaş birliği olsa,

Ölüm hengâmesine doğru gürültü içinde ve eteklerini sıvayarak seyrederse

Ben de onun ateşi içinde olsam, bil ki imdat çağrına koşarak gelirim.

Seni kurtarmak için malım istenirse hiçbir şeyi ve güzel dünyalığı senden esirgemezdim.

Gelebileceğim bir yerde olsan oranın uzak olması veya korkulu olması sana gelmekten beni caydıramaz.

Sana kastedilecek olursa bu feci bir durum olur ki son baharın akıbeti gibi olur.

Yemin ederim ki ona üzülürüm hem de dost için bir üzüntü ve teessüf olur.

Yine yemin ederim ki senin başına gelenden dolayı teselli bulabilsem dahi senin gibisini bulmak imkânsızdır.

Rivayete göre Übey, Adî'nin mektubunu okuyunca Kisrâ ile görüştü ve durumu kendisiyle konuştu. Bunun üzerine ona [200] mektup yazdı ve bir adamla gönderdi. Nu'mân'ın vekili de ona yazarak Kisrâ'nın Adî hakkında ona mektup yazdığını bildirdi. Bunun üzerine Adî'nin Gassânlı Benî Bukayle'den gelen düşmanları: "Onu hemen öldür," dediler. Ancak Nu'mân'ın vekili bu talebi reddetti. Bu sırada Kisrâ'nın elçisi geldi. Adî'nin daha önce yetişmiş olan kardeşi ona rüşvet vererek: "Hüküm-

darın katına girmeden önce Adî'yi gör, sana ne emrediyor, anla," dedi. Elçi, Sennin Hapishanesinde mahpus olan Adî'yi ziyaret etti. Çünkü Adî'nin kardeşi elçiye: "Git ve sana neyi emrederse onu yap," demişti. Elçi, Adî'ye: "Seni çıkarmak için geldim. Senin söyleyeceğin bir şey var mı?" dedi. Adî ona: "Senin için güzel şeyler var," dedi ve birtakım vaatlerde bulundu. Ayrıca ona: "Yanımdan ayrılma. Mektubu bana ver, onu ben göndereyim. Zira yanımdan ayrılırsan öldürüleceğim," dedi. Ancak elçi: "Yapamam. Mektubu hükümdara benim teslim etmem gerekir," dedi. Bunun üzerine bir muhbir Nu'mân'a gitti ve ona: "Kisrâ'nın elçisi Adî'nin yanına gitti ve ona: 'Kisrâ'nın elçisi Adî'ye gitti ve onu hapisten çıkaracak. Vallahi bu gerçekleşirse sen de dâhil bizden hiç kimseyi sağ bırakmayacaktır,'" dedi. Bunu üzerine Nu'mân işini bitirmek için düşmanlarını gönderdi. Onun yüzünü kapattılar ve ölünceye kadar o hâlde bıraktılar. Ardından da onu gömdüler.

Ardından elçi mektubu Nu'mân'a sundu. Nu'mân: "Baş üstüne," dedi. Ona dört bin miskal para ve bir cariye takdim etti. Ona: "Sabah olunca yanına git ve onu hapisten çıkar," dedi. Sabah olunca bineğine bindi ve hapishaneye gitti. Muhafızlar ona: "Birkaç gün önce öldü. Hükümdardan korktuğumuz için ona haber vermedik; zira onun ölümünden rahatsız olacağını biliyoruz," dediler. Bunun üzerine Nu'mân'ın yanına gitti. Ona: "Ona uğradığımda sağdı. [Bugün gittim. Hapishane sorumlusu beni geri çevirdi ve birkaç gün önce öldüğünü söyleyerek beni şaşkınlık içinde bıraktı.]" dedi. Nu'mân ona: "Hükümdar seni bana gönderiyor. Sen benden önce ona gidiyorsun. Yalan söylüyorsun. Sen rüşvet ve kötülük peşindesin," diyerek onu tehdit etti. Ayrıca ona hediye ve ikramlarını artırdı. Kisrâ'ya hakikati söylememesini ve kendisi varmadan Adî'nin öldüğünü söylemesini istedi.

Elçi geri döndü ve Kisrâ'ya: "Ben gitmeden ölmüştü," dedi.
[201] Nu'mân, Adî'nin ölümünden dolayı pişman oldu. Adî'nin düşmanları Nu'mân'a karşı cüretkâr davranmaya başladılar. Nu'mân da onlardan alabildiğine çekinmeye başladı. Bir gün ava çıktı. Adî'nin Zeyd adındaki oğluyla karşılaştı. Babasına

olan benzerliği sebebiyle onu tanıdı. Ona: "Kimsin?" dedi. Genç: "Ben Zeyd b. Adî b. Zeyd'im," dedi. Onunla sohbet etti. Zarif bir delikanlı olduğunu gördü. Buna çok sevindi. Onu kendine yaklaştırdı, ona ikramda bulunda ve babasının başına gelenlerden dolayı özür diledi ve ona yolculukta lazım olan şeyleri verdi. Sonra Kisrâ'ya: "Adî, aklı ve samimiyetiyle hükümdara hizmet etti. Başına gelenler bir mukadderattı. O ömrünü tamamladı. Dünyadaki rızkı kesildi. Başına gelenden dolayı hiç kimse benim kadar üzülmedi. Hükümdar has adamlarından birini kaybettiğinde muhakkak Allah onun yerine bir halef ihsan eder. Zira onun mülkünü ve şanını yüceltmiştir. Adî'nin yetişmiş ve meziyetleri babasından daha eksik olmayan bir oğlu vardır. Hükümdar dilerse onu babasının yerinde görevlendirebilir," dedi. Genç, Kisrâ'nın yanına gidince onu babasının yerinde görevlendirdi ve amcasını başka bir göreve atadı. Artık o, Kisrâ nezdinde Araplardan sorumlu şahsiyetti ve hükümdarın has adamıydı. Araplar her yıl ona istihkakını gönderiyorlardı. Bunlar arasında iki at yavrusu, taze mantar, kurutulmuş mantar, yoğurt kurusu, ekmeğe katkı maddeleri. Zeyd b. Adî aynı zamanda Arapların ticari faaliyetlerinden de sorumluydu.

Hükümdar nezdindeki bu göreve getirilince Kisrâ, Nu'mân'ı ona sordu. O, Nu'mân hakkında iyi konuştu. Babasının makamında yıllarca kaldı. Kisrâ onu beğendi. Onunla çok görüşürdü. Acem hükümdarlarının tercih ettikleri kadınların vasıfları yazılı olarak onlarda bulunuyordu. Kendilerine bağlı olan memleketlere o sıfatları ihtiva eden talimatlar gönderirlerdi. (O vasıflarda bir kadın bulunursa hükümdara götürülürdü.)[50] Ancak Arap diyarını bu taleplerinin dışında tutarlardı. Hükümdar yine kadın istemeye başladı. Söz konusu vasıfları yazdı. Sonra Kisrâ'nın yanına giderek konu hakkında onunla konuştu. Hükümdara: "Gördüm ki hükümdar kendisine getirilecek kadınlarla ilgili yazılar yazdırdı. İstediği kadın- [202]
ların vasıflarını okudum Münziroğullarını da bilirim. Kulun Nu'mân'ın, amca oğullarının ve akrabalarının bu vasıflarda

50 Parantez içindeki ifade *Eğânî*'den alınıştır.

yirmiden fazla kızı vardır," dedi. Hükümdar: "Onlarla ilgili yazı yaz," dedi. Zeyd: "Ey hükümdar! Arapların kötü bir huyu var. Bu huy (özellikle) Nu'mân'da vardır. Onlar kızlarını Acemlere vermekten kaçınırlar. Ben onların bu kızları göndereceğin adamlardan) saklamalarından endişe ederim. Ben gitsem onları saklayamayacak. Beni gönder ve yanıma da Arapça bilen muhafızlarından birini gönder ki istediğini elde edebileyim," dedi. Hükümdar onunla celadet sahibi bir adam gönderdi. Zeyd adamla yola çıktı. Hîre'ye varıncaya kadar adama ikramda bulunuyor ve ona nezaket gösteriyordu.

Nu'mân'ın yanına varınca hükümdar (Kisrâ) hakkında saygıyla konuştu ve onun akraba ve evlatları için kız arıyor. Seninle de akraba olmak istiyor. Bizi bu maksatla sana gönderdi," dedi. Nu'mân: "İstediği kadınların vasfı nedir?" dedi. Zeyd: "Vasıflarını yazılı olarak getirdik, dedi.

Vasıflar, zamanında büyük Münzir'in Hâris el-Ekber el-Gassânî b. Ebî Şemir'e karşı gerçekleştirdiği seferde elde ettiği ve Anuşirvan'a yazarak vasıflarını dile getirip hediye ettiği cariyenin vasıflarıdır. Şöyle dile getirmişti: (Ben hükümdara bir cariye gönderdim.) Yapısı ölçülü, temiz tenli, güzel ağızlı, beyaz tenli, kumral, güzel tenli, kaşları belirgin, siyah gözlü, göz bebekleri çok siyah onların etrafındaki beyazlık çok beyaz. Ceylan gözlü, burnu ortadan hafif kavisli, burun kemiği
[203] belirgin, kaşları ince ve uzun, endamlı, alnı yumuşak ve çıkık olmayan, boyu cazibeli, uzun ve sık saçlı, başı büyükçe, kulak memeleri az sarkık, uzun boyunlu, geniş göğüslü, göğüsleri kabarık, omuz ve dirsek kemikleri irice, bilekleri güzel, avuçları latif, parmakları uzun, karın kıvrımları ince, beli ince, kalça ve uylukları yapılı ve etine dolgun, diz kapağı büyükçe, bacakları dolgunca, ayak bilekleri dolgun, topuk ve ayakları zarif, adımları kısa, oturuşları uzun, zarafet timsali, eşine muti, burnu ne kısa ne de uzun, ince burunlu, arkadaşları arasında aziz, beslenmekte sıkıntı çekmemiş, capcanlı, ciddi, hilim sahibi, sakin, dayanıklı, bedeni benli, babasının nesebiyle yetinen, boy nispetini anmayı önemsemeyen, boyuna nispeti ansa da kabilesini anmayan, gerekli olan işleri ihmal etme-

yen, elleri maharetli, uzun dilli olmayan, yumuşak sesli, evin [204]
ziyneti, düşmanı kahreden, onu istediğinde arzusunu izhar eden, ona meyletmezsen sakin durabilen, gözlerini dikerek bakan, iki yanağı kırmızı kesilen, dudakları titreyen ve sana doğru atılan, (sen oturmadıkça kendisi oturmayan) meziyet ve vasıflara sahiptir.

Kisrâ bu vasıflardaki cariyeyi kabul etti ve bu vasıfların divanında kayıt altına alınmasını istedi. Hükümdarlar bu vasıfları tevarüs ederek Kisrâ b. Hürmüz dönemine gelinceye kadar bunları esas aldılar. Zeyd, Nu'mân'a bu vasıfları okuyunca zoruna gitti ve elçinin de duyacağı şekilde: "Sevâd bölgesiyle Fars diyarında ihtiyacınızı karşılayacak "İyn"ler yok mu?" dedi. Elçi, Zeyd'e: "*İyn* nedir?" diye sordu. Zeyd: "İnek demektir," diye karşılık verdi. Zeyd, Nu'mân'a: "Hükümdar seni onurlandırmak istedi. Bunun sana zor geleceğini bilseydi bunları sana yazmazdı," dedi.

Nu'mân onları iki gün ağırladıktan sonra Kisrâ'ya: "Hükümdarın talep ettiği şey yanımızda bulunmamaktadır," diye yazdı ve Zeyd'den kendi adına hükümdardan özür dilemesini istedi. Zeyd, Kisrâ'ya dönünce maiyetindeki elçiye: "Nu'mân'dan duyduklarını hükümdara doğru bir şekilde aktar. Zira ben de söyleyeceklerini olduğu gibi ona iletecek ve söylediklerinden farklı bir şey söylemeyeceğim," dedi. İkisi Kisrâ'nın huzuruna çıkınca Zeyd: "İşte onun mektubu," dedi ve mektubu Kisrâ'ya okudu. Kisrâ ona: "Bana anlattıkların bunun neresinde?" diye sordu. Zeyd: "Sana onların kızlarını yabancılardan kıskandıklarını söylemiştim. Hatta onlar bu uğurda zorluğa katlanarak açlığı, tokluğa ve refah içinde yaşamaya tercih ederek zehirli havayı teneffüs etmeyi senin memleketinin güzelliklerine yeğliyorlar. Senin memleketin kendileri için bir hapishanedir. Maiyetimdeki elçiye ne söylediğini sor; zira onun sözlerini hükümdarın huzurunda ifade etmeyi münasip görmüyorum," dedi. Bunun üzerine Kisrâ elçiye: "Nu'mân ne dedi?" diye sordu. Elçi: "Ey hükümdar! Nu'mân dedi ki: 'Sevâd (ve Fars) bölgesinde ihtiyacını karşılayacak kadar inek yok mu ki bizden bu talepte bulunuyor,' diye cevap verdi," dedi. Kisrâ'nın öfkesi [205]

yüzünden okunuyordu. Nu'mân hakkında içinde bir kötülük düşünmüştü. Ancak şöyle demekle yetindi: "Bir kul bundan daha ağırını söylemek isteyebilir. Ancak onun sonu helak ve hüsrandır."

Bu söz insanlar arasında yayıldı ve Nu'mân da bundan haberdar oldu. Kisrâ birkaç ay sessiz kaldı. Nu'mân ise hükümdarın kendisine kötülük yapacağı beklentisine girdi ve bunun için hazırlandı. Sonunda Kisrâ'nın mektubu ona ulaştı. Mektupta: "Gel, hükümdarın seninle işi var," emri vardı. Bunun üzerine silahını ve alabileceği kadar ihtiyacı olan şeyleri aldı ve yola çıkarak Tay'ın iki dağının bulunduğu bölgeye gitti. Onun bir zevcesi Fer'a bint Sa'd b. Hârise b. Lü'm idi. Ondan biri kız diğeri oğlan iki çocuğu vardı. Diğer zevcesi ise Zeyneb bint Evs b. Hârise idi. Nu'mân kendisini dağlarında barındırıp onu korumaları için Tay kabilesine gitmişti. Ancak talebini reddettiler ve "Hısımlığın olmasaydı seninle savaşırdık. Zira Kisrâ ile düşman olmaya ne ihtiyacımız var ne de ona gücümüz yeter," dediler. Ardından Arap kabilelerini ayrı ayrı gezdi ancak hiç kimse onu kabul etmedi. Ancak bunlardan Benî Abs'tan Benî Revâha b. Sa'd ona: "Dilersen seninle birlikte onlara karşı savaşırız," dediler. Zira Nu'mân onlara Mervân el-Kuraz konusunda yardımcı olmuştu. Nu'mân onlara: "Sizin helak olmanızı istemiyorum. Zira Kisrâ'ya karşı koyacak gücünüz yoktur," dedi.

Ardından Nu'mân gizlice Zî Kār'da Benî Şeybân'a gitti. Burada Hâni' b. Mes'ûd b. Âmir b. Amr b. Ebî Rebîa b. Zühl b. Şeybân ile görüştü. Karşı konulamaz bir liderdi. Zü'l-Ceddeynoğullarından Rebîa soyundan Kays b. Mes'ûd b. Kays b. Hâlid b. Zi'l-Ceddeyn'e mensuptu. Kisrâ, Kays b. Mes'ûd'a Übülle'yi vermişti. Bu yüzden Nu'mân, Mes'ûd'un kendi nefsini savunduğu gibi kendisini savunacağını bildiği hâlde aile fertlerini ona emanet etmeyi istemedi.

Sonunda Nu'mân, Kisrâ'ya gitti. Yolda Sâbât Köprüsü üzerinde Zeyd b. Adî ile karşılaştı. Zeyd ona: "Kurtulabilirsen kurtul da göreyim!" dedi. Nu'mân: "Bunları sen mi yaptın ey

Zeyd? Vallahi kurtulursam sana babana yaptığımın aynısını [206]
yapacağım," dedi. Zeyd ona: "Sen ona git, onun yanında senin için öyle bir tuzak kurdum ki onu güçlü bir at bile kesemeyecektir," dedi. Kisrâ, Nu'mân'ın kapıda olduğunu öğrenince bağlanmasını istedi ve onu Hânikîn'e gönderdi. Taun hastalığı bölgede yayılıncaya kadar hapiste kalan Nu'mân bu kez tauna yakalandı ve öldü. Oysa insanlar A'şâ'nın söylediği bir beyitten dolayı Nu'mân'ın Sâbât'ta öldüğünü sanmışlardır:

İşte böyle: Rabbi onu ölümden kurtarmadı. Nitekim Sâbât'ta hapisteyken ölmüştü.

Esasında Hânikîn'de ölmüştü. Bu hadise İslam'dan kısa bir müddet önce vuku bulmuştu. Olaydan kısa bir müddet sonra Allah, Peygamberi Muhammed'i (sav.) gönderdi. Zî Kâr vak'asının sebebi Nu'mân'ın ölümüydü.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'dan naklen bana şöyle dediği anlatıldı: Ebü'l-Muhtâr Firâs b. Handek ve isimlerini zikrettiği bazı Arap âlimleri bize şöyle anlattılar:

Nu'mân, Adî'yi öldürünce Adî'nin kardeşi ve oğlu, Kisrâ nezdinde Nu'mân'a tuzak kurdular. Bu çerçevede Nu'mân'ın özür dilediği mektubunu Kisrâ'yı kızdıracak şekilde tahrif ettiler. Bunun üzerine Kisrâ, Nu'mân'ın öldürülmesini emretti. Nu'mân, Kisrâ'nın kendisini öldüreceğinden endişe edince Hâni' b. Mes'ûd b. Âmir el-Hasîb b. Amr el-Müzdelif b. Ebî Rebîa b. Zühl b. Şeybân b. Sa'lebe'ye silahlarını, kıymetli eşyasını, diğer bazı silahları emanet etti. Nitekim iki kızını da ona evlatlık olarak vermişti.

Ebû Ubeyde dedi: Bazı raviler şöyle demişlerdir: Hâni' b. Mes'ûd bu olayı idrak etmedi. Bu olaya taraf olan Hâni' b. Kabîsa b. Hâni' b. Mes'ûd'dur. Bana göre de doğrusu budur.

Kisrâ, Nu'mân'ı bertaraf ettikten sonra Hîre'ye ve Nu'mân'ın hâkimiyet alanına İyâs b. Kabîsa et-Tâî'yi tayin etti. Ebû Ubeyde dedi: Kisrâ, Behrâm'dan kaçtığında İyâs b. Kabîsa'ya uğradı ve İyâs ona bir at ve kesim için semiz develer verdi. Kisrâ bu ikramdan dolayı İyâs'a teşekkür etmişti. Kisrâ ona haber [207]
göndererek: "Nu'mân'ın terekesi nerede?" diye sordu. İyâs:

"Terekesini Bekir b. Vâil'e bıraktı," dedi. Bunun üzerine Kisrâ, İyâs'a, Nu'mân'a ait olan eşyayı kendisine göndermesini istedi. İyâs, Hâni'ye: "Yanında bulunan ve Nu'mân'ın sana emanet ettiği zırhları ve sair eşyayı bana gönder," diye haber gönderdi. Bazılarına göre bu zırhların sayısı dört yüz bazı ravilere göre ise sekiz yüzdü. Hâni' emaneti teslim etmekten imtina edip bu talebi reddedince Kisrâ öfkelendi ve Bekir b. Vâil'in kökünü kazıyacağını ifade etti. Bu sırada Kisrâ'nın yanında Bekir b. Vâil'in helakını isteyen Nu'mân b. Zur'a et-Tağlebî bulunuyordu. Kisrâ'ya: "Ey hükümdarların en hayırlısı! Sana Bekir b. Vâil'i cezalandırmanın en uygun zamanını söyleyeyim mi?" dedi. Kisrâ: "Evet," dedi. Nu'mân: "Sıcaklar bastırıncaya kadar onlara mühlet ver. O zaman kelebeklerin ateşe üşüştükleri gibi Zî Kār adındaki sularına üşüşürler. O sırada onları dilediğin gibi yakalarsın. Ben buna kefilim," dedi. Tercümanlar Kisrâ'ya "Kelebekler ateşe üşüştükleri gibi üşüşürler," ifadesini tercüme ettiler. Bunun üzerine Kisrâ sıcakların şiddetleneceği mevsimi bekledi. Sıcaklar bastırınca Bekir b. Vâil, Zî Kār'ın Hinvi bölgesine akın ettiler. Burası Zî Kār'dan bir gün mesafededir. Tam bu sırada Kisrâ onlara Nu'mân b. Zur'a'yı göndererek üç şıktan birini tercih etmelerini teklif etti. Nu'mân, Hâni'nin yanına gitti. Ona: "Ben hükümdarın elçisiyim. Size geldim. Üç şıktan birini tercih edin: Ya teslim olacaksınız. O takdirde de hükümdar hakkınızda hükmünü verecek. Ya da bu diyarı boşaltacaksınız. Ya da savaşa razı olacaksınız," dedi.

Bunun üzerine kendi aralarında görüştüler ve Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr el-İclî'ye işlerini sevk ve idare etme işini tevdi ettiler. Zira onun hayırlı bir insan olduğunu düşünüyorlardı. Onlara: "Savaştan başka bir yol göremiyorum. Zira teslim olursanız öldürüleceksiniz, kadın ve çocuklarınız esir alınacak. Eğer yurdunuzu terk eder ve kaçarsanız susuzluk sizi bitirecek ve Temîm'de sizi bertaraf edecekler. Bu nedenle hükümdara savaş açacaksınız," dedi. Bunun üzerine Kisrâ, İyâs'a ve Kutkutâne'de ikamet eden Hâmerz et-Tüsterî'ye ve Bârık'ta mukim Celâbizîn'e haber göndererek Kays b. Mes'ûd b. Kays b. Hâlid b. Zi'l-Ceddeyn'e –Kisrâ onu Sefevân tarafla-

rına amil tayin etmişti– mektup yazarak İyâs'a gitmelerini ve İyâs'ın komutası altında hareket etmelerini emretti. Fars kuvvetleri de askerleri ve sırtlarında muharip ve okçular olduğu hâlde filleriyle bölgeye intikal ettiler. Bu dönemde Peygamber (sav.) risalet görevine başlamış bulunuyordu. Farsların talihi kötüye gitmeye başlamıştı. Nitekim Peygamber (sav.) bu vaka için: "İşte bu gün Araplar Acemlerden haklarını aldılar," diye buyurmuştu. O gün iki tarafın karşılaştığı gündü. Fars ordusu [208] ve müttefikleri yaklaşınca Kays b. Mes'ûd gece vakti gizlice Hâni'ye giderek ona: "Elinde bulunan ve Nu'mân'ın sana emanet ettiği silah ve teçhizatı kavmine dağıt ki kuvvetlensinler. Mağlup olurlarsa silahlar da gitmiş olacak. Sen de kararlı davranmış olursan. Muzaffer olurlarsa silahları yine sana iade edeceklerdir," diye tavsiyede bulundu.[51] Hâni' bu tavsiyeye uyarak silahları kavminin iyi ve cesur savaşçılarına dağıttı. Ancak yine de düşman ordusu Bekr'e yaklaşınca Hâni' onlara: "Ey Bekr topluluğu! Kisrâ ordusu ve müttefiki olan Araplara gücünüz yetmezse, çöl tarafına kaçın," dedi. Bunun üzerine insanlar çöle doğru meyledince Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr ortaya atıldı ve: "Bizim kurtuluşumuzu düşünürken bizi tehlikeye atıyorsun," dedi ve insanları tekrar topladı ve insanların çöle kaçmalarını engellemek için kadınların deve sırtlarındaki mahfelerinin bağlarını kesti. Bu yüzden "Mahfelerin bağlarını kesen" adıyla anıldı. Hanzale, Zî Kâr Çölünde çadırını kurdu ve çadır uçurulmadıkça yerinden ayrılmayacağına yemin etti. İnsanların bir kısmı kaçtı ise de büyük çoğunluğu geri döndü. Bekr ordusu on beş günlük su ihtiyaçlarını temin ettiler. Ardından Fars ordusu Hinvi bölgesinde saldırıya geçti. Ancak bir müddet sonra susuzluğa dayanamayarak geri çekildi ve onları kuşatmaktan imtina etti. Cübâbât tarafına kadar çekilen düşman ordusuna Bekr ve İcl savaşçıları onlara saldırdılar. İcl savaşçıları ileri harekâtı başlattı ve güzel bir muharebe çıkardı. Acem ordusu onları içine alarak karşılık ve-

51 Aslında Farsların müttefiki olmasına rağmen kendi kavminden olan ve mazlum pozisyonunda bulunan Benî Bekr'in lehine gizlice bu manevrayı yapan Kays b. Mes'ûd âdeta tarihin akışını değiştiren bir harekette bulunmuştur.

rince insanlar İcl ordusunun helak olduğunu sandılar. Bunun üzerine Bekr muharebeye girdi ve İcl savaşçılarının sağlam bir şekilde muharebe alanında savaşmaya devam ettiklerini gördü. Onlardan bir kadın şöyle sesleniyordu:

Muzaffer olurlarsa bize tecavüz etmekten kaçınmazlar! Ey İcloğulları size kurban olayım!

Aynı kadın insanları teşvik ederek şöyle diyordu:

Mağlup ederseniz sizinle kucaklaşır ve yastık ve döşekleri sereriz. Kaçarsanız ayrılırız hem de sevimsiz bir ayrılık.

Farslara karşı Cübâbât'ta bir gün savaştılar. Ancak Acemler yine susuz kaldılar. Bu yüzden de Zî Kār Çölüne yöneldiler. Bunun üzerine Benî Bekr'e karşı İyâs b. Kabîsa'nın müttefiki olan İyâs gizlice Benî Bekr'e haber göndererek: "İki şıktan hangisini tercih edersiniz? Dilerseniz gece vakti çekilip gidelim. Dilerseniz de düşmanla muharebeye tutuştuğunuz za-
[209] man savaş meydanını terk edelim," dediler. Benî Bekr onlara: "Bekleyin. İki taraf karşılaşınca savaş meydanını terk edersiniz ve onlardan ayrılırsınız," dediler. Bekir b. Vâil sabah vakti onlarla savaşmaya hazırdı. Orada duran mahfelerdeki kadınlar da erkekleri savaşmaya teşvik ediyorlardı. Benî Şeybân'ın müttefiki olan Yezîd b. Himâr es-Sekkûnî şöyle dedi: "Ey Benî Şeybân! Bana itaat edin ve onlara bir pusu kurun." Benî Şeybân onlara pusu kurdular. Yezîd b. Himâr'ı da pusudakilerin elebaşı yaptılar. Zî Kār'da bugün dahi el-Cüb diye bilinen yerde pusu kurdular. İki taraf vuruşmaya başladılar. İyâs b. Kabîsa'nın sağında Hâmerz, solunda ise Celâbizîn vardı. Bekr'in lideri Hâni' b. Kabîsa'nın sağında Yezîd b. Müshir eş-Şeybânî, solunda ise Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr el-İclî bulunuyordu. Muharipler birbirlerini teşvik edip duruyorlar ve şiirler söylüyorlardı. Hanzale b. Sa'lebe şöyle diyordu:

Sizin geçmişleriniz ün yaptılar, siz de gayret edin. Benim de bir kusurum yok. Silah ve teçhizatım ve cesaretim tam.

Okun yayları güçlüdür. Tıpkı Benî Bekr'in kolları gibi. Hatta daha güçlü.

Kavmimin haberleri yayılmaya başladı. Ölüm de bir gerçektir ve ondan kurtuluş yoktur.

İşte Umeyr altında güçlü ve muannit bir binek var. Onu ileriye götürmektedir ve geri dönmesi söz konusu değildir.

O asil bir at gibi dönecektir. Benî Şeybân'a yol verin benliğinizden taviz vermeyin.

Kendim, babam ve ceddim size feda olsun!

Yine Hanzale şöyle demiştir:

Ey kavmim! Savaşla gönlünüz hoş olsun. En güzel gün Farsları bağlayıp bertaraf ettiğiniz gündür.

Yezîd b. el-Mükessir b. Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr da şöyle dedi:

Sizden kim kaçarsa ailesinden, komşusundan ve arkadaşından kaçmış olur.

Ben Seyyâr'ın oğluyum gücüm ve cesaretim tamdır. Ayakkabının kayışı onun derisinden kesilmiştir.

Herkes atının üzerinde seyreder. Ya kusurlu bir melez ya da asil bir binek.

Firâs dedi: Hâni'den sonra komutayı Hanzale'ye teslim et- [210]
tiler. Önce biri Câbir b. Ebcer olan on çocuk annesi kızı Mâriye'ye yöneldi ve mahfesinin bağlarını kesti. Mâriye yere düştü. Sonra diğer kadınların mahfelerinin bağlarını kesti ve onlar da yere düştüler. Kârin eş-Şeybânî'nin kızı, kadınlar yere düşünce şöyle seslendi:

Ey Benî Şeybân! Saf saf hezimete uğrarsanız düşmanlarınız bize tecavüz etmekten geri durmazlar.

Benî Şeybân'dan yedi yüz kişi kılıçlarını rahat kullanabilmek için kaftanlarının kollarını omuzdan kestiler ve düşmanlarıyla öyle savaştılar.

Firâs dedi: Hâmerz: "Merd ü merd!" diye seslendi. Bunun üzerine Bürd b. Hârise el-Yeşkerî: "Ne diyor?" diye sordu. Adam: "Teke tek vuruşalım, diyor," diye cevap verdiler. Bürd: "Yemin ederim ki adil bir teklifte bulundu," dedi ve ona karşı meydana çıkarak onu öldürdü. Bunun üzerine Süveyd b. Ebî Kâhil şöyle dedi:

Bizden Büreyd sizin topluluklarınıza meydan okudu. Ancak elebaşınız Merzüban'ı karşısına çıkaramadınız.

Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr şöyle seslendi: "Ey muharipler! Yerinizde hareketsiz kalmayın. Zira okçular sizi hedef alacaklar." Ardından başlarında Hanzale'nin bulunduğu Bekr'in sol kanadı, Fars ordusunun sağ kanadına karşı saldırıya geçti. Onların silahşorlarından Bürd, Farsların komutanı Hâmerz'i öldürdü. Bekr'in sağ kanadı da Yezîd b. Müshir komutasında Fars ordusunun Celâbizîn komutasındaki sol kanadına saldırdı. Tam bu sırada pusu kuran ve başında Yezîd b. Himâr'ın bulunduğu birlik de Zî Kār'daki Cüb mevkiinden çıktı ve Fars ordusunun İyâs b. Kabîsa komutasındaki merkezî kanadına karşı şiddetli bir saldırı gerçekleştirdi. Bu hengâmede daha önce vadettiği üzere İyâd savaş meydanından kaçtı. Bunun üzerine Fars ordusu hezimete uğradı.

Selît dedi: Onların elinde esir bulunan insanlarımız bize şöyle anlattılar: İki taraf karşılaşınca Bekr birliği çekildi. Su için çekildiklerini sandık. Ancak vadiyi aşıp suyu arkada bırakınca bu bir yenilgidir, dedik. Tam gün ortasıydı ve şiddetli bir sıcak vardı. Ardından İcl birliği savaş meydanına doğru ilerledi. Aynı hizada yeşil kamış gibi birbirini geçmeyen düzenli şekilde ilerliyorlardı. Kaçacak gibi durmayan ve gelişigüzel düşman saflarına girmiyorlardı. Sonra birbirlerini teşvik edip saldırıya geçerek hasımlarını alınlarından tam isabetle vurdular. Düşman çekiliyordu. Farslar ve müttefikleri Zî Kār bölgesinde can kaybına uğradılar. Râhida'ya kadar onları takip ettiler.

Firâs dedi: Bana anlatıldığına göre doksan süvari hiçbir
[211] ganimete ve hiçbir şeye iltifat etmeden onları takip ettiler ve Edem'de (Zî Kār'a yakın bir yer) durdular. Burada birbirlerini tanıdılar. Otuz kişi Benî İcl'den, altmış kişi de Benî Bekr'dendiler. Celâbizîn'i de öldürdüler. Onu Hanzale b. Sa'lebe öldürdü. Meymûn b. Kays özellikle Benî Şeybân'ı methederek şöyle dedi:

Zühl b. Şeybân'a benim devem ve binicisi feda olsun.

Onlar Hinvi'de, Kurâkir Hinvi'nde Hâmerz'in öncü birliğini vurup geri püskürttüler.

Kays bizden kaçıp kurtuldu. Ben: Umulur ki oradadır ve ayakkabısı ayağında da olsa ayağı kayacaktır.

Bu ifade gösteriyor ki Kays, Zî Kār vak'asında bulunmuştur.

Bükeyr, Asam b. el-Hâris b. Ubâd, Benî Şeybân'ı methederek şöyle dedi:

Şarap ehlinin sakisi isen izzet ve ikram ile Benî Hemmâm'a içir!

En şereflı günlerde öne geçen Ebû Rebîa'nın tümüne ve Muhallim'lere de içir.

Benî el-Ahrâr ile karşılaştıkları gün Eşref'i kılıçlarla onların kafalarına vurdular.

Araplardan oluşan üç bin kişiyle ve Benî Feddâm'dan iki bin Acemliye.

İbn Kays öyle saldırdı ki, onun saldırısının anısı Şamlılar ve Iraklılarda iz bıraktı.

Amr ise bu vakada devesi güçsüz ve zayıf olmadığı gibi, kendisi de o tecrübesiz ve toy da değildir.

A'şâ ve Asam, Benî Şeybân'ı methedince Lehâzimliler öfkelendiler ve Benî Kayslı Ebû Kelbe onları kınayarak şöyle dedi:

Bir kavmin soylu iki şairin burunları kesilsin! Hem de o burunlar testereyle kesilsin!

Kastım A'şâ ve Asam adındaki iki şairdir. Bunlar bir araya geldiklerinde göz ve kulaklarını kullanmazlar.

Lehâzim'den olan o atlılar silahsız olup Zî Kār'da bulunup da susuzluk çekmediler. [212]

Onlara sol taraftan gittik. Gelenlerin gidenlere karıştığı gibi karıştık.

Ebû Amr b. el-Alâ dedi: A'şâ, Ebû Kelbe'nin sözlerini duyunca, "O, doğru söyledi," dedi ve özür dilercesine şöyle dedi:

Asam, A'şâ'nın ipine bağlanınca ikisi hüsran içinde kaybolup giderler.

Ben onun gördüğünü görmem. O da benim söylediklerimi duymaz.

A'şâ o gün hakkında şöyle dedi:

Benî Ahrâr'dan bize öyle sözler söylendi ki kolay ve normal sözler değildir.

Onlar bizim şerefimizi kırmak istediler. Oysa biz burunların sürtülmesini engelliyorduk.

A'şâ, Kays b. Mes'ûd hakkında şöyle dedi:

Ey Kays b. Mes'ûd b. Kays b. Hâlid! Vâil senin gençliğinden ümitvârdır. Bir yıl içinde hem savaş hem de seyahati mi birleştiriyorsun? Keşke Kays'ı gaileler batırsaydı!

A'şâ, Benî Rebîa hakkında şöyle dedi:

Zî Kār sabahında ikamet ettik. Kabileler süt sağanlarımızı görmüşlerdi.

Onu gizlilik içinde ve birlikleri derli toplu ve ezici bir güce sahip olarak getirdiler.

Kötü bir gün için. Ki üzerimize çöken karanlığı ve gölgesi son bulsun.

O gün sırtlarını dönüp kaçtılar ve hepsi Nu'mân b. Zur'a ile bizden korunmaya çalıştılar.

Hür ve asil insanların ırzını savunduk. Tıpkı bağırtlak kuşlarının zayıf su kaynağına üşüştüğü gibi.

[213] **Amr b. Hind'den Sonra Hîre Sınır Bölgesine Fars Hükümdarları Tarafından Atanan Valiler**

Daha önce Amr b. Hind'in ölümüne kadar bu görevi icra edenleri zikretmiş ve ne kadar işbaşında kaldıklarından söz etmiştik. Şimdi de Amr b. Hind'den sonra ve Nu'mân b. Münzir'in işbaşına geçmesine kadar geçen dönemde kimlerin bu görevi üstlendiğini nakledelim. Amr b. Hind'den sonra bu görevi kardeşi Kâbûs b. Münzir üstlendi. Annesi Hind bint el-Hâris b. Amr'dır. Kâbûs dört yıl bu görevde kaldı. Bu sürenin sekiz ayı Anuşirvan döneminde; üç yıl, dört ayı ise Hürmüz b. Anuşirvan döneminde geçmiştir.

Kâbûs b. Münzir'den sonra Sühreb bu görevi ifa etmiştir. Sühreb'den sonra Kâbûs'un babası Nu'mân b. Münzir işbaşına geldi. Nu'mân yirmi iki yıl işbaşında kaldı. Bu sürenin yedi yıl sekiz ayı Hürmüz b. Anuşirvan, on dört yıl, dört ayı Kisrâ Perviz b. Hürmüz dönemlerinde geçti.

Ardından İyâs b. Kabîsa et-Tâî, Nahrcan ile birlikte işbaşına geçti. İyâs, Kisrâ b. Hürmüz döneminde dokuz yıl hüküm sür-

dü. Hişâm b. Muhammed'in rivayetine göre İyâs'ın işbaşına geçmesinden bir yıl, sekiz ay sonra Peygamber (sav.) risalet göreviyle gönderildi.

Ardından Âzâdbih b. Mâhân b. Mihr Bendaz el-Hemezânî on yedi yıl süreyle işbaşında kaldı. Bu sürenin on dört yıl, sekiz ayı Kisrâ b. Hürmüz döneminde, sekiz ayı Şîreveyh b. Kisrâ döneminde; bir yıl, sekiz ayı da Erdeşîr b. Şîreveyh döneminde, bir ayı da Kisrâ'nın kızı Borandoht döneminde geçmiştir.

Ardından Münzir b. Nu'mân b. Münzir hüküm sürdü. Araplar ona "Garûr" adını vermişlerdir. Nitekim Bahreyn'de Cüâse gününde öldürüldü. Hâlid b. Velîd Hîre'ye girinceye kadar se- [214]
kiz ay süreyle işbaşında kaldı. Münzir Nasr b. Rebîa ailesinin son valisiydi. Fars hâkimiyetinin son bulmasıyla onların da hâkimiyeti son bulmuştur.

Hişâm'ın rivayetine göre Nasr ailesinden ve Farslardan bu göreve yirmi vali getirilmiştir. Toplam hâkimiyet süreleri ise beş yüz yirmi iki yıl sekiz aydır.

* * *

Şimdi de Merüzan'ın Hürmüz ve oğlu Perviz zamanındaki valiliğine ve ondan sonra Yemen'e hükmeden diğer Fars valileriyle ilgili haberlere gelelim.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı: Hürmüz b. Kisrâ, Vîn'i Yemen'deki görevinden azlederek yerine Merüzan'ı tayin etti. Merüzan, Yemen'de ikamet etti ve burada çocukları doğup büyüdüler. Daha sonra Mesâni' adı verilen Yemen dağlarından birinde Merüzan'a isyan ettiler ve ona haraç vermekten imtina ettiler. Mesâni', uzun ve engebeli bir dağ olup civarında ona yakın bir dağ daha vardır. İki dağ arasındaki mesafe yakındır. Ancak buraya ehemmiyet atfedilmez ve rağbet gösterilmez. Merüzan, Mesâni' üzerine gitti. Oraya vardığında dağa baktı ve buraya tek bir kapıdan girildiğini gördü. O kapıyı koruyan tek bir kişi vardı. Merüzan o dağa nüfuz etmenin imkânsız olduğunu görünce asilerin bulunduğu kalenin karşısındaki dağa çıktı ve oraya nüfuz edecek en dar geçide

baktı. Alt tarafı âdeta bir uçurumdu. Ancak kaleyi ele geçirmek için buradan daha müsait bir yer yoktu. Sonra adamlarına iki saf hâlinde dizilmelerini ve tek bir ağızdan bağırmalarını emretti. Ardından atına vurdu. Bir de ne görsün âdeta at havada uçuyordu ve geçidi aşarak kalenin yanı başında karar kıldı. Himyerliler onun bu hareketini gördükleri zaman: "Bu adam değil, *eym*," dediler. *Eym*, Himyer lisanında şeytan demektir. Merüzan, Farsça bağırıp çağırarak onları azarladı ve onlara birbirlerini bağlamalarını emretti. Onları kalelerinden indirdi. Onların bir kısmını öldürdü ve bir kısmını esir aldı. Yaptıkla-
[215] rını da Kisrâ b. Hürmüz'e yazdı. Kisrâ yaptıklarına şaşırdı ve ona: "İstediğin kişiyi yerine bırak ve bana gel," dedi.

Ravi dedi: Merüzan'ın iki oğlu vardı. Birisinin adı Hurre Husre idi. Arapçaya hayrandı ve şiir rivayet ederdi. Diğerinin adı Üsvar idi ve Farsça konuşurdu. Liderlik peşindeydi. Ancak Merüzan oğlu Hurre Husre'yi Yemen üzerine kendi halefi olarak seçti. Çocukları arasında en çok sevdiği oğluydu. Sonra yola çıktı. Arap diyarında yoluna devam ederken öldü. Bunun üzerine tabuta yerleştirildi ve Fars diyarına götürülerek Kisrâ'ya teslim edildi. Kisrâ tabutun kendi hazinesine yerleştirilmesini istedi. Tabutuna da iki dağ arasında gerçekleştirdiği hikâyesi kastedilerek, "Bu tabutta şu şu işleri gerçekleştiren falanca şahıs yatmaktadır," yazıldı. Daha sonra Kisrâ'ya Hurre Husre'nin Araplaştığı, şiir rivayetinde bulunduğu ve Arap terbiyesine sarıldığı haberi ulaşınca onu azletti ve Bâzân'ı yerine atadı. Bâzân, Yemen'e giden son Acem valisidir.

Kisrâ çok miktarda mal ve para topladığı, mücevherat, eşya ve hayvanlardan oluşan bir servet sahibi olduğu, düşman topraklarını ele geçirdiği, çeşitli imkânların da yardımıyla ve ona verilen vergi ve haraçlardan elde ettiği erzak ve zahire dolayısıyla azmış, şımarmış ve doyumsuz arzulara sahip olmuştur. Ayrıca insanların servetlerini kıskanarak, vergi toplama işini Behüresir nahiyesine bağlı Hendek beldesinden Ferruhzâz b. Sümey adında zorba bir kişiye bırakmıştı. Adam insanlara eziyet etti. Onlara zulmetti, haksızlık etti ve haksız yere onların mallarını gasbetti. Haraç borçları yüzünden insanların

hâllerini bozdu ve geçim darlığına mahkûm etti. Böylece, Kisrâ ve yönetimi onlara sevimsiz hâle geldi.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle dediği anlatıldı: Perviz Kisrâ hiçbir hükümdarın toplayamadığı miktarda servet toplamıştı. Onun süvarileri Kostantiniye ve Afrika'ya kadar gitmişti. Kışı Medain'de geçirirdi. Yazı da Medain ile Hemezan arasındaki bölgede geçirirdi. Rivayete göre on iki bin kadın ve cariyesi vardı. Dokuz yüz doksan dokuz fili vardı. At, beygir ve katır olarak da elli bin binek hayvanı vardı. Mücevherat ve mutfak eşyası vs. konularında çok zevk sahibiydi.

Hişâm dışındaki raviler ise şöyle demişlerdir: Sarayında kendileriyle yatmak için üç bin kadını vardı. Hizmet, şarkı [216] söylemek ve benzeri işler için de binlerce cariyesi vardı. Üç bin erkek hizmetçisi vardı. Binek olarak sekiz bin beş yüz hayvanı vardı. Yedi yüz altmış fili vardı. Yük taşımaları için on iki bin katırı vardı. Onun emriyle ateş mabetleri inşa edildi. Bu mabetlerde ayinleri idare etmek için on iki bin kâhin bulunuyordu. Hâkimiyetinin on sekizinci yılında, ülkesinden ve ona tâbi olan memleketlerden her çeşit mal türünden toplanan haraç ve vergilerin sayım ve dökümünün yapılmasını emretti. Yapılan tespit neticesinde o yıl içinde toplanan haraç ve her çeşit maldan alınan gümüş paranın miktarı, tanesi yedi miskal ağırlığında olan dört yüz yirmi milyon olduğu Kisrâ'ya bildirildi. Bu, altı yüz milyon dirhem değerindeydi. Kisrâ bu malların Taysabûn'daki beytülmâle aktarılmasını emretti. Kisrâ bu beytülmâle Behar Hafred Hüsrev adını vermişti. Ayrıca Firuz b. Yezdicerd ve Kubaz b. Firuz zamanında basılmış on iki bin kese para vardı. Her bir kesede dört bin miskal gümüş vardı. Bu paraların toplamı, her miskali yedi danik üzerinden, kırk sekiz milyon miskal, dirhem hesabıyla da altmış yedi milyon beş yüz yetmiş bir bin yirmi dört dirhem ve dirhemin yarısıyla sekizde üçü kadar eder. Ayrıca miktarını Allah'tan başka kimsenin bilmediği mücevherat, elbise vs. kıymetli eşya vardı.

Kisrâ insanları hakir gördü ve âkil ve kararlı bir hükümdar gibi davranmayarak insanları küçümsedi. Allah'a karşı asiliği ve azgınlığı öyle bir dereceye ulaştı ki Zâzân Ferruh adındaki ken-

di özel güvenlik amirine emir vererek hapishanelerinde bağlı bulunan mahpusların hepsinin öldürülmesini istedi. Yapılan sayımda bunların otuz altı bin olduğu görüldü. Bunun üzerine Zâzân Ferruh onları öldürmedi ve hazırladığı gerekçelerle bu cezanın ertelenmesini istedi. Bu yüzden Kisrâ memleketinin insanlarının birçok sebeple düşmanlığını kazandı. Bu sebeplerden birincisi, onları hakir görmesi, ileri gelenlerini küçümsemesidir. İkincisi Ferruhan Zâd b. Semiy'i adındaki zorbayı onlara musallat etmesi, üçüncüsü mahpusların öldürülmesini
[217] emretmesi, dördüncüsü Hirakl'a yenilerek Rum memleketinden dönenleri öldürmek istemesiydi. Bunun üzerine memleketin büyüklerinden bir topluluk Akr-i Babil'e gittiler. Şîrî b. Perviz kardeşleriyle birlikte orada bulunuyordu. Onları okutmak ve terbiye etmek için terbiyeci ve öğretmenler tayin olunmuş, onları korumaya memur edilerek oturdukları yerle yakındaki meydan ve çöllerde dolaşan ve başkalarının oraya girip çıkmasına mani olan esvarlar (cengaver okçular) yerleştirilmişti. Buradan Şîrî'yi getirdiler. Şîrî, Behüresir şehrine gece vakti girdi ve buradaki hapishanelerde bulunan mahpusları serbest bıraktı. Kisrâ'nın öldürmeye karar verdiği grup da etrafında toplandılar ve Şahinşah Kubaz diye tezahüratta bulundular. Sabaha doğru Kisrâ'nın sarayının bulunduğu meydana vardılar. Onun muhafızları kaçtı. Kisrâ kendisi korkarak sarayına yakın Bag-ı Hinduvan'a sığındı ise de, Mâh-i Âzer'in (Azer ayının) Rûz-i Âzer'inde (Azer gününde) yakalanarak devlet konağında hapsedildi. Şîreveyh devlet sarayına girdi, katında toplanan memleket büyükleri onu hükümdar seçtiler. O da babasına haber göndererek yaptıklarından dolayı onu tevbih etti.

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana şöyle dediği anlatıldı: Kisrâ Perviz'in on sekiz erkek çocuğu olmuştu. En büyükleri Şehriyâr idi. Şîrîn onu evlat edinmişti. Müneccimler Kisrâ'ya: "Senin bir evladının bir oğlu olacak. Bu iktidarın ve mülkün sonu onun eliyle olacak. Onun vücudunda bir kusuru olacak," dediler. Bunun üzerine evlatları kadınlardan uzak tutuldu. Bir müddet onlar kadınlara yaklaşmadılar. Nihayet Şehriyar, Şîrîn'e adam yollayarak kadınlardan uzak kalmayı ona şikâyet

etti ve ondan kendisine bir kadın göndermesini aksi takdirde intihar edeceğini bildirdi. Şîrîn ona: "Ben ancak önemsenmeyen ve sana yakışmayan bir kadını gönderebilirim," dedi. Şehriyâr ona: "Artık umurumda değil, kadın olsun gerisi önemli değil," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Şîrîn, Şehriyâr'a kendisini hacamat eden bir cariyesini gönderdi. Rivayete göre bu cariye eşraf kızıydı. Şîrîn ona kızdığı için onu hacamatçılar arasına aldı. Onu Şehriyâr'a gönderince Şehriyâr onunla yattı ve cariye Yezdicerd'e hamile kaldı. Bunun üzerine doğum yapıncaya kadar Şîrîn tarafından hapsedildi. Doğum yaptıktan sonra da beş seneye kadar çocuğu sakladı. Kisrâ'nın yaşı ilerleyince çocuklara olan zaafının ve meylinin arttığını görünce ona: "Ey hükümdar! Arzu edilmeyen bir durum olmasına rağmen bir evladının çocuğunu görmek ister misin?" diye sordu. Kisrâ: "Zararı yok, olur," dedi. Şîrîn emir vererek Yezdicerd hazırlandı ve giydirilerek ona güzel koku sürüldü ve onu hükümdarın huzuruna çıkardı. Hükümdara: "İşte bu, Şehriyâr'ın [218] oğlu Yezdicerd'dir," dedi. Hükümdar onu çağırdı ve kucağına alarak onu öptü ve onu çok sevdi. Onu yanında tuttu ve geceleri de yanından ayırmadı. Bir gün huzurunda oyun oynarken müneccimlerin sözünü hatırladı. Bunun üzerine Yezdicerd'i çağırdı ve elbiselerini çıkarttırarak vücudunu inceledi ve kalçasındaki kusuru gördü. Kisrâ bu durum karşısında çok öfkelendi ve onu kaldırıp yere çalmak istedi. Ancak Şîrîn onu tuttu ve öldürmemesi için ona yalvararak, "Bu mülkün sonu geldiyse bunu engelleyecek bir güç yoktur," dedi. Kisrâ: "Bana haber verilen uğursuz budur. Onu çıkar, onu görmek istemiyorum," dedi. Bunun üzerine Şîrîn onu Sicistan'a gönderdi.

Bazı raviler de şöyle demişlerdir: Yezdicerd, Sevâd bölgesinde Humâniye beldesinde sütannesinin yanında bulunuyordu. Farslar Kisrâ'ya başkaldırarak onu öldürdüler. Oğlu Şîreveyh b. Meryem er-Rûmiyye de onlara yardım etti.

Kisrâ Perviz otuz sekiz yıl hüküm sürdü. Hâkimiyeti ele almasından otuz iki yıl, beş ay, on beş gün sonra Resulullah (sav.) Mekke'den Medine'ye hicret etti.

* * *

Şîreveyh b. Perviz'in Hükümdarlığı

Kisrâ Perviz'den sonra oğlu Şîreveyh hükümdar oldu. Onun adı Kubaz b. Perviz b. Hürmüz b. Kisrâ Anuşirvan'dır. Rivayete göre Şîreveyh hükümdar olunca Fars ileri gelenleri huzuruna çıkarak ona: "İki hükümdarımızın olması uygun değildir. Ya Kisrâ'yı öldürürsün. O takdirde de biz senin kullarınız ve sana itaat edeceğiz. Ya da seni azledecek ve senden önce olduğu gibi ona itaat edeceğiz," dediler. Bu söz, Şîreveyh'i âdeta yıktı ve onu kırdı. Bunun üzerine Kisrâ'nın hükümdarlık sarayından Mâresfend adında bir adamın evine nakledilmesini em-
[219] retti. Kisrâ bir beygire bindirildi ve başı örtülerek askerlerin eşliğinde götürüldü. Yolda bir ayakkabı tamircisinin önünden geçtiler. Ayakkabıcı askerleri ve başı kapatılmış bir binici görünce onun Kisrâ olduğunu anladı ve ayakkabı kalıbını ona fırlattı. Bunun üzerine askerlerden biri ona saldırarak kılıcını çekti ve onun boynunu vurduktan sonra tekrar arkadaşlarının yanına döndü.

Kisrâ, Mâresfend'in evine yerleştirildikten sonra Şîreveyh kapıda bekleyen ehlülbüyûtât ve ileri gelenleri topladı ve şöyle dedi: "Hükümdar babamıza yönetimde yaptıkları yanlışlıkları kendisine bildirmek ve bunlar üzerinde durup düşünmesini sağlamak üzere ona bir mesaj göndermekle işe başlamayı uygun gördük. Ardından da Erdeşîr Hurre'nin yakınlarından Esfâz Cuşnes adında ordunun başı olan ve idareden sorumlu olan zatı çağırdı. Şîreveyh ona: "Hükümdar babamıza git ve ona şu mesajı ilet: Başına gelen belanın müsebbibi ne biziz ne de halkımızdan herhangi birisidir. Bu, kötü amelinin sonucu olarak Allah'ın hakkında bir takdiridir. Önce baban Hürmüz'e karşı cinayetin ve ona kastederek hükümdarlıktan azletmen, onun gözlerini çıkarman ve kötü bir şekilde onun hayatına son vermen ve hakkında büyük bir günah işlemen. Bu kötü amellerinden biri de biz oğullarına kötü davranmandır. Bu cümleden bize hayırlı ve seçkin insanlarla teşriki mesaide bulunmayı ve bize huzur ve mutluluk verecek her türlü işleri yasakladın. Ayrıca uzun zamandır zindanlara attığın insanlara kötü muamele ettin. Bu yüzden yoksulluğa ve geçim darlığına

mahkûm oldular ve memleketlerinden ve aile ve evlatlarından uzak kaldılar. Özel hayatın için seçtiğin kadınlar hakkında da kötü davrandın. Onlardan sevgini esirgedin. Çoluk çocuk sahibi olacakları bir hayattan onları mahrum ettin, onları zorla kendin için alıkoydun. Halkının tümüne koyduğun haraç ve vergiler, onlara kaba ve haşin davranarak haklarını ihlal etmen, şiddet kullanarak insanlardan topladığın mallar, onların durumunu kötüleştirmen, onları bela ve zarara sokman, kötü yönetiminin başka kötülükleridir. Rumların sınırında ve diğer sınırlarda askerleri âdeta orada kalmaya mahkûm ederek dönmelerine izin vermeyerek onları ailelerinden ayırman [220] da kötülüklerinden biridir. Rum Kralı Mevrik'e ihanet etmen, sana olan iyiliklerini inkâr etmen, seni barındırması, sana iyi davranması, düşmanına karşı seni savunması, en çok değer verdiği kızını sana vermesini görmezden gelmek suretiyle hakkını teslim etmemen, onu hafife alman; senin ve memleketinin insanlarının muhtaç olmadığı çarmıhı kendilerine iade etmeni talep ettiği hâlde talebini reddetmen, kötü tasarruflarından bazılarıdır. Eğer bu söylenen hususlar hakkında bize ve halka açıklayacağın gerekçelerin varsa onları ortaya koy. Bu konuda haklı bir savunma yapamayacaksan gecikmeksizin Allah'a tövbe et ve ona dön ki biz de senin hakkında hükmümüzü verelim."

Esfâz Cuşnes, Kisrâ Şîreveyh'in mesajını kavradı ve mesajı baba Kisrâ'ya tebliğ etmek üzere yanından ayrıldı. Kisrâ'nın hapsedildiği yere varınca komutan olan ve Kisrâ'nın güvenliğinden sorumlu Celinos ile karşılaştı. Bir süre sohbet ettikten sonra kendisine Şîreveyh'ten bir mesaj iletmek üzere Kisrâ'dan müsaade istemesini rica etti. Bunun üzerine Celinos, Kisrâ'nın yanına döndü ve aradaki engeli kaldırarak huzuruna vardı. Ona: "Allah uzun ömürler versin! Esfâz Cuşnes kapıda bekliyor. Hükümdar Şîreveyh'in bir mesajıyla sana geldiğini söylüyor ve huzurunuza çıkmak üzere sizden izin istiyor, ne emredersin?" dedi. Kisrâ gülümseyerek espriyle şöyle cevap verdi: "Ey Celinos Esfâzân! Senin sözün makul bir söz değil. Zira mesaj Hükümdar Şîreveyh'ten geldiyse onu yanında bir

iznimiz söz konusu olamaz. Ona karşı bir iznimiz olursa o zaman o hükümdar değildir. Bu konuda gerçek şudur: Allah'ın dediği olur. Hükümdar da bir emir verir ve emri yerine getirilir. Öyle olunca Esfâz Cuşnes'e izin ver de getirdiği mesajı tebliğ etsin." Celinos bu sözleri duyunca çıktı ve Esfâz Cuşnes'in elinden tutarak ona: "Kalk ve Kisrâ'ya git. Sana başarılar dilerim," dedi.

Bunun üzerine Esfâz Cuşnes ayağa kalktı ve maiyetinde
[221] bulunan hizmetçilerinden birini çağırdı. Hizmetçi ona giyeceği kıyafeti verdi. Esfâz cebinden beyaz bir mendil çıkardı ve yüzünü sildikten sonra Kisrâ'nın huzuruna çıktı. Kisrâ'yı görünce onun için secdeye kapandı. Kisrâ ona yaklaşmasını söyledi. Esfâz, Kisrâ'ya yanaştı ve önünde saygılarını bildirdi. Kisrâ altın süslemeli ve Hüsrevânî ipek kumaştan yapılmış üç katlı bir minder üzerinde oturuyordu. Bunların altında da ibrişimden bir yaygı vardı. Altından dokunmuş üç yastığa yaslanmıştı. Elinde de bir ayva vardı. Tam yuvarlaktı. Esfâz Cuşnes'i görünce bağdaş kurarak oturdu ve ayvayı yaslandığı yastığın üzerine koydu. Ancak ayva yuvarlak ve yastık da kaygan olduğu için ayva yuvarlandı: Mindere, oradan yaygıya, oradan da yere. Ayvaya yerdeki toz bulaşmıştı. Esfâz onu aldı ve elbisesinin koluyla silip Kisrâ'nın önüne koymak istedi. Ancak Kisrâ, Esfâz'dan ayvayı ondan uzak tutmasını istedi. Esfâz ayvayı yaygının kenarında yere koydu ve yerine geçerek eliyle saygısını sundu. Kisrâ başını önüne eğdi sonra benzetme yaparak şöyle dedi: "Fırsat kaçtığı zaman onu geri getirmenin çaresi olmaz. Fırsat geldiği zaman da onu kaçırmak mümkün olmaz. Her iki durumda çare bulmak mümkün olmayabilir." Sonra şöyle devam etti: "Bu ayvanın düşüşü ve yerdeki toprağın ona bulaşması, âdeta getirdiğin mesajın ve sizin yapmak istediğiniz şeylerle bunun akıbetinin bir habercisidir. Hayrı temsil eden ayva yukarıdan aşağıya düştü. Sonra minder üzerinde durmayarak yere düştü ve toprağa bulaştı. Bu uğursuzluk hâlidir ve hükümdarların onurunun bayağı insanların eline geçtiğini gösterir. Hâkimiyet bizden alınmıştır. Çok geçmeden de halefimizden de alınacak ve bizden olmayanların

eline geçecektir. Şimdi sen getirdiğin mesaj hakkında konuş ve sana söylenenleri söyle."

Bunun üzerine Esfâz Şîreveyh'in kendisine tevdi ettiği mesajı tebliğ etmeye başladı. Tek bir kelimesini eksik bırakmadı. İfade tarzı ve üslubu içinde sundu. Kisrâ mesaja cevap olarak şöyle dedi: "Ömrü kısa Şîreveyh'e benden tebliğ et ve [222] de ki: Akıllı adam, elinde ispat olmadan başkası hakkında senin bize yönelttiğin suç ve ithamlar şöyle dursun küçük suç ve kötülükler isnat etmesi uygun değildir. Kaldı ki suçlu bir kimseyi kötülükten alıkoymak ve kötülük yapanı kınamak öncelikle kendini suçlardan ve kötülükten alıkoyanların görevi olmalıdır. Ey kısa ömürlü ve ilmi az olan! Biz iddia ettiğin hâl ve vasıflarda olsak bile bunları teşhir etmek ve bizi bundan dolayı tevbih etmek sana düşmez. Bunları bize isnat etmen senin için bir kusur ve ayıp olduğunu bilmiyorsan bu kusurunu gör, cehaletini ve kısa görüşlü olduğunu ortaya koyacak itham ve suçlamalardan kaçın. Ey aklı küçük ve ilmi az olan! Senin kendini zorlayarak ve fikrince doğru bularak, ölüm cezasına çarptırılmamızı gerektiren bu suçları üzerimize atman ve bunları yayman, delillerle olduğu takdirde dahi, senin zararınadır. Çünkü milletinin kadıları ölüm cezasına çaptırılmaya müstahak olan adamın oğlunun babasıyla ilişkisini keserler. Onu iyi kişiler arasına katmazlar, onunla birlikte oturmanın ve ona karışmanın caiz olmadığı fikrini taşırlar. Bununla birlikte, biz, Tanrı'nın yol göstermesi ve ihsanıyla kendimizi ve niyetimizi temiz tutarak Tanrı'ya, milletimize, dindaşlarımıza, aile ve oğullarımıza olan vazifelerimizi kusursuz olarak ödedik. Bu işlerde kimse bizim aleyhimize bir delil ileri süremez, bizi suçlu sayamaz. Şimdi üzerimize attığımız bu günahlarla suçlara geçelim, bunları delilleriyle- açıklayalım ki senin cehaletin, aklını kaybetmiş olduğun ve kötü işler yaptığın açık bir surette gözüksün."

Babamız Hürmüz hakkındaki iddia cevabımız şudur: "Kötü ve azgın insanlar onu bize karşı kandırdılar. Bunun sonucu olarak bizi itham etti ve bize karşı kin ve husumet besledi. Hakkımızdaki kötü kanaati ve bizden yüz çevirmesinden do-

layı korktuk ve ondan uzaklaşarak Azerbaycan'a iltica ettik. O da sınırlarını aştı ve bazı sınırları çiğnedi. Ancak başına gelenlerden haberdar olduğumuzda Azerbaycan'dan ayrılarak yanına gittik. Bunun üzerine münafık Behrâm isyan ederek
[223] ölüme susamış büyük bir asiler ordusuyla üzerimize geldi ve bizi hükümdarlık merkezinden uzaklaştırdı. Bunun sonucu Rum diyarına sığındık ve oradan asker ve silahla döndük ve Behrâm'a savaş açtık. Behrâm bu savaş sonucu kaçtı ve Türk diyarında insanlarca bilinen bir yok oluşa sürüklendi. Hâkimiyeti sağlayıp istikrarı sağladıktan ve Allah'ın izniyle halkımızın karşı karşıya bulunduğu bela ve felaketleri bertaraf ettikten sonra dedik ki ilk yapacağımız iş ve izleyeceğimiz siyaset babamızın intikamını almak, öcünü almak ve kanına girmekte parmağı olanları öldürmek olacaktır. Bu niyetimizi gerçekleştirdikten sonra devlet idaresinin diğer meselelerini çözmeye yöneldik. Ancak, babamızın katline müdahil olanları ve bu konuda gayret gösterenleri bertaraf ettik.

Oğullarımız hakkında söylediklerine gelince, Allah'ın yanına aldıkları hariç, hepsinin vücudunun azaları sağlamdır. Ancak biz sizin güvenliğiniz için size muhafızlar tayin ettik ve sizi ilgilendirmeyen konulara karışmaktan sizleri alıkoyduk. Zira böyle bir durumda ülkeye ve halkımıza zararınız dokunacaktı. Bununla beraber giyiminiz, merkeplerini ve bütün ihtiyaçlarınız için büyük harcamalar yaptık. Bunlara sen de vâkıfsın. Senin özel durumuna gelince: Senin hikâyen şöyledir: Müneccimler senin doğumun hakkındaki mütalaalarında senin bizim mülkümüzü ortadan kaldıracağını veya bu olaya senin sebep olacağını söylediler. Ancak yine de senin öldürülmeni emretmedik. Senin doğum kâğıdını mühürledik ve onu eşimiz Şîrîn'e tevdi ettik. Bu meselenin gerçekliğine olan inancımıza rağmen Hind Hükümdarı Fermîşa, hükümdarlığımızın otuz altıncı yılında bize bir mektup yazdı, bir heyet gönderdi ve birçok konu hakkında yazdı. Bize ve size bazı hediyeler gönderdi. Her birinize de bir mektup yazdı. Sana da –hatırlarsan– bir fil, bir kılıç, beyaz bir şahin ve altınla süslenmiş ipek bir kıyafet göndermişti. Size gönderdiği hediyelere

ve gönderdiği mektuplara bakınca sana gönderdiği mektubu Hintçe, "içindekileri açıklama" diye bir not düştüğünü gördük. Sonra her birinize gönderilen hediyelerle mektupların size teslim edilmesini emrettiğimizde üzerindeki not sebebiyle sana gönderdiği mektubu alıkoyduk ve Hintçe yazan bir kâtibi çağırarak mektubun üzerindeki mührü açarak mektubu okumasını emrettik. İçinde: "Müjdeler olsun ve gözün aydın. İçin ferahlansın, zira sen mart ayında mutlu bir günde [224] ve Kisrâ'nın otuz sekizinci yılında taç giyeceksin ve Kisrâ'nın ülkesine ve mülküne sahip olacaksın!" diye yazılıydı. Bunun üzerine senin hükümdar olmanın bizim helakımızla olacağına kanaat getirdik. Buna rağmen seni öldürmek şöyle dursun senin hakkında bir taksiratımız olmadı ve sana emrettiğimiz erzakı, yardımcıları ve alakayı kesmedik.

Fermîşa'nın mektubuna gelince, onu mührümüzle mühürledik ve refikamız Şîrîn'e tevdi ettik. O, akıl ve beden sağlığı yerindedir ve hâlen yaşamaktadır. Eğer doğum hikâyeni ve Fermîşa'nın mektubunu Şîrîn'den alıp okursan yaptıklarına pişman olursun.

Hapislerde bulunan mahpuslar hakkında söylediklerine gelince: Bu konuda cevabımız şöyledir: Ciyûmert'ten Biştasb'a kadar gelip geçen hükümdar ve hükümdarlar mülklerini adaletle idare ederlerdi. Biştasb'dan bize kadar gelip geçen hükümdarlar da mülklerini adalet, dinî hassasiyet ve takva ile yönetmişlerdir. Bu konularda aklın ve ilmin el vermiyorsa bu milletin direkleri olan din büyüklerine sor. Onlar sana hükümdarlara karşı gelen, onlara muhalefet eden ve onlara karşı taahhütlerini ihlal eden ve işledikleri suçlar sebebiyle ölüm cezasını hak edenlerin merhamet ve affı hak etmediklerini haber verecekler. Buna rağmen bil ki bizim hapishanelerimizde bulunan ya da adil yargı tarafından hakkında ölüm cezası veya gözüne mil çekilmesi ya da el ve ayaklarının veya diğer uzuvlarının kesilmesi cezası söz konusu olanlar hakkında bu hükümleri infaz etmedik. Hata çoğu zaman onlardan sorumlu olan vezirler bana: "Bir an önce ve bunlardan ölüm cezasına çarptırılanlar bir yolunu bulup da onlar seni öldürmeden bir an önce onlar hakkında

ölüm cezasını infaz et," demişlerdir. Ancak insanların hayatını korumaya matuf anlayışım ve kan akıtmaktan hoşlanmadığım için onları hapsetmekle yetindim ve onları Allah'a havale ettim. Şu kadar var ki onları et yemekten, şarap içmekten ve reyhan koklamaktan menettim. Artık ölüm cezasına çarptırılanların geleneklerimize göre hayatın nimetlerinden istifade etmekten menedilmelerini gerektiren müeyyideleri uygulamıyoruz ve onları ıslaha matuf bir şekilde yemekten ve içmekten, lezzet ve nimetlerden sınırlı bir şekilde yararlanmalarına imkân verdik. Hatta hapiste bulundukları süre içinde eşleriyle bir araya gel-
[225] melerine ve çocuk sahibi olmalarına mani olmadık. Ancak bize gelen bilgilere göre, ölüm cezasını hak eden o münafık ve fuhşiyat insanlarını tahliye etmeye ve hapishaneleri yıkmaya karar vermişsin. Onları tahliye edecek olsan Rabbine karşı gelmiş ve kendine kötülük etmiş, dinine aykırı davranmış; ölüm cezasını hak edenlere merhamet etmeyi ve onları affetmeyi reddeden tavsiye ve kurallarını ihlal etmiş olacaksın. Bilesin ki hükümdarların düşmanları, hükümdarı sevmez, onlara karşı gelenler onlara itaat etmezler. Hikmet sahipleri: "Cezayı hak edenlerin cezasını vermeyi geciktirme. Zira bunu geciktirmek adaleti bertaraf etmektir ve memlekete zarar verir," demişlerdir. Ölümü hak eden o münafık ve fuhşiyat ehli asileri tahliye etmen bir an için sana mutluluk verebilir. Ancak, sonradan bunun yönetimine zarar verdiğini, milleti hüsran ve belaya maruz bıraktığını göreceksin.

Bizim elde ettiğimiz, kazandığımız ve toplayıp biriktirdiğimiz mal, eşya ve hububatı düşmanlara karşı cihat ederek ve onları kahredip hezimete uğratarak değil, memleketimizin insanlarına şiddet uygulayarak zorla ve zulümle topladığımızı iddia ediyorsun. Aslında cehalet ve ahmaklıkla söylenen sözlere cevap vermemek esas olsa da buna cevap vermemek bu suçları ikrar etmek gibi olacağından buna karşı güçlü delillerimizi ve açık olan gerekçemizi ortaya koymak suretiyle bize yönelttiğin sorulara cevap vermekten kaçınmayacağız.

Ey cahil! Allah'tan sonra hükümdarların hükümranlığını ve özellikle düşmanın etrafını kuşattığı ve ağzını açarak elinde-

kini yutmak için hazır beklediği Farsların hükümranlığını devam ettiren şey, mal ve ordudur. Bu, düşmanı bertaraf etmek ve onları caydırarak aşırmak arzularına karşı koymak, ancak büyük orduyla ve silahla mümkündür. Bu da mal çokluğu ve bol servetle mümkündür. Mal çokluğu da ancak ciddiyet ve gayretle ve bu haracın toplanmasıyla olur. Mal toplamayı da biz ihdas etmedik. Biz bu işte atalarımıza ve geçmiş selefleri-
mize uyduk. Onlar nasıl topladıysa biz de öyle topladık. Onlar
da elleri altındaki malları çoğalttılar ki kendileri için ordula- [226]
rını güçlendirmeye ve işlerini çekip çevirmeye vesile olsun. Buna bigâne kalmak mümkün değildir. Münafık Behrâm maiyetindeki çetelerle, sahip olduğumuz malları ve hazinelerimizi ele geçirdi. İçindekileri soydular ve çarçur ettiler. Beytülmâllerimiz ve hazinelerimizden götürmedikleri tek şey, silahlardı. Allah'a şükürler olsun ki mülkümüzü geri aldıktan ve işlerimizi yoluna koyup halk itaatini bizden esirgemedikten sonra, biz de karşı karşıya kaldıkları musibetleri bertaraf ettik, ülkemizin muhtelif bölgelerine valiler atadık, daha küçük yerlere de amirler tayin ettik. Sınır bölgelerine kararlı, güçlü ve cesur komutanlar gönderip bunları çok sayıda askerle takviye ettik, bunlar düşmanlarımız olan hükümdar ve muhaliflere karşı etkili bir mücadele verdiler. Yaptıkları baskınlar neticesinde çok sayıda düşman öldürdüler ve onlardan çok sayıda esir aldılar. Hâkimiyetimizin on üçüncü yılından itibaren, topraklarımıza saldırmak ve hoşlanmadığımız bir harekete kalkışmak şöyle dursun, düşmanlarımızdan hiç kimse kendi topraklarında bile ancak korku içinde ve koruma olmadan başını dışarı çıkaramaz veya verdiğimiz eman olmaksızın dışarı çıkamazlardı. Bu yıllar içinde beytülmâllerimize ve hazinelerimize düşman diyarından ele geçirdiğimiz altın, gümüş, çeşitli mücevherler, bakır, kılıç ve tezyinatı, ipek, altın işlemeli ipek, atlas, hayvan, silah ve esirden o kadar çok ganimet girdi ki bu malların büyüklüğü amme tarafından da bilinmektedir. Hâkimiyetimizin on üçüncü yılının sonunda gümüş para basımı için yeni sikkeler basılmasını emrettiğimiz zaman gördük ki ordunun erzakı için ayırdığımız kısım hariç beytülmâlimiz-

de mevcut gümüş rezerv iki yüz bin keseye baliğ olduğunu gördük. Bunlar toplam olarak sekiz yüz milyon miskaldi. Sınırlarımızı tahkim ettiğimizi, düşmanları caydırarak sınırlarımızı ve halkımızı koruduğumuzu, işlerimizi yoluna koyduğumuzu, karınlarını doyurduğumuzu ve emniyeti sağladığımızı, dört bir taraftan ülkemizi emniyet altına aldığımızı, tehlike ve
[227] baskınlardan emin kıldığımızı görünce yıllar boyu beytülmâlimizden aşırılan altın ve gümüşlerle hazinelerimizden kaçırılan mücevherat ve bakırın geri alınması ve yerine konulmasını emrettik. Hâkimiyetimizin otuzuncu yılı sonunda gümüş para basımı için yeni sikkeler basılmasını emrettik. Bu arada gördük ki ordumuzun erzakı için ayırdığımız ve daha önce sayım ve dökümü yapılan kısım hariç, dört yüz bin kese gümüş vardır. Bunun toplamı ise bir milyar altı yüz milyon miskaldi. Ayrıca Allah'ın bize Rum krallarından gemilerle gelen malları da hesaba katmak gerekir. Bu gemiler rüzgârın gücüyle bize geldiğinden bu mallara "rüzgâr ganimeti" adını verdik. Mallarımız hâkimiyetimizin otuzuncu yılından içinde bulunduğumuz yıl olan otuz sekizinci yılına kadar neşvünema bulmaya devam etti. Ülkemiz mamur, halkımız güven ve huzur içindedir. Sınırlarımız ve etrafımız korunaklıdır. Bize ulaşan haberlerden şahsiyetinin müptezelliği yüzünden ve ölümü hak eden asi ve şirretlilerin telkiniyle bu malları çarçur etmeyi düşündüğünü öğrenmiş bulunuyoruz. Biz sana bildiriyoruz ki bu ülkeye karşı pusu kuran ve insanlarının elindekine göz diken düşmanı püskürtmek için bu mallar ancak fedakârlıkla, zahmetle ve zor şartlarda toplanmıştır. Her zaman düşmanı bertaraf edebilmek Allah'ın yardımı ve bu mallar sayesinde mümkündür. Bu mallarla ancak güçlü ordu olabilir. Mallar da ancak bol ve yeterli olduğu zaman yararlı olabilir. O hâlde bu malları dağıtmayı aklından geçirme ve buna cüret etme. Zira bu servet, hükümdarlığının ve ülkenin barınağıdır ve düşmana karşı gücündür, diyerek Kisrâ sözlerini bitirdi.

Ardından Esfâz Cuşnes, Şîreveyh'e giderek Kisrâ'nın söylediklerini harfiyen iletti. Ancak, Farsların ileri gelenleri Şîreveyh'e: "İki hükümdar olmaz. Ya Kisrâ'nın öldürülmesini em-

redeceksin. O takdirde biz senin kullarınız ve sana itaat edeceğiz. Ya da seni azledip ona itaat edeceğiz." Bu sözler Şîreveyh'in moralini bozdu ve âdeta onu yıktı. Bunun üzerine Kisrâ'nın öldürülmesi emrini verdi. Şîreveyh, Kisrâ'yı öldürmek için Kisrâ'nın zulmüne maruz kalan adamları seçti. Ancak hangisi [228] Kisrâ'ya gitse Kisrâ ona küfretmiş ve azarlamıştı. Bu yüzden hiçbiri onu öldürmeye cüret edememişti. Nihayet onu öldürmek için Mihr Hürmüz b. Merdân Şah adında bir genç geldi. Babası Merdân Şah, Kisrâ'nın Nîmrûz ülkesinin fazusbânı olup Kisrâ'nın sorumlusuydu. Bu zat, Kisrâ'ya karşı en samimi ve en itaatkâr kişiydi. Kisrâ azledilmeden iki sene önce, müneccim ve falcılarına sonunun ne olacağını sordu. Onlar ona ölümünün Nîmrûz bölgesinden geleceğini bildirdiler. Bunun üzerine Kisrâ, Merdân Şah'tan şüphelendi ve ondan yana endişeye kapıldı. Zira muhitinde takdir edilen bir kişiydi ve bölgesinde kuvvet ve kudret bakımından ona denk kimse yoktu.

Kisrâ ona yazarak acilen yanına gitmesini istedi. Merdân Şah gelince onu öldürmek için bir sebep ve gerekçe bulmaya çalıştı. Ancak bir sebep bulamadı ve onu öldürmenin doğru olmayacağını düşündü. Zira Merdân Şah ona itaat ediyor ve ona karşı samimi idi ve hoşnutluğunu arzu ediyordu. Bu sebeple onu sağ bırakmayı düşündü. Ancak, bir bahane bularak sağ elini kesmeyi düşündü ve karşılığında ona büyük bir mali tazminat ödemeye karar verdi. Kisrâ bir gerekçe buldu ve onun elini kesti. El, ayak ve boyun, hükümdar sarayının geniş avlusunda kesilirdi.

Kisrâ, Merdân Şah'ın elinin kesilmesini emrettiği gün bir casus göndererek Merdân Şah ve yanında bekleyenlerden duyduklarını kendisine bildirmesini istedi. Merdân Şah'ın sağ eli kesilince sol eliyle onu aldı ve öpmeye başladı ve onu kucağına koyarak: Ey cömert elim, ey yazan elim, ey vuran elim, ey oynayan elim, ey muhterem elim senin için ağlıyorum," diyerek yüksek sesle ağlamaya ve hasret çekmeye başladı.

Ardından Kisrâ'nın casus olarak gönderdiği adam geldi ve Kisrâ'ya işittiklerini ve gördüklerini anlattı. Bunun üzerine

Kisrâ ona acıdı ve yaptıklarından pişmanlık duydu. Akabinde ona ileri gelenlerden bir kişiyle haber göndererek yaptıklarından dolayı pişman olduğunu bildirdi. Ayrıca kendisinden talep edeceği her şeyi, gücü yettiği kadar yerine getireceğini ve o hususta kendisine yardımcı olacağını söyledi.

Merdân Şah aynı elçiyle Kisrâ'ya haber göndererek hâlâ kendisine duada bulunduğunu söyleyerek şöyle dedi: "Ey hükümdar! Hâlâ senin bana olan iyiliklerini anıyor ve sana şükranlarımı sunuyorum. Ben inanıyorum ki istemeyerek bana yaptığının sebebi mukadderattı. Ancak senden bir talebim var. Benim talebime olumlu cevap vereceğine dair taahhütte bulun. Bu konuda da yeminli olduğunu bir abit bana kesin bilgi getirsin. Ondan sonra sana isteğimi bildirecek ve onu açıklayacağım."

[229] Kisrâ'nın elçisi bu mesajla Kisrâ'ya gitti. Bunun üzerine Kisrâ hemen Merdân Şah'ın isteğine icabet ederek hükümranlığını zaafa uğratacak bir şey olmadıktan sonra talebini yerine getireceğine dair büyük yeminler etti ve cevabi mesajını ateşgedelerde nağmelerle ilahi okuyan dinî memurların reisini gönderdi. Bunun üzerine Merdân Şah, Kisrâ'ya haber göndererek başına gelen küçültücü durumdan kurtulmak için boynunun vurulmasını talep etti. Kisrâ yeminini bozmaktan kaçındı ve Merdân Şah'ın boynunu vurdu.

Kisrâ, huzuruna girdiği zaman Mihr Hürmüz b. Merdân Şah'a ismini, babasının ismini ve rütbesini sordu. Mihr Hürmüz ona Nîmrûz fezubânı Merdân Şah'ın oğlu olduğunu bildirdi. Kisrâ ona: "Asil ve yararlıkları çok olan bir insanın oğlusun. Bize olan itaati, sadakati ve yararlıklarına mukabil hak etmediği bir muameleye maruz bıraktık. Sen de sana verilen emri yerine getirebilirsin," dedi. Bunun üzerine Mihr Hürmüz elindeki kılıçla Kisrâ'nın boynuna vurdu ancak kılıç darbeleri etkisini göstermedi. Bunun üzerine Kisrâ'nın üzeri arandı. Pazusuna bir koruyucu boncuk bağladığı görüldü. Boncuk pazusundan alındıktan sonra Mihr Hürmüz bir kılıç darbesiyle hayatına son verdi. Haber Şîreveyh'e ulaşınca elbisesini yırttı

ve sızlayarak ağladı. Cenazesini kaldırılmasını emretti İnsanların ileri gelenleri ile sıradan insanlar cenazesini kaldırdılar.

Şîreveyh emir vererek Kisrâ'yı öldüren şahsı öldürttü. Kisrâ otuz sekiz yıl hüküm sürdü. Mart ayında öldürüldü. Şîreveyh, veziri Firuz'un telkiniyle memleketin vergiler müdürü olan ve Şamtâ denilen İbn Leyzdîn'in teşviki üzerine, terbiyeli, cesur ve namuslu on yedi kardeşini de öldürttü. Fakat kendisi de hastalıklara tutularak dünya nimetlerinden hoşlanmaz oldu ve Deskeretü'l-Melik'te öldü. Sâsânîler için uğursuz bir kişiydi. Şîreveyh kardeşlerini öldürünce buna çok üzüldü. Rivayete göre kardeşlerini öldürdükten bir gün sonra iki kız kardeşi Boran ve Âzer Miduht yanına giderek ona hakaretamiz sözler söylediler. Ona: "Sonu olmayan bir hükümranlık hırsıyla babanı ve kardeşlerini öldürdün. Bu uğurda haddi çiğnedin," dediler. Bunun üzerine çok ağladı ve tacını başından çıkardı. Günlerini hüzün ve yasla geçirdi. Rivayete göre hanedandan ele geçirebildiklerini öldürdü. Onun zamanında taun baş gösterdi ve Farsların çoğu bu hastalıkla telef oldular. Şîreveyh sekiz ay hüküm sürdü.

* * *

Erdeşîr b. Şîreveyh [230]

Ardından Erdeşîr b. Şîreveyh b. Perviz b. Hürmüz b. Anuşirvan henüz küçük bir çocukken hükümdar oldu. Bir rivayete göre henüz yedi yaşındaydı. Zira hükümdarlık ailesinde yetişkin kimse yoktu. Farsların büyükleri onu hükümdar yaptılar. Onun vesayetini Mehazer Cuşnes adında bir kişi üstlendi. Onun görevi sofra ve ziyafet işleri reisliğiydi. İyi bir siyaset takip etti. Bu işte öyle bir maharet gösterdi ki hiç kimse Erdeşîr'in yaşının küçüklüğü diye bir meselenin varlığını hissetmedi. Şehriberaz adındaki komutan askerleriyle birlikte Kisrâ tarafından Rum sınır bölgesine tayin edilmiş ve onlara "Mutlular" adını vermişti. Kisrâ ve Şîreveyh mühim konularda ona yazarak ona danışırlardı. Erdeşîr'in hükümdarlığı meselesinde Fars büyükleri ona danışmayınca bunu onları eleştirmek ve onlara karşı hareket etmek için bir gerekçe

yaptı. Şehriberaz bu olayı adam öldürmek ve hükümdarlığa göz dikmek, kulluğun düşüklüğünden hükümdarlığın yüceliğine geçiş için bir sebep olarak gördü. Küçük yaşından dolayı Erdeşîr'i küçümsedi. Onlara karşı gücünü kullandı ve idare işlerini danışmak için insanları bir araya gelmeye davet etti. Sonra askerleriyle yola çıktı. Öte yandan Mehazer Cuşnes, Taysabûn şehrinin surlarını ve kapılarını korunaklı ve muhkem hâle getirdi ve Erdeşîr ile hanedandan sağ kalanları ve bu soydan gelen kadınları, beytülmâlde bulunan mal, hazine ve hayvanları Taysabûn'a nakletti. Şehriberaz'ın Rum sınırından getirdiği Fars askerlerinin sayısı altı bindi. Şehriberaz askerleriyle Taysabûn şehrinin yakınında konuşlandı. Ardından şehri muhasara etti ve içindekilere karşı savaşarak şehrin etrafına mancınıklar kurdu. Ancak şehri fethedemedi. Güçle şehri fethedemeyince hileye başvurdu. Erdeşîr'in muhafızlarının başında bulunan Niv Husrevâ ve Nîmrûz'un İspehbedi Namdar Cuşnes b. Âzer Cuşnes'i kandırdı. İkisi şehrin kapılarını ona açtılar. Şehriberaz şehre girdi ve ileri gelenlerden bir grubu öldürerek mallarına el koydu ve kadınlarına tecavüz etti. Şehriberaz'ın emriyle bazı kişiler Erdeşîr b. Şîreveyh'i hükümdarlığının ikinci yılında Hüsrev Şah Kubaz'ın eyvanında öldürdüler. Hükümdarlığı bir yıl altı ay sürdü.

* * *

[231] **Şehriberaz ve Hâkimiyeti**

Erdeşîr'den sonra Şehriberaz işbaşına geçti. Adı Ferruhan Mah İsfendiyâr idi. Hanedandan değildi. Kendini hükümdar olarak ilan etti. Tahta oturduğunda karın hastalığına yakalandı. Sancının şiddetinden helaya gidemedi. Bu sebeple bir leğen getirilmesini istedi. Leğen tahtın yanına konuldu ve Şehriberaz tuvaletini leğene yaptı. İstahr ahalisinden Fesferrûh b. Mâhurşizân ve iki kardeşi, Erdeşîr'in öldürülmesinden ve Şehriberaz'ın hükümdarlığı ele geçirmesinden rahatsızlık duymuş ve kendi aralarında sözleşerek onu öldürmeye azmettiler. Hepsi de hükümdar muhafızlarındandı. O günün kurallarına göre hükümdar bineğine binince özel muhafızlar zırhlı, miğferli, kal-

kanlı, kılıçlarını kuşanmış ve ellerinde mızrakları olduğu hâlde sıralanırlardı. Hükümdar önlerine geldiği zaman muhafızlar kalkanlarını eyerinin kaşı üzerine bırakarak secdeye kapanmış gibi alnını üzerine koyarlardı. Şehriberaz hükümdar olduktan birkaç gün sonra bineğine bindi. Fesferrûh ve iki kardeşi yan yana durdular. Şehriberaz onların önünden geçtiği zaman Fesferrûh ve iki kardeşi onu süngülediler. Şehriberaz ölü olarak yere yıkıldı. Olay İsfendârmezmâh ayında ve bir kış gününde gerçekleşmişti. Akabinde ayaklarına ip bağladılar ve cesedini yerde sürüklediler. Öldürülmesinde katillere ileri gelenlerden Zâzân Ferruh b. Şehr Dârân ve askerleri eğiten Mahyay adında bir kişi daha yardımcı oldular. Ehlülbüyûtât ve ileri gelenlerden çok sayıda kişi de bu olayda işbirliği yaptı. Ayrıca Erdeşîr'i öldürmekte parmağı olan ve birçok ileri gelen kimseyi öldürenleri bertaraf etmekte de yardımcı oldular. Ardından da Kisrâ'nın kızı Boran'ı kraliçe yaptılar.

Şehriberaz yalnızca kırk gün işbaşında kaldı.

* * *

Kisrâ Perviz'in Kızı Boran ve Hükümdarlığı

Şehriberaz'dan sonra Boran bint Kisrâ Perviz b. Hürmüz b. Kisrâ Anuşirvan kraliçe oldu. Rivayete göre kraliçe olduğu zaman şöyle dedi: "Niyetim hayırdır. Adaletle hükmedeceğim." Kraliçe, Şehriberaz'ın rütbesini Fesferrûh'a verdi ve onu vezir yaptı. Halka iyi muamele yaptı ve onlara adil davrandı. Gümüş sikkelerin basılmasını, köprülerin onarılmasını ve insanların vergi borçlarının silinmesini emretti. Ayrıca herkese mektuplar yazarak onlara vereceği atıyye ve ikramları bildirdi. Hane- [232]
dandan ölenleri andı ve onun döneminde herkesin refah ve istikamet üzere olmasını Allah'tan diledi. Böylelikle de insanlar erkeklerin satvet ve şiddetiyle ülkelerin zapturapt altına alınamayacağını, onların gücüyle orduların bertaraf edilemeyeceğini, onların hünerleriyle zaferler kazanılamayacağını ve düşmanlıkların ortadan kaldırılamayacağını, belki bunların hepsinin Allah'ın yardımıyla olabileceğini anlayacaklardır. Boran, halkına itaati emretti ve onları sadık ve samimi olma-

ya davet etti. Onun talimatnameleri ihtiyaç duyulan konuları kapsamaktaydı. Boran haç ağacını, İşu Ahep adında bir başpiskoposla Rum Kralı'na geri verdi.

Bir yıl dört ay işbaşında kaldı.

Cuşnesdih

Ardından Perviz'in uzaktan amca oğullarından olan Cuşnesdih adında bir kişi hükümdar oldu. Bir aydan az bir süre işbaşında kaldı.

* * *

Kisrâ Perviz'in Kızı Âzer Miduht

Cuşnesdih'ten sonra Âzer Miduht bint Kisrâ Perviz b. Hürmüz b. Kisrâ Anuşirvan kraliçe oldu. Rivayete göre kadınlar arasında en güzel olanıydı. İşbaşına geçtiğinde: "Bizim yolumuz babamız Muzaffer Kisrâ'nın yoludur. Kim bize muhalefet ederse kanını akıtırız," demiştir. Rivayete göre o dönemde Horasan İsbehbedi Ferruh Hürmüz en önde gelen Fars büyüğüydü. Kraliçe Âzer Miduht'e haber göndererek kendisiyle evlenmesini istedi. Kraliçe ona: "Kraliçenin evlenmesi uygun değildir. İnanıyorum ki senin gayen benimle gönül eğlendirmek ve arzularını tatmin etmektir. Falanca gece bana gel," dedi. Ferruh Hürmüz, kraliçenin istediği gecede bineğine binerek ona gitti. Kraliçe Âzer Miduht, muhafız şefine randevu gecesinde Ferruh Hürmüz'ü öldürmek üzere onu bekleyip tarassutta bulunmasını emretti. Koruma şefi kraliçenin emrini yerine getirdi. Ardından sürüklenerek hükümdarlar sarayının meydanına bırakılmasını emretti. Sabah olunca insanlar Ferruh Hürmüz'ün cesediyle karşılaştılar. Kraliçe cenazenin defnedilmesini emretti. İnsanlar, isbehbedin önemli bir suçtan dolayı öldürüldüğünü anladılar. Yezdicerd'in yakın adamlarından olan Rüstem b. Ferruh Hürmüz ise (o zaman) Horasan'da babasına vekalet ediyordu. Yezdicerd onu sonradan Araplarla savaşmaya memur etti. O, babasının öldürüldüğünü işitince büyük bir orduyla yola çıktı ve Medain'e geldi. Burada kraliçenin gözlerine mil çekti ve onu
[233] öldürdü. Bir rivayete göre de zehirlendi.

Âzer Miduht altı ay işbaşında kaldı.

* * *

Kisrâ b. Mihr Cuşnes

Daha sonra Erdeşîr b. Bâbek soyundan Ahvâz'da ikamet eden Kisrâ b. Mihr Cuşnes adında bir şahıs getirildi ve eşraf ve ileri gelenler onu hükümdar yaptılar. Taç giydi ve tahta oturdu. Ancak hükümdar olduktan birkaç gün sonra öldürüldü.

* * *

Hurrezaz Husrevâ

Bir rivayete göre de Âzer Miduht'tan sonra Perviz soyundan Hurrezaz Husrevâ hükümdar oldu. Rivayete göre Nusaybin yakınlarında Taşkale diye bilinen bir kalede bulundu. Medain'e gittikten sonra birkaç gün içinde ona başkaldırdılar.

* * *

Firuz b. Mihra Cuşnes

Âzer Miduht'tan sonra Mihra Cuşnes'in oğlu Kisrâ işbaşına geçti diyenler şöyle demişlerdir: Kisrâ b. Mihr Cuşnes öldürülünce Fars büyükleri hanedandan işbaşına getirecekleri kimseleri araştırmaya başladılar. Hatta kadın cihetinden hısımlık bağıyla hanedana bağlı unsurlar üzerinde de durdular. Bu çerçevede Meysan'da ikamet eden Firuz b. Mihra Cuşnes –Cuşnesde olarak bilinir– annesi Saharbuht bint Yezdandar b. Kisrâ Anuşirvan'dır. Bu kişi, kerhen hükümdar yapıldı. Başı büyüktü. Ona taç giydirilince, "Bu ne dar bir taç!" diye söyleyince ileri gelenler ilk sözünde darlık kelimesinden dem vurmasını bir uğursuzluk gördüler. Birkaç gün sonra da onu öldürdüler.

Bazılarına göre de bu sözü söyler söylemez öldürüldü.

* * *

Ferruhzâz Husrevâ [234]

Bazı rivayetlere göre de ileri gelenlerden adı Zâzî, rütbesi ise köle, cariye ve mali işlerden sorumlu olan bir şahıs ülke-

nin batısında Nusaybin yakınlarında Hısnu'l-Hicâre diye bilinen bir mekânda ortaya çıktı. Bu şahıs Şîreveyh, Kisrâ'nın oğullarını öldürdüğünde söz konusu köşke kaçarak kurtulan Ferruhzâz Husrevâ adındaki Kisrâ'nın oğlunu Taysabûn şehrine götürdü. Kısa bir süre için insanlar ona meylettilerse de kısa bir süre sonra ona karşı geldiler. Bazılarına göre de onu öldürdüler.

Altı ay hüküm sürdü.

* * *

Yezdicerd b. Şehriyâr

Bazı ravilere göre İstahr halkı Yezdicerd b. Şehriyâr b. Kisrâ'yı İstahr'da ağırladılar. Şîreveyh kardeşlerini öldürünce Yezdicerd buraya kaçırılmıştı. İstahr halkının ileri gelenleri Medain'deki insanların Ferruhzâz'a isyan ettiklerini öğrenince Yezdicerd'i Erdeşîr Ateş Tapınağına götürdüler ve ona taç giydirdiler ve onu hükümdar yaptılar. Henüz gençti. Ardından onu Medain'e götürdüler ve Ferruhzâz'ı tertip ettikleri hileler neticesinde bir yıl hüküm sürdükten sonra öldürdüler.

Artık hükümdarlık Yezdicerd'in oldu. Ancak onun hâkimiyeti atalarının hâkimiyeti yanında bir hayal ve bir rüya gibiydi. Yaşı küçük olduğu için ileri gelenler ve vezirler görevini icra ediyorlardı. İçlerinde en uyanık olanları köle, cariye ve mal işlerinden sorumlu olan vezirdi. Ancak yine de Fars hükümdarlığı artık zafiyetle maluldü. Düşmanları her taraftan ona saldırmaya cüret ediyor ve etrafını kopararak tahribata maruz bırakıyorlardı. Araplar da, Yezdicerd'in hükümdarlığı üzerinden iki yıl, kimi rivayetlere göre de dört yıl geçtikten sonra ülkesine saldırdılar.

Yezdicerd öldüğünde yirmi sekiz yaşındaydı.

* * *

Yezdicerd ve evlatları hakkındaki diğer bilgileri Müslümanların fetihlerini ele aldığımızda inşallah nakledeceğiz.

Buna göre Âdem'in yeryüzüne inişinden Peygamber'in (sav.) Hicretine kadar geçen süre, Yahudilerin görüşüne göre

–nitekim Tevrat'ın meşhur nüshasında da peygamber ve hü- [235]
kümdarların ömürlerinden çıkarılan sonuçlardan da anlaşıldığı üzere– dört bin altı yüz kırk iki yıl ve birkaç aydır. Hristiyanlara göre Tevrat'ın Yunanca nüshasında ise bu süre beş bin dokuz yüz doksan iki yıl ve birkaç aydır. Fars Mecusilerine göre ise bu süre, dört bin yüz seksen iki yıl, on ay, on dokuz gündür. Bu süreye Hicretten Yezdicerd'in ölümüne kadar geçen süre de dâhildir. Bu süre yalnız başına otuz yıl, iki ay, on beş gündür. Farslara göre tarihin başlangıcı aynı zamanda insanların ilk babası Âdem olan Ciyûmert ile başlamaktadır. Nitekim daha önce de bu konuya değinmiştim.

* * *

İslam âlimlerine gelince, daha önce bazılarının bu konuya dair görüşlerini nakletmiştim. Şimdi de daha önce görüşlerine değinmediğim bazılarının görüşlerini nakledeceğim. Bu zevata göre Âdem ile Nûh arasında on asır geçti. Bir asır da yüz senedir. Nûh ile İbrahim peygamberler arasında da on asır geçti. İbrahim ile Mûsâ b. İmrân arasında da on asır geçti.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Beşşâr bize Ebû Dâvûd, Hemmâm, Katâde ve İkrime'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini anlattı:

Âdem ile Nûh arasında on asır geçti. Hepsi de hak yolu üzerindeydi.

Hâris b. Muhammed bana Muhammed b. Sa'd ve Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî birçok ilim ehlinden şöyle dediklerini anlattı:

Âdem ile Nûh arasında on asır geçti. Her bir asır da yüz senedir. Nûh ile İbrahim arasında da on asır geçti ve her bir asır yüz senedir. İbrahim ile Mûsâ b. İmrân arasında da on asır geçti ve bir asır yüz senedir.

Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Avâne, Âsım el-Ahvel ve Ebû Osman'dan rivayet edildiğine göre Selmân şöyle dedi:

Muhammed (as.) ile İsa (as.) arasında altı yüz sene geçti.

Fudayl b. Abdülvehhâb ve Ca'fer b. Süleymân'dan nakledildiğine göre Avf şöyle dedi: [236]

İsa ile Musa arasında altı yüz sene geçti.

Ya'kûb b. İbrâhîm bana İbn Uleyye bize Saîd b. Ebî Sadaka'dan naklen Muhammed b. Sîrîn'den şöyle dediğini anlattı: Bana Ka'b'ın şöyle dediği anlatıldı:

"*Ey Harun'un kız kardeşi!*"[52] ayetinde geçen Harun, Musa'nın kardeşi olan Harun değildir. Bunun üzerine Âişe ona: "Yalan söyledin," deyince Ka'b: "Ey Müminlerin annesi! Bunu Resulullah (sav.) söylediyse o daha iyi bilir. Ancak Meryem ile Harun arasında altı yüz sene geçtiğini biliyorum," dedi. Bunun üzerine Âişe bir şey demedi.[53]

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Hişâm, babası, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Mûsâ b. İmrân ile İsa b. Meryem arasında bin dokuz yüz sene geçti. İki peygamber arasında bir fetret devri geçmedi. İkisi arasında başka kavimlere gönderilenler hariç, Benî İsrâîl'den bin peygamber gönderildi. İsa'nın miladıyla Peygamber (sav.) arasında da beş yüz altmış dokuz yıl geçti. Bu dönemin başlangıcında üç peygamber gönderildi. "*Hani onlara iki elçi göndermiştik de onu yalanlamışlardı. Sonra onlara destek olmak üzere üçüncüsünü gönderdik,*"[54] ayeti bunu haber vermektedir. Üçüncü elçi havarilerden olan Şemûn'dur. Allah'ın peygamber göndermediği fetret devri dört yüz otuz dört yıl sürdü. İsa semaya yükseltildiğinde ömrü otuz iki yıl altı ay idi. Onun peygamberliği otuz ay sürdü. Allah onu bedeniyle yükseltti. O hâlen diridir.

Muhammed b. Sehl b. Asker bana İsmâîl b. Abdülkerîm ve Abdussamed b. Ma'kıl'den şöyle dediğini anlattı: Vehb'in şöyle dediğini işittim:

Dünyanın başlangıcı üzerinden beş bin altı yüz sene geçti.

İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî bana Yahyâ b. Sâlih bize Hasan b. Eyyûb el-Hadrâmî ve Abdullah b. Büsr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) bana: "Bir asrı idrak edeceksin," diye buyurdu. Abdullah yüz sene yaşadı.

* * *

52 Meryem, 19/28.

53 Arapçada kardeş anlamına gelen "*Ah* ve *uht*" kelimeleri aynı zamanda nispet ifade eden kelimeler şeklinde de kullanılmaktadır. Buna göre "*Ya uhte Hârûn*= ey Harun'un soydaşı" demektir (çev.).

54 Yâsîn, 36/14.

Müslüman âlimlerden nakledilen rivayetler bunlar. Ancak [237] bu rivayetler arasında çok büyük çelişkiler vardır. Örneğin, Vâkıdî'den naklettiğim rivayetlerde ilim ehlinden bu konuda nakiller yapılmıştır. Buna göre dünyanın başlangıcından Peygamberimizin doğumuna kadar geçen süre dört bin altı yüz senedir. Hişâm b. Muhammed'in babası ve Ebû Sâlih'ten naklen İbn Abbâs'tan naklettiği rivayete göre ise dünyanın başlangıcından Peygamber'in (sav.) doğumuna kadar geçen süre, beş bin beş yüz senedir.

Vehb b. Münebbih ise bu konuda ayrıntılara girmeden bazı nakillerde bulunmuştur. Buna göre yaşadığı zamana kadar geçen süre, beş bin altı yüz senedir. Bu zatın vefatı hicrî yüz on dört yılındadır. Vehb'in görüşüne göre içinde bulunduğumuz zaman diliminden itibaren geri kalan süre iki yüz on beş senedir.

Vehb'in bu görüşü Ebû Sâlih'in İbn Abbâs'tan naklettiği rivayetle bağdaşmaktadır.

Bazılarına göre de Âdem'in yeryüzüne inişinden Peygamberimizin bi'setine kadar geçen süre altı bin yüz on üç yıl geçmiştir. Bunlara göre Âdem'in yeryüzüne inişinden Tufana kadar iki bin iki yüz elli altı yıl geçmiştir. Tufandan İbrahim peygamberin doğumuna kadar bin yetmiş dokuz yıl, İbrahim'in doğumundan Musa'nın İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'dan çıkışına kadar geçen süre beş yüz altmış beş yıl, Musa'nın İsrailoğullarıyla Mısır'dan çıkışından Beytülmakdis'in inşasına kadar geçen süre –Süleyman'ın hükümdarlığının dördüncü yılı– altı yüz otuz altı yıldır. Beytülmakdis'in kurulmasından İskender'in hâkimiyetine kadar geçen süre, yedi yüz on yedi yıl; İskender'in hâkimiyetinden İsa'nın doğumuna kadar geçen süre, üç yüz altmış dokuz yıl; İsa'nın doğumundan Muhammed'in (sav.) bi'setine kadar geçen süre beş yüz elli bir yıl; bi'setten Medine'ye Hicrete kadar geçen süre de on üç yıldır.

Bazı rivayetlere göre Hişâm b. Muhammed el-Kelbî babası ve Ebû Sâlih'ten [238] naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Âdem'den Nûh'a kadar geçen süre, iki bin iki yüz, Nûh'tan İbrahim'e kadar geçen süre bin yüz kırk üç, İbrahim'den Musa'ya kadar geçen süre beş yüz yetmiş beş Musa'dan Davud'a kadar geçen süre yüz yetmiş dokuz, Davud'dan İsa'ya kadar geçen süre bin elli üç, İsa'dan Muhammed'e (sav.) kadar geçen süre de altı yüz senedir.

Kitap ehlinden bazı ravilerden naklen Heysem b. Adî şöyle anlattı: Âdem ile Tufan arasında iki bin iki yüz elli altı yıl, Tufandan İbrahim'in vefatına kadar bin yirmi yıl, İbrahim'in vefatından İsrailoğullarının Mısır'a girişine kadar yetmiş beş yıl, Yakub'un Mısır'a girişinden Musa'nın Mısır'dan çıkışına kadar dört yüz otuz yıl, Musa'nın Mısır'dan çıkışından Beytülmakdis'in inşasına kadar beş yüz elli yıl, Beytülmakdis'in inşasından Nabukadnazar'ın istilasına ve Beytülmakdis'in tahribine kadar dört yüz kırk altı yıl, Nabukadnazar'ın istilasından İskender'in hâkimiyetine kadar dört yüz otuz altı yıl, İskender'in hâkimiyetinden hicrî iki yüz altıya kadar bin iki yüz kırk beş yıl geçmiştir.

[239] **Resulullah'ın (sav.) Nesebi ve Atalarından Bazılarının Tarihi**

Resulullah'ın (sav.) ismi Muhammed'dir. O, Abdullah b. Abdülmuttalib'in oğludur. Abdullah, babasının en küçük oğluydu. Abdullah, Zübeyr ve Ebû Tâlib adıyla şöhret bulan Abdümenâf, Abdülmuttalib'in ana bir oğullarıydı. Anneleri Fâtıma bint Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm idi. Bu rivayeti bana Seleme b. el-Fadl ve İbn İshâk'tan naklen İbn Humeyd anlattı.

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana babasının şöyle dediği rivayet edildi:

Resulullah'ın (sav.) babası Abdullah b. Abdülmuttalib, asıl adı Abdümenâf olan Ebû Tâlib, Zübeyr, Abdülka'be, Âtike, Berre ve Ümeyme, Abdülmuttalib'in ana bir evlatlarıdır. Anneleri Fâtıma bint Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm b. Yakaza'dır.

Yûnus b. Abdula'lâ bana İbn Vehb, Yûnus b. Yezîd, İbn Şihâb ve Kabîsa b. Züeyb'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Bir kadın istediği işi gerçekleştirmesi hâlinde Kâbe'nin yanında oğlunu kurban edeceğini adamıştı. Kadın o işi gerçek-

leştirince adağı hakkında bir fetva bulmak üzere Medine'ye gitti. Önce Abdullah b. Ömer'e gitti. Abdullah b. Ömer ona: "Allah, nezir hakkında sözünüzü yerine getirmenizi emretmiştir," dedi. Kadın: "Oğlumu kesecek miyim?" diye sordu. Abdullah b. Ömer: "Allah canınıza kıymanızı yasakladı," dedi ve başka bir şey söylemedi. Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs'a gitti ve ondan fetva istedi. Abdullah b. Abbâs: "Allah adağınızı yerine getirmenizi emretti. Adak borçtur. Ancak canınıza kıymanızı da yasakladı. Nitekim Abdülmuttalib b. Hâşim on oğlu olduğu takdirde birisini kurban olarak boğazlayacağını adamıştı. On oğlu olunca hangisini adayacağını belirlemek üzere aralarında kur'a çekti. Kur'a Abdullah'a düştü. Ancak Abdullah'ı çok seviyordu. Bunu üzerine: 'Allah'ım onu mu yoksa yüz deve mi kurban edeyim?' diye yalvardı ve Abdullah ile yüz deve ara- [240]
sında kur'a çekti. Kur'a develere düştü," dedi. Sonra kadına: "Bana göre oğlun yerine yüz deve kesmen gerekir. Bu konu, Medine Valisi Mervân'ın kulağına gidince şöyle dedi: "Bana göre İbn Abbâs ve İbn Ömer doğru fetva vermediler. Allah'ın haram kıldığı şey adak olmaz. Allah'a istiğfarda bulun, tövbe et, sadaka ver ve iyilik yap. Oğlunu kesmek ise ondan sakın. Zira Allah onu yasakladı." İnsanlar buna sevindiler ve Mervân'ın sözünü beğenerek fetvasında isabet ettiğini düşündüler. Ondan sonra, "Allah'ın haram kıldığı şeylerde adak olmaz," fetvasını esas aldılar.

* * *

İbn İshâk'a gelince, Abdülmuttalib'in adağı hakkında, İbn Şihâb ve Kabîsa b. Kabîsa b. Züeyb'den naklettiğimiz rivayetten daha yaygın bir rivayet naklet-miştir. Bu rivayet şöyledir: İbn Humeyd bize şöyle dediğini anlattı: Seleme b. Seleme b. el-Fadl bize Muhammed b. Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Rivayete göre Abdülmuttalib b. Abdülmuttalib b. Hâşim, Zemzem Kuyusunu kazarken Kureyş'in muhalefetiyle karşılaşmıştı. Bunun üzerine o, kendisini koruyacak on oğlu olduğu takdirde, aralarından birini Kâbe yanında Allah'a kurban edeceğine söz verdi. On oğlu olup onların kendisini savunabileceklerine kanaat getirince oğullarına bu adağını bildirdi ve bunu yerine getirmeye çağırdı. Oğulları ona olumlu cevap

verdiler ve: "Ne yapalım?" diye sordular. Abdülmuttalib: "Her biriniz bir ok alacaksınız ve ona isminizi yazacaksınız. Sonra bana okları getireceksiniz," dedi. İstediğini yaptılar ve okları ona teslim ettiler. Abdülmuttalib, Kâbe'nin içinde bulunan Hübel putunun huzuruna çıktı. Bu put, Mekke'de Kureyş'e ait en büyük puttu. Kâbe'nin içindeki kuyunun üzerine yerleştirilmişti. Kâbe'ye hediye edilen mal ve eşya bu kuyuda toplanırdı. Hübel putunun yanında yedi ok vardı. Her bir okun üzerinde bir yazı vardı. Birinde "el-akl", yani diyet yazılıydı. Diyet konusunda ihtilafa düştükleri zaman yedi oka başvururlardı. (Diyet oku kime çıkarsa o kişiye diyet yüklenir.) Bir okta da "evet" yazılıdır. Gerçekleştirmek istedikleri bir iş konusunda tereddütleri varsa bu ok çekilir. Çıkan ok evet oku ise o iş yapılır. Bir okta da "hayır" kelimesi yazılıdır. Hayır oku çekilirse yapılması istenen iş yapılmazdı. Bir okta da "Sizden" kelimesi yazılıydı. Bir okta da "iltisak etmiş", bir okta da "Sizden başkasından", bir okta da "sular" tabiri yazılıydı. Bir yerde kuyu veya çeşme kazmak isterlerse, sular ibaresi de yazılı olan ok dâhil olduğu hâlde, bunlara başvurulurdu. Oklar arasında bulunan "sular" oku çıkarsa ona göre hareket ederlerdi. Aynı şekilde bir çocuğu sünnet etmek ya da bir nikâh akdi ya da bir cenazeyi gömmek istediklerinde ya da birinin nesebi hakkında tereddütleri olduğunda o şahısla Hübel'in huzuruna çıkarlar ve kesilmiş bir kurbanla yüz dirhemi oklardan sorumlu kişi-
[241] ye verirler. Sonra sorunlu olan kişiyi yaklaştırarak: "Allah'ım! Bu filanın oğlu falancadır. Hakkında şu talebimiz vardır. Onun hakkında hak ve doğru olanı ortaya çıkar," dedikten sonra oklardan sorumlu olan kişiye "Oklara başvur," derlerdi. Adam oklara başvururdu. Eğer çekilen ok "sizdendir" oku olursa nesebi sahih kabul edilirdi. Eğer çekilen ok "başkalarınızdan" ifadesi yazılı olan ok olursa müttefik sayılırdı. "Mulsak" olursa ne nesep sahibi ne de müttefik sayılırdı. Onlar onun konumu hakkında karar verirlerdi. Yapacakları bir işle ilgili olarak da "evet" yazılı ok çıkarsa o işi gerçekleştirirler, "hayır" yazılı ok çıkarsa o işi bir sonraki yıla ertelerlerdi. Böylece işlerinde oklara başvurmak suretiyle hareket ederlerdi. Abdülmuttalib

oklardan sorumlu olan kişiye yaptığı adağı söyledi ve şöyle dedi: "Oğullarımın oklarını çek ve hangisini kurban edeceğimi belirle. Sonra herkese kendi okunu verdi. Abdullah kardeşleri arasında babasının en çok sevdiği kişiydi. Resulullah'ın (sav.) da babasıydı. Abdülmuttalib kur'ada onun adının çıkmamasını istiyordu. Okçu okları çekmek üzere alınca Abdülmuttalib Kâbe'de Hübel putunun yanında Allah'a yalvarmaya başladı. Ancak kur'a Abdullah'a düştü. Bunun üzerine Abdülmuttalib, Abdullah'ın elinden tuttu ve diğer eliyle de bıçağı alarak Abdullah'ı kurbanların sunulduğu İsâf ve Nâile adındaki putların yanına yöneldi. Ancak Kureyş meclislerinden kalkarak Abdülmuttalib'in yanına geldiler ve ona: "Ey Abdülmuttalib ne yapmak istiyorsun?" dediler. Abdülmuttalib: "Onu keseceğim,"[242] dedi. Kureyş ve oğulları ona: "Vallahi, hakkında yeterli ve haklı bir gerekçeye dayanmadan kesmeyeceksin. Bunu yapacak olsan insanlar buna tevessül edecek ve oğullarını kesecekler-dir. İnsanlar böyle bir âdet üzere olamazlar. Onların yeğenleri olan Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm, Abdülmuttalib'e: "Vallahi onun hakkında haklı bir sebebe dayanmadan onu kesemezsin. Malımızla onu kurtarabilirsek kurtarırız," dedi. Kureyş ve oğulları da ona: "Yapma onu Hicaz bölgesine götür orada cini olan bir kâhine vardır. Ona sor. Sonra muhayyersin. Sana kes, diye emrederse kesersin. Yok, senin ve onun için bir çıkış yolu gösterirse de onu kabul edersin," dediler.

Bunun üzerine yola koyularak Medine'ye gittiler. Kâhinenin Hayber'de olduğunu söylediler. Bunun üzerine bineklerine binip ona gittiler. Kadına sordular. Abdülmuttalib de adak hikâyesini ona anlattı. Kadın: "Bugün gidin benim cinim gelirse ona soracağım," dedi. Yanından ayrıldıklarında Abdülmuttalib Allah'a dua etti. Ertesi sabah ona gittiler. Kadın: "Haber geldi. Sizde diyet ne kadardır?" diye sordu. Onlar: "On deve," dediler. Nitekim de öyleydi. Kadın: "Memleketinize dönün ve adamınız ile beraber on deveyi kurban edin. Sonra ikisine kur'a çekin. Kur'a adamınıza düşerse Rabbiniz razı oluncaya kadar develeri artırın. Kur'a develere düşerse bilin ki Rabbiniz razı olmuştur ve adamınız da kurtulmuştur. Develeri kesin," dedi.

Grup yola çıkarak Mekke'ye döndüler. Gerekli hazırlığı yaptıktan sonra Abdülmuttalib, Allah'a dua etmeye başladı. Sonra Abdullah ile on deveyi kurban etmek niyetiyle getirdiler. Abdülmuttalib, Kâbe'nin içinde Hübel'in huzurunda Allah'a yalvarıyordu. Ancak kur'a Abdullah'a düştü. Bunun üzerine develeri on artırarak yirmiye çıkardılar. Abdülmuttalib aynı yerde duaya devam ediyordu. Sonra kur'a çekildi ve Abdullah'a düştü. Yine on deve artırarak otuza çıkardılar. Ancak kur'a hep Abdullah'a düşüyordu. Her defasında develer onar olarak artırıldı. On kere kur'a çekildi ve develerin sayısı yüze
[243] çıktı. Abdülmuttalib sürekli dua ediyordu. Son kez kur'a develere düştü. Kureyş ve hazır olanlar: "Ey Abdülmuttalib! Rabbinin rızası gerçekleşti," dediler. Rivayete göre Abdülmuttalib: "Hayır, vallahi üç kere kur'a çekilsin," dedi. Bunun üzerine Abdülmuttalib dua ederken onlar da kur'a çekiyorlardı. Birincisinde develere düştü. İkincisinde de develere, üçüncüsünde de develere düşünce develer kesildi. Kesilen develer ortada bırakılarak insanların ve hayvanların istifadesine terk edildi.

Ardından Abdülmuttalib oğlu Abdullah'ın elinden tutup ayrıldı. Söylediklerine göre Abdullah, Benî Esed'den Ümmi Kattâl adında bir kadının yanından geçmişti. Bu kadın Nevfel b. Esed b. Abduluzzâ'nın kızı ve Varaka b. Nevfel b. Esed'in kız kardeşidir. Kâbe yanında bulunan bu kadın, Abdullah'ın yüzüne baktıktan sonra: "Ey Abdullah! Nereye gidiyorsun?" dedi. Abdullah: "Babamla gidiyoruz," dedi. Kadın: "Sana kurban edilen develer kadar sana deve vereyim de şimdi benimle evlen," dedi. Abdullah: "Babamla beraberim ve ondan ayrılamam," dedi. Abdülmuttalib, Abdullah'ı Vehb b. Abdi Menâf b. Zühre'ye götürdü. Vehb yaş ve şeref itibarıyla Benî Zühre'nin büyüğü sayılıyordu. Abdülmuttalib, Abdullah'ı Vehb'in kızı Âmine ile evlendirdi. Âmine soy ve konum itibarıyla en üstün kadındı. Annesi Berre bint Abdiluzzâ b. Osman b. Abdiddâr b. Kusay'dır. Berre'nin annesi Ümmü Habîb bint Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay'dır. Ümmü Habîb bint Esed'in annesi Berre bint Avf b. Ubeyd Uveyc b. Adî b. Ka'b b. Lüey'dir. Rivayete göre onu istediği zaman onunla evlendi ve Muhammed'e (sav.) hamile kaldı. Rivayete göre Abdullah, Âmine'nin yanından çık-

tı ve daha önce kendisiyle evlenmesi karşılığında yüz deve teklifinde bulunan kadına uğradı ve ona: "Dün bana yaptığın teklifi bugün neden yapmıyorsun?" diye sordu. Kadın: "Dünkü nurun bugün sende yok artık sana ihtiyacım yok," dedi. Kadın kardeşi Varaka b. Nevfel'in dinî telkinlerine muhatap oluyordu. Nitekim Varaka Hristiyanlığı benimsemiş ve Kitap ehli ol- [244]
muştu. O, Resulullah'ı idrak etmiş ve bu ümmetin İsmailoğullarından bir peygamberi olacağını haber vermişti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve babası İshâk b. Yesâr'ın şöyle dediğini nakletti:

Abdullah'ın Âmine bint Vehb b. Abdi Menâf b. Zühre'den başka bir karısı daha vardı. Abdullah, çamur işinde çalışmış ve üzerinde çamurun izi kalmıştı. Karısıyla cinsel ilişkiye girmek istemişti. Ancak üzerinde çamurun izi kaldığından karısı davetine icabette geç kaldı. Bunun üzerine Abdullah yıkandı ve üzerindeki çamur izini temizleyerek Âmine'nin yanına gitti. Onunla birlikte oldu ve Âmine, Muhammed'e hamile kaldı. Sonra ikinci karısına gitti ve "Benimle birlikte olmaya var mısın?" dedi. Kadın: "Hayır, yanımdan geçtiğinde alnında bir aydınlık vardı. O zaman senin davetine icabet etmedim. Âmine'nin yanına gittin ve o aydınlık kayboldu." Başka bir rivayete göre Abdullah'ın eşi: Yanımdan geçerken alnında atın alnındaki aklık gibi bir aydınlık vardı. Benimle birlikte olması için onu davet ettim. Ancak bana gelmedi ve Âmine'ye giderek onunla birlikte oldu ve bu birliktelikten Resulullah'a (sav.) hamile kaldı," dedi.

Ali b. Harb el-Mevsılî bana Muhammed b. Umâre el-Kureşî, Zencî b. Hâlid, İbn Cüreyc ve Atâ'dan naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Abdülmuttalib, Abdullah'ı evlendirmek üzere onu götürdüğünde Has'am'dan bir kâhine olan Fâtıma bint Mürr'e uğradı. Tebâle'den olup Yahudiliğe intisap etmiş ve kitap okumuşluğu vardı. Kadın, Abdullah'ın yüzündeki nuru fark edince ona: "Ey genç! Sana yüz deve versem hemen benimle olur musun?" dedi. Abdullah şöyle dedi:

Harama gelince o ölüm gibidir. Helal ise onu henüz aşikâre görmüyorum.

Öyleyse istediğin işe nasıl yöneleyim?

[245] Sonra: "Babamla birlikteyim ve ondan ayrılamam," dedi. Abdülmuttalib, Abdullah'ı götürdü ve onu Âmine bint Vehb b. Abdi Menâf b. Zühre ile evlendirdi. Yanında üç gün kaldıktan sonra Has'amlı kadına uğradı ve nefsinin arzularının saikiyle ona: "Bana yaptığın teklifin hâlâ geçerli mi?" diye sordu. Kadın: "Ey genç! Vallahi benim bu hususta bir muradım yoktur. Ancak yüzünde bir nur gördüm ve istedim ki bu nur bende olsun. Fakat Allah onu dilediğine verdi. Benden ayrıldıktan sonra ne yaptın?" dedi. Abdullah: "Babam beni Âmine bint Vehb ile evlendirdi. Yanında üç gün kaldım," dedi. Bunun üzerine Fâtıma bint Mürr şu beyitleri dillendirdi:

Bir nur parıltıları gördüm. Parladı da yağmur bulutlarına aksedince parladı.

Onu etrafını dolunay gibi aydınlatan bir ışık olarak gördüm.

Diledim ki benim için bir iftihar mercii olsun. Ne var ki her çakmak çakan ateş tutuşturamaz.

Allah'a yemin ederim ki Zührî'ye senin iki elbiseni senden almış değildir. Neler elde ettiğinin de farkında değildir.

Şu beyitleri de dile getirmiştir:

Ey Benî Hâşim! Âmine onunla nikâhlanınca kardeşinizin nurunu alıp götürdü.

Lamba söndüğü zaman yağlı fitilinden ateşi alıp götürdüğü gibi.

Kişinin miras olarak sahip olduğu şeyler azmiyle elde ettiği şeyler olmadığı gibi kaybettiği şeyler de hep taksiratından değildir.

Bir işe talip olursan onu güzellikle iste. Zira iki ceddin mücadelesi ona karşı sana yeter.

[246] *Ona karşı ya dar ve cimri bir el ya da açık ve cömert bir el sana yeter.*

Âmine onunla öyle bir şeref ve onur kazandı ki bu şerefin benzeri yoktur.

Hâris b. Muhammed bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ma'mer ve diğer bazı raviler Zührî'den naklen şöyle rivayet ettiler:

Abdullah b. Abdülmuttalib, Kureyş erkeklerinin en yakışıklısıydı. Onun güzelliği ve endamı Âmine bint Vehb'e anlatıldı ve ona: "Onunla evlenmek ister misin?" denildi. Bunun

üzerine Âmine onunla evlendi ve zifafa girdikten sonra Resulullah'a (sav.) hamile kaldı. Babası Abdülmuttalib onu, hurma getirmek üzere bir kafileyle Medine'ye gönderdi. Medine'de öldü. Abdülmuttalib ondan haber alamayınca peşinden oğlu Hâris'i gönderdi. Medine'ye varınca Abdullah'ın öldüğünü öğrendi.

Vâkıdî dedi: Bu yanlıştır. Abdullah b. Abdülmuttalib'in evliliği hakkında görüş birliği içinde olduğumuz husus şöyledir: Abdullah b. Ca'fer ez-Zührî bize Ümmü Bekr bint el-Müsevvir'den naklen şöyle anlattı: Abdülmuttalib oğlu Abdullah ile birlikte geldi. Hem kendisine hem de oğluna kız istedi. İkisi aynı mecliste evlendiler. Abdülmuttalib, Hâle bint Üheyb b. Abdi Menâf b. Zühre ile Abdullah ise Âmine bint Vehb b. Abdi Menâf b. Zühre ile evlendi.

Hâris dedi: İbn Sa'd dedi: Vâkıdî dedi: Aramızda ihtilaf bulunmayan ve sabit olan husus şudur: Abdullah b. Abdülmuttalib Kureyş'e ait bir kervanla Şam'dan gelerek Medine'de konakladı. Abdullah hastaydı. Vefat edinceye kadar burada ikamet etti. Dâru'n-Nâbiğa –bir rivayete göre de Dâru'n-Nâbia– buraya girerken solda Dâru's-Suğra'da defnedildi. Bu konuda aramızda ihtilaf yoktur.

Abdülmuttalib'in Oğlu

Abdülmuttalib'in adı Şeybe'dir. Hişâm b. Muhammed ve babasından naklen bana anlatıldığına göre başındaki beyazlık nedeniyle bu adı almıştır.

Ona Abdülmuttalib denmesinin sebebi ise şöyledir: Babası Hişâm ticaret için Şam'a gitmişti. Şam'a Medine yolunu izle- [247]
yerek gitmişti. Medine'ye varınca orada konakladı. Rivayet şöyledir:

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen anlattı. Aynı rivayet bana Hişâm b. Muhammed ve babasından naklen anlatıldı. Rivayeti Hâris bana Muhammed b. Sa'd ve Muhammed b. Ömer'den nakletti. Hepsi de rivayeti benzer şekilde, bazıları da ilavelerle nakletmişlerdir:

Hişâm, Medine'de Amr b. Zeyd b. Lebîd el-Hazrecî'nin misafiri oldu. Burada Selmâ bint Amr –İbn Humeyd rivayetinde,

Selmâ bint Zeyd b. Amr şeklinde rivayet edilmiştir.– b. Lebîd b. Harâm b. Hidâş b. Cündüb b. Adî b. en-Neccâr'ı gördü ve beğendi. Bunun üzerine onu babası Amr'dan istedi. Amr onu verdi, ancak çocuklarını babasının evinde doğurmasını şart koştu. Hâşim, Selmâ ile zifafa girmeden Şam yolculuğuna devam etti. Şam'dan dönünce Selmâ ile ailesinin evinde birlikte oldu ve Selmâ hamile kaldı. Ardından Mekke'ye gitti ve Selmâ'yı da yanına aldı. Hamileliği ağırlaşınca onu ailesine götürdü ve kendisi Şam'a gitti. Ancak Gazze'de vefat etti. Ardından Selmâ, Abdülmuttalib'i doğurdu. Abdülmuttalib yedi ya da sekiz yıl boyunca Yesrib'de kaldı. Sonra Benî Hâris b. Abdi Menât'tan bir adam Yesrib'den geçerken birbirleriyle oynayan çocuklar gördü. Şeybe başarılı olunca, "Ben Hâşim'in oğluyum. Bathâ Çölünün liderinin oğluyum," diyordu. Bunun üzerine Benî Hârisli ona: "Sen kimsin?" dedi. Çocuk: "Ben Hâşim b. Abdi Menâf'ın oğlu Şeybe'yim," dedi. Hârisî, Mekke'ye dönünce Hicr'de otururken Muttalib'e: "Ey Ebü'l-Hâris! Yesrib'de oyun oynayan çocuklar gördüm. Aralarında bir çocuk vardı. Kazandığında, 'Ben Hâşim'in oğluyum. Ben Batha'nın liderinin oğluyum," diyordu," dedi. Bunun üzerine Muttalib: "Vallahi bu çocuğu getirmeden eve gitmeyeceğim," dedi. Hârisî ona: "İşte devem bahçede ona bin ve git," dedi. Muttalib deveye bindi ve yola koyuldu. Akşam vakti Yesrib'e yetişti. Benî Adî b. en-Neccâr'a giderken bir meclisin yanında top oynuyorlardı. Muttalib kardeşinin oğlunu tanıdı. Orada oturanlara "Hâşim'in oğlu bu mu?" diye sordu. Onlar: "Evet o kardeşinin oğludur. Onu götürmek istiyorsan annesinin haberi olmadan onu hemen al, yoksa annesi haberdar olursa bırakmaz ve biz de onu götürmene mani oluruz," dediler. Muttalib
[248] ona, "Ey kardeşimin oğlu! Ben senin amcanım, seni ailene götürmek istiyorum," dedi ve deveyi çöktürdü. Şeybe hiç hayır, demeden devenin sırtına bindi ve amcası onu götürdü. Annesinin haberi yoktu. Gece olunca çocuğunu hasret ve endişeyle aramaya başlayınca ona, amcasının onu götürdüğünü bildirdiler. Muttalib onu kuşluk vakti, insanlar sohbet meclislerindeyken Mekke'ye getirdi. Görenler, "Senin arkandaki kimdir?"

diye soruyorlardı. Muttalib: "Kölemdir," diye cevap veriyordu. Sonra onu eve götürdü. Karısı Hadîce bint Saîd b. Sehm: "Bu kimdir?" diye sordu. Muttalib: "Kölemdir," dedi. Sonra Muttalib çıktı ve Hazvere tepeciğine gitti ve Şeybe'ye bir elbise aldı ve giydirdi. Akşam vakti de onu Benî Abdi Menâf'a ait sohbet meclisine götürdü. Şeybe bu elbiseyle Mekke sokaklarında yürüyordu. Şeybe artık Mekke sokaklarında yeni kıyafetiyle geziyordu. İnsanlar da bu kişi, Muttalib'in kölesi anlamında, "Abdülmuttalib" diyorlardı. Zira insanlar ona çocuğun kim olduğunu sorunca, Muttalib: "Benim kölem," demişti. Muttalib yeğeni için şu mısraı dillendirmişti:

Şeybe'yi ilk gördüğümde Neccâroğullarının çocukları onun etrafında ok atma müsabakası yapıyorlardı.

Ali b. Harb el-Mevsılî bana şöyle anlattı: Ka'b b. Mâlik'in evlatlarından Ebû Maîn Îsâ bana Muhammed b. Ebû Bekr el-Ensârî ve Ensarın büyüklerinden naklen şöyle dediklerini anlattı:

Hâşim b. Abdi Menâf, Benî Adî b. en-Neccâr'dan asil bir kadınla evlendi. Kadın kendisini isteyenlere kendi ailesiyle ikamet etme şartını koşmuştu. Hâşim'le evlendi ve Şeybetü'l-Hamd'ı dünyaya getirdi. Şeybe dayılarında izzet ve ikram içinde büyütüldü. Bir gün Ensarın çocuklarıyla yarışırken oyunu kazanınca, "Ben Hâşim'in oğluyum," dedi. Tam bu sırada Mekkeli bir adam oradan geçerken bu sözünü işitti. Adam Mekke'ye varınca Hâşim'in amcası Muttalib b. Abdi Menâf'a: "Benî Kayle'nin evinin yanından geçerken böyle böyle bir çocuk gördüm. Arkadaşlarıyla yarışıyordu ve kendini senin kardeşine nispet etti. Bu çocuğu gurbette bırakmamak gerekir," dedi. Bunun üzerine Muttalib bineğine bindi ve Medine'ye gitmek üzere yola çıktı. Şeybe'yi götürmek isteyince bu talebi annesine iletmesi istendi. Muttalib anneye çok ısrar edince Şeybe'yi götürmesine izin verdi. Onu arkasına bindirerek Mekke'ye götürdü. Onlarla karşılaşanlar: "Ey Muttalib! Bu kimdir?" diye sorunca Muttalib: "Benim kölem," diyordu. Mekke'ye ulaşınca babasının mülkünü ona teslim etti. Ancak amcası Nevfel b. Abdi Menâf ona ait evin sahasını ondan gasbetti. Abdülmuttalib konuyu kavminin büyüklerine şikâyet

edince onlar: "Seninle amcan arasındaki bir meseleye karışmayız," dediler. Bunun üzerine Abdülmuttalib dayılarına yazarak Nevfel'in yaptıklarını anlattı. Mektupta şu beyitleri de dile getirdi:

Neccâroğullarına gidersen onlara haber ver ki, ben onlardanım ve oğullarıyım ve onların topluluğundanım.

[249] *Ben onları öyle bilirim ki onlara gitsem benimle buluşmaktan ve sesimi duymaktan memnun kalırlar.*

Benim amcam Nevfel öyle bir şeye tevessül etti ki ona ancak hasis olan göz yumar.

Ravi dedi: Bunun üzerine Ebû Sa'd b. Ads en-Neccârî seksen süvariyle yola çıktı. Ebtah mevkiine gelince Abdülmuttalib gelişlerinden haberdar oldu ve onları karşıladı. Abdülmuttalib: "Dayı, eve gidelim," dedi. Ebû Sa'd: "Nevfel ile karşılaşmadan eve gelmem," dedi. Abdülmuttalib: "Ben geldiğimde Hicr'de Kureyş ileri gelenleriyle oturuyordu," dedi. Ebû Sa'd doğruca oraya gitti ve Nevfel'in başına dikildi ve kılıcını çekerek şöyle dedi: "Bu binanın Rabbine yemin ederim ki kız kardeşimizin oğluna evinin sahasını ya geri verirsin ya da kılıcı vücuduna saplarım!" Nevfel: "Bu binanın Rabbine yemin ederim ki evinin sahasını ona geri vereceğim," dedi. Ebû Sa'd hazır bulunanları şahit tuttuktan sonra Abdülmuttalib'e: "Ey kız kardeşimin oğlu! Şimdi eve gidebiliriz," dedi. Sonra umre ziyaretini yaptı ve üç gün yanında kaldı. Abdülmuttalib bu konuda şu beyitleri dile getirdi:

Mâzin, Benî Adî ve Dînâr b. Teymullât zulme maruz kalmama karşı çıktılar.

Mâlik'in liderleri de karşı çıktılar. Böylece Nevfel haklarımı çiğnemekten kaçındı.

Allah onların sayesinde sahamı bana geri verdi. Hâlbuki onlar akrabalıkta kavmimden bana daha uzaktı.

Bu konuda Semüre b. Umeyr, Ebû Amr el-Kinânî şu beyitleri dillendirdi:

Yemin ederim ki Şeybe'nin dayıları amcalarından daha hayırlı ve daha çok akrabalık hakkını gözetirler.

Uzaklardan kız kardeşlerinin oğlunun çağrısına icabet ettiler. Hakka tecavüz eden Nevfel onları haktan caydıramadı.

O Hazrecli topluluğun Allah iyiliğini versin. Onlar hayır üzere sözleştiler. Hayırlı insanlar her zaman daha üstündür.

Ravi dedi: Nevfel bu durum karşısında Benî Hâşim'e karşı Benî Abdi Şems ile ittifak kurdu. Muhammed b. Ebû Bekir dedi: Bu rivayeti Mûsâ b. Îsâ'ya anlattım. O şöyle dedi: "Ey Ebû Bekir'in oğlu! Bu rivayeti Ensar bize yakın görünmek için naklederler. Zira Allah devlet gücünü bize verdi. Kaldı ki Abdül- [250]
muttalib, Neccâroğullarının Medine'den çıkarak ona yardım etmeye gelmelerine ihtiyaç duymayacak kadar kavmi arasında azizdi." Ben de: "Allah, emîrin hayrını versin Abdülmuttalib'den daha hayırlı olan zat da onların yardımına ihtiyaç duydu," dedim. Mûsâ b. Îsâ yaslanmış vaziyetteydi. Bu sözüm üzerine öfkeli bir tavırla doğruldu ve: "Abdülmuttalib'den daha hayırlı olan kimdir?" diye sordu. Ben: "Allah'ın Resulü Muhammed (sav.)," diye cevap verdim. Mûsâ b. Îsâ: "Doğru söyledin," dedi ve tekrar yaslandı. Oğullarına da, "Bu rivayeti Ebû Bekir'in oğlundan yazın," dedi.

Abdülmuttalib ve amcası Nevfel hakkındaki bu rivayeti bana Hişâm b. Muhammed babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Ziyâd b. İlâka et-Tağlibî –bu zat Cahiliye dönemini idrak etmiştir– bize şöyle dediğini anlattı: Resulullah'ın (sav.): "Bu bulutlar Benî Ka'b'ın zaferiyle boşalsın," dediği Mekke fethine vesile olan Huzâa ile Benî Hâşim arasındaki ittifakın evveliyatı şöyledir: Nevfel b. Abdi Menâf –Abdi Menâfoğulları arasında en son vefat eden kişidir– Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdi Menâf'a, bazı arsaları konusunda zulmetmişti. Abdülmuttalib'in annesi Selmâ bint Amr en Neccâriye, Hazrec kabilesindendi. Abdülmuttalib amcasından hakkını vermesini istedi. Ancak amcası hakkını vermedi. Bunun üzerine dayılarına şu beyitleri yazdı:

Gecelerim uzadıkça uzuyor hüzünlerimden dolayı. Dayılarım Neccâroğullarına haberlerimi götürecek bir elçi yok mu?

Adî'ye, Dînâr'a, Mâzin'e ve komşuların koruyucuları Mâlikoğullarına hâlimi anlatacak bir elçi.

Ben sizdeyken zalimin zulmünden korkmazdım. Çünkü aziz idim, korunaklıydım ve kalbim huzur içindeydi.

Ne zaman ki kavmime göç ettim, amcam Muttalib vefat ettikten sonra sıkıntıya girdim.

Muttalib hayattayken rahattım ve huzurluydum. Sokaklarda hiçbir şeye aldırmadan elbisemin eteğini sürükleyerek yürürdüm.

Muttalib yerin karanlık dibinde kaybolup gidince Nevfel mallarıma tecavüz etti.

Amcaları ve dayıları kaybolan ve sahipsiz kalan bir insan mı olacaktım!

Ona yas tutuyorum ve onun akrabalık hakkı gözetilmedi. Kişi amca ve dayılarının himayesinde ne kadar mutludur.

Harekete geçin kız kardeşinizin oğluna vaki olan zulmü önleyin. Onu terk etmeyin, zira siz terk edenlerden değilsiniz.

Kahtanoğulları arasında sizin gibisi yoktur. Komşu için, iyilik için ve ihsan için sizin gibisi yoktur.

[251] *Sizler tabiatı yumuşak olana karşı yumuşak huylusunuz ve sağlamsınız. Mütekebbire karşı öldürücü bir zehirsiniz.*

Ravi dedi: Bunun üzerine onlardan seksen süvari Mekke'ye gitti. Kâbe'nin Hareminde indiler. Nevfel b. Abdi Menâf onları görünce, "Sabahınız hayırlı olsun," dedi. Onlar ona: "Sabahın hayırlı olmasın! Kız kardeşimizin oğlunun hakkını versene," dediler. Nevfel: "Sizin hatırınız için vereceğim," dedi. Bunun üzerine arsalarını ona iade etti.

Ravi dedi: Bunun üzerine memleketlerine geri döndüler. Bu olay Abdülmuttalib'i ittifak kurmaya sevk etti. Abdülmuttalib, Büsr b. Amr b. Verkâ b. Filân ile Huzâa'dan bazı adamları davet ederek Kâbe'ye girdiler ve bir yazılı ahitle ittifak kurdular.

Amcası Muttalib'in ölümünden sonra Abdi Menâfoğullarında bulunan hacıları yedirip içirme hizmeti Abdülmuttalib'e geçti. Abdülmuttalib artık kavminde büyümüş ve hiç kimsenin ona denk gelmeyeceği bir konuma gelmişti. Mazisi İsmâîl b. İbrâhîm'e dayanan Zemzem Kuyusunu ortaya çıkardı ve içinde saklı olan eserleri su yüzüne çıkardı. Altından iki ceylan

bunlardandı. Mekke'den çıkarıldığında Cürhüm onları oraya gömmüştü. Bunun yanında kaliteli beyaz kurşundan yapılmış kılıçlar ve zırhlar vardı. Kılıçlar, Kâbe'nin kapısında kullanıldı. Altından iki ceylan da kapıya işlendi. Bunlar Kâbe'de kullanılan ilk altın tezyinat idi. Abdülmuttalib'in künyesi, en büyük oğlu Hâris'in adına nispetle Ebü'l-Hâris idi. Adı ise Şeybe idi.

Hâşim

Hâşim'in adı Amr'dır. Hâşim adını alması, onun Mekke'de insanlara tirit yemeğini ikram eden ilk kişi olmasındandır. Nitekim Matrûd b. Ka'b el-Huzâî –İbnü'l-Kelbî'ye göre beyit İbnü'z-Zebe'ra'ya aittir– şöyle demiştir:

Amr kavmi için tirit yemeğini ikram ediyordu. Oysa aynı dönemde [252]
Mekke'nin belli başlı adamları kıtlık yüzünden açlıktan muzdaripti.

Rivayete göre Hâşim'in aşireti Kureyş kıtlığa maruz kalmıştı. Bunun üzerine Hâşim, Filistin'e giderek un satın aldı ve Mekke'ye döndü. Hâşim undan ekmek pişirilmesini ve hayvanlar keserek bundan tirit yemeği hazırlanarak insanlara ikram edilmesini emretti.

Rivayet edildiğine göre Hâşim, Yemen ve Şam arasındaki ticaret seferlerini kış ve yaz seferleri hâlinde düzenli olarak yapılmasını ilk ihdas eden kişidir.

Hişâm b. Muhammed ve babasından naklen şöyle dediği anlatıldı: Benî Abdi Menâf'ın Hâşim, Abdi Şems –kardeşlerin en büyüğüydü– ve Muttalib –kardeşlerin en küçüğüydü– adındaki üç oğlunun anneleri Âtike bint Mürre es-Sülemiyye'dir. Nevfel adındaki oğlunun annesi ise Vâkide idi. Hepsi de babalarından sonra liderlik yaptılar. Onlara birleştirici ve kaynaştırıcı anlamında "mücebbirler" adı verilmişti. Onlar hakkında şöyle denilmiştir:

Ey seferden sefere koşan hiç Abdi Menâfoğullarına misafir oldun mu?

Abdi Menâfoğulları, Kureyş için ahitnameler yapan ilk insanlardı. Hâşim onlar içi Şam diyarının Rum ve Gassânlı hükümdarlarından taahhütname almıştı. Abdi Şems ise Büyük Necâşî'den onlar için ahitname aldı. Bu ahitname sayesinde

Kureyşliler Habeşistan'a seyahat ediyorlardı. Nevfel de Kureyş adına Kisrâlarla ahitname yaptı ve bu ahitnameye dayanarak Irak ve Fars diyarına seyahat ediyorlardı. Muttalib de onlar için Himyer hükümdarlarından ahitname aldı. Bu ahitnameye dayanarak Yemen'e seyahat ediyorlardı. Böylece Allah onlar sayesinde Kureyş'i kaynaştırdı ve "mücebbirler" adını aldılar.

Bir rivayete göre de Hişâm ile Abdi Şems ikizdiler. Biri öbüründen önce doğdu ve bir parmağı ikizinin alnına yapışıktı. Onu ayırdıklarında akan kanı uğursuzluk olarak gördüler ve aralarında kan sorunu olacağını söylediler. Babasından sonra Hâşim'e hacıları yedirip içirme görevi verildi.

[253] Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Hişâm b. Muhammed, Ma'rûf b. Harrebûz el-Mekkî ve Adî b. el-Hıyâr b. Adî b. Nevfel b. Abdi Menâf ailesinden bir adam, babasından şöyle dediğini anlattı:

Vehb b. Kusay, Hâşim'in kavmine tirit yemeği yedirmesi hakkında şu beyitleri dillendirdi:

Cömertlerin yapmakta âciz kaldıkları ve taşıyamadıkları yükü Hâşim yüklendi.

Şam diyarından getirdiği çuval dolusu buğday ununu Kureyşlileri doyurmak için getirdi.

Mekke halkı Hâşim'in ikram ettiği doğranmış ekmek ve taze etten yapılan yemekle karınlarını doyurdular.

Ziyafetten yararlananlar ahşaptan yapılan geniş ve derin tabaklar arasında nimetlendikçe nimetlendiler.

Ravi dedi: Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menâf bu cömertliğini çekemedi. Zengin olan Ümeyye, Hâşim'in yaptığını yapmak istediyse de başaramadı. Kureyşli bazı insanlar onun bu durumuna sevindiler. Ümeyye bunlara kızdı ve Hâşim'i çekiştirdi; bu konuda yarış ve mücadeleye davet etti. Hâşim yaş ve saygınlığı sebebiyle bu duruma üzüldü. Kureyş de onu bırakmadı, Ümeyye'ye karşı tahrik ettiler. Bunun üzerine Hâşim, Ümeyye'ye: "Seninle bahse girelim. Siyah gözlü elli deveyi Mekke'nin ortasında keselim. Yapmayan on sene Mekke'yi terk edecek," dedi. Ümeyye buna razı oldu ve Huzâalı kâhini hakem yaptılar. Kâhin, Hâşim'i ona üstün tuttu. Hâşim develeri satın aldı ve onları keserek insanlara ikram etti. Ümeyye,

Mekke'yi terk etti ve on yıl Şam'da ikamet etti. Bu husumet Hâşim ile Ümeyye arasında vuku bulan ilk husumettir.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Hişâm b. Muhammed İbn Ebî Sâlih adında Kinâne'den bir adam ile Benî Esed'in kölesi olan Rakkalı âlim bir zat şöyle anlattılar:

Abdülmuttalib b. Hâşim ile Harb b. Ümeyye, Necâşî'nin huzurunda bahse girdiler. Ancak Necâşî bu mücadelede birini diğerine üstün tutmadı ve aralarında hakem olarak Nüfeyl b. Abduluzzâ b. Reyâh b. Abdullah b. Kurat b. Rezâh b. Adî b. Ka'b'ı hakem yaptı. Nüfeyl, Harb'e: "Ey Ebû Amr! Senden daha uzun boylu, başı daha büyük, senden daha yakışıklı, hata ve kusuru daha az, evladı daha çok, senden daha cömert ve senden daha hamiyetli biriyle mi mücadeleye gireceksin?" dedi ve Abdülmuttalib'i ona üstün tuttu. Bunun üzerine Harb: [254] "Kötü talihe bak ki seni hakem yaptık," dedi. Abdi Menâf'ın oğulları içinde ilk vefat edeni Hâşim'dir. Şam diyarındaki Gazze'de ölmüştür. Abdi Şems ise ondan sonra Mekke'de öldü ve Ecyâd'da defnedildi. Sonra Nevfel, Irak yolunda Selmân'da öldü. Sonra Muttalib, Yemen'de Redmân'da vefat etti. Hacıları yedirip içirme hizmeti Hâşim'den sonra kardeşi Muttalib'e geçmişti.

Abdi Menâf

Adı Mugîre'dir. Güzel ve yakışıklı olması sebebiyle ay manasına gelen "Kamer" lakabıyla anılırdı. Rivayete göre babası Kusay şöyle diyordu: Dört oğlum oldu. İkisine putlarımın adını, birine evimin adını, birine kendi adımı verdim. Bunlar Abdi Menâf, Abduluzzâ, –Esed'in babasıdır– Abdüddâr ve Abdi Kusay ve Berre'dir. Hepsinin annesi Hubey bint Huleyl b. Hubşiye b. Selûl b. Ka'b b. Amr b. Huzâa'dır.

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir:

Abdi Menâf, Kamer lakabıyla bilinirdi. Asıl adı Mugîre'dir. Annesi Hubey bir dindarlık nişanesi olarak onu Mekke'nin en büyük putu Menâf'a arz ettiği için daha çok Abdi Menâf adıyla anılmıştır. Onun hakkında şu mısra dile getirilmiştir:

Kureyş bir yumurta gibiydi. Bölündü ve sarısı tamamen Abdi Menâf'ın payına düştü.

Kusay

Adı Zeyd'dir. Kusay adını alması babası Kilâb b. Mürre'nin Benî Deyl'in müttefikleri Şenûe Ezdilerinden Ümmü Kusay Fâtıma bint Sa'd b. Seyel –Seyel'in adı Hayr'dır– b. Hamâle b. Avf b. Ganem b. Âmir el-Câdir b. Amr b. Cu'seme b. Yeşker ile evlenmesindendir. Ümmü Kusay Fâtıma'nın Kilâb'dan Zühre ve Zeyd adında iki çocuğu oldu. Kilâb öldüğünde Zeyd henüz küçük bir çocuktu. Zühre ise yetişkin bir gençti. Derken
[255] Kudâa'dan Rebîa b. Harâm b. Dinne b. Abd b. Kebîr b. Uzre b. Sa'd b. Zeyd geldi ve Fâtıma ile evlendi. (Buna dair rivayet şöyledir): İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen; Hişâm b. Muhammed, babası, Ümmü Zühre ve Kusay'dan – Zühre yetişkin bir genç, Kusay ise henüz sütten yeni kesilmiş ya da kesilmek üzere idi– şöyle anlattı: Rebîa b. Harâm, Zühre ve Kusay'ın annesi Fâtıma'ya gelerek onunla evlendi. Zühre yetişkin bir gençti. Kusay ise henüz sütten yeni kesilmiş ya da kesilmek üzereydi. Şam'ın eşrafından olan Rebîa Fâtıma'yı alarak kendi ikamet yeri olan Benî Uzre yurduna götürdü. Fâtıma, Kusay'ı da yanına aldı. Zühre ise kavmi arasında kaldı. Fâtıma'nın Rebîa b. Harâm'dan Rezâh adında bir oğlu oldu. Kusay ile ana bir kardeş oldular. Rebîa'nın başka bir kadından Hunne, Mahmûd ve Cülhüme adında üç oğlu daha vardı. Böylece Zeyd, Rebîa'nın himayesinde üvey evladı olarak büyüdü. Zeyd'e de kendi yurdundan uzakta büyüdüğü için uzak manasında Kusay adı verildi. Abisi Zühre ise Mekke'de ikamet ediyordu. Kusay, Kudâa yurdunda Rebîa b. Harâm'ın oğlu olduğunu biliyorken bir gün Kudâalı bir adamla bir tartışması oldu. Henüz genç bir delikanlıydı. Kudâalı onu azarlayarak: "Sen kendi kavmine git, sen bizden değilsin," dedi. Bunun üzerine annesinin yanına giderek içinde ukde olarak kalan adamın sözünü ona sordu. Annesi ona: "Oğulcuğum! Vallahi sen o adamdan daha soylu ve baban onun babasından daha değerlidir. Senin baban Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne el-Kureşî'dir. Senin kavmin Mekke'de Beyt-i Haram'ın yanında ve civarında ikamet ediyorlar," dedi. Bunun üzerine Kusay, Mekke'ye gitmeye karar verdi. Ar-

tık Kudâa yurdunda gurbette kalmak canını sıkıyordu. Ancak annesi ona: "Oğlum acele etme, haram ay girsin de Araplar hac için gidince sen de onlarla gidersin; zira senin başına bir şey gelmesinden korkuyorum," dedi. Kusay bekledi haram ay girince Kudâa hacı adaylarıyla yola çıktı ve Mekke'ye gitti. Hac görevini ifa ettikten sonra Mekke'de ikamet etti. Asil ve cesur bir insandı. Huleyl b. Hubşiyye el-Huzâî'nin kızı Hubba'yı istedi. Huleyl soyunu bildiği için ona rağbet etti ve kızını ona verdi. Rivayete göre Huleyl o sırada Kâbe ve Mekke'nin sorumlusuydu. Bu rivayeti İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen; Hişâm b. Muhammed de babasından rivayetle nakletmişlerdir.

İbn İshâk ise naklettiği rivayette şöyle demiştir: Kusay, Huleyl ile birlikte ikamet etti. Onun Abdüddâr, Abdi Menâf, Abduluzzâ ve Abdi Kusay adlarında oğulları oldu. Evlatları ve malı çoğalıp da şerefi artınca Huleyl b. Hubşiyye öldü. Kusay, Kâbe ve Mekke idaresi için artık kendisini Huzâa ve Benî Bekr'den [256] daha layık görüyordu. Kureyş de İsmâîl b. İbrâhîm'in sülalesinin asil unsuruydu. Bu amaçla Kureyş ve Benî Kinâne ile konuşarak Huzâa ve Benî Bekr'in Mekke'den çıkarılmasını istedi. Kureyş ve Benî Kinâne bu talebi kabul edip ona biat edince annesinden kardeşi Rezâh b. Rebîa'ya yazarak kendisinden yardım istedi. Bunun üzerine Rezâh, Kudâa'ya çağrıda bulunarak kardeşi Kusay'a yardım etmek üzere maiyetinde sefere çıkmalarını istedi. Kudâa bu çağrıya olumlu cevap verdi.[55]

Hişâm naklettiği rivayette şöyle dedi: Kusay kardeşi Zühre ve aşireti Kureyş'e geldi. Çok geçmeden lider oldu. Huzâa, Mekke'de Benî Nadr'den daha fazlaydı. Kusay onlara karşı ana bir kardeşi Rizâh'tan yardım istedi. Kusay'ın baba bir üç kardeşi daha vardı. Kusay bunlarla ve Kudâa kabilelerinden yardım talebine icabet edenlerle döndü. Kabilesi Benî Nadr da onunla harekete geçti. Huzâa'yı Mekke'den sürdüler. Kusay, Huzâa'dan Huleyl'in kızı Hubey ile evlendi ve ondan dört çocuğu oldu. Huleyl, Harem'in hizmetini ifa ediyordu. Ağırla-

55 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/84.

şınca Beyt'in sorumluluğunu kızı Hubey'e tevdi etti. Kızı ona: "Biliyorsun ki kapıyı açıp kapatamam," dedi. Huleyl: "Kapıyı açıp kapatma işini senin adına yapacak bir adama vereceğim," dedi. Huleyl bu görevi Ebû Gubşân'a –Selîm b. Amr b. Buvey b. Milkân b. Efsâ'ya– verdi. Kusay, Beyt'in işlerini yönetme görevini bir tulum şarap ve yaşlı bir deve karşılığında satın aldı. Huzâa bu durumu görünce Kusay'ın başına üşüştüler. Bunun üzerine Kusay, kardeşinden yardım alarak Huzâa ile savaştı. Bize bildirildiğine göre vebaya yakalandılar ve az kalsın onların sonunu getirecekti. Bu durum karşısında Mekke'yi terk ettiler. Kimisi evini başkasına bağışladı. Kimisi sattı, kimi de başkasını yerine oturttu. Ardından Kusay, Beyt'in işlerini ve Mekke'nin idaresini üzerine aldı. Kureyş kabilelerini bir araya getirdi ve Mekke bathasında iskân etti. Bazıları vadilerde bazıları da dağlarda ikamet ederken evlerini aralarında taksim etti. Bu yüzden ona Mücemmi' (birleştirici/toplayıcı) unvanı verildi. Matrûd –bir rivayete göre de Huzâfe– bu konuda şöyle demiştir:

Babanız Kusay, Mücemmi' (toplayıcı ve birleştirici) adıyla biliniyordu. Allah onunla Fihr soyundan gelen kabileleri birleştirdi.

[257] Kusay'ın kavmi onu başa getirdiler.

İbn İshâk ise şöyle demiştir: Rezâh, Kusay'ın yardım davetine icabetle üç kardeşiyle birlikte Kudâalı hacı adaylarının da desteğiyle Mekke'ye yola çıktı. Kusay'a yardım etmeye ve yanında durmaya karar vermişlerdi. Huzâa da Huleyl b. Hubşiyye'nin Kusay'a vasiyette bulunduğunu ve kızından evlatlarının bulunması hasebiyle ona: "Sen Kâbe işlerini tedvire ve Mekke'yi yönetmeye Huzâa'dan daha layıksın," dediğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Kusay bu işe kalkıştı.[56]

İnsanlar Mekke'de toplanıp da vakfede bulunup hac merasimini ifa ederek Mina'ya çıktıklarında Kusay, Kureyş ve Kinâne'den oluşan kavminden ona uyanlar ve Kudâa'dan ona destek verenlerle birlikte hazırlığını yapmıştı. Hacılar da memleketlerine gitmek üzere hazırlık yapıyorlardı. Kâbe hizmetini

56 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/84.

icra eden Sûfe,[57] insanları Arefe'den tahliye ediyor ve nefir gününde Mina'dan geçiriyorlardı. Sûfe, Mina'da şeytan taşlama işine öncülük yapıyorlardı. Sûfeli bir rehber taşlamadan, hacılar taşlama işine başlamazlardı. İşi acele olanlar rehbere gidip "Kalk bize ön ayak ol ve taşla ki biz de sana uyalım," diyorlardı. Rehber de: "Hayır, güneş semanın ortasından batıya doğru meyletmedikçe olmaz," diyordu. Ancak işi acil olanlar ısrar ederek acele etmesini söylüyorlardı. Adam da bundan kaçınıyordu. Güneş meylettikten sonra rehber taşlamaya başlıyordu. İnsanlar da peşinden taşlıyorlardı. Bu rivayeti bana İbn Humeyd, Seleme'den naklen İbn İshâk'tan rivayet etmiştir. İbn İshâk da rivayeti Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayet etmiştir.

Şeytan taşlama işi bitince hacılar Mina'dan ayrılmaya hazırlandığında Sûfe yokuşun iki tarafını tutardı. Hacılar orada durarak: "Ey Sûfeliler, müsaade ediniz," derler, fakat onlar, kimseye izin vermez, ancak bütün hacılar hac işlerini bitirdikten sonra izin verirlerdi. Bunun üzerine hacılar Mina'dan çekilip giderlerdi. Kusay'ın emîr seçildiği yılda da Sûfeliler her zamanki gibi hareket ettiler. Araplar da bu âdeti biliyorlardı. Bu âdet Cürhüm ve Huzâa'nın yönettiği günden beri böyleydi. İşte tam bu sırada Kusay b. Kilâb maiyetinde Kureyş, Kinâne [258] ve Kudâa olduğu hâlde Akabe'nin yanına geldiler ve "Biz bu işe sizden daha layığız," dediler. Kusay onlara onlar da Kusay'a çıkıştılar. Kusay'a savaş açınca iki taraf arasında şiddetli bir muharebe oldu. Sûfe hezimete uğradı. Kusay onların elindekini aldı ve onları bu haktan alıkoydu.

Huzâa ve Benî Bekr bu olay üzerine Kusay b. Kilâb'a karşı tavır takındılar. Zira Sûfe'yi menettiği gibi onları da bu işten menedeceğini, Kâbe ve Mekke idaresinden mahrum edeceğini anladılar. Ondan meylettiklerini görünce önce davranarak onlarla savaşmaya karar verdi. Ana bir kardeşi Rizâh b. Rebîa ve maiyetinde bulunan Kudâa aşireti de bu mücadelede yanında sebat etti. Huzâa ve Benî Bekr harekete geçerek sa-

57 Sûfe, hacılara rehberlik edenlerden oluşan topluluktur (çev.).

vaşa hazırlandılar. Ardından iki taraf karşılaştı. Şiddetli bir muharebeye tutuştular. İki tarafın can kaybı çoktu. Yaralılar da çoktu. Bunun üzerine birbirlerine sulh çağrısında bulundular ve aradaki ihtilafı çözmek üzere Araplardan bir hakem üzerinde karar kılmayı kabul ettiler. Hakem olarak Ya'mer b. Avf b. Ka'b b. Leys b. Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne'yi kabul ettiler. Ya'mer, Kâbe ve Mekke'nin işlerini yönetmek için Kusay'ın Huzâa'dan daha layık olduğunu, Kusay'ın Huzâa'dan öldürdüğü insanların kanının heder olduğunu, onu ilga ettiğini ve ayakları altına aldığını söyledi. Huzâa ve Benî Bekr'in Kureyş, Benî Kinâne ve Kudâa'dan öldürdükleri insanların diyetini ödeyeceklerine hükmetti. Ayrıca Kâbe ve Mekke'nin yönetiminin Kusay'a bırakılmasına hükmetti. Ya'mer b. Avf'a bu hakemliğinden dolayı iptal edici anlamında "Şeddâh" adı verilmişti. Bunun üzerine Kusay hem Kâbe'nin hem de Mekke'nin yönetimini uhdesine aldı. Dağınık hâldeki kavmini de toplayarak Mekke'de iskân etti. Hem kavmine hem de Mekke ahalisine hükmetti. Böylece Kusay, Ka'b b. Lüey soyundan bütün kavminin boyun eğdiği ilk hükümdar oldu. Bu olaydan sonra Kâbe'nin perdedarlık hizmeti (*hicâbe*), hacıları yedirip içirme işi (*rifâde* ve *sikâye*), Mekke meclisi idaresi (*nedve*) ve bayrak, sancak işleri (*livâ*) Kusay'a geçti. Mekke'nin yönetim yetkisi tamamen onun eline geçti. Mekke'nin taksimatını yaparak her bir kabileyi bir mahalleye iskân etti.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

İnsanlar Kureyş'in evlerini inşa etmek için Harem bölgesindeki ağaçları kesmekten çekiniyorlardı. Bunun üzerine Kusay kendi elleriyle ağaçları kesti. Onlar da ona yardımcı oldular. Araplar, kendilerini bir araya getirdiği için ona "Mücemmi'= Toplayıcı" adını verdiler. Onun emriyle yapılan işleri, hayırlı ve uğurlu addettiler. Nikâh akdi yapılan kadın ve erkeklerin nikâh merasimi Kusay'ın evinde yapılırdı. Başlarına
[259] bir şey geldiği zaman onun evinde toplanıp istişarelerde bulunurlardı. Onun evinde başka kavimlere karşı savaş kararı alırlar ve harp sancağı teslimi yapılırdı. Kureyşli kızlar belli bir yaşa gelince koruyucu kıyafetleri Kusay'ın evinde onlara

giydirilirdi. Onun elbisesinin yakası orada açılır ve ona giydirilir. Ardından da ailesine teslim edilirdi. Kusay'ın emirleri gerek hayatında gerekse öldükten sonra onunla amel etmek vacip olan bir din gibi telakki edildi, bu da, emirlerinin kutlu sayılmasından, fazilet ve meziyetlerinin takdir olunmasından ve şerefinden ileri geliyordu. Kusay yönetim merkezi olarak Dârünnedve'yi kurdu. Kapısını da Kâbe-istikametinde açtı. Kureyşliler genel işlerini bu mecliste görüşerek hallederlerdi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdülmelik b. Râşid ve babasından naklen şöyle dediğini rivayet etti: Maksûre (mahfil) sahibi Sâib b. Habbâb'ın şöyle dediğini işittim:

Bir adam halifeyken Ömer b. el-Hattâb'a, Kusay b. Kilâb ve kavmini birleştirmesiyle Huzâa ve Benî Bekr'i Mekke'den çıkarması, Beyt'in ve Mekke'nin işlerini uhdesine alması hakkındaki bu rivayeti anlattığını gördüm. Ömer bu rivayeti reddetmediği gibi onu inkâr etmedi.

Ravi dedi: Kusay, Mekke'de şerefiyle ve makamıyla ikamet etti. Hiç kimse Mekke yönetimi konusunda onunla çekişmedi. Kusay hac işlerinde Arapların âdet ve kuralları onayladı. O âdet ve kuralları onaylamak, ifa edilmesi ve değiştirilmemesi gereken bir borç mesabesinde görüyordu. Sûfe yok oluncaya kadar sahip olduğu hak ve yetkilere sahip kaldı. Onlar ortadan kalkınca onların hak ve yetkileri Safvân b. el-Hâris b. Şicne ailesine veraseten geçti. Advân da kendi konumuna sahipti. Benî Mâlik b. Kinâne'den olan Nese' de kendi konumunda bulunuyordu. Mürre b. Avf da toplum içindeki yerini muhafaza ediyordu. İslam'ın ortaya çıkışına kadar bu gruplar kendi konumlarını sürdürdüler. Allah, İslam ile o sistemi tamamen ortadan kaldırdı. Kusay, Mekke'de Dârünnedve'yi kurdu. Kureyş bu mecliste kendi işlerini yönetiyordu. Kusay yaşlanıp da fiziken zayıflayınca onun en büyük oğlu Abdüddâr da -rivayete göre zayıftı- Abdi Menâf ise babası döneminde ün kazanmış ve her tarafa seyahatlerde bulunmuştu. Abduluzzâ b. Kusay ve Abd b. Kusay da diğer iki oğluydu. Rivayete göre Kusay, Abdüddâr'a: "Senden üstün olsalar dahi seni Kureyş'e sorumlu kılacağım. Kâbe'nin kapısını girenlere sen açacaksın. Kureyş'in

[260] savaş sancaklarını sen vereceksin. Su içenlere sen içireceksin. Hac mevsiminde hacılar senin vereceğin yemekleri yiyecekler. Kureyş, meselelerini senin evinde halledecekler," dedi ve ona, Kureyş'in meselelerini çözdüğü yer olan Dârünnedve'yi verdi. Kâbe perdedarlığı ve kapısının anahtarını, sancağı, meclisi, yedirme ve içirme işlerini de ona tevdi etti. Yedirme hizmeti demek olan "rifâde", Kureyş'in her hac mevsiminde hacıları doyurması için mallarından Kusay b. Kilâb'a verdiği haraçtı. Bununla ikram ettiği yemekten yoksul olan ve azığı bulunmayan hacılar istifade ederlerdi. Bu haracı Kureyş'e koyan Kusay oldu. Bu haracı ihdas ettiğinde Kureyş'e şöyle seslenmişti: "Ey Kureyş! Siz Allah'ın evinin komşularısınız. Haremin ehlisiniz. Hacılar da Allah'ın misafirleri ve Evinin ziyaretçileridir. Onlar ikrama en layık olan misafirlerdir. Onlar ayrılıncaya kadar hac mevsiminde onları yedirin ve içirin. Kureyş bu emre uydu ve her yıl mallarından belli bir miktar ayırıp Kusay'a veriyorlardı. Kusay da bunlardan Mina'da hacılar için yemekler hazırlıyordu. Bu âdet İslam'ın zuhuruna kadar devam etti. İslam döneminde de bu âdet sürdürüldü ve bugüne kadar devam etmektedir. Her yıl hükümdar hac mevsimi sona erinceye kadar Mina'da hacılar için yemek ikram etmektedir.

İbn Humeyd bize Seleme, Kusay'ın durumu ve Abdüddâr'a söyledikleriyle verdiği yetki hakkında İbn İshâk b. Yesâr, babası ve Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib'den naklen şöyle dediğini rivayet etti: Hasan b. Muhammed'in Abdüddâr soyundan Nübeyh b. Vehb b. Âmir b. İkrime b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Abdüddâr'a şöyle dediğini işittim:

Kusay kavmi üzerinde sahip olduğu bütün yetkileri Abdüddâr'a devretti. Kusay'ın yaptıklarına muhalefet edilmez ve işleri reddedilmezdi.

Kusay ölünce oğulları onun yetkilerini kullandılar.

Kilâb

Rivayete göre Kilâb'ın annesi Hind bint Serîr b. Sa'lebe b. el-Hâris b. Fihr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne'dir. Teym ve Yakaza adlarında baba bir başka anneden iki kardeşi vardı. Hişâm b. el-Kelbî'nin rivayetine göre anneleri Esmâ bint Adî b. Hârise b. Amr b. Âmir b. Bârık'tır.

İbn İshâk ise annelerinin Hind bint Hârise el-Bârikiyye olduğunu söylemiştir. İbn İshâk dedi: Bir rivayete göre de Yakaza'nın annesi, Kilâb'ın da annesi olan Hind bint Serîr'dir.

Mürre [261]

Mürre'nin annesi Vahşiyye bint Şeybân b. Muhârib b. Fihr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne'dir. Adî ve Hüsays ana baba bir iki kardeşidir. Bir rivayete göre de üçünün de annesi Mahşiyye'dir. Başka bir rivayete göre de Mürre ve Hüsays'ın anneleri Mahşiyye bint Şeybân b. Muhârib b. Fihr, Adî'nin annesi de Rakâş bint Rükbe b. Nâile b. Ka'b b. Harb b. Teym b. Sa'd b. Fehm b. Amr b. Kays b. Aylân'dır.

Ka'b

İbn İshâk ve İbnü'l-Kelbî'nin anlattıklarına göre Ka'b'ın annesi Mâviyye'dir. Mâviye'nin soyağacı şöyledir: Mâviyye bint Ka'b b. Kayn b. Cesr b. Şey'allah b. Esed b. Vebre b. Tağlib b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâa'dır. Biri Âmir diğeri Sâme olan ana baba bir iki kardeşi vardır. Bunlar Nâciye'nin oğullarıdır.[58] Baba bir, bir kardeşleri daha varsa da onun evlatları Gatafân'a iltihak edip onlara intisap etmişlerdir. Adı Avf olan bu kişinin annesi Bâride bint Avf b. Ganem b. Abdullah b. Gatafân'dır.

Rivayet edildiğine göre Bâride, Lüey b. Bâride, Lüey b. Gâlib ölünce oğlu Avf'ı yanına alarak kendi kavmine gitti ve orada Sa'd b. Zübyân b. Bağîd ile evlendi. Sa'd, Avf'ı evlat edindi. Rivayete göre Fezâre b. Zübyân şu beyti dile getirmiştir:

Ey Lüey'in oğlu deveni bana doğru yönlendir. Yoksa içinde bulunduğun kavim seni evsiz barksız bırakabilir.

Ka'b'ın baba bir iki kardeşi daha vardır. Birinin adı Huzeyme'dir ve Kureyş'in sığınağı (Âize) olarak bilinir. Annesinin adı Âize bint el-Hims b. Kuhâfe'dir ve Has'am kabilesindendir. Diğerinin adı Sa'd'dır. Onlara Bünâne denilmektedir. Anneleri Bünâne olarak bilinmektedir. Rivayete göre bunlar Benî Es'ad

58 Rivayette Ka'b'ın annesinin Mâviyye olduğu ifade edildiği hâlde bir sonraki cümlede üç kardeşin annelerinin Nâciye olduğu ifade edilmesi bir çelişkidir (çev.).

b. Hemmâm ve Benî Şeybân b. Sa'lebe olarak badiyede yaşarlar. Şehirlerde oturanlar da Kureyş'e mensuptur.

[262] **Lüey**

Hişâm'ın rivayetine göre Lüey'in annesi Âtike bint Yahlud b. en-Nadr b. Kinâne'dir. Resulullah'ın (sav.) adı Âtike olan ilk Kureyşli ninesidir. Lüey'in biri Teymu'l-Edrem –sakalı seyrek olan demektir– adıyla bilinen Teym ile Kays adında ana baba bir iki kardeşi vardı. Rivayete göre Kays'ın soyu devam etmemiştir. Ondan kalan son fert Hâlid b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî zamanında ölmüş ve mirası ortada kalmıştır. Bir rivayete göre de Lüey ve kardeşlerinin annesi Selmâ bint Amr b. Selmâ bint Amr b. Rebîa'dır. O Huzâa'dan Lühay b. Hârise b. Amr Müzeykiyâ b. Âmir Mâissemâ diye bilinir.

Gâlib

Gâlib'in annesi Leylâ bint el-Hâris b. Temîm b. Sa'd b. Hüzeyl b. Müdrike'dir. Ana baba bir kardeşleri Hâris, Muhârib, Esed, Avf, Cevn ve Zi'b'dir. Muhârib ve Hâris'in oğulları Kureyş ez-Zevâhir kolundanken Hârisoğulları, el-Ebtah koluna dâhil oldu.

Fihr

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir:

Fihr Kureyş'i bir araya getiren kişidir. Annesi Cendele bint Âmir b. el-Hâris b. Mudâd el-Cürhümî'dir.

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Fihr'in annesi Cendele bint el-Hâris b. Mudâd b. Amr el-Cürhümî'dir.

Rivayet edildiğine göre Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şöyle demiştir: Fihr'in annesi Selmâ bint Edd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar'dır.

Başka bir rivayete göre de Ezd kabilesinin Bârık kolundan Cemîle bint Advân'dır.

Fihr kendi döneminde Mekke'de liderdi. İbn Humeyd bize şöyle dedi: Seleme bize İbn İshâk'tan naklen Mekkelilerin Has-

sân b. Abdi Kilâl b. Mesûb Zî Hures el-Himyerî'ye karşı savaş- [263]
ları hakkında şöyle anlattı: Rivayete göre Hassân, Yemen'den Himyer ve diğer büyük Yemen kabilelerinin başında Mekke üzerine yürüdü. Kâbe'nin taşlarını Yemen'e naklederek hac merkezini Yemen'de kurmayı düşünüyordu. Nahle mevkiine kadar ilerledi ve insanların arazi ve meralarına baskınlar yaptı, yolları kesti. Ancak Mekke'ye girmekten korktu. Bu vaziyeti gören Kureyş, Kinâne, Huzeyme, Esed, Cüzâm ve onlarla hareket eden Mudar kabilesini kolları Hassân'a karşı harekete geçtiler. O sırada lider Fihr b. Fihr b. Mâlik idi. Şiddetli bir muharebeye tutuştular. Himyer hezimete uğradı. Himyer lideri Hassân b. Abdi Kilâl esir düştü. Onu Hâris b. Fihr esir aldı. Öldürülenler arasında torunu Kays b. Gâlib b. Fihr de vardı. Hassân üç sene boyunca Mekke'de esir kaldı. Nihayetinde fidye vererek kurtuldu. Ancak yolda Mekke ve Yemen arasında hayatını kaybetti.

Mâlik

Annesi İkrişe bint Advân'dır. Hişâm'a göre Hâris b. Amr b. Kays b. Aylân'dır.

İbn İshâk'a göre ise annesi Âtike bint Advân b. Amr b. Kays b. Aylân'dır.

Bir görüşe göre de İkrişe, Âtike b. Advân'ın lakabıdır. İsmi de Âtike'dir.

Başka bir görüşe göre de annesi Hind bint Fehm b. Amr b. Kays b. Aylân'dır. Mâlik'in Yahlud ve Salt adlarında iki kardeşi vardı. Yahlud'un sülalesi Benî Amr b. el-Hâris b. Mâlik b. Kinâne'ye iltihak etti. Böylece Kureyş topluluğundan çıkmış oldular. Salt'ın ise zürriyeti devam etmedi.

Rivayete göre Kureyş adını, Kureyş b. Bedr b. Yahlud b. el-Hâris b. Yahlud b. Nadr b. Kinâne'den aldı. Nitekim Benî Nadr kervanı geldiğinde Araplar: "Kureyş'in kervanı geldi," diyorlardı. Raviler dedi: Söz konusu Kureyş seferlerinde Benî [264]
Nadr'ın rehberi ve azıkçısıydı. Bedr adında bir oğlu vardı. Bedr adında bir kuyu kazdı.

İbnü'l-Kelbî dedi: Kureyş, baba, anne ve dayı adı olmayıp bir soydan gelenleri anlatan toplayıcıdır.

Başkaları ise şöyle demişlerdir: Benî Nadr b. Kinâne'nin Kureyş adını alması Nadr b. Kinâne'nin bir gün kavminin meclisine uğraması üzerine birbirlerine: "Nadr'a bakın, âdeta güçlü bir deve gibidir," diyorlar.

Bazılar da şöyle demişlerdir: Kureyş ismini deniz hayvanlarını yiyen ve Arapça adı *kirş* olan köpek balığından almıştır. Benî Nadr b. Kinâne, deniz hayvanlarının en güçlüsü olan bu balığa benzetildi.

Bir görüşe göre de Nadr b. Kinâne insanların ihtiyaçlarını araştırır ve malıyla ihtiyaçlarını karşılardı. Kureyş kelimesi araştırma anlamına gelen "*takriş*" kelimesinden türemiştir. Nitekim Nadr'ın oğulları hac mevsiminde hacıların ihtiyacını araştırır ve güçleri yettiğince karşılarlardı. Bu konuya delil olarak şairin şiirinde araştıran anlamına gelen "mukarriş"i göstermişlerdir:

Ey konuşan ve Amr'ın yanında bizi araştırıp duran, bunların bir sonu yok mu?

Bir rivayete göre de Nadr b. Kinâne'nin adı Kureyş idi. Bir görüşe göre de Benî Nadr b. Kinâne, Kusay tarafından bir araya getirilinceye kadar Benî Nadr olarak anılıyorlardı. Kusay
[265] onları bir araya getirince onlara Kureyş adı verildi. Araplar bunun üzerine Benî Nadr bir araya geldiler anlamında "tekarreşu" dediler.[59]

Bir görüşe göre de baskınlara karşı bir araya geldikleri için onlara Kureyş adı verildi.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebî Sebre ve Saîd b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den naklen şöyle anlattı:

59 Müellif özetle Kureyş kelimesinin anlamını ve bu kelimenin Benî Nadr'a isim olarak verilmesine dair görüş ve rivayetleri ele almaktadır. Kelimenin kökü *kareşe* olup "araştırdı, teftiş etti ve topladı" anlamlarına gelmektedir. Bu isimle anılmaları ise liderlerinin insanların durumunu araştırıp ihtiyaçlarını karşılamaları ve yoksulları himaye etmeleriyle Kusay'ın dağınık vaziyette bulunan Benî Nadr soyundan gelen insanları bir araya getirmesi sebebiyledir (çev.).

Abdülmelik b. Mervân, Muhammed b. Cübeyr'e: "Kureyş ne zaman Kureyş adıyla anıldı?" diye sordu. Muhammed b. Cübeyr: "Önceleri dağınık vaziyetteydiler. Sonra Harem bölgesinde toplandığında Kureyş adıyla anılmaya başladı," dedi. Abdülmelik: "Bunu daha önce duymadım. Ancak Kusay'a Kureşî denildiğini duydum. Kusay'dan önce Kureyş, Kureyş adıyla anılmıyordu," diye karşılık verdi.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebî Sebre, Abdülmecîd b. Süheyl b. Abdurrahman b. Avf ve Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Kusay, Harem bölgesine gelip de bölgeye hâkim olunca güzel işler yaptı. Bunun üzerine Kureşî adı verildi. Kusay bu isimle anılan ilk kişidir.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ebû Bekir b. Ebî Sebre ve Ebû Bekir b. Ebî Sebre bana Ebû Bekir b. Ubeydullah b. Ebî Cehm'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Nadr b. Kinâne, Kureşî adıyla anılıyordu.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd ve Muhammed b. Ömer'den şöyle dediğini nakletti:

Kusay, Müzdelife'de ateş yakma âdetini ihdas etti. Arefe'dekiler bu ateşi görünce oraya intikal ediyorlardı. Cahiliye döneminde o gecede ateş yakılması âdet olmuştu.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Kesîr b. Abdullah el-Müzeni, Nâfi' ve İbn Ömer'den naklen şöyle rivayet etti:

Söz konusu ateş Resulullah (sav.), Ebû Bekir, Osman ve Ali dönemlerinde de yakılıyordu. Muhammed b. Ömer: "Bugün de yakılmaktadır," dedi.

en-Nadr

Nadr'ın adı Kays'tır. Annesi Berre bint Mürr b. Edd b. Tâbiha'dır. Baba ana bir kardeşleri ise Nudayr, Mâlik, Milkân, Âmir, Hâris, Amr, Sa'd, Avf, Ganem, Mahreme, Cervel, Gazvân ve Hudâl'dır. Baba bir kardeşleri Abdi Menât'tır. Annesi de Fükeyhe'dir. Bir rivayete göre de Fekhe'dir. Fekhe'nin soyağacı şöy- [266]
ledir: Zefrâ bint Haniy b. Beliy b. Amr b. el-Hâf b. Kudâa'dır. Abdi Menât'ın ana bir kardeşi Ali b. Mes'ûd b. Mâzin b. Zi'b b.

Adî b. Amr b. Mâzin el-Gassânî'dir. Abdi Menât b. Kinâne, Hind bint Bekir b. Vâil ile evlenmiş ve ondan çocukları olmuştur. Ardından ana bir kardeşi Ali b. Mes'ûd onunla evlenmiş ve ondan çocukları olmuştur. Ali, kardeşinin çocuklarını himayesine aldığından ona nispet edilmişlerdir. Böylece Abdi Menât'ın oğullarına Benî Ali denilmiştir. Nitekim şair şöyle demiştir:

Benî Ali ne harika insanlardır. Bekârları da evli olanları da ne iyi insanlardır.

Ka'b b. Züheyr de şöyle demiştir:

Bedir Günü Ali'ye öyle bir çarptılar ki Ali'nin sülalesi Nizâr'a boyun eğdiler.

Daha sonra Mâlik b. Kinâne, Ali b. Mes'ûd'a saldırdı ve onu öldürdü. Ancak Esed b. Huzeyme ona boyun eğdirdi.

Kinâne

Kinâne'nin annesi Avâne bint Sa'd b. Kays b. Aylân'dır. Bir rivayete göre de annesi Hind bint Ar b. Kays'tır. Baba bir kardeşleri Esed ve Esede'dir. Rivayete göre Cüzâm ve Hevn adında çocukları vardı. Anneleri Berre bint Mürr b. Edd b. Tâbiha'dır. Aynı zamanda Nadr b. Kinâne'nin de annesidir. Babasından sonra onunla evlendi.

Huzeyme

Huzeyme'nin annesi Selmâ bint Süleym b. el-Hâf b. Kudâa'dır. Ana baba bir kardeşi Hüzeyl'dir. Ana bir kardeşi Tağlib b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâa'dır.

Bir rivayete göre de Huzeyme ve Hüzeyl'in anneleri Selmâ bint Esed b. Rebîa'dır.

Müdrike

Adı Amr'dır. Annesi Hindif'tir. Soyağacı Leylâ bint Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâa şeklindedir. Leylâ'nın annesi Dariyye bint Rebîa b. Nizâr'dır. Rivayete göre Dariyye Korusu
[267] onun adını taşımaktadır. Müdrike'nin ana baba bir doğma kardeşleri Âmir ile Umeyr'dir. Amr, Tâbiha'nın, Umeyr ise Kamea'nın diğer adıdır. Müdrike'nin, Huzâa'nın babası olduğu rivayet edilmektedir.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Benî İlyâs'ın annesi Hindif Yemenli bir kadındır. Ancak oğulları, Benî Hindif diye onun adıyla tanınırlar.

Ravi dedi: Müdrike'nin asıl adı Âmir idi. Tâbiha'nın da asıl adı Amr idi. Rivayete göre ikili bir gün develerini güdüyorlardı. Derken bir av avladılar. Onu pişirmeye kalkmışken develeri saldırıya uğradı. Bunun üzerine Âmir, Amr'a: "Ya develere yetiş ya da avı pişir," dedi. Amr: "Avı pişireceğim," dedi. Âmir de develere yetişerek onları geri getirdi. İkili babalarına gidince olayı babalarına anlattılar. Bunun üzerine baba, Âmir'e: "Sen Müdrike'sin ("yetişen" anlamında)," Amr'a da: "Sen Tâbiha'sın ("pişiren" anlamında)", dedi.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle anlatıldı: İlyâs bir gün otlak bir yer bulmak amacıyla çıktı. Onun develeri bir tavşandan ürkerek kaçtı. Bunun üzerine Amr peşlerinden giderek onlara yetişti. Bu yüzden yetişen anlamında Müdrike adını aldı. Âmir de tavşanı alıp pişirince ona da pişiren anlamında Tâbiha adı verildi. Umeyr de eve kapanarak çıkmadı. Bu yüzden ona eve kapandı, saklandı anlamında Kamea adı verildi. Anneleri de çıkıp yürüdü. İlyâs ona: "Nereye böyle hızlı yürüyorsun?" anlamında "*Eyne tuhandifîn?*" dedi. Bu yüzden ona Hindif adı verildi. Kusay b. Kilâb şöyle dedi:

Annem Hindif, babam da İlyâs'tır.

Ravi dedi: İlyâs, oğlu Amr'a:

Sen peşinden gittiklerine yetiştin.

Âmir'e de: Pişirdiğini iyi pişirdin.

Umeyr'e de: İçeriye kapanmakla kötü ettin, dedi.

İlyâs [268]

Annesi Rebâb bint Hayde b. Mead'dır. Ana baba bir kardeşi Nâs'tır. Ancak Aylân olarak bilinir. Rivayete göre Aylân adını alması cömertliğinden dolayı eleştirilmesindendir. Ona fakirlik anlamında "ayle"ye maruz kalacaksın, deniliyordu. Bu yüzden ona fakir anlamında "Aylân" adı verildi.

Bir görüşe göre Aylân adındaki atından dolayı bu adla tanındı. Bir rivayete göre de Aylân adındaki bir dağda doğduğu için bu ismi aldı. Bir görüşe göre Aylân adlı Mudar'ın bir kölesi ona dadılık yaptığı için bu isimle anıldı.

Mudar

Mudar'ın annesi Sevde bint Akk'tır. Ana baba bir kardeşi İyâd'dır. Onların Rebîa ve Enmâr adında baba bir başka anadan iki kardeşleri vardı. Rebîa ve Enmâr'ın anneleri Cürhüm'den Cidâle bint Va'lân b. Cevşem b. Cülhüme b. Amr'dır.

Bazı ravilerin anlattığına göre Nizâr b. Mead ölüm döşeğindeyken oğullarına vasiyette bulundu ve mallarını onlara taksim etti. Nizâr şöyle dedi: Ey oğullarım! Bu kırmızı deriden yapılmış çadır ve aynı renktekiler Mudar'ındır. Bu yüzden Mudar el-Hamrâ namıyla tanındı. Bu siyah hayme ve benzerleri de İyâd'ındır. Rebîa böylece siyah atlara vâris oldu. Bu yüzden de Fürs adıyla anıldı. Bu hizmetçi kadın ve benzerleri de İyâd'ındır. Kadının saçı beyaz ve siyah karışımıydı. İyâd bu sebeple alaca ve küçük olan davarların vârisi oldu. Bu kese ve meclis de Enmâr'ındır. Enmâr da hak ettiğini aldı. Nizâr: "Eğer anlamadığınız bir durum olur ve haklarınız konusunda ihtilafa düşerseniz Ef'â el-Cürhümî'ye başvurun," dedi. Kardeşler mal bölüşümü konusunda ihtilafa düşünce Ef'â'ya yöneldiler. Yolda giderken Mudar yenilmiş ot görünce, "Bu otu yiyen tek gözlü bir devedir," dedi. Rebîa ise "Bu deve aksaktır," dedi. İyâd: "Kuyruğu kesiktir," dedi. Enmâr: "Bu deve kaçkındır," dedi. Az bir mesafe gitmişlerdi ki bineği kaybolmuş bir adamla karşılaştılar. Adam onlara devesini sordu. Mudar: "Tek gözlüdür," dedi. Adam: "Doğrudur," dedi. Rebîa: "Aksaktır," dedi. Adam: "Doğru söyledin," dedi. İyâd: "Kuyruğu kesiktir," dedi. Adam: "Öyledir," dedi. Enmâr: "Kaçkındır," dedi.
[269] Adam: Devemin vasıfları bunlardır, bana devenin nerede olduğunu söyleyin, dedi. Onlar yemin ederek deveyi görmediklerini söylediler. Adam onların peşini bırakmadı ve: "Bana devemin vasıflarını anlatıyorsunuz sonra inkâr ediyorsunuz, size nasıl inanacağım," dedi. Birlikte yollarına devam ettiler.

Nihayet Necran'a vardılar ve Ef'â el-Cürhümî'nin yanına gittiler. Deve sahibi: "Bunlar devemi aldılar, bana vasıflarını söylediler sonra onu görmediklerini söylediler," dedi. Cürhümî: "Devenin vasıflarını bildiğiniz hâlde nasıl görmediğinizi söylüyorsunuz?" diye sordu. Bunun üzerine Mudar: "Gördüm ki deve tek yönlü olarak otlamıştır. Bundan anladım ki deve tek gözlüdür," dedi. Rebîa: "Gördüm ki devenin ön ayaklarından birinin izi sabit ve düzenli seyrederken diğer ayağın izi ise sabit ve düzenli değildir. Bundan anladım ki aksak olduğu için devenin bir ayağının izi karışık ve düzensizdir," dedi. İyâd: "Devenin kuyruğunun kesik olduğunu anladım. Zira tersi dağınık değil bir arada durmaktaydı, kuyruğu olsaydı kuyruğuyla sağa sola dağıtacaktı," dedi. Enmâr: "Devenin kaçkın olduğunu anladım. Zira otu yoğun yerde otlarken orayı bırakıp otu daha seyrek olan yerlere meylettiği görülüyordu," dedi. Bunun üzerine Cürhümî: "Bunlar deveni görmüş değiller. Git deveni ara," dedi. Sonra onlara: "Kimsiniz?" diye sordu. Onlar ona kim olduklarını haber verince onları güzel bir şekilde karşıladı ve onlara: "Bana bir ihtiyacınız var mı Sonra onlara yemek ikram etti. Yediler ve içtiler. O da onlarla içti. Mudar: "Bu şarap gibi güzel şarap görmedim. Ne var ki bir kabir üzerinde yetişen bir üzüm ağacından imal edilmiştir," dedi. Rebîa: "Bu et gibi güzel bir et görmedim. Ne var ki köpek sütüyle beslenen bir hayvanın etidir," dedi. İyâd da şöyle dedi: "Bugün karşılaştığımız adam kadar cömert ve şerefli bir insan görmedim. Ne var ki nispet edildiği babasının soyundan gelmemektedir." Enmâr ise şöyle dedi: "Bugün sarf ettiğimiz sözler gibi anlamlı ve faydalı sözler görmedim."

Cürhümî duyduklarını hayretle karşıladı ve annesine giderek durumu sordu. Annesi ona: "Çocuğu olmayan bir hükümdarın eşiydim. Mülkün ortadan kalkmasından endişe ettim. Bu sebeple bir misafirimizle birlikte oldum ve sana hamile kaldım," dedi. Cürhümî kendi has adamına şarap hakkında sordu. Adam şöyle dedi: "Babanın mezarı başında diktiğim bir üzüm ağacından imal edildi," dedi. Çobana etin menşeini sordu. Çoban: "Köpeğin sütüyle beslediğim bir koyunun eti-

dir," dedi. Koyunların içinde doğan başka koyun yoktu. Mudar'a: "Şarabın özelliğini ve bir kabir üzerinde yetişen bir üzüm ağacından üretildiğini nereden bildin?" diye soruldu. Mudar: "Çünkü onu içtikten sonra çok susadım," diye cevap verdi. Rebîa'ya: "Sen nereden bildin?" diye soruldu. Rebîa bu hususla ilgili bazı sözler söyledi.

Ardından Cürhümî onlara: "Bana davanızı anlatın," dedi.
[270] Onlar babalarının vasiyetini ona anlattılar. Cürhümî kırmızı çadır, para ve kızıl develeri Mudar'a; siyah hayme ve siyah atları Rebîa'ya, saçı siyah ve beyaz karışımı hizmetçi kadını ve alaca atları İyâd'a; arazi ve dirhemleri de Enmâr'a verdi.

Nizâr

Rivayet edildiğine göre Nizâr, Ebû İyâd künyesiyle anılırdı. Başka bir rivayete göre ise Ebû Rebîa künyesiyle anılıyordu. Annesi Muâne bint Cevşem b. Cülhme b. Amr'dır. Ana baba bir kardeşleri Kanas, Kanâse, Senâm, Haydân, Hayde, Hiyâde, Cüneyd, Cünâde, el-Kahm, Ubeyd er-Remmâh, el-Urf, Avf, Şekk ve Kudâa'dır. Mead bu künye ile anılırdı. Bunlardan başka nesli devam etmeyenler de vardır.

Mead

Hişâm'ın anlattığına göre Mead'ın annesi Mehded bint el-Lihem –bir rivayete göre de el-Lehm– b. Celhab b. Cedîs'tir. Diğer bir rivayete göre o, Tasm'ın, diğer bir rivayete göre de Tavsem'in oğludur. Bu zat ise İbrahim Halilu'r-Rahman'ın oğlu Yakşân'ın soyundandır.

Hâris b. Muhammed bize Muhammed b. Sa'd, Hişâm b. Muhammed ve Muhammed b. Abdurrahman el-Aclânî'den naklen şöyle anlattı:

Mead'ın ana baba bir kardeşleri Deys: Bir rivayete göre de Deys Akk'tır. Başka bir rivayete göre de Akk, Deys b. Adnân'ın oğludur. Aden b. Adnân: Bazı nesep âlimleri Aden, Aden bölgesinin sahibidir. Aden ahalisi onun evlatlarıdır ve yok oldular. Ebyen: Bir rivayete göre Ebyen bölgesinin sahibiydi. Ebyen'in ahalisi onun evlatlarıydı ve yok oldular. Edd b. Adnân: Nesli devam etmemiştir. Dahhâk ve Ayy. Hepsinin annesi Ümmü Mead'dır.

Bazı nesep âlimleri şöyle dedi: Akk, kardeşi Mead'ı bıra- [271]
karak Yemen'deki Semrân bölgesine geçmişti. Nitekim Hadur ahalisi Şuayb b. Zî Mehdem el-Hadûrî'yi öldürünce Allah Nabukadnazar'ı bir azap olarak onların üzerine gönderdi. Ermiya ve Berhiya çıktıklarında Mead'ı da yanlarında götürdüler. Savaş bitince onu tekrar Mekke'ye geri götürdüler. Mead döndüğünde kardeşlerinin ve amcalarının Yemen kabilelerine iltihak ettiklerini, onlardan evlendiklerini ve Cürhüm'ün halefleri olmaları hasebiyle onlara sevgiyle yaklaştıklarını gördü. Bu görüşü ileri sürenler, şairin şu beyitlerini delil olarak ileri sürerler:

Kardeşlerimiz Deys ve Akk'ı Semrân bölgesine gitmelerine müsaade ettik de süratle oraya intikal ettiler.

Onlar Adnânoğullarıydılar. Ancak kendi aralarındaki bağlarını kaybettiler.

Adnân

Adnân'ın baba bir, iki kardeşi vardır. Birinin adı Nebt, diğerinin adı ise Amr'dır. Peygamberimiz Muhammed'in (sav.) nesebi ihtilafsız Mead b. Adnân'a dayanmaktadır. Soyağacı da anlattığım gibidir.

Yûnus b. Abdula'lâ bana İbn Vehb, İbn Lehîa, Ebü'l-Esved ve başkasından naklen Resulullah'ın (sav.) soyağacını şöyle anlattı:

Muhammed b. Abdillah b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân b. Üded. Bundan sonrası ise ihtilaflıdır.

Zübeyr b. Bekkâr şöyle dedi: Yahyâ b. Mikdâd ez-Zem'î bana amcası Mûsâ b. Ya'kûb b. Abdullah b. Zem'a ve halası Resulullah'ın (sav.) zevcesi Ümmü Seleme'den naklettiğine göre Resulullah (sav.) şöyle buyurdu:

"Mead b. Adnân b. Üded b. Zend b. Yerâ b. A'râku's-Serâ" şeklinde nispet edilmiştir. Ümmü Seleme devamla şöyle dedi: Zend, Hemeysa' olarak da bilinir. Bir rivayete göre de Nebt'tir. A'râku's-Serâ" ise İsmâîl b. İbrâhîm'dir.

Hâris bana Muhammed ve ninesi Mikdâd b. Esved el-Behrânî'nin kızından nak- [272]
len Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu rivayet etti:

Mead, Adnân'ın oğlu; Adnân, Üded'in oğlu; Üded, Yerâ'nın oğlu; Yerâ ise A'râku's-Serâ'nın oğludur.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl'dan naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini anlattı:

Bazı nesep âlimlerine göre Adnân b. Üded b. Mukavvim b. Nâhûr b. Teyrah b. Ya'rub b. Yeşcüb b. Nebt b. İsmâîl b. İbrâhîm'dir.

Bazılarına göre de Adnan'ın soyağacı şöyledir: Adnan b. Üded b. Eytahb b. Eyyûb b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm.

Ravi dedi: Kusay b. Kilâb bir şiirinde soyunu Kayzer'e dayandırmıştır.

Bazı nesep âlimleri Adnân'ın şeceresini şöyle vermişlerdir: Adnân b. Meyda' b. Menya' b. Üded b. Ka'b b. Yeşcüb b. Ya'rub b. el-Hemeysa' b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm.

Ravi dedi: Bu kadîm bir bilgi olup Tevrat ehlinden alınmıştır.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd ve Hişâm'dan şöyle dediğini nakletti: Bir ravi babamdan naklen benim ondan duymadığım şöyle bir rivayet nakletti: Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî Mead'ın şeceresini şöyle veriyordu:

Mead b. Adnân b. Üded b. el-Hemeysa' b. Selâmân b. Avs b. Bûz b. Kamvâl b. Ubey b. el-Avvâm b. Nâşid b. Hazâ b. Beldâs b. Yedlâf b. Tâbıh b. Câhım b. Tâhış b. Mâhî b. Abkî b. Abkar b. Ubeyd b. ed-Duâ b. Hamdân b. Senber b. Yesribî b. Yahzen b. Yelhan b. Er'avâ b. Ayfî b. Dîşân b. Aysar b. Aknâd b. Îhâm b. Muksir b. Nâhis b. Zârih b. Şemmî b. Mezzî b. Avs b. Arâm b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm.[60]

[273] Hâris bana Muhammed b. Sa'd ve Hişâm b. Muhammed'den şöyle nakletti:

Tedmür'de Ebû Ya'kûb künyesiyle tanınan Benî İsrail kökenli güvenilir bir adam vardı. Yahudilerin kitaplarından bazılarını okumuş ve az çok ilim sahibi olmuştu. Bu zatın anlattığına göre Ermiya'nın kâtibi Berûh b. Nârya, Mead b. Adnân'ın nesep bilgisine sahip bulunuyordu. Bu bilgiyi kitapları

60 Diğer şecerelere göre oldukça uzun bir şecere. Bu kaynaklar arasındaki ihtilafların çok ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. Nitekim Adnân'dan sonraki soyağacına birçok kaynak şüpheyle bakmakta ve bu kısma değinmemektedir (çev.).

arasına koymuştur. Kitap ehlinin âlimlerinde de mahfuzdu ve kitaplarında yazılıydı. Bu kaynaklardaki isimler yukarıdaki rivayette geçen isimlere yakındır. Aradaki farklılık dil ihtilafından kaynaklanmaktadır. Zira isimler İbraniceden çevrilmiştir.

Hâris dedi: Muhammed b. Sa'd şöyle dedi:

Hişâm babasından naklen Kusay'ın şiirini bana okudu:

Ben zürriyeti Kayzer ve Nebt'e dayanmayan annenin evladı değilim.

Şiirde kastedilen Nebt b. İsmâîl'dir.

Zübeyr b. Bekkâr şöyle dedi: Ömer b. Ebû Bekir el-Memmelî bana Zekeriya b. Îsâ'dan naklen İbn Şihâb'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Mead, Adnân b. Edd b. el-Hemeysa' b. Eshab b. Nebt b. Kayzer b. İsmâîl'in oğludur.

Bazı raviler ise şöyle demişlerdir: Mead, Adnân b. Üded b. Emîn b. Şâcib b. Sa'lebe b. Atr b. Derîh b. Muhallem b. el-Avvâm b. Muhtemel b. Râime b. el-Aykân b. Alle b. eş-Şahdûd b. ez-Zarîb b. Abkar b. İbrâhîm b. İsmâîl b. Yezen b. A'vec b. el-Mut'im b. et-Tamh b. el-Kasûr b. Atûd b. Da'da' b. Mahmûd b. ez-Zâid b. Nedvân b. Etâme b. Devs b. Hısn b. en-Nezâl b. el-Kumeyr b. Müceşşir b. Ma'dimür b. Sayfî b. Nebt b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm'in oğludur.

Başka raviler de şöyle dediler: Mead, Adnân b. Üded b. [274] Zeyd b. Yakdir b. Yakdim b. Hemeysa' b. Nebt b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm'in oğludur.

Başka bazı raviler de şöyle dediler: Mead, Adnân b. Edd b. el-Hemeysa' b. Nebt b. Selmân –Selâmân olarak da bilinir– b. Haml b. Nebt b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm'in oğludur.

Başka raviler de şöyle dediler: Mead'ın soyağacı şöyledir: Mead b. Adnân b. Üded b. Mukavvim b. Nâhûr b. Mişrah b. Yeşcüb b. Mâlik b. Eymen b. en-Nebt b. Kayzer b. İsmâîl b. İbrâhîm.

Başka bazı raviler de şöyle dediler: Mead'ın şeceresi şöyledir: Mead b. Adnân b. Edd b. Üded b. el-Hemeysa' b. Eshab b. Sa'd b. Terîh b. Nadîr b. Hamîl b. Menham b. Lâfes b. es-Sâbûh b. Kinâne b. el-Avvâm b. Nebt b. Kayder b. İsmâîl.

Bir nesep âliminin bana bildirdiğine göre bir grup Arap âliminin Mead'dan İsmail'e kadar kırk tane isim ezberlediklerini ve bu konuda Arap şairlerinin şiirlerini delil göstermişlerdir. Bu zat bu isimleri Kitap ehlinin rivayetleriyle karşılaştırdığını ve sayının doğru olduğunu ancak lafızların farklı olduğunu tespit etmiştir. Adam bana bu isimleri dikte ettirdi. Ben de yazdım. Şöyle dedi: Mead b. Adnân b. Üded b. Hemeysa' –Selmân veya Emîn olarak da bilinir– b. Hemeyta' –Hemeyda' ve Şâcib b. Selâmân olarak da bilinir– Müneccir ve Nebît olarak bilinir. Rivayete göre bu adı, marangozluk yaptığı için almıştır. Bu konuda Ka'neb b. Attâb er-Reyâhî'nin şu beytini delil göstermektedir:

Tay bana sesleniyor. Oysa Tay uzaktır. Bana Yenbüt zamanındaki sevgiyi hatırlatmaktadır.

Ravi dedi: Nebît b. Avs: Sa'lebe olarak da bilinir ve Sa'lebiyye ona mensuptur. İbn Bora: Boz olarak da bilinir. Cahiliye döneminde ilahları için kestikleri kurbanı ilk ihdas eden olduğu için Itr el-Ataire lakabını taşır. İbn Şoha: Sa'du Receb olarak da bilinir. Cahiliye döneminde Recebiye kurbanını ihdas edendir. İbn Ya'mânâ: Kamvâl olarak da bilinir. Terîh en-Nâsıb olarak da bilinir ve Süleyman b. Davud (as.) döneminde yaşamıştır.
[275] İbn Kesdânâ: Muhallem Zü'l-Ayn olarak da bilinir. İbn Harânâ: el-Avvâm olarak da bilinir. İbn Beldâsâ: Muhtemel olarak da bilinir. Beldâsâ b. İbn Bedlânâ: Yedlâf ve Râime olarak bilinir. İbn Tahba: Tâlib ve Aykân olarak da bilinir. İbn Cehmî: Câhim ve Alle olarak da bilinir. İbn Muhaşşî: Tâhiş ve Şahdûd olarak da bilinir. İbn Ma'câlî: Mâhî ve ez-Zarîb Hâtimunnâr olarak da bilinir. İbn Akâra: Âfî ve Abkar Ebü'l-Cin olarak da bilinir ve Abkar cinleri ona nispet edilir. İbn Âkârî: Âkır ve İbrâhîm Câmi'u'ş-Şeml diye de bilinir. Bu isimle anılması hâkimiyetinde olan herkese eman vermesi, kovulanları geri getirmesi ve insanları yararlı kişiler hâline getirmesindendir. İbn Beydâî: Duâ ve İsmâîl Zü'l-Matâbih adıyla da bilinir. Bu adla anılması işbaşına geçtiğinde her Arap beldesinde bir misafir evi kurmasındandır. İbn İbdâî: Ubeyd ve Yezen et-Ta'ân olarak da bilinir. Mızrakla ilk savaşan kişi olduğu için et-Ta'ân adıyla

tanınmıştır. İbn Hemâdî: Hamdân olarak bilinir. İsmâîl Zü'l-A'vec olarak bilinir. A'vec kendisinin atının adıdır. A'veciye namıyla tanınan atlar da ona nispet edilir. İbn Peşmânî: Kıtlıkta yediren anlamında "el-Mut'im fi'l-Mahl" olarak ün yapmıştır. İbn Besrânî: Besrem ve et-Tamah olarak bilinir. İbn Behrânî: Yahzin ve Kasûr olarak da bilinir. İbn Yelhânî: Yelhin ve Anûd olarak da adı geçer. İbn Ra'vânî: Ra'vâ ve Da'da' olarak da anılır. İbn Âkârî: Aynı zamanda Âkır olarak da bilinir. İbn Dâsân: ez-Zâid olarak da bilinir. İbn Âsâr: Âsır, en-Neydevân Zü'l-Endiye olarak da bilinir. Onun devrinde Benî Kâzûr –Kâdûr olarak da söylenir– dağıldılar. Hakimiyet, Kâdûr oğlu Nebîtoğullarından Kâdûr oğlu Câvânoğullarına geçti. Sonra tekrar Nebîtoğullarına geçti. İbn Kanâdî: Ona Kanâr, İyyâme b. Semâr, Behâmî, Devsü'l-Itk ve döneminde insanların en güzeli anlamında Devs Ecmelü'l-Halk isimleriyle de bilinir. Bu yüzden Araplar "Devs'ten daha şerefli" tabirini iki sebeple kullanırlar. Biri güzelliği ve asaleti, diğeri de kökeninin asaletli olmasıdır. Onun döneminde Cürhüm b. Fâlic ve Katûra bertaraf edildi. Zira Harem'de zulüm ve azgınlıkta bulunmuşlardı. Bunun üzerine Devs onları bertaraf etti. Geri kalanları da küçük karıncalar izledi ve kulaklarına girerek onların sonunu getirdi. İbn Mukassır: Ona Mukâssırî, Hısn, Nâhis, Nizâl b. Zâreh ve Kumeyr de denilir. İbn Semî: Ona Semâ, Müceşşir de denilir. Rivayet edilir ki en adil hükümdar ve en güzel siyasetli kişiydi. Ümeyye b. Ebi's-Salt bu konuda Rum Kralı Herakliyus'a hitap ettiği beytinde Müceşşir hakkında şöyle demiştir:

Sen de Müceşşir gibi ol. Zira Müceşşir taşıdığı yük konusunda bize [276] *vefa gösterdi.*

İbn Mezra: Bir rivayete göre de Merher de denilir. İbn Sanfâ: Ona Semr ve Safî de denir. Yeryüzünde görülen en iyi hükümdar diye tasvir edilmiştir. Ümeyye b. Ebi's-Salt onun hakkında şöyle demiştir:

Safî b. Nebît hükümdar olarak Herakliyus ve Kayzer'den daha üstün ve daha iyidir.

İbn Ca'sem: Arâm, Nebît ve Kayzer olarak da tanınır. Kayzer'in anlamı, hüküm sahibi demektir. İsmailoğulları içinde

hükümdarlık yapan ilk kişidir. İbn İsmâîl Sâdiku'l-Va'd. İbn İbrâhîm Halîlurrahman b. Târeh –Âzer olarak da bilinir.– İbn Nâhûr b. Sârû' b. Erguvâ b. Bâliğ –Bâliğ Süryanicede bölüştüren demektir.– Âdemoğulları arasında araziyi taksim eden şahıstır. İbn Fâlic b. Âbir b. Şâlih b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh b. Lemek b. Mettûşelah b. Ahnûh –o, İdris Peygamber (as.)dir– b. Yerd –zamanında putların yapıldığı Yard'dır– b. Mehlâîl b. Kaynân b. Enûş b. Şît. Şit'in adı Hibetullah olup Âdem'in (as.) oğlu ve Hâbil'in öldürülmesinden sonra babasının vasisi oldu. Hibetullah ismi Hâbil kelimesinin türevidir.

Daha önce Âdem'e kadar İsmâîl b. İbrâhîm ve atalarıyla büyük annelerine dair bilgiler ve onların zamanında meydana gelen olaylar hakkında veciz bilgiler sunmuştuk. Bu nedenle bir daha o konuları nakletmeyi uygun görmüyorum.

Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre şöyle demiştir: Babamız Enûş doğduktan sonra yaralama fiili gerçekleşmiştir. Şît doğduktan sonra da yemin bozma haram sayılmıştır. Süryanicede Şît kelimesi "Şîs" olarak telaffuz edilmiştir.

* * *

[277] **Resulullah (sav.)**

Abdülmuttalib, Fil Yılından sekiz yıl sonra vefat etti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den naklen şöyle anlattı:

Abdülmuttalib, Resulullah (sav.) hakkında amcası Ebû Tâlib'e tavsiyede bulunuyordu. Zira Ebû Tâlib ve Resulullah'ın (sav.) babası, aynı anadan doğma idiler. Bu sebeple dedesinden sonra amcası Ebû Tâlib Resulullah'ın (sav.) velisi olmuştu. Resulullah (sav.) amcasının yanından ayrılmazdı. Bir kere Ebû Tâlib ticaret amacıyla bir Kureyş kervanıyla Şam'a gitmişti. Rivayete göre Ebû Tâlib yolculuk için hazırlık yapıp yola çıkmaya karar verince Resulullah (sav.) ayaklandı. Bunun üzerine Ebû Tâlib onun bu durumuna duygulandı ve: "Vallahi onu da yanımda götüreceğim ve o benden ben de ondan ayrılmayacağız," dedi ya da benzer bir ifade kullandı. Ebû Tâlib onu yanına alarak yola çıktı. Kervan Şam diyarının Busrâ

beldesinde konaklayınca buradaki manastırda Bahîrâ adında bir rahip vardı. Hristiyanlıkta ilim sahibiydi. Öteden beri bu manastırda görev yapan rahipler rivayete göre ilimlerinin kaynağı olan bir kitaba vâris oluyorlardı. O yıl Buhayra'ya misafir olduklarında Bahîrâ onlara büyük bir ziyafet verdi. Zira kervanı izlerken bir bulutun onu gölgelediğini gördü. Vardıklarında Bahîrâ'ya yakın bir ağacın gölgesinde istirahat ettiler. Bahîrâ ağacı gölgeleyen bulutu ve ağacın dallarının Resulullah'ın (sav.) üzerinde toplanıp onu gölgelediğine şahit olunca manastırdan indi ve onlara haber göndererek hepsini yanına davet etti. Bahîrâ, Resulullah'ı (sav.) görünce ona dikkatlice bakmaya başladı ve kendisinde bulunan bazı fiziki özellikleri dikkatle baktı. Nitekim söz konusu özellikler tevarüs ettikleri bilgi kaynaklarında mevcuttu. Yemeklerini yiyip dağılmaya başladıklarında Bahîrâ, Resulullah'a (sav.) uykuda ve uyanıkken yaşadığı bazı özel hâlleri hakkında sorular sordu. Resulullah (sav.) bu konuda verdiği cevapların kendi bildikleriyle uyuştuğunu görünce iki omuzunun arasına baktı ve orada peygamberlik mührü anlamına gelen işareti gördü. Bunun üzerine Bahîrâ, Ebû Tâlib'e: "Bu çocuk senin neyin oluyor?" dedi. Ebû Tâlib: "Oğlumdur," dedi. Bahîrâ: "Hayır, senin oğ- [278]
lun değil. Bunun babası sağ olmasa gerektir," dedi. Ebû Tâlib: "Evet, o kardeşimin oğludur," dedi. Bahîrâ: "Babası ne yaptı?" dedi. Ebû Tâlib: "Annesinin karnındayken babası öldü," dedi. Rahip: "Doğru söyledin. Bu çocuğu memleketine geri götür ve onu Yahudilerden koru. Zira onu görüp de onun hakkında bildiklerimi bilecek olurlarsa ona zarar vermeye yelteneceklerdir. O büyük bir makama sahip olacaktır. Onu acilen memleketine götür," dedi. Bunun üzerine amcası süratle Mekke'ye geri götürdü.[61]

Hişâm b. Muhammed dedi: Ebû Tâlib, dokuz yaşındayken Resulullah'ı (sav.) Şam beldelerinden Busrâ'ya götürdü.

Abbâs b. Muhammed bana Ebû Nûh, Yûnus b. Ebî İshâk, Ebû Bekir b. Ebî Mûsâ ve Ebû Mûsâ'dan naklen şöyle rivayet etti:

61 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/118-119.

Ebû Tâlib, Şam'a gitmek üzere yaşını başını almış bazı Kureyşlilerle yola çıkınca Resulullah (sav.) maiyetinde bulunuyordu. Rahip Bahîrâ'nın yakınına vardıklarında yüklerini indirerek mola verdiler. Rahip yanlarına gitti. Oysa daha öncede aynı yere uğruyorlardı ancak Bahîrâ onların yanına çıkmaz ve pek iltifat etmezdi. Yüklerini çözerlerken onları bakışlarıyla süzüyordu. Sonra geldi ve Resulullah'ın (sav.) elinden tutarak, "Bu, âlemlerin büyüğü, âlemlerin Rabbinin elçisidir, Allah onu âlemlere rahmet olarak gönderecektir," dedi. Kureyşli adamlar, "Bunu nereden biliyorsun," dediler. Bahîrâ: "Yokuşta göründüğünüz zaman ne kadar taş ve ağaç varsa ona secde ettiler. Hâlbuki bunlar ancak bir peygambere secde eder. Ben onu elmayı andıran ve omuz kemiğinin altındaki peygamberlik mühründen bilirim," dedi.

Ardından Rahip döndü ve onlara bir yemek hazırladı. Geldiğinde Muhammed (sav.) develeri güdüyordu. Onlara: "Onu gönderin gelsin," dedi. Muhammed (sav.) geldiğinde üzerinde onu gölgeleyen bir bulut vardı. Rahip: "Bakın, onun üstünde bir bulut var," dedi. Döndüğünde insanlar ağacın gölgesinde yerlerini almışlardı. Oturduğunda ağacın gölgesi ona meyletti. Rahip onlara: "Bakın, ağacın gölgesi ona meyletti," dedi.[62] Rahip onlara, Muhammed'i Rum diyarına götürmemeleri hususunda uyardı. Zira Rumlar onu görüp de sahip olduğu
[279] özellikleri bilirlerse onu öldürebilirler. Derken yedi Rum'un oraya geldiklerini gördü. Onları karşıladı ve niçin geldiklerini sordu. Onlar: "Bu ayda bir peygamberin yola çıktığı bilgisi üzerine geldik. Bütün yollara görevliler gönderildi. Biz de en seçkin görevliler olarak senin bu yoluna gönderildik," dediler. Rahip onlara: "Arkanızda sizden daha hayırlı olan

62 Başka kaynaklarda da benzer tespit ve tasvirler yapılmış olsa da bu konuda bir abartının olduğunu görmek gerekir. Rahibin yorumlarında anlamlı tespitler olması mümkün olsa da taşların ve ağaçların secdeye kapılması gibi mucizevi hadiselerin bu şartlarda vuku bulmuş olması çok anlamlı değildir. Burada henüz ilahî risalete muhatap olmayan ve henüz bir peygamberlik davası ve bu davaya karşı hasımların bir meydan okuması söz konusu değilken abartılı mucizevi tasvirler yapılması biraz da sonrakilerin heyecan ve muhayyilesinin bir ürünü olması daha makul bir ihtimaldir (çev.).

görevli var mıydı?" diye sordu. Onlar: "Hayır en iyi görevliler diye biz senin yoluna gönderildik," dediler. Rahip onlara: "Allah'ın murat ettiği bir şeyi insanlar içinde reddedebilecek kimse olabilir mi?" diye sordu. Onlar: "Hayır," dediler. Bunun üzerine ona bağlandılar ve yanında ikamet ettiler. Ravi dedi: Rahip sonra kervancıların yanına geldi ve onlara: "Allah adına söyleyin, kim onun velisi?" diye sordu. Onlar: "Ebû Tâlib," diye cevap verdiler. Rahip, Ebû Tâlib'e rica edip durdu ve nihayetinde onu geri gönderdi. Ebû Bekir ile Bilâl'i de onunla birlikte gönderdi. Rahip de azık olarak onlara ekmek ve zeytinyağı verdi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Abdullah b. Kays b. Mahreme, Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib, babası Muhammed b. Ali ve dedesi Ali b. Ebî Tâlib'den naklen şöyle dediğini rivayet etti: Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğuna şahit oldum:

"Yalnızca iki kere Cahiliye dönemi insanlarının amellerine tevessül etmeye kalktım. Ancak her ikisinde de Allah yapmak istediğim o işlerden beni alıkoydu. Yani bir kötülük yapmaya yeltendiysem muhakkak Allah, risaletiyle bana ihsanda bulunarak beni korudu. Bir gece Mekke'nin yukarısında hayvanlarımızı güdüyorduk. Yanımdaki Kureyşli arkadaşıma: "Hayvanlarıma baksan, bu gece Mekke'ye gitsem gençler gibi ben de bir gece geçirsem," dedim. Arkadaşım: "Olur, bakarım," dedi. Bunun üzerine dilediğimi gerçekleştirmek üzere çıktım. Mekke'ye girdiğimde tef ve zurna sesi duydum. "Bu nedir?" dedim. "Bu, falancaların düğünüdür," dediler. Ben de oturup seyrettim. Ancak derin bir uykuya daldım. Beni uyandıran güneşin yakan ışığı oldu. Ardından arkadaşımın yanına gittim. Bana, "Ne yaptın?" dedi. Ben: "Hiçbir şey," dedim ve ona durumu anlattım. Daha sonra başka bir gece tekrar ona aynı ricada bulundum. Bana, gidebilirsin, dedi. Mekke'ye girince benzer sesler duydum. Oraya gittim ve seyretmeye başladım. Ancak yine derin bir uykuya daldım. Vallahi, yine güneşin sıcaklığıyla uyandım. Arkadaşıma dönünce tekrar ona olanları anlattım. Bir daha da böyle bir şeye tevessül etmedim ve Allah risaletiyle bana ihsanda bulundu.

[280] **Peygamber'in (sav.) Hadîce (ra.) ile Evlenmesi**

Hişâm b. Muhammed dedi: Resulullah (sav.) Hadîce ile evlendi. Evlendiklerinde Resulullah (sav.) yirmi beş yaşında, Hadîce ise kırk yaşındaydı.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Hadîce bint Huveylid b. Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay tüccar bir kadındı. Şerefli ve varlıklıydı. Ticaret işinde erkekleri çalıştırır ve onlara belirli bir pay vererek işlerini yaptırırdı. Nitekim Kureyş, tüccar bir kavimdi. Hadîce, Resulullah'ın (sav.) doğru sözlü, emin bir kişi ve güzel ahlaklı olduğunu öğrenince ona haber göndererek mallarını Meysere adındaki hizmetçisiyle Şam'a götürüp satması karşılığında diğer erkek tüccarlara verdiğinden daha fazla pay vermeyi teklif etti. Resulullah (sav.) onun teklifini kabul etti ve mallarını Şam'a götürmek üzere yola çıktı. Hizmetçisi Meysere de ona refakat etti. Şam'a vardıklarında Resulullah (sav.) bir manastıra yakın bir ağacın gölgesinde mola verdi. Rahip, Meysere'ye dönerek "Bu ağacın altına inen bu adam kimdir?" diye sordu. Meysere ona: "Bu, Kureyşli ve Harem bölgesi ehlinden bir zattır," dedi. Rahip ona: "Bu ağacın altına ancak peygamber olan inmiştir," dedi. Ardından Resulullah (sav.) getirdiği malları sattı ve satın almayı düşündüğü malları da satın aldı. Akabinde de Mekke'ye dönmek üzere yanında Meysere olduğu hâlde yola çıktı. Ravilerin anlattığına göre gün ortası olup da sıcaklar şiddetlenince Meysere –iddiaya göre– iki meleğin devesi üzerinde seyreden Resulullah'ı (sav.) güneşe karşı gölgelediklerini görürdü. Mekke'ye varıp da Hadîce'nin mallarını ona teslim etti. Hadîce bu satışla kazancını katladı veya ona yakın miktarda ka-
[281] zandı. Meysere de Hadîce'ye rahibin söylediklerini anlattıktan başka iki meleğin onu nasıl gölgelediklerini haber verdi. Hadîce, kararlı zeki ve asalet sahibi bir kadındı. Ayrıca Allah ona kıymetli meziyetler de ihsan etmişti. Meysere intibalarını ona nakledince Resulullah'a (sav.) haber gönderdi. Rivayete göre ona: "Ey amcam oğlu! Yakınım olman, kavmin arasında iyi bir nama sahip olman, emin, güzel ahlak sahibi ve doğru

sözlü olman dolayısıyla sana rağbet ettim," dedi ve kendisiyle evlenmeyi teklif etti. Hadîce, Kureyş kadınları içinde soy bakımından merkezî bir konuma sahipti. En şerefli ve malı en çok olan ve bu meziyetleriyle herkesin rağbet ettiği ve kabul etmesi hâlinde herkesin onunla evlenmek istediği bir kadındı.

Resulullah'a (sav.) evlenme teklifinde bulununca durumu amcalarına haber verdi. Bunun üzerine amcası Hamza b. Abdülmuttalib onunla birlikte Huveylid b. Esed'e gitti. Hadîce'yi ondan istedi ve onunla evlendi. Hadîce, İbrâhîm hariç Resulullah'ın (sav.) bütün çocuklarını doğurdu. Bunlar: Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsûm, Fâtıma, Kâsım –Resulullah (sav.) Ebü'l-Kâsım künyesiyle anılırdı– Tâhir ve Tayyib'dir. Kâsım, Tâhir ve Tayyib İslam'dan önce ölmüşlerdir. Kızlar ise İslam dönemini idrak etmiş, Müslüman olmuş ve Resulullah (sav.) ile hicret etmişlerdir.

Hâris bana Muhammed b. Sad, Muhammed b. Ömer, Ma'mer ve başkaları İbn Şihâb ez-Zührî'den naklen şöyle rivayet etti:

Hadîce Resulullah (sav.) ile başka bir Kureyşli adamı Tihâ- [282]
me'deki Hubâşe panayırına ticaret yapmak üzere ücret mukabilinde çalıştırmıştı. Hadîce'yi Resulullah (sav.) ile evlendiren Huveylid idi. Bu işte aracı olan ise Mekke'nin ebelerinden bir cariyeydi.

Hâris dedi: Muhammed b. Sa'd şöyle dedi: Vâkıdî: Bütün bunlar yanlış bilgilerdir.

Vâkıdî dedi: Raviler ayrıca şöyle demişlerdir: Hadîce, Resulullah'a haber göndererek onunla evlenmeyi teklif etti. Hadîce şerefli bir kadındı. Bütün Kureyşli erkekler ona rağbet ediyor ve evlenme tekliflerini kabul etmesi hâlinde bunun için büyük meblağlar harcamayı göze alıyorlardı. Hadîce, babasını davet etti ve ona şarap içirerek sarhoş etti. Sonra bir inek kesti ve babasına safranlı koku sürdü ve ona *habre*'den ipek elbise giydirdi. Ardından Resulullah (sav.) ve amcalarına haber göndererek gelmelerini istedi. Onlar da babasının yanına giderek Hadîce'yi istediler. Babası bu talebi kabul etti ve Hadîce'yi Resulullah (sav.) ile evlendirdi. Hadîce'nin baba-

sı ayılınca: "Bu kesilen hayvan bu güzel kokular, bu ipek kıyafet de nedir?" diye sordu. Hadîce ona: "Beni Muhammed b. Abdullah ile evlendirdin," dedi. Babası: "Kureyş'in büyükleri seni istedikleri hâlde tekliflerini reddettim. Ben seni bilerek vermiş değilim," dedi.

Vâkıdî: Bunlar da yanlış şeylerdir. Bizce doğru olan Muhammed b. Abdullah b. Müslim'in, babası ve Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den naklettiği rivayetle İbn Ebi'z-Zinâd'ın Hişâm b. Urve, babası ve Âişe'den rivayet ettiği hadis ile İbn Ebî Habîbe'nin Dâvûd b. Husayn, İkrime ve İbn Abbâs'tan naklettiği rivayettir. Bu rivayetlere göre Hadîce'yi Resulullah (sav.) ile evlendiren amcası Amr b. Esed'dir. Zira babası Ficar Harbinden önce vefat etmişti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: O gün Hadîce'nin evi bugün de Hadîce'nin evi, diye bilinen evdir. Nitekim Muâviye bu evi satın alarak insanların namaz kıldıkları bir mescide dönüştürdü ve bugüne kadar Muâviye'nin düzenlediği gibi muhafaza edilmiştir. Eve girerken kapının solunda kalan taş, Ebû Leheb'in evi ile Adî b. Hamrâ es-Sekafî'nin evinden kendisine atılan cisimlerden korunmak için Resulullah'ın (sav.) arkasında durduğu taş olup uzunluğu bir arşın bir karış, eni ise bir arşın olan bir taştır.

[283] **Resulullah'ın (sav.) Peygamberlikten Önceki Sireti ve Doğumuyla Peygamberlikle Görevlendirilmesi Arasında Memleketinde Vuku Bulan Olaylar**

Ebû Ca'fer dedi: Yukarıda Resulullah'ın (sav.) Hadîce ile evlenmesini, bu konuda ravilerin ihtilaflarını ve Resulullah'ın (sav.) ne zaman evlendiğini anlatmıştık. İbn İshâk'ın görüşüne göre Resulullah (sav.) evlendikten on sene sonra Kureyş, Kâbe'yi yıkıp yeniden inşa ettiler. Yani Resulullah'ın (sav.) doğumunun otuz beşinci yılında.

İbn Humeyd'in bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklettiğine göre Kureyş'in Kâbe'yi yıkıp yeniden inşa etmesinin sebebi Kâbe'nin bir boy kadar taş yığınıyla dolmasıydı. Bu yığının

kaldırılmasını ve çatısının yeniden çatılmasını istediler. Ayrıca Kureyş'ten ve başkalarından bir grup Kâbe'nin kıymetli eşyasını çalmışlardı. Bu eşya Kâbe'nin içinde bir kuyuda bulunuyordu.

* * *

Hişâm b. Muhammed'den ve babasından bana anlatıldığına göre Kâbe'nin evveliyatı şöyledir: Nûh Tufanında Nûh kavmi boğulunca yükseltilmişti. Ardından Allah, İbrahim ve oğlu İsmail'e emir vererek Kâbe'nin ilk temeli üzerinde yeniden inşa edilmesini buyurdu. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: "*Bir zamanlar İbrahim ile İsmail beraber Beytüllah'ın temelini yükseltiyor ve şöyle diyorlardı: 'Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur. Sen işitensin, bilensin.'*"[63] Nûh'tan (as.) sonra Beyt'in işlerini idare eden kimse yoktu. Zira yükseltilmişti. Sonra Allah, İbrahim'e (as.) emir vererek oğlu İsmail'i Beyt'in haremine iskân etmesini buyurdu. Nitekim Allah bunun neticesinde peygamberi Muhammed (sav.) ile Beyt'in şanını daha da yüceltecektir. Nûh'tan sonra İbrahim ve İsmail Beyt'in sorumluluğunu üstlendiler. O gün Mekke boştu. Çevresinde Cürhümîlerle Amâlîka bulunuyordu. İsmail (as.) Cürhümî bir kadınla evlendi. Amr b. el-Hâris b. Mudâd bu konuda şöyle de- [284]
miştir:

Babası insanların en hayırlısı olan bizimle hısım oldu. Oğulları bizden oldu. Bizler de onların hısımları

İbrahim'den sonra İsmail, Beyt'in sorumluluğunu üstlendi. İsmail'den sonra da Nebt sorumlu oldu. Nebt ölmüş ve İsmail oğulları çoğunlukta olmadığ: için Cürhümîler Beyt'in idaresini ele aldılar. Amr b. el-Hâris b. Mudâd bu konuda da şöyle dedi:

Nâbit'ten sonra Beyt'in sorumlusu biz olduk. Beyt'i tavaf ederdik ve hayır hüküm sürerdi.

Cürhüm'den Evin işlerini deruhte eden Mudâd oldu. Ardından büyükten küçüğe doğru evlatları Beytin velayetini üstlendiler. Bu durum böyle devam etti. Nihayet Cürhüm, Mekke'de

63 Bakara, 2/127.

azıp da dokunulmazlığını ihlal ettikleri, Kâbe'ye sunulan malları haksız yere yedikleri, Mekke'ye gelenlere zulmettikleri, zina edecek yer bulamayınca Kâbe'de zina ettikleri zaman, hatta rivayete göre İsâf ve Nâile, Kâbe'nin içinde zina edince iki taşa dönüştüler. Oysa Cahiliye döneminde Mekke zulüm ve azgınlığın olmadığı bir beldeydi. Dokunulmazlığını ihlal eden her hükümdar helak olurdu. Mekke, en-Nâsse ve içinde fuhuş yapanlarla haddi aşanların boyunlarını vuran anlamında Bekke adlarıyla bilinirdi.

Ebû Ca'fer dedi: Cürhüm azgınlığından vazgeçmeyince ve Amr b. Âmir'in evlatları dağılıp Yemen'in dışına çıkınca Benî Hârise b. Amr ayrılarak Tihâme bölgesinde ikamet ettiler ve Huzâa adını aldılar. Bunlar Benî Amr b. Rebîa b. Hârise'dir. Eslem, Mâlik ve Melkân da Benî Efsâ b. Hârise'dendir. Allah, Cürhüm'ü burun kanaması ve karınca istilası ile helak etti. Huzâa geri kalanları da sürmek üzere toplandılar. Cürhüm'ün reisleri Amr b. Rebîa b. Hârise idi. Annesi de Füheyre bint Âmir b. el-Hâris b. Mudâd idi. Savaştılar Âmir b. el-Hâris yenileceğini anlayınca Kâbe'nin iki ceylanı ve Hacerülesved ile tövbe etmeye yeltendi ve şöyle dedi:

[285] *Allah'ım Cürhüm senin kullarındır. İnsanlar yeni yetme onlarsa kadîm bir kavimdir.*

Eskiden beri Senin arzın onlarla mamur hâle geldi.

Ancak tövbesi kabul olmayınca Kâbe'nin iki ceylanı ve Hacerülesved'i Zemzem Kuyusuna atarak oraya gömdü ve geride kalan Cürhümîler Cüheyne bölgesine sığındılar. Burada da sel felaketine maruz kalarak helak oldular. Ümeyye b. Ebi's-Salt bu konuda şöyle demiştir:

Cürhüm, Tihâme'yi zaman içinde iskân edip kararttılar. Derken hepsi gazap seline maruz kaldılar.

Ondan sonra Beyt'in velayeti Amr b. Rebîa'ya geçti. Benî Kusay ise Beyt'in sorumluluğunun Amr b. el-Hâris el-Gubşânî'ye geçtiğini söylemişlerdir. Amr şöyle demiştir:

Cürhüm'den sonra evin idaresi bize geçti. Biz onu her azgın ve mülhitten koruyacağız.

Başka bir beytinde de şöyle demiştir:

Bir vadi ki kuşu ve yabani hayvanı haramdır. Velayet bizdedir. Ona ihanet etmeyiz.

Âmir b. el-Hâris de şöyle dedi:

Hacûn Dağı ile Safâ Tepesi arasında âdeta insan ikamet etmiş değildi. Mekke'de de âdeta geceleyen olmamıştı.

Yalnızca biz onun sakinleriydik. Bizi de gece ve gündüzün değişimi ve günahkâr atalar helak ettiler.

Şu beyitleri de dillendirmiştir:

Ey insanlar devam edin, sizin sonunuz da bir gün gelecek ve seyredemeyeceksiniz.

Biz de sizin gibi idik. Ancak zaman bizi değiştirdi. Siz de bizim akıbete duçar olacaksınız.

Ölüm gelmeden bineklerinizi yürümeye teşvik edin ve yularlarını salın ve yapacaklarınızı yapın.

Yani ahiretiniz için çabalayın ve dünyadaki emellerinizi boş verin. Huzâa böylece Beyt'in sorumluluğunu üstlendi. Ancak Mudar kabilelerinin üç görevi vardı. İnsanları hac için Arefe'den geçirmek. Bu görev Gavs b. Mürre'ye aitti. Bu zat [286] Sûfeli idi. Geçiş zamanı geldiğinde Araplar: "Sûfe geçir," diyorlardı. İkinci görev ifâza görevi olup kurban gününde hacıların Mina'da toplanmasıydı. Bunun da sorumlusu Benî Zeyd b. Advân idi. Bunlardan son sorumlu Ebû Seyyâre Ümeyle b. el-A'zel b. Hâlid b. Sa'd b. el-Hâris b. Vâbiş b. Zeyd idi. Üçüncüsü *nesi'*[64] görevi idi. Haram aylar uygulaması ve takvimi işiydi. Bu görev de Kalemmes'e aitti. Bu zat, Benî Mâlik b. Kinâne soyundan Huzeyfe b. Fukaym b. Adî idi. Ondan sonra da evlatlarına geçti. Bunlardan son sorumlu Ebû Sümâme diye bilinen Cünâde b. Avf b. Ümeyye b. Kala' b. Huzeyfe'dir.

İslam geldiğinde bu görevler ve uygulamalar yürürlükteydi. İslam bunları onayladı ve Allah bu hükümleri yeniden vazederek nesi' ilga etti. Mead çoğalınca dağıldı. Mühelhil şöyle dedi:

64 Nesi', haram ayların öne çekilmesi veya geciktirilmesi anlamına gelmektedir. Bu ise zaman ve takvim kavramlarıyla oynamaktır. İslam, zaman ve takvim kavramlarını çarpıtmayı yasaklamıştır (çev.).

Bizim diyarımız Tihâme zaman içinde mamur hâle geldi. Benî Mead burada ikamet ederler.

Kureyş'e gelince: Onlar Mekke'den ayrılmadılar. Abdülmuttalib, Zemzem Kuyusunu tekrar kazınca Cürhüm'ün burada sakladığı iki ceylan heykelini bulup çıkardı. Abdülmuttalib ve bu iki ceylan konusuna daha önce değinmiştim.

* * *

Şimdi söz sırası tekrar İbn İshâk'ın rivayetine geldi. Definenin yanında bulunan şahıs Huzâalı Benî Müleyh b. Amr'ın kölesi Düveyk idi. Bunun üzerine Kureyş onun elini kesti. Bu konuda suçlananlar arasında Hâris b. Âmir b. Nevfel ve Ebû İhâb b. Uzeyz b. Kays b. Süveyd et-Temîmî –bu zat Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdi Menâf'ın ana bir kardeşiydi– ve Ebû Leheb b. Abdülmuttalib de vardı. Kureyş, Kâbe'ye ait defineyi Düveyk'in yanına bu şahısların koyduğunu, Kureyş onları suçlayınca Düveyk'i ihbar ettiklerini ve bu nedenle elinin kesildiğini iddia etmiştir.

[287] Bazı ravilerin anlattıklarına göre Kureyş definenin Hâris b. Âmir b. Nevfel'in yanında olduğunu anlayınca onu bir Arap kâhinenin yanına götürdüler. Kâhine, Kâbe'nin eşyasını aldığı için Hâris'in on sene Mekke'den sürülmesine karar verdi. Hâris bunun üzerine on sene Mekke civarında yaşadı. Bu arada deniz Rum bir tüccara ait parçalanmış bir geminin enkazını Cidde'ye sürüklemişti. Kureyş, Kâbe'nin çatısında kullanılmak üzere bu geminin ahşabını aldılar. Mekke'de Kıpti bir marangoz vardı. Kâbe'yi kısmen onarmayı düşündüler. Her gün Kâbe'ye sunulan hediyeler kuyuya atılınca oradan bir yılan çıkar ve Kâbe'nin duvarı üzerinde görünürdü. Görenler ondan dolayı korkuya kapılırdı. Zira ona yaklaşan olursa ağzını açar ve toplanarak ses çıkarırdı. Bir gün yine her zamanki gibi Kâbe'nin duvarı üzerinde görününce Allah bir kuş gönderdi. Kuş onu kapıp götürdü. Bunun üzerine Kureyş: "Dileriz ki Allah isteklerimizi kabul etmiştir. Bizde işinde zarafet sahibi bir usta var. Elimizde de ahşap var. Allah bizi yılandan da kurtardı," dediler. Bu hadise Ficar Harbinden on beş yıl sonra vuku buldu. Resulullah (sav.) ise otuz beş yaşındaydı.

Kureyş, Kâbe'yi yıkıp yeniden inşa etmeyi kararlaştırınca Ebû Vehb b. İmrân b. Mahzûm, Kâbe'den bir taş aldı. Ancak taş elinden çıkarak yerine döndü. Bunun üzerine Ebû Vehb: "Ey Kureyş topluluğu! Kâbe'nin inşasında helal kazancınızdan başka bir şey kullanmayın. Fuhuş yapanın parasını, ribadan elde edilen kazancı, zulmen alınan parayı bu işe karıştırmayın," dedi.

Ebû Ca'fer dedi: İnsanlar bu sözün Velîd b. el-Mugîre'ye ait olduğunu söylerler. İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh el-Mekkî, Abdullah b. Safvân b. Ümeyye b. Halef'ten naklen şöyle rivayet etti: Abdullah b. [288] Safvân Ca'de b. Hübeyre b. Ebî Vehb b. Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm'un oğlunu Harem'de tavaf ederken gördü. Onun kim olduğunu sordu. Ona: "Bu zat Ca'de b. Hübeyre'nin oğludur," dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Safvân: "Onun dedesi –yani Ebû Vehb– Kâbe'yi yıkıp yeniden inşa etmek üzere Kureyş toplandığında, Kâbe'den bir taş almış. Ancak taş elinden çıkarak tekrar yerine dönünce şöyle demişti: 'Ey Kureyş topluluğu! Kâbe'nin binasına helal kazancınızdan başka bir şey koymayın. Fuhuş yapanın parasını, ribadan elde edilen kazancı ve zulmen bir kimseden alınan parayı karıştırmayın,' dedi.

Ebû Vehb, Resulullah'ın (sav.) babasının dayısı olup asalet sahibi bir zattı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dediğini nakletti:

Kureyş, Kâbe'yi bölüştü. Kapı kısmı Benî Abdi Menâf ve Benî Zühre'ye aitti. Rüknü'l-Esved ile Rüknü'l-Yemânî arası Benî Mahzûm, Teym ve onlara bağlı Kureyş kabilelerine aitti. Kâbe'nin damı Benî Cumah ve Benî Sehm'e aitti. Hicr tarafı da –Hatim olarak da bilinir– Benî Abdiddâr b. Kusay, Benî Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay ve Benî Adî b. Ka'b'a aitti.

* * *

İnsanlar Kâbe'yi yıkmaktan korktular. Bunun üzerine Velîd b. el-Mugîre: "Yıkma işinde ben size öncülük edeceğim," dedi.

Sonra kazmayı aldı ve: "Ey korkusuz Allah'ım! Hayırdan başka bir kastımız yoktur," dedi. Ardından iki rükün tarafından yıkıma başladı. O gece insanlar akıbetini beklediler ve dediler ki: "Bakacağız, eğer başına bir şey gelirse yıkma işini bırakacak ve yıkılan yeri de eski hâline döndüreceğiz. Aksi takdirde Allah yapacağımız işe rıza göstermiş olur ve yıkım işine devam edeceğiz."

Velîd sabah vakti gitti ve yıkma işine devam ederek insanlar da onunla birlikte bu işe katıldılar. Yıkım işi temele kadar sürdü. Temeldeki taşlar âdeta mızrakların rengini andıran yeşile kaçan renkte ve birbirine yapışmış gibiydi.[65]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve bazı hadis ravilerinden naklen şöyle rivayet etti:

Kâbe yıkımında çalışan bir Kureyşli birbirine yapışık iki taşı birbirinden ayırmaya kalkınca taşlardan biri yerinden kopunca bütün Mekke sarsıldı ve yıkım işinde temel kısmına ulaştılar.

Ravi dedi: Yıkımdan sonra kabileler inşa işi için taşları topladılar. Her kabile müstakil bir şekilde bu işi yapıyordu. Hacerülesved seviyesine vardıklarında burada husumet başladı. Her kabile onu yerine kendisi koymak istiyordu. Kabileler
[290] gruplaştılar ve savaşmaya and içtiler. Bunun üzerine Benî Abddiddâr kan dolu bir kazan getirerek Benî Adî b. Ka'b ile ellerini kana sokarak ölmek üzere ittifak kurdular. Bu yüzden kan içiciler diye adlandırıldılar. Kureyş dört veya beş gece bu anlaşmazlık üzere kaldılar. Sonra Mescid-i Harâm'da toplandılar. Kendi aralarında danışıp adil bir çözüm üzerinde durdular. Bazı ravilerin anlattığına göre o sırada Kureyş'in en yaşlısı Ebû Ümeyye b. el-Mugîre idi. Şöyle dedi: "Ey Kureyş topluluğu! Mescidin kapısından ilk giren kim ise aranızda hüküm vermek üzere onu hakem kabul edin." İlk giren Resulullah (sav.) olunca, "İşte Emin insan geldi. Onu kabul ettik," dediler. Yanlarına varınca kendisine durumu haber verdiler. Bunun üzerine, "Bana bir kumaş parçası getirin," dedi. Ona bir kumaş

65 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/131.

parçası getirince Hacerülesved'i kendi eliyle aldı ve kumaşın ortasına koydu ve şöyle dedi: "Her kabile kumaşın kenarından tutsun ve hep birlikte kaldırın." Onlar söylediğini yaptılar ve hep birlikte kaldırınca Resulullah (sav.) onu yerine koydu ve inşa işine devam edildi. Nitekim Kureyşliler peygamber olmadan önce Resulullah'a (sav.) "el-Emîn" diyorlardı.

Ebû Ca'fer dedi: Kureyş, Kâbe'yi Ficar Harbinden on beş sene sonra yeniden inşa etmişti. Fil Vak'ası ile Ficar Harbi arasında da yirmi sene geçmişti.

* * *

Önceki tarihçiler Resulullah'ın (sav.) kaç yaşındayken peygamberlik göreviyle görevlendirildiği konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları Kureyş, Kâbe'yi inşa ettikten beş sene sonra ve doğumundan kırk yıl sonra Resulullah'ın (sav.) peygamberlik göreviyle görevlendirildiğini söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Muhammed b. Halef el-Askalânî bana Âdem, Hammâd b. Seleme, Ebû Cemre ed-Dab'î ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) kırk yaşındayken peygamber olarak gönderildi.

Amr b. Ali ve İbnü'l-Müsennâ bize Yahyâ b. Muhammed b. Kays, Rebîa b. Ebî [291] Abdurrahman ve Enes b. Mâlik'ten şöyle rivayet ettiğini işittim:

Resulullah (sav.) kırk yaşına bastığı zaman peygamber olarak gönderildi.

Abbâs b. Velîd bize babası, Evzâî, Rebîa b. Ebî Abdurrahman ve Enes b. Mâlik'ten şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) kırk yaşına girdiğinde peygamber olarak gönderildi.

İbn Abdurrahîm el-Berkî bana Amr b. Ebî Seleme, Evzâî, Rebîa b. Ebî Abdurrahman ve Enes b. Malik'ten nakle şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) kırk yaşına bastığında peygamber olarak gönderildi.

Ebû Şurahbîl el-Hımsî bana Ebü'l-Yemân, İsmâîl b. Ayyâş, Yahyâ b. Saîd, Rebîa b. Ebî Abdurrahman ve Enes b. Mâlik'ten naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber (sav.) kırk yaşındayken ona vahiy indirildi.

İbnü'l-Müsennâ biz Haccâc b. Minhâl, Hammâd, Amr b. Dînâr ve Urve b. ez-Zübeyr'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) peygamber olduğunda kırk yaşındaydı.

İbnü'l-Müsennâ bize Haccâc, Hammâd, Amr ve Yahyâ b. Ca'de'den şöyle naklet-ti: Resulullah (sav.) Fâtıma'ya şöyle buyurdu:

"Kur'an her yıl bir kere bana okunuyordu, bu yıl iki kere okundu. Bana öyle geliyor ki ecelim gelmiştir. Ailemden bana ilk iltihak edecek olan da sensin. Her gönderilen peygamber kendinden önceki peygamberin ömrünün yarısı kadar peygamberlik yapmıştır. İsa kırk yıl peygamberlik yapmıştır. Ben de yirmi yıl yaptım."

[292] Ubeyd b. Muhammed el-Verrâk bana Ravh b. Ubâde, Hişâm, İkrime ve İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle dediğini haber verdi:

Resulullah (sav.) kırk yaşında peygamber olarak gönderildi. Peygamberliğinin on üç senesi Mekke'de geçti.

Ebû Küreyb bize Ebû Üsâme, Muhammed b. Meymûn ez-Za'ferânî, Hişâm b. Hassân, İkrime ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet ettiler:

Resulullah (sav.) kırk yaşındayken peygamber oldu ve ilahî vahye muhatap oldu. Ondan sonra Resulullah Mekke'de on üç sene kaldı.

* * *

Diğer bazı raviler ise peygamberlik görevi kendisine verildiğinde Resulullah (sav.) kırk üç yaşındaydı, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Ahmed b. Sâbit er-Râzî bize Ahmed, Yahyâ b. Saîd, Hişâm, İkrime ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber (sav.) kırk üç yaşındayken ilahî vahye muhatap oldu.

İbn Humeyd bize Cerîr, Yahyâ b. Saîd ve Saîd b. el-Müseyyeb'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) kırk üç yaşındayken ilahî vahye muhatap oldu.

İbnü'l-Müsennâ bize Abdülvehhâb, Yahyâ b. Saîd, Saîd -yani İbnü'l-Müseyyeb-'in şöyle dediğine şahit oldum:

Resulullah (sav.) vahiy nazil olduğunda kırk üç yaşındaydı.

Resulullah'ın (sav.) Peygamberlik Göreviyle Görevlendirildiği Gün ve Ay Hakkında Varit Olan Rivayetler [293]

Ebû Ca'fer dedi: Bu konuda İbnü'l-Müsennâ'nın Resulullah'tan (sav.) naklettiği sahih haber şöyledir: İbnü'l-Müsennâ dedi: Muhammed b. Ca'fer bize Şu'be, Gaylân b. Cerîr'den naklen Gaylân, Abdullah b. Ma'bed ez-Zimânî'nin Ebû Katâde el-Ensârî'den naklen şöyle dediğine şahit olmuştur:

Resulullah'a (sav.) pazartesi günü oruç tutmanın keyfiyeti soruldu. Şöyle buyurdu: "Pazartesi gününde doğdum ve bu günde peygamber olarak gönderildim –ya da bugünde bana vahiy geldi–.

Ahmed b. Mansûr bize Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb, Ebû Hilâl, Gaylân b. Cerîr el-Me'valî'den şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Ma'bed ez-Zimânî, Ebû Katâde ve Ömer'den (ra.) naklen bize şöyle rivayet etti:

Ömer, Resulullah'a (sav.): "Ey Allah'ın peygamberi! Pazartesi günü oruç tutmak nasıldır?" diye sordu. Peygamber: "Pazartesi gününde doğdum ve bugünde bana peygamberlik verildi," diye buyurdu.

İbrâhîm b. Saîd bize Mûsâ b. Dâvûd, İbn Lehîa, Hâlid b. Hâlid b. Ebî İmrân, Haneş es-San'ânî ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) pazartesi günü doğdu ve pazartesi günü peygamber oldu.

Ebû Ca'fer dedi: Bu konuda ilim ehli arasında ihtilaf yoktur.

* * *

Ancak ilim ehli hangi pazartesi günü doğduğu ve peygamber olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları Kur'an on sekiz Ramazan'da Resulullah'a nazil oldu demişlerdir:

Bu görüşte olanlar şu rivayetlere dayanmışlardır:

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hasan b. Dînâr, Eyyûb ve Ebû Kulâbe Abdullah b. Zeyd el-Cermî'den şöyle dediğini rivayet etti: [294]

Kendisine bildirilen ve ilimde ulaştığı neticeye göre Kur'an Resulullah'a (sav.) on sekiz Ramazan'da nazil olmuştur.

* * *

Başka raviler de yirmi dört Ramazan'da nazil oldu, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayete dayanmışlardır:

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, rivayetinde tenkit edilmeyen bir kişi, Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde b. Diâme es-Sedûsî ve Ebü'l-Celd'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Kur'an yirmi dört Ramazan'da nazil oldu.

* * *

Başka raviler de şöyle dediler: Kur'an on yedi Ramazan'da nazil oldu, demişlerdir. Bunlar, *"Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün iki ordunun karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiğimize inanmışsanız,"*[66] ayetini delil olarak kabul etmişlerdir. Ayette işaret edilen Bedir Günüdür. Resulullah (sav.) ile müşriklerin Bedir'de karşılaştığı gün Ramazan ayının on yedisidir.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Rivayet edildiğine göre Resulullah (sav.), henüz Cebrail kendisine ilahî mesajı getirmeden önce Allah'ın lütuf ve ihsanına mazhar olacağını gösteren durum ve hâllerle karşılaşmıştı. Bu hâllerden biri, daha önce zikrettiğimiz
[295] sütannesi Halîme'nin yanındayken iki meleğin ona gelip göğsünü yarmaları ve kalbini her türlü manevi kirden temizlemeleridir. Yine rivayete göre yanından geçtiği ağaç ve taşlar da onu "Ey Allah'ın resulü! Selam sana," diye selamlarlardı. Kendisi sağına, soluna ve arkasına dönüp bakardı ancak kimseyi görmezdi.

Ebû Ca'fer dedi: Diğer milletler de onun gelişinden bahsediyor ve âlimleri onun peygamberliğini kavimlerine haber veriyorlardı.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ali b. Îsâ el-Hakemî, babası, Âmir b. Rebîa ve Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in şöyle dediğini işittim:

Ben İsmail soyundan ve Abdülmuttaliboğullarından bir peygamber bekliyorum ancak ona yetişmeye ömrüm yet-

66 Enfâl, 8/41.

meyeceğini sanıyorum. Bununla beraber ona inanıyor, onu tasdik ediyor ve peygamber olduğuna şahitlik ediyorum. Ey Âmir! Senin ömrün vefa edip de ona yetişirsen benden ona selam söyle. Sana vasıflarını söyleyeyim ki onu tanıyasın. Ben de ona: Söyle dedim. O şöyle dedi: O orta boyludur. Saçı ne çok ne de azdır. Gözleri nispeten kırmızıdır. Peygamberlik mührü iki omzu arasındadır. Adı Ahmed'dir. Bu beldede doğacak ve peygamber olacaktır. Sonra kavmi onu yurdundan çıkaracaklar ve getireceği mesajı kabul etmeyecekler. Yesrib'e hicret edecek ve dini yayılacaktır. Sakın onun yolundan şaşma. Ben bütün memleketleri gezdim ve İbrahim'in dinini araştırdım. Ancak kendilerine soru sorduğum Yahudi, Hristiyan ve Mecusiler bana, bu din hakkında bana cevap verdiler ve bu peygamberi sana anlattığım gibi bana anlatarak son peygamber olduğunu söylediler.

Âmir dedi: "Müslüman olduğumda Zeyd b. Amr'ın sözleri- [296]
ni Resulullah'a (sav.) naklettim ve selamını ilettim. Resulullah (sav.) selamını aldı, ona rahmet diledi ve onu cennette eteğini çekerek yürürken gördüm," diye buyurdu.

İbn Humeyd bize şöyle anlattı: Seleme bize İbn İshâk, doğruluğu tartışma konusu olmayan bir zat ve Osman'ın kölesi Abdullah b. Ka'b'dan naklen şöyle rivayet etti: Bir gün Ömer b. el-Hattâb, Resulullah'ın (sav.) mescidinde otururken Arap bir kişi mescide girerek Ömer b. el-Hattâb ile görüşmek istedi. Ömer onu görünce, "Adam muhtemelen hâlâ müşriktir ya da Cahiliye döneminde kâhinlik yapmış olan bir şahıs olsa gerektir," diye söyledi. Adam, Ömer'e selam verdi ve oturdu. Ömer ona: "Müslüman oldun mu?" diye sordu. Adam: "Evet," dedi. Ömer: "Cahiliye döneminde kâhin miydin?" dedi. Adam: "Sübhanellah. Sanırım Halife olduğundan beridir halkından kimseye söylemediğin sözlerle beni karşıladın!" dedi. Ömer: "Allah'ım! Affet. Cahiliye döneminde kötü bir yoldaydık. Putlara ibadet eder ve putçuluğu benimserdik. Sonra Allah bizi İslam'la şereflendirdi," dedi. Adam: "Evet, vallahi, ya Müminlerin Emîri! Cahiliye döneminde kâhindim," dedi. Ömer: "O hâlde bize söyle, senin rehberinin sana haber verdiği en ilginç

olay neydi?" diye sordu. Adam: "İslam'dan bir ay –ya da bir sene– önce bana geldi ve şöyle dedi: 'Görmüyor musun ki cinler inançlarında ümitsizliğe kapılmışlar ve genç develere ve sırtlarındaki semerlerine yönelmişlerdir.'"[67] Bunun üzerine Ömer oradaki hazirûna hitaben şöyle dedi: "Vallahi bir gün Kureyş'ten bir grup insanla bir putun çevresinde bulunuyorduk. Bir Arap o puta bir buzağı kurban etmişti. Adamın eti paylaştırıp bize de payımızı vermesini bekliyorduk. İslam'dan yaklaşık bir ay veya bir aya yakın bir süre önceydi. Kesilen buzağının içinden daha önce benzerini görmediğim bir ses
[297] çıktı. Şöyle sesleniyordu: Ey Züreyh ailesi! Gerçekleşecek bir durum var, *lâ ilâhe illallah* diye seslenecek bir zat var!"[68]

İbn Humeyd bize şöyle anlattı: Ali b. Mücâhid bize İbn İshâk, Zührî ve Osman b. Affân'ın kölesi Abdullah b. Ka'b'dan naklen benzer bir rivayet nakletti.

Hâris bize Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Muhammed b. Abdullah, Zührî, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im ve babasından naklen şöyle anlattı:

Resulullah peygamber olmadan bir ay önce Buvâne'de bir putun yanında oturuyorduk. Kurbanlar kesmiştik. Derken birisinin içinden şöyle seslenildi: İlginç olay olacak! Vahyin şeytanlar tarafından dinlenmesi son buldu. Mekke'de zuhur edecek ve adı Ahmed olan bir peygamber için yakan gök cisimleri göndereceğiz. Onun hicret yeri Yesrib olacak. Ravi dedi: Bunun üzerine hayrete kapıldık ve sustuk. Bir müddet sonra da Resulullah zuhur etti.

Ahmed b. Ahmed b. Sinân el-Kattân el-Vâsıtî bana Ebû Muâviye, A'meş, Ebû Zabyân ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle rivayet etti:

Benî Âmir'den bir adam Resulullah'a (sav.) geldi ve şöyle dedi: "Bana iki omzun arasındaki mührü göster. Eğer bir rahatsızlık eseri ise onu tedavi edeyim. Zira ben mahir bir Arap tabibiyim." Resulullah ona: "Sana bir işaret göstereyim mi?" diye sordu. Adam: "Evet, o hurma salkımını çağır," dedi. Bunun üzerine hurma ağacındaki hurma salkımını çağırdı.

67 Bu ifadeyle insanları sapık inançlara yönelten dalalet güçlerinin çökmekte olduğuna işaret edilmiştir (çev.).

68 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/ 139-140.

Salkım sıçrayarak geldi ve önünde durdu. Adam: "Ona söyle dönsün," dedi. Peygamber ona emredince döndü. Bunun üzerine Benî Âmirli adam: "Bugünkünden daha büyük bir sihir görmedim," dedi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah'ın (sav.) peygamberliğine işaret eden haber ve rivayetler sayılamayacak kadar çoktur. İnşallah münhasıran bu konuya dair bir eser hazırlayacağız.

Şimdi de başka bir konuya geçelim:

İlahî Vahiyle Müşerref Kılındığı ve Cebrail'in İlahî Mesajı Kendisine İlettiği Zaman Resulullah'ın (sav.) Buna Verdiği Tepki [298]

Ebû Ca'fer dedi: Daha önce Cebrail'in Peygamber'e (sav.) ilk vahyi ne zaman getirdiğine ve bu sırada Resulullah'ın (sav.) kaç yaşında olduğuna dair bazı rivayetler nakletmiştik. Şimdi de Cebrail'in ona nasıl geldiği ve ilahî vahyi getirince ona nasıl göründüğüne ilişkin haber ve rivayetlere değinelim.

Ebü'l-Cevzâ diye bilinen Ahmed b. Osman bana Vehb b. Cerîr, Nu'mân b. Râşid, Zührî, Urve ve Âişe'den şöyle naklettiğine şahit oldum: Âişe şöyle dedi:

Resulullah (sav.) gelen ilk vahiy doğru rüya idi. Âdeta sabah aydınlığı gibi gerçekleşiyordu. Ardından halvete çekilmeye meyletti. Hira Mağarasında bazen birkaç gece üst üste ibadet eder, sonra evine dönerdi. Evde bir müddet istirahat ettikten sonra tekrar aynı duruma dönerdi. Nihayetinde ilahî vahye muhatap oldu. Ona: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın resulüsün!" dedi. Resulullah (sav.) buyurdu: Bunun üzerine ayakta iken dizlerim üzerine çöktüm. Sonra yürüdüm. Titriyordum. Hadîce'nin yanına gittim. Ona: "Beni örtün, beni örtün," dedim. Hissettiğim korku dağıldı. Sonra tekrar bana geldi ve şöyle dedi: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın resulüsün," dedi. Bunun üzerine kendimi yüksek bir dağın başından atmak istedim. Tam bu his esnasında bana göründü ve şöyle dedi: "Ey Muhammed ben Cebrail'im, sen de Allah'ın resulüsün." Sonra bana: Oku, dedi. Ben okuyamıyorum, dedim. Bunun üzerine beni alıp üç kere sıktığını ve çok yorulduğumu hissettim. Son-

ra şöyle dedi: *"Oku! Yaratan Rabbin adıyla oku!"*[69] Ben de okudum. Sonra Hadîce'ye gittim. Ona: "Kendime acıdığımı hissettim," dedim ve olayı haber verdim. Hadîce bana: "Müjdeler olsun! Allah seni hiç mahcup etmeyecek. Sen akraba hakkını
[299] gözeten, doğru sözlü olan, emanete ihanet etmeyen, fakiri gözeten, misafire ikram eden ve haksızlığa uğrayana yardım eden bir kimsesin," dedi ve beni Varaka b. Nevfel b. Esed'e götürdü. Ona: "Kardeşinin oğlunu dinle!" dedi. Varaka bana sordu, ben de ona karşılaştığım olayı anlattım. O şöyle dedi: "Bu sana gelen Mûsâ b. İmrân'a inen melektir. Ah keşke kavmin seni Mekke'den çıkaracakları zaman genç olsaydım." Ben ona: "Kavmim beni sürecek mi?" dedim. Varaka: "Evet, senin gibi bir davayla gelen her zat muhakkak kendisine husumet beslenmiştir. O gün hayatta olursam sana bütün gücümle yardım edeceğim," dedi. "İkra'" ayetinden sonra Kur'an'dan bana ilk nazil olan ayetler şunlardır: *"Nûn. Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun ki sen Rabbinin nimeti sayesinde mecnun değilsin. Muhakkak senin için tükenmeyen bir ecir vardır ve sen büyük bir ahlaka sahipsin. Sen de göreceksin onlar da göreceklerdir."*[70] *"Ey bürünüp sarınan! Kalk da uyar."*[71] *"Duhâya ve sükûna erdiğinde geceye yemin olsun."*[72]

Yûnus b. Abdula'lâ bana şöyle anlattı: İbn Vehb bize şöyle dedi: Yûnus bana İbn Şihâb'dan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Urve bana Âişe'nin kendisine şöyle rivayet ettiğini söyledi ve benzer bir rivayet etti. Ancak "Bana Kur'an'dan ilk nazil olan ayetler şunlardır," cümlesi ve devamı olan kısım bu rivayette zikredilmemiştir.

Muhammed b. Abdülmelik b. Ebi'ş-Şevârib bana şöyle anlattı: Abdülvâhid b. Ziyâd bana şöyle dedi: Süleymân eş-Şeybânî bize şöyle dediğini nakletti: Abdullah b. Şeddâd bize şöyle rivayet etti:

Cebrail, Muhammed'e (sav.) geldi ve ona: "Ey Muhammed! Oku!" dedi. Muhammed (sav.): "Okumasını bilmem," dedi. Bunun üzerine melek ona: "Ey Muhammed! Oku!" dedi. Mu-

69 Alak, 96/1.
70 Kalem, 68/1-5.
71 Müddessir, 74/1-2.
72 Duhâ, 93/1-2.

hammed (sav.): "Okumasını bilmiyorum," dedi. Bunun üzerine melek onu sıktı ve: "Ey Muhammed! Oku!" dedi. Muhammed (sav.): "Okumasını bilmem," dedi. Melek onu sıktı ve "Ey Muhammed! Oku!" dedi. Muhammed (sav.): "Okumasını bilmem," dedi. Melek: "*Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku. İnsanı aşılanmış bir yumurtadan yarattı,*" ayetini "*İnsana bilmediği şeyleri öğretti,*" ayetine kadar olan vahyi bildirdi. Bunun üzerine Hadîce'ye geldi ve: "Görüyorum ki bir şeylere maruz kaldım," dedi.[73] Hadîce: "Hayır, Rabbin seni zarar verecek bir duruma maruz bırakmaz. Sen hiçbir zaman çirkin bir eyleme [300] bulaşmadın," dedi ve Varaka b. Nevfel'e gidip durumu anlattı. Varaka ona: "Dediklerin doğru ise eşin peygamberdir ve kavmi ona şiddetle muamele edecektir. Ömrüm vefa ederse ona iman edeceğim," dedi.

Ravi dedi: Bu hadiseden sonra Cebrail bir süre vahiy getirmedi. Bunun üzerine Hadîce: "Görüyorum ki Rabbin sana darıldı," dedi. Bunun üzerine Allah, "*Duhâya ve sükûna erdiğinde geceye yemin olsun Rabbin seni terk etmedi ve sana darılmadı,*"[74] ayetlerini vahyetti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Zübeyr ailesinin azatlısı Vehb b. Keysân ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in Ubeyd b. Umeyr b. Katâde el-Leysî'ye şöyle dediğine şahit oldum:

Ey Ubeyd! Bize Cebrail (as.) kendisine geldiğinde Resulullah'ın (sav.) ilahî vahye nasıl ve ne zaman muhatap olduğunu anlat. Bunun üzerine Ubeyd, Abdullah b. ez-Zübeyr'e ve yanında bulunan insanlara şöyle konuştuğuna şahit oldum: Resulullah (sav.) her yıl bir ay müddetle Hira Mağarasında kalırdı. Bu durum Cahiliye döneminde Kureyş'in hayır işlemek amacıyla başvurduğu bir hâl idi. Nitekim Ebû Tâlib, Kureyş'in bu âdetine şu beytinde işaret eder:

Ve Hira Mağarasına gitmek üzere dağa tırmananlar ve oradan inenler!

Resulullah (sav.) her yıl o malum ayda orada kalır ve kendisine başvuran yoksulları yedirirdi. Resulullah (sav.) bu müddeti

73 Bkz. İbnü'l-Esîr, 3/83.
74 Duhâ, 93/1-3.

tamamladığı zaman ayrıldığında ilk yaptığı şey evine gitmeden önce Kâbe'ye gider ve yedi sefer ya da Allah'ın dilediği kadar tavaf yaptıktan sonra evine dönerdi. Yine peygamber olduğu yıl ramazan ayında her yıl olduğu gibi Hira Mağarasına çıktı. Yanında ailesi de vardı. Allah kendisini peygamberlik göreviyle müşerref kıldığı ve kullarına rahmet ettiği gecede Cebrail ona Allah'ın vahyini getirdi. Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: «Ben
[301] uyurken Cebrail bana ipekten yazılı bir kumaş parçası getirdi. Bana "Oku!" dedi. Ben: "Okuma bilmem," dedim. Bunun üzerine beni sıktı. Âdeta öleceğimi hissettim. Ardından bana nefes aldırdı ve "Oku!" dedi. Ben: "Ne okuyayım?" dedim. Amacım bana uyguladığı baskıdan kurtulmaktı. Dedi ki: "*Oku! Yaratan Rabbin adıyla oku!*" ayetini "*İnsana bilmediği şeyleri öğretti,*" ayetine kadar olan vahyi bildirdi. Ben de bildirilenleri okudum. Sonra vahyi iletme işini bitirdi ve yanımdan ayrıldı. Ben de uykudan uyandım. Âdeta kalbime bir yazı yazmıştı.»

Allah'ın yarattıkları içinde en sevmediğim şair ve mecnun olmaktır. Âdeta bunlara bakmak istemezdim. Kendi kendime dedim ki: Kendini kastederek bu kişi, şair veya mecnun oldu. Kureyş beni bu vasıflarla anacağına dağın zirvesine çıkıp kendimi boşluğa bırakarak hayatıma son vermek suretiyle rahatlamak daha iyidir.

Bunun için çıktım ve dağın tepesine yöneldim. Derken semadan bir sesin yankılandığını duydum. Şöyle diyordu: "Ya Muhammed! Sen Allah'ın resulüsün, ben de Cebrail'im." Bunun üzerine başımı kaldırdım ve gördüm ki Cebrail bir adam suretinde ve ayaklarını ufuklara yerleştirmiştir. Şöyle diyordu: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın resulüsün, ben de Cebrail'im!" Ona baka kaldım ve bu hâl beni düşündüğüm işten alıkoydu. Ne ileriye ne de geriye adım atıyordum. Yüzümü ondan ayırmaya çalışıyordum ancak semada nereye baksam onu görüyordum. Olduğum yerde durakaldım. Ne ileriye ne de geriye adım attım. Hadîce birilerini gönderip benim durumumu öğrenmek istedi. Ancak, Mekke'ye geri döndüler. Ben ise hâlâ yerimdeydim. Nihayet Cebrail gidince ben de yerimden ayrılarak evime geldim ve Hadîce'nin yanına oturdum.

O bana: "Ey Ebü'l-Kâsım! Nerede kaldın? Vallahi birilerini göndererek senin durumunu öğrenmek istedim, ancak Mekke'ye dönüp bana geldiler," dedi. Ben ona: "Bu şahıs şair veya mecnun oldu," dedim. Hadîce: "Ey Ebü'l-Kâsım! Allah seni bu hâllerden korusun! Allah seni böyle bir duruma maruz bırakmaz. Zira seni doğru sözlü, güzel ahlaklı, emanete iha- [302]
net etmeyen ve akrabalık hakkını gözeten bir kimse olarak biliyorum. Ey amcam oğlu! Ne oldu? Bir şeyler mi gördün?" dedi. Ona: "Evet," dedim ve gördüklerimi anlattım. Hadîce: "Ey amcam oğlu! Müjdeler olsun. Sebat et. Umarım ki bu ümmetin peygamberisin," dedi ve kalkarak kıyafetlerini giydi ve amcasının oğlu Varaka b. Nevfel b. Esed'e gitti. Varaka, Hristiyanlığı benimsemiş ve Kitâb-ı Mukaddes'i okuyarak Yahudi ve Hristiyanlarla teşriki mesaide bulunmuştu. Resulullah (sav.), ona gördüklerini ve duyduklarını söyledi. Bunun üzerine Varaka: "Kuddus, Kuddus! Ey Hadîce! Allah'a yemin ederim ki bana söylediğin şeyler doğru ise Musa'ya gelen Nâmus-ı Ekber ona gelmiştir. –Nâmus-ı Ekber'le Cebrail'i kastetmiştir.– O bu ümmetin peygamberidir. Ona söyle güçlü olsun," dedi. Bunun üzerine Hadîce Resulullah'a (sav.) gitti ve Varaka'nın söylediklerini bildirdi. Resulullah (sav.) bu sözlerle nispeten içinde bulunduğu sıkıntıyı atlattı. Resulullah mağaradaki inziva müddeti bitince ayrıldı ve her zaman yaptığı gibi Kâbe'yi tavaf etti. Bu sırada Varaka b. Nevfel ile karşılaştılar. Varaka: "Ey kardeşimin oğlu! Bana gördüklerini ve işittiklerini anlat," dedi. Resulullah ona bunları anlattı. Varaka ona: "Yemin ederim ki bu ümmetin peygamberisin. Musa'ya gelen melek sana da gelmiştir. Ancak yalanlanacaksın, sana eziyet edilecek, yurdundan çıkarılacaksın ve senle savaşılacak. O döneme yetişirsem Allah bilir ki ona yardım edeceğim," dedi ve eğilerek başını öptü. Ardından Resulullah evine çekildi.

Varaka'nın sözleri ona güç verdi ve duyduğu sıkıntıyı kısmen giderdi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk bana ve Zübeyr ailesinin kölesi İsmâîl b. Ebî Hakîm'den naklen peygamberlik görevi kendisine verildiğinde ona güç vermek için Hadîce'nin Resulullah'a (sav.) şöyle dediğini nakletti: [303]

"Ey amca oğlu! Sana gelen bu zat hakkında bana bilgi verebilir misin?" Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Hadîce: "Sana geldiğinde bana haber ver," dedi. Cebrail her zamanki gibi ona geldi. Resulullah: "Ey Hadîce! İşte Cebrail geldi," dedi. Hadîce: "Evet, ey amcam oğlu kalk ve benim sol uyluğum üzerinde otur," dedi. Resulullah (sav.) kalktı ve Hadîce'nin sol uyluğuna oturdu. Hadîce: "Meleği görüyor musun?" dedi. Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Hadîce: "Kalk ve sağ uyluğum üzerinde otur," dedi. Resulullah (sav.) yerini değiştirdi ve sağ uyluğuna oturdu. Hadîce: "Onu görüyor musun?" dedi. Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Hadîce: "Yerini değiştir ve kucağıma otur," dedi. Resulullah (sav.) yerini değiştirdi ve kucağına oturdu. Hadîce: "Onu görüyor musun?" dedi. Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Bunun üzerine Hadîce, Resulullah (sav.) kucağındayken örtüsünü çıkardı ve başını açtı. Sonra "Onu görüyor musun?" dedi. Resulullah (sav.): "Hayır," dedi. Hadîce: "Güçlü ol! Müjdeler olsun. O melektir, şeytan değildir," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dedi: Bu rivayeti Abdullah b. Hüseyin'e anlattım. Bana şöyle dedi:

Annem Fâtıma bint el-Hüseyin'in bu hadisi Hadîce'den naklettiğine şahit oldum. Ancak annem Fâtıma'nın şöyle dediğine de şahit oldum: Hadîce Resulullah'ı (sav.) elbisesiyle vücudu arasına aldı ve bunun üzerine Cebrail o hâlde görünmedi. Bunun üzerine Hadîce Resulullah'a (sav.) "Bu şeytan değil bir melektir," dedi.

İbnü'l-Müsennâ bize Osman b. Ömer b. Fâris, Ali b. el-Mübârek ve Yahyâ -yani İbn Ebî Kesîr-'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Seleme'ye: "Kur'an'ın ilk indirilen kısmı hangisidir?" diye sordum. O: "Müddessir suresidir," diye cevap verdi. Ben dedim ki: "*Yaratan Rabbin adıyla oku!* Olduğunu söylüyorlar." Ebû Seleme: Câbir b. Abdullah'a: "Kur'an'ın ilk indirilen kısmı hangisidir?" diye sordum. O: "*Ey bürünüp sarınan!* ayetidir," dedi. Ben: "*Yaratan Rabbin adıyla oku,* suresi değil midir?" dedim. Câbir: "Sana Peygamber'in (sav.) bize anlattığını aktarıyorum. O şöyle buyurdu: Hira Mağarasında bir müddet kaldım. Oradaki müddetimi bitirince aşağı indim ve vadiye kadar

[304]

gittim. Burada bana seslenildi. Sağıma, soluma, önüme ve arkama baktım bir şey göremedim. Yukarıya baktım. Yer ile gök arasında bir arş üzerinde oturmakta olduğunu gördüm. Ondan korktum. İbnü'l-Müsennâ bu ifadeyi kullandıysa da (yine aynı anlamda kullanılan) "*cüiştu*" kelimesini kullanmıştır. Ardından Hadîce'ye gittim ve ona: 'Beni örtün,' dedim. Bunun üzerine beni örttüler ve üzerime su serptiler. Akabinde de '*Ey bürünüp sarınan! Kalk ve uyar,*' ayeti indi."

Ebû Küreyb bize Vekî' ve Ali b. el-Mübârek'ten naklen Yahyâ b. Ebî Kesîr'in şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Seleme'ye: "Kur'an'dan ilk inen ayetler hangileridir," diye sordum. Şöyle dedi: "İlk inen, *Ey örtüye bürünen!* ayetidir." Dedim ki: "*Yaratan Rabbin adıyla oku!* ayeti olduğunu söylüyorlar." Ebû Seleme şöyle cevap verdi: Câbir b. Abdullah'a sordum. O şöyle dedi: Sana ancak Allah'ın resulünün anlattıklarını anlatabilirim. Şöyle buyurdu: Bir müddet Hira Mağarasında kaldım. Müddetimi bitirince indim. Bir ses duydum. Sağıma baktım, bir şey göremedim. Soluma baktım bir şey göremedim. Önüme baktım, bir şey göremedim. Arkama baktım bir şey göremedim. Başımı yukarıya kaldırdım bir şey gördüm. Bunun üzerine Hadîce'ye gittim ve ona: 'Beni örtün ve üzerime su serpin,' dedim. Beni örttüler ve üzerime soğuk su serptiler. Akabinde de '*Ey örtüye bürünen!*' ayeti indi."

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle anlatıldı: İlk olarak Cebrail Resulullah'a (sav.) cumartesi ve pazar gecelerinde geldi. Allah'ın mesajını ona pazartesi günü getirdi. Ona abdest almayı ve namaz kılmayı öğretti. Ona, "*Yaratan Rabbin adıyla oku!*" ayetini de öğretti. Ona vahiy geldiğinde kırk yaşındaydı.

Ahmed b. Muhammed b. Habîb et-Tûsî bana Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ca'fer b. Abdullah b. Osman el-Kureşî, Ömer b. Urve b. ez-Zübeyr ve Ebû Zer el-Gifârî'den [305] naklen şöyle dediğini anlattı:

"İlk peygamber olduğunda peygamber olduğunu nasıl öğrendin ve bunu yakinen bildin," diye sordum. Şöyle buyurdu: "Ey Ebû Zer! Mekke'nin dışındayken bana iki melek geldi. Biri yere indi, biri de yer ile gök arasında kaldı. Biri diğerine dedi ki: "O mudur?" O: "Evet kendisidir," diye cevap verdi. Ardın-

dan "Onu bir adamla tart," dedi. Bunun üzerine bir adamla tartıldım ve ona ağır geldim. Akabinde, "Onu on adamla tart," dedi. Beni tarttı ve onlara ağır geldim. Sonra "Onu yüz adamla tart," dedi. Tartıldım. Onlara da ağır geldim. Sonra "Onu bin adamla tart," dedi. Tartıldım, onlara da ağır geldim. Biri diğerine, "Onu bütün ümmetiyle tartsan ona ağır gelir," dedi. Ardından biri diğerine içini yar, dedi. İçimi yardı. Ona: "Kalbini çıkar –ya da kalbini yar–," dedi. Bunun üzerine kalbimi yardı ve içinden şeytanın nüfuzuna imkân verecek zaaf noktasını ve (bozuk) kan kurtçuklarını çıkardı ve onları attı. Sonra biri diğerine içini ve kalbini bulaşık –ya da yorgan veya çarşaf– yıkar gibi yıka," dedi. Ardından "sekînet ve huzur"un getirilmesini istedi. Âdeta beyaz bir kedinin (temiz) yüzü gibiydi ve kalbime sokuldu. Akabinde biri diğerine karnını dik, dedi. Bunun üzerine karnımı diktiler ve peygamberlik mührünü iki omuzum arasına yerleştirdiler. Onlar bu işlemleri bitirip ayrılıncaya kadar yaptıklarını âdeta gözlerimle takip ediyordum."

Muhammed b. Abdula'lâ bize İbn Sevr, Ma'mer ve Zührî'den naklen şöyle anlattı:

Bir müddet Resulullah'tan (sav.) vahiy kesildi. Bundan dolayı çok üzülmüştü. Bu sebeple dağların zirvelerine çıkar ve oradan kendini aşağıya bırakmayı düşünüyordu. Ancak, her seferinde Cebrail ona görünüyor ve ona: "Sen Allah'ın resulüsün," diyordu. Bunun üzerine kalbi sakinleşiyor ve morali düzeliyordu. Resulullah (sav.) bu durumu şöyle anlatıyordu: "Bir gün yürürken Hira'da bana gelen meleği gördüm. Yer ile gök arasında bir kürsü üzerinde oturuyordu. Ondan korkuya kapıldım. Bunun üzerine Hadîce'ye gittim ve: 'Beni örtün,'
[306] dedim. Beni örttüler. Bunun üzerine Allah: "*Ey örtüsüne bürünüp sarınan! Kalk ve uyar. Rabbini yücelt ve elbiseni temiz tut!*" Zührî dedi: Peygamber'e (sav.) ilk gelen vahiy "*Yaratan Rabbin adıyla oku!*" diye başlayan ve "*İnsana bilmediğini öğretti,*" ayetiyle son bulan ayetlerdir.[75]

Yûnus b. Abdula'lâ, İbn Vehb'den naklen bana şöyle anlattı: Yûnus, İbn Şihâb'dan rivayetle bana şöyle dedi: Ebû Seleme b. Abdurrahman bana Câbir b. Abdullah el-Ensârî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

75 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir: 29/90.

Vahyin başlama sürecini anlatırken Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Ben yürürken semadan gelen bir ses duydum. Başımı yukarıya kaldırdım. Hira Mağarasında gelen meleğin yer ile gök arasında bir kürsü üzerinde oturduğunu gördüm. Ondan korktum ve eve gelerek 'Beni örtün, beni örtün,' dedim. Beni örttüler. Bunun üzerine "*Ey bürünüp sarınan! Kalk ve uyar! Rabbini yücelt!*" diye başlayan "*Şirki terk et!*" ayetine kadar olan ayetler gelmişti. Ondan sonra vahiy peyderpey geldi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Allah Peygamberi Muhammed'e (sav.) verdiği emirle, onları yaratan ve rızıklandıran Rablerini bırakıp putlara ibadet eden ve Rablerine küfreden kavmini uyarmasını buyurarak Rabbinin nimetini "*Ve Rabbinin nimetini anlat!*"[76] ayetiyle anlatmasını irade buyurunca –İbn İshâk'ın belirttiği gibi– peygamber oldu.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle rivayet etti: "*Rabbinin nimetini anlat,*" ayetindeki nimetle Allah'tan ona gelen nimeti ve peygamberliği vermesini kastetmiştir. Anlat kelimesiyle de bu nimeti anmasını ve ona davette bulunmasını emretmiştir. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Allah'ın kendisine ve insanlara bir ihsan olarak gönderdiği peygamberlik mesajını ailesine ve güvendiği kişilere gizlice anlatmaya baş- [307]
ladı. Rivayete göre ona insanlar içinde ilk inanan eşi Hadîce (ra.) oldu.

Hâris bana İbn Sa'd ve Vâkıdî'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Üstatlarımız, kıble ehli içinde Resulullah'a (sav.) ilk icabet eden Hadîce bint Huveylid (ra.) oldu.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre Allah'ın İslam hükümleri içinde tevhidi ve şirkten arınmayı emretmesinden sonra namazı emretti.[77]

76 Duhâ, 93/11.

77 Burada kastedilen mutlak manadaki namaz ibadetidir, beş vakit namaz sonraki yıllarda düzenlenecektir (çev.).

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti: İlim ehlinden bir kısım zevat bana şöyle anlattılar:

Namaz Resulullah'a (sav.) farz kılınınca Cebrail ona geldi. Mekke'nin yukarısında bulunuyordu. Vadi tarafında ayağının topuğuyla yeri eşeledi ve oradan su fışkırdı. Bunun üzerine Cebrail, abdest aldı. Resulullah (sav.) da onu izliyor ve nasıl abdest aldığını görmüş oluyordu. Sonra Resulullah (sav.) Cebrail gibi abdest aldı. Ardından Cebrail ona namaz kıldırdı. Resulullah, Cebrail gibi kıldı. Akabinde Cebrail ayrıldı. Sonra Resulullah (sav.) Hadîce'ye geldi ve ona namaz için nasıl temizlik yapıldığını öğretmek için Cebrail'den öğrendiği gibi abdest aldı. Hadîce tıpkı Resulullah gibi abdest aldı. Akabinde de Cebrail'in ona kıldırdığı gibi Resulullah (sav.) Hadîce'ye namaz kıldırdı. Hadîce de onun gibi kıldı.

[308] İbn Humeyd bize Hârûn b. el-Mugîre ve Hakkâm b. Selm'den rivayetle Anbese, Ebû Hâşim el-Vâsıtî, Meymûn b. Siyâh ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini anlattı:

Peygamber (sav.) peygamberlik göreviyle görevlendirildiği sıralardaydı. Kâbe'nin etrafında uyuyordu. Nitekim Kureyşliler de Harem'de uyurlardı. Resulullah (sav.) bir gün Harem'de uyurken Cebrail ve Mikail ona geldiler. Birbirlerine: "Hangisi için geldik?" dediler. Yine kendileri: "Onların büyükleri için geldik," diye söylediler. Sonra gittiler ve tekrar kıble tarafından üç kişi olarak döndüler. Resulullah'ı (sav.) uyurken buldular. Onu sırtüstü yatırdılar ve karnını yardılar. Ardından Zemzemden su getirdiler ve içini şüphe, şirk, Cahiliye ve dalalet unsurlarından temizlediler. Daha sonra iman ve hikmetle doldurulmuş bir altın leğen getirdiler ve içi iman ve hikmetle dolduruldu. Akabinde onu dünya semasına yükselttiler. Cebrail giriş için izin istedi. Görevli melekler: "Sen kimsin?" dediler. "Cebrail," diye cevap verdi. "Seninle olan kimdir?" dediler. Cebrail: "Muhammed," dedi. Onlar: "Peygamberlik görevi kendisine verilmiştir, değil mi?" dediler. Cebrail: "Evet," dedi. Onlar: "Hoş geldiniz," dediler ve dualarında onun için dua ettiler. İçeri girince iri ve yakışıklı bir adamla karşılaştı. "Bu kimdir Ey Cebrail?" dedi. Cebrail: "Âdem babandır," dedi. Ardından

ikinci semaya götürdüler. Yine Cebrail giriş için izin istedi. Aynı şekilde kendisine cevap verildi. Diğer semalarda da dünya semasındaki gibi aynı diyaloglar oldu. Girişte iki adamla karşılaştı. "Ey Cebrail! Bunlar kimdir?" diye sordu. Cebrail: "Bunlar iki teyze oğlu İsa ve Yahya'dır," dedi. Ardından üçüncü semaya götürüldü. Girişte bir adamla karşılaştı. "Ey Cebrail! Bu kimdir?" diye sordu. Cebrail: "Bu kardeşin Yusuf'tur. Dolunayın yıldızlara üstünlüğü gibi insanlara güzelliğiyle üstün kılınmıştır," dedi. Akabinde dördüncü semaya götürüldü. Burada da bir adamla karşılaştı. "Ey Cebrail! Bu zat kimdir?" diye sordu. Cebrail: "Bu İdris'tir," dedi ve *"Onu yüce bir makama yükselttik,"*[78] ayetini okudu. Sonra onu beşinci semaya götürdü. Girişte bir zatla karşılaştı. "Ey Cebrail! Bu kimdir," diye sordu. Cebrail: "Bu Harun'dur," dedi. Daha sonra altıncı semaya götürüldü. Girişte bir adamla karşılaştı. "Ey Cebrail! Bu kimdir?" dedi. Cebrail: "Bu Musa'dır," dedi. Arkasından yedinci göğe götürüldü. Burada da bir adamla karşılaştı. "Ey Cebrail, bu kimdir?" dedi. Cebrail: "Bu baban İbrahim'dir," dedi. Ardından cennete gitti. Orada sütten daha beyaz ve baldan daha tatlı bir nehir gördü. İki tarafında inciden kubbeler vardı. "Ey Cebrail, bu nedir?" dedi. Cebrail: "Bu Kevserdir. [309] Allah onu sana bağışlamıştır. Bu kubbeler de konaklarındır," dedi ve toprağından eliyle bir miktar aldı. Güzel kokulu miskti. Arkasından Sidretü'l-Müntehâ'ya gitti. Sidr ağacıdır büyükleri testi kadar, küçükleri ise yumurta kadardır. Rabbin onun yakınına tecelli etti. *"Yakınlığı birleştirilmiş iki yay arası kadar, hatta daha yakın oldu."*[79] Rabbinin tecellisi sebebiyle sidreyi inci, yakut, zeberced renklerini andıran renkler kuşattı. Kuluna vahyetti. Ona belletti ve ona öğretti. Ona elli farz namazını emretti. Peygamber (sav.) Musa'ya uğradı. Musa ona: "Rabbin ümmetine neleri farz kıldı?" diye sordu. Resulullah (sav.): "Elli farz namazı," diye cevap verdi. Musa: "Rabbine dön ve O'na ümmetin için azaltmasını dile. Zira senin ümmetin ümmetler içinde gücü en zayıf olanıdır," dedi. Nitekim öyle yaptı ve

78 Meryem, 19/75.
79 Necm, 53/9.

beşe düşürünceye kadar dileğinde ısrar etti. Musa: "Rabbine dön ve hafifletmesini dile," dedi. Resulullah (sav.): "Sana karşı olmak değil, ancak dönmeyeceğim," dedi ve kalbine dönmemesini ilham etti. Allah: "Sözüm değişmez, kaderim ve emrim reddedilmez!" buyurdu. Resulullah (sav.): "Allah, ümmetimin namaz farzlarını on kat hafifletti." Enes dedi: Resulullah (sav.) kadar vücut kokusu güzel bir koku görmedim. Hatta (burnumun) derisini onun derisine âdeta yapıştırarak kokladım.

* * *

Selef, Hadîce'den sonra Resulullah'a (sav.) kimin daha önce iman ettiği ve onu tasdik edip ona uyduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı ona ilk inanan, onunla namaz kılan ve Allah'tan ona bildirilenleri tasdik eden ilk erkek Ali b. Ebî Tâlib (as.) olduğunu söylemişlerdir.

[310] Bu görüşte olanlardan bir kısmının naklettiği rivayetler şöyledir:

İbn Humeyd bize İbrâhîm b. el-Muhtâr, Şu'be, Ebû Belecve Amr b. Meymûn'dan naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini anlattı:

İlk namaz kılan Ali'dir.

Zekeriyâ b. Yahyâ ed-Darîr bize Abdülhamîd b. Bahr, Şerîk ve Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den naklen Câbir'in şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber (sav.) pazartesi günü peygamber oldu. Ali de salı günü namaz kıldı.

İbnü'l-Müsennâ bize Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Amr b. Mürre, Ensarın kölesi Ebû Hamza ve Zeyd b. Erkam'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ile ilk inanan Ali b. Ebî Tâlib'dir. Ravi dedi: Bu hususu Nehaî'ye söyledim. O bunu reddetti ve ilk Müslüman olan Ebû Bekir'dir, dedi.

Ebû Küreyb bize Vekî', Şu'be, Amr b. Mürre ve Ensarın kölesi Ebû Hamza'dan naklen Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ile ilk Müslüman olan Ali b. Ebî Tâlib'dir.

Ebû Küreyb bize Ubeyd b. Saîd, Şu'be, Amr b. Mürre ve Ebû Hamza'dan naklen Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) ile ilk namaz kılan Ali'dir.

Ahmed b. el-Hasan et-Tirmizî bize Ubeydullah b. Mûsâ, el-A'lâ, Minhâl b. Amr ve Abbâd b. Abdullah'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti: Ali'nin şöyle dediğine şahit oldum:

Ben Allah'ın kuluyum, resulünün kardeşiyim ve sıddık-ı ekberim. Benden farklı söyleyen ancak yalancı bir müfteridir. Resulullah (sav.) ile beraber ve herkesten yedi sene önce namaz kıldım.

Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî bana şöyle dedi: Saîd b. [311] Huseym bize Esed b. Abde el-Becelî, Yahyâ b. Afîf ve Afîf'ten naklen şöyle anlattı: Cahiliye döneminde Mekke'ye gittim. Abbâs b. Abdülmuttalib'in misafiri oldum. Güneş doğduğu ve ufukta yükselmeye başladığında ben de Kâbe'yi temaşa ediyordum. Derken bir genç geldi. Gözlerini semaya çevirdi ve Kâbe'ye yöneldi ve ayakta durdu. Çok geçmeden bir çocuk geldi ve sağında durdu. Kısa bir müddet sonra bir kadın geldi ve onların arkasında durdu. Genç adam rükû etti ve hemen peşinden çocuk ve kadın da rükû ettiler. Sonra genç adam doğruldu ve arkasından çocuk ve kadın doğruldular. Sonra genç adam secdeye kapandı, çocuk ve kadın da onunla secdeye kapandılar. Abbâs'a: "Ey Abbâs! Bu ilginç bir şey," dedim. Abbâs: "Evet öyle. Bunun kim olduğunu bilir misin?" dedi. "Hayır," dedim. Abbâs: "Bu, Muhammed b. Abdillah b. Abdülmuttalib, kardeşimin oğludur. Yanındakinin kim olduğunu bilir misin?" dedi. "Hayır," dedim. Abbâs: "O da Ali b. Ebî Tâlib b. Abdülmuttalib'dir. Onların arkasında duran kadının kim olduğunu bilir misin?" dedi. "Hayır," dedim. Abbâs: "O da kardeşimin oğlunun zevcesi Hadîce bint Huveylid'dir." Muhammed bana: "Semanın Rabbi olan Rabbin böyle namaz kılmamızı emir buyurdu," dedi. Allah'a yemin ederim ki yeryüzünde bu dinde bu üç kişiden başka kimse bilmiyorum.

Ebû Küreyb bize şöyle dedi: Yûnus b. Bükeyr bize Muhammed b. İshâk, Kûfe ahalisinden Yahyâ b. Ebi'l-Eş'as el-Kindî, İsmâîl b. İyâs b. Afîf, babası ve dedesinden naklen şöyle dediğini anlattı:

Tüccar bir adamdım. Hac mevsiminde Mekke'ye gittim. Abbâs'a uğradım. Biz yanındayken bir adam namaza durdu. Kâbe'ye yönelmişti. Sonra bir kadın çıktı ve onunla namaza

durdu. Akabinde bir çocuk çıktı ve onunla namaza durdu. Abbâs'a: "Ey Abbâs! Bu nasıl bir dindir, bu dini anlayamadım," dedim. Abbâs: "Bu adam Muhammed b. Abdullah'tır. Muhammed, Allah'ın kendisini bu dinle gönderdiğini ve Kisrâ ve Kayzer hazinelerinin ona açılacağını iddia etmektedir. Bu kadın zevcesi Hadîce bint Huveylid'dir. Ona iman etti. Bu çocuk da amcası Ebû Tâlib'in oğludur. O da ona iman etti." Afîf dedi: "Keşke ben de o gün iman etseydim de dördüncü Müslüman olsaydım."

[312] İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl ve Ali b. Mücâhid'den naklen şöyle anlattı: Seleme dedi ki: Muhammed b. İshâk bana Yahyâ b. Ebi'l-Eş'as -Ebû Ca'fer dedi: Kitabımda başka bir yerde Yahyâ b. el-Eş'as olarak geçmektedir.- İsmâîl b. İyâs b. Afîf el-Kindî -Afîf, Eş'as el-Kindî'nin ana bir kardeşi ve amcasının oğluydu-, babası ve dedesi Afîf'ten naklen şöyle anlattı:

Abbâs b. Abdülmuttalib benim dostumdu. Afîf ticaret amacıyla Yemen'e gider ve ıtriyat satın alarak hac mevsiminde satardı. Bir gün Mina'da Abbâs b. Abdülmuttalib'in yanındayken düzgün edalı bir adam geldi. Abdest aldı ve hakkını verdi. Sonra ayağa kalktı ve namaz kıldı. Ardından bir kadın çıktı ve abdest aldı ve namaza durdu. Sonra yetişkin bir çocuk çıktı ve abdest aldı ve yanında durarak namaz kılmaya başladı. Ben: "Ey Abbâs! Bu adam kimdir?" dedim. Abbâs: "Bu, kardeşimin oğlu Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib'dir. Allah'ın resulü olduğunu iddia etmektedir. Bu da kardeşimin oğlu Ali b. Ebî Tâlib'dir. Onun dinine tâbi olmuştur. Bu kadın da zevcesi Hadîce bint Huveylid'dir. O da onun dinine girmiştir," dedi. Afîf Müslüman olup da din kalbine iyice nüfuz ettikten sonra, "Keşke o zaman dördüncü Müslüman olsaydım," demiştir.

İbn Humeyd bize Îsâ b. Sevâde b. el-Ca'd, Muhammed b. el-Münkedir, Rebîa b. Ebî Abdurrahman, Ebû Hâzım el-Medenî ve el-Kelbî'den şöyle rivayet etti:

Bu zevat, ilk Müslüman Ali'dir ve dokuz yaşındayken Müslüman olmuştur, demişlerdir.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle rivayet etti:

Resulullah'a (sav.) ilk iman eden, onunla ilk namaz kılan ve Allah'tan getirdiklerini tasdik eden erkek Ali b. Ebî Tâlib idi. İman ettiğinde on yaşındaydı. Allah'ın ona bir lütfu da İslam'dan önce Resulullah'ın himayesinde büyümesidir.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh ve Hac- [313]
câc'ın babası Mücâhid b. Cebr'den naklen şöyle anlattı:

Allah nimeti ve keremiyle Ali b. Ebî Tâlib'e ihsanda bulundu. Nitekim Kureyş, büyük bir krizle karşı karşıya kaldığında Ebû Tâlib'in geniş bir aileye sahip olması karşısında Resulullah (sav.), Hâşimoğullarının en varlıklısı olan amcası Abbâs'a: "Kardeşin Ebû Tâlib'in aile fertleri çoktur. İnsanların maruz kaldığı bu kriz de malumundur. Seninle birlikte ona gidelim ve ailesinin geçim külfetine katkıda bulunarak yükünü hafifletelim. Ben erkek çocuklarından birini yanıma alayım. Sen de bir erkek çocuğunu yanına alırsın. Böylelikle onu onların geçim külfetinden kurtaralım." Abbâs: "Olur," dedi ve ikisi Ebû Tâlib'e gittiler. Ona: "İnsanlar içinde bulundukları bu sıkıntıdan kurtuluncaya kadar senin aile yükünü hafifletmek istiyoruz," dediler. Ebû Tâlib: "Bana Akîl'i bırakın da gerisi hakkında dilediğiniz gibi davranabilirsiniz," dedi. Bunun üzerine Resulullah yanına Ali'yi aldı. Abbâs da Ca'fer'i yanına aldı. Ali b. Ebî Tâlib, peygamber olarak gönderilinceye kadar Muhammed'in (sav.) himayesinde kaldı ve ona iman edip tasdik etti. Ca'fer de Müslüman olup ona ihtiyacı kalmayıncaya kadar Abbâs'ın himayesinde kaldı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle anlattı: Bir kısım ilim ehli şöyle naklettiler:

Resulullah (sav.) namaz vakti geldiğinde Mekke'nin dışındaki vadilere gider ve Ali b. Ebî Tâlib de ona refakat ederdi. Resulullah (sav.) bunu amcası Ebû Tâlib, diğer amcaları ve kavminden saklanarak yapıyordu. Resulullah (sav.) ve Ali namazlarını söz konusu yerlerde kılarlardı ve akşam olunca geri dönerlerdi. Bu hâl Allah'ın dilediği kadar devam etti. Sonra bir gün Ebû Tâlib onları namaz kılarlarken buldu. Resulullah'a: "Ey kardeşimin oğlu! Bağlandığın bu din nedir?" diye sordu. Resulullah (sav.): "Ey amcam! Bu din Allah'ın, meleklerinin ve peygamberlerinin dinidir. Aynı zamanda babamız İbrahim'in de dinidir –veya buna benzer bir söz söyledi–. Allah beni bu dinle kullarına elçi olarak gönderdi. Ey amcam, sen benim nasihatime ve davetime herkesten daha layıksın ve davetime

icabet etmek ve bu konuda bana yardım etmekte herkesten daha çok sorumluluk sahibisin -ya da benzer bir ifade kullandı-." Ebû Tâlib şöyle karşılık verdi: "Ey kardeşimin oğlu! Ben dinimi ve atalarımın dinini terk edemem. Ancak, hayatta olduğum müddetçe senin hoşlanmadığın bir duruma maruz bırakılmayacaksın! "[80]

[314] İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Rivayet ederler ki Ebû Tâlib, Ali'ye: "Ey oğlum! Bu üzerinde bulunduğun din nedir?" diye sordu. Ali: "Babacığım! Allah'a ve Resulü'ne inandım ve getirdiklerini tasdik ettim ve onunla namaz kıldım," diye cevap verdi. Ravilerin iddiasına göre Ebû Tâlib, Ali'ye, "Seni ancak hayırlı şeylere davet ettiğine göre ondan ayrılma," demiştir.

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, İbrâhîm b. Nâfi', İbn Necîh ve Mücâhid'den şöyle dediğini nakletti:

Ali on yaşında Müslüman oldu.

Hâris dedi: İbn Sa'd, Vâkıdî'den naklen şöyle dediğini nakletti:

Üstatlarımız Resulullah (sav.) peygamber olduktan bir sene sonra Ali'nin Müslüman olduğu hususunda ittifak içindedir. Ali on iki yıl Müslüman olarak Mekke'de ikamet etmiştir.[81]

* * *

Başka bazı raviler de erkeklerden ilk Müslüman olan Ebû Bekir'dir (ra.), demişlerdir.[82]

Bu rivayetler şöyledir:

80 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/163.

81 Görülüyor ki daha ilk nesilde kimin daha önce Müslüman olduğu hususu ehemmiyet arz etmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de bu hususu önemsemiş ve bir üstünlük sebebi saymıştır. Hz. Ali'nin Müslüman olan ilk erkek olması mantıken akla daha yatkındır. Zira Resulullah (sav.) himayesinde ve onun terbiyesiyle yetişmiştir. Kaldı ki ilk aşamada Resulullah yakın aile fertlerine tebliğde bulunmuştur (çev.).

82 Kimileri de cinsiyet, yaş ve sosyal statü kaydı ekleyerek bir tespit yapmışlardır. Bunlara göre ilk erkeklerden Ebû Bekir, çocuklardan Ali, kadınlardan Hadîce ve kölelerden Zeyd ilk Müslümanlardır. Bu tespitle dört kişi arasında bir öncelikten bahsedilmemiştir. Ancak Hz. Hadîce'nin ilk Müslüman olduğunda bir tartışma yoktur (çev.).

Sehl b. Mûsâ er-Râzî bize Abdurrahman b. Mağrâ, Mücâlid ve Şa'bî'den naklen şöyle anlattı:

Şa'bî: "İbn Abbâs'a, ilk Müslüman kimdir?" diye sordum. Şöyle dedi: "Hassân b. Sâbit'in şu mısralarını duymadın mı?" diye cevap verdi.

Bir güvenilir dostun hatırasını anacak olursan, kardeşin Ebû Bekir'in yaptıklarını unutma.

Peygamberden sonra üzerine aldığı yükle insanların en hayırlısı, en adaletlisi ve en vefalısıdır.

İkincidir, mevcudiyeti övülendir ve peygamberleri tasdik eden ilk kişidir.

Saîd b. Anbese er-Râzî bana Heysem b. Adî, Mücâlid, Şa'bî [315] ve İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet nakletti.

İbn Humeyd bize Yahyâ b. Vâdıh, Heysem b. Adî, Mücâlid ve Şa'bî'den naklen İbn Abbâs'tan benzer bir rivayet anlattı.

Bahr b. Nasr el-Havlânî bize Abdullah b. Vehb, Muâviye b. Sâlih, Ebû Yahyâ, Damre b. Habîb, Ebû Talha, Ebû Ümâme el-Bâhilî ve Amr b. Abese'den[83] naklen şöyle anlattı:

Resulullah'a (sav.) gittim. Ukâz'da idi. Ona: "Ey Allah'ın resulü! Bu dinde kim sana uydu?" diye sordum. O: "Biri hür diğeri de köle olan iki zat: Ebû Bekir ve Bilâl," diye cevap verdi. Anbese: "Bunun üzerine Müslüman oldum ve o zaman kendimi İslam'ın dörtte biri olarak gördüm," dedi.

Abdurrahîm el-Berkî bana Amr b. Ebî Seleme, Sadaka, Nasr b. Alkame, kardeşi, Ebû Âiz ve Cübeyr b. Cübeyr b. Nefîr'den şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Zer ve İbn Abese şöyle diyorlardı:

Kendimi İslam'ın dörtte biri olarak görüyorum. Zira benden önce yalnız Peygamber, Ebû Bekir ve Bilâl Müslüman olmuşlardı. Ebû Zer ve İbn Abese hangisi diğerinden önce Müslüman olduğunu bilmiyorlardı.

İbn Humeyd bize Cerîr, Mugîre ve İbrâhîm'den naklen şöyle anlattı:

İlk Müslüman olan Ebû Bekir'dir.[84]

83 Kaynaklarda Anbese olarak geçmektedir.

84 Bu ifade kayıtsız anlaşılmamalıdır. Zira ittifakla ilk Müslüman Hz. Hadîce'dir (çev.).

Ebû Küreyb bize Vekî', Şu'be ve Amr b. Mürre'den naklen İbrâhîm en-Nehaî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Bekir ilk Müslümandır.

* * *

[316] Bazıları da Ebû Bekir'den önce bir sürü kişi Müslüman olmuştu, demişlerdir.

Bu rivayetler de şöyledir:

İbn Humeyd bize Kinâne b. Cebele, İbrâhîm b. Tahmân, Haccâc b. Haccâc, Katâde, Sâlim b. Ebü'l-Ca'd ve Muhammed b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Babama: "İçinizde ilk Müslüman ola Ebû Bekir miydi?" diye sordum. O: "Hayır, ondan önce elliden fazla kişi Müslüman olmuştu. Ancak onun Müslümanlığı bizimkinden üstündü," dedi.

* * *

Bazıları da erkeklerden ilk iman eden ve Peygamber'e uyan, kölesi Zeyd b. Hârise'dir, demişlerdir.

Bu konuda nakledilen rivayetler şöyledir:

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî ve İbn Ebî Zi'b'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Zührî'ye: "İlk Müslüman olan kimdir?" diye sordum. Zührî: "Kadınlardan Hadîce, erkeklerden de Zeyd b. Hârise'dir," diye cevap verdi.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Mus'ab b. Sâbit, Ebü'l-Esved ve Süleymân b. Yesâr'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

İlk Müslüman olan Zeyd b. Hârise'dir.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed –b. Ömer–, Rebîa b. Osman ve İmrân b. Ebî Enes'ten benzer bir rivayet nakletti.

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdulhakem bana Abdülmelik b. Mesleme, İbn Lehîa, Ebü'l-Esved ve Urve'den şöyle dediğini rivayet etti:

İlk Müslüman olan Zeyd b. Hârise'dir.

İbn İshâk'a gelince, İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Daha sonra Resulullah'ın (sav.) kölesi Zeyd b. Hârise Müslüman oldu. O Ali b. Ebî Tâlib'den sonra Müslüman olan ve [317]
namaz kılan ilk erkektir. Ardından Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe es-Sıddîk Müslüman oldu ve Müslümanlığını açığa vurdu, insanları Allah'a ve Resulü'ne davet etti. Ebû Bekir kavmine ülfet gösteren, yumuşak huylu ve sevimli bir insandı. Kureyş içinde makbul bir kişi olup Kureyş'i en iyi bilendi. Kureyş'in hayırlı ve kötü yönlerini de iyi biliyordu. Güzel ahlaklı ve iyiliksever bir tüccardı. Kavminin insanları çoğu meseleleri için başvurdukları bir kişiydi. Zira bilgili, tecrübeli ve ilişkileri güzeldi. Bu yüzden kavminden güvendiği ve kendisiyle kalkıp oturanları insanları İslam'a davet ediyordu. Bana anlatıldığına göre onun vasıtasıyla Osman b. Affân, Zübeyr b. el-Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Talha b. Ubeydullah Müslüman oldular. Davetine icabet ettiklerinde bu zevatı Resulullah'a (sav.) götürdü. Bu zevat böylece Müslüman oldular ve namaz kıldılar. Bu sekiz insan erken bir dönemde Müslüman oldular ve namaz kılıp Resulullah'ı tasdik ettiler ve Allah'tan getirdiklerine iman ettiler. Ardından diğer insanlar erkek ve kadın olarak art arda İslam'a girdiler. İslam artık Mekke'de açıkça anılıyor ve insanlar onu konuşuyorlardı.

Vâkıdî bu konuda şöyle dedi: Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Vâkıdî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Üstatlarımız, Hadîce bint Huveylid'in ilk Müslüman olduğu hususunda ittifak etmişlerse de Ebû Bekir, Ali ve Zeyd b. Hârise'den hangisinin daha önce Müslüman olduğu hususunda aramızda ihtilaf vardır.

İbn Sa'd dedi: Vâkıdî şöyle dedi: Bu zevattan sonra Müslüman olan beşinci şahıs Hâlid b. Saîd b. el-Âs'tır. Ebû Zer de dördüncü veya beşinci sırada Müslüman olmuştur. Amr b. Abese es-Selmî'nin de dördüncü veya beşinci olarak Müslüman olduğu rivayet edilmektedir. Vâkıdî dedi: Bu son grup hakkında hangisinin daha önce Müslüman olduğunda ihtilaf hâlindeyiz. Bu konuda birçok rivayet vardır. Nitekim ilk üç Müslüman hakkında da son grup hakkında olduğu gibi sıralamada ihtilaf vardır.

[318] Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Mus'ab b. Sâbit ve Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman b. Esved b. Nevfel'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Zübeyr, Ebû Bekir'den sonra Müslüman olmuştu. Bu konudaki sıralamada dördüncü veya beşinciydi.

İbn İshâk'a gelince: O şöyle anlattı: Hâlid b. Saîd b. el-Âs ve zevcesi Huzâalı Emîne bint Halef b. Es'ad b. Âmir b. Beyâde isimlerini zikrettiklerimin dışında kalabalık bir gruptan sonra Müslüman olmuşlar ve ilk Müslümanlardan olmuşlardır.[85]

* * *

Allah, nebisi Hz. Muhammed'i (sav.) peygamber olduktan üç sene sonra peygamberine emir vererek kendisine vahyettiğini açığa vurmasını ve emirlerini insanlara bildirerek onları Allah'a davet etmesini istedi. Şöyle buyurdu: *"Sana emredileni açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir."*[86] Bundan önce –üç sene boyunca ve Allah'a davetini açıklaması emredilene dek– dinini gizliyordu. Bu süreçte Allah ona şu ayeti vahyetmişti: *"Önce en yakın akrabanı uyar. Sana uyan müminlere merhamet kanadını indir. Şayet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan berîyim."*[87]

Ravi dedi: Resulullah'ın (sav.) ashabı namaz kılacak olurlarsa Mekke'nin dışındaki vadilere giderler ve kendilerini kavimlerinden gizlerlerdi. Bir gün Sa'd b. Ebî Vakkâs bir grup sahabi ile Mekke'nin dışında bir vadide namaz kılarlarken müşriklerden bir grup onları gördüler. Onlarla tartıştılar ve yaptıklarından dolayı ayıpladılar. Sonra onlarla kavga ettiler. Sa'd b. Ebî Vakkâs bir devenin çene kemiğiyle bir müşrikin kafasına vurarak kafasını kırdı. Bu İslam döneminde akıtılan ilk kandı.

[319] Ebû Küreyb ve Ebü's-Sâib bize Ebû Muâviye, A'meş, Amr b. Mürre ve Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini nakletti: İbn Abbâs dedi ki:

Bir gün Resulullah (sav.) Safâ Tepesine çıktı ve: "Ey insanlar toplanın!" dedi. Bunun üzerine Kureyş toplandı ve: "Bu

85 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/168.
86 Hicr, 15/94.
87 Hicr, 15/9.

seslenen kimdir?" diye sordular. Muhammed, diye cevap verildi. Muhammed (sav.): "Ey falanca oğulları! Ey Abdülmuttaliboğulları! Ey Abdi Menâfoğulları!" diye seslendi. Bunun üzerine etrafında toplandılar. Onlara şöyle dedi: "Size bu dağın arkasından süvariler çıkacağını haber versem, bana inanır mısınız?" Onlar: "Senin yalan söylediğini görmedik," dediler. Muhammed (sav.): "Ben sizi şiddetli bir azap ile uyarıyorum," dedi. Ebû Leheb: "Kahrolasın! Bunun için mi bizi çağırdın –ya da topladın–?" dedi. Bunun üzerine Allah: "*Ebû Leheb'in elleri kurusun!*" ayetiyle başlayan "Tebbet" suresini vahyetti.

Ebû Küreyb bize Ebû Üsâme, A'meş, Amr b. Mürre ve Saîd b. Cübeyr'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

"*En yakın akrabalarını uyar!*"[88] ayeti nazil olduğu zaman Resulullah (sav.) Safâ Tepesine çıktı ve yüksek sesle: "Toplanın!" dedi. Birbirlerine: "Bu seslenen kimdir?" diye sordular. Muhammed'dir, diye cevap verdiler. Peygamber (sav.): "Ey falan oğulları, ey Abdülmuttaliboğulları, Ey Abdi Menâfoğulları!" diye seslendi. Bunun üzerine toplandılar. Onlara şöyle dedi: "Size bu dağın arkasından süvariler çıkacağını haber versem ne dersiniz? Bana inanır mısınız?" Onlar: "Yalan söylediğini görmedik," dediler. Peygamber (sav.): "Ben sizi şiddetli bir azap ile uyarıyorum," dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb: "Kahrolasın! Bunun için mi bizi topladın?" dedi ve kalktı. Ardından da "*Ebû Leheb'in elleri kurusun!*" suresi nazil oldu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdulgaffâr b. el-Kâsım, Minhâl b. Amr, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdülmuttalib ve Abdullah b. Abbâs'tan naklen Ali b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini anlattı:

"*En yakın akrabalarını uyar!*" ayeti nazil olduğunda Resulullah (sav.) beni çağırdı ve bana şöyle dedi: "Ey Ali! Allah bana en yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. Bu yüzden [320] üzüldüm. Zira biliyorum ki bu daveti onlara ne zaman yapsam onlardan hoşlanmayacağım bir karşılık göreceğim. Bu sebeple sessiz kaldım. Bunun üzerine Cebrail bana geldi ve: 'Ey Muhammed! Sana emredileni yapmazsan Rabbin sana azap eder,' dedi. Bize bir sâ' yemek yap ve ona koyun etini ekle

88 Şuarâ, 26/214.

ve büyük bir bardağa süt doldur. Sonra Benî Abdülmuttalib'i topla, onlarla konuşayım ve onlara bana bildirilen emirleri tebliğ edeyim," dedi. Bunun üzerine bana verdiği emri yerine getirdim ve Benî Abdülmuttalib'i davet ettim. O gün kırk kişi civarında idiler. İçlerinde Resulullah'ın amcaları Ebû Tâlib, Hamza, Abbâs ve Ebû Leheb vardı. Geldiklerinde bana hazırladığım yemeği getirmemi söyledi. Yemeği getirdim. Yemeği koyduğumda Resulullah (sav.) uzun bir et parçasını aldı ve onu parçalara ayırarak tabağın kenarlarına bıraktı. Sonra Allah'ın adıyla buyurun, dedi. Davetliler iştahları kalmayana kadar yediler ve karınlarını doyurdular. Onların ellerinin izi yemekte görünüyordu. Allah'a yemin ederim ki her biri tek başına hazırladığım yemeği bitirebilirdi. Sonra misafirleri içir, dedi. Büyük kadehi getirdim. Davetliler içtiler, hepsi kana kana içtiler. Allah'a yemin ederim ki her biri tek başına o içeceği bitirebilirdi. Resulullah söze başlamak üzereydi ki Ebû Leheb: "Görüyorum ki ev sahibi sizi nasıl da büyüledi!" dedi. Bunun üzerine Resulullah konuşmaktan vazgeçti ve davetliler dağıldı. Resulullah (sav.): "Ey Ali! Yarın için hazırlan. Adamın söylediklerini duydun. Konuşmama fırsat vermedi ve davetliler dağıldı. Yaptığın yemek kadar tekrar yemek yap ve onları topla," dedi.

Ali dedi: Yemeği hazırladım ve onları topladım. Resulullah bana yemeği misafirlere ikram etmemi söyledi. Yemeği önlerine koyunca Resulullah önceki davette yaptığı gibi eti parçalara ayırarak tabağın kenarlarına dağıttı. Doya doya ve iştahları kalmayıncaya kadar yediler. Sonra, "Onlara içecek ikram et," dedi. Tekrar o büyük kadehi getirdim ve kana kana içtiler. Akabinde Resulullah (sav.) konuştu. Şöyle dedi: "Ey Benî Ab-
[321] dülmuttalib! Vallahi Araplar içinde hiçbir genç kavmine benim getirdiğimden daha hayırlı bir şey getirmiş değildir. Ben size dünya ve ahiretin en hayırlı şeyini getirdim. Allah bana bu hayırlı işe sizi davet etmemi emretti. Hanginiz bu konuda bana destek vermek, hanginiz bu işte benim kardeşim, vasim ve halefim olmak ister?" dedi. Ali dedi: Hepsi sustu. Ben, hepsinden daha genç, gözleri daha berrak, karnı daha büyük ve

bacakları daha ince biri olarak: "Ey Allah'ın peygamberi, ben varım ve bu işte senin vezirin olurum," dedim. Bunun üzerine Resulullah eliyle boynumu tuttu ve "Bu içinizde benim kardeşim, vasim ve halefimdir. Onun sözünü dinleyin ve ona itaat edin," dedi. Bunun üzerine hazirûn gülerek ayağa kalktılar ve Ebû Tâlib'e: "Sana oğlunu dinlemeni ve ona itaat etmeni emretti," dediler.

Zekeriyâ b. Yahyâ ed-Darîr bana Affân b. Müslim, Ebû Avâne, Osman b. el-Mugîre, Ebû Sâdık ve Rebîa b. Nâcid'den naklen şöyle anlattı:

Bir adam Ali'ye (as.): "Ey Müminlerin Emîri! Amcan varken amcan oğluna nasıl vâris oldun?" diye sordu. Ali üç kere, "Benden alın," dedi. Nihayet onlar pür dikkat kesilince şöyle anlattı: Resulullah, Benî Abdülmuttalib'i topladı –ya da davet etti– hepsi hazır bulundu. Onlara henüz yaşı ilerlememiş bir hayvanın etini ve bir *fîrk*[89] içecek ikram etti. Onlara bir müd[90] yiyecek de takdim edilmişti. Doyasıya yediler. Ancak yemek eksilmemiş gibi duruyordu. Sonra bardakların getirilmesini istedi. Hepsi kana kana içtiler ve hiç içilmemiş veya eksilmemiş gibi duruyordu. Akabinde şöyle buyurdu: "Ey Benî Abdülmuttalib! Özelde size ve genelde bütün insanlara gönderildim. Bu din hakkında izlenimleriniz olmuştur. Sizden kim kardeşim, vasim ve vârisim olmak üzere bana biat etmek ister." Ancak hiç kimse buna yanaşmadı. Ben –en küçükleri olduğum hâlde– ayağa kalktım. Bana, otur, dedi. Üç kere tale- [322]
bini iletti ve her defasında ben ayağa kalktım ve o bana otur, dedi. Üçüncüsünde elini elime kavuşturdu ve böylece amcam oğluna vâris oldum.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Amr b. Ubeyd ve Hasan b. Ebî Hasan'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

"*En yakın akrabalarını uyar!*" ayeti Resulullah'a (sav.) nazil olduğunda Ebtah'ta ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Benî Abdülmuttalib! Ey Benî Abdi Menâf, ey Benî Kusay –sonra Kureyş kabilesini boy boy zikrederek hepsine seslendi–. Sizi Allah'a davet ediyorum ve azabıyla uyarıyorum."

89 Fırk büyük süt kabı ve ölçeği.
90 Bir çeşit ölçek olup iki rıtla tekabül eder. Bir rıtl da on iki ukiyedir.

Hâris bize İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Câriye b. Ebî İmrân, Abdurrahman b. el-Kâsım ve babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Allah'ın kendisine bildirdiği vahyi açıkça duyurması, emirlerini onlara bildirmesi ve onları Allah'a davet etmesi için Resulullah'a (sav.) emir verildi. Peygamber olduktan sonra üç yıl boyunca ve kendisine davetini açığa vurması emredilinceye kadar davetini gizlice yapıyordu.[91]

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Allah'ın emirlerini açığa vurdu ve kavmini açıkça İslam'a davet etti. Bana anlatıldığına göre buna rağmen kavmi ondan uzak durmadı ve onu reddetmediler. Ancak putlarını eleştirip onları ayıpladıktan sonra Allah'ın inayetiyle İslam'a mazhar olanları hariç onu reddettiler ve karşı durmak ve düşmanlık yapmak üzere ittifak ettiler. Bu ittifakın dışında kalanlar da az sayıda olup kendilerini gizliyorlardı. Amcası Ebû Tâlib onu korudu ve onu savunarak âde-
[323] ta onun için bir kalkan oldu. Resulullah (sav.) Allah'ın emri doğrultusunda hareket etmeye ve emirlerini açığa vurmaya devam ederek hiçbir şey onu bu istikametten geri çevirmedi. Kureyş, Resulullah'ın (sav.) onları terk etmek ve ilahlarını ayıplamak gibi hoşlanmadıkları hususlarda kendilerini hoşnut edecek bir adım atmadığını ve Ebû Tâlib'in de onu himaye edip savunduğunu ve âdeta onun için bir kalkan olup kendilerine teslim etmediğini görünce Kureyş'in eşrafından bazı şahıslar Ebû Tâlib'in yanına gittiler. Bunlar Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebü'l-Buhterî b. Hişâm, Esved b. el-Muttalib, Velîd b. el-Mugîre, Ebû Cehil b. Hişâm, Âs b. Vâil, Nebih b. Haccâc ve Münebbih b. Haccâc'tır –ya da bunlar, gidenlerden bir kısmıdır.– Bunlar Ebû Tâlib'e: "Kardeşinin oğlu, bizim ilahlarımız hakkında kötü sözler söyledi, dinimizi ayıpladı, bizi ahmaklıkla nitelendirdi, atalarımızı dalalet ehli diye vasıflandırdı. Onu bize karşı sergilediği bu tavırdan alıkoyacaksın ya da bizi onunla baş başa bırakacaksın. Zira sen de bizimle aynı şekilde ona muhalifsin. Seni de onun şerrinden kurtaralım," dediler. Ebû Tâlib onlara nazik sözlerle karşılık verdi ve gü-

91 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/199.

zel bir şekilde geri gönderdi. Böylece Ebû Tâlib'in yanından ayrıldılar. Resulullah (sav.) yoluna devam etti ve Allah'ın dinini açıkça savundu ve insanları dinine davet etti. Sonra aralarındaki ihtilaf şiddetlendi ve aradaki ayrılık daha da büyüdü, birbirlerine duydukları kin ve garaz arttı. Kureyş, kendi aralarında Resulullah'ı artık daha çok çekiştiriyor, burukluklarını ifade ediyor ve birbirlerini ona karşı tahrik ediyorlardı. Bir kez daha Ebû Tâlib'e gittiler. Ona şöyle dediler: "Ey Ebû Tâlib! Sen yaşça bizden büyüksün ve bizim nezdimizde şerefin ve özel bir konumun var. Senden kardeşinin oğlunu susturmanı istedik, onu bize karşı hareket etmekten alıkoymadın. Vallahi artık atalarımıza sövülmesine, akılsızlıkla suçlanmamıza ve ilahlarımıza sövülmesine sabretmeyeceğiz. Onu bize karşı ya durduracaksın ya da ona ve sana karşı harekete geçecek ve iki taraftan biri bertaraf olacaktır. Ya da buna benzer şeyler söylediler ve yanından ayrıldılar. Kavminin ondan yüz çevirmesi ve ona düşmanlığı Ebû Tâlib'e ağır gelmişti. Ancak Resulullah'ı (sav.) onlara teslim etmeye veya onu kendi kaderiyle baş başa bırakmaya da kalbi razı değildi.

Muhammed b. Hüseyin bana Ahmed b. el-Mufaddal ve Esbât ve Süddî'den naklen şöyle anlattı:

Aralarında Ebû Cehil b. Hişâm, Âs b. Vâil, Esved b. Abdi Ya- [324]
gûs gibi Kureyş'in yaşlı ve belli başlı büyüklerinden bir grubun bulunduğu bir Kureyş grubu bir araya gelerek birbirlerine dediler ki: Birlikte Ebû Tâlib'e giderek Muhammed hakkında onunla konuşalım. Bize insaflı davransın ve Muhammed'e ilahlarımıza sövmemesini söylesin, biz de Rabbine ibadet etmesine müsaade edelim. Zira korkarız ki bu ihtiyar ölürse ve elimizden bir kaza çıkarsa Araplar, amcası hayattayken ona dokunmamışken, ölünce ona musallat oldular," diye bizi ayıplayacaklar.

Süddî dedi: Bunun üzerine Muttalib adında bir arkadaşlarını Ebû Tâlib'e gönderdiler. Adam ona: "Bu zevat kavminin büyükleridir. Seninle görüşmek isterler," dedi: Ebû Tâlib ona: "Onları getir," dedi. Heyet huzuruna girince ona: "Ey Ebû Tâlib! Sen büyüğümüz ve liderimizsin. Kardeşinin oğluyla ara-

mızda adil davran. O bizim ilahlarımıza sövmesin biz de Rabbine ibadet etmesine müsaade edelim," dediler.

Ravi dedi: Bunun üzerine Ebû Tâlib ona haber göndererek gelmesini istedi: Resulullah (sav.) yanına varınca Ebû Tâlib şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Bunlar kavminin büyükleri ve ileri gelenleridir. Seninle uzlaşmak istiyorlar. Onların ilahlarına kötü söz söylememen karşılığında Rabbine serbestçe ibadet etmeni teklif ediyorlar." Resulullah (sav.): "Ey amcam! Onları ilahlarından daha hayırlı olana davet etmeyeyim mi?" dedi. Ebû Tâlib: "Onları neye davet ediyorsun?" diye sordu. Resulullah (sav.): "Onları bir söze davet ediyorum ki Araplar onunla onlara boyun eğecek ve Acemler de onların hâkimiyetine girecek," diye cevap verdi. Bunun üzerine içlerinden Ebû Cehil şöyle dedi: "Bu söz nedir? Yemin ederim ki onu hatta onun gibi on sözü söylemeye hazırız," dedi. Resulullah (sav.): "*Lâ ilâhe illallah*, diyeceksin," dedi: Bunun üzerine tepki göstererek dağıldılar. (Dağılmadan) şöyle dediler: "Başka bir şey söyle," dediler. Peygamber (sav.): "Güneşi getirip elime verseniz de sizden başka bir şey istemem," dedi. Ravi dedi: Grup kızgın bir şekilde kalktılar ve oradan ayrılarak şöyle dediler: Vallahi sana ve bunları sana emreden ilahına söveceğiz. "*Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, ilahlarımıza bağlılıkta direnin, sizden istenen budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır.*"[92]

[325] Sonra amcasına döndü. Amcası ona: "Ey kardeşimin oğlu! Onlara karşı aşırı bir tavır içinde olmadın," dedi. Bunun üzerine Resulullah amcasına yöneldi ve şöyle dedi: "Bir söz söyle, kıyamet gününde sana şahitlik yapayım. *Lâ ilâhe illallah*, de." Ebû Tâlib: "Araplar, ölümden korktu," diye ayıplamasalar sana bu sözü söylerdim. Bu sebeple büyüklerin dini üzerindeyim," dedi. Bunun üzerine şu ayet indi: "*Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin, bilakis Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete nail olacak olanları en iyi O bilir.*"[93]

92 Cin, 72/6-7.
93 Kasas, 28/56.

Ebû Küreyb ve İbn Vekî' bize Ebû Üsâme, A'meş Abbâd ve Saîd b. Cübeyr'den naklen şöyle anlattılar: İbn Abbâs dedi:

Ebû Tâlib hastalandığı zaman aralarında Ebû Cehil'in de bulunduğu bir grup Kureyşli yanına gittiler. Ebû Cehil ona: "Kardeşinin oğlu bizim ilahlarımıza sövüyor ve şunları şunları yapıyor ve şöyle şöyle söylüyor. Ona haber gönderip de onu bu şeylerden menetsen!" dedi. Bunun üzerine Ebû Tâlib ona haber gönderdi. Peygamber (sav.) geldi. İçeri girdiğinde Ebû Tâlib ile aralarında bir kişilik oturacak yer vardı. Ebû Cehil Peygamber'in (sav.) Ebû Tâlib'in yanında oturması hâlinde ona daha hassas ve yumuşak davranmasından endişe ederek yerinden kalktı ve oraya oturdu. Resulullah (sav.) amcasına yakın bir yer bulamadığı için kapının yanında oturdu. Ebû Tâlib ona şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Kavmin neden senden şikâyetçidir? Onlar senin onların ilahlarına sövdüğünü ve şöyle şöyle dediğini söylüyorlar." Ravi dedi: Daha başka birçok şey söylediler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) konuştu. Şöyle dedi: "Ey amcam, ben onlardan bir kelimeyi söylemelerini istiyorum. Bunu söylerlerse Araplar onlara boyun eğecek ve Acemler onlara haraç ödeyecekler." Onlar bu söz karşısında endişeye kapıldılar ve hepsi bir ağızdan, "Yemin ederiz ki on kelime de olsa söyleriz. Bu kelime nedir?" dediler. Ebû Tâlib: "Ey kardeşimin oğlu! Bu kelime nedir?" dedi. Resulullah (sav.): "*Lâ ilâhe illallah*," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine grup endişe içinde ve elbiselerini silkerek ayağa kalkıp gittiler. Şöyle diyorlardı: "İlahları tek ilah mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir." [326] Ravi dedi: Vahiy bu söz üzerine "*Bunlar henüz azabımı tatmadılar,*"[94] ayetine kadar indi. Rivayetin lafzı Ebû Küreyb'e aittir.

* * *

Söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Ya'kûb b. Utbe b. el-Mugîre b. Ahnes'ten şöyle rivayet etti: Mugîre'nin anlattığına göre Kureyş, Ebû Tâlib'e bu taleplerini yaptıkları zaman Ebû Tâlib, Resulullah'a (sav.) gelmesi için haber gönderdi. Gelince ona:

94 Sâd, 38/8.

"Ey kardeşimin oğlu! Kavmin bana geldiler. Bana şöyle şöyle dediler. Beni ve kendini düşün. Bana takatim üstünde yük yükleme," dedi. Resulullah (sav.) amcasının kendisi hakkında yeni ve farklı bir tavır içinde olduğunu ve kendisini kaderiyle baş başa bırakıp hasımlarına teslim edeceğini veya ona destek vermekte ve yanında durmakta güçsüz kaldığını düşündü. Bu yüzden şöyle dedi: "Ey amcam! Güneşi sağ elime ayı da sol elime verseler yine de bu davadan vaz geçmem. Allah ya bu dini üstün kılacak veya onun uğrunda canımı vereceğim." Resulullah (sav.) bu durum karşısında hisleri incindi ve gözyaşları aktı. Kalkıp gidince Ebû Tâlib ona: "Ey kardeşimin oğlu! Gel," dedi. Resulullah gelince ona şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Git ve dilediğini söyle, Allah'a yemin ederim ki seni kimseye teslim etmeyeceğim."

Ravi dedi: Daha sonra Kureyş Ebû Tâlib'in Resulullah'ı kaderiyle baş başa bırakmayı ve onu teslim etmeyi reddettiği, bu konuda onlarla ayrı konumlarda yer aldığı ve düşmanca bir tavır takınmayı kararlaştırdığını anlayınca, anlatıldığına
[327] göre Umâre b. el-Velîd b. el-Mugîre aracılığıyla ona yaklaşmayı deneyerek dediler ki: "Ey Ebû Tâlib! İşte Umâre b. el-Velîd! Kureyş'in en kahraman, en şuurlu ve en yakışıklı gencidir. Onu yanına al. Aklı ve yardımı senin olsun. Onu evlat edin, o senin olsun. Kardeşinin oğlunu da bize ver. Zira o senin ve atalarının dinine muhalefet etmiş, kavminin birliğini bozmuş ve onları ahmaklıkla suçlamıştır. O nedenle onu öldürelim! Bir adama karşılık bir adam." Ebû Tâlib: "Ne kötü pazarlık! Bana oğlunuzu vereceksiniz onu besleyeceğim, buna karşı oğlumu size vereceğim siz de onu öldüreceksiniz. Bu teklif asla kabul edilemez," dedi. Bunun üzerine Mut'im b. Adî b. Nevfel: "Ey Ebû Tâlib! Vallahi, kavmin sana insaflı davrandı ve senin de hoşlanmadığın bir durumdan kurtulmak için gayret içinde hareket ettiler. Buna rağmen onların hiçbir teklifini kabul etmek istemediğini görüyorum," dedi. Ebû Tâlib, Mut'im'e: "Vallahi, bana insaflı davranmadılar. Sen beni bırakıp onlara destek olmaya karar vermişsin. Senin elinden geleni ardına koyma," dedi veya bu manada bir cevap verdi.

Ravi dedi: Bunun üzerine durum zora girdi. Savaş tehditleri kızıştı ve taraflar birbirlerine meydan okudular ve karşı karşıya geldiler.

İbn İshâk dedi: Bu meydan okumadan sonra Kureyş içlerinde Resulullah (sav.) ile Müslüman olmuş olan sahabiler üzerine giderek onlara işkence yapmaya ve onları dinlerinden çıkarmaya çalıştılar. Allah, Resulü'nü, amcası Ebû Tâlib ile onlardan korudu. Kureyş'in yaptıklarını görünce Ebû Tâlib Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e çağrıda bulunarak kendisi gibi Resulullah'ı (sav.) korumalarını ve onun yanında durmalarını istedi. Bunun üzerine etrafında toplandılar ve yanında durarak Resulullah'ı (sav.) koruma hususundaki davetine –Ebû Leheb hariç– icabet ettiler. Ebû Tâlib akrabalarının bu sevindirici ve ciddi duruşlarını ve ona sarılmalarını görünce, gö- [328]
rüşlerinde sebat etmeleri için onları övmeye ve Resulullah'ın (sav.) faziletlerini ve onların içindeki konumunu onlara hatırlatmaya başladı. Bundan maksadı Allah Resulü'nü korumak için azimlerini kuvvetlendirmekti.

* * *

Ali b. Nasr b. Ali el-Cehdamî ve Abdulvâris b. Abdussamed b. Abdulvâris bize anlattılar. Ali b. Nasr şöyle dedi: Abdussamed b. Abdulvâris bize anlattı. Abdulvâris ise şöyle dedi: Babam bana Ebân el-Attâr, Hişâm b. Urve ve Urve'den naklen şöyle rivayet etti: Urve, Abdülmelik b. Mervân'a şöyle yazdı:

Resulullah (sav.) Allah tarafından kendisine indirilen hidayet ve nura kavmini davet edince başlangıçta tağutlarını eleştirmeyinceye kadar kendisinden uzak durmadılar ve onu dinlemeye yatkındılar. Ayrıca Tâif'ten gelen Kureyşli bazı varlıklı kişiler de Resulullah'ın davetine karşı çıkmış, ona karşı sert bir muhalefet içinde olmuş, kendilerine söylediklerini reddetmiş ve kendilerine itaat edenleri ona karşı kışkırtmışlardı. Bu sebeple Allah'ın korudukları az sayıdaki insanlar dışında insanların çoğu ondan uzaklaşmışlardı. Resulullah (sav.) bir müddet böyle bekledi. Sonra reisleri, oğullarından, kardeşlerinden ve kabile mensuplarından Resulullah'a (sav.) itaat edenleri saptırmaya ve fitneye düşürmeye karar verdiler. Bu Resulullah'a (sav.) uyanlarla Müslümanlar için sarsıntısı

şiddetli bir fitneydi. Kimisi bu fitneye kandı, kimisini de Allah korudu. Müslümanlara bunlar reva görülünce Resulullah (sav.) onlara Habeşistan'a gitmelerini söyledi. O sırada Habeşistan'da iyi bir kral vardı. Onun topraklarında kimseye zulmedilmezdi. Onun salih bir kişi olduğu hakkında yaygın bir kanaat vardı. Kureyş bu topraklarda ticaret yapar ve burada bol kazanç ve rızık elde ederlerdi. Ayrıca emniyetli bir yerdi
[329] ve güzel bir ticaret merkeziydi. Bu sebeple Mekke'de baskıya maruz kalınca ve fitneye maruz kalmalarından endişe edince Resulullah onlara oraya gitmelerini emretti. Resulullah (sav.) ise Mekke'de kaldı ve birkaç yıl bekledi. Müşrikler Müslüman olanlara şiddet uyguluyorlardı.

Ancak İslam orada yayılmaya başladı ve eşrafından bazı kimseler de İslam'a girdiler.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Habeşistan'a hicret edenlerin sayısı hakkında ihtilaf edilmiştir. Bu birinci hicrettir.

Bazıları bunlar on bir erkek ve dört kadın idi, demişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Hâris bize İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Yûnus b. Muhammed ez-Zaferî, babası ve yakınlarından bir adam, Ubeydullah b. Abbâs el-Hüzelî ve Hâris b. Fudayl'den naklen şöyle rivayet etti: Birinci hicrete çıkanlar gizlice ayrılmışlardı. Bunlar on bir erkek ve dört kadın idiler. Şuaybe'ye varmışlardı. Aralarında bineği olan ve yaya olanlar vardı. Allah'ın yardımıyla vardıkları sırada iki ticaret gemisine rast geldiler. Onları yarım dinar karşılığında Habeşistan'a taşıdılar. Hicretleri receb ayında ve Resulullah'ın (sav.) peygamberliğinin beşinci yılında gerçekleşmişti. Kureyşliler onların izini takip ederek sahile kadar gittiler. Ancak gemiye bindiklerinden onlara ulaşamadılar.

Onlar şöyle dediler: Habeşistan topraklarına vardık. Hayırlı komşularla karşılaştık ve dinimiz konusunda emniyete kavuştuk ve hiçbir eziyete maruz kalmadan ve hoşlanmadığımız bir söz işitmeden Allah'a ibadet ettik.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Yûnus b. Muhammed, babası ve Abdülhamîd'den naklen Muhammed b. Yahyâ b. Habbân'ın şöyle dediğini rivayet ettiler: [330]

Kadın ve erkek muhacirlerin isimleri şöyledir: Osman b. Affân ve zevcesi Resulullah'ın (sav.) kızı Rukayye, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa ve zevcesi Sehle bint Süheyl b. Amr, Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid b. Esed, Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Abdüddâr, Abdurrahman b. Avf b. Abdi Avf b. el-Hâris b. Zühre, Ebû Seleme b. Abdulesed b. Hilâl b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm, Osman b. Mazûn el-Cumahî, Benî Adî b. Ka'b'ın müttefiki –Anze'den değil– Anz b. Vâil'den Âmir b. Rebîa el-Anzî ve zevcesi Leylâ bint Ebî Hasme, Ebû Sebre b. Ebî Rühm b. Abduluzzâ el-Âmirî, Hâtıb b. Amr b. Abdi Şems, Benî Hâris b. Fihr'den Süheyl b. Beydâ ve Benî Zühre'nin müttefiki Abdullah b. Mes'ûd.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bazıları da şöyle demişlerdir: Habeşistan'a hicret eden ve oraya intikal eden Müslümanlar küçük çocukları ve orada doğan bebekleri hariç, seksen iki erkek idiler.[95] Ammâr b. Yâsir de bunların içinde midir? Bu şüphelidir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.), kendisi Allah'ın ve amcası Ebû Tâlib'in himayesinde afiyet ve emniyet içinde yaşarken ashabının fitne ve sıkıntılara maruz kaldığını ve onları bu sıkıntı ve fitneden koruyamadığını görünce onlara: "Allah sizin için bir çıkış yolu ihsan edinceye kadar Habeşistan'a gitseniz. Zira orada yanında hiç kimseye zulmedilmeyen bir kral vardır. Orası iyilik ve doğruluk diyarıdır," dedi. Bunun üzerine Resulullah'ın (sav.) ashabı olan Müslümanlar fitneden korunmak ve dinleriyle Rablerine yönelmek üzere Habeşistan'a hicret ettiler. Bu, İslam'da ilk hicretti. Müslümanlardan ilk hicret edenlerden bir [331]

95 Burada erkek kelimesi kişi yerine kullanılmıştır. Zira bu muhacirler içinde kadınlar da vardır (çev.).

kısmı şunlardır: Benî Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menâf'tan Osman b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye ve zevcesi Resulullah'ın (sav.) kızı Rukayye, Abdi Şems ve Benî Âmir b. Lüey'den Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdi Şems b. Abdi Menâf ve zevcesi Sehle bint Süheyl b. Amr, Benî Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay'dan Zübeyr b. el-Avvâm.

İbn İshâk, Vâkıdî'nin zikrettiği grubun isimlerini saydı. Ancak şu ifadeyi kullandı: "Benî Âmir b. Lüey b. Gâlib b. Fihr Ebû Sebre b. Ebî Rühm b. Abdiluzzâ b. Ebî Kays b. Abdi Vüd b. Nasr b. Mâlik b. Hisl b. Âmir b. Lüey'den." Bir rivayete göre de, Ebû Hâtıb b. Amr b. Abdi Şems b. Abdi Vüd b. Nasr b. Mâlik b. Hisl b. Âmir b. Lüey'dir. Rivayete göre bu zat, Habeşistan'a giden ilk kişidir. İbn İshâk bu grubu on kişi olarak kabul etmiş ve bunların Habeşistan'a giden ilk kafile olduklarını söylemiştir.

Ravi dedi: Ondan sonra Ca'fer b. Ebî Tâlib, Mekke'den çıktı ve ardından Müslümanlar peyderpey hicret ederek Habeşistan'a yerleştiler. Artık orada ikamet ediyorlardı. Bunların bir kısmı aileleriyle birlikte, bir kısmı da tek başına hicret ettiler. Sonra zikrettiğim on kişinin de içinde olduğu seksen iki erkeği saydı. Bunların bir kısmı ailesi ve evlatlarıyla beraberdi. Bir kısmının da orada çocukları oldu. Bir kısmının da ailesi yanında yoktu.[96]

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah'ın (sav.) ashabından bazıları Ha-
[332] beşistan'a muhacir olarak gidince Resulullah (sav.) insanları gizli ve açık şekilde Allah'a davet ederek Mekke'de ikamet etmeye devam ediyordu. Allah, amcası Ebû Tâlib ve aşiretinden çağrısına icabet edenlerin desteğiyle onu koruyordu. Kureyş bu şartlarda ona zarar veremeyeceğini görünce onu sihirbazlık, kehanet ve delilikle suçladılar. Şair olduğunu söylediler. Sözünü dinleyeceklerinden endişe ettiklerini ondan uzak tutmaya çalışıyorlardı. O esnada Resulullah'a karşı çok aşırı bir husumet ve kin besliyorlardı. Bu meyanda İbn Humeyd bize

96 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/204.

Seleme, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Urve b. ez-Zübeyr, babası Urve ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan şöyle rivayet etti: Urve dedi: Abdullah'a: "Kureyş'in Resulullah'a (sav.) karşı güttüğü en hasmane tavrıyla ilgili nelere şahit oldun?" diye sordum. Şöyle dedi: Bir gün eşrafları Hicr'de toplanmışlardı. Ben de oradaydım. Resulullah'tan (sav.) bahsettiler ve: "Bu adama karşı o kadar sabırlı davrandık ki başka hiçbir zaman bu kadar sabırlı davranmadık. Bizi akılsızlıkla suçladı, atalarımıza sövdü, dinimizi tahkir etti, birliğimizi bozdu ve ilahlarımıza sövdü. Bu büyük suçlara rağmen ona karşı sabırlı davrandık," dediler veya bu manada konuştular.

Onlar oradayken Resulullah göründü ve yürüyerek Hacerülesved'i selamladı. Yanlarından geçince ona laf attılar. Onun teessürü yüzünde görünüyordu. Sonra gitti. Akabinde tekrar yanlarından geçerken ona yine laf attılar. Üzüntüsü yüzünden okunuyordu. Yine gitti. Üçüncü kez yanlarından geçti ve tekrar ona laf attılar. Bunun üzerine durdu ve: "Ey Kureyş topluluğu! Beni duyuyor musunuz? Ruhum kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki size helak olmayı vadediyorum," diye buyurdu. Ravi dedi: Bu sözü grubu âdeta çarptı. İçlerinde herkes âdeta başına bir yırtıcı kuş konmuş gibiydi. Hatta en çok ona karşı söz söyleyen bile ona en yumuşak ve nazik sözlerle hitap ediyor ve: "Ey Ebü'l-Kâsım! Alicenaplığınla karşıla, zira hiçbir zaman bir cahil gibi davranmadın," diyordu.

Ravi dedi: Bunun üzerine Resulullah (sav.) ayrıldı. Ertesi [333]
gün tekrar Hicr'de toplandılar. Ben de aralarındaydım. Birbirlerine: "Ona yaptıklarınızı ve onun size yaptığını düşündünüz mü? Size karşı hoşlanmadığınız biçimde karşılık verince ondan vazgeçtiniz," dediler. Derken Resulullah (sav.) göründü. Hep birden ona karşı hareketlendiler ve onun etrafını kuşatarak ilahları ve dinleri aleyhinde söylediğini duydukları sözleri hatırlatarak, sen şöyle şöyle diyormuşsun, diye söylediler. Resulullah (sav.): "Evet, bunları söylüyorum," diye karşılık verdi. Ravi dedi: Bunun üzerine onlardan biri elbisesinin yakasından tutarak onu çekiştirdiğini gördüm. Ebû Bekir Sıddîk kalktı ve ağlayarak, "Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı

öldürecek misiniz?" diye tepki gösterdi. Bunun üzerine onu bırakıp gittiler. Bu olay Kureyş'in ona yaptığını gördüğüm muamelenin en kabasıydı.

Yûnus b. Abdula'lâ bize Bişr b. Bekir, Evzâî, Yahyâ b. Ebî Kesîr ve Ebû Seleme'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Abdullah b. Amr'a: "Kureyş'in Resulullah'a (sav.) yaptığına şahit olduğun en kaba muameleyi anlatır mısın?" dedim. Abdullah: "Resulullah (sav.) ve Ukbe b. Ebî Muayt, Kâbe'nin yanında karşılaştılar. Ukbe, Resulullah'ın (sav.) elbisesini boynuna dolayarak boğarcasına sıktı. Bunun üzerine Ebû Bekir arkasından omuzunu tutarak onu itti ve şöyle dedi: "*Rabbim Allah dediği için bir adamı öldürecek misiniz?*" ve "*Allah haddi aşan ve yalancı olan kimseleri hidayete erdirmez,*"[97] cümlesine kadar ayeti okudu.

İbn İshâk dedi: Esleme'den hafızası güçlü bir adam bana şöyle anlattı: Ebû Cehil b. Hişâm, Safâ'da otururken Resulullah'ın (sav.) yanından geçti. Onun dinine hoşlanmayacağı küçümseyici hakaretlerde bulundu. Ancak Resulullah ona bir şey söylemedi. Cüd'ân et-Teymî'nin cariyesi Safâ üzerin-
[334] deki evinde bu sözleri duymuştu. Akabinde Ebû Cehil oradan ayrıldı ve Kâbe'nin yanındaki Kureyş sohbet yerine geldi ve oradakilerle oturdu. Çok geçmeden Hamza b. Abdülmuttalib yayını kuşanmış vaziyette avdan döndü. Mahir bir avcıydı ve arada bir ava çıkardı. Avdan dönünce eve uğramadan Kâbe'ye uğrar ve tavaf ederdi. Bunları yaparken yanından geçtiği Kureyş sohbet meclislerinin yanında bir süre için durur ve onlarla konuşurdu. Kureyş'in en kalender ve en yürekli insanıydı. Cariyenin yanından geçtiğinde Resulullah (sav.) eve dönmüştü. Cariye ona: "Ey Ebû Umâre! Sen gelmeden biraz önce kardeşinin oğlu Muhammed'in Ebü'l-Hakem b. Hişâm'dan gördüğü hakareti görseydin! Muhammed burada oturuyordu Ebü'l-Hakem onu görünce ona sövdü, ona hakaret etti ve hoşlanmayacağı şekilde ona davrandı. Sonra ayrıldı ve Muhammed ona bir şey söylemedi.

97 Mü'min, 40/28.

Ravi dedi: Hamza çok öfkelenmişti. Zira Allah onu izzetinefis sahibi bir kişi olarak yaratmıştı. Süratle ve hiçbir yerde durmadan her zamanki gibi Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Ebû Cehil ile karşılaşırsa ona gereken karşılığı vereceğini düşündü. Mescide girince Ebû Cehil'in insanlarla oturmakta olduğunu gördü. Ona doğru yöneldi ve başında durdu. Sonra yayını kaldırıp başına indirdi. Çok kötü şekilde kafasını kırdı ve şöyle dedi: "Ona sövüyorsun öyle mi? Ben de onun dinindeyim ve onun söylediklerini ben de söylüyorum. Yüreğin varsa o sözleri bana da söyle." Bunun üzerine Benî Mahzûm erkekleri Hamza'ya karşı Ebû Cehil'e yardım etmeye kalktılar. Ancak Ebû Cehil: "Ebû Umâre'ye müdahale etmeyin. Zira kardeşinin oğluna çok kötü şekilde sövdüm," dedi. Hamza, Müslümanlığını sürdürdü. O Müslüman olduğunda Kureyş Resulullah'ın (sav.) güçlendiğini anladı ve ona zarar vermekten kısmen de olsa kaçındılar.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen Yahyâ b. Urve b. ez-Zübeyr ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

Mekke'de Resulullah'tan (sav.) sonra Kur'an'ı açıkça ilk okuyan Abdullah b. Mes'ûd idi. Ravi dedi: Bir gün Resulullah'ın (sav.) ashabı toplandılar ve dediler ki: "Kureyş'e Kur'an'ı açıkça okuyan kimse olmadı. Kur'an'ı onlara açık olarak okuyacak bir erkek var mı?" Abdullah b. Mes'ûd: "Ben [335]
varım," dedi. Onlar: "Sana zarar vermelerinden endişe ederiz. Aşireti olan birisi bu işi yapsın. Zira zarar vermeye yeltenirlerse onlara karşı koyarlar," dediler. Abdullah: "Bırakın, Allah beni koruyacak," dedi. Sabah olunca kuşluk vakti Makam'a gitti. Kureyş sohbet meclislerinde bulunuyorlardı. Abdullah Makam'da ayağa kalktı ve sesini yükselterek: "*Bismillahirrahmânirrahîm* – Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı ve ona beyanı (ifade gücünü) öğretti,"[98] ayetlerinden başladı ve okumaya devam etti. Kureyşliler düşünüp: "Ümmü Abd'in oğlu neler söylüyor?" dediler. Sonra "O, Muhammed'e gelen bazı ayetleri okuyor!" diyerek ona yöneldiler. Onun yüzüne vuruyorlardı. Ancak o okumaya devam ediyordu ve Allah'ın

98 Rahmân, 55/1-4.

dilediği kadar okuduktan sonra arkadaşlarının yanına gitti. Yüzünde darp izi kalmıştı. Arkadaşları bu yüzden senin için endişe ediyorduk, dediler. Abdullah şöyle karşılık verdi: "Allah düşmanları gözümde hiç bu kadar değersiz olmamışlardı. İsterseniz yarın sabah tekrar benzeri bir sureyle gidip onlara okuyayım," dedi. Onlar: "Hayır, yeter. Onlara hoşlanmadıkları sözleri duyurdun," dediler.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Habeşistan'a hicret edenler Necâşî'nin ülkesinde güven içinde karar kılınca ve huzura kavuşunca Kureyş kendi aralarında komplo kurarak oraya hicret eden Müslümanlara tuzak kurdular. Bu maksatla Amr b. el-Âs ve Abdullah b. Ebî Rebîa b. el-Mugîre el-Mahzûmî'yi Necâşî'ye gönderdiler, ona ve patriklerine birçok hediye yolladılar. Kureyş bu iki temsilciye emir vererek Necâşî'den ülkesine hicret eden Müslümanları kendilerine teslim etmesi talebinde bulunmalarını emrettiler. Amr ve Abdullah bu iş için Necâşî'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bu iki şahıs kavimlerinin onlara verdiği görevi yerine getirmek üzere Habeşistan'a vardılar. Ancak emellerine ulaşamadılar ve başarısız olarak geri döndüler. Bu sırada Ömer b. el-Hattâb (ra.) Müslüman oldu. Cesur ve güçlü bir kişiydi. Daha önce de Hamza b. Abdülmuttalib Müslüman olmuştu. Bu sebeple Resulullah'ın ashabı kendilerini güçlü hissetmeye başladılar. İslam artık kabilelere yayılmaya başladı. Necâşî, ülkesine sığınan Müslümanları himaye etti. Bunun
[336] üzerine Kureyş kendi aralarında bir anlaşma yapmayı kararlaştırdılar. Buna göre Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib'e kız verilmeyecek ve onlardan kimseyle evlenilmeyecekti. Onlara bir şey satılmayacak, onlardan bir şey satın alınmayacaktı. Buna dair bir sahife yazıldı. Bu hususta ahitleştiler ve birbirlerine güvence verdiler. Bu güvencenin bir nişanesi olarak sahifeyi Kâbe'nin içine astılar. Kureyş bu adımı atınca Benî Hâşim ve Benî Muttalib, Ebû Tâlib muhitine yöneldiler ve onun mahallesine girerek etrafında toplandılar. Ebû Leheb Abduluzzâ b. Abdilmuttalib ise Benî Hâşim muhitinden ayrılarak karşı tarafa geçti ve onlara destek verdi. Bu durum iki veya üç sene

sürdü. Bu süre zarfında Kureyş'ten gizlice yardım edenler hariç Benî Hâşim'e hiçbir şey gönderilmemesi için gayret gösterdiler. Rivayete göre Ebû Cehil, Hakîm b. Hizâm b. Huveylid ile karşılaştı. Yanında muhasara altındaki mahallede kalan halası ve Resulullah'ın zevcesi Hadîce bint Huveylid'e götürmek üzere buğday taşıyan bir genç vardı. Ebû Cehil onu alıkoymaya çalıştı ve: "Benî Hâşim'e yiyecek mi taşıyorsun? Vallahi sen ve yiyeceğin burada kalacaksın ve seni Mekke'de rezil edeceğim," dedi. Derken Ebü'l-Buhterî b. Hişâm b. el-Hâris b. Esed geldi ve: "Onunla neyiniz var?" diye sordu. Ebû Cehil: "Benî Hâşim'e yiyecek taşıyor," dedi. Ebü'l-Buhterî: "Halasına ait bir yiyecektir. Yanındaydı. Yiyeceğini ona götürmesine engel mi olacaksın. Adamı bırak yolunda gitsin," dedi. Ancak Ebû Cehil kabul etmedi ve birbirlerine kötü söz söylediler. Bunun üzerine Ebü'l-Buhterî bir deve çene kemiğiyle Ebû Cehil'in kafasına vurdu ve onu yaraladı. Sonra ayakları altına aldı. Hamza da yakın bir yerden onları izliyordu. Resulullah (sav.) ve ashabı olayı duyup da sevinmelerini istemiyorlardı. Bütün bunlara rağmen Resulullah (sav.) gizli ve açık olarak kavmini gece ve gündüz Allah'a davet ediyordu. Allah'ın vahyi emir ve yasaklarla ve peygambere düşmanlık yapanlara ceza vaadiyle inmeye devam ediyor ve muhaliflerine karşı onu hüccetlerle destekliyordu.

Muhammed b. Mûsâ el-Hareşî bana Ebû Halef Abdullah b. [337]
Îsâ, Dâvûd, İkrime ve İbn Abbâs'tan naklen rivayet ettiğine göre Kureyş bir gün Resulullah'ın (sav.) yanında toplanarak Mekke'de en zengin kişi olması için ona mal toplayacakları, onu istediği kadınlarla evlendirecekleri ve ona tâbi olacakları hususunda vaatte bulundular. Ona: "Ey Muhammed! Bunları sana sağlayalım. Sen de ilahlarımıza sövme ve onlar hakkında kötü bir söz söyleme. Bunu yapmazsan sana başka bir teklifimiz var. Bu senin için de bizim için de hayırlıdır," dediler. Resulullah (sav.): "Teklifiniz nedir?" dedi. Onlar: "Bir sene ilahlarımıza –Lât ve Uzzâ'ya– tapacaksın, biz de senin ilahına bir yıl ibadet edeceğiz," dediler. Peygamber (sav.): "Rabbimden gelecek vahyi bekleyeceğim," diye buyurdu. Vahiy Levh-i

Mahfûz'dan şöyle geldi: *"De ki: Ey kâfirler! Sizin taptıklarınıza tapmam!"*[99] *"De ki: Ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına tapmamı mı emrediyorsunuz?"*[100] *"Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol,"*[101] ayetine kadar indi.

Ya'kûb b. İbrâhîm bana İbn Uleyye, Muhammed b. İshâk ve Ebü'l-Buhterî'nin kölesi Saîd b. Minâ'dan şöyle anlattı: Velîd b. el-Mugîre, Âs b. Vâil, Esved b. el-Muttalib ve Ümeyye b. Halef, Resulullah (sav.) ile karşılaştılar. Şöyle dediler: "Ey Muhammed! Gel, biz senin taptığına biz de tapalım, sen de bizim taptıklarımıza tap ve bütün işlerimize seni ortak edelim. Eğer senin getirdiklerin bizim elimizdekinden daha hayırlı ise biz de bu hayırda sana ortak olmuş ve ondan payımızı almış oluruz. Eğer bizim elimizdeki senin getirdiklerinden daha hayırlı ise sen bize ortak olmuş ve elimizdekinden payını almış olursun." Bunun üzerine Allah, *"De ki: Ey Kâfirler!"* diye başlayan Kâfirûn suresini vahyetti.[102]

Resulullah (sav.) kavminin istikamet ve selametini çok arzu ediyordu. İmkân buldukça onlara yakın olmaya meyilliydi. Rivayet edildiğine göre onlarla yakın ilişkiler kurmanın
[338] yolunu arıyordu. Resulullah'ın bu girişimi hakkında

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yezîd b. Ziyâd el-Medenî ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) kavminin ondan yüz çevirdiklerini ve Allah'tan getirdiği vahiyden uzak durduklarını görünce Allah'tan kavmiyle arasını yakınlaştıracak bir emrin gelmesini diledi. Kavmine olan sevgisinden dolayı ve onların hidayetini çok arzu etmesi sebebiyle onlar hakkında olan sert tavrının yumuşamasını diledi ve bunu arzu etti. Bunun üzerine Allah: *"Battığı zaman yıldıza and olsun ki: Arkadaşınız sapmadı ve bâtıla inanmadı. O arzusuna göre de konuşmaz."*[103] Vahyini indirdi. Surenin *"Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı? Ve üçüncüleri olan*

99 Kâfirûn, 109/1-2.
100 Zümer, 39/64.
101 Zümer, 39/66.
102 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde geçmektedir: 20/214.
103 Necm, 53/1-4.

Menât'ı,"[104] ayeti inince daha önce temenni ettiği ve kavmine bildirmeyi arzu ettiği şeyler meyanında, şeytan onun diline "Onlar yükseklerde uçan güzel turna ve kuğular misali yücedirler ve onların şefaati umulur," sözünü karıştırdı. Kureyş bunu duyunca sevindiler ve ilahları hakkında söyledikleri onları sevindirdi. Ona kulak kabarttılar. Müminler de peygamberlerinin Rablerinden getirdiğine inanıyor ve onu hata, vehim ve kusur ile itham etmiyorlardı. Suredeki secde ayetini okuyup da surenin son ayetini okuyunca secdeye kapandı. Müslümanlar da ona uyarak ve getirdiğini tasdik ederek ve emrine uymak üzere secde ettiler. Mescitte bulunan Kureyşli ve diğer müşrikler de ilahlarını andığı için secde ettiler. Böylece Velîd b. el-Mugîre hariç mescitte bulunan mümin ve kâfir herkes secde etti. Velîd b. el-Mugîre çok yaşlı olduğu için secde edemedi. Bu nedenle yerden bir avuç toprak alarak üzerine secde etti. Ardından insanlar mescitten çıkıp dağıldılar. Kureyşliler de sevinç içinde çıkmışlardı. Muhammed ilahlarımız en güzel şekilde ilahlarımızı andı ve okudukları arasında, "Onlar yücelerde uçan turnalar gibidirler ve onların şefaati makbuldür," diye olayı anlatıyorlardı. Secde olayı Habeşistan'da bulunan Resulullah (sav.) ashabının kulağına kadar gitmiş ve Kureyşlilerin Müslüman oldukları söylentisi onlara ulaşmıştı. Bunun üzerine bir kısmı geri dönerken bir kısmı oradan ayrılmadılar. Ardından Cebrail, Resulullah (sav.) gelerek: "Ya Muhammed ne yaptın! Sana Allah'tan getirmediğim [339]
şeyleri insanlara okudun. Sana bildirilmeyen sözler söyledin," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) çok üzüldü ve Allah'tan korktu. Bu sebeple –ona rahîm olan– Allah onu teselli eden ve meselenin vahametini azaltan ayetler indirerek kendisinden önce gelen ve benzer temenni ve arzularda bulunan peygamberlerden hiçbiri yoktur ki şeytan onun temennilerine benzer şeyler karıştırmış olmasın. Sonra Allah, şeytanın karıştırdıklarını neshetmiş ve kendi ayetlerini muhkem bir şekilde korumuştur. Yani ona, "Sen de bazı peygamberlerin durumuna düştün," diye buyurmuştur. Şöyle buyurdu: "*Biz senden önce*

104 Necm, 53/19-20.

hiçbir resul ve nebi göndermedik ki o bir temennide bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de (ilahî olmayan telkinler) katmaya kalkışmasın. Sonra Allah şeytanın kattığı şeyleri iptal eder ve kendi ayetlerini sağlam olarak muhafaza eder. Allah ilim ve hikmet sahibidir."[105] Böylelikle Allah, Peygamber'inin üzüntüsünü giderdi ve korkularından korudu. Şeytanın onun diliyle: "Onlar yüce kuğulardır ve onların şefaati umulur," şeklinde hasımlarının ilahlarını anan sözlerini iptal etti. Allah Lât, Uzzâ ve üçüncü ilah Menât'ı zikrettikten sonra: "*Demek erkek size dişi O'na öyle mi? O zaman bu adil olmayan bir taksim,*"[106] yani eğri büğrü bir taksim. "*Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir,*" ve "*Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseler hariç,*"[107] ifadesinin yer aldığı kısma kadar olan ayetleri vahyetmiştir. Yani sizin ilahlarınızın şefaati onun nezdinde nasıl kabul görebilir?

Gelen vahiy ile Allah, Peygamber'in diliyle şeytanın karıştırdığı sözleri iptal edince Kureyşliler dediler ki: "İlahlarınızın Allah indindeki yerlerini itiraf ettikten sonra pişman olmuş ve o sözleri değiştirmiş ve başka sözler getirmiştir." Nitekim o sözler bütün müşrikleri ağızlarında dolaşıyordu. Artık eskisinden daha kötü oldular ve Müslüman olan ve Resulullah'a (sav.) uyanlara karşı şiddet uygulamalarını artırdı-
[340] lar. Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar da, Mekkelilerin Resulullah (sav.) ile birlikte secde etmeleri üzerine Müslüman oldukları söylentileri yayılınca geri döndüler. Mekke'ye yaklaşınca Mekkelilerin Müslüman olduğu şeklindeki söylentilerin doğru olmadığını öğrendiler. Bu yüzden ancak mücavir yerlere gizlice girebildiler. Bu insanlardan Mekke'ye dönüp Medine'ye hicrete kadar burada ikamet ettiler. Bunlar Hicretten sonra Bedir Savaşına iştirak etmişlerdir. Bunlar Benî Abdi Şems b. Abdi Menâf b. Kusay'dan Osman b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye ve zevcesi olan Resulullah'ın kızı Rukayye, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdi Şems ve zevcesi

105 Hac, 22/52.
106 Necm, 53/21.
107 Necm, 53/21-26.

Sehle bint Süheyl ile bir grup Muhacir idiler. Bunların toplam sayısı otuz üç idi.

Kâsım b. el-Hasan bana Hüseyin b. Dâvûd, Haccâc, Ebû Ma'şer, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve Muhammed b. Kays'tan naklen şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) kalabalık bir Kureyş sohbet meclisinde bulundu. O gün Allah'tan kendisinde nefret etmelerine vesile olacak bir vahyin gelmemesini diledi. Bunun üzerine Allah "*Battığı zaman yıldıza yemin olsun. Sizin arkadaşınız sapmadı ve bâtıla savrulmadı,*" sözüyle başlayan Necm suresini indirdi. Resulullah (sav.) "*Lât, Uzzâ ve üçüncüsü olan Menât'ı gördün mü?*" ayetini okuyunca şeytan ona şu sözleri telkin etti: "Onlar yüce kuğulardır ve onların şefaati umulmaktadır." Resulullah bunları da okudu. Sonra surenin kalan kısmını da okudu ve secdeye kapandı. Oradakilerin hepsi de secde ettiler. Velîd b. el-Mugîre de –secde edemeyecek kadar yaşlı olduğu için– yerden toprak alarak alnına götürdü ve secde etti. Kureyş, Resulullah'ın (sav.) söylediklerini memnuniyetle karşılayıp şöyle dediler: "Biliyoruz ki yaşatan ve öldüren, yaratan ve rızıklandıran Allah'tır. Ancak bu ilahlarımız Allah nezdinde bize şefaat edecekler. Ona da bir pay verirsen senin yanında olacağız." Akşam olunca Cebrail [341] geldi ve sureyi ona gösterdi. Şeytanın telkin ettiği söze gelince, "Bu sözü ben sana bildirmedim," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Allah'a iftira ettim ve onun söylemediğini söyledim," diye söyledi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: "*Müşrikler sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için neredeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklar,*" ayetinden "*Bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın,*" ayetine kadar olan kelamını vahyetti.[108] Ancak Resulullah'ın (sav.) üzüntüsü devam etti. Bunun üzerine Allah: "*Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki*" diye başlayan ve "*Allah ilim ve hikmet sahibidir,*"[109] ayetiyle son bulan kelamını vahyetti.

Ravi dedi: Habeşistan'da mukim Muhacirler bütün Mekke ahalisinin Müslüman olduklarını duyunca kendi aşiretleri için onlar bizim için daha sevimlidir diye onlara döndüler.

108 İsrâ, 17/73-75.
109 Hac, 22/52.

Ancak Allah, şeytanın telkin ettiği sözü neshedince tekrar eski hâllerine döndüklerini gördüler. Daha sonra İbn Humeyd'in bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen anlattığına göre Kureyş'in Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib'e karşı boykot uygulamasını konu alan sahifenin geçersiz kılınması için Kureyş'ten bir grup harekete geçti. Bunların içinde en faal olanı Âmir b. Lüey'den Hişâm b. Amr b. el-Hâris el-Âmirî idi. Aynı zamanda Nadle b. Hâşim b. Abdi Menâf'ın ana bir kardeşiydi. Hişâm, Züheyr b. Ebî Ümeyye b. el-Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm'a gitti. Züheyr'in annesi Âtike bint Abdülmuttalib idi. Ona: "Ey Züheyr! Yemek yemeye, elbise giymeye ve kadınları nikâhlamaya imkân bulduğun hâlde, bildiğin gibi dayıların onlarla alışveriş yapılmıyor ve onlara kız alıp verilmiyor. Allah'a yemin ederim ki Ebû Cehil'in dayıları olsalardı ve sen onlara karşı onu boykota katılmaya davet etseydin sana asla icabet etmeyecekti." Züheyr: "Ey Hişâm! Ben ne yapabilirim? Tek bir kişiyim. Vallahi benimle birlikte hareket eden bir kişi daha olsaydı bu sahifeyi geçersiz kılana kadar mücadele edecektim," dedi. Hişâm: "O adamı buldun bile," dedi. Züheyr: "Kim o?" dedi. Hişâm: "Benim," dedi. Züheyr: "Bize bir adam daha bul," dedi. Bunun üzerine Hişâm, Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdi Menâf'a gitti. Ona dedi ki: "Ey
[342] Mut'im! Benî Abdi Menâf'tan iki batnın helak olmasına seyirci kalmaya ve Kureyş'e uymaya razı mısın? Vallahi onlara imkân verirseniz onların buna süratle yöneldiklerini göreceksiniz." Mut'im: "Ben yalnızca bir kişiyim, ne yapabilirim?" dedi. Hişâm: "İkincisini buldum," dedi. Mut'im: "O kimdir?" dedi. Hişâm: "Benim," dedi. Mut'im: "Bize üçüncüsünü de bul," dedi. Hişâm: "Buldum," dedi. Mut'im: "Kimdir?" diye sordu. Hişâm: "Züheyr b. Ebî Ümeyye," diye cevap verdi. Mut'im: "Bize dördüncüsünü bul," dedi. Bunun üzerine Hişâm, Ebü'l-Buhterî b. Hişâm'a gitti ve ona Mut'im'e söylediklerinin benzerini söyledi. Ebü'l-Buhterî: "Bu işe yardımcı olacak kimse var mı?" diye sordu. Hişâm: "Evet," dedi. Ebü'l-Buhterî: "Kimdir?" dedi. Hişâm: "Züheyr b. Ebî Ümeyye, Mut'im b. Adî ve ben, seninleyiz," dedi. Ebü'l-Buhterî: "Bize beşincisini bul," dedi. Bunun

üzerine Hişâm, Zem'a b. Esved b. el-Muttalib b. Esed'e gitti ve onunla konuşarak Benî Hâşim'in hakkını ve akrabalık hukukunu hatırlattı. Zem'a: "Beni davet ettiğin bu iş için yardımcı olacak kimse var mı?" dedi. Hişâm: "Evet," dedi ve bu insanların isimlerini saydı. Ardından bu grup yukarı Mekke'de bulun Hatmu'l-Hacûn adındaki yerde buluşmak üzere sözleştiler. Sonra orada toplandılar ve söz birliği yaparak sahifeyi geçersiz kılmak üzere ahitleştiler. Züheyr: "Önce ben konuşacağım," dedi. Sabah olunca sohbet meclislerine gittiler. Züheyr b. Ebî Ümeyye kendi özel kıyafeti içinde Kâbe'yi yedi kere tavaf etti ve akabinde insanlara dönerek şöyle dedi: "Ey Mekkeliler! Bizler yemeklerimizi yiyor ve içeceklerimizi içiyor, elbiselerimizi giyiyoruz. Buna karşılık Benî Hâşim ölüm kalım mücadelesi veriyorlar. Onlarla alışveriş yapılmıyor. Vallahi bu zalim ve ayırıcı sahife yırtılıncaya kadar durmayacağım," dedi. Kâbe tarafında bulunan Ebû Cehil: "Yalan söyledin, vallahi o sahife yırtılmayacak," dedi. Zem'a b. Esved: "Vallahi asıl yalancı sensin. Bu sahife bizim rızamız dışında yazıldı," dedi. Ebü'l-Buhterî: "Zem'a doğru söyledi. Sahifede yazılanları kabul etmiyor ve onaylamıyoruz," dedi. Mut'im b. Adî: "İkiniz doğru söylüyorsunuz. Aksini söyleyen yalan söyler. Allah için bu sahifeden ve içinde yazılanlardan berîyiz," dedi. Hişâm da benzer sözler söyledi. Ebû Cehil: "Bu iş gece kararlaştırılmış ve başka bir mekânda konuşulmuştur," dedi. Bunlar olup biterken Ebû Tâlib, Kâbe tarafında oturuyordu. Ardından Mut'im b. Adî sahifeyi yırtmaya gitti. Bir de ne görsün toprak böceği denilen bir kurtçuk onu yemiş ve sadece Kureyş'in bir yazı yazdığında baş tarafta yazmayı kural hâline getirdiği "Allah'ım! Senin adı- [343]
na" anlamında *Bismikellahümme*, kelimesi kalmıştı.

Ravi dedi: Bana bildirildiğine göre Resulullah (sav.) ve tarafında yer alan Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib'e karşı yazılan sahifenin kâtibi Mansûr b. İkrime b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Abdüddâr b. Kusay'ın eli felç olmuştu.

Habeşistan'da mukim olan muhacirler orada yaşamaya devam ediyorlardı. Resulullah (sav.) onların durumuyla ilgili olarak Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşî'ye elçi olarak gön-

derdi ve onları iki gemiye bindirerek Hudeybiye muahedesinden sonra Hayber'de bulunduğu sırada Resulullah'a getirdi. İki gemide gelenler on altı erkek idiler.

* * *

Resulullah (sav.) Mekke'de Kureyşliler arasında ikamet etmeye devam ediyor ve onlara gizli ve açık bir şekilde Allah'a davet ederek bu uğurda eziyetlerine, yalanlamalarına ve alaylarına sabrediyordu. Öyle ki bazı ravilerin anlattığına göre o namaz kılarken bazı müşrikler koyun rahimini üzerine atarlardı. Aynı şeyi kurulduğu zaman kazanına tenceresine bırakırlardı. Bana anlatıldığına göre namaz kıldığı zaman onların bu davranışlarından korunmak için kendisi bir *hicr* (korunak) yapmıştı.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Ömer b. Abdullah b. Urve b. ez-Zübeyr ve Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.), bu tür şeyler evine atıldığı zaman onu bir değnekle alıp: "Ey Benî Abdi Menâf! Bu nasıl komşuluk?" diye kapıdan seslenir sonra da yola atardı.

Ardından Ebû Tâlib ve Hadîce aynı yılda vefat ettiler. Vefatları İbn Humeyd'in bize Seleme ve İbn İshâk'tan anlattığına göre Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicretinden üç sene önce vuku bulmuştu. Onların vefatıyla Resulullah'ın (sav.) içinde
[344] bulunduğu sıkıntı ve zorluklar daha da büyüdü. Nitekim Kureyş, Ebû Tâlib hayattayken yapmaya cüret etmedikleri eziyetlerini ölümünden sonra daha ileri bir noktaya taşıdılar. Öyle ki başına toprak serpiyorlardı.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Hişâm b. Urve ve babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

Bir ahmak Resulullah'ın (sav.) başına toprak serptiği zaman Resulullah o vaziyette evine girdi. Kızlarından biri kalktı ve ağlayarak onu temizledi. Resulullah (sav.) ona şöyle diyordu: "Kızım ağlama, Allah senin babanı korur." Ravi dedi: Resulullah (sav.) şöyle derdi: Ebû Tâlib ölünceye kadar Kureyş bana sıkıntı verecek bir eziyette bulunmadı."

* * *

Ebû Tâlib vefat edince Resulullah (sav.), kavmine karşı Sakîf'ten yardım ve koruma talebinde bulunmak üzere Tâif'e gitti. Rivayete göre Resulullah (sav.) tek başına Tâif'e gitti.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Yezîd b. Ziyâd ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Tâif'e varınca Sakîf'in büyükleri ve eşrafından olan üç kardeşe gitmeyi kararlaştırdı. Bunlar: Abdi Yaleyl b. Amr b. Umeyr, Mes'ûd b. Amr b. Umeyr ve Habîb b. Amr b. Umeyr idiler. Onlarda Kureyşli Benî Cumah'tan bir kadın vardı. Resulullah onlarda oturdu ve onları Allah'a davet etti, ardından İslam konusuyla ilgili olarak ve kavminden kendisine muhalefet edenlere karşı kendisine yardımcı olmalarını istedi. Onlardan biri Kâbe'nin örtüsünden sorumlu olup adı Yemrut idi. Bu kişi: "Eğer Allah seni peygamber olarak gön- [345]
derdiyse!" dedi. Diğeri ise: "Allah senden başka gönderecek kimse bulamadı mı?" Üçüncüsü de: "Vallahi sana tek bir kelime bile söylemeyeceğim. Eğer dediğin gibi Allah tarafından gönderilmişsen sana söz söyleyemeyeceğim kadar önemli bir kişisin. Eğer Allah'a iftira ediyorsan seninle muhatap olmamam gerekir," dedi.

Bunun üzerine Resulullah Sakîf'ten ümidini kesmiş olarak onların yanından ayrıldı. Bana nakledildiğine göre onlara "Sizinle aramızda geçen aramızda kalsın," dedi. Zira Resulullah (sav.), onları kendisine karşı kışkırtacağı için bu durumun kavmi tarafından bilinmesini istemiyordu. Ancak bu isteğini nazarıitibara almayıp kölelerini ve basit insanlarını ona karşı kışkırttılar. Bunlar peşine takılarak ona sövüyor ve yüksek sesle hakaret ediyorlardı. Kendisini takip eden bu kalabalık güruh karşısında Utbe b. Rebîa ve Şeybe b. Rebîa'ya ait bir bahçeye sığınmak zorunda kaldılar. Utbe ve Şeybe, bahçenin içindeydiler. Onun peşine takılan güruh geri dönünce Resulullah (sav.) bir üzüm asmasının gölgesine sığındı. Rebîa'nın iki oğlu onu izliyor ve Sakîf'in düşük insanlarının ona yaptığı eziyeti görüyorlardı. Bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.) Benî Cumahlı kadınla karşılaşmış ve ona: "Kayınlarından neler çektik," diye sıkıntısını ortaya koymuştu. Resulullah artık

kendini güvende hissedince şöyle yakardı: "Allah'ım! Güçsüzlüğümü, çaresizliğimi ve insanların beni küçümsemelerini sana arz ediyorum. Sen en büyük merhamet sahibisin. Mustazafların Rabbisin. Rabbim Sensin. Beni kime bırakacaksın? Beni asık suratlı bir yabancıya veya bana musallat ettiğin bir düşmana mı terk ediyorsun? Bana karşı bir hoşnutsuzluğun yoksa bana gam değil. Senin ihsanın benim için daha büyük ve daha kapsayıcıdır. Karanlıkları aydınlığa çeviren ve dünya ve ahiret işlerini asan kılan nuruna sığınırım, gazabına uğramayayım ve hoşnutsuzluğuna duçar olmayayım. Serzenişim Sanadır. Rızan muradımdır. Güç ve kudret ancak Senindir."

Utbe ve Şeybe kardeşler Resulullah'ın maruz kaldığı ezi-
[346] yet ve hakareti görünce merhamet hisleri harekete geçti. Addâs adındaki Hristiyan hizmetçilerini çağırdılar ve ona: "Bu üzümü bir tabağa koy ve o adama götür ve yemesini söyle," dediler. Addâs, üzümü alıp ona götürdü ve önüne koydu. Resulullah (sav.) elini üzüme uzatınca, "bismillah" dedi ve yemeye başladı. Addâs yüzüne baktı ve "Bu sözü bu memleketin insanları söylemezler," dedi. Resulullah ona: "Ey Addâs! Sen hangi memlekettensin ve hangi dine mensupsun?" diye sordu. Addâs: "Ben Hristiyan'ım ve Ninovalıyım," dedi. Resulullah (sav.): "Yani salih adam Yûnus b. Mettâ'nın memleketinden, öyle mi?" dedi. Addâs: "Yûnus b. Mettâ'yı nereden bilirsin?" Resulullah (sav.): "O benim kardeşimdir. O bir peygamberdi. Ben de bir peygamberim," dedi. Bunun üzerine Addâs, Resulullah'a yönelerek onun başını, el ve ayaklarını öpmeye başladı. Bunun üzerine Utbe ve Şeybe kardeşler vaziyeti görünce biri diğerine: "Anlaşılan senin hizmetçini sana karşı bozmuştur," dedi. Addâs dönünce ona: "Ey Addâs sana ne oluyor? Adamın başını, el ve ayaklarını öpüyorsun," dediler. O: "Ey efendilerim! Bu topraklarda bu adamdan daha hayırlısı yoktur. Bana ancak bir peygamberin bilebileceği bir bilgi verdi," dedi. Onlar: "Ey Addâs! Sakın sen dininden ayırmasın! Zira senin dinin onun dininden daha hayırlıdır," dediler.

Ardından Sakîf'ten ümidini kesen Resulullah (sav.) Tâif'ten Mekke'ye döndü. Nahle'de iken gece ortasında kalktı ve na-

maz kıldı. Bu sırada Allah'ın Kur'an'da zikrettiği cinlerden bir grup ona uğradılar.

Muhammed b. İshâk dedi: Bana anlatıldığına göre bunlar [347] yedi kişi olup Yemen'in Nusaybin cinlerindendiler.[110] Resulullah'ı (sav.) dinlediler. Namazını bitirince de kavimlerine dönerek onları uyardılar. İman etmiş ve dinlediklerini tasdik ederek davete icabet etmişlerdi. Allah Kur'an'da onların hikâyesini zikretmiştir. "*Hani cinlerden bir grubu, Kur'an'ı dinlemek üzere sana yöneltmiştik,*" ayetinden "*Ve sizi acı bir azaptan korusun,*"[111] ayetine kadar olan vahiy, bu olayı anlatmaktadır. Yine şöyle buyurmuştur: "*De ki: Cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyedilmiştir.*"[112] Kıssanın tamamı Cin suresinde anlatılmıştır.

Muhammed dedi: Bana anlatıldığına göre vahyi dinleyen bu gruptakilerin isimler şöyledir: Hiss, Mess, Şâsır, Nâsır, Eyne'l-Erd, Eynîn ve Akham.

* * *

Ravi dedi: Ardından Resulullah (sav.) Mekke'ye döndü. Ancak kavmi, ona inanan az ve mustazaf kişiler hariç ona ve dinine karşı en sert muhalefetlerine devam ediyorlardı.

Bazı ravilerin anlattığına göre Resulullah (sav.) Tâif'ten dönüp Mekke'ye girmek isteyince Mekkeli bir şahıs yanından geçti. Resulullah ona: "Bir mesajım var. Sen o mesajı benim adıma ilgili kişiye ulaştırır mısın?" dedi. Adam: "Evet," dedi. "Ahnes b. Şerîk'e git ve ona, Muhammed sana: 'Rabbimin mesajlarını tebliğ edinceye kadar beni koruyabilir misin?'" dedi. Bunun üzerine adam Ahnes'e gitti ve ona söyleneni iletti. Ahnes: "Halif olan (Kureyşli olmayan ancak onlarla antlaşmalı olan) kimse Kureyşli olanlara karşı hiç kimseyi himaye altına alamaz," dedi. Adam, Resulullah'ın (sav.) yanına döndü ve ona durumu bildirdi. Ona: "Mekke'ye dönecek misin?" dedi.

110 Burada Yemen'deki Nusaybin'den söz edildiyse de kaynakların çoğunda Cezîre bölgesindeki Nusaybin şehrinden söz edilmiştir (çev.).

111 Ahkâf, 46/29-31.

112 Cin, 72/1. Kıssa İbn Hişâm'da da zikredilmiştir.

Resulullah (sav.): "Evet, Süheyl b. Amr'a git ve ona, Muhammed sana: 'Rabbimin mesajlarını tebliğ edinceye kadar beni koruyabilir mi?' dedi," diye söyle. Adam, Süheyl'e gitti ve ona söyledi. Süheyl: "Benî Âmir b. Lüey, Benî Ka'b'a karşı kimseyi himaye edemez," dedi. Adam Peygamber'e (sav.) döndü ve ona durumu iletti. "Buna rağmen dönmek ister misin?" dedi. Resulullah (sav.): "Evet, Mut'im b. Adî'ye git ve ona Muhammed sana: 'Rabbimin mesajlarını tebliğ edinceye kadar beni koruyabilir mi?' dedi," diye söyle. Adam Mut'im'e durumu iletti. Mut'im: "Evet, girsin," dedi. Bunun üzerine adam Resulul-
[348] lah'a döndü ve Mut'im'in sözünü iletti. Mut'im sabahlayınca oğulları ve kardeşinin oğullarıyla birlikte silahlarını kuşanarak Harem'e girdiler. Ebû Cehil onu görünce "Koruyucu musun yoksa birilerini takip mi ediyorsun," dedi. Mut'im: "Koruyucuyum," dedi. Ebû Cehil: "Himayene aldığını biz de himaye ederiz," dedi. Resulullah (sav.) Mekke'ye girdi ve orada ikamet etti. Bir gün Harem'e girdi. Müşrikler Kâbe'nin yanında bulunuyorlardı. Ebû Cehil onu görünce: "Ey Abdi Menâf! İşte sizin peygamberiniz," dedi. Utbe b. Rebîa: "Bizden bir peygamber veya bir hükümdar çıkmasını neden garipsiyorsun?" dedi. Bu atışma Resulullah'a (sav.) haber verildi ya da Resulullah onları duydu. Bunun üzerine yanlarına geldi ve şöyle dedi: "Ya Utbe! Vallahi sen Allah ve peygamberi için bu hamiyeti göstermedin. Belki gururun için gösterdin. Ey Ebû Cehil b. Hişâm! Vallahi, çetin bir günle karşılaşacaksın. Ey Kureyş ileri gelenleri! Öyle zor bir günle karşılaşacaksınız ki kerhen inkâr ettiğiniz dine gireceksiniz."

* * *

Resulullah (sav.), hac mevsimi geldiğinde Arap kabilelerine kendini tanıtıyor, onları Allah'a davet ediyor, kendisine destek olmalarını istiyor ve kendilerine resul peygamber olduğunu bildiriyordu. Onlardan kendisini tasdik etmelerini ve Allah'ın kendisine verdiği risalet görevini tanıtıncaya kadar kendisini korumalarını talep ediyordu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hüseyin b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abbâs'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Rebîa b. Abbâd'ın babama şöyle anlattığına şahit oldum: Genç bir delikanlıydım. Babamla beraber Mina'da bulunuyorduk. Resulullah (sav.) Arap kabilelerinin konakladıkları yerlere gidiyor ve onlara, "Ey falanca kabile mensupları! Ben size Allah'ın resulü olarak gönderildim. Allah size Allah'a ibadet etmenizi, O'na ortak koşmamanızı, O'ndan başka taptığınız bu ortakları reddetmenizi, bana inanmanızı ve Allah'ın bana vahyettiklerini bildirinceye kadar beni korumanızı talep ediyorum," diyordu.

Ravi dedi: Resulullah'ın (sav.) peşinden de parlak, gözleri [349] şaşı, iki saç örgülü üzerinde Adenî bir kıyafet olan bir adam geziyordu. Resulullah (sav.) tebliğini yaptıktan sonra adam devreye giriyor ve şöyle diyordu: "Ey falanca kabile mensupları! Bu adam sizden Lât ve Uzzâ'ya bağlılığınızı boynunuzdan söküp atmanızı, cinlerden müttefikleriniz olan Benî Mâlik b. Akyeş'le bağlarınızı koparmanızı, bid'at ve dalalete sapmanızı istiyor. Ona itaat etmeyin ve sözünü dinlemeyin."

Rebîa dedi: Babama: "Onu takip eden ve söylediklerini reddeden bu adam kimdir?" diye sordum. Babam: "Bu amcası Abduluzzâ Ebû Leheb b. Abdülmuttalib'dir," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî'den şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) konakladıkları yerlerde Kinde kabilesine geldi. Başlarında Müleyh adında bir büyükleri vardı. Resulullah onları Allah'a davet etti ve peygamber olduğunu söyledi. Ancak onlar davetine icabet etmediler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah b. Husayn'dan naklen şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.), konakladıkları yerlerde Kelb kabilesinin Benî Abdullah batnına gelerek onları Allah'a davet etti ve peygamber olduğunu bildirdi. Hatta onlara: "Ey Benî Abdullah! Allah, babanıza güzel bir isim nasip etmiştir," dedi. Ancak davetini kabul etmediler.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle nakletti: Bazı üstatlarımız bana Abdullah b. Ka'b b. Mâlik'ten şöyle rivayet ettiler:

Resulullah (sav.), konakladıkları yerlerde Benî Hanîfe'ye geldi. Onları Allah'a davet etti ve peygamber olduğunu bildir-
[350] di. Ancak Araplar içinde onun davetini onlar kadar kötü şekilde reddeden olmadı.[113]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'den naklen şöyle anlattı:

Resulullah (sav.), Benî Âmir b. Sa'saa'ya gitti ve onları Allah'a davet ederek kendisinin peygamber olduğunu bildirdi. Onlardan Beyhare b. Firâs adında bir adam: "Vallahi bu genci Kureyş'ten alırsam onunla Arapları yiyeceğim," dedi. Sonra ona şöyle dedi: "Bu işinde sana uyarsak ve Allah seni muhaliflerine karşı üstün kılarsa senden sonra hüküm bize mi geçecek?" dedi. Resulullah (sav.): "Emir ve hüküm Allah'ındır ve onu dilediğine verir," dedi. Adam: "Senin için göğüslerimiz Arapların hedefi olacak sonra da muvaffak olursan emir ve hüküm başkasının elinde olacak. Senin davana ihtiyacımız yoktur," dedi ve davetine icabet etmekten imtina etti. İnsanlar ayrılınca Benî Âmir, yaşı ilerlediği için artık onlarla hac mevsimine gidemeyecek durumda olduğundan dönüşlerinde onun yanına gidip hac mevsiminde olup bitenler hakkında bilgi verdikleri bir yaşlının yanına gittiler. Onlara mevsim hakkında sordu. Ona: "Kureyş'ten ve Abdülmuttaliboğullarından peygamber olduğunu söyleyen bir genç bize geldi. Bizden kendisini korumamızı, onunla birlikte olmamızı ve onu kendi memleketimize getirmemizi istedi," dediler. Bunun üzerine yaşlı adam elini başına koydu ve şöyle dedi: "Ey Benî Âmir! Bu fırsat telafi edilebilir mi? Kaçan bu fırsat geri getirilebilir mi? Allah'a yemin ederim ki İsmail bile bu söylemde bulunmadı. Bu bir hakikattir. Aklınız neredeydi ki teklifini kabul etmediniz?"

[351] Resulullah (sav.) bu şekilde hareket ediyordu. İnsanlar hac mevsiminde toplanınca onlara giderek kabileleri Allah'a ve İslam'a davet eder, peygamber olduğunu bildirir ve Allah tarafından kendisine verilen hidayet ve rahmeti onlara anlatırdı. Araplardan Mekke'ye geldiğini duyduğu nam ve şeref sa-

113 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/264-265.

hibi kimselerle görüşür, onları Allah'a davet ederek davetini onlara açıklardı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ez-Zaferî ve kavminden yaşı ilerlemiş bazı zevattan naklen şöyle dediklerini anlattı:

Benî Amr b. Avf'tan Süveyd b. es-Sâmit hac veya umre için Mekke'ye geldi. Süveyd cesareti, şairliği, soyu ve şerefi dolayısıyla kavmi tarafından el-Kâmil lakabıyla tanınırdı. Şu beyitler ona aittir:

Nice dost diye bildiğin kimseler vardır ki gıyabında sarf ettiği sözleri görsen üzülürsün.

Yüzünde konuşurken sözleri yağ gibi yumuşaktır. Ancak gıyabında söylediği sözler keskin kılıç gibidir.

Dışı göze hoş gelir. Ancak onun içi, beli büken hile ve gıybetle doludur.

Gözler gizli olanı açığa çıkarır. Ancak öfke ve göz ucuyla bakmak hakikati göstermez.

Hayırla bana güç ve kuvvet ver. Zira beni çok takatsiz bıraktın. Hayırlı dost, zayıflatan değil güçlendirendir.

Onun birçok şiiri vardır.

Ravi dedi: Resulullah (sav.), bu zatın Mekke'ye geldiğini du- [352]
yunca onunla görüştü ve onu Allah'a ve İslam'a davet etti. Süveyd ona: "Sanırım senin yanında olan benim yanımda olana benzer," dedi. Resulullah (sav.) ona: "Senin yanında ne var?" diye sordu. Süveyd: "Lokmân'ın sahifesi –yani Lokmân'ın hikmeti–" dedi. Resulullah (sav.): "Onu bana göster," dedi. Süveyd onu gösterdi. Resulullah (sav.): "Bunlar güzel sözlerdir. Bende bundan daha güzeli var: Kur'an. Allah onu bana indirdi. Hidayet ve nurdur," dedi ve ona Kur'an'dan ayetler okudu ve onu İslam'a davet etti. Adam uzak durmadı ve "Bunlar güzel sözler," dedi.

Ardında Medine'ye gitti. Ancak çok geçmeden Hazrecliler tarafından öldürüldü. Hatta kavmi onun için "Müslüman olarak öldürüldü," demişlerdir. Öldürülmesi Buas'tan önce gerçekleşti.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Abduleşhel'den Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz ve Benî Eşhel'den Mahmûd b. Lebîd'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Aşiretleri Hazrec'e karşı Kureyş'le ittifak kurmak üzere aralarında İyâs b. Muâz'ın da bulunduğu Benî Eşhel'den bazı gençler yanında olduğu hâlde Ebü'l-Hayser Enes b. Râfi' Mekke'ye gelince Resulullah (sav.) gelişlerinden haberdar olunca onlara gitti ve onlarla sohbet etti. Kendilerine, "Geliş amacınızdan daha hayırlı bir şey için var mısınız?" dedi. Onlar: "Nedir?" dediler. O: "Ben Allah'ın peygamberiyim. Beni kullarını Allah'a davet etmek, O'na ibadet etmek ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamalarını bildirmek üzere gönderdi. Bana kitabı indirdi," dedi. Ardından onlara İslam'ı anlattı ve Kur'an'dan
[353] ayetler okudu. Bunun üzerine İyâs b. Muâz –henüz bir gençti–: "Ey insanlar! Vallahi bu, onun için geldiğiniz işten daha hayırlıdır," dedi. Ebü'l-Hayser yerden bir avuç toprak aldı ve İyâs'ın yüzüne serpti ve şöyle dedi: "Hadi sen de, biz başka bir iş için geldik." Bunun üzerine İyâs sustu ve Resulullah kalkıp ayrıldı.

Ravi dedi: Çok geçmeden İyâs b. Muâz öldü. Kavmimden İyâs'ın ölümüne şahit olanların bana anlattığına göre o, ölüm anında Allah'ı andığı, tekbir getirdiği, O'na hamdettiği ve O'nu tesbih ettiği ve ölünceye kadar da onun bunları tekrarladığına şahit olduklarını söylediler. Onlar onun Müslüman olarak öldüğünden şüphe etmiyorlardı. O, Resulullah (sav.) ile görüşmelerinde Resulullah'tan (sav.) dinlediklerini bilinçli bir şekilde içine sindirmişti.

* * *

Allah, dinini üstün kılmak, peygamberini aziz kılmak ve ona olan vaadini gerçekleştirmek istediğinden Resulullah (sav.) hac mevsiminde çıktığında bir grup Ensarla karşılaştı ve her mevsimde yaptığı gibi kendini Arap kabilelerine tanıttı. Bu arada Akabe'de Hazrec'ten Allah'ın lütfuna mazhar olmuş bir grupla karşılaştı.

İbn Humeyd, Seleme'den naklen şöyle dedi: Muhammed b. İshâk, bana Âsım b. Ömer b. Katâde ve kavminden bazı yaşlı zevattan naklen şöyle dediklerini anlattı:

Resulullah onlarla karşılaşınca onlara: "Kimsiniz?" diye sordu. Onlar: "Hazrecliyiz," dediler. Resulullah (sav.): "Yahudilerin efendileri (hamileri) mi?" dedi. Onlar: "Evet," dediler. Resulullah (sav.): "Oturmaz mısınız? Sizinle konuşmak istiyorum," dedi. Onlar olur, deyip onunla birlikte oturdular. Resulullah (sav.) onları Allah'a davet etti, onlara İslam'ı tanıttı ve Kur'an'dan ayetler okudu.

Ravi dedi: Allah'ın bu insanlara Müslümanlık hikâyelerinde inayeti şöyle başlamıştı: Yahudiler memleketlerinde on- [354]
larla bir arada yaşıyorlardı. Yahudiler, Kitap ve ilim ehli idiler. Hazrecliler ise müşrik ve putperest idiler. Yahudiler memleketlerinde âdeta onlara musallat olmuşlardı. Hatta aralarında bir çekişme olduğunda Yahudiler onlara: Bir peygamber gelmek üzeredir. Ona tâbi olacağız ve onunla birlikte sizi Âd ve İrem gibi katledeceğiz," diyorlardı. Resulullah onlara hitap edip de Allah'a davet edince birbirlerine: "Biliyor musunuz, Yahudilerin size gelişini haber verdikleri peygamber bu zat olsa gerektir, sakın sizden önce ona tâbi olmasınlar," dediler ve davetine icabet ettiler. Onu tasdik ettiler ve İslam davetine icabet ettiler. Resulullah'a (sav.): "Biz kavmimizden ayrıldığımızda, aralarında, hiçbir kavim arasında benzeri olmayan bir şer ve husumet vardı. Umulur ki Allah senin vasıtanla onları birleştirir. Onlara gittiğimizde senin davetini ileteceğiz ve kabul ettiğimiz dinini onlara anlatacağız. Eğer Allah bu yolda onları birleştirirse senden daha aziz kimse olmayacak," dediler ve akabinde Resulullah'ın (sav.) yanından ona inanmış ve onu tasdik etmiş olarak ayrıldılar ve memleketlerine döndüler.

Bana anlatıldığına göre altı kişi olan bu kişiler şunlardır: Benî Neccâr'dan –onlara Teymullah da denir– Benî Mâlik b. en-Neccâr b. Sa'lebe b. Amr b. Hazrec b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr b. Âmir, Es'ad b. Zürâre b. Udes b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr –Ebû Ümâme olarak da bilinir– ve Avf b. el-Hâris b. Rifâa b. Sevâd b. Mâlik b. Ganem b. Mâlik b. en-Neccâr –İbn Afrâ olarak bilinir–.

Benî Züreyk b. Âmir b. Abdi Hârise b. Mâlik b. Gadb b. Cüşem b. Hazrec b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr b. Âmir, Râfi' b. Mâlik b. el-Aclân b. Amr b. Âmir b. Züreyk.

Benî Selime b. Sa'd b. Ali b. Esed b. Sâride b. Tezîd b. Cüşem b. Hazrec b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr b. Âmir ve Benî Sevâd'dan
[355] Kutbe b. Âmir b. Hadîde b. Amr b. Sevâd b. Ganem b. Ka'b b. Selime.

Benî Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Ka'b b. Selime, Ukbe b. Âmir b. Nâbî b. Zeyd b. Harâm.

Benî Ubeyd b. Adî b. Ganem b. Ka'b b. Selime, Câbir b. Abdullah b. Riâb b. Nu'mân b. Sinân b. Ubeyd.[114]

* * *

Ravi dedi: Medine'ye dönünce kavimlerine Resulullah'tan (sav.) söz ettiler ve onları İslam'a davet ettiler. Haber Medine'de yayılmıştı. Hatta Ensara ait bütün evlerde Resulullah'tan (sav.) söz ediliyordu. Ertesi yıl hac mevsiminde Ensardan on iki kişi hacca gitti. Resulullah (sav.) ile Akabe'de buluştular. Bu birinci Akabe buluşmasıydı. Bu zevat Resulullah'a biat ettiler. Buna kadınlar biatı da denir. Bu biat henüz savaş ile mükellef tutulmadıkları dönemde yapılmıştır. Bunlar Benî Neccâr'dan Es'ad b. Zürâre b. Udes b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr (Ebû Ümâme), Avf ve Muâz b. el-Hâris b. Rifâa b. Sevâd b. Mâlik b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr. Bu iki zat Afrâ'nın oğullarıdır.

Benî Züreyk b. Âmir'den Râfi' b. Mâlik b. el-Aclân b. Amr b. Âmir b. Züreyk ve Zekvân b. Abdi Kays b. Hâlde b. Muhalled b. Âmir b. Züreyk.

Benî Avf b. Hazrec'ten ve aynı zamanda Benî Ganem b. Avf –bunlara Kavâkil de denirdi– Ubâde b. es-Sâmit b. Kays b. Asram b. Fihr b. Sa'lebe b. Ganem b. Avf b. Hazrec ve Ebû Abdurrahman. Bu zat Yezîd b. Sa'lebe b. Hazme b. Asram b. Amr b. Ammâre'dir ve aynı zamanda müttefikleri olan Belâ kabilesinin Benî Gudayne kolundandır.

114 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/266-267.

Benî Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf b. Hazrec, Abbâs b. Ubâde [356]
b. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganem b. Sâlim b. Avf.

Benî Selime ve Benî Harâm'dan Ukbe b. Âmir b. Nâbî b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Ka'b b. Selime.

Benî Sevâd'dan Kutbe b. Âmir b. Hadîde b. Amr b. Sevâd b. Ganem b. Ka'b b. Selime.

Evs b. Hârise b. Sa'lebe b. Amr b. Âmir ve Benî Eşhel'den Ebû Heysem b. Teyhân, onun adı Mâlik'tir ve Benî Eşhel'in müttefikidir.

Benî Amr b. Avf'tan müttefikleri Uveym b. Sâide b. Sal'ace, Benî Eşhel'in müttefikidir.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yezîd b. Ebî Habîb, Mersed b. Abdullah el-Yezenî, Ebû Abdurrahman b. Useyle es-Sunâbehî ve Ubâde b. es-Sâmit'ten naklen şöyle dediğini anlattı:

Birinci Akabe buluşmasında bulunanlardan idim. On iki erkektik. Resulullah'a (sav.) kadınların biatiyle biat ettik. Zira henüz savaş hükme bağlanmamıştı. Allah'a ortak koşmamak, çalmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, ellerimizle ayaklarımız arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte ona karşı gelmemek üzere biat ettik. Bunları yapsanız cennet sizindir. Bunlardan birini yapıp da cezasına tevessül ederseniz bu onun kefaretidir. Onu kıyamete kadar gizli bırakırsanız Allah hakkınızda hükmünü verecektir. Dilerse size azap eder. Dilerse de sizi affeder.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle nakletti: İbn Şihâb, Âizullah b. Abdillah Ebû İdrîs el-Havlânî ve Ubâde b. es-Sâmit'ten naklen Resulullah'tan (sav.) benzer bir rivayet nakletti.

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti: [357]

Bu grup ayrılınca Resulullah (sav.) Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Abdiddâr b. Kusay'ı onlarla gönderdi. Ona onlara Kur'an'ı okutmasını, İslam'ı öğretmesini ve dinde anlayış ve kavrayış sahibi kılmasını emretti. Mus'ab'a Medine'de okutan anlamında 'mukrî' denirdi. İkameti Es'ad b. Zürâre b. Udes Ebû Ümâme'nin eviydi.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ubeydullah b. el-Mugîre b. Muaykîb ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan şöyle nakletti:

Es'ad b. Zürâre (bir gün) Mus'ab b. Umeyr'i Benî Abduleşhel ve Benî Zafer'e götürmek üzere çıktılar. Sa'd b. Muâz b. Nu'mân b. İmruülkays, Es'ad b. Zürâre'nin teyzesinin oğluydu. Onu Benî Zafer'e ait bir bahçeye götürdü. Bahçede Bi'rimerk denilen bir kuyu vardı. Bahçede oturdular ve Müslüman olanlardan bazı şahıslar da yanlarına geldiler. O zaman Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr, Benî Abduleşhel'in büyükleriydiler. İkisi de müşrik olup kavimlerinin dininde idiler. İkisi Mus'ab'ın söz konusu yere geldiğini öğrenince Sa'd b. Muâz, Üseyd b. Hudayr'a: "Mahallemize gelen ve zayıf insanlarımızın aklıyla oynamak isteyen bu iki adama git, onları azarla ve evimize gelmemelerini söyle. Biliyorsun ki Es'ad b. Zürâre ile yakınlığım olmasaydı senin yerine ben bu işi yapardım. Teyzem oğludur ve onu uyarmaya yüzüm tutmuyor," dedi. Bunun [358] üzerine Üseyd b. Hudayr harbesini alıp onların yanına gitti. Es'ad b. Zürâre, Mus'ab'a: "Bu gelen kavminin büyüğüdür. Allah için ona hakikati anlat," dedi. Mus'ab: "Oturacak olursa onunla konuşurum," dedi. Onlara hakaret içeren kelimelerle hitap etti ve şöyle dedi: "Bize geliş amacınız nedir? Yoksa zayıflarımızın aklıyla oynamaya mı geldiniz? Bir derdiniz varsa bizi bırakın (başka yere gidin)." Mus'ab ona: "Oturup dinlersen olmaz mı? Söylenenleri benimsersen kabul edersin, benimsemezsen kabul etmezsin," dedi. Üseyd: "İnsaflı konuştun," dedi ve harbesini bırakıp oturdu. Mus'ab ona İslam'dan söz etti ve Kur'an'dan ayetler okudu. Rivayet edildiğine göre ikisi: "Vallahi o henüz konuşmadan yüzünün aydınlığında ve yumuşak tavrında İslam'ı gördük," dediler. Sonra Üseyd: "Bu ne güzel şey! Bu dine girmek için ne yaparsınız?" dedi. Mus'ab ona: "Yıkanırsın ve elbiselerini temizlersin sonra hak 'söz'ü söylersin ve iki rekât namaz kılarsın," dedi.

Bunun üzerine Üseyd kalktı ve yıkanarak elbiselerini temizledi ve "hak sözü" söyledi. Akabinde de iki rekât namaz kıldı. Onlara: "Arkada bıraktığım bir adam var. Size tâbi olursa

onun kavminden hiç kimse onu terk etmez. Onu şimdi size göndereceğim. O Sa'd b. Muâz'dır," dedi. Sonra harbesini alıp Sa'd ve kavmine gitti. Onlar meclislerinde oturuyorlardı. Sa'd b. Muâz, Üseyd'in gelmekte olduğunu görünce: "Allah'a yemin ederim ki Üseyd b. Hudayr size farklı bir simayla dönmektedir," dedi. Üseyd varıp da önlerinde durunca Sa'd ona: "Ne yaptın?" dedi. Üseyd: "Her iki adamla konuştum ancak onların hâlinde bir beis görmedim. Onları uyardım. Bana nasıl istersen öyle yaparız," dediler. Bana anlatıldığına göre Benî Hârise, Es'ad b. Zürâre'yi öldürmek için harekete geçmişler. Teyzen oğlu olduğunu düşünerek seninle olan ahitlerini bozmak istiyorlar. Sa'd, Benî Hârise hakkındaki sözlerden endişe ederek öfkeli bir tavır içinde ve hızlı bir şekilde ayağa kalktı ve Üseyd'in elindeki harbeyi aldı ve "Vallahi, bir şey becermediğini görüyorum," diyerek Mus'ab ile Es'ad'a yöneldi. Sa'd onları sakin ve iyimser bir tavır içinde görünce Üseyd'in, onların sözlerini duymasını istediğini anladı. Başlarında durdu ve onlara hakaretamiz sözler söyledi. Ardından Es'ad b. Zürâre'ye: "Seninle aramızdaki akrabalık bağı olmasaydı bu ada- [359]
mı bana getirmezdin. Evimize hoşlanmadığımız bir şekilde geliyorsun," dedi. Es'ad ise Mus'ab'a: "Ya Mus'ab! Vallahi, sana kavminin lideri olan bir adam geldi. Sana uyarsa kavminden hiç kimse ona muhalefet etmez," dedi. Mus'ab ona: "Otur da dinle. Hoşnut kalırsan ve rağbet edersen kabul edersin hoşlanmazsan seni hoşlanmadığın bir duruma yönlendirmeyiz," dedi. Sa'd: "Makul konuştun," dedi ve harbeyi bırakıp oturdu. Mus'ab ona İslam'ı tanıttı. Kur'an'dan ayetler okudu. Mus'ab ve Es'ad: "Vallahi, yüzünün açılması ve yumuşak tavrından dolayı henüz Müslüman olduğunu söylemeden yüz ifadesinde İslam'ı gördük," dediler.

Sa'd onlara: "Müslüman olmak ve bu dine girmek istediğinizde neler yaparsınız?" dedi. Onlar: "Yıkanırsın, elbiselerini temizlersin, sonra hak şehadeti söylersin ve iki rekât namaz kılarsın," dediler. Ravi dedi: Bunun üzerine Sa'd kalktı. Yıkanıp elbiselerini temizledi, hak şehadeti söyledi ve iki rekât namaz kıldı. Ardından harbesini alıp kavminin meclisine yö-

neldi. Kavmi onu görünce: "Allah'a yemin ederiz ki Sa'd size farklı bir yüz simasıyla dönmüştür," dediler. Sa'd karşılarında durunca onlara: "Ey Benî Abduleşhel! Beni nasıl bilirsiniz?" dedi. Onlar: "Liderimizsin, görüş olarak bizden üstünsün, seciyen bizden temizdir," dediler. Sa'd: "Eğer Allah'a ve Resulü'ne inanmazsanız erkek ve kadınlarınızla muhatap olmam bana haram olsun," dedi. Ravi dedi: Vallahi akşam olmadan Abduleşhel mahallesinde Müslüman olmayan tek bir erkek ve kadın kalmadı.

Es'ad ve Mus'ab, Es'ad b. Zürâre'nin evine döndüler. Mus'ab, Es'ad'ın yanında ikametine devam etti ve insanları İslam'a davet etti. Neticede Ensara ait hiçbir ev kalmadı ki içinde Müslüman erkek ve kadın olmasın. Ancak Benî Ümeyye b. Zeyd, Hatme, Vâil ve Vâkıf hariç. Bunlar Evsullah olarak bilinir ve Evs b. Hârise'dendirler. Bunun nedeni ise Sayfî diye bilinen Kays b. el-Eslet adında bir şair ve liderleri vardı. Onu dinliyor ve ona itaat ediyorlardı. İşte bu adam onları İslam'a girmekten alıkoydu. Onlar Resulullah (sav.) Medine'ye hicret edinceye hatta Bedir, Uhud ve Hendek savaşları yapılıncaya kadar bu durumda kaldılar.

[360] Ravi dedi: Daha sonra Mus'ab b. Umeyr, Mekke'ye döndü. Ensardan Müslüman olanlar da kavimlerimden müşrik olanlarla birlikte hacca gittiler. Mekke'ye ulaşınca teşrik günlerinin ortasında Resulullah (sav.) ile Akabe'de buluşmak üzere sözleştiler. Nitekim Allah onları şereflendirmeyi, peygamberine destek olmalarını onlara nasip kılmayı ve onlarla İslam'ı ve Müslümanları aziz, şirki ve müşrikleri zelil kılmayı murat buyurmuştu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Seleme'den Ma'bed b. Ka'b b. Mâlik b. Ebî Ka'b b. el-Kayn'dan naklen şöyle anlattı: Ma'bed'in kardeşi ve Ensarın en bilgili olanlarından Abdullah b. Ka'b, Akabe biatine şahit olmuş ve Resulullah'a (sav.) biat etmişti. Abdullah babası Ka'b b. Mâlik'ten naklen şöyle anlattı:

Kavmimizin hacı adaylarıyla birlikte yola çıktık. Namaz kılıyorduk ve fıkhi ahkâmın gereğini yapıyorduk. Liderimiz ve büyüğümüz Berâ b. Ma'rûr da aramızdaydı. Yolumuza çıkıp

da Medine'den ayrılınca Berâ bize: "Arkadaşlar, benim bir fikrim var. Bana katılır mısınız, yoksa katılmaz mısınız bilemiyorum," dedi. Biz ona: "Bu fikrin nedir?" diye sorduk. O şöyle dedi: "Ben namaz kılarken bu binayı –Kâbe'yi– arkama almayı hoş görmüyorum," dedi. Biz: "Vallahi Peygamberimizden bize intikal eden, onun namazda Şam (Kudüs) yönüne yöneldiği yönündedir. Biz ona muhalefet etmeyi düşünmüyoruz," dedik. Berâ: "Ben Kâbe'ye yönelerek namaz kılacağım," dedi. Biz ona: "Bizler Kâbe'ye yönelmeyeceğiz," dedik. Ka'b b. Mâlik dedi: Namaz vakti girdiğinde biz Şam'a (Kudüs'e) yönelirken o Kâbe'ye yöneliyordu. Mekke'ye varıncaya kadar bu tutumumuz devam etti.

Ka'b dedi: Biz yaptığından dolayı Berâ'yı ayıpladık. Ancak o bu tavrını sürdürdü. Mekke'ye vardığımızda bana: "Ey kardeşimin oğlu! Seninle Resulullah'a (sav.) gidelim de ona yolda yaptığımı sorayım. Zira bana muhalefet ettiğiniz için içime şüpheler girdi," dedi.

Ka'b dedi: Çıktık ve Resulullah'ı (sav.) aramaya koyulduk. Zira daha önce onu tanımamış ve görmemiştik. Mekkeli bir [361] adamla karşılaştık. Ona Resulullah'ı (sav.) sorduk. Adam bize, "Onu tanıyor musunuz?" dedi. Biz: "Hayır," dedik. Adam: "Amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'i tanır mısınız?" diye sordu. Biz: "Evet," dedik. –Nitekim Abbâs'ı tanırdık. Bize tüccar olarak uğrardı.– Adam: "Mescide girerseniz Abbâs b. Abdülmuttalib ile birlikte oturan kişidir," dedi. Ka'b dedi: Mescide girdik. Abbâs oturuyordu ve Resulullah (sav.) da yanında oturuyordu. Selam verdik ve yanında oturduk. Resulullah (sav.) Abbâs'a: "Ey Ebü'l-Fadl! Bu iki adamı tanır mısın?" diye sordu. Abbâs: "Evet, bu Berâ b. Ma'rûr'dur ve kavminin lideridir. Bu da Ka'b b. Mâlik'tir," dedi. –Ka'b dedi: Vallahi Resulullah'ın (sav.): "Şair olan mı?" deyişini hiç unutmuyorum. Abbâs: "Evet," diye karşılık verdi.– Ka'b dedi: Berâ b. Ma'rûr ona: "Ey Allah'ın peygamberi! Allah beni İslam'la hidayete erdirdikten sonra bu yolculuğa çıktım. Düşündüm ki bu binayı (Kâbe) namazda arkama almayayım. Namazımı kılarken ona yöneldim. Ancak arkadaşlarım bu hususta bana muhalefet ettiler. Bu nedenle

içime şüphe girdi. Ey Allah'ın resulü, bu hususta görüşün nedir?" dedi. Resulullah (sav.): "Bir kıblen vardı. Keşke üzerinde sebat etseydin!" buyurdu. Bunun üzerine Berâ, Resulullah'ın (sav.) kıblesine döndü ve bizimle Şam'a (Kudüs'e) dönerek namaz kıldı. Ka'b dedi: Akrabaları ölünceye kadar Kâbe'ye yönelerek namaz kıldığını söyleseler de bu doğru değildir. Zira biz onu onlardan daha iyi tanırız.

Ka'b dedi: Sonra hac ibadetini yerine getirmek için çıktık. Bu esnada Resulullah (sav.) ile Akabe'de teşrik günlerinin ortasında buluşmak için sözleştik.

Ka'b dedi: Hac ibadetini ifa edince Resulullah (sav.) ile randevulaştığımız geceydi. Yanımızda Ebû Câbir Abdullah b. Amr b. Haram da vardı. Kafilemizde müşrik olanlardan Resulullah ile irtibatımızı saklıyorduk. Ancak Ebû Câbir ile konuştuk ve ona: "Ey Ebû Câbir! Sen büyüklerimizden ve eşrafımızdansın. İçinde bulunduğun durumu sana yakıştıramıyor ve ahiret yurdunda ateşe odun olmanı hazmedemiyoruz," dedik ve onu İslam'a davet ederek Resulullah (sav.) ile Akabe'de buluşacağımızı haber verdik.

Ka'b dedi: Ebû Câbir Müslüman oldu ve bizimle Akabe'ye katıldı. Nakip (sorumlu, reis) idi. O gece kavmimizle konak-
[362] ladığımız yerlerde geceledik. Gecenin üçte biri geçince Resulullah (sav.) ile olan randevumuz için konakladığımız yerden ayrıldık. Saklanarak ve bağırtlak kuşu gibi sıvışarak gidiyorduk. Akabe'nin yanında iki dağ arasındaki geçitte toplandık. Yetmiş erkektik. İki kadın da vardı. Biri Nüseybe bint Ka'b – Ümmü Umâre künyesiyle biliniyordu– Benî Mâzin b. Neccâr kadınlarındandır. Diğeri de Esmâ bint Amr b. Adî olup Benî Selime'nin kadınlarındandır ve Ümmü Menî' künyesiyle tanınmaktadır. İki dağ arasındaki geçitte Resulullah'ı (sav.) bekledik. Resulullah (sav.) amcası Abbâs b. Abdülmuttalib ile birlikte geldiler. Abbâs henüz kavminin dininde bulunuyordu. Ancak, kardeşinin oğlunun bu buluşmasında hazır bulunmak ve durumundan emin olmak istedi. Oturunca ilk konuşan Abbâs b. Abdülmuttalib oldu. Şöyle dedi: "Ey Hazrec toplulu-

ğu! –Nitekim Araplar Ensardan bu kabileye Hazrec derlerdi. Buna Hazrec ve Evs de dâhildir.– Muhammed'in bizdeki yeri malumunuzdur. Bizimle aynı inançta olan kavmimize karşı onu savunduk. O memleketinde aziz ve korunaklıdır. Ancak ille de size iltihak etmek istiyor. Ona olan davetinizin hakkını verecek ve hasımlarına karşı onu korumak konusunda kararlı iseniz bu sizin mesuliyetinizdir. Yok eğer size geldikten sonra onu kaderine terk edecek ve hasımlarına teslim edecekseniz şimdiden onu bırakın. Zira o memleketinde izzet ve emniyet içindedir."

Ka'b dedi: Abbâs'a: "Söylediklerini duyduk. Ya Resulellah! Konuş ve kendin için ve Rabbin için bizden talebin nedir? Onu söyle," dedik.

Bunun üzerine Resulullah (sav.) konuştu ve Kur'an'dan ayetler okudu. Allah'a davet etti. İslam'a teşvikte bulundu. Sonra şöyle dedi: Beni kadınlarınız ve çocuklarınız gibi korumak ve savunmak üzere biatinizi kabul ediyorum.

Bunun üzerine Berâ b. Ma'rûr elinden tuttu ve şöyle dedi: Seni hak peygamber olarak gönderene yemin olsun, ailelerimiz gibi koruyacağız. Ey Allah'ın resulü! Biatimizi kabul et. Biz savaşçıyız ve silah insanlarıyız. Bu meziyetleri kuşaktan kuşağa devraldık.

Ka'b dedi: Berâ Resulullah (sav.) ile konuşurken Benî Ab- [363]
duleşhel'in müttefiki Ebü'l-Heysem b. et-Teyhân araya girdi ve şöyle dedi: "İnsanlarla –Yahudileri kastetmiştir– bağlarımız vardır. Bu ilişkileri keseceğiz. Bunu yaptıktan sonra Allah seni muzaffer kılınca bizi bırakıp kavmine dönmeyesin." Bunun üzerine Resulullah (sav.) gülümsedi ve: "Öldürdüğünüzü öldürür, yıktığınızı yıkarım. Siz bendensiniz ve ben sizdenim, sizinle savaşana karşı savaşır ve sizinle barışanla barışırım," buyurdu.

Resulullah (sav.): "Bana içinizden on iki başkan belirleyin. Onlar her konuda kavimleri üzerinde sorumlu olacaklardır," buyurdu. Bunun üzerine Hazrec'ten dokuz, Evs'ten üç kişi belirlediler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan naklen şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) reislere: "Siz havarilerin İsa'ya karşı sorumlu oldukları gibi kavminizin her konuda sorumlusu olacaksınız, onların kefilisiniz, ben de kavmimin kefili (sorumlusu) olacağım," diye buyurdu. Onlar: "Evet," dediler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Amr b. Katâde'den naklen şöyle anlattı:

Ensar Resulullah'a (sav.) biat etmek üzere toplanınca Benî Avf'tan Abbâs b. Ubâde b. Nadle el-Ensârî şöyle dedi: "Ey Hazrecliler! Bu adama ne üzerine biat ettiğinizi biliyor musunuz?" Onlar da: "Evet," dediler. O şöyle devam etti: "Siz kırmızımtırak ve siyahıyla insanlara karşı savaşmak üzere ona biat ediyorsunuz. Eğer başınıza gelecek musibetle mallarınızın eksilmesine ve eşrafınızın öldürülmesine dayanamayarak
[364] onu teslim edecekseniz şimdiden uyarıyorum, bu dünya ve ahirette rezillik ve rüsvalıktır. Ama ona yaptığınız çağrının hakkını verecek ve mallarınızın eksilmesi ve eşrafınızın öldürülmesine tahammül edecekseniz onu yanınıza alın, vallahi o dünya ve ahiretin kazancıdır." Bunun üzerine onlar: "Mallarımızda eksilmeye, başımıza gelecek musibete ve eşrafımızın öldürülmesine tahammül ederek onu yanımıza alacağız. Ey Allah'ın resulü! Bunun karşılığında bizim için ne vadediyorsun?" dediler. Resulullah (sav.): "Cennet," dedi. Onlar: "Elini ver," dediler. Resulullah (sav.) elini verdi ve ona biat ettiler.

Âsım b. Ömer b. Katâde ise şöyle demiştir: Vallahi, Abbâs bu sözü onların Resulullah'a (sav.) karşı sorumluluklarını vurgulamak ve sağlama bağlamak için söyledi. Abdullah b. Ebî Bekir ise şöyle demiştir: Abbâs bu sözü, Medinelilerin pozisyonunu güçlendirmek için Abdullah b. Übey b. Selûl'ün katılması ümidiyle biati ertesi güne bırakmak için söyledi. Vallahi ben meseleyi biliyorum. Benî Neccâr, Resulullah'a (sav.) ilk biat edenin Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre olduğunu söylerken, Benî Abduleşhel ise ilk biat edenin Ebü'l-Heysem b. et-Teyhân olduğunu söylüyorlar.[115]

115 *Sîretu İbn Hişâm*, 1/277.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed, Ma'bed b. Ka'b b. Mâlik, -Ebû Ca'fer dedi: Saîd b. Yahyâ b. Saîd de bana rivayet etti- Babası Muhammed b. İshâk, Ma'bed b. Ka'b, kardeşi Abdullah b. Ka'b ve babası Ka'b b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'a (sav.) ilk biat eden Berâ b. Ma'rûr idi. Sonra diğer insanlar peş peşe biat ettiler. Bizler Resulullah'a (sav.) biat edince şeytan Akabe'nin başından duyduğum en etkili bir sesle: "Ey ev sahipleri! O sevimsiz insan ve maiyetindeki Sabiiler sizinle savaşmak üzere toplandıklarını biliyor musunuz?" diye çığlık attı. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Allah düşmanı ne söylüyor? Bu, Akabe'nin şeytanıdır. Ey Allah düşmanı! Beni dinle, vallahi vaktimi seninle mücadele etmeye [365] ayıracağım," buyurdu. Sonra bize: "İkamet yerlerinize dönün," dedi. Abbâs b. Ubâde ona: "Ey Allah'ın resulü! Sen hak ile gönderene yemin olsun, dilersen yarın Mina'dakilere karşı kılıçlarımızla harekete geçelim, dedi. Resulullah (sav.): "Bize bu emredilmedi. Siz ikamet yerlerinize dönün," buyurdu. Bunun üzerine yattığımız yerlere döndük. Sabaha kadar uyuduk. Sabahladığımızda Kureyş'in ekseriyeti bizim ikamet ettiğimiz evlere geldiler ve dediler ki: "Ey Hazrecliler! Duyduğumuza göre siz bizim adama gelmiş ve onu içimizden alıp götürmek istiyor muşsunuz. Bizimle savaşmak üzere ona biat ediyormuşsunuz. Vallahi Araplar içinde kendileriyle en çok savaş istemediğimiz sizlersiniz." Bunun üzerine birlikte kaldığımız kavmimizin müşrikleri ayağa kalktılar ve onlara yemin ederek böyle bir şeyin vuku bulmadığını ve böyle bir şeyden haberdar olmadıklarını söylediler.

Ka'b b. Mâlik dedi: Doğru söylediler. Zira durumu bilmiyorlardı. Biz ise birbirimize bakıyorduk. Grup kalktı ve içlerinde Hâris b. Hişâm b. el-Mugîre el-Mahzûmî de vardı ve ayağında henüz yeni olan bir çift ayakkabı vardı. Ben de söylediklerinden dolayı onlara katılmayı düşünerek: "Ey Ebû Câbir! Sen liderlerimizden biri olduğun hâlde bu Kureyşli gencin ayağındaki ayakkabı gibi bir ayakkabıya sahip olamaz mısın?" dedim. Hâris sözümü duyunca ayakkabıları çıkarıp önüme koydu: "Vallahi giyeceksin," dedi. Ebû Câbir: "Aman! Vallahi adamı kızdırdın. Ayakkabılarını ona iade et," dedi. Ben: "Vallahi, geri

vermeyeceğim. Vallahi güzel bir fal oldu. Bu fal doğru ise eşyası bana ganimet olacak," dedim.

Akabe ve Akabe'de olup bitenler hakkında Ka'b b. Mâlik'in rivayeti böyledir.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk dışındaki raviler ise şöyle demişlerdir: Ensardan Resulullah'a (sav.) biat etmek için gelenler
[366] zilhicce ayında gelmişlerdi. Biatten sonra Resulullah zilhiccenin kalan günleriyle muharrem ve safer aylarını Mekke'de geçirdi, rebîülevvel ayında Medine'ye hicret etmek üzere yola çıktı. Medine'ye aynı ayın on ikisinde vardılar.

Ali b. Nasr b. Ali ve Abdulvâris b. Abdussamed b. Abdulvâris bana naklettiler: -Ali b. Nasr: Abdussamed b. Abdulvâris bize nakletti; Abdulvâris: Babam bize anlattı, demişlerdir.- Ebân el-Attâr bize Hişâm b. Urve'den naklen Urve'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicretinden önce Habeşistan'a hicret edenlerden bazıları dönünce Müslümanlar çoğalmaya başladılar. Bu arada Medine'de Ensardan birçok kişi Müslüman oldu ve İslam Medine'de yayılmaya ve Medineliler Mekke'de Resulullah'a (sav.) gitmeye başladı. Kureyş bu durumu görünce burukluk duyarak Müslümanları dinlerinden saptırmaya çalıştılar ve onlara daha sert bir muamelede bulundular. Onlara tasallut ettiler ve inançlarından saptırmaya hırslı davrandılar. Müslümanlar bundan dolayı büyük sıkıntılara maruz kaldılar. Bu son imtihan idi. Aslında iki imtihanla karşı karşıya gelmişlerdi. Birincisinde Resulullah (sav.) emir verdiğinde Habeşistan'a hicret etmişlerdi. İkincisinde Habeşistan'dan geri dönüşlerinde Medine'den gelenlerin teveccühlerine şahit olmuşlardı.

Daha sonra Resulullah (sav.) ile buluşmak üzere Medine'den yetmiş nakip (ileri gelen, reis) geldi. Bunlar Müslüman olanların elebaşıydılar. Hac mevsiminde onunla buluşarak Akabe'de ona biat ettiler. Biatte ona: "Sen bizdensin biz de sendeniz ve ashabından kim gelirse ya da sen gelirsen kendimizi korur gibi sizi koruyacağız," diye taahhütte bulundu-

lar. Bunun üzerine Kureyş, Müslümanlara daha sert şekilde muamelede bulundular. Bu yüzden Resulullah (sav.) ashabına Medine'ye gitmeleri için emir verdi. Bu ikinci ve son imtihandı ve bu imtihanla Resulullah (sav.) ashabını Medine'ye gönderdi ve sonra kendisi de hicret etti. Bu konu hakkında Allah şu ayeti vahyetmiştir: "*Yeryüzünde fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.*"[116]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir b. Mu- [367]
hammed b. Amr b. Hazm'dan naklen şöyle anlattı:

Kureyşliler Abdullah b. Übey b. Selûl'e giderek ona Ka'b b. Mâlik'in zikrettiği hususları dile getirdiler. O onlara: "Bu vahim bir durumdur. Kavmim bu işte beni aşmamalıydı. Bu işten haberdar değilim," dedi. Bunun üzerine ayrılıp gittiler. İnsanlar da Mina'dan ayrılıp dağıldılar. Kureyş olayı araştırdı. Doğru olduğunu anlayınca biat edenlerin peşine düştüler. Sa'd b. Ubâde'ye Hâcir mevkiinde Benî Sâide b. Ka'b b. el-Hazrec ve kardeşi Münzir b. Amr'a yetiştiler. İkisi de reis konumundaydılar. Münzir onları âciz bıraktı. Sa'd'a gelince onu alıkoydular ve semerinin bağıyla ellerini boynuna bağladılar ve Mekke'ye götürdüler. Ona vuruyor ve saçından çekiyorlardı. Sa'd gür saçlıydı. Sa'd dedi: Ben aralarındayken Kureyşli bir grup çıkageldi. Aralarında beyaz tenli, aydın yüzlü, parlak ve tatlı görünümlü bir adam vardı. Kendi kendime bir iyilik varsa bu adamda vardır, dedim. Bana yaklaşınca elini kaldırdı ve şiddetli bir tokat attı. O zaman kendi kendime: Vallahi bundan sonra bunlarda bir hayır yoktur, dedim. Ben bu vaziyette onların elindeyken ve beni yerde süründürürler iken onlardan bir adam bana doğru eğildi ve: "Senin Kureyş'ten bir tanıdığın bir kimseyle bir ahdin yok mu?" dedi. Ben: "Vallahi var- [368]
dır. Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel'in tüccarlarını korur ve memleketimde onlara zulmetmek isteyenlere karşı savunurdum. Hâris b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menâf için de aynı şeyleri yapardım," dedim. Adam: "Öyleyse iki adamın ismini söyle ve aranızdaki ilişkiyi anlat," dedi. Ben bu hususları dile getirdim. Adam da ikisine gitti ve onları mescitte Kâbe'nin

116 Enfâl, 8/39.

yanında gördü. Onlara: "Hazrecli bir adam şu anda dövülüyor. O sizden yardım talep ediyor ve sizinle onun arasında bir dostluk olduğundan bahsediyor," dedi. Cübeyr ve Hâris: "Bu adam kimdir?" diye sordular. Adam: "Sa'd b. Ubâde," dedi. Onlar: "Vallahi doğru söylüyor. O tüccarlarımızı himaye ediyor ve memleketinde onları zulümden koruyordu," dediler ve ikisi gelip onu kurtardılar. Sa'd serbest kaldı ve ayrıldı. Sa'd'ı yumruklayan kişi Benî Âmir b. Lüey'den Süheyl b. Amr idi

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu insanlar Medine'ye dönünce İslam'ı yaydılar. Kavimlerinden müşrik olarak bazı yaşlılar kalmıştı. Amr b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Selime gibi. Onun oğlu Muâz b. Amr da Akabe biatinde hazır bulunmuş ve bazı gençlerle Resulullah'a (sav.) biat etmişti. Son Akabe biatinde Resulullah (sav.) Allah'ın izniyle Evs ve Hazrec'in biatini Birinci Akabe biatinden farklı şartlarla ve savaş biati olarak kabul etti. Birinci Akabe biati kadınlarla yapılan biat niteliğindeydi. Bu konuyu daha önce Ubâde b. es-Sâmit'ten naklettiğim rivayette zikretmiştim. İkinci Akabe biati ise kırmızı (beyaz) ve siyahla savaşmayı da ihtiva eden bir biatti. Bu hususla ilgili Urve b. ez-Zübeyr'den naklettiğim rivayeti daha önce zikretmiştim. İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde b. es-Sâmit, babası Velîd ve reislerden bir olan Ubâde b. es-Sâmit'ten naklen şöyle anlattı: Resulullah'a (sav.) savaş biatinde bulunduk. Nitekim Ubâde, Birinci Akabe biatinde biat eden on iki kişiden biriydi.

* * *

[369] Ebû Ca'fer dedi: Allah, Resulullah'a (sav.) "*Yeryüzünde fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın,*"[117] ayetini vahyedip savaş izni verince ve Ensar zikrettiğim nitelikte ona biat edince, kendisiyle birlikte Mekke'de ikamet eden ashabına Medine'ye hicret etmelerini ve Ensar kardeşlerine iltihak etmelerini emretti. Onlara: "Allah size emniyet içinde yaşayacağınız bir yurt ve o yurtta kardeş-

117 Enfâl, 8/39.

ler ihsan etti," dedi. Bunun üzerine peyderpey Mekke'den ayrıldılar. Resulullah (sav.) ise Rabbinin hicret iznini bekleyerek Mekke'de kaldı. Resulullah'ın (sav.) ashabından Medine'ye ilk hicret edenler Kureyşli ve Benî Mahzûm'dan Ebû Seleme b. Abdulesed b. Hilâl b. Abdillah b. Ömer b. Mahzûm idi. O Akabe biatinden bir sene önce Medine'ye hicret etmişti. Bu zat Habeşistan'dan Resulullah'ın (sav.) yanına gelmişti. Ancak Kureyş ona eziyet verince ve Ensardan Müslüman olanlardan haberdar olunca Medine'ye hicret etti.

Ebû Seleme'den sonra Medine'ye ilk giden Muhacir Benî Adî b. Ka'b'ın müttefiki Âmir b. Rebîa ve eşi Leylâ bint Ebî Hasme b. Gânim b. Abdillah b. Avf b. Abîd b. Avîc b. Adî b. Ka'b oldu. Onun ardından da Abdullah b. Cahş b. Riâb ve Ebû Ahmed b. Cahş –bu zat âmâ idi ve Mekke'yi baştan başa rehbersiz gezebiliyordu–. Ondan sonra Resulullah'ın ashabı Medine'ye peyderpey hicret ettiler.

Resulullah (sav.) ise ashabı hicret ettikten sonra Allah'tan hicret iznini bekleyerek Mekke'de ikamet etmeye devam etti. Ali b. Ebî Tâlib ve Ebû Bekir b. Kuhâfe dışında kim Resulullah (sav.) ile birlikte Mekke'de kaldıysa mutlaka hapsedilmiş ve fitneye maruz kalmıştı. Ebû Bekir de çok kere hicret için izin istemişse de Resulullah (sav.) ona: "Acele etme, belki Allah sana bir yol arkadaşı ihsan eder," buyurmuştu. Ebû Bekir de bu kişinin Resulullah (sav.) olmasını arzu ediyordu. Kureyş, [370] Resulullah'ın (sav.) kendilerinin dışında ve başka bir memlekette taraftarları ve ashabı olduğunu ve Mekke'deki ashabının oraya hicret ettiklerini görünce anladılar ki yeni bir yurt edindiler ve orada bir korunak elde ettiler. Bu yüzden Resulullah'ın (sav.) da onlara iltihak etmesinden endişe ettiler. Onun oraya geçip kendilerine savaş açmayı kararlaştırdığını düşünerek Dârünnedve adındaki meclislerinde toplandılar. Burası Kusay b. Kilâb'ın evi olup bütün önemli meselelerini burada karara bağlıyorlardı. Bu toplantıda durumundan endişe ettiklerinde Resulullah hakkında istişarede bulunarak ne yapacaklarını görüştüler.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen Abdullah b. Ebî Necîh, Mücâhid b. Cebr Ebü'l-Haccâc ve İbn Abbâs'tan; Kelbî ise bana Ebû Sâlih, İbn Abbâs, Hasan b. Umâre, Hakem b. Uteybe, Miksem ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet ettiler:

Kureyş Resulullah'ın (sav.) durumunu görüşmek için Dârünnedve'de bir araya gelmek ve bu konuda istişarede bulunmak üzere sözleştikleri günde –o güne zahmet günü diyorlardı– sabah toplantıya katılmak için gittiklerinde, İblis mütevazı bir ihtiyar suretinde önlerine çıktı. Basit ve kalın bir kıyafet içinde kapıda bekliyordu. Onu görünce, "Bu ihtiyar kimdir?" diye sordular. O: "Necid ahalisinden bir ihtiyar, sizin toplanacağını haber aldı da sizi dinlemek ve onun nasihatini kaçırmamanız ümidiyle hazır bulunmak istedi," dedi. Onlar: "Olur, girebilirsin," dediler. İblis onlarla girdi. Kureyş'in bütün eşrafı hazır bulundular. Bütün kabile temsilcileri mevcuttu. Benî Abdi Şems'ten Rebîa'nın oğulları Şeybe ve Utbe, Ebû Süfyân b. Harb, Benî Nevfel b. Abdi Menâf Tuayme b. Adî, Cübeyr b. Mut'im ve Hâris b. Âmir b. Nevfel, Benî Abdüddâr b. Kusay'dan Nadr b. el-Hâris b. Kelede, Benî Esed b. Abdiluzzâ'dan Ebü'l-Buhterî b. Hişâm, Zem'a b. Esved b. el-Muttalib ve Hakîm b. Hizâm, Benî Mahzûm'dan Ebû Cehil b. Hişâm,
[371] Benî Sehm'den Haccâc'ın oğulları Nübeyh ve Münebbih, Benî Cumah'tan Ümeyye b. Halef. Ve bunlara tâbi olan Kureyş'ten olmayanlar da hazır bulundular.

Birbirlerine dediler ki: Bu adamın durumu herkesin malumudur. Hepiniz olup bitenleri gördünüz. Vallahi bizim dışımızda ona uyanlarla birlikte bize saldırmayacağından emin değiliz. O nedenle onun hakkında bir karar almamız gerekir. Ravi dedi: Durumu müzakere edip istişare ettiler. Onlardan biri şöyle dedi: "Onu demir parmaklıklar arkasına hapsediniz ve oraya kapatınız. Sonra benzerleri olan Züheyr ve Nâbiğa gibi şairlerin başına geldiği gibi, onun başına ölüm musibeti gelene kadar onu bekleyin."

İbn Abbâs dedi: Necidli ihtiyar şöyle dedi: Hayır, bu görüş isabetli değil. Dediğiniz gibi onu hapsederseniz haber hemen adamlarına ulaşır ve onu kurtarmak için size saldıracak ve

daha da çoğalıp size galip geleceklerdir. Bu sizin için isabetli bir görüş değildir. Başka bir görüş söyleyin.

Bunun üzerine müzakere ve istişarelerini sürdürdüler. Onu içimizden atalım ve memleketimizden başka bir yere sürelim. Onu aramızdan uzaklaştırdıktan sonra nereye giderse gitsin umursamayız. Önemli olan bizden uzaklaşması ve ondan kurtulmamızdır. Böylece durumumuzu düzeltecek ve kaynaşmamızı daha önce olduğu gibi sağlamış olacağız.

Necidli ihtiyar şöyle dedi: Vallahi bu görüş de doğru değil. Onun güzel konuşmasını, tatlı mantığını ve sözleriyle insanların kalbine nüfuz edişini görmüyor musunuz? Vallahi, onu sürerseniz, gideceği Arap kabilesine sözleri ve konuşmasıyla etki edecek ve ona uyacaklardır. Ardından da onlarla sizin üzerinize gelecek ve sizi basacaktır. Sizi emri altına alacak ve size dilediği gibi muamele edecektir. Onun hakkında başka bir görüş ortaya atın!

İbn Abbâs dedi: Ebû Cehil b. Hişâm şöyle dedi: "Vallahi onunla ilgili olarak henüz sizin aklınıza gelmeyen bir görüşüm var," dedi. "Ey Ebü'l-Hakem! O görüş nedir?" dediler. Benim görüşüm odur ki her kabileden genç ve cesur bir adam [372] seçeceksiniz. İçimizde soy ve nesep sahibi ve şerefli bir kişi olmalıdır. Her birine de keskin bir kılıç vereceğiz. Sonra bu gençler ona saldırıp hepsi birden kılıçlarını ona indirecekler. Böylece bizi ondan kurtaracaklar. Bu şekilde onu öldürürlerse kanından bütün kabileler sorumlu olacak. Böylelikle de Benî Abdi Menâf bütün kavimlere karşı savaşamayacak ve diyete razı olacaklar. Biz de onun diyetini ödeyeceğiz.

Bunun üzerine Necidli ihtiyar: "İsabetli görüş budur. Doğrusu budur, sizin için başka bir çözüm göremiyorum," dedi.

Kureyşliler bu görüş üzerinde ittifak ederek dağıldılar. Bunun üzerine Cebrail, Resulullah'a (sav.) geldi ve "Bu gece kendi yatağında yatma," dedi.

İbn Abbâs dedi: Karanlık bastıktan sonra kapısına dayandılar ve onu gözetleyerek üzerine çullanmak için uyumasını

beklediler. Resulullah (sav.) onları fark edince Ali'ye: "Benim yatağımda yat ve benim Hadrâmî abamla örtün ve uyu. Onlardan sana hoşlanmayacakları bir zarar gelmeyecek," dedi. Resulullah (sav.) yattığı zaman abasında yatardı.

Ebû Ca'fer dedi: Bazı raviler bu kıssaya şu ilaveyi yaparlar: Resulullah (sav.) Ali'ye: "İbn Ebî Kuhâfe sana gelirse ona benim Sevr Mağarasına gittiğimi ve bana katılmasını söyle. Bana yemek gönder, Medine yolunu gösterecek bir rehber bularak ücretini ver. Ayrıca bana bir binek al," diye buyurdu ve ayrıldı. Allah onu gözetleyenlerin basiretini bağladı. Resulullah (sav.) onların yanından çıkıp gitti.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen Yezîd b. Ziyâd ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle rivayet etti: Onu öldürmek için toplandılar. Aralarında Ebû Cehil b. Hişâm
[373] da vardı. Kapısındayken Ebû Cehil şöyle dedi: "Muhammed iddia ediyor ki onun dinine uyarsanız Arap ve Acemlerin hükümdarları olacaksınız. Ölümden sonra da tekrar dirileceksiniz ve Ürdün bahçeleri gibi bahçeleriniz (cennet) olacaktır. Aksi takdirde onun tarafından boğazlanacaksınız ve ölümden sonra diriltileceksiniz ve yakılacağınız bir ateş sizin için hazırlanacaktır."

İbn Abbâs dedi: Resulullah (sav.) çıktı ve bir avuç toprak alarak: "Evet, ben öyle diyorum ve sen de (cehennemde yanacak) olanlardan birisin," dedi ve toprağı başlarına serpmeye başladı. Bunu yaparken de "*Yâsîn. Hikmet dolu Kur'an hakkı için sen şüphesiz peygamberlerdensin ve doğru yol üzerindesin,*" ayetleriyle başlayan Yâsîn suresini "*Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler,*" ayetine kadar okuyordu. Resulullah (sav.) bu ayetleri okuyuncaya kadar hepsinin başına toprağı savurmuş ve istediği istikamete doğru yola koyulmuştu.

Ardından içlerinde olmayan bir kişi geldi ve onlara: "Burada ne bekliyorsunuz?" dedi. Onlar: "Muhammed'i bekliyoruz," dediler. Adam: "Allah emelinizi boşa çıkardı. Muhammed çıkıp gitti ve hepinizin başına toprak koyduktan sonra yoluna gitti,

başınızdakini görmüyor musunuz?" dedi. Bunun üzerine herkes elini başına koyunca başında toprak olduğunu gördü. Ancak gözetlemelerine devam ederek Resulullah'ın (sav.) abasına bürünmüş vaziyette Resulullah'ın yatağında yatan Ali'yi gördüler ve: "Vallahi ridası içinde uyuyan Muhammed'dir," dediler. Onlar sabaha kadar bu hâlde beklediler. Sabah olunca yataktan Ali kalkınca, "Vallahi Muhammed'in gittiğini haber veren kişi doğru söylemiş," dediler. Bunun üzerine o gün onların üzerinde ittifak ettikleri komploları hakkında Kur'an'ın şu ayetleri nazil oldu: "*Hatırla, kâfirler seni tutup bağlamaları* [374] *veya öldürmeleri ya da seni yurdundan çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarken Allah da onlara tuzak kuruyordu. Ve Allah hayırlı tuzak kurandır.*"[118] "*Yoksa onlar: Bir şairdir, onun zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar. De ki: Bekleyin. Ben de sizin gibi bekleyenlerdenim.*"[119]

Bazı raviler ise şöyle demişlerdir: Ebû Bekir, Ali'ye geldi ve ona Allah'ın peygamberinin nerede olduğunu sormuştur. Ali, onun Sevr'deki mağarada olduğunu söyledi. Ona: "Onunla işin varsa ona yetiş," dedi. Ebû Bekir hızlı bir şekilde çıktı ve yolda Resulullah'a yetişti. Resulullah gece karanlığında Ebû Bekir'in sesini duyunca müşriklerden olduğunu sanarak hızlı bir şekilde yürüdü ve ayakkabısının kayışı koptu ve başparmağı bir taşa çarparak kanadı. Resulullah (sav.) buna rağmen hızını kesmedi. Ebû Bekir Resulullah'ın (sav.) zahmete gireceğini düşünerek sesini yükselterek konuştu. Bunun üzerine Resulullah onu tanıdı ve durarak gelmesini bekledi. İkisi yürümeye devam ettiler. Resulullah'ın (sav.) ayağı hâlâ kanıyordu. Nihayet sabah vakti mağaraya vardılar. Mağaraya girdiler. Diğer yandan Resulullah'ı (sav.) gözetleyen grup da sabah vakti içeriye girdi. Ali yataktan kalktı. Ona yaklaştıklarında onu tanıdılar ve "Arkadaşın nerede?" diye sordular. Ali: "Bilmiyorum. Ben onun bekçisi miyim? Ona çık git dediniz, o da çıktı." Onu azarladılar ve tartaklayarak Mescide götürdüler. Onu bir saat

118 Enfâl, 8/30.
119 Tûr, 52/30-31.

kadar hapsettiler sonra da bıraktılar. Allah, Resulü'nü onların tuzağından kurtardı ve şu ayeti vahyetti: "*Hatırla, kâfirler seni bağlamak ya da seni öldürmek veya yurdundan çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarken Allah da onlara tuzak kuruyordu. Allah hayırlı tuzak kurandır.*"

[375] Ebû Ca'fer dedi: Bunun üzerine Allah, Elçisi'ne hicret izni verdi. Ali b. Nasr el-Cehdamî bize Abdussamed b. Abdulvâris, Abdulvâris b. Abdussamed b. Abdulvâris, babası, Ebân el-Attâr, Hişâm b. Urve ve Urve'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) henüz hicret etmeden ve savaş ayeti de nazil olmadan önce ashabı Medine'ye hicret etmişlerdi. Ebû Bekir, hicret etmesi henüz kendisine emredilmeyen Resulullah'tan (sav.) hicret için izin istedi. Ancak Resulullah (sav.) onu alıkoydu ve "Bana mühlet ver. Belki bana da hicret için izin verilir," dedi. Ebû Bekir iki binek satın almış ve onları ashap ile birlikte yolculuk için hazırlıyordu. Resulullah (sav.) onu bekletip Rabbinden hicret için izin çıkmasını umduğunu haber verince Ebû Bekir, Resulullah (sav.) ile birlikte yola çıkma beklentisiyle o iki bineği bağladı ve yemlerini verdi. İki hayvan semizlemişti. Resulullah'ın hicret ümidi onu alıkoyunca Ebû Bekir Resulullah'a (sav.): "Sana izin verilmesinden ümitli misin?" dedi. Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir onu bekledi.

Âişe bana şöyle nakletti: Öğle vakti evlerinde otururlarken ve Ebû Bekir'in yanında iki kızı Âişe ve Esmâ'dan başka kimse yoktu. Tam öğle vakti girmişti ki Resulullah evimize geldi. O her gün sabah ve akşam muhakkak Ebû Bekir'in evine uğrardı. Öğle vaktinde geldiğini görünce Ebû Bekir ona: "Ey Allah'ın peygamberi! Muhakkak vuku bulan bir olay üzerine gelmiş olmalısın," dedi. Resulullah içeri girince Ebû Bekir'e "Yanındakileri çıkar," dedi. Ebû Bekir: "Evimizde sırrımızı ifşa edecek kimse yok, yalnızca iki kızım var," dedi. Resulullah (sav.): "Allah bana Medine'ye hicret izni verdi," dedi. Ebû Bekir: "Ya Resulellah! Ben yoldaşın ve arkadaşın olacak mıyım?" dedi. Resulullah (sav.): "Sen benim arkadaşımsın," dedi. Ebû Bekir: "İki binek hayvanından birini al," dedi. Bunlar Ebû Be-

kir'in beslediği ve Resulullah'a (sav.) hicret izni verildiğinde [376]
yolculuk için hazırladığı iki binekti. Birini Resulullah'a (sav.)
verdi. Ona: "Bineği al ve yolculuğa hazırla, ya Resulellah!"
dedi. Resulullah (sav.): "Onu parasıyla alıyorum," dedi. Âmir
b. Füheyre, Ezdoğullarından Tufeyl b. Abdillah b. Sehbere'nin
oğluydu. Tufeyl, Hâris'in babasıdır; Hâris ise Ebû Bekir'in kızı
Âişe ile Abdurrahman'ın ana bir kardeşidir. Âmir onların kö-
lesiyken Müslüman oldu. Ebû Bekir onu satın aldı ve hürri-
yetine kavuşturdu. Güzel bir Müslümandı. Ebû Bekir'in süt
davarları vardı. Davarlar akşam eve getiriliyordu. Ebû Bekir,
davarları Âmir ile Sevr'e gönderdi. Âmir akşam olunca davar-
ları Sevr Mağarasına götürüyordu. Mağara Kur'an'da bahsi
geçen mağaradır. Eşyalarını da Benî Abd b. Adî'den bir adam-
la gönderdi. Bu adam aynı zamanda Kureyş'in Benî Sehm ve
As b. Vâil ailesinin de müttefiki ve müşrikti. Ancak onunla
ücret mukabilinde anlaşmışlardı. Zira yol rehberiydi. Mağara-
da kaldıkları gecelerde Abdullah b. Ebî Bekir akşamları gelip
onlara Mekke'nin haberlerini getiriyordu. Sonra sabah vakti
Mekke'ye dönüyordu. Âmir de her gece davarları mağaraya
götürüp sağıyordu. Sabah erkenden de çobanlara katılıyordu.
Onun bu davranışının farkına varılmıyordu. Onlar hakkındaki
söylentiler ve dedikodular dinince onlara haklarında konuş-
maların kesildiği haberi ulaştı. Adamları da onların iki deve-
sini getirdi. Bunun üzerine yola koyuldular. Âmir b. Füheyre
de onların maiyetindeydi ve onlara hizmet ediyor ve yardımcı
oluyordu. Ebû Bekir onu devesinin arkasına bindiriyordu. İki-
siyle birlikte yalnızca Âmir b. Füheyre ve yol rehberliği yapan [377]
Benî Adî'li şahıs vardı. Onları Mekke'nin aşağı taraflarından
geçirdi ve onları sahile paralel ve Usfân'ın aşağısında bir yol-
dan götürdü. Sonra Kudeyd'i geçtikten sonra onları yola para-
lel bir çizgi üzerinde seyrederek onları el-Merre Tepesinden
geçirdi. Ardından Amk ile Ravha yolları arasından geçen Mid-
lece yolunu izledi ve Arc yoluna ulaştılar. Daha sonra el-Gâbir
diye bilinen ve Rekûbe'nin sağında bulunan ve Riem merkezi-
ne varan bir güzergâh takip etti. Sonra yoluna devam ederek
öğleden önce Medine'de Benî Amr b. Avfların yanına vardı.

Bana anlatıldığına göre onlarda yalnızca iki gün kaldı. Benî Amr b. Avf ise Resulullah'ın (sav.) onlarda daha fazla kaldığını söylerler. Sonra devesini sürdü ve Benî Neccâr mahallesine varıncaya kadar deve onu takip etti. Resulullah (sav.), onlara evleri arasında develerin çöktüğü bir sahayı gösterdi.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah b. Husayn'dan şöyle dediğini rivayet etti: Urve b. ez-Zübeyr bana Peygamber'in (sav.) zevcesi Âişe'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) her gün mutlaka sabah veya akşam Ebû Bekir'in evine uğrardı. Allah'ın kendisine hicret izni verdiği ve kavmi arasından Mekke'den çıkmasına müsaade ettiği güne gelince Resulullah (sav.) o gün bize gün ortasında geldi. Daha önce o saatte bize gelmezdi. Ebû Bekir onu görünce, "Resulullah muhakkak önemli bir iş için geldi," dedi. Resulullah (sav.) girince Ebû Bekir (üzerinde oturduğu) sedirden geriye çekilerek (ona yer verdi). Resulullah (sav.) oturdu. Ebû Bekir'den
[378] başka yalnızca ben ve kız kardeşim Esmâ vardık. Resulullah (sav.): "Yanındakileri çıkar," dedi. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın peygamberi! Evde yalnızca iki kızım vardır. Zararı yok," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Allah bana hicret için izin verdi," buyurdu. Ebû Bekir: "Ya Resulellah! Yol arkadaşın olabilir miyim?" dedi. Resulullah (sav.): "Yol arkadaşım olabilirsin!" diye buyurdu.

Âişe dedi: Vallahi, o güne kadar sevinçten gözyaşı dökeni görmemiştim. Ebû Bekir o gün sevinçten gözyaşı dökmüş ve şöyle demişti: "Ey Allah'ın resulü! Bu iki deveyi bunun için hazırlamıştım. Resulullah ve Ebû Bekir, kendilerine yol rehberliği yapması için Benî ed-Dîl b. Bekr'den, annesi ise Benî Sehm b. Amr'dan olan Abdullah b. Erkad adında bir kişiyle ücret karşılığında anlaştılar ve iki deveyi ona teslim ettiler. Gidecekleri zamana kadar develer yanında kaldı ve onları güdüyordu." Bana ulaşan bilgiye göre Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Bekir ve ailesi dışında Resulullah'ın Mekke'den çıkışından hiç kimse haberdar olmamıştı. Bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.) Ali'ye çıkacağını haber vermiş ve kendisinde bulunan emanetleri sahiplerine iade etmesi için bir süre için Mekke'de

kalmasını emretmişti. Nitekim doğruluğu ve güvenilirliği sebebiyle Mekke'de kimin kıymetli bir eşyası varsa ve onu muhafaza etmek için korku ve endişesi varsa onu Resulullah'a (sav.) tevdi ederdi. Resulullah (sav.) hicret etmeye karar verince Ebû Bekir b. Kuhâfe'ye gitti ve Ebû Bekir'in evinin arkasındaki çıkış yolundan çıkarak Mekke'nin aşağısında bulunan Sevr Dağına yönelerek buradaki bir mağaraya sığındılar. Ebû Bekir, oğlu Abdullah'a tembih ederek Mekke'de gündüz kendileri hakkında konuşulanları öğrenmesini ve akşam bu haberleri kendilerine gelip iletmesini istedi. Kölesi Âmir b. Füheyre'ye de gündüz davarlarını otlatmasını akşamları da onları mağaraya götürüp (sağmasını) emretti. Esmâ bint Ebî Bekir de onlara karınlarını doyuracak yemek götürüyordu. [379] Resulullah (sav.) Ebû Bekir ile birlikte üç gün kaldılar. Kureyş onları bulup getirenlere yüz deve ödül vermeyi vadetti. Abdullah b. Ebî Bekir, Kureyş'in içinde bulunuyor ve kendi aralarında aldıkları kararları ve Resulullah ile Ebû Bekir hakkında söylediklerini duyuyor ve akşam olunca mağaraya gidip bu bilgileri onlara bildiriyordu. Ebû Bekir'in kölesi Âmir b. Füheyre de Mekkeli çobanlarla beraber gündüz Ebû Bekir'e davarları otlatıyor, akşam olunca da bunları mağaraya götürüp onları sağıyor ve keserek (etiyle besleniyorlardı). Abdullah sabah Mekke'ye dönünce Âmir b. Füheyre, şüphe uyandırmamak için davarlarla peşinden gidiyordu. Üç gün geçip de insanların onlar hakkındaki konuşma ve dedikoduları son bulunca ücret mukabilinde anlaştıkları rehber develeri getirip geldi. Esmâ da yolculuk yiyeceğini getirdi. Ancak yiyeceklerin bulunduğu torbaya askı yapmayı unutmuştu. Yola çıkacakları zaman torbayı götürüp asmak istedi ancak torbada askı olmadığını görünce kuşağını çözüp ona askı yaptı ve onunla deveye yükledi. Bu yüzden Esmâ'ya iki kuşaklı anlamında "Zâtü'n-Nitâkayn" denirdi. Ebû Bekir iki deveyi yanaştırınca en iyisini Resulullah'ın (sav.) önüne sürdü ve: "Anam babam sana feda olsun, bin," dedi. Resulullah (sav.): "Bana ait olmayan bir deveye binmem," dedi. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın resulü! Kurban olayım o senindir," dedi. Resulullah: "Hayır, onu kaça

satın aldın?" dedi. Ebû Bekir: "Şu fiyata aldım," dedi. Resulullah (sav.): "Ben de bu fiyata satın aldım," dedi. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın resulü! Sana verdim," dedi. Bunun üzerine bindiler ve yola koyuldular. Ebû Bekir, yolda kendilerine hizmet eden kölesi Âmir b. Füheyre'yi de arkasına alarak yollarına devam ettiler.[120]

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen Esmâ bint Ebî Bekir'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ve Ebû Bekir Mekke'den çıktıkları zaman aralarında Ebû Cehil b. Hişâm'ın da bulunduğu bir grup Kureyşli bize geldiler ve Ebû Bekir'in kapısına dayandılar. Onların yanına çıktım. Bana: "Ey Ebû Bekir'in kızı, baban nerede?"
[380] diye sordular. Ben: "Vallahi, nerede olduğunu bilmiyorum," dedim. Bunun üzerine şirret ve kaba bir adam olan Ebû Cehil elini kaldırdı ve sağ yanağıma bir tokat indirerek küpemi düşürdü. Sonra ayrılıp gittiler. Ardından üç gün geçti ancak Resulullah'ın (sav.) nereye gittiğini bilemiyorduk. Derken bir cin Mekke'nin aşağı tarafından geldi. Arap şiiriyle teganni ediyordu. İnsanlar da peşine takılmış onu dinliyorlar; ancak onu görmüyorlardı. Bu şekilde Mekke'nin yukarısından çıktı ve şöyle diyordu:

İnsanların Rabbi olan Allah Ümmü Ma'bed'in iki haymesinde konaklayan iki arkadaşı en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

İkisi hidayetle orada konakladılar ve orada sabahladılar. Orada Muhammed'in arkadaşı olan kurtulmuştur.

Yurtlarına yerleştikleri için Benî Ka'b'a ne mutlu! Orası müminler için bir ikamet ve gözetleme yeridir.

Esmâ bint Ebî Bekir dedi: Onun bu sözlerini duyunca Resulullah'ın (sav.) Medine'ye yönlendirildiğini anladık. Medine'ye gidenler, Resulullah (sav.), Ebû Bekir, Âmir b. Füheyre ve rehberleri Abdullah b. Erkad[121] olmak üzere dört kişiydiler.

Ebû Ca'fer dedi: Ahmed b. Mikdâm el-İclî bana Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'den naklen Abdülhamîd b. Ebî İsâ b. Muhammed b. Cebr ve babasından naklen şöyle dediğini anlattı:

120 Bkz. *Sîretu İbn Hişâm*, 2/2-4.
121 Genelde Abdullah b. Üreykıd şeklinde bilinir (ed.).

Kureyş geceleyin Ebû Kubeys Dağından gelen şu sese kulak verdi:

İki Sa'd Müslüman olurlarsa Muhammed Mekke'de muhalifin muhalefetinden korkmayacak.

Sabahladıklarında Ebû Süfyân şöyle dedi: "İki Sa'd kimlerdir? Bekir'in Sa'd'ı, Temîm'in Sa'd'ı mı yoksa Hüzeym'in Sa'd'ı mı?" İkinci gece olunca aynı şahıs şöyle diyordu:

Ey Evs'in Sa'd'ı sen yardımcı ol. Ey iki Hazrec'in kerem sahibi Sa'd'ı!

Hidayet davetçisine icabet edin ve Allah'tan Firdevs'te arif bir zatın dileğini dileğin.

Allah'ın sevap ve mükâfatı hidayeti talep edenler için yaygı ve yastıklı Firdevs cennetidir.

Sabahladıklarında Ebû Süfyân: "Vallahi bunlar Sa'd b. Muâz [381] ve Sa'd b. Ubâde'dir," dedi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Rehberleri onları Kubâ'da Benî Amr b. Avf'a rebîülevvel ayının on ikisinde pazartesi kuşluk vaktinde ve güneş gökyüzünün ortasına yaklaştığı bir sırada ulaştırdı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr, Urve b. ez-Zübeyr ve Abdurrahman b. Uveym b. Sâide'den şöyle dediğini rivayet etti: Kavmimden olan Resulullah'ın (sav.) bir kısım ashabı bana şöyle anlattılar:

Resulullah'ın (sav.) Mekke'den çıktığını öğrenince ve onun gelişini beklemeye başlayınca sabah namazını kıldıktan sonra Harre bölgemize geçer ve onun gelişini beklerdik. Vallahi güneş bizi gölgelere sığınmaya zorlayıncaya kadar beklerdik. Gölge bulamazsak evlerimize dönmek zorunda kalırdık. Zira sıcak günlerin hüküm sürdüğü bir mevsimdeydik. Resulullah'ın (sav.) geldiği gün de her zamanki gibi oturup bekledik. Gölge kalmayınca da evlerimize geçtik. Biz evlerimize çekildikten sonra Resulullah (sav.) geldi. Onu ilk gören bir Yahudi idi. O neler yaptığımızı bildiği için yüksek sesle "Ey Benî Kayle! İşte dedeniz geldi," diye bir çığlık attı.

Ravi dedi: Bunun üzerine Resulullah'ı (sav.) karşılamak için çıktık. O bir hurma ağacının altında istirahat ediyordu.

Onunla aynı yaşta olan Ebû Bekir de yanındaydı. Çoğumuz daha Resulullah'ı (sav.) görmemiştik. İnsanlar kalabalık şe-
[382] kilde etrafında toplandılar. Ebû Bekir'den ayırt edemiyorduk. Gölge kaybolunca Ebû Bekir kalktı ve Resulullah'a (sav.) kendi abasıyla gölge yapınca onu tanımış olduk. Rivayete göre Resulullah (sav.) Benî Amr b. Avf'tan Külsûm b. Hidm'e misafir oldu. Ardından da Benî Ubeyd'den bir adamın misafiri oldu. Bir rivayete göre de Sa'd b. Hayseme'nin misafiri oldu.

Resulullah'ın (sav.) Külsûm b. Hidm'in misafiri oldu diyenler şöyle demişlerdir: Resulullah (sav.) Külsûm b. Hidm'in evinden çıktığı zaman insanlarla Sa'd b. Hayseme'nin evinde bir araya gelirdi. Zira Sa'd bekârdı ve ailesi yoktu. Resulullah'ın (sav.) muhacir ashabından bekâr olanların evleri onun civarındaydı. Bu sebeple Sa'd b. Hayseme'nin misafiri oldu, denilmiştir. Hatta Sa'd b. Hayseme'nin evine Bekârlar Evi deniliyordu. Yine de bunların hangisinin doğru olduğunu ancak Allah bilir. Bu rivayetlerin hepsi bize nakledilmiştir.

Ebû Bekir b. Kuhâfe ise Sunh'ta Benî el-Hâris b. Hazrec'ten Hubeyb b. Esâf'ın misafiri olmuştur. Başka bir rivayete göre de Benî Hâris b. Hazrec'ten Hârice b. Zeyd b. Ebî Züheyr'in misafiriydi.

Ali b. Ebî Tâlib Mekke'de üç gün ve üç gece kalarak Resulullah'ın (sav.) yanında bulunan emanetleri sahiplerine iade etmiştir. Bu işleri yoluna koyduktan sonra Resulullah'a (sav.) iltihak etmiş ve onunla birlikte Külsûm b. Hidm'in misafiri olmuştur. Ancak Ali şöyle diyordu: Resulullah (sav.) bir veya iki gün Kubâ'da Müslüman ve dul bir kadının misafiri oldu. Ayrıca şöyle diyordu: Kubâ'da Müslüman ve dul bir kadına misafir oldum. Gece yarısı ona bir adam gelip kapısını çalıyordu. Kadın çıkınca adam ona bir şeyler veriyordu. Bu durum beni şüphelendirince kadına: "Ey kadın! Her gece kapını çalan bu adam kim? Çıkıyorsun da adam sana bilmediğim bir şeyler veriyor. Sen Müslüman ve dul bir kadınsın," dedim. Kadın: "Bu adam Sehl b. Huneyf b. Vâhib'dir. Kimsem olmadığını bildiği için akşam olunca kavminin (ahşaptan) putlarını kırıp onları

bana getiriyor ve bunları yakacak odun olarak kullan diyor, diye söyledi. Bu yüzden Irak'ta yanındayken vefat ettiğinde [383] Sehl b. Huneyf'in bu davranışını güzel bir meziyet olarak anlatıyordu.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Ali b. Hind b. Sa'd b. Sehl b. Huneyf bu rivayeti bize Ali b. Ebî Tâlib'den (ra.) nakletmiştir.

Resulullah (sav.) Kubâ'da Benî Amr b. Avf'ta pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kalarak mescitlerini inşa etmiştir. Cuma günü de Allah'ın izniyle onların yanından ayrılmıştır. Benî Amr b. Avf ise Resulullah (sav.) daha uzun bir süre yanlarında kaldığını söylemektedirler.

Bazı rivayetlere göre de Resulullah'ın (sav.) Kubâ'daki ikameti on küsur gündü.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Seleften olan ilim ehli, peygamber olduktan sonra Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicretine kadar Mekke'de kaç yıl kaldığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları hicrete kadar Mekke'de ikameti on yıl sürdü, demişlerdir.

Bu rivayetler şöyledir:

İbnü'l-Müsennâ bize Yahyâ b. Muhammed b. Kays el-Medenî'den –Ebû Zükeyr olarak da bilinir– naklen şöyle dediğini rivayet etti: Rebîa b. Ebî Abdurrahman'ın Enes b. Mâlik'ten şöyle naklettiğine şahit oldum:

Resulullah (sav.) kırk yaşına bastığı zaman peygamber olarak gönderildi ve Mekke'de on yıl ikamet etti.

Hüseyin b. Nasr el-Âmülî bana Ubeydullah b. Mûsâ, Şeybân, Yahyâ b. Ebî Kesîr ve Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan şöyle dediğini nakletti: Âişe ve İbn Abbâs bana şöyle anlattılar:

Resulullah (sav.) peygamber olarak on yıl Mekke'de kaldı ve bu süre zarfında ilahî vahye muhatap oluyordu.

İbnü'l-Müsennâ bize Abdülvehhâb ve Yahyâ b. Saîd'den naklen şöyle anlattı: [384] Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğine şahit oldum:

Allah, Kur'an'ı peygamberine indirdiğinde kırk üç yaşındaydı. Bundan sonra on yıl Mekke'de ikamet etti.

Ahmed b. Sâbit er-Râzî bana Ahmed, Yahyâ b. Saîd, Hişâm, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber (sav.) kırk üç yaşındayken ona vahiy geldi. Sonrasında da on yıl süreyle Mekke'de kaldı.

Muhammed b. İsmâîl bana Amr b. Osman el-Humsî, babası, Muhammed b. Müslim et-Tâifî ve Amr b. Dînâr'dan şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) peygamberliğinin onuncu yılında hicret etmiştir.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Başka raviler de şöyle demişlerdir: Peygamber olduktan sonra Mekke'de on üç yıl ikamet etti.

Bu rivayetler şöyledir:

İbnü'l-Müsennâ bize Haccâc b. Minhâl, Hammâd -yani İbn Seleme-, Ebû Cemre ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

Resulullah (sav.) Mekke'de on üç yıl süreyle kalmış ve bu süre boyunca ilahî vahye muhatap olmuştur.

Muhammed b. Halef bana Âdem, Hammâd b. Seleme, Ebû Cemre ed-Dubaî ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) kırk yaşındayken peygamber olmuştur. Sonrasında da Mekke'de on üç yıl ikamet etmiştir.

[385] Muhammed b. Ma'mer bana Ravh, Zekeriyâ b. İshâk, Amr b. Dînâr ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) (vahye muhatap olduktan sonra) Mekke'de on üç yıl ikamet etmiştir.

Ubeyd b. Muhammed el-Verrâk bana Ravh, Hişâm, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle nakletti:

Resulullah (sav.) kırk yaşında peygamber olarak gönderildi. Ondan sonra on üç yıl Mekke'de kaldı ve bu süre zarfında ilahî vahye muhatap oldu. Akabinde de ona hicret etmesi emredildi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah'ın (sav.) kırk yaşında peygamber olduğunu ve ondan sonra Mekke'de on üç yıl ikamet ettiğini söyleyenlerin görüşü Benî Adî b. en-Neccâr'dan Ebû Kays Sirme b. Ebî Enes'in kasidesinde söyledikleriyle uyuşmakta-

dır. Ebû Kays bu kasidede Allah'ın onları İslam ile müşerref kıldığını ve Allah'ın peygamberinin onlara misafir olduğunu dile getirmiştir:

Resulullah peygamber olarak Kureyş'te on üç yıl ikamet etti. Bu süre içinde uyarıyor ve karşılaştığı mülayim kişileri dinine davet ediyordu.

Hac mevsimlerinde de hacılara kendini tanıtıyordu. Ne onu barındıracak kimse ne de davetçi olacak olanla karşılaştı.

Bize gelince Allah dinini güçlü kıldı ve Taybe'de (Medine) mutlu ve hoşnut oldu.

Dostlarda ülfet buldu ve kalpler onunla huzur buldu. Bu, Allah'tan onun için apaçık bir destek oldu.

Nûh'un kavmine söylediklerini bize anlatıyor. Musa Rabbine icabet ettiğinde söylediklerini de.

Artık insanlar içinde hiç kimseden çekinmemektedir. Ne yakın ne uzak hiç kimseden korkmamaktadır.

Onun için mallarımızı harcadık savaşlarda ve dayanışma zamanlarında da canlarımızı verdik.

Artık Allah'tan başka ilah olmadığını ve onun en büyük yol göste- [386]
rici olduğunu biliyoruz.

Şair Ebü'l-Kays da bu kasidesinde, Resulullah'ın (sav.) peygamber olduktan ve vahyi açıkladıktan sonra kavmi Kureyş arasında on üç yıl ikamet ettiğini ifade etmiştir.

* * *

Bazıları da (vahiy aldıktan sonra) Mekke'de on beş yıl ikamet ettiğini söylemişlerdir.

Bu görüşü dile getirenler şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, İbrâhîm b. İsmâîl, Dâvûd b. Husayn, İkrime ve İbn Abbâs'tan bu görüşü nakletmiş ve şair Ebû Kays Sirme b. Ebî Enes'in şiirinin farklı bir ifadesini delil olarak ileri sürmüştür.

Kureyş içinde on beş yıl ikamet etmiş ve karşılaştığı mülayim dostlara uyarılarını yapmıştır.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Şa'bî'den rivayet edildiğine göre ilahî vahye muhatap olmadan önce üç yıl süreyle İsrafil Resulullah'ın (sav.) maiyetinde görevlendirilmiştir.

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, Sevrî, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve Şa'bî'den şöyle dediğini anlattı (Ravi dedi: Mansûr da Eş'as yolundan Şa'bî'den aynı rivayeti dikte ettirdi):

İsrafil üç yıl süreyle peygamberin nübüvvetinde görev almıştır. Onu hissediyor ancak kendisini görmüyordu. Ondan sonra Cebrail bu görevle geldi. Vâkıdî dedi: Bu hususu Muhammed b. Sâlih b. Dînâr'a anlattım. O şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazım ve Âsım b. Ömer b. Katâde'nin Mescitte sohbet ederlerken Iraklı bir adamın bu görüşü onlara aktardığına şahit oldum. Ancak ikisi de bu görüşü reddederek "Bunu duymadık ve bilmiyoruz. Onunla görevlendirilen Cebrail'dir. O, peygamber olduğu günden vefat ettiği güne kadar Resulullah'a (sav.) vahiy getiriyordu," dedi. [387]

İbnü'l-Müsennâ bize İbn Ebî Adî, Dâvûd ve Âmir'den şöyle nakletti:

Kırk yaşındayken Resulullah'a (sav.) peygamberlik verildi. Üç yıl süreyle İsrafil maiyetinde görevlendirildi. Ona kelimeleri ve eşyayı öğretiyordu. Ancak Kur'an onun diliyle vahyedilmedi. Üç sene geçtikten sonra Cebrail onunla görevlendirildi. Kur'an onun diliyle Mekke'de on yıl ve Medine'de de on yıl boyunca vahyedildi.

Ebû Ca'fer dedi: Muhtemelen onun vahiy geldikten sonra Mekke'deki ikametinin on yıl olduğunu söyleyenler Cebrail'in Allah'tan ona vahyi getirmesini ve daveti açığa vurmasını başlangıç olarak kabul etmişlerdir. On üç yıl olduğunu söyleyenler ise kendisine peygamberlik verilmesi olayını başlangıç kabul etmişlerdir. Bu süre zarfında İsrafil onunla görevli bulunuyordu. Bu süre içinde daveti açığa vurmakla emredilmemişti.

Katâde'den zikrettiğim iki görüşten farklı bir görüş rivayet edilmiştir. Bu rivayet bana Ravh b. Ubâde, Saîd ve Katâde'den nakledilmiştir:

Kur'an, Resulullah'a (sav.)Mekke'de sekiz yıl süreyle ve hicretten sonra on yıl boyunca vahyedilmiştir. Hasan da şöyle diyordu: Vahiy on yıl Mekke'de, on yıl da Medine'de nazil olmuştur.

Tarihin Kayda Geçirilmesi [388]

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) tarihin kayda geçirilmesini emrettiği rivayet edilmiştir. Zekeriyâ b. Yahyâ b. Ebî Zâide bana Ebû Âsım, İbn Cüreyc, Ebû Seleme ve İbn Şihâb'dan şöyle nakletti:

Peygamber (sav.), Medine'ye gittiği zaman –rebîülevvel ayında Medine'ye gitti– tarihin kayda geçirilmesini emretti.

* * *

Rivayete göre Resulullah (sav.) Medine'ye vardığı andan itibaren bir sene geçinceye kadar aylık olarak tarihi kayda geçiriyorlardı. Bir rivayete göre İslam'da ilk olarak Ömer b. el-Hattâb (ra.) tarihin kayda geçirilmesini emretmiştir.

Bu konuda nakledilen rivayetler:

Muhammed b. İsmâîl bana Mücâlid ve Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ömer'e: "Senden bize mektuplar ulaşmaktadır. Ancak bu mektupla tarihsizdir," diye yazdı. Bunun üzerine Ömer istişarelerde bulunmak için insanları topladı. Bazıları tarihin başlangıcı olarak Resulullah'ın (sav.) peygamber olması olayını esas al, demişlerdir. Bazıları da Resulullah (sav.) hicreti, tarihin (takvimin) başlangıcı olsun, dediler. Ömer: "Hayır, Resulullah'ın (sav.) hicretini takvimin başlangıcı yapalım, zira hicreti hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır," dedi.

Muhammed b. İsmâîl bana Kuteybe b. Saîd, Hâlid b. Hayyân Ebû Yezîd el-Harrâz, Furât b. Selmân ve Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer'e vadesi şaban ayı olan bir mali vesika sunuldu. Bunun üzerine Ömer: Hangi şaban, gelecek olan şaban mı yoksa içinde bulunduğumuz şaban mı?" diye sordu. Sonra Resulul- [389]
lah'ın (sav.) ashabına: "İnsanlar için bilecekleri bir tarih (takvim) ihdas edin," dedi. Bunun üzerine bazıları Rumların takvimini esas alın," dediler. Ancak, Rumlar İskender dönemini esas alıyorlar ki bu uzun bir tarihtir, denildi. Bazıları da Farsların tarihini esas alalım, dediler. Ancak, Farslarda her hükümdar kendinden öncekileri silip atıyor, dediler. Sonuçta Resulullah'ın (sav.) Medine'de kaç yıl ikamet ettiğine bakarak bir takvim belirlenmesi üzerinde ittifak ettiler. Bunun on yıl olduğu görüldü. Bunun üzerine tarihi hicret olayıyla başlattılar.

Ümeyye b. Hâlid ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den naklen bana Kurre b. Hâlid es-Sedûsî ve Muhammed b. Sîrîn'den şöyle anlatıldı:

Bir adam kalktı ve Ömer b. el-Hattâb'a: "Tarihi kayda geçirin," dedi. Ömer: "Tarihi kayda geçirmek nedir?" dedi. Adam: "Acemlerin yaptığı bir şeydir. Falan ay ve falanca yılda, diye tarih düşerler," dedi. Ömer: "Güzel bir şey. Tarihi kayda geçirin," dedi. "Hangi yıldan başlayalım," dediler. Resulullah'ın peygamber olmasından başlayalım diyenler oldu. Kimisi de vefatından başlayalım, dediler. Ancak sonunda hicret üzere ittifak ettiler. Sonra hangi aydan başlayalım denildi. Ramazan diyenler oldu. Sonra muharrem ayı diyeler oldu. Muharrem ayı insanların hacdan dönüş ayıdır ve haram aylardandır. Bu sebeple muharrem ayı üzerinde ittifak ettiler.

Muhammed b. İsmâîl bana Saîd b. Ebî Meryem, Abdurrahman b. Abdullah b. Abdulhakem, babası, Abdülazîz b. Ebî Hâzim, Ebû Hâzim ve Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini anlattı:

İnsanlar sayım konusunda isabetle davranmadılar, Resulullah'ın (sav.) bi'setinden veya vefatından tarihi başlatmadılar. Onun Medine'ye hicretini tarihin başlangıcı yaptılar.

Muhammed b. İsmâîl bana Saîd b. Ebî Meryem, Ya'kûb b. İshâk, Muhammed b. Müslim, Amr b. Dînâr ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Tarih, Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicret ettiği yıldan başlatıldı. Aynı yılda Abdullah b. ez-Zübeyr dünyaya geldi.

[390] Abdurrahman b. Abdullah b. Abdulhakem bana Ya'kûb b. İshâk b. Ebî Abbâd, Muhammed b. Müslim et-Tâifî ve Amr b. Dînâr'dan naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Tarih, Resulullah'ın (sav.) Medine'ye geldiği yıl ile başladı, dedi ve yukarıdaki rivayete benzer bir nakilde bulundu.

Muhammed b. İsmâîl bana Kuteybe b. Saîd, Nûh b. Kays et- Tâhî ve Osman b. Mihsân'dan naklen İbn Abbâs'ın *"Fecre ve on geceye yemin olsun,"* ayeti hakkında şöyle dediğini anlattı:

Fecir kelimesi muharrem ayını işaret etmektedir. Yani yeni yılın fecridir (başlangıcıdır).

Muhammed b. İsmâîl bana Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn, Yûnus b. Ebî İshâk, Ebû İshâk, Esved b. Yezîd ve Ubeyd b. Umeyr'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Muharrem Allah'ın ayıdır ve yılbaşıdır. Ev bu ayda giydirilir, tarih buna göre kayda geçirilir ve gümüş para onda basılır ve bu ayda bir gün vardır ki o günde bir kavim tövbe etmiş ve Allah onların tövbesini kabul buyurmuştur.

Ahmed b. Sâbit er-Râzî bana Ahmed, Ravh b. Ubâde, Zekeriyâ b. İshâk ve Amr b. Dînâr'dan şöyle rivayet etti:

Mektuplara tarih kaydı düşen ilk kişi Yemen'de bulunduğu sırada Ya'lâ b. Ümeyye'dir. Yemen'de bulunuyordu. Peygamber (sav.) rebîülevvel ayında Medine'ye hicret etti. Ancak insanlar sene başını tarih için esas aldılar ve onun hicretini tarih için başlangıç olarak kabul ettiler.

Ali b. Mücâhid, Muhammed b. İshâk, Zührî, Muhammed b. Sâlih ve Şa'bî'den naklen şöyle demiştir:

Benî İsmâîl, Kâbe'nin İbrahim ve İsmail tarafından inşasına kadar tarihi İbrahim'in (as.) ateşe atılması olayıyla başlatmışlardı. Sonra Kâbe'nin inşasını tarih için başlangıç kabul ettiler. Ancak dağıldıktan sonra kim Tihâme'den ayrılırsa [391] ayrılış tarihini başlangıç olarak kabul ettiler. Benî İsmâîl'den Tihâme'de kalanlar da Sa'd, Nehd ve Cüheyne'nin çıkış tarihlerini başlangıç kabul ettiler. Ka'b b. Lüey ölünce onun ölümü bir milat oldu ve Fil olayına kadar ona göre tarihe kayıt düşülüyordu. Sonra Fil vakası tarihi milat oldu. Ondan sonra Ömer b. el-Hattâb hicreti tarihi milat noktası kabul etti. Ömer bu uygulamayı hicretin on yedinci veya on sekizinci yılında başlatmıştır.

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdulhakem bana Nuaym b. Hammâd, Derâverdî ve Osman b. Ubeydullah b. Ebî Râfi'den şöyle dediğini anlattı:

Saîd b. el-Müseyyeb'in şöyle dediğine şahit oldum: Ömer b. el-Hattâb insanları topladı ve onlara: Yazılarımızda tarih için hangi günü esas alalım, diye sordu. Ali (as.): "Resulullah'ın (sav.) hicret ederek şirk diyarını terk ettiği günü esas alalım," dedi. Ömer (ra.) bunu kabul etti.

Ebû Ca'fer dedi: Ali b. Mücâhid'in kimi raviden naklettiği Benî İsmâîl'in tarihin başlangıcıyla ilgili uygulamalarına ışık tutan rivayet haktan uzak bir şey değildir. Zira onlar herkesçe

bilinen ve kabul edilen bir başlangıç noktasına göre hareket etmiyorlardı. Örneğin tarihçi, tarih düşerken memleketlerinin bir bölgesinde meydana gelen bir kıtlık yılını esas alıyordu. Ya da işbaşına geçen bir valinin işbaşına geçmesini ya da herkesçe duyulan bir olayın vuku bulmasını esas kabul ediyordu. Şairlerin tarih vurgularındaki ihtilafları da bunu gösteriyor. Kaldı ki bilinen bir tarih ve uygulamada esas olan bir temelleri olsaydı bu konuda farklı uygulamaları olmazdı.

Nitekim Rebî' b. Dabu' el-Fezârî şöyle değinmiştir:

Ben hâlâ ebedî yaşamayı özlüyorum. Hâlbuki aklım ve doğumum Hucr'u idrak etmiştir.

İmruülkays'ın babasının namını hiç duydun mu? Heyhat, heyhat üzerinden uzun yıllar geçti.

Şair bu beyitlerde ömrünü İmruülkays'ın babasının yaşıyla tespit etmiştir.

Nâbiğa b. Ca'de de şöyle demiştir:

[392] *Benim yaşımı soran olursa bilsin ki develerin Hunân vebasıyla öldüğü dönemde genç bir delikanlıydım.*

Nâbiğa da yaşını yaygın bir vebanın vuku bulduğu zaman ile belirlemiştir.

Başka bir şair de şöyle demiştir.

İbn Hemmâm, Has'am kabilesine saldırdığı zamanda o henüz bir hırka içinde sarılıydı.

Yukarıdaki beyitlerde şairlerin kayda geçirdikleri tarihler, birbirlerine yakın zamanlarda yaşamalarına ve tarihi birbirlerine yakın zamanlarda kayda geçirmelerine rağmen farklı noktalardan hareket etmişlerdir. Bunların bugün Müslümanların ve diğer milletlerin sahip olduğu bilinen bir tarihleri (takvim) olsaydı bu tarihten şaşmazlardı. Ne var ki onların tarih uygulamaları zikrettiğim gibidir. Araplar içinde Kureyş'e gelince Peygamber'in (sav.) Mekke'den Medine'ye hicretinden evvel elde edebildiğim tarihi milat olayı Fil yılıdır. Bu yılda Resulullah (sav.) dünyaya gelmiştir. Fil yılı ile Ficar savaşı arasında yirmi yıl, Ficar savaşıyla Kâbe'nin (yeniden)

inşası arasında on beş yıl, Kâbe'nin (yeniden) inşasıyla Peygamber'in (sav.) gönderilişi arasında beş yıl vardır.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) kırk yaşındayken peygamber oldu. Daha önce naklettiğimiz rivayetlerde geçtiği gibi, Şa'bî'nin rivayetine göre de Peygamber henüz davetle ve dini açıklamakla memur değilken üç yıl boyunca İsrafil onunla görevlendirildi. Ondan sonra Cebrail onunla görevlendirildi ve ilahî daveti açıklamakla emredildi ve bunun üzerine daveti açığa vurdu ve on yıl boyunca Mekke'de ikamet ederek davet görevini icra etti. Ardından peygamberliğinin on dördüncü yılında rebîülevvel ayında Medine'ye hicret etti. Mekke'den ayrılışı pazartesi, Medine'ye varması da pazartesi günü rebîülevvel ayının on ikinci günü gerçekleşti.

İbrâhîm b. Saîd el-Cevherî bana Mûsâ b. Dâvûd, İbn Lehîa, Hâlid b. İmrân, Ha- [393]
neş es-San'ânî ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber (sav.) pazartesi dünyaya geldi. Hacerülesved pazartesi yükseltildi, pazartesi peygamber oldu, pazartesi Mekke'den ayrıldı, pazartesi Medine'ye ulaştı ve pazartesi günü vefat etti.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Zührî'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Medine'ye rebîülevvel ayının on ikisinde pazartesi günü ayak bastı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Müslümanların tarihi hakkında naklettiğim bilgiler bunlardır. Ancak tarih her ne kadar hicret ile başlıyorsa da hicretin gerçekleştiği günden iki ay ve on iki gün öncesinden başlatılmıştır. Zira senenin birinci ayı muharremdir. Resulullah (sav.) ise zikrettiğim gibi yıl başından iki ay on iki gün sonra Medine'ye ulaşmıştı. Böylece tarih o yılın başlangıcıyla başlatıldı.

[394] **Hicretin Birinci Yılında Vuku Bulan Olaylar**

Ebû Ca'fer dedi: Peygamber'in (sav.) Medine'ye ne zaman hicret ettiğini, Medine'ye intikal ettikten sonra nerede konakladığını, kimin misafiri olduğunu, bu mekânda ne kadar kaldığını ve bu mekândan ayrılışını ele almıştık. Şimdi de hicretinin birinci yılında meydana gelen ve daha önce değinmediğiniz konuları ele alacağız.

Bu cümleden olmak üzere Resulullah'ın (sav.) Kubâ'dan ayrıldığı gün cuma için ashabını toplaması. Nitekim Medine'ye intikal etmek üzere Kubâ'dan ayrılışı cuma gününe rast gelmişti. Namaz vaktini Benî Sâlim b. Avf'a ait bir vadide idrak etmişti. –Bana anlatıldığına göre bugün aynı yerde bir mescit bulunmaktadır.– İslam'da bu cuma Resulullah'ın (sav.) tertip ettiği ilk cuma oldu. Rivayete göre Resulullah (sav.) burada ilk olarak bir cuma hutbesi okudu.

* * *

Resulullah'ın (sav.) Tertip Ettiği İlk Cumada Okuduğu Hutbe

Yûnus b. Abdula'lâ bana İbn Vehb, Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî'den naklen şöyle anlattı:

Resulullah'ın (sav.) Medine'de Benî Sâlim b. Avf'ta tertip ettiği ilk cumada okuduğu hutbe kendisine anlatılmıştır. Hutbe şöyledir:

Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder ve ondan yardım dilerim. O'ndan mağfiret diler ve yol göstermesini niyaz ederim. O'na iman eder ve onun varlığını ve birliğine nankörlük etmekten sakınırım. Allah'tan başka ilah olmadığına, bir olduğuna ve ortağı bulunmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi
[395] olduğuna şehadet ederim. Allah onu hidayet, nur ve nasihatle ve bir fetret döneminde ilmin azaldığı, insanların dalalete saplandığı, zamanın tıkandığı ve kıyametin yaklaştığı bir devirde elçilik göreviyle göndermiştir. Allah'a ve Resulü'ne itaat eden rüşt yolunu bulmuş, onlara isyan eden de sapmış ve tefritte bulunmuş ve derin bir dalalete duçar olmuştur. Size Allah'a karşı gelmekten sakınmanızı tavsiye ederim. Zira Müslümanın

Müslümana yapacağı en iyi tavsiye, onu ahirete teşvik etmesi ve ilahî takvayı ona tavsiye etmesidir. O hâlde Allah kendisine karşı gelmekten hangi hususlardan sakındırdıysa onlardan sakının. Bundan daha güzel nasihat ve bundan daha güzel bir zikir yoktur. Şüphesiz Allah'tan korkarak ondan sakınmak ahiret yolunda sizin için sağlam bir dayanaktır. Kim işlerinde, açık ve gizli hâllerinde Allah'ın rızasını umarak Allah ile arasını düzeltirse bu onun için dünya hayatında bir zikir ve ölümden sonra salih amele ihtiyaç duyduğunda bir ecir olacaktır. Salih amel değil de kötülük işlediyse ister ki kendisiyle o kötülük arasında uzun bir mesafe olsun. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir. Allah sözünü yerine getiren ve vadini gerçekleştirendir. Bunda yalan yoktur. Zira Allah şöyle buyurur: "*Benim nezdinde söz değiştirilmez ve Ben kullara zulmetmem.*"[122] Öyleyse acil olan ve olmayan işlerinizde açık ve gizli hâllerinizde Allah'tan sakınmaya çalışın. Kim Allah'tan sakınırsa Allah onun günahlarını affeder ve ona büyük mükâfat ihsan eder. Kim Allah'tan sakınırsa büyük bir kazanca nail olur. Takva O'nun gazabından korur, yüzleri ağartır, Rabbi hoşnut eder ve dereceyi yükseltir.

Nasibinizi kaçırmayın. Allah hakkında tefritte bulunmayın. Allah kitabını size öğretti ve O'nun yolunu gösterdi. Böylelikle sadık olanla yalancıları bilecektir. Allah size nasıl ihsanda bulunduysa siz de O'na ihsanda bulunun. O'nun düşmanlarına düşman olun. Allah yolunda, hakkını vererek cihat edin. O sizi seçti ve Müslüman olarak adlandırdı. Helak olan açık bir delille helak olsun. Yaşayan da açık bir delille yaşasın. Kuvvet ancak Allah'tandır. Allah'ı çokça anın ve bugünden sonrası için çalışın. Kim Allah ile arasını düzeltirse Allah, insanlarla olan sıkıntılarında ona yardım eder. Zira Allah insanlar hakkında hüküm verir. İnsanlar O'nun hakkında hüküm veremez. Allah onlara hükmeder, onlar O'na hükmedemez. Allahu ekber. Kuvvet ancak azim olan Allah'tandır.

* * *

122 Kâf, 50/29.

[396] İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) devesine bindi ve yularını gevşeterek serbest bıraktı. Ensardan kimin evinin önünden geçerse onlar Resulullah'ı (sav.), kendilerinde konaklaması için davet ederek, "Buyurun sayımız, hazırlığımız ve himaye edecek gücümüz vardır," diyorlardı. Resulullah (sav.): "Deveyi serbest bırakın. Kendisine emredilen yere gidecek," buyurdu. Resulullah (sav.) bugünkü Mescidinin bulunduğu yere kadar gitti. Deve bugünkü Mescidin kapısının olduğu yere çöktü. Yer Muâz b. Afrâ'nın himayesinde olan Sehl ve Süheyl b. Amr b. Abbâd b. Sa'lebe b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr adında Benî Neccârlı iki yetime ait hurma kurutma harmanıdır. Deve çökmüştü ancak Resulullah henüz inmemişti ki deve kalktı ve biraz ilerledi. Resulullah (sav.) devenin yularını bırakmış ona müdahale etmiyordu. Deve arkaya dönüp baktı ve tekrar ilk çöktüğü yere çöktü ve yerinde karar kıldı. Bunun üzerine Resulullah (sav.) devenin sırtından indi. Ebû Eyyûb onun eşyasını aldı ve evine götürdü. Ensar Resulullah'ı (sav.) evlerine davet ettiler. O: "Kişi eşyasıyla birlikte olmalıdır," diyerek Benî Ganem b. en-Neccâr'dan Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd b. Küleyb'in misafiri oldu.

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) harman yerinin kime ait olduğunu sordu. Muâz b. Afrâ ona: Benim himayemde olan iki yetime aittir. Onların rızasını alacağım, dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) bu yerde Mescit inşa edilmesi için emir verdi. Mescit ve evi inşa edilinceye kadar Resulullah (sav.) Ebû Eyyûb'un evinde misafir olarak kaldı. Rivayete göre Resulullah (sav.) Mescidin yerini satın aldıktan sonra Mescidin inşasına emir verdi.

Bize göre sıhhatli görüş şudur:

[397] Mücâhid b. Mûsâ bize Yezîd b. Hârûn, Hammâd b. Seleme, Ebü't-Teyyâh ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Peygamber mescidinin yeri Benî Neccâr'a ait olup üzerinde hurma ağaçları, ekin ve Cahiliye dönemi mezarları vardı. Resulullah (sav.): "Bana değerini söyleyin," dedi. Onlar: "Allah indindeki mükâfattan başka bir değer aramıyoruz," dediler.

Bunun üzerine Resulullah (sav.) sahadaki hurma ağaçlarının kesilmesini, ekinliğin ve kabirlerin tesviye edilmesini emretti. Mescit inşa edilmeden Resulullah (sav.) hayvan ağıllarında veya namaz vakti girince olduğu yerde namazı kılardı.

Ebû Ca'fer dedi: Mescidin inşa işini bizzat Resulullah (sav.) ve ashabı olan Muhacir ve Ensar üstlendiler.

Aynı yıl içinde Kubâ Mescidi de inşa edildi.

* * *

Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicretinden sonra Müslümanlardan ilk vefat eden kişi, rivayete göre ilk misafir kaldığı evin sahibi Külsûm b. Hidm'dir. Resulullah (sav.) Medine'ye intikalinden kısa bir süre sonra vefat etti.

Ardından Es'ad b. Zürâre hicretin ilk yılında vefat etti. O, Resulullah (sav.) Mescidinin inşası henüz tamamlanmadan boğaz ağrısı şikâyetiyle öldü.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen Abdullah b. Ebî Bekir ve Yahyâ b. Abdullah b. Abdurrahman'dan şöyle rivayet etti: Resulullah (sav.) şöyle buyurdu:

Yahudi ve münafık Araplar için Ebû Ümâme'nin ölümü kötü (bir imtihan) oldu. Onlar: "Muhammed peygamber olsaydı arkadaşı ölmezdi," diyorlar. Oysa ben kendim ve arkadaşım için Allah'ın takdirine karşı bir şey yapamam.

Muhammed b. Abdula'lâ bize Yezîd b. Zürey', Ma'mer, Zührî ve Enes'ten şöyle [398] dediğini anlattı:

Peygamber (sav.) yılancık hastalığı sebebiyle Es'ad b. Zürâre'yi dağladı.

İbn Humeyd dedi: Seleme, İbn İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde el-Ensârî'den naklen şöyle dedi:

Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre öldüğü zaman Benî Neccâr Resulullah'a (sav.) geldiler. –Ebû Ümâme onların reisiydi.– Şöyle dediler: "Ya Resulellah! Bu adamın bizdeki yerini bilirsin. İşlerimizi onun gibi tedvir etmesi için bizden birini onun yerine getir," dediler. Resulullah (sav.) onlara: "Siz dayılarımsınız ve ben sizdenim ve reisiniz de benim," buyurdu.

Ravi dedi: Resulullah (sav.) onlardan bir kısmına karşı bir kısmına bu ayrıcalığı vermek istemedi. Benî Neccâr'ın takdir edilen bir meziyeti de Resulullah'ı (sav.) onların reisi olmasıydı.

Yine bu yıl içinde Ebû Uhayha Tâif'te öldü. Velîd b. el-Mugîre ve Âs b. Vâil es-Sehmî de Mekke'de öldüler.

* * *

Bu yıl içinde ve bir rivayete göre Medine'ye intikalinden sekiz ay sonra zilkâde ayında Resulullah (sav.) Âişe ile zifafa girdi. Bir rivayete göre de hicretten yedi ay sonra şevval ayında bu evlilik gerçekleşti. Rivayete göre Resulullah (sav.) Hadîce'nin vefatından sonra altı yaşındayken bir rivayete göre de yedi yaşındayken Mekke'de Âişe ile evlilik akdi yapmıştır.

[399] Abdülhamîd b. Beyân es-Sükrî bize Muhammed b. Yezîd, İsmâîl -yani İbn Ebî Hâlid-, Abdurrahman b. Ebi'd-Dahhâk, Kureyşli bir zat ve Abdurrahman b. Muhammed'den naklen şöyle anlattı:

Abdullah b. Safvân beraberinde bir kişi daha olduğu hâlde Âişe'ye gittiler. Âişe: "Ey filanca, Hafsa'nın hadisini duydun mu?" dedi. Adam: "Evet, ey Müminlerin Annesi," dedi. Abdullah b. Safvân ona: "O nedir?" dedi. Âişe: "Bende dokuz meziyet vardır. Allah'ın Meryem bint İmrân'a verdiği hariç başka hiçbir kadında yoktur. Vallahi, bunları kadın arkadaşlarıma karşı bir kibirlenme niyetiyle söylemiyorum," dedi. Ona: "Bu meziyetler nelerdir?" diye sordu. Âişe: "Melek benim suretimle indi. Resulullah (sav.) ben yedi yaşındayken benimle evlenme akdi yaptı. Dokuz yaşında da ona bağışlandım. Bakireyken benimle evlendi ve ondan başka hiçbir insan bana dokunmadı. Onunla aynı yorganın altındayken ona vahiy geliyordu. En çok sevdiği insanlardan biriydim. Benim hakkımda bir Kur'an ayeti indi. Ümmet neredeyse helak olacaktı. Cebrail'i gördüm. Ancak öbür zevceleri onu görmediler. Benim evimde ruhunu teslim etti. Bu sırada onun yanında, melek ve benden başka kimse yoktu.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre Resulullah (sav.) şevval ayında Âişe ile evlilik akdini yaptı ve şevval ayında onunla zifafa girdi.

Bu konudaki rivayetler:

İbn Beşşâr bize Yahyâ b. Saîd, Süfyân, İsmâîl b. Ümeyye, Abdullah b. Urve, babası ve Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) şevval ayında benimle evlilik akdi yaptı ve şevval ayında benimle zifafa girdi. Âişe şevval ayında zifafa girmeyi müstehap görüyordu.

İbn Vekî' bize babası Vekî', Süfyân, İsmâîl b. Ümeyye, Abdullah b. Urve ve Âi- [400]
şe'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) şevval ayında benimle evlenme akdi yaptı. Şevval ayında benimle zifafa girdi. Resulullah'ın (sav.) hangi zevcesi onun nezdinde benden daha şanslıydı. Âişe şevval ayında zifafa girilmesini müstehap görüyordu.

Ebû Ca'fer dedi: Bir rivayete göre Resulullah (sav.) Âişe ile şevval ayında çarşamba günü zifafa girdi. Zifaf Ebû Bekir'in Sunh'taki evinde gerçekleşti.

Aynı yıl içinde Peygamber (sav.) kızlarını ve zevcesi Sevde bint Zem'a'yı getirmeleri için Zeyd b. Hârise ve Ebû Râfi'i Mekke'ye gönderdi. Onlar da onları alıp Medine'ye intikal ettirdiler.

Rivayete göre Abdullah b. Uraykıt, Mekke'ye dönünce Abdullah b. Ebî Bekir'e babası Ebû Bekir'in mekânı hakkında bilgi verdi. Bunun üzerine Abdullah, babasının ailesini alarak yola çıktı. Talha b. Ubeydullah da onlara refakat etti. Âişe ve Abdullah b. Ebî Bekir'in annesi Ümmü Rûmân da aralarındaydı. Grup Medine'ye ulaştı.

Rivayet edildiğine göre bu yıl zarfında mukim olanlar için namazlar ikişer rekât artırıldı. Zira seferde de ikamet hâlinde de namazlar ikişer rekât olarak eda ediliyordu. Bu değişiklik Resulullah'ın (sav.) Medine'ye intikalinden bir ay sonra rebîülâhir ayının on ikisinde gerçekleşti. Vâkıdî'nin anlattığına göre Hicaz ahalisi arasında bu hususta ihtilaf yoktur.

* * *

Bazı rivayetlere göre Abdullah b. ez-Zübeyr bu yıl içinde doğmuştur. Vâkıdî'ye göre ise Resulullah (sav.) Medine'ye hicretinin ikinci yılında şevval ayında doğmuştur.

[401] Hâris bana İbn Sa'd ve Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'den naklen şöyle anlattı:

İbnü'z-Zübeyr hicretten yirmi ay sonra Medine'de doğmuştur.

Ebû Ca'fer dedi: Rivayet edildiğine göre hicret yurdunda Muhacirlerden dünyaya gelen ilk bebek doğduğunda Resulullah'ın (sav.) ashabı tekbir getirdiler. Zira Müslümanlar Yahudilerin kendilerine büyü yaptıkları için çocuk yapamayacaklarından bahsediyorlar. Tekbir getirmeleri Allah'ın Yahudilerin yalanını ortaya çıkarmasına sevinmelerinin sonucuydu.

Bir rivayete göre de Esmâ bint Ebî Bekir Medine'ye hicret ettiğinde Abdullah'a hamileydi.

Bir görüşe göre de Nu'mân b. Beşîr bu yıl içinde doğmuştur. Nu'mân Resulullah'ın (sav.) hicretinden sonra doğan ilk Ensar bebeğidir. Vâkıdî de bu görüşü teyit etmiştir.

Hâris bana İbn Sa'd, Vâkıdî, Muhammed b. Yahyâ b. Sehl b. Ebî Hasme, babası ve dedesinden şöyle dediğini nakletti:

Ensardan doğan ilk çocuk Nu'mân b. Beşîr'dir. Hicretten on dört ay sonra dünyaya gelmiştir. Resulullah (sav.) vefat ettiğinde sekiz veya sekiz küsur yaşındaydı.

Ravi dedi: Nu'mân da Bedir'den üç veya dört ay sonra dünyaya gelmiştir.

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Mus'ab b. Sâbit ve Ebü'l-Esved'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

İbnü'z-Zübeyr'in yanında Nu'mân b. Beşîr'den bahsedildi. İbnü'z-Zübeyr: "O benden altı ay daha büyüktür," dedi.

[402] Ebü'l-Esved dedi: İbnü'z-Zübeyr Resulullah'ın (sav.) hicretinden yirmi ay önce doğmuştur. Nu'mân ise hicretten on dört ay önce rebîülâhir ayında dünyaya gelmiştir.

Ebû Ca'fer dedi: Rivayet edildiğine göre Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî ve Ziyâd b. Sümeyye de hicretin birinci yılında dünyaya gelmişlerdir.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî'nin naklettiğine göre Resulullah (sav.), aynı yılda ve hicretinden yedi ay sonra ramazan ayında, Kureyş kervanlarının yolunu kesmek için otuz Muhacirin

başında olduğu hâlde Hamza b. Abdülmuttalib'e beyaz bir sancak verdi. Hamza, üç yüz kişiyle seyreden Ebû Cehil b. Hişâm'la karşılaştı. Ancak Mecdî b. Amr el-Cühenî aralarına girip ayırdı. Aralarında bir çatışma olmadı. Hamza'nın sancağını Ebû Mersed taşıyordu.

Resulullah (sav.), bu yıl içinde ve hicretinden sekiz ay sonra şevval ayında Ubeyde b. el-Hâris b. Abdülmuttalib b. Abdi Menâf'a beyaz bir sancak verdi ve ona Batn-ı Râbiğ'e kadar gitmesini emretti. Sancağını Mistah b. Üsâse taşıyordu. Ubeyde, Cuhfe bölgesindeki Mürre Tepesine kadar gitti. Emrinde altmış kadar Muhacir vardı. İçlerinde Ensardan kimse yoktu. Müşriklerle Ahyâ suyu üzerinde karşılaştılar. İki taraf arasında ok atışması olduysa da kılıçla vuruşma olmadı.

Ravi dedi: Müşriklerin başında olan kişi hakkında ihtilaf vardır. Bazılarına göre Ebû Süfyân b. Harb idi. Bazıları da Mükrez b. Hafs olduğunu söylemişlerdir.

Vâkıdî dedi: Sağlam olan rivayete göre bu şahıs, Ebû Süfyân b. Harb'dir. Emrinde iki yüz müşrik vardı.

Vâkıdî dedi: Bu yıl içinde Resulullah (sav.) Sa'd b. Ebî Vak- [403]
kâs'a beyaz bir sancak verdi. Sa'd, Harrâr'a kadar gidecekti. Sancağı Mikdâd b. Amr taşıyordu.

Vâkıdî dedi: Ebû Bekir b. İsmâîl bana babası, Âmir b. Sa'd'dan naklen babası Sa'd'ın şöyle dediğini anlattı:

Yirmi adamla –ya da yirmi bir, dedi– yaya olarak çıktık. Gündüz ortalıktan çekiliyor ve gece yürüyorduk. Beşinci geceden sonra Harrâr'da sabahladık. Resulullah (sav.) Harrâr'ı geçmememizi tembih etmişti. Kervan biz varmadan bir gün önce geçmişti. Onlar altmış kişiydiler. Sa'd'ın maiyetindeki adamların hepsi muhacirlerden idi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu seriyeler hakkında İbn İshâk, Vâkıdî'den naklettiğim rivayetlerden farklı nakillerde bulunmuştur. Ona göre bu seriyeler hicretin ikinci yılında sefere çıkarılmıştır.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl'dan naklen Muhammed b. İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) rebîülevvel ayının on ikisinde Medine'ye hicret etti. Burada rebîülevvelin kalan günlerini, rebîülâhir, iki cumâd, receb, şaban, ramazan, şevval, zilkâde, zilhicce –hac mevsimi müşriklerin kontrolünde kaldı– ve muharrem aylarını geçirdi. Medine'ye hicretinin gerçekleştiği rebîülevvel ayının on ikisinin yıl dönümüne az bir zaman kala safer ayında gazaya çıktı. Ebvâ gazası olan bu gazada hedefi Kureyş ve Benî Damre b. Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne idi. Benî Damre onunla mütareke yaptı. Resulullah (sav.) ile mütarekeyi o sırada liderleri olan Mahşi b. Amr idi.

[404] İbn İshâk dedi: Ardından Resulullah (sav.) Medine'ye döndü ve herhangi bir oyun ve tuzağa maruz kalmadı. Resulullah (sav.) safer ayının kalan günleriyle rebîülevvel ayının ilk günlerini Medine'de geçirdi.

Bu ikameti esnasında Resulullah (sav.) Ubeyde b. el-Hâris b. el-Muttalib'i içlerinde Ensardan hiç kimsenin bulunmadığı Muhacirlerden seksen veya altmış süvariyle sefere çıkardı. Ahyâ (denilen ve Hicaz'da Seniyyetü'l-Mürre'nin aşağısında yer alan su)ya varınca Kureyş'ten kalabalık bir grupla karşılaştı. İki taraf arasında çatışma olmadı. Ancak Sa'd b. Ebî Vakkâs bir ok attı. Bu ok, İslam'da atılan ilk oktu.

İki taraf ayrıldılar ve Müslümanların koruyucu bir askerî kuvveti olduğu görüldü. Müşrikler tarafından Benî Zühre'nin müttefiki Mikdâd b. Amr el-Behrânî ve Benî Nevfel b. Abdi Menâf'ın müttefiki Utbe b. Gazvân b. Câbir Müslümanların tarafına geçtiler. Esasında Müslüman olan bu iki şahıs müşriklerle birlikte çıkışı Müslümanlara ulaşmak için bir vesile yapmışlardı. Müşriklerin başında İkrime b. Ebî Cehil vardı.

Muhammed dedi: Bana bildirildiğine göre Ubeyde'nin sancağı, Resulullah'ın (sav.) bir Müslümana verdiği ilk sancaktı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

İlim ehlinden bazıları derler ki Resulullah (sav.) Ebvâ gazvesinden dönüşünde henüz Medine'ye varmadan Ubeyde'yi

bu sefere çıkarmıştı. Hamza b. Abdülmuttalib'i de Medine'ye döndükten sonra Muhacirlerden otuz süvariyle birlikte Cüheyne'ye ait Îs tarafındaki Sîfe'l-Bahr'a gönderdi. Seriyede Ensardan kimse yoktu. Hamza, maiyetinde Mekkeli üç yüz süvari bulun Ebû Cehil ile sahilde karşılaştı. Mecdî b. Amr el-Cü- [405]
henî aralarına girdi. Zira iki tarafla da muahedesi vardı. İki taraf ayrıldı ve aralarında herhangi bir çatışma çıkmadı.

İbn İshâk dedi: Bazı raviler, "Hamza'nın sancağı, Resulullah'ın (sav.) bir Müslümana verdiği ilk sancaktır," demişlerdir. Bunun sebebi Ubeyde ile aynı zamanda sefere çıkarılmalarıdır. Bu yüzden insanlar hangisine daha önce sancak verildiği hususunda tereddüde düştüler.

İbn İshâk dedi: Bizdeki ilim ehlinden duyduğumuz odur ki Ubeyde b. el-Hâris'in sancağı, İslam'da ilk verilen sancaktır.[123]

İbn İshâk dedi: Ardından Resulullah (sav.), rebîülâhir ayında Kureyş'e karşı gazaya çıktı. Radvâ tarafındaki Buvât'a ulaştıktan sonra herhangi bir pusu veya tuzakla karşılaşmadan geri döndü. Resulullah (sav.) rebîülâhir ve cemâziyelevvel süresince bekledi.[124]

Daha sonra Kureyş'e karşı gazaya çıktı. Benî Dînâr b. en-Neccâr güzergâhını izledi. Ardından Feyfâ el-Habâr yolunu takip etti. İbn Ezher arazisinde Zâtu's-Sâk diye bilinen bir ağacın altında konakladı. Burada namaz kıldı ve mescidi oradadır. Aynı yerde ona yemek hazırlandı. Yemek yedi ve insanlar onunla yediler. Ocağın yeri orada mevcuttur. el-Müşeyrib diye bilinen kuyudan ona su getirildi ve ondan içti. Sonra ayrıldı ve insanları sol tarafta bıraktı ve Şu'bet Abdullah diye bilinen –bugün de aynı adla tanınmaktadır– tali bir yol takip etti. Sonra sola saparak Yelyel'e geçti. Buradaki ikamet edenlerle Dabbûa'da yerleşmiş insanların yanında konakladı. Dabbûa'daki kuyudan su getirildi ve Resulullah (sav.) ondan içti. Sonra Ferş, Ferş Melel yolunu izledi. Sonra Suhayrâtu'l-Yemâm'e ulaştı. Sonra yol doğru istikamette devam etti [406]

123 Bkz. *Sîretu İbn Hişâm*, 2/56.
124 Bkz. *Sîretu İbn Hişâm*, 2/57.

ve ilerleyerek Yenbu'da Üşeyre'de konakladı. Cumâdiyelûlâ ve cumâdiyelâhireden birkaç gün boyunca burada ikamet etti. Burada Benî Müdlic ve müttefikleri Benî Damre ile sulh ve saldırmazlık antlaşması yaptıktan sonra Medine'ye döndü ve hiçbir pusu ve tuzakla karşılaşmadı.[125]

Bu gazada Resulullah (sav.) Ali b. Ebî Tâlib'e (as.) malum sözlerini söylemiştir.[126]

İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) Üşeyre gazasından Medine'ye henüz dönmüştü. On gün geçmemişti ki Kürz b. Câbir el-Fihrî Medinelilerin hayvanlarını talan etmek için baskın yapmıştır. Bunun üzerine Resulullah (sav.) peşine düştü ve Bedir tarafındaki Sefevân Vadisine kadar gitti. Ancak Kürz kaçtığı için Resulullah (sav.) ona yetişemedi. Bu sefere birinci Bedir gazası denilmiştir. Akabinde Resulullah (sav.) Medine'ye döndü ve cemâziyelahire, receb ve şaban aylarında Medine'de mukim kaldı. Bu arada Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı sekiz kişilik bir grubun başında sefere çıkarmıştı.

* * *

Vâkıdî'nin anlattığına göre hicretin birinci yılında Ebû Kays b. el-Eslet, Resulullah'a (sav.) geldi. Resulullah (sav.) ona İslam'ı anlattı. Ebû Kays: "Davet ettiğin şey ne güzeldir!" dedi. "Düşüneyim sonra sana dönerim," dedi. Sonra Abdullah b. Übey onunla karşılaştı. Ona "Galiba Hazrec'e karşı savaşmaktan çekindin," dedi. Bunun üzerine Ebû Kays: "Bir seneye kadar Müslüman olmayacağım," dedi. Ancak zilkâde ayında vefat etti.

125 Bundan anlaşılıyor ki gaza olarak adlandırılan bu seferlerde Resulullah (sav.) Kureyş dışındaki Araplarla ilişki kurmak ve barış içinde yaşamak için muahedeler yapmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda yol güzergâhlarındaki kabilelerle dostane ilişkiler kurarak onların Kureyş'le işbirliği yapmalarını engellemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle Resulullah'ın gazaları mutlak anlamda savaş manasına gelen seferler değildir (çev.).

126 Rivayete göre Ali'ye (as.) Resulullah (sav.) tarafından "Ebû Turab" lakabı verilmiştir. Bir rivayete göre bu yukarıda anlatılan gazada Ebû Ammâr ile yerde yatarak toz toprak içinde uyumak zorunda kalmışlardı. Resulullah (sav.) vaziyetlerini görünce Ali'ye toz toprak içinde kalmış anlamında Ebû Turab lakabını vermiştir (çev.).

Hicretin İkinci Yılı [407]

Bütün siyer âlimlerinin ittifakıyla Resulullah (sav.) hicretin ikinci yılının rebîülevvel ayında bizzat Ebvâ –Veddân gazası olarak da bilinir– gazasına çıktı. İki yer karşı karşıya olup aralarında altı mil mesafe vardır. Resulullah bu gazaya çıktığı zaman Medine'de Sa'd b. Ubâde b. Düleym'i vekil bıraktı. Bu gazada bayraktarı Hamza b. Abdülmuttalib idi. Rivayete göre bayrak beyazdı.

Vâkıdî dedi: Resulullah burada on beş gece kaldıktan sonra Medine'ye döndü.

* * *

Vâkıdî dedi: Daha sonra Resulullah (sav.) iki yüz sahabi ile rebîülevvel ayında gazaya çıktı ve Buvât'a kadar giderek Kureyş kervanını alıkoymak istedi. Kervanda Ümeyye b. Halef ve Kureyş'ten yüz adam vardı. Kervanda iki bin beş yüz deve vardı. Ardından Resulullah (sav.) Medine'ye döndü ve herhangi bir pusu veya tuzağa maruz kalmadı.

Onun sancağını Sa'd b. Ebî Vakkâs taşıyordu. Medine'ye de Sa'd b. Muâz'ı vekil bıraktı.

* * *

Vâkıdî dedi: Ardından Resulullah (sav.) rebîülevvel ayında Kürz b. Câbir el-Fihrî'yi yakalamak için Muhacirlerle birlikte gazaya çıktı.[127] Kürz, Cemmâ'da otlayan Medinelilerin hayvanlarını talan ederek götürdü. Bunun üzerine Resulullah peşine düştü ve Bedir'e kadar gittiyse de ona yetişemedi. Onun sancağını Ali b. Ebî Tâlib (as.) taşıyordu. Medine'ye de Zeyd b. Hârise'yi vekil bıraktı.

Zâtu'l-Uşeyre Gazası [408]

Ebû Ca'fer dedi: Bu yıl içinde Resulullah (sav.) Muhacirlerle sefere çıkarak Şam'a gitmekte olan Kureyş kervanlarını engellemek istemiştir. Bu sefere Zâtu'l-Uşeyre gazası denilmiştir.

127 Görülüyor ki asayişi sağlamak ve suç işleyenleri cezalandırmak amacıyla yapılan operasyonlara da gaza denilmiştir. Bu harekâtta kimsenin burnu kanamadı (çev.).

Resulullah (sav.) Yenbu'a kadar gitti. Medine'de Ebû Seleme b. Abdilesed'i vekil bıraktı. Sancağını Hamza b. Abdülmuttalib taşıyordu.

Süleymân b. Ömer b. Hâlid er-Rakî' bize Muhammed b. Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Yezîd b. Huseym ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini anlattı: Babam Yezîd b. Huseym bize Ammâr b. Yâsir'den şöyle dediğini nakletti:

Ben ve Ali, iki arkadaş olarak Resulullah (sav.) ile birlikte Zâtu'l-Uşeyre gazvesindeydik. Bir yerde konaklamıştık. Benî Müdliclilerin hurma işinde çalıştıklarını gördük. Oraya gitsek de nasıl çalıştıklarını görsek, dedim. Oraya gidip bir saat kadar onları izledikten sonra uyku bastı. Bunun üzerine hurma ağaçlarının bulunduğu bahçeye yöneldik. Ağaçların altında yumuşak toprak üzerine uzanarak uykuya daldık. Derken Resulullah (sav.) bizi uyandırdı. Bulunduğumuz yere gelmiş ve toprak üzerinde yatıp uykuya daldığımızı görünce Ali'yi ayağıyla dürterek, "Ey Ebû Turab kalk! Sana insanların en bedbaht olanını bildireyim mi? Deveyi öldüren Semûd'un Ah-
[409] mer'i ve senin burana –yani kafası– vurup da sakalını tutarak buranı kanla boyayan kişi," diye söyledi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yezîd b. Muhammed b. Huseym el-Muhâribî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Yezîd'in babası Muhammed b. Huseym ve Ammâr b. Yâsir'den şöyle dediğini anlattı:

"Ben ve Ali, iki arkadaş olarak birlikte idik," diye söyledi ve benzer bir rivayet nakletti.

Bu konuda farklı rivayetler de vardır.

Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî bana Abdülazîz b. Ebî Hâzim ve babasından şöyle dediğini rivayet etti:

Sehl b. Sa'd'a: Medine'nin bazı yöneticileri senin ifadeni almak için sana haber gönderecekler. Zira minberin yanında Ali'ye sövüyorsun, diye söylendi. Sehl: "Ne diyormuşum?" dedi. "Ebû Turab, diyorsun," denildi. Sehl: "Vallahi bu künyeyi ona başkası değil bizzat Resulullah (sav.) verdi. Ebû Hâzim: "Ey Ebû Abbâs bu nasıl oldu?" diye sordum. Sehl: "Resulullah (sav.) Fâtıma'ya uğradı. Ona: 'Ey Fâtıma! Amcan oğlu nerede?' diye sordu," dedi. Fâtıma: "İşte orada mescitte uzanmış bulunuyor,"

dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Ali'nin yanına gitti. Abasının sırtından düştüğünü ve sırtının toz toprak içinde kaldığını gördü. Sırtını topraktan temizlemeye başladı ve 'Ey Ebû Turab!' otur," diye buyurdu. Vallahi, bu adı ona bizzat Resulullah (sav.) verdi ve onun için bu isimden daha sevimlisi yoktu.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu sene içinde safer ayının sonuna doğru [410] Ali b. Ebî Tâlib (as.) Fâtıma (ra.) ile evlendi. Bu husus bana Muhammed b. Ömer, Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Sebre, İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve ve Ebû Ca'fer'den rivayet edilmiştir.

* * *

Abdullah b. Cahş'ın Seriyesi

Ebû Ca'fer et-Taberî dedi: Resulullah (sav.) cumâdiyelâhire ayında Kürz b. Câbir el-Fihrî'yi takipten sonra Medine'ye dönünce receb ayında maiyetinde Muhacirlerden[128] sekiz kişi olduğu hâlde sefere çıkardı. Aralarında Ensardan hiç kimse yoktu. Bununla ilgili rivayeti İbn Humeyd bana Seleme, Muhammed b. İshâk, Zührî, Yezîd b. Rûmân ve Urve b. ez-Zübeyr'den rivayet etti.

* * *

Vâkıdî ise Resulullah'ın (sav.) Abdullah b. Cahş'ı Muhacirlerden teşekkül eden on iki kişilik bir seriye hâlinde sefere çıkardığını nakletmiştir.

* * *

Şimdi söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. [411]

İbn İshâk, Zührî, Yezîd b. Rûmân ve Urve'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Abdullah b. Cahş'a yazılı bir talimat verdi ve iki gün geçmeden talimatnameye bakmamasını emretti. İki gün geçtikten sonra içindeki emirleri yerine getirmesini ancak arkadaşlarından kimseyi zorlamamasını söyledi. Abdullah b. Cahş iki gün seyrettikten sonra yazıyı açıp okudu.

128 İbn Hişâm, Abdullah b. Cahş komutasındaki bu kişilerin isimlerine yer vermiştir.

İçinde: "Bu yazımı okuduğunda yoluna devam et ve Mekke ile Tâif arasında yer alan Nahle'ye kadar git ve Kureyş'i tarassut altına alarak onlarla ilgili bilgi topla," notu vardı. Abdullah yazıyı okuyunca, "Baş üstüne!" dedi. Sonra arkadaşlarına: "Resulullah (sav.) bana Nahle'ye gitmemi emretmiştir. Ancak bana sizi mecbur tutmamamı söyledi. Sizden kim şehadeti istiyor ve onu arzu ediyorsa gelsin. İstemeyen de dönsün. Ancak ben Resulullah'ın (sav.) emrini yerine getirmek için yoluma devam edeceğim," dedi.

Abdullah arkadaşlarıyla birlikte yoluna devam etti. Arkadaşlarından hiç kimse geride kalmadı. Hicaz yolunu izlediler. (Buhrân diye bilinen) Fur'un yukarısındaki Mi'den'e geldiklerinde Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Utbe b. Gazvân nöbetleşe bindikleri develerini kaybettiler. Develerini bulmaya çalıştıkları için geri kaldılar. Bu sebeple Abdullah b. Cahş ve diğer arkadaşları yollarına devam ederek Nahle'ye kadar gittiler. Derken Kureyş'e ait bir kervan geçti. Yükleri kuru üzüm, yiyecek ve Kureyş'e ait ticari eşyaydı. İçlerinde Amr b. el-Hadrâmî, Mahzûm'dan Osman b. Abdullah b. el-Mugîre ve kardeşi Nevfel b. Abdullah b. el-Mugîre ve Hişâm b. el-Mugîre'nin kölesi Hakem b. Keysân vardı. Seriyedekileri görünce onlardan ürktüler. Zira onlara yakın bir yerde konaklamışlardı. Ukkâşe b. Mihsân onları gözetledi. Onu görünce endişeleri kalmadı ve "Bunlar umre ziyaretçileridir. Onlardan size zarar gelmez," [412] dediler. Seriyedekiler kendi aralarında istişare ettiler. Receb ayının son günüydü. Birbirlerine: "Onlara bu gece karışmazsanız Harem'e girecekler ve sizden korunmuş olacaklar. Onları öldürürseniz haram bir ayda öldürmüş olacaksınız," dediler. Bu nedenle tereddüde düştüler ve onlara saldırmaktan çekindiler. Sonra cesaretlerini topladılar ve öldürebileceklerini öldürmeyi ve eşyalarını almayı kararlaştırdılar. Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî, Amr b. Hadramî'ye bir ok atarak onu öldürdü. Osman b. Abdullah ve Hakem b. Keysân'ı da esir etti. Nevfel b. Abdullah ise kaçtı ve onu elde edemediler. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları kervanı ve iki esiri alıp Medine'ye gittiler ve Resulullah'ın (sav.) huzuruna vardılar.

İbn İshâk dedi: Abdullah b. Cahş'ın bazı yakınlarının anlattığına göre Abdullah arkadaşlarına: "Aldığınız ganimetin beşte biri Resulullah'ın (sav.) hakkıdır," dedi. Aslında Allah ganimetin humusuna dair hükmünü henüz bildirmemişti. Ancak Abdullah ganimetin beşte bir hissesini Resulullah'a (sav.) ayırdı. Kalan ganimeti de arkadaşları arasında taksim etti. Resulullah'ın (sav.) huzuruna vardıklarında onlara: "Size haram ayda savaşmanızı emretmedim," buyurdu ve getirdikleri ganimet ve iki esiri alıkoyarak bu konuda bir işlem yapmadı ve getirilen şeylerden bir pay almaktan kaçındı. Resulullah (sav.) bu sözü söyleyince adamlar pişman oldular ve helak olduklarını düşündüler. Müslümanlar da onları şiddetle kınadılar ve "Size emredilmeyen bir iş yaptınız. Savaşmak size emredilmediği hâlde haram ayda savaştınız!" dediler. Kureyş de: "Muhammed ve ashabı haram ayda savaşı helal kıldılar. Bu ayda kan akıttılar, mala el koydular ve insanları esir aldılar," dediler. Hâlâ Mekke'de yaşayan Müslümanlar onların iddialarına karşı: "Yaptıklarını şaban ayında yaptılar," diye savundular. Yahudiler ise isim ve kelimeleri yorumlayarak Resulullah'a (sav.) uğursuzluk dileğinde bulundular. Amr b. Hadramî'yi Vâkıd b. Abdullah öldürdü. "Amr" kelimesi savaşın inşasıdır. "Hadrâmî" ismi harbin hazır olmasıdır. "Vâkıd b. Abdullah" savaşın tutuşturulmasıdır. Ancak, Allah bu uğursuzluk yorumlarını onların lehine değil onların aleyhine tecelli etmesini takdir buyurmuştur.

İnsanlar bu konuda çok dedikodu yapınca Allah peygamberine şu ayeti vahyetti: *"Sana haram ayda savaşmayı soru-* [413]
yorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük günahtır. İnsanları Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine mani olmak ve halkını oradan sürmek Allah katında daha büyük günahtır."[129] Bu ayet inince ve Allah Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntıyı kaldırınca Resulullah (sav.) getirilen esirleri ve malları teslim aldı.

Kureyş, Resulullah'a (sav.) haber göndererek Osman b. Abdullah ve Hakem b. Keysân'ın serbest bırakılması karşılı-

129 Bakara, 2/217.

ğında fidye vermeyi teklif ettiler. Ancak Resulullah (sav.): "İki adamımız Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Utbe b. Gazvân'ı serbest bırakmazsanız sizin iki adamınızı serbest bırakmayacağız, iki adamımızın hayatından endişeliyiz. Onları öldürmeye yeltenirseniz sizin adamlarınızı öldürürüz," buyurdu. Bunun üzerine Sa'd ve Utbe geldiler. Resulullah (sav.) bunlara karşılık iki esiri serbest bıraktı. Hakem b. Keysân Müslüman oldu ve güzel bir İslami hayat sürerek Resulullah'ın (sav.) yakınında yaşamayı tercih etti. Keysân, Bi'rimaûne'de şehit oldu.[130]

* * *

Süddî bu olay konusunda Muhammed b. İshâk ve Vâkıdî'den kısmen farklı bir nakilde bulunmaktadır. Mûsâ b. Hârûn bana Amr b. Hammâd ve Esbât'tan naklen "*Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük günahtır. İnsanları Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine mani olmak ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahtır,*" ayeti hakkında şöyle rivayet etti: Resulullah (sav.) bir seriye gönderdi. Yedi kişiden oluşmuştu. Başlarında Abdullah b. Cahş el-Esedî bulunan grupta Ammâr b. Yâsir, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Benî Nevfel'in müttefiki Utbe b. Gazvân es-Sülemî, Süheyl b. Beydâ, Âmir b. Füheyre ve Ömer b. el-Hattâb'ın müttefiki Vâkıd b. Abdullah el-Yerbûî bulunuyordu. Resulullah (sav.) yazılı bir talimatname verdi. Melel'e varmayıncaya kadar yazıyı okumamasını emretti. Melel'e varınca mektubu açıp okudu. Emirnamede: Nahle'ye varıncaya
[414] kadar ilerle, diye yazılıydı. Abdullah arkadaşlarına, "Ölmek isteyen devam etsin ve vasiyetini yapsın. Ben Resulullah'ın (sav.) emri gereğince devam ediyorum ve vasiyetimi yapıyorum," dedi. Abdullah yoluna devam etti. Ancak Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Utbe b. Gazvân develerini kaybettikleri için geri kaldılar. İkisi develerini bulmak için Buhrân'a gittiler. Abdullah b. Cahş ise Nahle'ye kadar gitti. Burada Hakem b. Keysân, Abdullah b. el-Mugîre, Mugîre b. Osman ve Amr b. el-Hadrâmî ile

130 İbn Hişâm, 2/59-60.

karşılaştılar. İki taraf arasında çatışma çıktı. Hakem b. Keysân ile Abdullah b. el-Mugîre'yi esir aldılar. Mugîre b. Osman kaçtı ve Amr b. el-Hadrâmî öldürüldü. Amr'ı Vâkıd b. Abdullah öldürdü. Buradan elde edilen ganimet, Muhammed'in (sav.) ashabının ele geçirdiği ilk ganimettir.

Medine'ye iki esir ve ganimet ile döndükten sonra Mekkeliler iki esir için fidye vermek istediler. Peygamber (sav.): "İki arkadaşımızın akıbetini öğrenelim ondan sonra bakarız," diye söyledi. Sa'd ve arkadaşı dönünce iki esiri serbest bıraktı. Bunun üzerine müşrikler infiale kapılarak: "Muhammed, Allah'a itaat ettiğini iddia ediyor, ancak haram ayın dokunulmazlığını ilk olarak o çiğnedi ve adamımızı receb ayında öldürdü," dediler. Bunun üzerine Müslümanlar, "Onu cemâziyelâhir ayında –bir rivayete göre de cemâziyelâhiri receb ayına bağlayan gecede– öldürdük," dediler. Receb ayı girince Müslümanlar kılıçlarını kınlarında bıraktılar. Bunun üzerine Allah "*Sana haram ayında savaşmayı sorarlar. De ki: O ayda savaşmak büyük günahtır,*" ayetini indirerek Mekkelileri ayıpladı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav.) [415] bu sefer için Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı görevlendirmişti. Ancak fikrini değiştirdi ve Abdullah b. Cahş'ı görevlendirdi.

Bu konudaki rivayet şöyledir:

Muhammed b. Abdula'lâ bize Mu'temir b. Süleymân, babası, bir adam, Ebü's-Sevvâr ve Cündeb b. Abdullah'tan naklen Resulullah'tan (sav.) şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) bir başlarında Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın bulunduğu bir grubu sefere çıkardı. Yola çıkmak üzereyken Resulullah huzurunda duygusal bir şekilde gözyaşı döktü. Bunun üzerine Resulullah (sav.) onun yerine Abdullah b. Cahş'ı gönderdi. Ona bir emirname yazdı ve falanca yere varmadan mektubu açmamasını emretti. Mektupta: "Arkadaşlarından hiçbirisini seninle harekâta katılmaya zorlamamasını emretti. Mektubu okuyunca, "*İnna lillah ve inna ileyhi râciûn*" dedikten sonra Allah'ın ve Resulü'nün emri için başüstüne dedi ve

arkadaşlarına Peygamber'in (sav.) emrini iletti. İki adam gitti. Ancak diğerleri kaldılar. Sonra İbnü'l-Hadrâmî ile karşılaşınca onu öldürdüler. Ancak, günün receb ayından mı yoksa cemâziyelâhireden mi olduğunu bilmiyorlardı. Bu yüzden müşrikler Müslümanlara: Haram ayda şöyle, şöyle yaptınız, dediler. Ardından Peygamber'e (sav.) geldiler ve olayı anlattılar. Bunun üzerine Allah: "*Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar,*" ayetinden "*Ve fîtne adam öldürmekten daha büyük bir günahtır,*" ayetine kadar ilahî vahiy nazil oldu. Ayette geçen "fitne" kelimesi şirk manasınadır.

Sanırım seriyedekilerden biri: "Vallahi onu yalnız bir kişi öldürdü," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Hayırlı ise bir görevi ifa etmiş oldun, günah ise mesuliyeti olan bir eylemde bulundun," dedi.

* * *

Hicri İkinci Yılın Diğer Olayları

Bu yılın olaylarından biri de Müslümanların kıblesinin
[416] Şam'dan (Kudüs) Kâbe'ye çevrilmesidir. Olay Peygamber'in (sav.) Medine'ye hicretinin ikinci yılı şaban ayında gerçekleşti.

* * *

Seleften olan âlimler, bu olayın tam olarak ne zaman gerçekleştiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimisi –bunlar cumhurdur– şaban ayının ortasında Resulullah'ın (sav.) hicretinin on sekizinci ayı başında vuku bulduğunu söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Mûsâ b. Hârûn el-Hemdânî bize Amr b. Hammâd, Esbât, Süddî, Ebû Mâlik ve Ebû Sâlih'ten naklen İbn Abbâs'tan; Mürre el-Hemdânî yolundan da İbn Mes'ûd ve Resulullah'ın (sav.) bazı sahabilerinden şöyle rivayet etmiştir:

İnsanlar Beytülmakdis'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Resulullah'ın (sav.) Medine'ye hicretinin on sekizinci ayı başında namaz kıldığında yüzünü semaya dönerek bu hususla ilgili olarak gelecek vahyi bekliyordu. Nitekim Beytülmakdis'e yönelerek namaz kılıyordu. Ancak, Kâbe'ye yönelme emri bu uygulamayı neshetti. Aslında Peygamber (sav.) de Kâbe'ye

yönelerek namaz kılmayı arzu ediyordu. Bunun üzerine Allah şu ayeti vahyetti: "*Senin yüzünün semaya doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz.*"[131]

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Kıble şaban ayında Resulullah'ın (sav.) Medine'ye intikalinin on sekizinci ayı başında değişti.

İbn Sa'd ve Vâkıdî'den de benzer rivayetler nakledildi. Vâkıdî (ya da İbn Sa'd) kıble şaban ayının ortasında salı günü öğle vakti kıble değişti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Başkaları da şöyle demişlerdir: Hicretin [417] on altıncı ayında kıble Kâbe'ye çevrildi.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

Müsennâ b. İbrâhîm el-Âmülî bize Haccâc, Hemmâm b. Yahyâ ve Katâde'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Müslümanlar hicretten önce Mekke'de Beytülmakdis'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Resulullah (sav.) hicret ettikten sonra on altı ay süreyle Beytülmakdis'e yönelerek kılmaya devam etti. Ondan sonra Beytülharam olan Kâbe'ye yöneltildi.

Yûnus b. Abdula'lâ bana, İbn Vehb ve İbn Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) (hicretten sonra) on altı ay boyunca Beytülmakdis'e yönelerek namaz kıldı. Ancak Yahudilerin: "Muhammed ve ashabı kıblelerini bilmiyorlardı. Biz onlara yol gösterdik," dediğini duyunca bu sözlerini sevimsiz buldu ve yüzünü semaya çevirdi. Bunun üzerine "*Yüzünü semaya doğru çevirdiğini görüyoruz,*"[132] ayeti nazil oldu.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre bu yıl içinde ramazan orucu farz kılındı. Rivayete göre bu yılın şaban ayında farz kılındı. Resulullah (sav.) Medine'ye intikal edince aşure günü oruç tuttuklarını gördü. Onlara bugün hakkında sorunca onlar:

131 Bakara, 2/144.
132 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de yer almaktadır: 2/529.

"Bugün Allah, Firavun kavmini boğduğu ve Musa ve maiyetindekileri Firavun ve kavminden kurtardığı gündür," dediler. Resulullah (sav.): "Musa onlardan çok bize yakındır," diyerek oruç tuttu ve insanlara da bugünde oruç tutmayı emretti. Ramazan ayında oruç tutmak farz kılınınca aşure gününde oruç tutmayı emretmediği gibi yasaklamadı da.

[418] Bu yıl içinde de insanlara fıtır sadakasını çıkarmalarını emretti. Rivayete göre Resulullah bayram gününden bir veya iki gün önce insanlara hitap etti ve onlara bunu emretti. Bu yılda da namazgâha çıktı ve insanlara bayram namazını kıldırdı. Bu, Resulullah'ın (sav.) bayram namazını kıldırmak üzere namazgâha ilk çıkışıydı.

Rivayete göre bu yıl içinde "aneze" (diye tabir edilen harbe) namazgâha götürülmüş ve Resulullah (sav.) onu (sütre olarak) önüne dikerek namazı kıldırmıştır. Bu harbe Zübeyr b. el-Avvâm'a ait olup Necâşî tarafından kendisine hediye edilmişti. Bayramlarda Resulullah'ın (sav.) önünde sütre olarak kullanılırdı. Bana nakledildiğine göre "aneze" hâlen Medine'de müezzinlerin yanında muhafaza edilmektedir.

Bu yılda ramazan ayında Resulullah (sav.) ile Kureyşli müşrikler arasında Büyük Bedir Muharebesi gerçekleşti.

* * *

Raviler Resulullah (sav.) ile Kureyş arasında yapılan savaşın günü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları savaşın ramazanın on dokuzunda vuku bulduğunu söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri nakletmişlerdir:

İbn Humeyd bize Hârûn b. el-Mugîre, Anbese, İbn İshâk, Abdurrahman b. el-Esved ve babasından naklen İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etmişlerdir:

Kadir Gecesini ramazanın on dokuzunda arayın. Bu gece aynı zamanda Bedir gecesidir.

Muhammed b. Umâre el-Esedî bize Ubeydullah b. Mûsâ, İsrâîl, Ebû İshâk, Hu-
[419] ceyr es-Sa'lebî ve Esved'den naklen Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Kadir Gecesini ramazanın on dokuzunda arayın. Zira bu gecenin sabahında Bedir muharebesi oldu.

Ebû Küreyb bize Ubeyd b. Muhammed el-Muhâribî, İbn Ebi'z-Zinâd, babası, Hârice b. Zeyd ve Zeyd'den naklen şöyle rivayet etti:

Zeyd, ramazan ayında on dokuz ve yirmi üç geceleri kadar başka hiçbir geceyi ihya etmezdi. Uykusuz kaldığı için yüzü sararırdı. Ona bu gece hakkında sorulduğunda: "Allah bu günde hakkı bâtıldan ayırdı," diye cevap verdi.

* * *

Bazılarına göre de ramazanın on yedisinde cuma günü meydana geldi.

Bu görüşte olanlar şu rivayetleri zikretmişlerdir:

İbnü'l-Müsennâ bize Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Ebû İshâk, Huceyr, Esved ve Alkame'den naklen Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etti:

Kadir Gecesini ramazanın on yedisinde arayın. Ardından da "*İki topluluk karşı karşıya geldiği gün,*" – yani Bedir günü– ayetini okudu. Sonra dedi ki: Ya da on dokuzunda veya yirmi birinde arayın."

Hâris bize İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Sevrî, Zübeyr b. Adî, İbrâhîm, Esved ve Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir muharebesi ramazan ayının on dokuzuncu gününün sabahında vuku buldu.

Hâris bize İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Sevrî, Ebû İshâk ve Esved'den nakle Abdullah b. Mes'ûd'dan benzer bir rivayet nakletti.

Hâris dedi: İbn Sa'd, Vâkıdî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Bu tarihi Muhammed b. Sâlih'e söyledim. O: "Bu hayret ve- [420]
rici bir durumdur! Dünyada hiç kimsenin bu tarih hakkında şüpheye düşeceğini hiç sanmamıştım. Bedir muharebesi ramazanın on yedisi cuma sabahı vuku bulmuştur," diye karşılık verdi.

Muhammed b. Sâlih dedi: Âsım b. Ömer b. Katâde ve Yezîd b. Rûmân'ın da bunu teyit ettiklerine şahit oldum. Muhammed b. Sâlih bana: "Ey kardeşimin oğlu! Bu konudaki ravilerin isimleri üzerinde ne diye duruyorsun? Bu tarih o kadar kesindir ki ev kadınları bile bu tarihin cahili değillerdir."

Vâkıdî dedi: Bu konuyu Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd'a açtım. O şöyle dedi: Babam bana Hârice b. Zeyd ve Zeyd b. Sâbit'ten naklen şöyle anlattı: Zeyd, ramazanın on yedinci gecesini ihya ederdi. Sabahladığında uykusuzluk eseri yüzünde görünürdü. Şöyle diyordu: Bu gecenin sabahında Allah hakkı bâtıldan ayırdı ve İslam'ı aziz kıldı. Bu gecede Kur'an'ı indirdi ve küfrün önderlerini ziḷlete mahkûm etti.

Bedir muharebesi cuma günü oldu.

İbn Humeyd bize Yahyâ b. Vâdıh, Yahyâ b. Ya'kûb Ebû Tâlib, Ebû Avn Muhammed b. Ubeydullah es-Sekafî, Ebû Abdurrahman es-Sülemî Abdullah b. Habîb'den naklen Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'in şöyle dediğini rivayet etti:

Furkan gecesinin sabahında iki topluluk karşılaşmıştı. Ramazanın on yedisinde.

Urve b. ez-Zübeyr'in görüşüne göre Bedir muharebesini körükleyen ve Resulullah (sav.) ile Kureyş müşrikleri arasında meydana gelen diğer savaşların sebebi Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî'nin Amr b. el-Hadrâmî'yi öldürmesiydi.

[421] **Büyük Bedir Muharebesi**

Ali b. Nasr b. Ali bize Abdussamed b. Abdulvâris'ten, aynı rivayeti Abdulvâris b. Abdussamed de babasından naklen şöyle dediğini rivayet ettiler: Ebân el-Attâr bize Hişâm b. Urve ve Urve'den şöyle rivayet etti:

Urve, Abdülmelik b. Mervân'a şöyle yazdı: "Bana Ebû Süfyân ve çıkışı[133] hakkında, nasıl oldu?" diye soruyorsun. Durum şöyleydi: Ebû Süfyân yaklaşık yetmiş biniciyle Şam'dan dönüyordu. Kervanda bütün Kureyş kabilelerinden tüccarlar vardı. Bunlar Şam'da ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı. Ticari mallarıyla dönüş yolundaydılar. Bunlar hakkında Resulullah ve ashabına bilgi verildi. Daha önce de iki taraf arasında bazı çatışmalar olmuş ve Nahle'de İbnü'l-Hadrâmî öldürülmüş ve İbn Mugîre ile İbn Keysân esir alınmışlardı. Abdullah b. Cahş ve Benî Adî b. Ka'b'dan Vâkıd bu eylemi gerçekleştirmişlerdi. Bu vaka, Resulullah (sav.) ile Kureyş arasında savaşı körüklemiş ve iki tarafın birbirlerinin canını acıttığı bir vaka-

133 Bundan maksat Ebû Süfya yönetiminde Şam'a giden Kureyş'e ait ticaret kervanıdır (çev.).

dır. Bu olay Ebû Süfyân'ın Şam'a gitmesinden önce gerçekleşmişti. Akabinde Ebû Süfyân ve maiyetindeki Kureyş tacirleri Şam'dan döndüler. Sahil yolunu izlediler. Resulullah (sav.) ashabını topladı ve onlara Kureyş'in kervanı ve kervandaki ticari mal ve eşya hakkında bilgi verdi. Ayrıca sayılarının az olduğunu bildirdi. Bunun üzerine münhasıran Ebû Süfyân ve maiyetindekileri hedef alarak sefere çıktılar. Onların mallarını mutlak bir ganimet olarak görüyorlardı.[134] Onlarla karşılaştıklarında ciddi bir çatışma çıkmayacağını düşünüyorlardı. Buna dair ayet şöyledir: "*Siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz.*"[135]

Ebû Süfyân, Resulullah'ın (sav.) ashabının onların önüne [422]
çıkacaklarını haber alınca Kureyş'e haber göndererek: "Muhammed ve ashabı sizin kervanınızın önüne çıkacaklar. Ticari mallarınızı koruyun," dedi. Haber Kureyş'e ulaşınca Ebû Süfyân'ın yönetimindeki kervanda Ka'b b. Lüey'in soyundan gelen bütün kabilelerden tüccarlar bulunduğu için bütün Mekkeliler seferber oldular. Buna Benî Ka'b b. Lüey seferberliği denilmiştir. Bunun içinde Benî Mâlik b. Hisl'den olanlar dışında Benî Âmir'den hiç kimse yoktu. Resulullah (sav.) ve ashabı, Bedir bölgesine gelinceye kadar Kureyş'in bu seferberliğinden haberleri olmamıştı. Kureyşlilerin Şam yolu buradan geçiyordu. Bedir tarafından gitmekten çekindiği için Ebû Süfyân, Bedir'in aşağısından sahil yolunu izledi. Peygamber (sav.) Bedir'e yakın bir yerde konakladı. Peygamber (sav.) Zübeyr b. el-Avvâm'ı bir grubun başında Bedir kuyusuna gönderdi. Kureyş'in geldiğinden haberleri yoktu. Peygamber (sav.) namaz

134 Olay etraflı bir şekilde ve arka planıyla değerlendirildiğinde bunun kervan vurmaya ve ganimet elde etmeye matuf olmadığı anlaşılacaktır. On üç yıl boyunca ambargo, boykot, tehcir ve işkencelere maruz bırakılan bir topluluk olarak müminler en son yanlarına hiçbir şey almadan evlerini ve barklarını bırakarak kaçmak zorunda kalmışlardır. Sahip oldukları bütün maddi varlıkları ellerinden alınmıştır. Kaldı ki iki taraf arasında bir savaş hâli mevcuttur. Ticaret bu durumda taraflar için stratejik bir hedeftir. Bu durum yeni dünya düzeninde de var olan bir olgudur. Mekkelilerin buradaki pozisyonunu masum gibi görmek ve göstermek yüzeysel ve derinliği olmayan basit bir algıdan ibarettir (çev.).

135 Enfâl, 8/7. Konu *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir: 13/399.

kılarken Kureyşli bir grup su almak üzere Bedir kuyusuna geldiler. Bunların içinde Haccâcoğullarının siyah bir hizmetçileri de vardı. Resulullah (sav.) Zübeyr b. el-Avvâm ile gönderdiği grup bu kişiyi yakaladılar. Diğer şahıslar ise Kureyş tarafına kaçmayı başardılar. Adamı alıp Resulullah'a getirdiler. Resulullah makamında bulunuyordu. Adama Ebû Süfyân ile adamları hakkında sorular sordular. Zira onun da onlardan olduğunu sanıyorlardı. Ancak adam onlara Kureyş'ten ve onlardan sefere çıkanlarla liderlerinden söz etmeye başladı. Nitekim onlara doğru haberler iletiyordu. Ancak onlar bu tür haberler istemiyorlardı. Onlar kervan ve Ebû Süfyân ile adamları hakkında bilgi istiyorlardı. Bu sorgu devam ederken Peygamber namaz kılıyordu. Ancak köleye yapılanları görüyor ve duyuyordu. Köle sorguyu yapanlara Kureyş size saldırmak için geldi dedikçe onu yalanlıyor ve onu dövüyorlardı. Ona: "Sen Ebû Süfyân ve adamlarının durumunu bizden saklıyorsun," diye söylüyorlardı. Böylece köle dayağa dayanamaz hâle gelince
[423] Ebû Süfyân hakkında sordukları sorulara, bilgisi olmadığı ve Kureyş sucusu olduğu hâlde, "Evet, Ebû Süfyân buradadır," diye yalan söylerdi. Nitekim Ebû Süfyân sahil yolundaydı. Allah şöyle buyurur: "*O zaman siz vadinin yakın tarafındaydınız. Onlar da vadinin uzak tarafındaydılar. Kervan ise sizden daha aşağıdaydı. Fakat Allah gerçekleşmesi mukadder olan bir işi gerçekleştirecekti.*"[136] Ancak hâlâ köle onlara, Kureyş yakınınızda, üzerinize geldi, dedikçe onu dövüyorlardı. Ebû Süfyân burada dediği zaman da ona dokunmuyorlardı.

Resulullah (sav.) onların yaptıklarını görünce ve sözlerini duyunca namazını bıraktı ve şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki o doğru söyleyince onu dövüyorsunuz. Yalan söyleyince de ona dokunmuyorsunuz." Onlar: "Adam bize Kureyş üzerinize geldi diyor," dediler. Resulullah (sav.): "Doğru söylüyor. Kureyş kervanı korumak için gelmiştir," buyurdu ve köleyi çağırarak ona sordu. Köle, Kureyş hakkında bilgi verdi ve "Ebû Süfyân'dan haberim yok," dedi. Resulullah (sav.) ona Kureyş ordusunun sayısını sordu. Köle: "Bilmiyorum. Ancak

136 Enfâl, 8/42.

kalabalıktırlar," dedi. Rivayete göre Resulullah (sav.) ona: "Onlara önceki gün kim yemek verdi?" diye sordu. Köle, bir isim söyledi. Resulullah (sav.): "Onlara kaç deve kesti?" dedi. Köle: "Dokuz deve," dedi. Resulullah (sav.): "Dün onlara kim yemek verdi?" diye sordu. Köle, bir isim söyledi. Resulullah: "Kaç deve kesti?" dedi. Köle: "On deve," dedi. Rivayete göre Resulullah (sav.): "Kureyş dokuz yüz ile bin arasındadır," diye buyurdu. Kureyş'in seferber ettiği muharip sayısı dokuz yüz elliydi.

Bunun üzerine Resulullah (sav.) harekete geçti ve suyun [424]
yanına konakladı. Su havuzlarını doldurdu ve ashabını saf düzenine soktu. Sonra Mekkeliler geldi. Resulullah (sav.)Bedir'e vardığında, "Onların ölüm yerleri burasıdır!" buyurdu. Onlar vardıklarında Peygamber'in onlardan önce vardığını ve konakladığını gördüler. Göründükleri zaman rivayete göre Resulullah (sav.): "İşte, gürültüsüyle, kibriyle Kureyş geldi. Allah'ım! Bunlar Sana meydan okuyor ve Senin peygamberini yalanlıyorlar. Allah'ım bana olan vaadini Senden diliyorum," diye Allah'a yalvardığı rivayet edilmektedir.

Saldırıya geçtiklerinde Resulullah (sav.) onları karşıladı ve yüzlerine toprağı savurdu. Ve Allah onları hezimete uğrattı. Henüz Resulullah (sav.) ile karşılaşmadan Ebû Süfyân ve adamlarından Kureyş'e bir ulak geldi ve onlara dönmelerini söyledi. Kervan Cuhfe'deydi. Ancak Kureyş: "Vallahi dönmeyeceğiz. Bedir'e gidecek ve orada üç gece kalacağız. Hicaz ehlinden bizi görmeyenler görecek. Araplardan kim bizi ve topladığımız muharipleri görürse bizimle savaşmaya yeltenemeyecek," dediler. Allah bunlar hakkında şöyle buyurdu: *"Çalım satmak, insanlara gösteriş yapmak ve insanları Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın. Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır."*[137] Onlar Resulullah (sav.) ile karşılaştılar. Allah, Resulü'ne zafer ihsan etti, küfrün önderlerini rezil ve rüsva etti ve onlara karşı Müslümanların gönlüne su serpti.

137 Enfâl, 8/47.

Hârûn b. İshâk bana Mus'ab b. Mikdâm, İsrâîl, Ebû İshâk ve Hârise'den naklen Ali'nin (as.) şöyle dediğini rivayet etti:

Medine'ye intikal ettiğimizde meyvelerinden yedik. Onlar bize dokundu ve rahatsızlandık. Resulullah (sav.) Bedir hakkında sorardı. Müşriklerin gelişini haber alınca Resulullah (sav.) Bedir'e hareket etti. Bedir bir su kuyusudur. Müşrikler-
[425] den önce oraya intikal ettik. Orada iki adam gördük. Biri Kureyşli idi. Diğeri ise Ukbe b. Ebî Muayt'ın kölesiydi. Kureyşli olan kaçtı. Ancak Ukbe'nin kölesini alıkoyduk. Ona: "Kaç kişidirler?" diye sormaya başladık. Köle: "Vallahi çokturlar ve güçlüdürler," dedi. O böyle dedikçe Müslümanlar ona vuruyorlardı. Nihayet onu Resulullah'ın (sav.) yanına götürdüler. Resulullah (sav.): "Kureyşliler kaç kişidir?" dedi. Köle: "Vallahi onlar çoktur ve güçlüdürler," dedi. Peygamber onların sayısını bildirmesi için uğraştıysa da adam imtina etti. Sonra Resulullah (sav.) ona: "Kaç deve kesiyorlar?" diye sordu. Köle: "Her gün on deve," dedi. Resulullah (sav.): "Onlar bin kişidir," dedi.

Gece vakti yağmur serpiştirdi. Bunun üzerine yağmurdan korunmak için ağaçların ve deriden kalkanların altına sığındık. Resulullah (sav.) ise Rabbine dua ederek geceledi. Şöyle diyordu: "Allah'ım bu küçük topluluğu helak etsen yeryüzünde (hakkıyla) Sana ibadet edilmeyecek!" Tanyeri ağarınca, "Allah'ın kulları, namaz, namaz!" diye seslendi. Bunun üzerine insanlar ağaçların ve deri kalkanların altından çıkıp geldiler. Resulullah (sav.) bize namaz kıldırdı ve bizi savaşa teşvik etti. Sonra "Kureyş dağın şu yanındadırlar," buyurdu. Kureyşliler bize doğru yanaşıp da iki taraf da saflar hâlinde savaş düzenine girdiğimizde karşı taraftan kırmızı bir deve üzerinde aralarında seyreden bir adam göründü. Resulullah (sav.): "Ey Ali! Hamza'ya seslen. –Nitekim Hamza müşriklere en yakın bir noktadaydı.– Kırmızı devenin sahibi kimdir, onlara ne diyor? Onlar arasında hayır dileyen biri varsa kırmızı deve sahibi adam olsa gerektir," buyurdu. Bunun üzerine Hamza geldi ve dedi ki: "Utbe b. Rebîa'dır. Onlara savaştan kaçınılmasını söylüyor. Onlara: 'Ölümün üzerine giden bir topluluk görüyorum. İyi bir durumda olmanıza rağmen onlara ulaşmanız kolay de-

ğil. Bu kusuru bana mal edin. Utbe b. Rebîa korktu deyin. Oysa sizin en korkağınız olmadığımı bilirsiniz,' diyor."

Ali dedi: Ebû Cehil bu sözleri duyunca şöyle dedi: "Sen mi [426] bu sözleri söylüyorsun? Vallahi başkası bu sözleri söyleseydi dişlerimle parçalardım. Senin ciğerin ve karnın korkuyla dolmuş," dedi. Utbe: "Beni mi ayıplıyorsun, ey avret yerini sarartan (araka)![138] Bugün hangimizin daha korkak olduğunu bileceksin," dedi.

Ali dedi: Utbe b. Rebîa, kardeşi Şeybe b. Rebîa ve oğlu Velîd mübareze için meydana çıktılar. Bunun üzerine Ensardan altı genç ortaya atıldılar. Utbe: "Bunları istemiyoruz. Amca oğullarımız, Abdülmuttalib'in oğulları karşımıza çıksınlar," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Ey Ali, kalk! Ey Hamza, kalk! Ey Ubeyde b. el-Hâris kalk!" buyurdu. Allah Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa ve Velîd b. Utbe'yi öldürdü. Ubeyde b. el-Hâris ise yaralandı. O gün onlardan yetmiş kişiyi öldürdük ve yetmiş kişiyi de esir aldık.

Ali dedi: Ensardan kısa boylu bir adam Abbâs b. Abdülmuttalib'i esir olarak getirdi. Abbâs: "Ya Resulellah! Vallahi, beni bu adam esir almadı. Beni güzel yüzlü ve kel kafasının tepesinde saçı olmayan alaca atlı bir adam beni esir aldı. Ancak aranızda onu göremiyorum," dedi. Ensardan biri: "Onu ben esir aldım," dedi. Resulullah (sav.) ona: "Allah seni kerem sahibi bir melekle destekledi," buyurdu. Ali dedi: Benî Abdülmuttalib'den Abbâs, Akîl ve Nevfel b. el-Hâris esir alındılar.

Ca'fer b. Muhammed el-Bezûrî bana Ubeydullah b. Mûsâ, İsrâîl, Ebû İshâk ve Hârise'den naklen Ali'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir gününde muharebe olduğunda Resulullah (sav.) ile korunuyorduk. O muharebede en cengâver insanlardan biriydi ve bizden hiç kimse onun kadar ileride değildi.

Amr b. Ali bize Abdurrahman b. Mehdî, Şu'be, Ebû İshâk ve Hârise b. Mudarrib'den naklen Ali'nin şöyle dediğine şahit olduğunu anlattı: [427]

138 Burada avret yerini sarartmaktan maksat korkudan yüzü, bedeni sararan anlamındadır. Avret yeriyle ifade edilmesi hasmını yermekte mübalağa içindir.

Bedir muharebesinde içimizde Mikdâd b. Esved gibi cengâver yoktu. (Bedir gecesi) Resulullah (sav.) dışında uyumayanımız yoktu. O bir ağacın altında sabaha kadar namaz kılıp dua ediyordu.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Ebû Süfyân'ın, Kureyş'e ait mal ve ticari eşya taşıyan ve Kureyş'ten otuz –veya kırk– tüccarın bulunduğu büyük bir kervanla Şam'dan dönmekte olduğunu haber aldı. Bu tüccarlar arasında Mahreme b. Nevfel b. Üheyb b. Abdi Menâf b. Zühre ve Amr b. el-Âs b. Vâil b. Hişâm b. Suayd b. Sehm vardı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebî Bekir, Yezîd b. Rûmân, Urve ve diğer âlimlerimizden naklen Abdullah b. Abbâs'tan şöyle anlattı:

Bütün bunlardan her biri bu rivayetin bir kısmını bana anlattılar. Bunların rivayeti naklettiğim Bedir rivayetiyle uyuşmaktadır. Bunlar şöyle dediler: Resulullah (sav.) Ebû Süfyân'ın Şam'dan dönmekte olduğunu haber alınca Müslümanları yanına çağırdı ve onlara: "Kureyş'in kervanı yoldadır. Onlarda ticari mallar vardır. Bunları alıkoymak için onların önüne çıkın. Belki Allah onu size ganimet olarak ihsan eder," dedi. İnsanları bu işe yönlendirince bir kısmı hemen icabet etti bazıları da ağırdan aldı. Zira onlar Resulullah'ın (sav.) bu tür bir malı elde edeceğini sanmıyorlardı. Ebû Süfyân ise Hicaz'a yaklaşınca insanların mallarını koruma endişesiyle karşılaştığı kafilelerden haber almaya çalışıyordu. Nitekim bir kafileden: "Muhammed ashabını seferber ederek seni ve kervanını ele geçirmek için hazırlanıyor," diye bir bilgi aldı. Ebû Süfyân bu haber karşısında endişeye kapıldı ve Damdam b. Amr el-Gifârî'ye ücret vererek onu Mekke'ye gönderdi. Ona Kureyş'e gidip onların mallarının başına gelmelerini ve Muhammed'in ashabıyla kervana karşı harekete geçtiğini söylemesini tembih etti. Damdam b. Amr süratle Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı.

[428] İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, güvenilir bir zat, Abbâs'ın kölesi İkrime, İbn Abbâs ve Yezîd b. Rûmân'dan naklen Urve'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Âtike bint Abdülmuttalib, Damdam'ın Mekke'ye gitmesinden üç gece önce kendisini korkutan bir rüya gördü. Bunun üzerine kardeşi Abbâs b. Abdülmuttalib'e haber gönderdi: "Ey kardeşim! Gece beni korkutan bir rüya gördüm. Korkarım senin kavmin bir şer ve musibete maruz kalacak. Sana anlatacaklarımı gizli tut," dedi. Abbâs: "Ne gördün?" dedi. Âtike: "Bir süvari gördüm. Devesi üzerinde geliyordu. Ebtah'ta durdu ve yüksek sesle: 'Ey hainler, üç gün içinde ölümünüz için seferber olun!' diye sesleniyordu. Bunun üzerine insanların etrafında toplandıklarını sonra da peşinde oldukları hâlde mescide girdiğini, insanlar etrafındayken devesinin onu Kâbe'nin damına çıkardığını ve orada yüksek sesle aynı şekilde, 'Ey gaddarlar! Üç gün içinde ölümünüz için seferber olun!' diye seslendiğini, ardından da devesi onu Ebû Kubeys Dağının tepesine çıkardığını, aynı şekilde seslendiğini sonra bir kayayı yuvarladığını, kayanın aşağıya doğru yuvarlandıktan sonra en aşağıda parçalandığını ve Mekke'de her eve bir parça girdiğini gördüm," dedi.

Abbâs şöyle dedi: Vallahi bu gördüğün garip bir rüyadır. Onu gizle ve kimseye açıklama.

Ardından Abbâs çıktı ve dostu Velîd b. Utbe b. Rebîa ile [429] karşılaştı. Ona rüyayı anlattı ve açıklamamasını istedi. Ancak Velîd onu babası Utbe'ye anlattı ve haber yayıldı. Kureyş bu haberi sohbet meclislerinde konuştular.

Abbâs dedi: Kuşluk vakti Kâbe'yi tavaf ediyordum. Ebû Cehil b. Hişâm da bir grup Kureyşli ile oturmuşlar ve Âtike'nin rüyasından söz ediyorlardı. Ebû Cehil beni görünce bana: "Ey Ebü'l-Fadl! Tavafını bitirince bize gel," dedi. Tavafımı bitirince gittim ve onların yanında oturdum. Ebû Cehil bana: "Ey Benî Abdülmuttalib! Bu peygamberlik vakası ne zamandan beri sizde peyda oldu. Erkeklerinizin peygamberlik iddiası yetmiyor muydu ki sizin kadınlarınız da bu iddiada bulunuyorlar. Âtike: 'Rüyada bir adam bana üç gün içinde seferber olun,' dedi, diye anlatıyormuş. Bu üç günü bekleyeceğiz. Bu söyledikleri gerçekleşirse mesele yok. Aksi takdirde sizin Araplar

içinde en yalancı aile olduğunuza dair bir muhtıra yazacağız," dedi.

Abbâs dedi: Vallahi ben büyük konuşmadım. Hatta bunu inkâr ettim ve Âtike'nin bir şey görmediğini söyledim. Sonra dağıldık. Akşam olunca Benî Abdülmuttalib'in bütün kadınları bana geldiler: "Bu fâsık ve habis adamın erkekleriniz aleyhine konuşmalarını kabullendiniz. Şimdi de kadınlarınızı diline dolamış ve sen de dinliyorsun, sende hiç mi hamiyet yok ki işittiklerin karşısında (suskun) kaldın," dediler. Abbâs: "Vallahi gereken şeyleri söyledim. Evet, ona büyük şeyler söylemedim. Ancak bu dedikodularını tekrarlarsa sizin için ona gerekli müdahaleyi yapacağım," dedim.

Âtike'nin rüyasının üçüncü günü kalktığımda sinirli ve öfkeliydim. Fırsatı kaçırmış durumdayım ve bunu telafi etme hissine kapılmış bir hâletiruhiye içindeydim.

Mescide girince adamı gördüm. Ona doğru yürüyor ve ona sataşmak istiyorum ki belki bir daha söylediklerini tekrarlarsa ona haddini bildireyim, diye düşünüyorum. –Adam ağır
[430] başlı olmayan katı yüzlü, dili sivri ve bakışları sertti.– Mescidin kapısına doğru süratle çıktığını gördüm. Kendi kendime, Allah onu kahretsin. Onunla laf dalaşı yapacağız, ondan mı o çekingenliği, diye düşünüyordum. Meğer o benim henüz duymadığımı Damdam b. Amr el-Gifârî'nin Mekke Vadisinin ortasında, semerini çevirdiği ve gömleğini yırttığı hâlde burnu kesik devesi üzerinde: "Ey Kureyş! Elbise ve güzel koku yüklü develeriniz, develeriniz! Ebû Süfyân'daki mallarınız Muhammed'in baskınıyla karşı karşıya! Mallarınıza yetişip onları kurtaracağınız imkânsız gibi. İmdat, imdat!" diye attığı çığlıklarını duymuş.

Abbâs dedi: Bu durum benim de onun da kafasını karıştırıp dikkatimizi başka tarafa çekti. İnsanlar süratle hazırlandılar. Muhammed ve ashabı, bunun da İbnü'l-Hadrâmî'nin kervanı gibi olduğunu mu sanıyor, diye söyleniyorlardı. Herkes ya kendisi ya da kendi yerine başkasını göndermek durumundaydı. Kureyş seferber olmuş ve eşrafından geride kalan ol-

mamıştı. Ancak Ebû Leheb b. Abdülmuttalib gitmeyerek kendi yerine Âs b. Hişâm b. el-Mugîre'yi gönderdi. Nitekim Âs'ın, Ebû Leheb'e dört bin dirhem borcu vardı. İflas ettiği için onu ödeyememişti. Ebû Leheb alacağı karşılığında onu gönderdiği için bu seferden geri kalmıştı.[139]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Necîh'ten şöyle dediğini anlattı:

Ümeyye b. Halef işten sarfınazar edip oturanları toplamış yakınları arasında buhurdanla oturuyordu. Yaşı geçkin ve ağır edalı bir adamdı. Ukbe b. Ebî Muayt yanına geldi ve ona: "Ey Ebû Ali! Buhurları kokla. Sen ancak kadınlar gibisin," dedi. Ümeyye ona: "Allah seni kötü etsin! Senin yaptığın ne kötü şey," dedi. Sonra hazırlandı ve insanlarla birlikte yola çıktı. Yola çıkmak üzere hazırlıklarını tamamlayınca Benî Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne ile aralarındaki savaşı hatırlayarak: "Korkarız onlar da bize arkadan vururlar," diye endişelerini dile getirdiler.[140]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yezîd b. Rûmân ve Urve b. [431] ez-Zübeyr'den şöyle dediğini anlattı:

Kureyş sefere çıkmaya karar verince Benî Bekr ile aralarındaki düşmanlığı hatırladılar. Bu az kalsın onları seferden caydırıyordu. Ancak İblis, Kinâne'nin eşrafından Sürâka b. Cuşum el-Müdlecî suretinde göründü. Onlara: "Ben sizi Kinâne'nin istemediğiniz bir zararından koruyacağım," dedi. Bunun üzerine süratle yola çıktılar.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk dışındaki ravilerden bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.) ramazanın üçüncü gününde ashabından üç yüz küsur kişiyle sefere çıktı. Bu konuda üç yüz on rakamı üzerindeki sayıda ihtilaf vardır.

Bazıları bu rakam üç yüz on üçtür, demişlerdir.[141]

Bu konudaki rivayetler şöyledir:

139 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/61-62.
140 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/62.
141 Üç yüz yirmi, diyenler de vardır.

Ebû Küreyb bize Ebû Bekir b. Ayyâş, Ebû İshâk ve Berâ'dan şöyle dediğini anlattı:

Kendi aramızda, Bedir muhariplerinin sayısı, Tâlût'un nehri geçen askerlerinin sayısı kadardı, diye konuşuyorduk. Berâ bu tespit karşısında suskun kaldı.

Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî bana Ebû Mâlik el-Cenbî, Haccâc, Hakem ve Miksem'den naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir gününde Muhacirler yetmiş yedi kişi, Ensar ise iki yüz otuz altı kişiydiler. Resulullah'ın (sav.) sancağı Ali b. Ebî Tâlib'de (as.) idi. Ensarın sancaktarı da Sa'd b. Ubâde idi.

* * *

[432] Bazıları da sayıları üç yüz on dörttü, demişlerdir. Bir kısmı şehit olmuş kimisi de kendi okuyla vurulmuştur. Bu rivayeti İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan nakletmiştir.

Kimisi de sayıları üç yüz on sekizdi, demiştir.

Bazıları da üç yüz yedi kişiydiler, demiştir.

* * *

Selefin görüşü ise Bedir'de Müslümanların sayısının üç yüz on küsur oldukları şeklindedir.

Bu görüşü ileri sürenler aşağıdaki rivayetleri nakletmişlerdir:

Hârûn b. İshâk bize Mus'ab b. Mikdâm, Ahmed b. İshâk el-Ehvâzî, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, İsrâîl, Ebû İshâk ve Berâ'dan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Kendi aramızda, Bedir'de Müslüman muhariplerin sayısı hakkında konuşuyorduk ve bu sayının Tâlût ile nehri geçen askerleri kadar olduklarını ifade ettik. Bu sayı üç yüz on küsurdu. Tâlût ile yalnız mümin olanlar geçmişti.

İbn Beşşâr bize Ebû Âmir, Süfyân, Ebû İshâk ve Berâ'dan şöyle dediğini anlattı.

Bedir gününde Resulullah (sav.) ashabının üç yüz on küsur olduğunu konuşuyorduk. Nitekim bu sayı Tâlût ile nehri geçen adamlarının sayısı kadardır. Tâlût ile yalnızca müminler geçti.

İbn Vekî' bize babası, Süfyân, Ebû İshâk ve Berâ'dan benzer bir rivayet nakletti.

İsmâîl b. İsrâîl er-Remlî bize Abdullah b. Muhammed b. el-Mugîre, Mis'ar, Ebû İshâk ve Berâ'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir muhariplerinin sayısı Tâlût'un adamlarının sayısı kadardır.

Ahmed b. İshâk bana Ebû Ahmed, Mis'ar, Ebû İshâk ve [433]
Berâ'dan benzer bir rivayet nakletti.

Bişr b. Muâz bize Yezîd, Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini anlattı:

Bize anlatıldığına göre Allah'ın peygamberi (sav.) Bedir gününde ashabına: "Sizin sayınız Câlût'la karşılaştığı gün Tâlût'un adamlarının sayısı kadardır," buyurmuştur. Bedir'de Peygamber'in (sav.) ashabı üç yüz on küsur idiler.

Mûsâ b. Hârûn bana Amr b. Hammâd, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Tâlût'un elinde kalan adamlarının sayısı Bedir ashabının sayısı kadardır.

Hasan b. Yahyâ bize Abdurrezzâk, Ma'mer ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir gününde Peygamber'in (sav.) maiyetinde üç yüz on küsur adam vardı.

* * *

Şimdi söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. Dedi ki: Resulullah (sav.) ashabıyla harekete geçti. Benî Mâzin b. Neccâr'dan Kays b. Sa'saa'yı ordunun arkasından sorumlu tuttu. Ramazan ayının ilk günleriydi. Yürüyüşünü sürdürdü. Safrâ'ya yakın bir yerdeyken Ebû Süfyân ve kervanıyla ilgili bilgi toplamak üzere Benî Sâide'nin müttefiki Besbes b. Amr el-Cühenî ve Benî Neccâr'ın müttefiki Adî b. Ebi'z-Zağbâ'yı Bedir'e gönderdi. Resulullah onları ileriye doğru gönderdikten sonra yürüyüşünü sürdürerek iki dağ arasında yer alan Safrâ köyünün önüne gelince iki dağın adlarını sordu. Birine Müslih diğerine de Muhri dediler. İnsanları hakkında sordu. Benî Gifâr'dan iki batın, Benî Nâr ve Benî Hurâk, dediler. Resulullah (sav.) onlardan hoşlanmadı ve aralarından geçmek istemedi. Ama [434]
yine de iki dağın ve oradaki halkın isimlerini hayra yordu. İki dağı ve Safrâ köyünü solda bırakarak sağ istikamette Zefirân

adındaki vadiden ileriye doğru yürüyüşünü sürdürdü. Sonra vadinin bir mevkiinde konakladı.

Ardından kervanlarını korumak için Kureyş'in harekete geçtiği haberini aldı. Bunun üzerine ashabıyla istişare etti ve Kureyş'in harekâtı hakkında bilgi verdi. Ebû Bekir kalktı ve güzel bir konuşma yaptı. Sonra Ömer b. el-Hattâb kalktı ve güzel konuştu. Sonra Mikdâd b. Amr kalktı ve şöyle dedi: "Ya Resulellah! Rabbinin emri istikametinde yoluna devam et. Vallahi Benî İsrâîl'in Musa'ya: '*Sen ve Rabbin gidin savaşın. Biz burada oturuyoruz,*'[142] demeyeceğiz. Belki Sen ve Rabbin, gidin savaşın biz de sizinle birlikte savaşacağız, diyoruz. Seni hakla gönderen Allah'a yemin olsun, bizi Berkü'l-Gimâd'a –Habeşistan'da bir şehir– götürsen hedefe varıncaya kadar seninle birlikte savaşırız." Bunun üzerine Resulullah (sav.) ona hayır duasında bulundu.[143]

* * *

Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî bize İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Yahyâ, Muhârık ve Târık'tan naklen Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini rivayet etti:

Mikdâd'ın öyle davranışlarına şahit oldum ki ben o davranışlara sahip olsam bunlar bana yeryüzünde olan her şeyden daha sevimlidir. Cengâver bir adamdı. Resulullah (sav.) öfkelendiği zaman iki yanağı kızarırdı. İşte bu hâlde Mikdâd ona gitti ve şöyle dedi: "Müjdeler olsun ya Resulellah! Vallahi, sana Benî İsrâîl'in Musa'ya: '*Sen ve Rabbin gidin savaşın. Biz burada oturuyoruz,*' demeyiz. Seni hak ile gönderene yemin olsun senin önünde ve arkanda olacağız. Sağında ve solunda olacağız. Allah sana fethi müyesser kılıncaya kadar öyle olacağız."[144]

[435] Şimdi söz sırası yine İbn İshâk'ın rivayetine geldi. Sonra Resulullah (sav.) şöyle dedi: "Ey insanlar! Bana fikrinizi söyleyin." –Aslında Resulullah (sav.) bu sözüyle Ensarı kastediyordu. Zira güç onlardaydı. Nitekim Akabe'de ona biat ettiklerinde şöyle demişlerdi: 'Ya Resulellah! Yurdumuza varma-

142 Mâide, 5/24.
143 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/63.
144 *Egânî*, 4/177.

yıncaya kadar himayen zimmetimizde değildir. Bize ulaştığın zaman senin güvenliğin bizim zimmetimizdedir. Evlatlarımızı ve kadınlarımızı nasıl koruyorsak seni de öyle koruyacağız.' Öte yandan Resulullah (sav.) Ensarın kendisini yalnızca Medine dâhilinde ona saldırmaya yeltenen düşmana karşı koruma mükellefiyetinde olduğunu ve Medine dışında kendilerini düşmana karşı harekete geçirme hakkına sahip olmadığını düşünmelerinden endişe ediyordu.– Resulullah (sav.) bu sözü söyleyince Sa'd b. Muâz ona: "Ya Resulellah! Her hâlde bizi kastediyorsun," dedi. Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Sa'd: "Sana iman ettik, seni tasdik ettik, senin getirdiklerinin hak olduğuna şehadet ettik ve bu hususta seni dinlemek ve sana itaat etmek üzere söz verdik. Ey Allah'ın resulü! Dilediğin istikamette ilerle. Seni hak ile gönderene yemin olsun ki bize bu denizi göstersen ve bu denize dalsan biz de seninle dalacağız ve bizden tek bir kişi geride kalmayacak ve yarın bizi düşmanımız üzerine sevk etsen bunu sevimsiz bulmayız. Biz savaşta sabır ve sebat, vuruşmakta sadakat ehliyiz. Umarız ki Allah sana senin göz aydınlığına vesile olacak yararlıklarımızı göstersin. Allah'ın bereketi üzere yürü, biz seninleyiz," dedi.

Sa'd'ın sözleriyle Resulullah sevindi ve morali yükseldi. Sonra "Allah'ın bereketi üzere yürüyün, müjdeler olsun! Allah bana iki taifeden birini vadetti. Vallahi, şu anda bu kavmin yıkılışını görür gibiyim," buyurdu.

Akabinde Resulullah (sav.) harekete geçti ve Zefirân'dan ayrıldı. Sonra Esâfir denilen tepe ve yükseklikleri aşarak Debbe beldesine doğru indi ve Hannân'ı –büyük kum tepesi– sağda bırakarak Bedir'e yakın bir yerde konakladı. Ardından bir sahabesiyle bineklerine binip çıktılar. İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. Yahyâ b. Habbân'dan anlattığına göre, Resulullah (sav.) yaşlı bir Arabın yanında durdu ve ona Kureyş ve Muhammed ile ashabı hakkında [436]
sorular sordu. Yaşlı adam: "Hangi taraftan olduğunuzu söylemezseniz size cevap vermeyeceğim," dedi. Resulullah (sav.): "Bize cevap verirsen biz de sana söyleyeceğiz," dedi. Adam: "Yani bu, ona karşılık mı?" Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Yaşlı

adam: "Duyduğuma göre Muhammed ve ashabı falan günde yola çıkmışlardır. Bana haber veren doğru söylediyse onlar bugün falan yerde –Resulullah'ı (sav.) bulunduğu yer– olmaları gerekir. Aldığım habere göre de Kureyş falan günde yola çıkmışlar. Bana haberi veren kişi doğru söylemişse onların da bugün falan yerde –Kureyş'in bulunduğu yer– olmaları gerekir," dedi. Adam sözlerini bitirince Resulullah (sav.): "Biz bir sudanız," dedi ve yanından ayrıldı. Ravi dedi: Yaşlı adam: "Ne suyu? Yoksa Irak suyundan mı?" dedi.

Akabinde Resulullah (sav.) ashabının yanına döndü. Akşam olunca Resulullah (sav.) bilgi ve haber almak üzere Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr b. el-Avvâm ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı bir grupla birlikte Bedir suyuna gönderdi. Bu konuda İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yezîd b. Rûmân ve Urve b. ez-Zübeyr'den anlattığına göre bu grup, Kureyş'in sucuları Benî Haccâc'ın kölesi Eslem ile Benî Âs b. Saîd'in kölesi Arîd Ebû Yesâr'ı bulup derdest ettiler ve onları Resulullah'a (sav.) götürdüler. Resulullah (sav.) namaz kılıyordu. Onlara sorular sordular. Onlar: "Biz Kureyş'in sucularıyız. Bizi su almamız için gönderdiler," dediler. Onları sorgulayanlar bu haberden hoşnut olmadılar ve Ebû Süfyân'ın adamları olduklarını umdular. İki köleye vurdular. İki köle dayağa dayanamayınca, Ebû Süfyân'ın adamları olduklarını söylediler. Bunun üzerine onlara dokunmadılar. Resulullah (sav.) rükûa gitti ve iki kere secde ederek selam verdi ve şöyle dedi: "Size doğru haber verdiklerinde onlara vuruyorsunuz. Size yalan söyledikleri zaman da onlara dokunmuyorsunuz. Vallahi doğru söylüyorlar. İkisi Kureyş'in adamlarıdır. Bana söyleyin, Kureyş nerede?" Onlar: "Kureyş, vadinin uzak tarafında gördüğün kum tepesinin arkasındalar," dediler. Resulullah (sav.) onlara: "Onlar, ne kadardır?" dedi. İki köle: "Çok," dediler. Resulullah (sav.): "Kaç kişi?" dedi. Onlar: "Bilmiyoruz," dediler. Resulullah (sav.): "Bir günde kaç deve kesiyorlar?" dedi. Onlar:
[437] "Bazen on, bazen dokuz," dediler. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Kureyş dokuz yüz ile bin arasındalar," buyurdu. Akabinde Resulullah (sav.) onlara: "Aralarında Kureyş'in eşrafından kimler var?" diye sordu. Onlar: "Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa,

Ebü'l-Buhterî b. Hişâm, Hakîm b. Hizâm, Nevfel b. Huveylid, Hâris b. Âmir b. Nevfel, Tuayme b. Adî b. Nevfel, Nadr b. el-Hâris b. Kelede, Zem'a b. Esved, Ebû Cehil b. Hişâm, Ümeyye b. Halef ve Haccâc'ın iki oğlu Nübeyh ve Münebbih, Süheyl b. Amr ve Amr b. Abdu Vüd," diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) insanlara yöneldi ve şöyle buyurdu: "İşte Mekke size ciğerinin parçalarını atmış bulunuyor."

Ravilerin anlattığına göre Besbes b. Amr ve Adî b. Ebi'z-Zağbâ, Bedir'e kadar gitmişlerdi. Suya yakın bir tepeye indiler. Sonra çürümüş bir kırba aldılar ve su ihtiyaçlarını karşıladılar. Mecdî b. Amr el-Cühenî suyun yanındaydı. Adî ve Besbes, oradakilerin cariyelerinden iki cariyenin çekiştiklerini gördüler. Borçlu olan öbürüne, kervan yarın veya öbür gün gelecek. Onlar için yapacağım, sonra seninkini sana öderim, dedi. Mecdî de doğru söyledi, dedi ve onları ayırdı. Adî ve Besbes de bu konuşulanları duydular. Akabinde de develerine binip Resulullah'a (sav.) gittiler ve duyduklarını aktardılar.

Ebû Süfyân ihtiyatlı bir şekilde ve öncü olarak geldi ve suyun yanına vardı. Mecdî'ye: "Kimseyi gördün mü?" dedi. Mecdî: "Tanımadığım ve dikkat çeken kimse görmedim. Yalnız iki kişi gördüm, şu tepenin arkasına develerini çöktürdüler. Sonra bir kırbadan su içtiler ve arkasından ayrıldılar," dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân develerin çöktüğü yere gitti ve develerin tersini inceledi. İçinde hurma çekirdeği çıkınca: "Vallahi bu Yesrib'in yemidir," dedi ve süratle arkadaşlarının yanına gitti. Kervanın [438] istikametini normal yoldan sahile çevirdi ve sahil yolundan ilerleyerek Bedir'i solda bıraktı ve süratle yol aldı.

Daha sonra Kureyş ileriye doğru harekete geçti. Cuhfe'de konaklayınca Cüheym b. es-Salt b. Mahreme b. el-Muttalib b. Abdi Menâf bir rüya gördü. Dedi ki: "Bir rüya gördüm. Öyle ki uykuyla uyanıklık hâli arasındaydım. Derken atlı bir adam geldi. Yanında bir deve de vardı Adam durdu ve: 'Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebü'l-Hakem b. Hişâm, Ümeyye b. Halef ve falan ve filan adamlar öldürüldü,' diye o gün Kureyş eşrafından öldürülen adamlardan bazılarının isimlerini saydı. Sonra

devesinin boynuna vurarak askerin arasına saldı. Askerin çadırları içinde kan bulaştırmadığı tek bir çadır kalmadı." Rüya Ebû Cehil'e anlatılınca, "Bu da Benî Muttalib'den başka bir peygamber. Yarın karşılaştığımızda kimin öldüren kimin de öldürülen olduğunu görecek," dedi.

Ebû Süfyân kervanı kurtardığını görünce Kureyş'e: "Siz kervanınızı, adamlarınızı ve mallarınızı kurtarmak için çıktınız. Allah onları kurtardı. Artık dönün," diye haber gönderdi. Ancak Ebû Cehil: "Vallahi, Bedir'e kadar gideceğiz –Nitekim Bedir, Arapların mevsimlerinden biriydi. Her yıl burada bir pazar kurulurdu.– ve orada üç gün kalıp hayvanları keseceğiz, yemek yedireceğiz, şarap içireceğiz, şarkıcı cariyeler bize çalgı çalacak ve Araplar düzenlediğimiz eğlenceleri duyacak ve devamlı bizden çekinecekler, siz gidin," dedi. Bunun üzerine Benî Zühre'nin müttefiki Ahnes b. Şerîk b. Amr b. Vehb es-Sekafî şöyle dedi: "Ey Benî Zühre! Allah mallarınızı kurtardı, adamınız Mahreme b. Nevfel'i korudu. Oysa siz onu ve malını kurtarmak için çıkmıştınız. Siz beni korkaklıkla itham edin ve dönün. Zira kaybınız yoksa (savaş için) çıkmaya ihtiyacınız yoktur. Bu adamın –Ebû Cehil– söylediğini dinlemeyin." Bunun üzerine döndüler ve Benî Zühre'den tek bir şahıs muharebe için kalmadı. Zira Ahnes onlarca itaat edilen bir kişiydi. Benî Adî b. Ka'b dışında bu sefere katılmayan tek bir Kureyş kolu kalmamıştı. Benî Zühre de Ahnes b. Şerîk ile geri döndüler. Böylece bu iki kabileden hiç kimse Bedir Harbine iştirak etmedi. Ancak Kureyş yoluna devam etti.

[439] İbn İshâk dedi: Kureyşliler arasında bulunan Tâlib b. Ebî Tâlib ile bazı Kureyşliler arasında bir tartışma çıkmıştı. Kureyşliler: "Ey Benî Hâşim! Vallahi farkındayız, bizimle çıktıysanız da gönlünüz Muhammed'den yanadır," diye söyleyince Tâlib de Mekke'ye dönenlerle birlikte döndü.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbnü'l-Kelbî'ye gelince, bana anlatıldığına göre şöyle dedi: Tâlib b. Ebî Tâlib müşriklerle beraber Bedir'e gitti. Ancak kerhen götürülmüştü. Tâlib ne esirler ne de ölüler

arasındaydı. Ailesine de dönmedi. Tâlib şair bir insandı. Şöyle bir şiiri vardır:

Ey Rabbim! Tâlib bu süvari birliklerinden birinde savaşacaksa, hasmının eşyasını ganimet olarak alan olmasın. Kendi eşyası alınsın. Galip değil mağlup olsun![145]

* * *

Şimdi tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönelim: İbn İshâk dedi: Kureyş ileri harekâta geçerek vadinin uzak tarafında konakladılar. Kum tepesinin arkasında konuşlandılar. Vadinin orta yeri olan Yelyel, Bedir ile Kureyş'in arkasında konuşlandığı kum tepesi arasındaydı. Kuyu ise vadinin yakın tarafında Yelyel'in merkezinden ötede Medine tarafındaydı. Allah yağmur yağdırdı. Vadide zemin yumuşaktı. Resulullah ve ashabının bulunduğu yerde yağmur yeri ıslattı ancak hareket imkânlarını kısıtlamadı. Kureyş tarafında ise yer hareket imkânı vermeyecek kadar ıslanmıştı. Bunun üzerine Resulullah (sav.) onlardan önce suya ulaşmak için çıktı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti: [440]

Bana Benî Seleme'den bir kısım zevattan anlatıldığına göre şöyle nakletmişlerdir: Hubâb b. Münzir b. Cemûh Resulullah'a (sav.): Ya Resulellah! Senin oturduğun yer Allah'ın emrettiği bir mekân mıdır da ne ilerisine ne de gerisine geçiyoruz. Yoksa görüş, harp ve hile midir?" dedi. Sonra, "Ya Resulellah! Senin oturduğun yer uygun bir yer değildir. İnsanları harekete geçir ve düşmana en yakın suya kadar giderek orada konaklayalım. Sonra onun dışındaki kuyuları kapatalım ve bir havuz yaparak onu suyla dolduralım. Ondan sonra düşmana karşı savaştığımızda biz içeceğiz onlar ise içemeyecekler," dedi. Resulullah (sav.): "Doğru söyledin," dedi ve maiyetindeki insanlarla birlikte harekete geçerek düşmana en yakın suya kadar ilerledi ve orada konakladı. Sonra diğer kuyuların kapatılması emrini verdi. Yanında konakladığı kuyunun yanında da bir havuz yapılmasını söyledi ve yapılan havuza su kaplarını bıraktılar.

145 Bundan anlaşılıyor ki Tâlib savaş karşıtı bir kişidir. İstisnai de olsa bu zihniyet sahipleri o zamanda bulunabiliyordu (çev.).

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle dediğini anlattı: Sa'd b. Muâz şöyle dedi:

"Ey Allah'ın resulü! Senin için hurma dallarından asma bir çardak yapalım. Üzerinde otururbut. Yanına da bineklerini bulunduralım. Ondan sonra da düşmanımızla karşılaşalım. Allah bizi düşmanımıza karşı muzaffer ve aziz kılarsa arzu ettiğimiz şey gerçekleşmiş olur. Aksi takdirde bineğine biner ve bu sefere katılmayan kavmimize gidersin. Ey Allah'ın peygamberi geride öyle insanlar kaldı ki onlar seni bizden daha az sevmiyorlar. Eğer düşmanla harbe gireceğini bilselerdi geride kalmazlardı. Allah onlarla seni koruyacaktır. Onlar sadakatle sana bağlanacak ve seninle cihat edecekler." Resulullah (sav.) Sa'd'ı takdir etti ve ona hayır duasında bulundu.

[441] Bunun üzerine Resulullah (sav.) için bir çardak yapıldı. Resulullah (sav.) onda kalıyordu. Sabah olunca Kureyş harekete geçti ve Müslümanlara yöneldi. Resulullah (sav.) onları görünce, Kureyş'in üzerinden vadiye indiği kum tepesine yöneldi ve şöyle dua etti: "Allah'ım! Kureyş bu, kibir ve gururla üzerimize geliyor. Sana meydan okuyor ve peygamberini yalanlıyor. Allah'ım bana vadettiğin yardımını diliyorum. Allah'ım bu sabah vaktinde onların belini bük!"

Resulullah (sav.), kırmızı devesi üzerinde (kavmine seslenen) Utbe b. Rebîa'yı görünce "Onların içinde hayır dileyen biri varsa o, bu adamdır. Ona itaat ederlerse doğru hareket etmiş olurlar," diye buyurdu. Öte yandan Hufâf b. Îmâ b. Rahada el-Gifârî –ya da babası Rahada– kendisine uğradıklarında Kureyş'e, kesmeleri için oğluyla hayvanlar gönderdi ve onlara: "Dilerseniz silah ve muharip desteği verebilirim," dedi. Oğluyla ona: "Akrabalık bağıyla bağlıyız. Sana düşen görevi yaptın. Yemin ederiz ki insanlara karşı savaşıyorsak bir zayıflığım yoktur. Ama Muhammed'in iddia ettiği gibi Allah'a karşı savaşıyorsak Allah'a güç yetirecek hiç kimse yoktur," dediler.

Kureyş muharebe için yerini alınca aralarında atı üzerinde olduğu hâlde Hakîm b. Hizâm'ın da bulunduğu bir grup Kureyşli Resulullah'ın (sav.) yaptırdığı su havuzuna geldiler. Resulullah (sav.): "Bırakın gelsinler," dedi. Ancak Hakîm b. Hizâm dışın-

da o sudan içenlerin hepsi o gün öldürüldüler. Vecih adındaki atıyla kurtuldu ve daha sonra Müslüman olup güzel bir İslami hayat sürdü. Hakîm samimi bir şekilde yemin ettiğinde, "Bedir'de beni kurtaran zata yemin ederim!" diye yemin ederdi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, İshâk b. Yesâr ile diğer bazı ilim insanlarından, Ensardan bazı yaşlılardan naklen şöyle dediklerini anlattılar: [442]

Müşrikler mutmain olduktan sonra Umeyr b. Vehb el-Cumâhî'yi gönderdiler ve ona: "Muhammed'in ashabının sayısını bizim için tahmin et," dediler. Bunun üzerine atıyla Müslümanların etrafında bir tur attıktan sonra döndü. Umeyr: "Üç yüz kadarlar. Biraz daha az veya biraz daha çok olabilirler. Bana mühlet verin de bakayım pusu şeklinde mi yoksa arka arkaya savaş düzeni içindeler mi? Destek güçleri var mı kontrol edeyim," dedi ve vadide bir tur atmak için uzaklaştı, ancak bir şey göremeyince döndü. "Bir şey görmedim ancak ey Kureyş topluluğu, ölümü taşıyan semerler gördüm. Yesrib'in su taşıyan develeri fazlasıyla ölüm taşıyor. Bunların kılıçlarından başka bir sığınağı ve bir korunağı yoktur. Vallahi kanaatimce sizden bir kişi öldürülmedikçe onlardan bir kişi öldürülemez. Eğer onların sayısınca sizden öldürürlerse ondan sonra hayatın ne anlamı var! Ona göre ne yapacağınızı düşünün," dedi.

Hakîm b. Hizâm bu sözleri duyunca insanlar içinde yürüyerek Utbe b. Rebîa'ya gitti. Ona: "Ey Ebû Velîd! Bugün sen Kureyş'in büyüğü ve liderisin. Senin sözün Kureyş tarafından dinlenir. Ebediyen hayırla anılmaya var mısın?" dedi. Utbe: "Ne o ey Hâkim?" diye sordu. Hâkim: "Kureyş'i geri döndür ve müttefikin Amr b. Hadram'ın kan bedelini sen öde!" dedi. Utbe: "Yaptım gitti. Sen benden emin olabilirsin. O benim müttefikimdir, onun diyeti ve mal kaybının tazmini bana ait! Sen İbnü'l-Hanzaliye'ye (Ebû Cehil b. Hişâm) git. Zira benim korkum onun insanların ittifakını bozmasıdır," dedi.

Zübeyr b. Bekkâr bize Üsâme b. Amr es-Sehmî, Müsevver b. Abdülmelik el-Yerbûî ve babası Abdülmelik el-Yerbûî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Saîd b. el-Müseyyeb dedi ki: [443]

Mervân b. Hakem'in yanında otururken koruması içeri girdi ve "Ebû Hâlid Hakîm b. Hizâm kapıda bekliyor," dedi.

Mervân: "Girsin," dedi. Hakîm b. Hizâm girince Mervân: "Hoş geldin, ey Ebû Hâlid! Yaklaş," dedi ve başköşede ona yer açarak yastıkla kendi arasında ona yer verdi ve güzel bir şekilde karşıladıktan sonra "Bize Bedir Harbini anlat," dedi. Hakîm şöyle dedi: «Sefere çıktık. Cuhfe'ye[146] vardığımızda Kureyş kabilelerinden biri topyekûn geri döndü ve onların müşriklerinden hiç kimse Bedir muharebesine katılmadı. Ardından yolumuza devam ettik ve Allah'ın zikrettiği vadinin kenarına kadar gittik. Ben, Utbe b. Rebîa'ya gittim ve şöyle dedim: "Ey Ebü'l-Velîd! Bugünün şerefiyle ömür boyu yaşamak istemez misin?" Utbe: "Ne yapayım?" dedi. Ben ona: "Siz Muhammed'den yalnızca İbnü'l-Hadrâmî'nin kanını istiyorsunuz. O senin müttefikindir. Onun diyetini sen üstlen ve Kureyş'le geri dön," dedim. Utbe: "Öyle mi dersin? Ben onun diyetini üstlenirim. İbnü'l-Hanzaliye'ye (Ebû Cehil) git ve de ki: 'Sen maiyetindekilerle amcanın oğlundan sarfınazar edebilir misin?' Ona gittim. Etrafında insanlar vardı. İbnü'l-Hadrâmî başında duruyordu. Şöyle diyordu: 'Abdi Şems ile olan ittifakımı bozuyorum. Benim müttefikim Benî Mahzûm'dur.' Ben Ebû Cehil'e: "Utbe b. Rebîa sana der ki: Bugün maiyetindekilerle amcanın oğlundan sarfınazar edebilir misin?" dedim. Ebû Cehil: "Senden başka elçi bulamadı mı?" dedi. Ben: "Hayır, ben de ondan başkasına elçilik yapacak değildim," dedim. Akabinde ve sıcağı sıcağına Utbe'ye gittim. Utbe, Îmâ b. Rahada el-Gifârî'ye dayanmış vaziyetteydi. İmâ, kesmeleri için müşriklere on hayvan hediye etmişti. Derken yüzünde şer okunan Ebû Cehil çıkageldi ve Utbe'ye: "Senin sihrin bozuldu," dedi. Utbe ona: "Bileceksin!" dedi. Akabinde Ebû Cehil kılıcını çekti ve atının sırtına vurdu. Bunun üzerine Îmâ b. Rahada: "Bu ne kötü bir davranış," dedi. İşte o anda savaş başladı.[147]

* * *

[444] Söz sırası yine İbn İshâk'ın rivayetinde. Utbe b. Rebîa ayağa kalktı ve bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Ey Kureyşliler!

146 Cuhfe, Mekke ile Medine arasında ve Mekke'den 183 km mesafede bugünkü Rabiğ şehrinin civarında yer almaktadır (çev.).

147 *el-Egânî*, 4/186.

Muhammed ve ashabıyla savaşmakla bir netice elde etmiş olmayacaksınız. Onu bertaraf ederseniz, bu durumda yüz yüze bakıyor ve insan amcası oğlunu veya dayısı oğlunu ya da aşiretinden birini öldürenin yüzüne bakması zor ve sevimsiz bir şeydir. Siz dönün ve Muhammed'i Araplarla baş başa bırakın. Onu bertaraf ederlerse muradınıza ermiş olacaksınız. Aksi takdirde sizi kendisine hasım olarak bulmayacak. Hakîm dedi: Ebû Cehil'i takip ettim. Onu zırhını torbasından çıkardığını ve hazırlamakta olduğunu buldum. Ona: "Ey Ebü'l-Hakem! Utbe beni şu mesajla sana gönderdi," dedim. –Söylediği sözleri aktardım.– O şöyle dedi: "Vallahi, Muhammed ve adamlarını görünce onun sihri bozuldu. Hayır, vallahi, Allah bizimle Muhammed ve adamları arasında hükmünü verinceye kadar dönmeyeceğiz. Utbe'ye ne oldu da bunları söylüyor? O, Muhammed'i ve adamlarını yüz kadar kişi olarak gördü de oğlu da onların içinde olduğu için sizi endişeye sevk ediyor." Sonra Âmir b. el-Hadrâmî'ye haber göndererek dedi ki: "Utbe senin müttefikin olduğu hâlde ve öcünü gözünle görmene rağmen insanları geri döndürmek istiyor. Sen kalk ve hakkını ara. Kardeşinin kanını iste," dedi. Bunun üzerine Âmir b. Hadrâmî ayağa kalktı ve soyunarak "Vah! Amr'ım, vah Amr'ım!" diye çığlıklar atmasıyla savaş ateşi yakıldı ve insanların öfkesi kabardı ve üzerinde bulundukları şer yolunda birleştiler. Utbe'nin insanlara sunduğu görüş ise çürütülmüş oldu.

Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil'in "Utbe'nin sihri bozuldu," şeklindeki sözlerini öğrenince "Avret yerini sarartan adam! .Benim mi yoksa onun mu sihrinin bozulduğunu bilecektir," dedi. Sonra başına takmak için bir miğfer bulmaya çalıştı. Ancak kafası büyük olduğu için ölçüsüne uygun bir miğfer bulamayınca hırkasını kafasına kefiye gibi bağladı.

Esved b. Abdulesed el-Mahzûmî –kaba ve kötü ahlaklı bir [445]
kişiydi– ortaya çıktı ve: "Allah'a söz veriyorum, onların havuzundan içeceğim ve onu tahrip edeceğim veya bu uğurda öleceğim," dedi. Saldırınca onu Hamza b. Abdülmuttalib karşıladı. İkisi karşılaşınca Hamza bir kılıç darbesiyle bacağını ortadan kopardı. Henüz havuza ulaşmamıştı. Sırtüstü düşmüş ve aya-

ğından kan fışkırıyordu. Yönü adamlarına doğruydu. Sonra yeminin gereğini yerine getirmek hevesiyle emekleyerek havuza atıldı. Ancak Hamza onu takip etti ve havuzda öldürdü.

Ondan sonra Utbe b. Rebîa, kardeşi Şeybe b. Rebîa ve oğlu Velîd arasında meydana çıktılar. Saftan ayrılır ayrılmaz mübareze için seslendi. Ensardan aralarında Hâris'in iki oğlu Avf ve Muavviz –anneleri Afrâ'dır– Abdullah b. Revâha adında bir gencin de bulunduğu Ensardan birkaç genç onlara karşı çıktılar. Utbe: "Siz kimsiniz?" dedi. Onlar: "Ensardan bir grup genç," dediler. Utbe ve maiyetindekiler: "Sizinle işimiz yok," dediler. Akabinde onlardan biri: "Ey Muhammed! Bize karşı kavmimizden denklerimizi çıkar," diye seslendi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Ey Hamza b. Abdülmuttalib, kalk! Ey Ubeyde b. el-Hâris, kalk! Ey Ali b. Ebî Tâlib, kalk!" diye buyurdu. Üçü ortaya atılıp da onlara yaklaştıklarında hasımları: "Kimsiniz?" diye sordular. Ubeyde, ben Ubeyde; Hamza, ben Hamza; Ali, ben Ali dediler. Hasımları: "Evet, kıymetli ve denk insanlar," dediler. Ubeyde b. el-Hâris, yaşça iki arkadaşından büyüktü. Utbe b. Rebîa ile karşılaştı. Hamza, Şeybe b. Rebîa'yla karşılaştılar. Ali de Velîd b. Utbe ile mübarezede bulundu. Hamza hemen Şeybe'nin işini bitirdi. Ali de Velîd'e hiç mühlet vermedi ve onu öldürdü. Ubeyde ile Utbe ise ikisi de birer kılıç darbesiyle birbirlerini yaraladılar. Ali ve Hamza birden Utbe'ye saldırdılar ve işini hemen bitirdiler ve arkadaşları Ubeyde'yi ayağı kesilmiş olarak arkadaşlarının yanına taşıdılar. Ayağının iliği akıyordu. Onu Resulullah'ın (sav.) yanına
[446] götürdüklerinde: "Ya Resulellah! Şehit değil miyim?" dedi. Resulullah: "Evet," dedi. Ubeyde: Ebû Tâlib hayatta olsaydı söylediklerini söylemenin ondan çok benim hakkım olduğunu bilecekti. O şöyle diyordu:

Etrafında ölüm şerbetini içmeden onu teslim etmeyiz. Bu uğurda oğullarımızı ve kadınlarımızı bile unuturuz.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Utbe b. Rebîa neseplerini anlattıkları zaman Ensardan gençlere: "Denksiniz, kıymetlisiniz. Ancak biz kavmimizle sa-

vaşmak istiyoruz," diye söyledi. Sonra insanlar karşılıklı olarak harekete geçerek birbirlerine yaklaştılar. Resulullah (sav.) ashabına, kendisi emir vermeden taarruza geçmemelerini söyledi. Ayrıca onlara: "Düşman size musallat olursa onları ok yağmuruyla püskürtün," diye tembih etti. Bunlar olurken Resulullah (sav.) çardaktaydı. Ebû Bekir de yanındaydı.

Ebû Ca'fer dedi: Bedir muharebesi Ramazan ayının on yedisinde Cuma günü yapıldı. Bu hususu

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini nakletti. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin de bana bu konuda rivayette bulundu. Ayrıca İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Habbân b. Vâsi' b. Habbân b. Vâsi' ve kavminde yaşlı bazı zevattan şöyle nakletti:

Bedir gününde Resulullah (sav.) ashabının saflarını düzeltiyordu. Elinde bir yay vardı ve onunla insanları aynı hizaya getiriyordu. Bu sırada Benî Adî b. en-Neccâr'ın müttefiki Sevâd b. Gaziyye'nin yanından geçti. Sevâd safta düzgün durmuyordu. Resulullah (sav.) yayla karnını dürttü ve "Ey Sevâd! Hizaya gel," dedi. Sevâd: "Ya Resulellah! Beni incittin. Hâlbuki Allah seni hak ile gönderdi. Benim için kendine kısas uygula," dedi. Resulullah (sav.): "İncinen karnını açtı ve nasıl bir kısas istersin?" dedi. Resulullah onu kucakladı ve karnını öptü. Sonra ona: "Ey Sevâd! Bunu bana yaptırmana sebep [447] olan şey nedir?" diye sordu. Sevâd: "Ya Resulellah! Karşı karşıya bulunduğumuz şartları biliyorsun. Bu şartlarda öldürülmemekten emin değilim. İstedim ki seninle son ayrılışımızda vücudun vücuduma dokunmuş olsun istedim," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ona hayır duasında bulundu ve güzel sözler söyledi.

Ardından Resulullah (sav.) safları düzeltti ve çardağa gitti. Yanında yalnızca Ebû Bekir vardı. Resulullah Rabbine dua ediyor ve ona vadettiği yardımını diliyordu. Şöyle diyordu: "Allah'ım bugün bu küçük topluluğu –Müslümanları– helak edersen bugünden sonra (hakkıyla) Sana ibadet edilmeyecek. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın peygamberi! Rabbin yalvarışın kâfidir. Zira Allah sana vadettiğini gerçekleştirecektir," dedi.

* * *

Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî bana Abdullah b. el-Mübârek, İkrime b. Ammâr ve Semmâk el-Hanefî'den naklen İbn Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı: Ömer b. el-Hattâb bana şöyle dedi:

Bedir gününde Resulullah (sav.) müşriklere ve sayılarına ve ashabına ve üç yüz kusur olan sayılarına baktıktan sonra kıbleye yöneldi ve şöyle dua etti: Allah'ım bana vadettiğini gerçekleştir. Allah'ım bu küçük topluluğu helak edersen yeryüzünde (hakkıyla) Sana ibadet edilmeyecek. Bu yakarışı ridası sırtından düşünceye kadar sürdü. Ebû Bekir ridasını alıp sırtına koydu ve şöyle dedi: Ey Allah'ın peygamberi! Rabbine olan yakarışın kâfidir. O muhakkak sana olan vadini gerçekleştirecektir. Akabinde de Allah şu ayeti vahyetti: "*Hatırlayın ki Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, peş peşe gelen bin melekle size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu.*"[148]

İbn Vekî' bize Sekafî –yani Abdüvehhâb–, Hâlid, İkrime ve İbn Abbâs'tan şöyle nakletti: Peygamber (sav.) Bedir günü kubbesinde (çardak) şöyle dua etti: Allah'ım! Ahdini ve vaadini diliyorum. Allah'ım dilersen bugünden sonra Sana ibadet edilmeyecek!

Ebû Bekir elinden tuttu ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın peygamberi! Yeter. Rabbine çok yalvardın." Bunun üzerine zırhı üzerinde olduğu hâlde çıktı ve şu ayeti okudu: "*O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.*"[149]

* * *

Söz sırası tekrar İbn İshâk'ın rivayetinde. Resulullah (sav.) çardaktayken uyudu. Uyanınca dedi ki: "Ey Ebû Bekir! Allah'ın yardım ve zaferi geldi. Cebrail burada üzeri tozlanmış atının yularını tutmuş, onu sürüyor. Bu arada Ömer b. el-Hattâb'ın kölesi Mihca'a ok isabet etmiş ve öldürülmüştür. Mihca' ilk şehitti. Akabinde Benî Adî b. en-Neccâr'dan Hârise b. Sürâka havuzdan su içerken ok isabet ederek öldürülmüştür. Bunun üzerine Resulullah (sav.) çıktı ve insanları teşvik etti ve her-

148 Enfâl, 8/9.
149 Kamer, 54/45.

kese elde edeceği ganimeti vadetti ve şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim ki kim bunlara karşı sabır ve sebat ederek ve Allah'ın rızasını umarak ileri atılır ve arkasını dönmezse Allah ona cenneti ihsan edecektir." Bunun üzerine Benî Seleme'den Umeyr b. el-Humâm elindeki hurmaları yiyordu. Bunu duyunca, "Ne güzel! Demek ki cennetle aramda yalnızca bu adamların beni öldürmesi vardır," dedi ve elindeki hurmaları atarak kılıcını aldı ve öldürülünceye kadar düşmana karşı savaştı. Savaşırken şu beyitleri tekrarlıyordu:

Takva ve salih amel dışında azıksız olarak Allah'a koşarak yönelmek

Allah için cihatta sabır ve sebat etmek dışında her azık yok olmaya mahkûmdur.

Takva, hayır, doğru yol ve istikamet ise kalıcıdır.

İbn Humeyd bize Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti: Avf b. el-Hâris –Afrâ'nın oğlu– şöyle dedi: [449]

"Ey Allah'ın resulü! Rab kulunun nesine güler (sevinir ve hoşnut olur)?" dedi. Resulullah (sav.): "Kulun zırhsız şekilde düşmanın arasına dalmasıdır," buyurdu. Bunun üzerine Avf sırtındaki zırhı çıkararak düşmana saldırdı ve öldürülünceye kadar savaştı.[150]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Müslim ez-Zührî ve Benî Zühre'nin müttefiki Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr el-Uzrî'den naklen şöyle anlattı:

İki taraf karşı karşıya gelip de birbirlerine iyice yaklaşınca Ebû Cehil: "Allah'ım, rahim bağını kesen ve bilinmeyeni bize getirenin bu sabah vaktinde belini bük," diye beddua etti. Ancak kendine beddua etmiş oldu.

Resulullah (sav.) bir avuç çakıl taşı alarak Kureyşlilere karşı savurdu ve yüzleri çarpıklaşsın, buyurduktan sonra ashabına saldırıya geçin, dedi. Neticede düşman hezimete uğradı. Ku-

150 Aslında Resulullah (sav.) çardaktayken bile zırhı sırtındaydı ve savaşta sebeplere sonuna kadar önem verirdi. Bu nedenle bu rivayette kullanılan ifade ölüm kalım savaşı olan bu muharebede hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamasını telkin etmiştir. Avf'ın zırhını çıkarması Resulullah'ın bilinen duruşuyla pek bağdaşmıyor. Kaldı ki Kur'an'da *"Kendinizi tehlikeye atmayın,"* emriyle de çelişmektedir.

reyş'in büyüklerinin kimileri ölü kimileri de esir olarak düştü. Müslümanlar hasımlarını esir almaya çalışırken Resulullah (sav.) çardaktaydı. Sa'd b. Muâz da kılıcını kuşanmış olarak muhtemel bir düşmanın saldırısı endişesiyle çardağın kapısında bir grup Ensar ile birlikte Resulullah'ı (sav.) korumak üzere bekliyordu. Bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.), Müslümanların hasımlarını öldürmek yerine daha çok esir almak istemelerinden dolayı Sa'd'ın yüzünde hoşnutsuzluk belirtisini görünce, "Ey Sa'd! İnsanların bu yaptıkları senin hoşuna gitmiyor gibi bir hâlin var!" diye buyurdu. Sa'd: "Evet, ya Resulellah! Bu muharebe Allah'ın müşriklere tattırdığı ilk yenilgidir. Hasımları öldürmeyerek esir almak yerine daha çok düşman öldürmek bana daha doğru bir davranış gibi gelmektedir," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed ve bazı yakın-
[450] larından şöyle dediğini nakletti: İbn Abbâs şöyle dedi:

Resulullah (sav.) Bedir gününde ashabına: "Ben biliyorum ki Benî Hâşim'den ve diğer bazı insanlar bizimle savaşmak gibi bir meseleleri yoktur ve kerhen sefere çıkarılmışlardır. Sizden kim Benî Hâşim'den birine rast gelirse onu öldürmesin. Ebü'l-Buhterî b. Hişâm b. el-Hâris b. Esed'e rast gelen onu öldürmesin. Abbâs b. Abdülmuttalib'e rast gelen onu öldürmesin. Zira kerhen sefere çıkarılmıştır," buyurdu.

İbn İshâk dedi: Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa dedi ki:

"Babalarımızı, oğullarımızı, kardeşlerimizi, aşiretimizden olanları öldürürken Abbâs'a dokunmayacağız, öyle mi? Vallahi ona rast gelsem kılıçla yüzüne vuracağım," dedi. Bu söz Resulullah (sav.) ulaştırılınca, Ömer b. el-Hattâb'a: "Ey Ebû Hafs! Ebû Huzeyfe'nin söylediğine bakar mısın? Resulullah'ın (sav.) amcasının yüzüne kılıçla vuracağım demiştir," dedi. Ömer: "Ya Resulellah! Bırak da kılıçla boynunu vurayım. Vallahi, münafıklık yapmıştır," dedi.

Ömer dedi: Vallahi o gün ilk defa Resulullah (sav.) Ebû Hafs künyesiyle beni çağırdı.

İbn İshâk dedi: Ebû Huzeyfe: "O gün söylediğim o söz için kurtuluşumdan emin değilim. Hâlâ o sözden dolayı endişe

içindeyim. Ancak şehadet benim için kefaret olur," diyordu. Nitekim Yemâme gününde şehit oldu.

İbn İshâk dedi: Resulullah'ın (sav.) Ebü'l-Buhterî'nin öldürülmesini yasaklaması, Mekke'deyken Resulullah'ı Kureyş'e karşı kollamasından dolayıdır. Ona hiç eziyet etmiyor ve Resulullah hakkında hoşlanmayacağı bir şey söylemiyordu. Kureyş'in Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e karşı yazdığı boykot ahitnamesinin iptal edilmesinde rol alan kişilerdendi. Bedir'de Ensardan Benî Adî'nin müttefiki Mücezzer b. Ziyâd el-Belevî ile karşılaştı. Mücezzer ona: "Resulullah (sav.) senin öldürülmeni yasakladı," dedi. Ebü'l-Buhterî'nin yanında Mekke'den birlikte çıktıkları ve adı Cünâde b. Müleyha bint Züheyr b. el-Hâris b. Esed olan bir arkadaşı da vardı. Asıl adı Âs b. Hişâm olan Ebü'l-Buhterî: "Ya arkadaşım ne olacak?" diye sordu. Mücezzer: "Vallahi, biz arkadaşından sarfınazar [451] etmeyiz, Resulullah yalnızca senin hakkında bize emir verdi," dedi. Ebü'l-Buhterî: "Öyleyse vallahi, ben ve o birlikte öleceğiz. Mekke'de Kureyşli kadınlar benden, yaşamak için arkadaşını terk etti demesinler," dedi. Ebü'l-Buhterî, Mücezzer'le vuruşurken şu beyti dile getirdi:

Hür ananın oğlu arkadaşını teslim etmez. O bu uğurda ya ölür ya da kurtuluş yolunu bulur.

İkisi vuruştu ve Mücezzer b. Ziyâd, Ebü'l-Buhterî'yi öldürdü ve Resulullah'a (sav.) giderek: "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki onu esir alarak sana getirmek için gayret gösterdim. Ancak, savaşmakta ısrar etti. Ben de onunla savaştım ve onu öldürdüm, dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr ve babasından; Abdullah b. Ebî Bekir ve diğer bazı raviler bana Abdurrahman b. Avf'tan şöyle dediğini rivayet ettiler:

Ümeyye b. Halef, Mekke'de benim dostumdu. Benim adım Abdu Amr idi. Müslüman olunca bana Abdurrahman adı verildi. Mekke'de karşılaştığımızda bana "Ey Abdu Amr! Babanın sana verdiği isme başka bir isimi mi tercih ettin?" diye sorardı. Ben: "Evet," derdim. O, "Ama ben "Rahman"ı tanımam, aramızda kabul edeceğimiz bir isimle seni çağırayım. Zira

seni eski isminle çağırdığımda bana cevap vermiyorsun. Ben de bilmediğim bir isimle seni çağırmam," dedi. Nitekim beni "Abdu Amr" ismiyle çağırdığı zaman cevap vermiyordum. Ona: "Ey Ebû Ali! Bir isim tercih et ve beni o isimle çağır," dedim. Ümeyye: "Abdulilah olsun," dediğinde ben de olur, dedim. Böylece ona uğradığımda bana "Ey Abdulilah!" derdi, ben de ona cevap verirdim. Bedir günü vuku bulunca yanından geçtim. Oğlu Ali'nin elinden tutmuş ayakta bekliyorlardı. Benim elimde de muharebede ele geçirdiğim zırhlar vardı. Beni gö
[452] rünce "Ey Abdu Amr!" dedi. Ona cevap vermedim. Bu sefer "Ey Abdulilah!" diye çağırınca, evet, diye cevap verdim. O dedi ki: "Bana sahip çıkmaz mısın? Ben senin için bu yanındaki zırhlardan daha faydalıyım," dedi. Ben: "Evet, öyleyse gel," dedim ve elimdeki zırhları bırakıp onun ve oğlunun ellerinden tuttum. O şöyle diyordu: "Bugün gibi bir gün görmedim. Sizin süte ihtiyacınız yok mu?"[151] Abdurrahman b. Avf: "İkisini alıp götürdüm," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdülvâhid b. Ebî Avn, Sa'd b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf, babası İbrâhîm ve Abdurrahman b. Avf'tan şöyle dediğini anlattı:

Ümeyye b. Halef ile oğlu arasında ve ikisinin elinden tutarken Ümeyye bana dedi ki: "Ey Abdulilah! Sizden kim göğsünde taşıdığı deve kuşu tüyüyle öğretmektedir?" Ben: "O adam Hamza b. Abdülmuttalib'dir," dedim. Ümeyye: "Bunları başımıza o getirdi," dedi. Ben onları götürürken Bilâl onu yanımda gördü. Ümeyye, Mekke'de İslam'ı terk etmesi için Bilâl'e işkence yapan kişiydi. Onu, kızıştığı zaman sıcak Mekke kumlarına götürüp sırtüstü yatırıyor ve büyük bir kayanın göğsüne konulmasını emrediyordu. Ona: "Muhammed'in dinini terk edinceye kadar bu hâlde kalacaksın," diyordu. Buna karşılık Bilâl, *ahed*, *ahed* diyordu. Bilâl onu görünce, "Küfrün başı Ümeyye b. Halef ha! Seni sağ bıraksam ben sağ kalmayayım," dedi. Ben: "Ey Bilâl! Benim esirlerimdir," dedimse de o: "Onları sağ bıraksam ben sağ kalmayayım," dedi. Ben ona: "Ey siyah ananın oğlu! dinlesene," dedim. O yine "Kurtulurlarsa

151 Sütten maksadı onu esir alana deve vermeyi kabul etmesidir.

ben kurtulmayayım," dedi ve yüksek sesle: "Ey Allah'ın yardımcıları! İşte küfrün başı Ümeyye b. Halef! Kurtulursa ben kurtulmayayım," diye çığlık attı. Bunun üzerine bizi kuşattılar ve bizi çembere aldılar. Ben onu korumaya çalışıyordum. [453] Derken bir adam oğluna vurdu ve onu yere düşürdü. Bunun üzerine Ümeyye öyle bir çığlık attı ki hiçbir zaman böyle bir çığlık duymamıştım. Ona: "Kurtulmaya çalış ama nafile! Vallahi ben seni kurtaramam," dedim. Derken hemen kılıçlarıyla onları parçaladılar ve böylece işlerini bitirdiler.

Ravi dedi: Abdurrahman her zaman derdi ki: Bilâl'e Allah rahmet etsin. İki zırhım gitti ve iki esirim konusunda bana feci davrandı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk; Abdullah b. Ebî Bekir ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Benî Gifâr'dan bir adam bana şöyle anlattı:

Ben ve amcamın oğlu yola çıktık ve Bedir bölgesine nazır bir dağa tırmandık. Müşrik idik ve kimin hezimete maruz kalacağını beklemeye koyulduk. Amacımız talan edenle birlikte talana iştirak etmekti. Derken bir bulut bizim yakınımızdan geçti. İçinden atların kişneme sesini duyduk. "Hayzûm, beri gel," diye bir ses duydum. Amcam oğlu kalbi dayanamadı ve yerinde öldü. Bana gelince az kalsın ölecektim. Ancak dayanabildim.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ebû İshâk b. Yesâr, Benî Mâzin b. Neccâr'dan bazı adamlar ve Bedir Harbine katılan Ebû Dâvûd el-Mâzinî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Bedir gününde müşriklerden bir adama vurmak için onu takip ediyordum. Ancak henüz kılıcım ona ulaşmadan başı yere düştü. Bundan anladım ki onu benden başkaları öldürdü.

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdulhakem el-Mısrî, Yahyâ b. Bükeyr, Muhammed b. Yahyâ el-İskenderânî, Alâ b. Kesîr, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Misver [454] b. Mahreme ve Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Babam bana şöyle dedi:

Oğulcuğum, Bedir gününde şahit olduk ki bizden bir muharip kılıcını bir müşrike yönlendirirken kılıç henüz ona isabet etmeden adamın başı bedeninden ayrılıp yere düşüyordu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hasan b. Umâre, Hakem b. Uteybe, Abdullah b. el-Hâris'in kölesi Miksem ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir gününde meleklerin siması kenarını sırtlarına saldıkları beyaz sarıklardı. Huneyn gününde ise kırmızı başlıklardı.[152] Melekler Bedir gününden başka hiçbir muharebede savaşmamışlardı. Onlar bir destek ve imdat gücüydü. Ancak savaşmıyorlardı.[153]

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed'den şöyle dediğini anlattı: Benî Diyel'in kölesi Sevr b. Zeyd bana Abbâs'ın kölesi İkrime, İbn Abbâs ve Abdullah b. Ebî Bekir'den naklen şöyle anlattı: Benî Seleme'den Muâz b. Amr b. el-Cemûh şöyle diyordu:

Resulullah (sav.) düşmanını bertaraf edince Ebû Cehil'in ölüler arasında olup olmadığının araştırılmasını istedi ve "Allah'ım, o Seni âciz bırakamaz," diye buyurdu. Ebû Cehil'e ilk rast gelen kişi Muâz b. Amr b. el-Cemûh oldu. Ebû Cehil ve yanındakilerin sesini, dalları birbirine dolanmış ağaçlı bir yerden duydum, şöyle diyorlardı: "Ebü'l-Hakem'e ulaşılamaz!" Bu sözü duyunca Ebû Cehil'e ulaşmayı kendim için bir gaye edindim. Ona doğru yöneldim ve direndim. Fırsatım olunca ona karşı bir hamle yaptım ve bir kılıç darbesiyle bacağını ortadan böldüm. Vallahi ayağının kopması bana hurmanın
[455] çekirdeğinin ezilmesinde tokmağın altından çekirdeğin fırlaması gibi geldi. Oğlu İkrime de benim omuzuma bir kılıç darbesi indirdi ve elimi kesti ve deriyle asılı kaldı. Bundan dolayı savaşmak beni yordu. Gün boyunca kolumu âdeta arkamdan çekerek savaştım. Bana eziyet vermeye başlayınca üzerine ayağımla bastım ve gerilerek kopardım.

Ravi dedi: Muâz, Osman b. Affân'ın hilafet dönemine kadar yaşadı. Arkasından Muavviz b. Afrâ yaralı olan Ebû Cehil'in

152 Melekleri ve vasıflarını âdeta insanlar gibi vasıflandırmak basit bir anlayışın ifadesidir. Kur'an'da meleklerin yardımından bahsedilse de onların vasıfları beşerî nitelemeler şeklinde anlatılmamıştır. Meleklere insanlardan tamamen farklı özelliklerde varlıklar olarak inanmak esastır. Onları sarıklı, atlı vs. vasıflarda bilmek çok basit bir anlayışın ifadesidir. Kur'an'da, meleklerin yardımından söz edilmesi, Kur'an'ın ifadesiyle manevi destek ve moral takviyesi içindir (Bkz. Âl-i İmrân, 3/126). (çev.).

153 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/286.

yanından geçti. Ona bir darbe indirdi ve ayağa kalkamaz hâle geldi. Yanından ayrıldığında ölümüne bir ramak kalmıştı. Muavviz de öldürülünceye kadar çarpıştı. Resulullah (sav.), Ebû Cehil'in ölüler arasında olup olmadığının araştırılmasını emretmiş ve –hatta bana nakledildiğine göre– onlara: "Onu teşhis edemezseniz dizindeki bir yara izine bakın. Zira ben ve o daha çocukken, Abdullah b. Cud'ân'ın ziyafetinde çekiştik. Az bir şey ondan büyüktüm. Onu ittim. Dizleri üzerine düştü ve bir dizi sıyrıldı. Bu yara dizinde kalıcı bir iz bıraktı." Resulullah bu emri verince Abdullah b. Mes'ûd onu (aramaya başlamış) Yanına uğramıştı. Abdullah: "Ölümüne ramak kala onu buldum. Onu teşhis ettim. Ayağımla boynuna bastım. Bir gün Mekke'de beni alıkoydu. Bana eziyet etti ve beni yumrukladı. Ona: 'Ey Allah düşmanı, Allah seni rezil etti mi?'" dedim. Ebû Cehil: "Bir adamı öldürmeniz onun için ayıp bir şey sayılmaz. Bana söyle zafer kimde?" dedi. Ben: "Zafer, Allah'ın ve Resulü'nündür," dedim.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini nakletti: Benî Mahzûm'dan bazı adamlar İbn Mes'ûd'un şöyle dediğini söylediler:

Ebû Cehil bana: "Ey davar çobanı zorlu bir merdivende yükseldin," dedi. Ben de başını kestim ve Resulullah'a (sav.) getirdim. Şöyle dedim: "Ey Allah'ın resulü! Bu, Allah düşmanı Ebû Cehil'in başıdır." Resulullah (sav.): "O'ndan başka ilah ol- [456]
mayan Allah!" dedi. Bu ifade aynı zamanda Allah'ın resulünün yeminiydi. Ben: "Evet, O'ndan başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun," dedim. Ebû Cehil'in başını önüne attım. Resulullah (sav.) Allah'a hamdetti.[154]

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Yezîd b. Rûmân, Urve b. ez-Zübeyr ve Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ölülerin kuyuya atılıp gömülmelerini emrettiği zaman Ümeyye b. Halef hariç hepsi kuyuya atılarak gömüldüler. Ümeyye ise zırhında şişmiş ve zırhında sıkışmıştı. Onu kaldırmaya çalıştılarsa da cesedi dağılıyordu. Bu sebeple olduğu yerde ve üzeri taş ve toprakla kapatılarak gömüldü.

154 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/72.

Cesetler kuyuya atılınca Resulullah (sav.) kuyunun başında durdu ve şöyle buyurdu: "Ey kuyu kabir ehli! Rabbinizin size olan vaadinin hak olduğunu anladınız mı? Ben, Rabbimin bana olan vaadinin hak olduğunu gördüm." Ashap ona: "Ey Allah'ın resulü! Mevta olan kişilere mi sesleniyorsun?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Onlar, onlara vadettiğimin hak olduğunu anladılar," buyurdu. Âişe: "İnsanlar, senin sözlerini mevtanın işittiğini söylüyorlar," dedi. Oysa Resulullah (sav.): "Onlar anladılar," buyurmuştu.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Humeyd et-Tavîl ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) ashabı gece vakti onun: "Ey kuyu mezar ehli! Ey Utbe b. Rebîa! Ey Şeybe b. Rebîa! Ey Ümeyye b. Halef! Ey Ebû Cehil b. Hişâm ve onlarla kuyuya gömülenlerin adını söyleyerek onlara: Rabbinizin size vadettiğinin hak olduğunu anladınız mı? Ben Rabbimin bana vadettiğinin hak olduğunu
[457] buldum," şeklinde seslendiğini duydular. Bunun üzerine Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Leş hâline gelenlere mi sesleniyorsun?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Söylediklerimi siz onlardan daha iyi duyanlar değilsiniz. Ancak onlar bana cevap veremezler," buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve bazı ilim ehlinden naklen şöyle dediklerini anlattı:

Resulullah (sav.) bu sözleri buyurduğu zaman şu ifadeleri kullanmıştı: "Ey mezar kuyu ehli! Peygamberinizin ne kötü bir aşireti idiniz! Siz beni yalanlarken diğer insanlar beni tasdik ettiler. Siz beni yurdumdan çıkardınız, diğer insanlar beni barındırdılar. Siz benimle savaştınız diğer insanlar bana yardım ettiler." Sonra dedi: "Rabbinizin size vadettiğinin hak olduğunu anladınız mı?" Resulullah (sav.) kuyuya atılıp orada gömülmelerini emrettiği zaman Utbe b. Rebîa alındı ve çekilerek kuyuya atıldı. Bana anlatıldığına göre bu esnada Resulullah (sav.) Utbe'nin oğlu Ebû Huzeyfe'nin yüzüne baktı. Hüzünlü ve renginin değiştiğini görünce, ona: "Ey Ebû Huzeyfe! Babanın durumu sana sıkıntı ve üzüntü vermiş olmalıdır –ya da bu manada bir söz söyledi–" dedi. Ebû Huzeyfe: "Hayır, vallahi ey

Allah'ın peygamberi! Babamın durumu ve ölümü beni şüphe ve tereddüde sevk etmedi. Ancak ben babamın akıl, hilim ve fazilet sahibi olduğunu biliyordum. Bu yüzden bu meziyetlerin kendisini hidayete götüreceğini ümit ediyordum. Başına gelenleri görünce ve kendisinin mümin olacağını umarken küfür üzere öldüğünü görünce bu durum beni hüzünlendirdi," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ona dua etti ve güzel sözlerle onu taltif etti.

Daha sonra Resulullah (sav.) kampta topladıkları ganimet mallarının getirilmesini emretti. Getirilen bu eşya hakkında Müslümanlar ihtilaf ettiler. Onu toplayanlar dediler ki: "Bu eşya bizimdir. Zira biz topladık ve nitekim Resulullah (sav.) kim bir şey elde ederse onundur, diye buyurmuştu." Düşmanla savaşan ve düşmanı takip edenler de: "Biz olmasaydık bu şeyleri alamazdınız. Biz düşmanı savaşla meşgul ettiğimiz için bunları toplayabildiniz," dediler. Düşmanın saldırması endişesiyle Resulullah'ı (sav.) koruyanlar ise: "Allah bize imkân vermişken ve düşmanın kuvvet ve dayanaklarını bertaraf etmeyi ihsan etmişken düşmanları öldürmeyi ve o eşyayı alıkoyup muhafaza edecek kimse yokken onları almayı düşündük. Ancak düşmanın Resulullah'a (sav.) saldırmasından [458] endişe ederek onu koruduk. Bu sebeple bu eşyaya sahip çıkmakta bizden daha çok hak sahibi değilsiniz," dediler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdurrahman b. el-Hâris ve diğer üstatlarımız, Süleymân b. Mûsâ el-Eşdak, Mekhûl ve Ebû Ümâme el-Bâhilî'den şöyle dediğini anlattı:

Ubâde b. es-Sâmit'e ganimetleri sordum. Şöyle dedi: Ayet bu konuda ihtilafa düştüğümüz ve ahlaki bir tavır sergileyemediğimiz zaman biz Bedir ehli hakkında nazil oldu. Bu yüzden Allah onu bizden alarak Resulullah'ın (sav.) kararına bıraktı. Nitekim Resulullah (sav.) onu Müslümanlar arasında eşit bir şekilde taksim etti. Böylece Allah'a ve Resulü'ne itaat gerçekleşmiş ve Müslümanların arası düzelmiş oldu.

İbn İshâk dedi: Ardından Resulullah (sav.) zaferden sonra yukarı Hicaz bölgesine Allah'ın peygamberine ve Müslümanlara ihsan ettiği zaferi haber vermek ve anlatmak üzere Ab-

dullah b. Revâha'yı Medine'nin yukarı bölgesine, Zeyd b. Hârise'yi de aşağı bölgelerine gönderdi.

Üsâme b. Zeyd dedi: Zafer haberi bize Rukayye'yi defnettiğimiz sırada geldi. Resulullah (sav.), Rukiyye'nin hastalığı sebebiyle beni de Osman b. Affân ile birlikte Medine'de bırakmıştı.

Üsâme dedi: Akabinde Zeyd b. Hârise geldi. Ona gittim. Namazgâhta ayakta duruyordu. İnsanlar da etrafında toplanmıştı. Onlara Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Cehil b. Hişâm, Zem'a b. Esved, Ebü'l-Buhterî b. Hişâm, Ümeyye b. Halef ve Haccâc'ın iki oğlu Nübeyh ve Münebbih öldürüldüler, diyordu. Ben: "Babacığım gerçekten mi?" dedim. O: "Evet oğulcuğum vallahi doğrudur," dedi. Ardından da Resulullah Medine'ye döndü ve müşriklerden elde edilen ganimeti de getirdiler. Ganimet üzerinde sorumlu olarak Abdullah b. Ka'b b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Mâzin b. Neccâr'ı görevlendirdi. Sonra geldi ve Safrâ Vadisi geçidinden geçerek bu geçit ile Nâziye arasındaki Seyer kumluk sahasında konakladı ve Müslümanların
[459] müşriklerden elde ettiği ganimeti muharipler arasında eşit şekilde taksim etti. Buradaki sudan Resulullah'a ikram edildi.

Akabinde Resulullah (sav.) yoluna devam etti Revhâ mevkiine ulaşınca Müslümanlar onu karşıladılar. Onu ve maiyetindeki Müslümanları zaferden dolayı tebrik ettiler. İbn Humeyd'in bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ve Yezîd b. Rûmân'dan anlattığına göre Seleme b. Selâme b. Vakş: "Ne diye tebrik ediyorsunuz? Vallahi, karşılaştıklarımız bağlanmış develer gibi kestiğimiz yaşlı, kel kafalı kimselerdi," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) gülümsedi ve: "Ey kardeşimin oğlu ama Kureyş'in ileri gelenleri bunlardır," buyurdu. Ravi dedi: Resulullah (sav.) esirleri de getirmişti. Bunlar kırk dört kişiydi. Ölülerin sayısı da o kadardı. Esirler arasında Ukbe b. Ebî Muayt, Nadr b. el-Hâris b. Kelede de vardı. Resulullah (sav.) Safrâ mevkiindeyken Nadr b. el-Hâris, Ali b. Ebî Tâlib (ra.) tarafından öldürüldü.[155]

155 *Sîretu İbn Hişâm*, 77; *Egânî*, 4/203.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen Mekkeli bazı ilim ehlinden şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Irk ez-Zabye'deyken Ukbe b. Ebî Muayt öldürüldü. Resulullah (sav.) öldürülmesini emredince, "Ey Muhammed! Çocuklara kim bakacak?" dedi. Resulullah (sav.): "Canın cehenneme!" dedi. Ravi dedi: Onu Âsım b. el-Aklah el-Ensârî ve Benî Amr b. Avf'tan bir şahıs öldürdüler.

Ravi dedi: Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr'ın bana anlattığına göre Resulullah (sav.) Irk ez-Zabye'ye ulaştığı ve Ukbe öldürüldüğünde Ferve b. Amr el-Beyâdî Resulullah'ı karşılayıp tereyağlı hurma dolu bir tulum takdim etti. Ferve, Bedir'den geri kalmış ancak sonraki muharebelerin tümüne [460] katılmıştı. O aynı zamanda Resulullah'ın (sav.) hacamatçısı idi. Resulullah (sav.): "Ebû Hind Ensardandır. Onu evlendirin ve evlenmesi için yardımcı olun," buyurdu. Bunun üzerine onu evlendirdiler. Sonra Resulullah (sav.) yoluna devam etti ve esirlerden bir gün önce Medine'ye vardı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir ve Yahyâ b. Abdullah b. Abdurrahman b. Sa'd b. Zürâre'den şöyle dediğini rivayet etti:

Esirler getirildiğinde Peygamber (sav.) zevcesi Sevde bint Zem'a, Afrâ'nın (şehit olan) iki oğlu Avf ve Muavviz'in taziyesi için Afrâ ailesinin yanındaydı. Henüz "hicap" hükmü konulmamıştı. Sevde: «Ben oradayken bize gelip dediler ki: Esirler getirildi. Ben de eve gittim. Resulullah (sav.) evde bulunuyordu. Bir de ne göreyim Ebû Yezîd Süheyl b. Amr elleri bir iple boynuna bağlanmış vaziyette evin bir tarafında bekletiliyordu. Vallahi Ebû Yezîd'i o vaziyette görünce kendime hâkim olamadım ve: "Ey Yezîd! Kendinizi teslim edeceğinize şerefinizle ölseydiniz ya!" dedim. Vallahi, ancak Resulullah (sav.) evde yankılanan sözüyle kendime geldim: "Ey Sevde! Allah'a ve Resulü'ne karşı mı bunlar?" Ben: "Ya Resulellah! Ebû Yezîd'i elleri bir iple boynuna bağlandığını görünce kendime hâkim olamadım ve o sözleri söyledim," diye cevap verdim,» dedi.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl ve Muhammed b. İshâk'tan naklen Benî Abdüddâr'dan Nübeyh b. Vehb'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) esirleri getirince ashabına dağıttı ve onlara "Esirlere hayırla muamele edin," buyurdu. Esirler arasında Mus'ab b. Umeyr'in ana baba bir kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr b. Hâşim de vardı. Ravi dedi: Ebû Azîz: Kardeşim Mus'ab bana uğradı. Ensardan bir adamın elinde esir bulunuyordum. Ada-
[461] ma: "Onu sağlam tut, zira annesi zengindir; belki sana onun için fidye verir," dedi. Ebû Aziz: Bedir'den getirildiğimde bir grup Ensarla birlikteydim. Sabah ve akşam yemekleri için sofraya oturduklarında ekmeyi bana ikram ederler ve hurmayla yetinirlerdi. Resulullah'ın onlara hakkımızdaki tavsiyesi sebebiyle onlardan kimin eline bir parça ekmek geçerse onu bana ikram ederdi. Ben mahcup olur ve ikram edene iade etmeye çalışırdım, ancak ona dokunmaz ve tekrar bana geri verirdi.[156]

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Kureyş'in mağlubiyetinden sonra Mekke'ye ilk dönen Haysümân b. Abdullah b. İyâs b. Dubey'a b. Mâzin b. Ka'b el-Huzâî –Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî'ye göre Haysümân b. Hâbis el-Huzâî– idi. Mekkeliler ona: "Geride neler vardı?" diye sordular. Haysümân: Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebü'l-Hakem b. Hişâm, Ümeyye b. Halef, Zem'a b. Esved, Ebü'l-Buhterî b. Hişâm, Haccâc'ın iki oğlu Nübeyh ve Münebbih öldürüldüler. Kureyş eşrafının adlarını saymaya başlayınca Hicr'de oturmakta olan Safvân b. Ümeyye: "Bu adamın aklı başında ise ona beni sorun," dedi. Adama: "Safvân b. Ümeyye ne yaptı?" diye sordular. Haysümân: "İşte orada Hicr'de oturuyor, vallahi babası ve kardeşi öldürülünce onları gördüm," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbâs, İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den naklen şöyle dediğini rivayet etti: Resulullah'ın (sav.) kölesi Ebû Râfi' şöyle dedi:

156 *"Onlar (müminler) canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler"* (İnsân, 76/8). Kur'an ve Resulullah'ın (sav.) talimatı böyle. Hurma memleketi olan Medine'de o dönemlerde ekmek nadiren bulunuyor olmasına rağmen müminler onu esirlere veriyor ve hurmayla yetiniyorlardı. Kur'an öğretisinde asıl ve esas olan budur. Peygamberimizin zevcesinin bir önceki rivayette sarf ettiği sözler de tamamen insani hislerin etkisiyle söylenmiştir ve düşman da olsa insana merhamet ve nezaketle muamele edilmesi İslami terbiyenin insana kazandırdığı ulvi bir meziyettir (çev.).

Abbâs b. Abdülmuttalib'in hizmetçisiydim. İslam Ehl-i beyt içinde yayılmıştı. Ümmü'l-Fadl ve ben Müslüman olmuştuk. Abbâs, kavminden çekinir ve onlara muhalif olmaktan kaçınırdı. O Müslümanlığını gizliyordu. Malı çoktu ve kavmi içinde dağılmış vaziyetteydi. Allah düşmanı Ebû Leheb, Bedir muharebesine katılmamıştı. Ancak kendi yerine Âs b. Hişâm b. el-Mugîre'yi gönderdi. Nitekim diğer müşrikler de öyle yapmışlardı. Kim katılmadıysa muhakkak kendi yerine birini göndermiştir. Bedir muharebesine katılan Kureyşlilerin başına gelen musibet haberi Mekke'ye ulaşınca Allah Ebû Leheb'i kahretti ve zillet ve hüzne mahkûm etti. Biz de kendimizi izzet içinde ve güçlü hissettik.

Ebû Râfi' dedi: Ben bardak imalatı yapan zayıf bir adam- [462]
dım. Zemzem kuyusu hareminde yaptıklarımı yontardım. Yine orada bardakları yontarken Ümmü'l-Fadl da orada oturuyordu. Gelen haberler bizi sevindirmişti. Derken fâsık adam Ebû Leheb geldi. Adımlarını şer niyetiyle atıyordu. Ebû Leheb Zemzem hareminin kenarında oturdu. Sırtı bana dönüktü. O henüz orada otururken, insanların: "Ebû Süfyân b. el-Hâris b. Abdülmuttalib geldi," diye sesleri duyuldu. Ebû Leheb: "Kardeşimin oğlu yanıma gel, haberler sende," dedi. "Ey kardeşimin oğlu! insanların durumu nasıldı?" diye sordu. Ebû Süfyân: "Hiç... Vallahi onlarla karşılaşır karşılaşmaz âdeta kendimizi onlara teslim ettik. Bizi diledikleri gibi öldürüyor ve esir alıyorlardı. Vallahi her şeye rağmen onları suçlamıyorum. Biz yerle gök arasında alaca atlar üzerinde seyreden beyaz adamlarla karşılaştık. Arkalarında bir şey bırakmaz ve bir iz bırakmazlar," dedi. Ebû Râfi' dedi: Zemzem hareminin tarafından ellerimi kaldırarak, "Onlar meleklerdir," dedim. Bunun üzerine Ebû Leheb elini kaldırdı ve yüzüme şiddetli bir tokat attı. Ben ona karşı sebat içinde durdum. Bu sefer beni kaldırdı ve yere çaldı. Sonra da üzerime çöktü ve adamakıllı beni dövdü. Zira zayıf bir kişiydim. Bunun üzerine Ümmü'l-Fadl, Zemzemin haymesinin direklerinden birini aldı ve Ebû Leheb'in kafasına indirerek kafasını kırdı. Ona: "Efendisi uzakta diye onu küçümsüyorsun," dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb küçül-

müş olarak ayağa kalkıp gitti. Vallahi bunun üzerinden yedi gece geçmeden "adese" hastalığına yakalandı ve öldü. Ölünce oğulları onu gömmeden iki veya üç gece beklettiler. Zira Kureyş bu hastalık bulaşmasın diye hastalara dokunmaz ve vebadan korundukları gibi korunurlardı. Bir Kureyşli oğullarına: "Utanmıyor musunuz? Babanız evinde koktu onu götürüp defnetmiyorsunuz," diyerek dikkatlerini çekmiştir. Onlar: "Bu yaradan korkuyoruz," dediler. Adam: "Haydi ben de sizinle geleyim," dedi. Onu yıkamadılar. Ancak uzaktan üzerine su döktüler ve ona dokunmadılar. Sonra onu Mekke'nin yukarısına naklederek bir bahçede gömdüler ve üstünü taşlarla kapatıldı.

[463] İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshâk, Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed, bazı yakınları ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bedir gününün ardından akşam olmuştu. Esirler de bağlıydı. O gece Resulullah uyumadı. Ashabı ona: "Ya Resulellah! Niçin uyumuyorsun?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Abbâs'ın bağlarında kıvrandığını duydum da," dedi. Bunun üzerine kalktılar ve Abbâs'ın bağını çözerek serbest bıraktılar. Resulullah (sav.) da uyudu.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshâk, Hasan b. Umâre, Hakem b. Uteybe b. Miksem ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

Abbâs'ı esir alan Benî Seleme'den Ebü'l-Yeser Ka'b b. Amr ufak tefek bir adamdı. Abbâs ise iriydi. Resulullah (sav.) Ebü'l-Yeser'e: "Ey Ebü'l-Yeser! Abbâs'ı nasıl esir aldın?" diye sordu. Ebü'l-Yeser: "Ey Allah'ın resulü! Bana daha önce hiç görmediğim ve vasıfları şöyle şöyle olan bir adam yardım etti," dedi. Resulullah (sav.): "Sana kerim bir melek yardım etti," buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abbâd ve babası Abbâd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Kureyş ölülerine ağladı. Sonra birbirlerine, "Ağlamayın, zira Muhammed ve ashabı duyarlarsa sevinecekler. Esirleriniz için fidye vermekte de acele etmeyin. Zira Muhammed ve ashabı bu konuda size zorluk çıkarabilirler," dediler.

Abbâd dedi: Esved b. Abdülmuttalib'in üç oğlu öldürül- [464]
müştü. Bunlar Zem'a b. Esved, Akîl b. Esved ve Hâris b. Esved idi. Esved, oğullarına ağlamayı çok arzu ediyordu. Bir gün bir kadının ağlama sesini duyunca görme yeteneğini kaybetmiş olan Esved hizmetçisine: "Git bak, ağlama serbest olmuş mu? Acaba Kureyş kayıplarına ağlayabildiler mi? Belki ben de Ebû Hakîme'ye –Zem'a– ağlayabilirim. Zira içim yandı," dedi. Hizmetçi dönünce kendisine, "Devesini kaybeden bir kadın ağlamaktadır," dedi. Bunun üzerine şu beyitleri dillendirdi:

Kadın devesini kaybettiği için mi ağlamakta ve onu uykusuz bırakmaktadır?

Genç develere ağlama. Ancak Bedir için dedeler ağlamakta âciz kaldı.

Evet, Benî Husays, Mahzûm ve Ebü'l-Velîd topluluğunun asil büyükleri için ağlamak acziyetti.

Ağlayacak olursan Akîl'e ağla ve aslanların aslanı Hâris'e ağla.

Ağlayabiliyorsan usanmadan hepsine ağla. Zira Ebû Hakîme'nin bir benzeri yoktur.

Bilesin ki onlardan sonra öyle kişiler başa geldi ki Bedir olmasaydı onlar hiç başa geçemezdi.

Ravi dedi: Esirler arasında Ebû Vedâe b. Dubeyre es-Sehmî de vardı. Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Onun akıllı, tüccar ve mal sahibi bir oğlu var. Babasını fidye karşılığında kurtarmak için gelmesi an meselesidir." Kureyş: "Esirlerinizi kurtarmak için acele etmeyin ki Muhammed ve ashabı size zorluk çıkarmasınlar," deyince Muttalib b. Ebî Vedâe –Resulullah'ın kastettiği kişi– "Doğru, esirlerinizi kurtarmak için acele etmeyin," dedi. Ancak gece gizlice yola çıktı ve Medine'ye giderek [465]
dört bin dirhem fidye karşılığında babasını aldı ve götürdü. Ardından Kureyş esirleri kurtarmak için heyetler gönderdi. Bu bağlamda Mikrez b. Hafs b. Ahyef, Süheyl b. Amr'ı kurtarmak için Medine'ye gitti. Süheyl'i esir alan Benî Sâlim b. Avf'tan Mâlik b. Duhşüm idi. Süheyl b. Amr'ın alt dudağı yarıktı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Benî Âmir b. Lüey'den Muhammed b. Amr b. Atâ b. Ayyâş b. Alkame'den şöyle dediğini anlattı:

Ömer b. el-Hattâb Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Süheyl'in alttan iki dişini sökeyim ki konuşurken dili çıksın ve hiçbir yerde hatipliğiyle sana zarar vermesin," dedi. Resulullah (sav.): "Onun bedenini bozmayayım ki Allah peygamber de olsam benim bedenimi bozmasın," buyurdu.

Ravi dedi: Bana anlatıldığına göre bu diyalogda Resulullah (sav.) ayrıca şöyle de buyurmuştur: "Umulur ki onu eleştirmeyeceğin bir konuma gelir." Mikrez onunla ilgili pazarlık yapıp da anlaşmaya vardıklarında alacağımızı ver dediler. Mikrez: "Size borcunu gönderinceye kadar benim ayağımı onun yerine bağlayın ve onu serbest bırakın," dedi. Bunun üzerine Süheyl'i serbest bıraktılar ve Mikrez'i alıkoydular.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Kelbî, Ebû Sâlih ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini nakletti:

Resulullah (sav.), Abbâs b. Abdülmuttalib'i Medine'ye götürdüğünde ona şöyle dedi: "Ey Abbâs! Kendini, iki yeğenin Akîl b. Ebî Tâlib ve Nevfel b. el-Hâris'i, Benî Hâris b. Fihr'den müttefikin Utbe b. Amr b. Cehdem'i fidye karşılığı serbest bı-
[466] raktır. Zira zengin bir kişisin." Abbâs şöyle dedi: "Ben Müslümandım, ancak Kureyş beni kerhen getirdiler." Resulullah (sav.): "Senin Müslüman olup olmadığını ancak Allah bilir. Doğru söylüyorsan Allah mükâfatını verecek. Ama zahiren sen bize karşıydın. O sebeple kendini kurtar," dedi. Nitekim Resulullah (sav.) ondan yirmi okka altın almıştı. Abbâs: "Ya Resulellah! O altını benim fidyem yerine say," dedi. Resulullah (sav.): "Hayır, bu Allah'ın senin malından bize verdiği bir haktır," dedi. Abbâs: "Benim param yoktur," dedi. Resulullah (sav.): "O hâlde Mekke'de Ümmü'l-Fadl bint el-Hâris'in yanından ayrıldığında ikiniz yalnızken bıraktığın mal ve para nerede? Ona: 'Bu seferde ölecek olsam, Fadl'a şu kadar, Abdullah'a şu kadar, Kusem'e şu kadar ve Ubeydullah'a şu kadar,' demiştin," diye buyurdu. Abbâs: "Seni hak peygamber olarak gönderene yemin olsun ki bu konuyu benden ve ondan başka hiç kimse bilmiyordu. Ben senin Allah'ın peygamberi olduğunu biliyorum," dedi. Bunun üzerine Abbâs kendini, iki yeğenini ve müttefikini mal ve para karşılığında kurtardı.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan şöyle dediğini anlattı:

Amr b. Ebî Süfyân b. Harb ve Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızının bir esiri Resulullah'ın (sav.) elinde bulunuyorlardı. Ebû Süfyân'a: "Amr'ı fidye karşılığında kurtar," dediler. O: "Hem malım hem de kanım mı gidecek? Hanzale'yi öldürdüler. Bir de Amr'ın fidyesini mi vereceğim. Bırakın ellerinde kalsın. Diledikleri kadar onu alıkoysunlar," dedi. Amr, Resulullah'ın (sav.) yanında mahpus vaziyetteyken Benî Amr b. Avf'tan Sa'd b. Nu'mân b. Ekkâl, eşi ve Benî Muâviye'den bir adam umre için yola çıktılar. Müslüman ve yaşlı bir zattı. Nakî'de davarları bulunuyordu; oradan umre için yola çıkmıştı. Kendisine kötü muamele yapılabileceğinden endişe etmemişti. Mekke'de alıkonulacağını tahmin etmemişti. Zira umre için Mekke'ye gitmişti. O Kureyş'in hac ve umre için gidenlere karışmadığını ve hayırla muamele ettiğini biliyordu. Ancak Ebû Süfyân ona haksızlık yaparak oğlu Amr b. Süfyân karşılığında onu Mekke'de alıkoydu. Ebû Süfyân şöyle diyordu: [467]

Ey İbn Ekkâl'in adamları, onun çağrılarına cevap verin. Yaşı geçkin büyüğü kendi kaderine terk etmemek üzere sözleştiniz.

Benî Amr esirlerinin bağlarını çözmezlerse düşük ve zilleti kabul eden insanlar olurlar.

Abdullah b. Ebî Bekir dedi: Benî Amr b. Avf, Resulullah'a (sav.) giderek Sa'd'ın durumunu haber verdiler ve karşılığında ihtiyarlarını kurtarmak üzere kendisinden Amr b. Ebî Süfyân'ı kendilerine teslim etmesini istediler. Resulullah (sav.) Amr'ı onlara teslim etti. Onlar Amr'ı Ebû Süfyân'a gönderdiler. Bunun üzerine Sa'd'ı serbest bıraktı.

Ravi dedi: Esirler içinde Resulullah'ın (sav.) kızı Zeyneb'in kocası –Resulullah'ın damadı– Ebü'l-Âs b. Rebî' b. Abduluzzâ b. Abdi Şems de vardı. Ebü'l-Âs, Mekke'nin saygın tüccar ve zenginlerinden olup emanet ehli bir kişiydi. O aynı zamanda Hâle bint Huveylid'in oğlu olup Hadîce (ra.) onun teyzesiydi. Hadîce, Resulullah'tan (sav.) Zeyneb'i Ebü'l-Âs'a vermesini istemişti. Nitekim Resulullah (sav.) Hadîce'yi hiç kırmazdı. Henüz peygamber olmamıştı. Hadîce, Ebü'l-Âs'ı kendi evladı

gibi görüyordu. Resulullah (sav.) peygamber olunca Hadîce ve kızları ona iman ettiler. Onu tasdik ettiler, getirdiğinin hak olduğuna şahitlik ettiler ve dinine girdiler. Ancak Ebü'l-Âs şirk üzere kaldı.

Resulullah (sav.) Utbe b. Ebî Leheb'e kızları Rukayye ve Ümmü Külsûm'den birini vermişti. Resulullah (sav.) Kureyş'e Allah'ın emrini tebliğ edip de Kureyş kendisiyle arasına mesafe koyunca birbirlerine, "Muhammed'i sıkıntılarından uzak tuttunuz. Kızlarını ona gönderin onların sıkıntısıyla meşgul olsun," dediler. Bu sebeple Ebü'l-Âs b. Rebî'e gittiler ve ona
[468] "Eşinden ayrıl seni Kureyş'ten istediğin kadınla evlendireceğiz," dediler. Ebü'l-Âs: "Hayır, Allah'a yemin ederim eşimden ayrılmam ve onun yerine Kureyş'ten başka bir kadın istemem," dedi. Nitekim bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.) onun hayırlı bir damat olduğunu ifade ederdi.

Abdullah b. Ebî Bekir dedi: Daha sonra Fâsık oğlu Fâsık Utbe b. Ebî Leheb'e gittiler. Ona: "Muhammed'in kızını boşa, seni Kureyş'ten istediğin kadınla evlendiririz," dediler. Utbe: "Beni, Ebân b. Saîd b. el-Âs veya Saîd b. el-Âs'ın kızı ile evlendirirseniz ondan ayrılırım," dedi. Bunun üzerine onu Saîd b. el-Âs'ın kızıyla evlendirdiler ve Resulullah'ın (sav.) kızından ayrıldı. Allah düşmanı onunla henüz zifafa girmemişti. Allah ona bir lütuf ve Utbe'ye bir küçülmüşlük hâli olarak onu yâr etmedi. Ondan boşanınca Osman b. Affân ile evlendi. Resulullah (sav.) Mekke'de evliler arasında (dininden dolayı) zor durumda kalanlar hakkında hüküm vermezdi. Aslında İslam, Müslüman olduğunda Resulullah (sav.) kızı Zeyneb ile Ebü'l-Âs b. Rebî'in arasını ayırmıştı. Ancak, Resulullah (sav.) onları ayıramıyordu. Bu sebeple kendisi Müslüman olduğu hâlde müşrik kocasıyla birlikte yaşamaya devam etti. Resulullah (sav.) hicret edince Kureyş sefere çıkınca Ebü'l-Âs da onlarla birlikte çıktı ve Bedir'de esir düştü. O da Medine'de alıkondu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr, babası Abbâd ve Peygamber'in (sav.) zevcesi Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Mekkeliler esirlerini kurtarmak için fidye gönderdiklerinde Resulullah'ın (sav.) kız Zeyneb de fidye gönderdi. Bunun içinde evlendiğinde annesi Hadîce'nin ona hediye ettiği kolyesi de vardı.

Âişe dedi: Resulullah (sav.) onu görünce Zeyneb için aşırı derecede merhamet duyguları kabardı ve şöyle dedi: "Uygun görürseniz esirini ve gönderdiği fidyeyi ona iade edin." Müslümanlar: "Evet, ya Resulellah!" dediler ve eşini serbest bırakarak fidyeyi de geri gönderdiler.

Resulullah (sav.), Ebü'l-Âs'a Zeyneb'i kendisine gönderme- [469]
sini şart koşmuş ya da kendisi bu taahhütte bulunmuş veya onu serbest bırakmasına karşılık Zeyneb'i de serbest bırakmasını şart koşmuştu. Ancak bu mutabakatı ne Ebü'l-Âs ne de Resulullah (sav.) açığa vurmuştu. Böylece bu mutabakattan kimsenin haberi olmadı. Ancak Ebü'l-Âs, Mekke'ye dönünce ve esaretten kurtulunca Resulullah (sav.), kendi yerine Zeyd b. Hârise ile Ensardan bir adamı Mekke'ye gönderdi ve onlara: "Ye'cec Vadisinin ortasında bekleyeceksiniz. Zeyneb size uğrayınca onu alıp bana getireceksiniz," buyurdular. Zeyd ve arkadaşı emredilen yere gittiler. Bedir muharebesinden bir ay veya ona yakın bir süre sonraydı. Ebü'l-Âs, Mekke'ye dönünce Zeyneb'e Resulullah'a (sav.) iltihak etmesini söyledi. Bunun üzerine Zeyneb hazırlanmaya koyuldu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan şöyle dediğini anlattı: Zeyneb'den bana nakledildiğine göre şöyle demiştir:

Mekke'deyken babama iltihak etmek için hazırlık yapıyordum. Derken Hind bint Utbe ile karşılaştık. Bana: "Ey Muhammed'in kızı! Babana iltihak etmek istediğine dair kulağıma haber geldi. Doğru mu?" dedi. Ben: "Böyle bir isteğim olmadı," dedim. O: "Ey amcamın kızı! Sakın benden çekinme. Bir ihtiyacın varsa veya yolculuğunda senin işine yarayacak ve babana ulaşmanı kolaylaştıracak bir şeye muhtaç olursan ben sana yardımcı olurum. Benden utanma. Zira erkekler arasında söz konusu olmayan şeyler kadınlar arasında söz konusu olabilir," dedi. Zeyneb dedi: Vallahi, bu sözleri bana yardım etmek

için söylediğine inanıyorum. Ancak yine ondan endişe ettim ve Medine'ye gitmek istediğimi ve bunun için hazırlanmakta olduğumu inkâr ettim.

Resulullah'ın (sav.) kızı hazırlığını tamamlayınca kayınbiraderi Kinâne b. Rebî' ona bir deve götürdü. Zeyneb gündüz vakti devenin sırtındaki mahfeye bindi. Kinâne yanına yayını ve ok torbasını alıp deveyi yularından çekerek sürdü. Kureyş'in er-
[470] kekleri Zeyneb'in çıkışını kendi aralarında konuştular ve onun peşine düştüler. Zî Tuvâ mevkiinde ona yetiştiler. Rivayete göre ona ilk yetişen Hebbâr b. Esved b. el-Muttalib b. Esed b. Abduluzzâ, Nâfi' b. Abdulkays ve el-Fihrî idiler. Hebbâr mızrakla mahfesinde bulunan Zeyneb'i korkuttu. Rivayet ettiklerine göre hamile olan Zeyneb bu sebeple döndükten sonra karnındakini düşürdü. Onun kayınbiraderi devesini çöktürdü ve ok torbasındaki okları boşaltarak, "Vallahi kim bana yaklaşırsa vücuduna bir ok saplayacağım," dedi. Bunun üzerine grup ayrılıp gittiler. Ancak Ebû Süfyân, Kureyş'in ileri gelenleriyle geldi ve "Ey adam! Oklarını bir kenara koy da seninle konuşalım," dedi. Bunun üzerine adam oklarını bir kenara koydu. Ebû Süfyân adamın yanına geldi ve şöyle dedi: "Sen doğru bir şey yapmadın. Kadını erkeklerin gözü önünde ve güpegündüz çıkardın. Muhammed yüzünden başımıza gelen musibeti ve felaketi biliyorsun. Muhammed'in kızı herkesin gözü önünde aramızdan çıkarılırsa insanlar başımıza gelen musibet ve felaket sebebiyle bizim için bunun bir zillet ve hakaret olduğunu ve bunun bizim için bir zaaf ve güçsüzlük olduğunu bilecekler. Yemin ederim ki onu babasından uzak tutmaya ve alıkoymaya bir ihtiyacımız yoktur. Bunu yapmakla da öcümüzü almış olmayız. Bu sebeple kadını geri döndür. Bu konudaki dedikodular son bulunca ve insanlar onu geri döndürdüğümüzü görürlerse o zaman bir gece vakti ve gizlice onu babasına götür." Bunun üzerine Kinâne onu geri götürdü. Dedikodular bittikten sonra bir gece vakti onu çıkardı ve Zeyd b. Hârise ile arkadaşına teslim etti. İkili onu Resulullah'a (sav.) götürdüler.

Abdullah b. Ebî Bekir dedi: Ebü'l-Âs Mekke'de Zeyneb de Medine'de Resulullah'ın (sav.) himayesinde ikamet ettiler.

İslam ikisini ayırdı. Fetihten kısa bir zaman önce Ebü'l-Âs ticaret amacıyla Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Güvenilir bir insandı. Bu seferde kendi malından başka kâr ortaklığıyla Kureyş'ten bazı insanların mallarını da yanına almıştı. Ticaret işlerini (alışverişini) bitirip dönünce Resulullah'a (sav.) bağlı bir seriye ona rast geldi ve mallarına el koydular. Kurtulmak için de çare bulamadı. Seriye ele geçirdiği mallarla geri dönünce Ebü'l-Âs bir gece vakti Medine'ye gitti ve Resulullah'ın (sav.) kızı Zeyneb'in yanına vardı. Ondan koruma talebinde [471] bulundu. Zeyneb malıyla ilgili talebini kabul etti. İbn Humeyd'in Seleme, Muhammed b. İshâk ve Yezîd b. Rûmân'dan bize anlattığına göre Resulullah (sav.) sabah namazı için çıktı; tekbir getirdi ve namaza durdu. İnsanlar da ona uyarak tekbir getirdiler. Bu sırada Zeyneb kadınlar cenahından yüksek sesle: "Ey insanlar! Ebü'l-Âs b. Rebî'i himaye ediyorum," diye seslendi. Resulullah (sav.) namazı bitirince insanlara yöneldi ve "Ey insanlar! Duyduğumu duydunuz mu?" diye sordu. İnsanlar: "Evet," dediler. Resulullah (sav.): "Allah'a yemin ederim ki ben sizin duyduklarınız dışında olup bitenler hakkında bilgi sahibi değilim. O Müslümanlara karşı en güçsüzleriyle himaye talebinde bulunuyor," diye buyurdu. Ardından kızının yanına gitti ve şöyle dedi: "Kızcağızım! Ona ikramda bulun ancak aranızda bir şey olmasın. Zira ona helal değilsin."

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Ebü'l-Âs'ın mallarına el koyan seriyedekilere haber gönderdi ve şöyle dedi: "Bildiğiniz gibi bu adam bizdendir. Onun mallarına el koymuşsunuz. Dilerseniz mallarını ona iade edersiniz. Bu bizim tercihimizdir. Aksine vermeyi reddederseniz bu sizin hakkınızdır. Allah bu hakkı size verdi." Onlar: "Ey Allah'ın resulü! Biz bu malı ona iade edeceğiz," dediler.[157]

157 Bundan anlaşılıyor ki seriyeler, keşif ve istihbarat görevleri yanında karşılaştıkları düşmanların mallarına el koyma gibi yetkileri de vardı. Ancak bunun bir talimatla yapıldığı söylenemez. Bu tür eylemlere tevessül edilmesi durumunda da Resulullah'ın bir müeyyide uygulamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum iki tarafın ilan edilmiş bir savaş hâlinde olması ve o gün

Ravi dedi: Seriyedekiler adama mallarını geri verdiler. Hatta kimisi aldığı ipi, kimisi eski bir su kabını, kimi de yükün bağlandığı ipin ağaç askıyı bile getirdiler. Böylece bütün malını ona iade ettiler ve hiçbir alacağı kalmadı. Ardından Mek-
[472] ke'ye döndü ve Kureyşlilerin kâr ortaklığıyla verdiği mallarını geri verdi. Sonra şöyle dedi: "Ey Kureyş! Sizden bende alacağı olan kaldı mı?" Onlar: "Hayır, Allah iyiliğini versin. Seni vefalı ve alicenap bir adam olarak gördük," dediler. O da: "Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed onun kulu ve resulüdür. Vallahi Peygamber'in (sav.) yanında beni Müslüman olmaktan alıkoyan sizin benim sizin mallarınızı yemek istediğim gibi bir vehme kapılmanıza dair korkumdu. Allah mallarınızı size iade ettikten sonra ve zimmetimi ibra ettikten sonra şimdi Müslüman oluyorum," dedi. Akabinde de yola çıktı ve Resulullah'ın (sav.) yanına gitti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Dâvûd b. Husayn, İbn Abbâs'ın kölesi İkrime ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Zeyneb'i önceki nikâhla Ebü'l-Âs'a verdi ve altı sene geçmesine rağmen başka herhangi bir uygulamada bulunmadı.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr ve Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Umeyr b. Vehb el-Cumâhî, Bedir mağlubiyetinden kısa bir süre sonra Hicr'de Safvân b. Ümeyye ile oturuyordu. Umeyr âdeta Kureyş'in şeytanlarındandı. Mekke'de ikamet ettikleri zaman Resulullah'a (sav.) ve ashabına eziyet veren bir kişiydi. Onun oğlu Vehb b. Umeyr de Bedir esirlerindendi. Bedir'de öldürülenlerden ve onların başına gelen musibetten dem vururken Safvân: "Vallahi onlardan sonra hayatta hayır kal-

de bilinen teamül ve ilişkilerle yakından alakalıdır. Düşmanlar arasındaki ilişki ve teamül ancak iki tarafın mutabakatıyla değişebilir. Kaldı ki Müslümanlar yurtlarından çıkarılmış, evlerinden ve mallarından mahrum edilmişlerdir. Bu faktörün de bir etkisi olduğu unutulmamalıdır. Bunlar o günkü konjonktürün içinde cereyan eden hadiseler olup genel ve bağlayıcı bir hüküm değil konjonktürel idari bir tasarruf olduğu görülmektedir (çev.).

madı," dedi. Umeyr: "Vallahi doğru söyledin. Vallahi benim ödeyemediğim bir borcum ve arkamdan perişan olacak aile fertlerim olmasaydı Bineğime binecek ve gidip Muhammed'i öldürecektim. Zira oğlum da onların elinde esir olarak bulunmaktadır," dedi.

Safvân b. Ümeyye fırsatı kaçırmadı ve şöyle karşılık verdi: "Borcun bana ait, ben öderim. Aile fertlerine de hayatta oldukları sürece bakacağım. İmkânlarımı onlardan esirgemem." Bunun üzerine Umeyr: "Aramızda geçen konuşmayı kimseyle paylaşma," dedi. İbn Ümeyye: "Paylaşmayacağım," dedi.

Umeyr kılıcını biletip zehirledi ve ardından yola çıka- [473]
rak Medine'ye gitti. Ömer b. el-Hattâb bir grup Müslümanla mescitte oturmuş Bedir günü hakkında sohbet edip Allah'ın o günde onlara olan ihsanından söz ederken Ömer, Umeyr b. Vehb'in kılıcını kuşanmış olarak devesini mescidin önünde çöktürdüğünü gördü. "Bu Allah düşmanı Umeyr b. Vehb'dir ve ancak kötülük için gelmiştir. Zaten aramızdaki fitneyi de o körüklemiş ve Bedir gününde bizim sayımızı tahmin ederek müşriklere o vermişti," dedi. Ömer hemen Resulullah'ın (sav.) yanına girdi. Ona: "Ya Resulellah! Dışarıda Allah düşmanı Umeyr b. Vehb var. Kılıcını kuşanıp gelmiş," dedi. Resulullah (sav.): "Onu bana getir," dedi.

Ravi dedi: Ömer yanına gitti ve boynuna asılı kılıcının askısından tuttu. Sonra yanında bulunan Ensara: "Resulullah'ın yanına gidin ve onu yanında oturtun. Bu habis adama dikkat edin de Resulullah'a (sav.) bir zarar vermesin; zira güvenilir bir insan değildir," dedi. Ardından da Ömer onu Resulullah'ın huzuruna götürdü.

Resulullah (sav.) onu gördüğünde Ömer kılıcının askısından tutuyordu. "Ey Ömer! Onu rahat bırak," dedi. Sonra "Ey Umeyr! Yaklaş!" buyurdu. Umeyr yaklaştı ve "Mutlu sabahlar," dedi. İslam'dan önce selam ifadesi böyleydi. Resulullah (sav.) ona: "Allah senin selam ifadesinden daha güzel bir ifadeyle bizi onurlandırdı. Cennet ehlinin 'selam' ifadesiyle," buyurdu. Umeyr: "Vallahi ya Muhammed! Bu söze yabancıyım,"

dedi. Resulullah (sav.): "Ey Umeyr! Ne amaçla geldin?" dedi. Umeyr: "Elinizde esir olan kişi için geldim, ona bir iyilik yapın," dedi. Resulullah (sav.): "Boynundaki kılıcı ne diye taşıyorsun?" dedi. Umeyr: "Allah kötü etsin bu kılıçları ne işe yaradılar ki," dedi. Resulullah (sav.): "Bana doğruyu söyle, ne için geldin?" diye sordu. Umeyr: "Sadece esir için geldim," dedi. Resulullah (sav.): "Hayır, Safvân b. Ümeyye ile Hicr'de oturdunuz. Bedir'de Kureyş ölülerini andınız. Sonra, 'Borcum ve aile fertlerim olmasa gidip Muhammed'i öldürecektim,' dedin. Bunun üzerine Safvân, 'Borcunu ve ailene bakmayı tekeffül ediyorum,' deyince beni öldürmeye geldin. Ancak Allah seninle aramda bu işe engel olarak bulunuyor," dedi. Bunun üzerine Umeyr: "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yok-
[474] tur ve sen de O'nun resulüsün. Bize gökten getirdiğin haberi ve sana gelen vahyi yalanlıyorduk. Bu mevzu Safvân ile aramızda cereyan etti ve ikimizden başka hiç kimse konuya şahit olmadı. Vallahi biliyorum ki bu haberi Allah sana haber verdi. Beni İslam'a hidayet eden ve bu yola sevk eden Allah'a hamdolsun," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Kardeşinize dinini öğretin. Onu okutun, Kur'an'ı öğretin ve esirini ona iade edin," dedi.

Ravi dedi: Müslümanlar Umeyr'e bilgi verdiler ve gerekli olan şeyleri öğrettiler. Umeyr: "Ey Allah'ın resulü! Allah'ın nurunu söndürmek için gayret eder ve Allah'ın dinine girenlere çok eziyet ederdim. Arzu ediyorum ki bana izin versen Mekke'ye gideyim ve Mekke ahalisini Allah'a ve İslam'a davet edeyim. Belki Allah onlara hidayet eder. Aksi takdirde ashabına nasıl eziyet ediyor idiysem bu sefer de İslam'a girmeyenlere eziyet edeceğim," dedi.

Ravi dedi: Resulullah (sav.) ona izin verdi ve Mekke'ye döndü. Umeyr b. Vehb Medine'ye gidince Safvân Kureyş'e: "Müjde, yakında Bedir vakasını size unutturacak bir vaka meydana gelecek," diyordu. Safvân gelen yolculara da Umeyr'i soruyordu. Son olarak gelen bir yolcuya onu sorunca adam, Umeyr'in Müslüman olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Safvân yemin ederek bir daha onunla konuşmayacağını ve

ona bir faydasının dokunmayacağını söyledi. Umeyr Mekke'ye döndükten sonra burada kalarak İslam'a davet etti ve ona muhalif olanlara eziyet etti. Onun vasıtasıyla çok sayıda insan Müslüman oldu.

* * *

Bedir muharebesi bitince Allah onun hakkında Enfâl suresini indirdi.

Ahmed b. Mansûr bize Âsım b. Ali, İkrime b. Ammâr, Ebû Zümeyl, Abdullah b. Abbâs ve Ömer b. el-Hattâb'dan naklen şöyle rivayet etti:

Bedir günü iki taraf karşılaştı. Allah müşrikleri hezimete uğrattı. Onlardan yetmiş kişi öldürüldü ve yetmiş kişi esir alındı. O gün Resulullah (sav.) Ebû Bekir, Ömer ve Ali ile danıştı. Ebû Bekir: "Ya Resulellah! Onlar bizim amca oğullarımız, aşiretimiz ve kardeşlerimizdir. Ben derim ki onlardan fidye al, alacağımız bizim için bir kuvvet olsun. Umulur ki Allah onlara hidayeti [475] nasip eder de bize destek olurlar," dedi. Resulullah (sav.): "Ey Ömer! Sen ne düşünüyorsun?" diye sordu. Ömer: "Hayır, vallahi ben Ebû Bekir gibi düşünmüyorum. Ben diyorum ki bana izin ver de falancanın boynunu vurayım. Hamza'ya izin ver de kardeşinin boynunu vursun,[158] Ali'ye izin ver de kardeşi Akîl'in boynunu vursun. Böylece Allah bizim kalplerimizde kâfirlere karşı bir müsamaha olmadığına şahit olsun. Bunlar kâfirlerin cengâverleri, önderleri ve büyükleridir," dedi.

Ömer dedi: Resulullah (sav.) benim görüşümü değil, Ebû Bekir'in görüşü tercih etti ve onlardan fidye aldı. Ertesi gün sabah Peygamber'e (sav.) gittim. Ebû Bekir ile birlikte oturmuş, gözyaşlarını döküyorlardı. Ben: "Ya Resulellah! Arkadaşınla neden gözyaşı döküyorsunuz? Ağlamak için bir sebep varsa ben de ağlayayım. Yoksa ağlamanız için ben de ağlamaya çalışayım," dedim. Resulullah (sav.): "Fidye için arkadaşlarının bana yaptığı tavsiye için ağlıyorum. Azabınız bana şu ağaçtan daha yakın göründü," –Resulullah yakındaki bir ağacı işaret etti.– buyurdu. Yüce Allah: "*Yeryüzünde ağır basmadıkça hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz,*" ayetiyle

158 Ömer'in kastettiği kişi Hamza'nın kardeşi Abbâs'tır (çev.).

başlayan ve *"Allah tarafından önceden takdir edilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlaka bir azap dokunurdu,"*[159] ayetiyle biten ayetleri vahyetti. Ardından da ganimet helal kılındı.

Ertesi yıl Uhud Harbi olunca hasımları Bedir'in öcünü onlardan aldılar. Resulullah'ın (sav.) ashabından yetmiş kişi öldürüldü ve yetmiş kişi esir alındı. Resulullah'ın dişi kırıldı miğferi parçalandı ve yüzüne kan aktı. Ashabı kaçtılar ve dağa tırmandılar. Bunun üzerine şu ayet indi: *"İki mislini (düşmanın) başına getirdiğiniz bir musibet kendi başınıza geldiği için mi bu nasıl oluyor, dediniz. De ki: O kendi hatanızdandır. Şüphe yok ki Allah her şeye kadirdir."*[160] Şu ayet de vahyedildi: *"O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı hâlde siz durmadan uzaklaşıyor ve kimseye dönüp bakmıyordunuz,"* ayetiyle başlayan ve *"Size bir güven ve huzur olmak üzere uyuklama hâli indirdi."*[161]

[476] Selem b. Cünâde bana Ebû Muâviye, A'meş, Amr b. Mürre, Ebû Ubeyde ve Abdullah'tan naklen şöyle dediğini anlattı:

Bedir günü esirler getirilince Resulullah (sav.): "Bu esirler hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Ebû Bekir: "Onlar senin kavmin ve yakınlarındır. Onları bırak ve onlar hakkında teenniyle hareket et. Belki Allah onları bağışlar," dedi. Ömer: "Ya Resulellah! Seni yalanladılar ve yurdundan çıkardılar. Onların cezasını bir an önce ver ve boyunlarını vurdur," dedi. Abdullah b. Revâha: "Odunu bol bir vadiye at ve onları ateşe ver," dedi. Abbâs, Abdullah b. Revâha'ya: "Sılayırahmi kesilesi adam!" dedi. Resulullah sustu ve onlara bir şey demedi. Sonra Resulullah içeri girdi. Kimisi, Ebû Bekir'in sözünü kabul edecek, kimisi de Ömer'in sözünü uygun görecek. Kimisi de Abdullah b. Revâha'nın görüşünü tercih edecek, dedi. Resulullah (sav.) çıkageldi ve şöyle dedi: "Allah kimi kişilerin kalbini öyle yumuşatır ki onların kalpleri sütten daha yumuşak olur. Kimi kalpleri de öyle katılaştırır ki o kalpler taştan daha sert olur. Ey Ebû Bekir! Sen İbrahim (as.) misalisin. O şöyle diyor-

159 Enfâl, 8/67-68.
160 Âl-i İmrân, 3/165.
161 Âl-i İmrân, 3/153-154.

du: *'Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana isyan ederse, Rabbim Sen gafur ve rahîmsin.'*[162] Yine sen İsa'ya benziyorsun. O şöyle diyordu: *'Onları cezalandırırsan onlar Senin kullarındır. Onları bağışlarsan Sen azîz ve hakîmsin.'*[163] Ey Ömer! Sen de Nûh'a benzersin. O şöyle diyordu: *'Rabbim yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!'*[164] Musa'ya da benzersin. O şöyle demişti: *'Rabbimiz onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver ki elem verici azabı görmedikçe iman etmesinler.'*[165] Sonra Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Bugün sizler ihtiyaç içindesiniz.[166] Onlardan hiç kimse fidyesiz kurtulmasın ya da boyunları vurulsun." Abdullah b. Mes'ûd: "Süheyl b. Beydâ hariç. Zira onun Müslüman olduğunu söylediğini işittim," dedi. Resulullah (sav.) sustu. Abdullah dedi ki: "O gün (haddimi aş- [477]
tım diye) öyle korktum ki, Resulullah (sav.): 'Süheyl b. Beydâ hariç,' deyinceye kadar üzerime gökten taş yağacak diye endişe ettim." Ondan sonra vahiy: "*Yeryüzünde ağır basmadıkça hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz,*"[167] ayetiyle sonraki üç ayet (bu konuya ışık tuttu.)

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklettiğine göre "*Yeryüzünde ağır basmadıkça hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz,*" ayeti indiği zaman Resulullah (sav.) şöyle buyurdu:

Eğer bir azap inseydi yalnız Sa'd b. Muâz kurtulurdu. Zira o: "Ey Allah'ın peygamberi! Daha çok düşman öldürmek onları yaşatmaktan bana daha sevimli geliyor," demişti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bedir muharebesine iştirak eden ve Resulullah (sav.) tarafından kendisine ganimetten pay verilen Muhacirlerin sayısı İbn İshâk'a göre seksen üç kişiydi.

162 İbrâhîm, 14/36.
163 Mâide, 5/118.
164 Nûh, 71/26.
165 Yûnus, 10/88.
166 Görülüyor ki fidye almak da tamamen o gün Muhacirlerin içinde bulunduğu zor maddi imkânsızlıklarla alakalıdır. Zira yurtlarından atılmış ve mallarından mahrum bırakılmışlardı. Yoksa haksızca birilerinin malına musallat olmak ve bir emrivakiyle onları sömürmek değildir. Kaldı ki zengin olmayanlardan ne fidye alındı ne de öldürüldüler (çev.).
167 Enfâl, 8/67.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan anlattığına göre Evs'ten savaşa katılan ve pay alanların sayısı altmış bir kişiydi. Hazrec'den katılanların sayısı ise İbn İshâk'a göre yüz yetmiş kişiydi. Savaşta şehit olan Müslümanlar altı Muhacir ve sekiz Ensar olmak üzere toplam on dört kişidir.

Vâkıdî'nin anlattığına göre müşriklerin sayısı dokuz yüz elliydi. Yüzü süvariydi.

Vâkıdî'nin anlattığına göre aralarında Abdullah b. Ömer, Râfi' b. Hadîc, Berâ b. Âzib, Zeyd b. Sâbit, Üseyd b. Zuheyr ve Umeyr b. Ebî Vakkâs'ın da bulunduğu bir grubu küçük oldukları için küçümsediği için geri çevirdi. Ancak geri çevirmesine rağmen kabul ettiği Umeyr b. Ebî Vakkâs muharebede şehit oldu.

[478] Vâkıdî dedi: Resulullah (sav.) üç yüz beş kişiyle Medine'den çıktı. Muhacirler yetmiş dört kişiydiler. Gerisi ise Ensardandı. Sekiz kişiye de (katılmadıkları hâlde mazeretleri sebebiyle) pay verildi. Bunlardan üçü Muhacirlerden beşi de Ensardandır. Osman b. Affân, zevcesi ve Resulullah'ın kızının ölümüyle neticelenen hastalığı sebebiyle katılmazken Talha b. Ubeydullah ve Saîd b. Zeyd de kervanla ilgili malumat almak üzere gönderilmişlerdi. Ensardan olan beş kişi ise şunlardır: Resulullah (sav.) tarafından Medine'de vekil olarak bırakılan Ebû Lübâbe Beşîr b. Abdulmünzir, yukarı Medine'ye tayin edilen Âsım b. Adî b. el-Aclân, Benî Amr b. Avf hakkında duyduğu bir meseleyle ilgili olarak Revhâ'dayken onlara gönderdiği Hâris b. Hâtıb, Revhâ'da yola devam edemeyecek hâle gelen ve Benî Mâlik b. en-Neccâr'dan Hâris b. es-Sımme ve Benî Amr b. Avf'tan olan ve yola devam edemeyecek duruma düşen Havvât b. Cübeyr. Develeri yetmiş kadardı. İki at da Mikdâd b. Amr ile Mersed b. Ebî Mersed'e aitti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Muhammed b. Hilâl, babası Hilâl ve Ebû Hüreyre'den şöyle dediği rivayet edildi:

Resulullah (sav.) Bedir muharebesinde kılıcını çekmiş vaziyette: "*O güruh hezimete uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır,*"[168] ayetini okurken görüldü.

Ravi dedi: Resulullah (sav.) Bedir muharebesinde Zülfikâr adını taşıyan kılıcını ganimet olarak elde etti. Kılıç Münebbih [479] b. Haccâc'a aitti.

Ravi dedi: Yine Bedir'de Ebû Cehil'in devesini elde etti. Annesinin ilk yavrusuydu. Bu deveye gazalarında binerdi. Aynı zamanda tohumluk deveydi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bedir dönüşü Resulullah (sav.) Medine'de ikamet etti. Medine'ye hicret ettiğinde Yahudilerle kendisine karşı kimseye yardım etmemeleri ve Medine'de kendisine bir saldırı vaki olursa ona yardımcı olacaklarına dair bir sözleşme yapmıştı. Ancak Bedir'de Kureyş müşriklerini bertaraf etmesini çekemeyerek ona karşı haset ve azgınlıklarını açığa vurdular. "Muhammed iyi savaşçılara rast gelmedi. Eğer bizimle karşılaşsa bizim savaşma hünerimizin kimsede olamayacağını anlardı," dediler ve ahdi bozma niyetlerini açığa vurdular.

* * *

Benî Kaynukâ' Gazası

İbn Humeyd dedi: Seleme bize Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Benî Kaynukâ' meselesi şöyle oldu. Resulullah (sav.) onları Benî Kaynukâ' çarşısında topladı ve onlara: "Ey Yahudiler! Allah'tan sakının ve Kureyş'in başına gelen musibetten ders alın. Müslüman olun. Zira Kitabınızda da bulabileceğiniz gibi ve Allah'ın size olan ahdi gereğince benim gönderilmiş bir peygamber olduğumu bilirsiniz," dedi. Onlar: "Ey Muhammed! Sen bizi kavmin gibi mi sanıyorsun? Savaşmayı bilmeyen insanlara karşı galibiyetin ve onu fırsata çevirmen seni şaşırtmasın. Vallahi bizimle savaşsan bizim nasıl insanlar olduğumuzu bileceksin," dediler.

168 Kamer, 54/45.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Benî Kaynukâ' Resulullah (sav.) ile aralarındaki muahedeyi bozan ve Bedir ile Uhud savaşları arasında Müslümanlarla savaşan ilk Yahudilerdir.

[480] Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Muhammed b. Abdullah ve Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Benî Kaynukâ' gazası hicretin ikinci yılı şevval ayında gerçekleşti.

Zührî, Urve'den naklen şöyle dedi: Cebrail (as.) "*Bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu onlara bildir,*"[169] ayetini Resulullah'a (sav.) getirdi. Cebrail ayeti getirince Resulullah (sav.): "Benî Kaynukâ'dan endişe ediyorum," dedi ve bu ayetin hükmü gereğince onların üzerine gitti.

Vâkıdî dedi: Muhammed b. Sâlih bana Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) on beş gün boyunca onları muhasara etti. Bu süre içinde onlardan hiç kimse ortaya çıkmadı. Bu süre geçtikten sonra Resulullah'ın (sav.) hükmünü kabul ettiler. Elleri kolları bağlandı. Resulullah (sav.) onları öldürmeye karar verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Übey onlar için Resulullah (sav.) ile konuştu.

* * *

Tekrar İbn İshâk'ın Âsım b. Ömer b. Katâde'den naklettiği hadise dönelim. Âsım dedi ki: Resulullah (sav.) onları muhasara etti. Nihayetinde onun hükmünü kabul etmek üzere teslim oldular. Allah peygamberine onlara karşı fırsat verince Abdullah b. Übey b. Selûl, Resulullah'a giderek: "Ey Muhammed! Benim mevalime iyilik yap," dedi. Nitekim onlar Hazreclilerle müttefiktiler. Ancak Resulullah (sav.) ona cevap vermedi. Tekrar, "Ey Muhammed! Kölelerime iyilik yap," dedi. Ancak Resulullah (sav.) ona cevap vermekten kaçındı. Bunun üzerine Resulullah'ın (sav.) yakasından tuttu. Resulullah (sav.): "Beni

169 Enfâl, 8/58.

bırak," dedi ve öfkeden Resulullah'ın (sav.) yüzünün rengi değişti. Resulullah (sav.) tekrar: "Beni bırak," dedi. Abdullah b. Übey: "Vallahi mevalime iyilik yapıncaya kadar seni bırakmam. Dört yüz zırhsız ve üç yüz zırhlı kişi, beni siyahi ve kırmızımtırak tenliden korudular. Onları bir çırpıda biçeceksin. Vallahi ben emniyet içinde değilim ve zamanın gailelerinden korkuyorum," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Onları sana bağışlıyorum," dedi.[170]

Ebû Ca'fer dedi: Muhammed b. Ömer, Muhammed b. Sâlih ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den naklettiği rivayetinde şöyle dedi: [481]

Resulullah (sav.): "Onlara da ona da Allah lanet etsin. Onları serbest bırakın," dedi. Bunun üzerine onları bıraktılar. Sonra Resulullah (sav.) sürülmelerini emretti. Onların malları da Resulullah (sav.) ve Müslümanlara ganimet olarak kaldı. Onların arazileri yoktu. Onlar kuyumcuydular. Resulullah (sav.) silahlarına ve kuyumculukta kullandıkları alet ve edevatlarına el koydu. Onları kadın ve çocuklarıyla Medine'den sürme işi Ubâde b. es-Sâmit'e verilmişti. Ubâde onları Dibâb mevkiine kadar götürdü. Şöyle diyordu: "En uzak şeref, en uzak en uzak!" Bu seferde Resulullah (sav.) Medine'de Ebû Lübâbe b. Abdulmünzir'i vekil bıraktı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) ilk defa bu gazada ganimetten humusu aldı. Resulullah (sav.) safîyi, humusu ve payını aldı. Geri kalan ganimetin beşte dört payı da ashabına dağıttı. Bu, Resulullah'ın aldığı ilk humus idi. Bu seferde Resulullah'ın sancağı beyazdı ve Hamza b. Abdülmuttalib'deydi. O gün bundan başka sancak yoktu. Akabinde Resulullah (sav.) Medine'ye döndü ve kurbanlar hazırlandı. Rivayete göre Resulullah (sav.) ve ashabından mali durumu iyi olanlar zilhiccenin onunda kurban kestiler. Aynı günde namazgâha çıktı ve bayram namazını kıldırdı. Bu, Resulullah'ın Medine'de namazgâhta kıldırdığı ilk bayram namazıydı. Namazgâhta kendi eliyle iki koyun kurban kesti. Bir rivayete göre de bir koyun kesti.

170 Bkz. *Sîretu İbn Hişâm*, 2/120-121.

Vâkıdî dedi: Muhammed b. el-Fadl bana Râfi' b. Hadîc'in evlatlarından naklen Ebû Mübeşşir'den şöyle dediğini rivayet etti: Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğine şahit oldum:

[482] Benî Kaynukâ' gazasından dönünce zilhicce ayının onuncu günü sabahında kurbanlarımızı kestik. Müslümanların kutladığı ilk Kurban Bayramıydı. Benî Selime'de kurbanlarımızı kestik. Burada kesilen kurban sayısı on yediydi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk'a gelince Resulullah'ın (sav.) Benî Kaynukâ' gazası için bir tarih vermemiştir. Ancak şöyle demiştir: Bu sefer, Sevîk gazasıyla Resulullah'ın (sav.) Kureyş'e karşı düzenlediği ve Hicaz'da bir maden yeri olan Füru' tarafında Benî Süleym ve Bahrân arasındaki mevkie kadar gidişi arasındaki döneme rastlamaktadır.

Bazılarına göre ise Büyük Bedir Muharebesi ile Benî Kaynukâ' gazası arasında Resulullah (sav.) üç gaza ve seriye düzenlemiştir. Bunlara göre Resulullah (sav.) Benî Kaynukâ'ya karşı gazasını 9 Safer 3 tarihinde düzenlemiştir. Resulullah (sav.) Bedir'den Medine'ye çarşamba günü ramazan ayının bitimine sekiz gün kala döndü. Ramazanın kalan günlerini Medine'de geçirdikten sonra Benî Süleym ve Gatafân kabilelerinin toplandıklarını haber alması üzerine Karkaratu'l-Küdr gazasına çıktı. Resulullah bu gazaya, hicretin ikinci yılı şevval ayı başında cuma günü kuşluk vakti Medine'den çıktı.

İbn Humeyd ise bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Bedir'den Medine'ye dönünce –Bedir Harbini sonuçlandırması ramazandan sonra şevvalin başına rastlamaktadır.– Medine'de yalnızca yedi gün ikamet etti. Akabinde bizatihi Benî Süleym üzerine yürüdü. Onlara ait el-Küdr diye bilinen su mevkiine kadar gitti ve burada üç gün konakladıktan sonra herhangi bir düşmanla karşılaşmadı ve Medine'ye döndü. Burada şevval ayının geri kalan günleriyle zilkâde ayını geçirdi. Bu süre zarfında da Kureyşli esirleri fidye karşılığı serbest bıraktı.

Vâkıdî ise şöyle rivayet etmiştir: Resulullah'ın (sav.) Küdr gazası hicrî üçüncü yılı muharrem ayında gerçekleşti. Bu ga- [483]
zada Resulullah'ın (sav.) sancağını Ali b. Ebî Tâlib taşıyordu. Resulullah (sav.) bu sefere çıkarken Medine'de İbn Ümmü Mektûm el-Maîsî'yi vekil bıraktı.

Bazıları da şöyle demiştir: Resulullah (sav.) el-Küdr seferinden Medine'ye dönünce hayvanları ve çobanları da yanına alarak döndü ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmadı.[171] Bu ravilere göre Resulullah'ın (sav.) el-Küdr seferinden dönüşü şevval ayının onuna rastlamaktadır. Ardından Resulullah (sav.) Gâlib b. Abdullah el-Leysî'yi şevval ayının onunda pazar günü bir seriye başında Benî Süleym ve Gatafân üzerine gönderdi. Onlardan bazılarını öldürdüler ve hayvanlarına el koyarak şevval ayının bitimine on dört gün kala cumartesi günü ganimetle Medine'ye döndüler. Müslümanlardan üç kişi şehit oldu. Bu olaydan sonra Resulullah (sav.) zilhicce ayına kadar Medine'de kaldı. Daha sonra Resulullah (sav.) zilhicce ayının bitimine yedi gün kala Sevîk seferine çıktı.

* * *

Sevîk Seferi

Ebû Ca'fer dedi: İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) el-Küdr seferinden Medine'ye dönünce hicrî ikinci yılın şevval ayından kalan günleriyle zilkâde ayını Medine'de geçirdi. Sonra zilhicce ayında Ebû Süfyân b. Harb'e karşı Sevîk seferini düzenledi. O yıl hac işlerini müşrikler deruhte etti.[172]

171 Düşmanın mallarına el konulması yalnızca savaş hâliyle izah edilmesi yeterli bir izah değildir. Bu olaylara, geniş çerçeveden bakıldığı zaman, o günün insan ve toplum ilişkileri mantığında olaylar olarak görülmektedir. Resulullah'ın (sav.) nübüvvet misyonu bağlamında olan davranış ve tasarrufları gibi görmek, kişiyi onun yüce risaletini iyi değerlendirmemeye kadar götürebilir. Bu nedenle yüce risalete toz kondurmamak ve Resulullah'ın (sav.) peygamberlik misyonunu tenzih etmek açısından bu hadiselerin o günün savaş teamülleri mantığıyla yapılan ve tek taraflı olarak ilga edilmesi çok zor olan hadiseler olarak görülmesi İslam'ın evrensel ilahî mesajına daha uygun bir yaklaşımdır (çev.).

172 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/119.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr, Yezîd b. Rûmân, güvenilir bulduğum bir zat ve Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik'ten –Ensarın en âlimlerindendi– şöyle dediğini rivayet etti:

Ebû Süfyân b. Harb ve hezimete uğrayan Kureyşliler Mekke'ye dönünce Ebû Süfyân, Muhammed'e karşı bir savaşa girmeden cenabetten başına su dokunmamasını kendine adadı.
[484] Bu maksatla ve yeminini yerine getirmek üzere Kureyş'ten iki yüz süvariyle yola çıktı. Necdiye yolunu izledi ve Teyt adı verilen ve Medine'den bir posta menzili mesafede bulunan bir sel mecrasının başına kadar giderek burada konakladı. Gece olunca çıktı ve Benî Nadîr'e giderek Huyey b. Ahtab'ın kapısını çaldı. Ancak adam korktu ve kapıyı açmadı. Bunun üzerine Benî Nadîr'ın lideri ve hazinelerinin sorumlusu Sellâm b. Mişkem'e gitti. Evinde misafir olmak için izin istedi. Sellâm b. Mişkem onu misafir etti ve yedirip içirerek ona Müslümanlar hakkında malumat verdi. Ebû Süfyân gecenin geç bir vaktinde adamlarının yanına döndü. Bazı adamlarını Medine'ye gönderdi. Bunlar şehrin Ureyd diye biline bir tarafında hurma ağaçlarını ateşe verdiler ve arkadaşıyla ekin tarlasında buldukları Ensardan bir adamı ve arkadaşını öldürerek geri döndüler. İnsanlar endişe ederek onlara karşı harekete geçtiler. Resulullah (sav.) onları takip etmek üzere yola çıktı ve Karkaratu'l-Küdr'e kadar gitti. Ebû Süfyân ve adamları uzaklaştıkları için Resulullah (sav.) geri döndü. Müslümanlar Ebû Süfyân ve adamlarının ağırlıklarından kurtulmak için ekin tarlalarına bıraktıkları yol azıklarını buldular. Müslümanlar Resulullah'ın (sav.) maiyetinde dönünce: "Bizim için bir gaza yerine geçmesini arzu edebilir miyiz?" dediler. Resulullah (sav.) evet, diye cevap verdi.

* * *

Ebû Süfyân, Mekke'den yola çıktığı zaman Kureyş'i tahrik ve teşvik etmek için şu beyitleri dillendirmişti:

Yesrib'e ve onların topuna saldırın. Onların topladığı mallar size ganimettir.

Bedir günü onların ise ondan sonraki günler sizin için zafer günleridir.

Yemin ettim kadınlara yaklaşmayacağım ve gusül yapmayacağım.

Evet, Evs ve Hazrec kabilelerini helak etmediğiniz sürece bunları yapmayacağım.

Ka'b b. Mâlik ona şöyle cevap verdi:

Tesbih edenlerin anası Harre'de başarısız olan İbn Harb'in askerlerine hasret duymaktadır.

Adamları yere sererlerken, kuştan usanan dağın zirvesine tırmanır.

Bir toplulukla geldiler ki onların cürmü kıyaslansa bir çakalın ini [485] *kadar yer tutar.*

Zaferden, varlıktan ve el-Bathâ'nın erlerinden, hatta dikenli esl bitkisinden dahi yoksundur.

Vâkıdî'ye gelince, ona göre Sevîk gazası hicrî ikinci yılın zilkâde ayında gerçekleşti. Onun rivayetine göre Resulullah (sav.) bu sefere Ensar ve Muhacirlerden oluşan iki yüz sahabesiyle çıktı. Rivayetinde ayrıca Ebû Süfyân'ın hikâyesine ilişkin İbn İshâk'ın rivayetine benzer bir anlatımda bulundu. Şu kadar var ki şu ifadelere yer verdi: Sonra Ebû Süfyân, Ureyd mevkiinden geçerken Ma'bed b. Amr adında bir şahıs ile işçisine rast geldi ve ikisini öldürdükten başka aynı yörede bazı evleri ve samanı ateşe verdi. Yemininin gereğini yaptığına kanaat getirdi. İmdat çığlıkları Resulullah'a (sav.) ulaşınca insanları seferber etti ve Ebû Süfyân'ı takip ettiler. Ancak onu bulamadılar. Vâkıdî dedi: Ebû Süfyân ve adamları hızlı kaçabilmek için un tulumlarını içine atıp ağırlıklarından kurtuldular. Bunlar yol azıklarıydı. Bu sebeple bu sefere Sevîk gazası adı verildi.

Vâkıdî dedi: Bu seferde Resulullah (sav.) Medine'de Ebû Lübâbe b. Abdulmünzir'i vekil bıraktı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda –hicrî ikinci yıl– zilhicce ayında Osman b. Ma'zûn vefat etti. Resulullah (sav.) onu Bakî' mezarlığında defnetti ve alamet olarak baş tarafında bir taş bıraktı.

Bir rivayete göre Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib bu sene içinde doğdu.

Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî ise şöyle demiştir: İbn Ebî Sebre kendisine İshâk b. Abdullah ve Abdullah b. Ca'fer'den naklen şöyle dediğini anlattı:

[486] Ali b. Ebî Tâlib (as.) Fâtıma ile zilhicce ayında evlendi. Bu tarih, hicretin yirmi ikinci ayı başına tesadüf etmektedir.

Ebû Ca'fer dedi: Eğer bu rivayet doğru ise birinci görüş doğru değildir.

Rivayete göre Resulullah (sav.) bu yıl içinde diyetlerle ilgili yazısını kaleme aldı. Bu yazı onun kılıcına asılı duruyordu.

Hicretin Üçüncü Yılı

Zî Emer Gazası

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen Muhammed b. İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Sevîk gazasından dönünce zilhiccenin kalan günleriyle muharrem ayını veya tamamına yakın kısmını Medine'de geçirdi. Sonra Gatafân üzerine yürümek üzere Necid bölgesine bir sefer düzenledi. Safer ayı boyunca veya tamamına yakın bir süre boyunca Necid'de kaldı. Ardından Medine'ye döndü ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmadı. Burada rebîülevvel ayında veya tamamına yakın bir süre ikamet etti.

Sonra Kureyş ve Benî Süleym'e karşı bir sefer düzenledi. Bu seferde Bahrân'a (Füru' tarafında Hicaz'da bir maden mevkii) vardı. Burada rebîülâhir ve cemâziyelevvel aylarında ikamet ettikten sonra herhangi bir düşmanla karşılaşmadan Medine'ye geri döndü

* * *

Ka'b b. el-Eşref Olayı

Ebû Ca'fer dedi: Bu yıl içinde Ka'b b. Eşref üzerine bir seriye gönderdi. Vâkıdî'ye göre Resulullah (sav.) bu seriyeyi bu sene içinde ve rebîülevvel ayında gönderdi.

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini anlattı:

Ka'b b. Eşref'in meselesi şöyledir: Bedir'de müşrikler öldürülünce Zeyd b. Hârise, Medine'nin yukarı bölgesine, Ab-

dullah b. Revâha da Medine'nin aşağı bölgesine[173] Resulullah tarafından müjdeci olarak ve Allah'ın ona müyesser kıldığı zaferi ve müşriklerden öldürülenleri bildirmek üzere gönderilmişti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. el-Muğîs b. Ebî Bürde b. Esîr ez-Zaferî, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Katâde ve Sâlih b. Ebî Ümâme b. Sehl'in şöyle dediğini rivayet etti:

Bütün raviler bu konu hakkında bazı bilgiler aktarmışlar- [488]
dır. Ka'b b. Eşref, Tay kabilesinden olup Benî Nebhân ailesindendi. Annesi ise Benî Nadîr'dendi. Bedir hakkındaki haberi duyunca dedi ki: "Yazık size, bu iki habercinin –Zeyd b. Hârise ve Abdullah b. Revâha– bildirdiği ve Muhammed tarafından öldürüldüklerini söyledikleri kişilerin öldürüldüğüne nasıl inanırsınız? Bunlar Arapların eşrafı ve insanların liderleridir. Vallahi Muhammed bunları öldürdüyse bizim için yerin altı yerin üstünden hayırlıdır."

Bu Allah düşmanı haberin doğru olduğundan emin olunca yola çıktı ve Mekke'ye gitti. Muttalib b. Ebî Vedâe b. Dubeyre es-Sehmî'ye misafir oldu. Muttalib'in eşi Âtike bint Üseyd b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdi Şems idi. Kadın misafire iyi ev sahipliği yaptı ve ona ikramda bulundu. Adam Resulullah'a (sav.) karşı onları tahrik ve teşvik ediyor ve buna dair şiirler söylüyor ve Bedir'de öldürülen Kureyşliler için gözyaşı döküyordu. Sonra Medine'ye döndü ve Ümmü'l-Fadl bint el-Hâris hakkında şiirler söyledi. Dedi ki:

Yola mı çıkıyorsun? Hâlbuki dar bir sokakta konaklamadan ve Ümmü'l-Fadl'ı Haremde bırakarak mı gidiyorsun?

Sarışındır. Güzel koku sürmüştür. Sıkılırsa şişelerdeki kına ve saç ilacı karışımı saçından akar.

Yürüdüğü zaman topuklarıyla bilekleri arasında kalan vücudu sallanıp durur.

Bizimle bir irtibatı olduğu zaman Ümmü Hakîm'in benzeridir. Onun ipi güçlüdür kopmaz.

173 Medine'nin yukarı bölgesi, Medine ile Necid bölgesi arasında kalan bölgedir. Bu bölgenin ötesinde kalan ve Tihâme'ye kadar olan bölge ise Aşağı Medine bölgesi olarak bilinir.

Benî Âmir'dendir. Gönül onunla coşmuştur. Dileseydi Ka'b'ı hastalığında şifaya kavuştururdu.

Babası kadınların ilk evladı ve insanların efendisidir. Vefa ve misafirperverlik örneğidir.

Ondan başka gece doğan bir güneş görmedim. Bir gece vakti doğdu ve bizi aydınlattı.

Daha sonra bazı Müslüman kadınlar hakkında da şiirler söyledi. İbn Humeyd'in bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. el-Muğîs b. Ebî Bürde'den naklen anlattığına göre Resulullah (sav.): "Kim İbn Eşref'e haddini bildirecek?" diye
[489] sordu. Bunun üzerine Benî Abduleşhel'den Muhammed b. Mesleme: "Ben varım, onu ben öldüreceğim ya Resulellah!" dedi. Resulullah (sav.): "Yapabilirsen yap," buyurdu. Muhammed b. Mesleme eve gitti ve üç gün boyunca, hayatını idame ettirecek cüzi bir şeyler dışında yemedi ve içmedi. Konu Resulullah'a (sav.) haber verilince Resulullah (sav.) onu çağırdı. Ona: "Neden yemiyor ve içmiyorsun?" dedi. Muhammed b. Mesleme: "Ya Resulellah! Bir söz söyledim, ancak yapabilir miyim yapamaz mıyım, bilemiyorum," dedi. Resulullah (sav.): "Sana düşen gayret etmektir," buyurdu. Adam: "Ya Resulellah! Bir şey söylemeliyiz," dedi. Resulullah (sav.): "Dilediğinizi söyleyin, bu konuda serbestsiniz!" buyurdu.

Ravi dedi: İbn Eşref'in öldürülmesi için şu kişiler sözleştiler: Muhammed b. Mesleme, Benî Abduleşhel'den Ebû Nâile olarak bilinen ve İbn Eşref'in sütkardeşi Silkân b. Selâme b. Vakş, Benî Abduleşhel'den Abbâd b. Bişr b. Vakş, Benî Abduleşhel'den Hâris b. Evs b. Muâz ve Benî Hârise'den Ebû Abs b. Cebr. Bunlar İbn Eşref'e gitmeden önce Silkân'ı ona gönderdiler. Ona gitti ve bir müddet sohbet ederek şiir söylediler. Nitekim Ebû Nâile de şiir söylerdi. Sonra Silkân dedi ki: "Ey İbn Eşref, bir iş için sana geldim. Onu sana söyleyeceğim ancak aramızda kalsın," dedi. İbn Eşref: "Olur," dedi. Silkân: "Bu adamın gelişi bizim için bir musibet oldu. Araplar bize düşman oldu ve bize karşı tek yumruk oldular. Âdeta çıkmaz yola girdik. Aileler dağıldı. Bitkin düştük. Biz ve ailelerimiz âdeta tükenme noktasına geldik," dedi. İbn Eşref: "Ben Eşref'in oğ-

luyum. Ey İbn Selâme! Vallahi ben sana durumun bu raddeye geleceğini haber vermiştim," dedi. Silkân: "Bize yiyecek satacaksın, bunun karşılığında sana rehine bırakacak ve teminat vereceğiz, bize iyilik yap," dedi. İbn Eşref: "Bana evlatlarınızı rehin bırakacaksınız," dedi. Silkân: "Sen bizi rezil etmek mi istiyorsun? Benim arkadaşlarım var. Benimle aynı fikirdeler. Onları da sana getirip onlara da satmanı istiyorum, onlara da iyilik yap. Sana silahlarımızı rehin bırakacağız. Zira silah vefa [490] demektir," dedi. Sonra Silkân arkadaşlarına döndü ve onlara konuştuklarını haber vererek silahlarını alıp yanına gelmelerini söyledi. Grup Resulullah'ın (sav.) yanında toplandılar.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Sevr b. Zeyd ed-Dîlî, İbn Abbâs'ın kölesi İkrime ve İbn Abbâs'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) bu grupla Bakî' el-Garkad mevkiine kadar gidip onları uğurladı. Onlara: "Allah'ın adıyla gidin. Allah'ım! Onlara yardımcı ol," dedi. Resulullah akabinde evine döndü. Ay ışığı etrafı aydınlattığı bir geceydi. Grup ilerleyerek İbn Eşref'in kalesine kadar gittiler. Ebû Nâile onu çağırdı. Yeni bir düğün yapmıştı. Dış elbisesi içinde hemen ayağa kalktı. Karısı elbisesinin kenarından tuttu ve: "Sen savaşçı bir adamsın. Savaşçı adam bu saatte çıkmaz," dedi. İbn Eşref: "Gelen Ebû Nâile'dir. Beni uykuda bulsaydı uyandırmazdı," dedi. Kadın: "Vallahi onun sesinde bir şer sezdim," dedi. İbn Eşref: "Mert adam, bir kılıç darbesi için çağrılsa da icabet etmeli," dedi ve indi. Onlarla bir müddet sohbet ettikten sonra ona: "Ey İbn Eşref! Acûz mevkiine kadar yürüyelim de gece sohbetimize devam edelim mi?" dediler. İbn Eşref: "Dilerseniz olur," dedi. Bir müddet yürüdükten sonra Ebû Nâile elini İbn Eşref'in başına dokundu ve elini koklayarak, "Bunun gibi güzel koku görmüş değilim," dedi. Bir müddet yürüdüler sonra aynı hareketi tekrarladı. Adam mutmain olunca bir müddet yürüdükten sonra aynı hareketi tekrarladı ve saçını tutarak, "Allah düşmanına vurun," dedi. Kılıçları aynı anda adama yöneldi ancak kılıç darbeleri umulan sonucu vermedi. Muhammed b. Mesleme dedi: Kılıçlarımızın netice vermediğini görünce kınındaki hançer aklıma geldi. Onu aldım. Allah düşmanı öyle

bir çığlık atmıştı ki, etrafımızda ne kadar kale varsa üzerinde ateş yakıldı. Hançeri göğsüne sapladım ve üzerine yüklendim. Hançer kasığından çıktı ve Allah düşmanı yere yuvarlandı.[174] Hâris b. Evs b. Muâz kılıçlarımızın hatalı darbelerinden başından veya ayağından yaralanmıştı.

[491] Muhammed b. Mesleme dedi: Dönüş yolunda Benî Ümeyye b. Zeyd, Benî Kureyza ve Buas yollarını izledik. Ardından Harret Ureyd yokuşunu çıktık. Arkadaşımız Hâris b. Evs kanamadan dolayı bizi geç bırakmıştı. Onu bir müddet bekledik. Sonra izimizi takip ederek bize yetişti. Onu taşıyarak Resulullah'a (sav.) getirdik. Vardığımızda Resulullah (sav.) namaz kılıyordu. Selam verdik. Bunun üzerine yanımıza çıktı. Ona Allah düşmanını öldürdüğümüzü haber verdik. Arkadaşımızın yarasına tükürdü. Ardından evlerimize döndük. Sabahladığımızda Yahudilerin Allah düşmanına yaptığımızdan korkmaya başladıklarını (haber aldık). Artık Yahudiler başlarına benzer bir hadise gelmesinden endişe içindeydiler. Resulullah (sav.): "Elinize geçen (İbn Eşref gibi) Yahudileri öldürün," dedi. Bunun üzerine Muhayyisa b. Mes'ûd kendileriyle ticaret yapan ve ilişki içinde olan Yahudi tüccarı İbn Süneyne'yi öldürdü. Huveysa b. Mes'ûd, yaş olarak Muhayyisa'dan daha büyüktü. Muhayyisa onu öldürünce Huveysa (kardeşine): "Ey Allah düşmanı! Senin karnında onun malının eseri olan iç yağı olduğu hâlde nasıl öldürdün," diyerek Muhayyisa'ya vurmaya başladı. Muhayyisa: "Bana onu öldürmeyi emreden, seni öldürmemi emretseydi senin boynunu da vururdum," dedi. Bu olay Huveyyisa'nın Müslüman olmasının başlangıcı oldu. Hu-

174 Bu hadise normal bir kişiye yönelik bir şiddet eylemi olarak görülmemelidir. Cezanın şekli ve niteliği bir yana bu kişi Resulullah'ın (sav.) amcası Abbâs'ın eşi ve Abdullah b. Abbâs'ın annesi gibi Müslüman bir hanıma şiirlerinde sataşan terbiye ve ahlak sınırlarını çiğneyen hasta ruhlu bir kişidir. Bununla da yetinmemiş diğer Müslüman kadınlara da şiiriyle hakaret etmiş ve bunu alenen dillendirmiş ahlak ve vicdan yoksunu bir kişidir. Müslümanlarla savaş meydanlarında vuruşan hiçbir düşmana karşı böyle bir eylem yapılmadığını düşünürsek olayın bir düşmanlık saikiyle yapılmadığını anlamamak için bir sebep yoktur. Ancak savaş halinde olan iki taraf arasındaki husumetin de bu eylemin sebepleri arasında olduğu hususunu da unutmamak gerekir (çev.).

veyyisa bana: "Muhammed sana beni öldürmeni emrederse beni öldürür müsün?" dedi. Ben: "Evet, vallahi bana emrederse senin de boynunu vururum," dedim. Huveyyisa: "Vallahi bir din seni bu kadar etkilediyse bu acayip bir şeydir," dedi ve Müslüman oldu.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Bu rivayeti bana Benî Hârise'nin bir kölesi Hayyisa'nın kızı ve babası Hayyisa'dan naklen rivayet etmiştir.

Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî'nin rivayetine göre İbn Eşref'i öldürenler onun kellesini Resulullah (sav.) götürdüler.

* * *

Vâkıdî'nin anlattığına göre bu yılın rebîülevvel ayında Osman b. Affân Resulullah (sav.) kızı Ümmü Külsûm ile evlendi. [492] Osman onunla cemâziyelâhirde zifafa girdi. Bu yılın rebîülevvel ayında Enmâr seferine çıktı. Bu sefere Zû Emer de denilmiştir. Daha önce İbn İshâk'ın buna dair rivayetini zikretmiştik.

Vâkıdî dedi: Aynı yıl içinde Nemir'in kız kardeşinin oğlu Sâib b. Yezîd dünyaya gelmiştir.

* * *

Karde Gazası

Vâkıdî dedi: Aynı yılın cemâziyelâhir ayında Karde gazası yapıldı. Rivayete göre bu gazada komutan Zeyd b. Hârise idi. Zeyd b. Hârise'nin emîr olarak çıktığı ilk gazadır.

Ebû Ca'fer dedi: Bu gazayla ilgili olarak

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah tarafından gönderilen ve Zeyd b. Hârise'nin başında bulunduğu seriye, Ebû Süfyân'ın bulunduğu Kureyş kervanının yolunu Necid'de Karde denilen bir su mevkiinde kesti. Kureyş, Bedir Harbinden sonra kullandıkları normal Şam yolunu kullanmaktan kaçındılar. Bu sebeple Irak yolunu tercih ettiler. Bu kez de içlerinde Ebû Süfyân'ın da bulunduğu

Kureyşli tüccarlar yola çıktılar. Çok miktarda gümüşleri vardı. Ticaret eşyalarının büyük miktarı gümüştü. Onlara bu yolu göstermek üzere, ücret mukabilinde Bekir b. Vâil'den bir adamı rehber olarak tuttular. Resulullah (sav.) Zeyd b. Hârise'yi onların üzerine göndererek onları bu su mevkiinde yakaladı. Kervanı ve malları ele geçirdi. Kervandaki adamlar kaçtılar. Ele geçirdiklerini getirip Resulullah'a (sav.) teslim ettiler.[175]

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî ise şöyle demiştir: Bu gazanın sebe-
[493] bi şudur: Kureyş, Muhammed bizim ticari faaliyetimizi sakatladı. Zira ticaret yolumuz üzerindedir. Ebû Süfyân ve Safvân b. Ümeyye: "Mekke'de ikamet etmeye devam edersek sermayemizi yiyip tüketeceğiz," dediler. Bunun üzerine Ebû Zem'a: "Size bir adam göstereyim de size Necidiye yolunu göstersin. Adam gözlerini kapatarak o yolu izleyebilir," dedi. Safvân: "O, kimdir? Suya ihtiyacımız az olacak zira kış mevsimine giriyoruz," dedi. Ebû Zem'a: "Furât b. Hayyân," dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân ve Safvân b. Ümeyye onu çağırdılar ve ücretli olarak yanlarına aldılar. Furât kış mevsiminde onları yola çıkardı. Önce Zâti Irk yolunu izledi sonra Gamre yolunu takip etti. Ancak haber Resulullah'a (sav.) ulaştı ve kervanda çok miktarda mal ile Safvân b. Ümeyye'ye ait gümüş tabak çanak bulunduğu bildirildi. Zeyd b. Hârise, kervanın yolunu kesti ve onu ele geçirdi. Kervanın önde gelenleri kaçıp kurtuldular. Bu seferin ganimetinin beşte biri yirmi bin dirhemdi. Resulullah (sav.) humusu teslim aldı ve geri kalan beşte dört hisseyi de seriyedekilere dağıttı. Rehber Furât b. Hayyân esir olarak getirildi. Ona: "Müslüman olursan Resulullah (sav.) seni öldürmez," dediler. Resulullah onu yanına çağırınca Müslüman oldu. Bunun üzerine Resulullah onu serbest bıraktı.

* * *

175 Görülüyor ki kervan hadisesi münferit bir vaka değildir. Bu nedenle iki taraf arasında topyekûn bir savaş vardır ve işin içinde ticaret ve ekonomi de vardır. Yoksa bir talan meselesi olsaydı münferit ve sıra dışı vakalar söz konusu olurdu. Ancak burada olup bitenler düzenli ve âdeta rutin hâle gelen vakalarla karşı karşıyayız (çev.).

Yahudi Ebû Râfi'in Öldürülmesi

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre bu yıl içinde Yahudi Ebû Râfi' öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi onun Resulullah'ın (sav.) aleyhine Ka'b b. Eşref'e destek çıkmasıydı. Rivayete göre Resulullah (sav.) bu yılın cemâziyelâhir ayının ikinci yarısında üzerine Abdullah b. Atîk'i gönderdi.

Hârûn b. İshâk el-Hemdânî bize Mus'ab b. Mikdâm, İsrâîl, Ebû İshâk ve Berâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Hicaz bölgesinde ikamet eden Yahudi Ebû Râfi' üzerine Ensardan bir seriye gönderdi. Onların başına da Abdullah b. Ukbe'yi –veya Abdullah b. Atîk'i– gönderdi. Ebû Râfi', Resulullah'a (sav.) eziyet veriyor ve haksızlık yapıyordu. Hicaz bölgesinde kendisine ait bir kalede ikamet ediyordu. Ona yakın bir mesafeye ulaşınca güneş batmış ve insanlar hayvanlarıyla evlerine dönüyorlardı. Abdullah b. Ukbe –veya Abdullah b. Atîk– arkadaşlarına "Siz burada bekleyin ben [494] gideyim ve kapıcıdan rica edeyim belki içeri girerim," dedi. Abdullah gitti ve kapıya yaklaşınca defihacet yapacakmış gibi elbisesiyle örtündü. İnsanlar içeri girmişti. Bu nedenle kapıcı ona: "Ey Allah'ın kulu! Gireceksen gel gir zira kapıyı kapatacağım," diye seslendi. Bunun üzerine girdim ve bir eşek ağılında saklandım. Herkes girince kapıcı kapıyı kilitledi ve anahtarları bir askıya astı. Hemen kalktım ve anahtarları aldım ve kapıyı açtım. Ebû Râfi' gece sohbeti için geceleri otururdu. Yanındakiler dağılınca ben yukarı çıktım. Açtığım her kapıyı girdikten sonra içeriden kapatırdım. Eğer insanlar benden haberdar olurlarsa kapıyı kimse açamayacak ve ben adamın işini böylelikle bitirmeyi düşünüyordum. Nihayet ona vardım. Ancak karanlık bir mekânda aile fertleri arasındaydı. Tam nerede olduğunu bilemiyordum. Bu sebeple, "Ebû Râfi'!" diye seslendim. O: "Kim o?" deyince ben sese doğru bir hamle yaptım ve kılıcı salladım. Ancak isabet kaydettiremedim. Adam bir çığlık attı. Bunun üzerine oradan çıktım ve kısa bir müddet bekledikten sonra tekrar girdim ve: "Ebû Râfi'! Bu ses neyin nesi," dedim. Ebû Râfi': "Ananın evi yıkılsın! Evde biri var, biraz önce bana kılıçla vurdu," dedi. Bunun üzerine kılıçla vurdum. Ancak ağır

yaraladım ve işini bitiremedim. Bu sebeple kılıcın ucunu karnına soktum ve sırtından çıkardım. Artık onu öldürdüğümden emindim. Döndüm ve kapıları tek tek açarak çıktım. Nihayet bir basamaktan aşağıya ayağımı koyunca artık dışarıda olduğumu anladım. Ay ışığı olan bir geceydi. Düştüm ve bacağımı kırdım. Onu kefiyemle bağladım ve uzaklaşarak kale kapısının yanına vardım. Burada oturdum ve kendi kendime: "Vallahi bu gece adamı öldürüp öldürmediğimden emin olmadan, ayrılmayacağım," dedim. Horoz öttükten sonra çağırıcı kale duvarının üzerinden seslenmeye başladı. "Hicaz ahalisinin tüccarı Ebû Râfi' öldü," diye sesleniyordu. Bunun üzerine arkadaşlarıma gittim. "Artık ayrılıp kurtulalım. Allah, Ebû Râfi'i
[495] öldürmüştür," dedim. Resulullah'ın (sav.) yanına vardım. Ona olayı anlattım. Bana: "Ayağını aç," dedi. Ayağımı açtım. Eliyle meshetti ve hiçbir şey olmamış gibi ayağım iyileşti.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî ise şöyle demiştir: Resulullah (sav.) Ebû Râfi' Sellâm b. Ebi'l-Hukayk üzerine gönderdiği bu seriyeyi hicrî dördüncü yılın zilhicce ayında görevlendirmişti. Seriyede yer alanlar şunlardı: Ebû Katâde, Abdullah b. Atîk, Mes'ûd b. Sinân, Esved b. Huzâî ve Abdullah b. Üneys.

İbn İshâk ise bu seriyeyle ilgili şu rivayeti aktarmıştır:

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'tan şöyle nakletti:

Sellâm b. Ebi'l-Hukayk –Ebû Râfi'– Resulullah'a (sav.) karşı ahzâbı harekete geçiren adamlardandı. Uhud Harbinden önce Evs, Resulullah'a (sav.) husumeti ve insanları ona karşı kışkırtması sebebiyle Ka'b b. Eşref'i öldürmüşlerdi. Bu kez Hazrecliler Hayber'de bulunduğu sırada Ebû Râfi'i öldürmek için Resulullah'tan (sav.) izin istediler. Resulullah (sav.) onlara izin verdi.[176]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî ve Abdullah b. Ka'b b. Mâlik'ten şöyle dediğini anlattı:

Allah'ın peygamberine bir ihsanı da iki Ensar kabilesi olan Evs ve Hazrec iki koçyiğit gibi Resulullah'a (sav.) hizmette

176 Bkz. *Sîretu İbn Hişâm*, 2/209.

yarışıyorlardı. Evs, Resulullah (sav.) için hayırlı bir hizmette bulununca Hazrecliler de 'Vallahi Resulullah'a hizmette bizi geçmesinler dercesine benzer bir hizmeti icra ediyorlardı. Hazrec de bir hizmet gerçekleştirince Evs bir benzer hizmette bulunuyorlardı. Evsliler Resulullah'a düşmanlığı sebebiyle [496] Ka'b b. Eşref'i öldürünce Hazrecliler: Bu işte bizi geride bırakmasınlar diyerek Ka'b b. Eşref gibi kim Resulullah düşmanıdır diye düşündüler. Akıllarına İbn Ebi'l-Hukayk geldi. Hayber'de bulunuyordu. Onu öldürmek için Hazrecliler Resulullah'tan (sav.) izin istediler. Resulullah (sav.) onlara izin verdi. Bu eylem için Hazrec ve Benî Selime'den beş adam bu görevi üstlendi. Bunlar: Abdullah b. Atîk, Mes'ûd b. Sinân, Abdullah b. Üneys, Ebû Katâde el-Hâris b. Rib'î ve Eslem'den müttefikleri Huzâî b. Esved idi. Bunlar yola çıktılar. Resulullah başlarına Abdullah b. Atîk'i getirmişti. Onlara çocuk veya kadın öldürmelerini yasakladı.

Yola çıktılar ve Hayber'e vardılar. Gece vakti onun evine geldiler. Evde kilitlemedikleri bir yer bırakmadılar. Kaldığı yer, zeminden yüksekte bulunuyordu. Merdivenle oraya çıkılıyordu. Merdiveni tırmandılar ve kapıda durup izin istediler. Karısı kapıya çıktı ve onlara: "Kimsiniz?" dedi. Arap olduklarını ve erzak almak istediklerini söylediler. Kadın: "Adam içeride, girebilirsiniz," dedi. Girince odanın kapısını kilitledik. Kadın ve adamla baş başa kaldık. Ancak yine de aramızda itiş kakış olabileceğini düşündük. Karısı çığlık attı ve bize seslendi. Ona kılıçlarımızla yöneldik. Yatağında bulunuyordu. Gece karanlığında beyazlığını fark ediyorduk. Sanki oracıkta duran beyaz bir Kıptî hırkasıydı. Karısı bize karşı çığlıklar atarken kılıçlarımızla ona yöneliyorduk ancak Resulullah'ın (sav.) "Sakın kadın öldürmeyin," sözünü hatırlayınca bundan sakınıyorduk. Yoksa o gece vaktinde ilk öldüreceğimiz oydu. Adamı kılıç darbelerimizle öldürdük. Abdullah b. Üneys kılıcını karnına soktu ve ağırlığını vererek vücudundan geçirdi. Adam: "Ah belim, belim," diyordu.

Ravi dedi: Sonra evi terk ettik. Abdullah b. Atîk görme kusurlu olduğu için merdiven basamağından düştü ve ayağı

burkuldu. Onu taşıdık ve bir su arkına kadar geldik ve oraya girerek saklandık. Bu arada ateş yaktılar ve her yönden
[497] bizi aramaya koyuldular. İzimizi bulamayınca adamlarının evine gittiler ve etrafında toplandılar. Ancak son nefeslerini veriyordu. Kendi aramızda: "Adamın kesin olarak öldüğünden nasıl emin olabiliriz?" diye konuştuk. Arkadaşlarımızdan biri, "Ben gidip bakacağım," dedi. Adam gitti ve insanlara karıştı. Onu etrafında Yahudiler toplanmış olarak gördüm. Karısının elinde bir çıra vardı ve onun ışığıyla adamın yüzüne bakıyordu. Kadın orada bulunanlara olayı anlatıyor ve "Vallahi, İbn Atîk'in sesini tanıdım. Sonra yanıldığımı düşünerek İbn Atîk'in bu beldede ne işi var," dedim. Sonra tekrar yüzüne baktı ve: "Yehuda ilahına yemin olsun ruhunu teslim etmiştir," dedi. Arkadaşımız, bu kelimeyi duyunca öyle hoşuma gitti ki, anlatamam, diyordu. Sonra arkadaşımız geldi ve durumu haber verdi. Bunun üzerine arkadaşımızı taşıdık ve Resulullah'ın (sav.) yanına gittik. Ona Allah düşmanını öldürdüğümüzü haber verdik. Her birimiz kendisi onu öldürdüğünü iddia ediyordu. Resulullah (sav.) kılıçlarınızı getirin dedi. Kılıçlarımızı ona gösterdik. Onları inceledikten sonra Abdullah b. Üneys'in kılıcıyla öldürüldüğünü söyledi. Zira kılıçta yemek artığı maddeler bulmuştu. Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Eşref ve Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ın öldürülmelerini şu beyitlerde şöyle dile getirmiştir:

Ey İbn Hukayk ve ey İbn Eşref sizin karşılaştığınız o grup insan ne kahraman insanlardır.

Sizin üzerinize gece vakti parlayan kılıçlarıyla neşe içinde yürüyerek ormandaki kamış ve berda yaprakları içinde yatağındaki aslanlar gibi seyrediyorlardı.

Sizi yurdunuzda yakalayarak keskin ve öldürücü kılıçlarıyla size ölüm şerbetini içirdiler.

Peygamberlerinin dinine yardım etmekte gözleri vardır. Bu uğurda her büyük görevi gözlerine kestirirler.

Mûsâ b. Abdurrahman el-Mesrûkî ve Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî bana Ca'fer b. Avn İbrâhîm b. İsmâîl, İbrâhîm b. Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik, babası Abdurrahman b. Mâlik, Abdullah b. Üneys'in kızı olan annesinden şöyle rivayet
[498] etti: Annesi kendisine babası Abdullah b. Üneys'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah'ın (sav.) İbn Ebi'l-Hukayk'ı öldürmek üzere gönderdiği seriye şu zevattan oluşuyordu: Abdullah b. Atîk, Abdullah b. Üneys, Ebû Katâde, onların müttefiki olan bir adam ve Ensardan bir zat. Gece vakti Hayber'e girdiler. Abdullah b. Üneys dedi: "Kapılarını kilitleyip anahtarlarını aldık ve onları bir kuyuya attık. Sonra İbn Ebi'l-Hukayk'ın kaldığı odaya yöneldik. Ben ve Abdullah b. Atîk odanın yanına çıktık. Arkadaşlarımız bahçede oturdular. Abdullah b. Atîk girmek için izin istedi. İbn Ebî Hukayk'ın karısı: "Bu, Abdullah b. Atîk'in sesidir," dedi. İbn Ebi'l-Hukayk: "Annen seni kaybetsin Abdullah b. Atîk'in burada bu saatte ne işi var, o şimdi Yesrib'de. Benim için aç. Mert adam bu saatte kimseyi kapısından geri çevirmez," dedi. Bunun üzerine kadın kalktı ve kapıyı açtı. Ben ve Abdullah b. Atîk, İbn Ebi'l-Hukayk'a yöneldik. Abdullah b. Atîk bana: "Kadına dikkat et," dedi. Bunun üzerine kılıcımla ona yöneldim. Ancak Resulullah'ın (sav.) çocuk ve kadınların öldürülmesini yasaklamasını hatırlayınca vazgeçtim. Abdullah b. Atîk, İbn Ebi'l-Hukayk'a yöneldi. Karanlık odada beyazlığı dikkatimi çekti. Elimdeki kılıçla ona yöneldiğimi görünce yastığı aldı ve onu kendisi için kalkan yaptı. Ona vurmaya çalıştıysam da yapamadım. Kılıçla onu dürttüm. Bunun üzerine Abdullah b. Üneys çıkageldi. Bana: "Onu öldüreyim mi?" dedi. "Evet," dedim. Abdullah ona yöneldi ve süratle işini bitirdi. Abdullah dedi: "Hemen Abdullah b. Atîk'in yanına çıktım ve birlikte ayrıldık." Kadın: "Vah gece musibeti vah!" diye sesleniyordu. Abdullah b. Atîk de merdivenden düştü ve "Vah ayağım vah!" dedi. Abdullah b. Üneys onu taşıdı ve yere indirdi. Abdullah b. Üneys ona: "Yürü ayağında önemli bir şey yok," dedi. Bunun üzerine kalktı ve yürüdü, arkadaşlarımızın yanına vardık. Onlarla birlikte döndük. Ancak bu arada yayımı merdivende bıraktığımı hatırladım. Almak için döndüğümde Hayber halkı âdeta hercümerç içindeydiler. Herkes aynı şeyi [499]
tekrarlıyordu: "İbn Ebi'l-Hukayk'ı kim öldürdü?" Ben de kim yüzüme baksa ve kimin yüzüne baksam: "İbn Ebi'l-Hukayk'ı kim öldürdü?" diye soruyordum. Sonra merdiveni çıktım. İnsanlar sürekli merdivenden çıkıyor ve iniyorlardı. Yayım

yerinde duruyordu. Onu aldım ve dönüp arkadaşlarıma yetiştim. Gündüz saklanıyor ve gece yürüyorduk. Gündüz saklanırken bizden biri etrafı gözetmek için nöbetçi oluyordu. Garip bir durum sezdiğinde bize işaret gönderirdi. Bir müddet yürüdük. Düz ve çıplak araziye ayak bastığımızda –Mûsâ: Ben nöbetçiydim derken Abbâs da: Ben idim derdi.– onlara işaret ettim. Bunun üzerine süratle ayrıldılar. Ben de onları izledim. Medine yakınlarında onlara yetiştim. Bana: "Sana ne oluyor? Bir şeyler mi gördün," dediler. Ben: "Hayır, ancak anladım ki yorgunluk ve bitkinlik sizi iyice zayıf düşürdüğünü anladığım için korkunun etkisiyle canlanmanızı istedim," dedim.

Ebû Ca'fer dedi: Bu sene şaban ayında Resulullah (sav.) Hafsa bint Ömer ile evlendi. Daha önce Cahiliye döneminde Huneys b. Huzafe es-Sehmî ile evlenmiş ve kocası ölmüştü.

Aynı yıl içinde Uhud Savaşı oldu. Bu savaş şevval ayının yedisinde hicrî üçüncü yılda yapıldı.

* * *

Uhud Savaşı

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) ile Kureyş müşrikleri arasında yapılan Uhud Harbinin meydana gelmesinin başlıca sebebi Bedir muharebesidir. Nitekim bu muharebede Kureyş'in eşrafı ve liderleri hayatlarını kaybetmişlerdir. İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Müslim b.
[500] Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Yahyâ b. Habbân, Âsım b. Ömer b. Katâde, Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz ve diğer âlimlerimizden naklen anlatmıştır. Bu senedde adı geçen ravilerin hepsi Uhud Harbi hakkında bu rivayeti nakletmişlerdir. Hepsinin yaptığı nakiller Uhud Savaşı hakkında naklettiğim rivayetle bağdaşmaktadır. Bu zevat şöyle demişlerdir:

Kureyş, Bedir Harbinde hezimete uğrayıp müşriklerinden birçoğu bertaraf edilince geri kalan mağluplar Mekke'ye döndüler. Ebû Süfyân b. Harb de kervanıyla dönmüştü. Bunun üzerine Abdullah b. Ebî Rebîa, İkrime b. Ebî Cehil ve Safvân b.

Ümeyye ile babaları, kardeşleri ve oğulları Bedir'de öldürülen Kureyşli bazı adamlar Ebû Süfyân b. Harb'e giderek onunla ve kervanda malları bulunan Kureyşlilerle konuştular. Onlara: "Ey Kureyşliler! Muhammed sizden intikam aldı ve seçkin insanlarınızı öldürdü. Kervandaki mallarınızla ona karşı savaşımızda bize yardımcı olun. Umulur ki bizden öldürdüklerinin intikamını ondan alırız," dedi. Muhatapları bunu kabul ettiler. Bunun üzerine Kureyş ve onlara itaat eden Kinâne ve Tihâme kabilelerinden müttefikleri Resulullah (sav.) karşı savaşmakta ittifak ettiler. Bütün bu unsurlar Resulullah'a (sav.) karşı savaşta işbirliği yaptılar.

Ebû Azze Amr b. Abdullah el-Cumahî, Bedir esirleri arasında bulunuyordu. Yoksuldu ve kızları vardı. Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Malumun olduğu gibi ben yoksulum ve bakmakla yükümlü olduğum evlad u ıyalim var. Bana ihsanda bulun. Allah'ın selamı senin üzerine olsun," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ona ihsanda bulundu ve serbest kaldı. Safvân b. Ümeyye ona: "Ey Ebû Azze! Sen şair bir kişisin. Di- [501]
linle bize yardım etmek üzere bizimle bu savaşa katıl," dedi. Adam: "Muhammed bana ihsanda bulundu, ona karşı kimseye destek olmak istemiyorum," dedi. Safvân: "Hayır, bize yardım et, Allah vekilin olsun, dönersen senin bütün ihtiyaçlarını karşılayacağım. Öldürülürsen kızların benim kızlarımla olsun, sıkıntıda ve bollukta ortak olsunlar," dedi. Bunun üzerine Ebû Azze, Tihâme kabileleri arasında dolaşmaya ve Benî Kinâne'yi bu savaşa teşvik etmeye başladı. Musâfi' b. Abdi Menâf b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah da Benî Mâlik b. Kinâne'ye giderek onları savaşa teşvik etti ve onları Resulullah'a (sav.) karşı savaşta yer almaya davet etti. Cübeyr b. Mut'im de harbesini isabetle atan ve atışlarında nadiren isabet kaydetmeyen ve harbesini Habeşliler tarzında kullanan Vahşi adlı kölesini çağırdı ve ona dedi ki: "Bu savaşa sen de katıl. Benim amcam Tuayme b. Adî'ye karşılık Muhammed'in amcasını öldürürsen hür kalacaksın."

Kureyş bütün hiddeti ve şiddetiyle savaş için çıktı. Yanında müttefikleri ve Benî Kinâne ile Tihâme ahalisi vardı. Mo-

ral takviyesi ve savaştan kaçmamak amacıyla yanlarına kadınlarını da aldılar. Ebû Süfyân –savaşı sevk ve idare eden kişi olarak– Hind bint Utbe b. Rebîa ile İkrime b. Ebî Cehil b. Hişâm b. el-Mugîre ise Ümmü Hâkim bint el-Hâris b. Hişâm b. el-Mugîre ile, Hâris b. Hişâm b. el-Mugîre ise Fâtıma bint el-Velîd b. el-Mugîre'yle, Safvân b. Ümeyye b. Halef ise Berze –Ebû Ca'fer: Bir rivayete göre de Abdullah b. Safvân'ın annesi Berre– bint Mes'ûd b. Amr b. Umeyr es-Sekafiyye'yle, Amr b. el-Âs b. Vâil ise Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın annesi Büreyta b. Münebbih b. Haccâc ile, Talha b. Ebî Talha, Ebû Talha Abdullah b. Ebü'l-Uzzâ b. Osman b. Abdüddâr ise Sülâfe bint Sa'd b. Şehîd ile, Sülâfe, Talha'nın oğulları Musâfi', Cülâs ve Kilâb'ın anneleriydi. Talha ve üç oğlu Uhud'da öldürüldüler. Benî Mâlik b. Hisl ailesine mensup ve Mus'ab b. Umeyr'in annesi Hannâs bint Mâlik b. Mudarrib oğlu Ebû Azîz b. Umeyr ile savaşa
[502] çıktılar. Benî Hâris b. Abdi Menât b. Kinâne'ye mensup Amre bint Alkame de savaşa iştirak etmişti. Hind bint Utbe b. Rebîa, Vahşi'nin yanından her geçtiğinde ya da Vahşi yanından geçtiğinde ona: "Ah Ebû Desme! Günleri şifaya kavuştur ki gönlün de şifa bulsun," diyordu. Nitekim Vahşi'nin künyesi Ebû Desme'ydi. Kureyş ilerleyişini sürdürerek Essebha bölgesindeki Ayneyn mevkiinde konakladılar. Bu mevki bir vadinin Medine tarafına düşen kenarında bulunuyordu.

Resulullah (sav.) ve Müslümanlar Kureyş'in anılan yerde konuşlandığını haber alınca Resulullah şöyle buyurdu: "Rüyada sığırlar gördüm ve bunu hayra yordum. Kılıcımın ucunda da bir çatlak gördüm. Ayrıca elimi muhkem bir zırha soktuğumu gördüm. Bunun da Medine olduğunu düşündüm. Dilerseniz Medine'de kalın ve onları bulundukları yerde bırakın. Yerlerinden ayrılmazlarsa kendi aleyhlerinedir. Bize saldıracak olurlarsa da Medine'nin içinde onlarla savaşalım," buyurdu. Kureyş çarşamba günü mezkûr yerde konuşlanmışlardı. Aynı gün ile perşembe ve cuma günleri de yerlerinde ikamet etmeye devam ettiler. Resulullah cuma namazını kıldırdıktan sonra Uhud Dağının eteğine intikal etti. İki taraf şevval ayının ortasında cumartesi günü karşılaştılar. Abdullah b. Übey b. Selûl de Resulullah (sav.)

gibi düşünüyor ve Medine'den çıkmamasını savunuyordu. Nitekim Resulullah (sav.) Medine'den çıkmayı tasvip etmiyordu. Ancak Uhud'da şehadet şerbetini içecek olan bazı Müslümanlar ile Bedir Harbine iştirak edememiş kişiler: "Ya Resulellah! Bizi düşmanla savaşmaya götür. Onlar korktuğumuzu ve zafiyet gösterdiğimizi sanmasınlar," dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Übey b. Selûl: "Ya Resulellah! Medine'den çıkma! Vallahi Medine dışını çıkıp da düşmanımızla ne kadar savaştıysak yenilmişiz. Düşman Medine'ye saldırıp da içinde bizimle ne kadar savaştı ise o mağlup olmuştur. Onları bırak. Yerlerinde kalırlarsa onlar için kötüdür. Medine'ye girerlerse erkekler onlarla yüz yüze mücadele edecek kadın ve çocuklarda taşlarla yukarıdan onlara saldıracaklar. Geri dönerlerse de elleri boş olarak ve gel- [503]
dikleri gibi geri döneceklerdir," dedi. Ancak karşılaşma arzusu içinde olanlar Resulullah (sav.) nezdinde ısrarlarını sürdürdüler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) içeri girdi ve savaş teçhizatını aldı. Cuma günü namazı kıldırdıktan sonraydı. Ensardan ve Benî Neccâr'dan Mâlik b. Amr vefat etmişti. Resulullah cenaze namazını kıldırdıktan sonra savaşa gitmek üzere çıktı. Ancak insanlar: Hakkımız olmadığı hâlde ve istememesine rağmen Resulullah'ı (sav.) savaşa çıkardık, diyerek pişmanlıklarını ifade ettiler.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Süddî ise bundan farklı bir rivayette bulundu. Muhammed b. Hüseyin bana Ahmed b. el-Mufaddal ve Esbât'tan naklen Süddî'nin şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Kureyş ve müttefiklerinin Uhud Dağında konuşlandığını haber alınca ashabına: "Bana söyleyin ne yapayım?" diye danıştı. Onlar: "Ya Resulellah! Bizi bu köpeklere karşı savaşa çıkar," dediler. Ensar da: "Ya Resulellah! Kendi yurdumuzda bize saldıran hiçbir düşmana mağlup olmadık. Sen bizde olduğun hâlde bir mağlubiyet olur mu?" dediler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) –daha önce davet etmediği– Abdullah b. Übey b. Selûl'ü çağırttı ve ona danıştı. Abdullah da: "Ya Resulellah! Bizi bu köpeklere karşı çıkar," dedi. Oysa Resulullah (sav.) tercihi ise düşmanın Medine'ye girmesi ve

onunla sokak harbi yapılmasıydı. Bu sırada Nu'mân b. Mâlik el-Ensârî yanına geldi ve şöyle dedi: "Ya Resulellah! Beni cennetten mahrum etme. Seni hak ile gönderene yemin olsun ki cennette gireceğim," dedi. Resulullah (sav.): "Nasıl?" dedi. Adam: "Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve sen de onun resulüsün. Ve savaştan kaçmayacağım," dedi. Resulullah: "Doğru söyledin," dedi. Nitekim adam Uhud'da şehit oldu. Bunun üzerine Resulullah (sav.) zırhının getirilmesini istedi. Onu giydi. Müslümanlar Resulullah'ın (sav.) silahlarını kuşandığını görünce pişman oldular ve: "Kötü yaptık. Kendisine vahiy gelen Resulullah'ı nasıl yönlendiriyoruz," diye ondan özür dilediler. "Ey Allah'ın resulü! Dilediğini yap," dediler. Resulullah (sav.): "Savaş teçhizatını aldıktan sonra savaşma-
[504] dan bunları bırakmak hiçbir peygambere yaraşmaz," dedi ve bin muhariple Uhud'a doğru yola çıktı. Resulullah (sav.) sabır ve sebat göstermeleri hâlinde onlara zafer vadetti. Yola çıkınca Abdullah b. Übey b. Selûl üç yüz kişiyle geri döndü. Ebû Câbir es-Sülemî peşlerinden giderek onları davet etti. Ancak onu susturdular ve "Savaş olacağını beklemiyoruz. Sözümüzü dinlersen sen de bizimle geri dön," dediler. Bunun üzerine şu ayet indi: "*O zaman içinizden iki grup bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısıydı.*"[177] Bu iki grup Benî Seleme ve Benî Hârise idi. Abdullah b. Übey b. Selûl dönünce onlar da dönmek istediler. Ancak, Allah'ın inayeti onları korudu. Resulullah (sav.) cephede yedi yüz kişiyle kaldı.

* * *

Söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) (teçhizatını alıp) Müslümanların huzuruna çıkınca: "Ya Resulellah! Seni kerhen karar vermeye zorladık. Buna hakkımız yoktu. Dilersen Medine'de kal," dediler. Resulullah (sav.): "Savaş teçhizatını aldıktan sonra savaşmadan bunları bir tarafa bırakması hiçbir peygambere yaraşmaz," buyurdu. Resulullah (sav.) bin sahabi ile sefere çıktı. Uhud ve Medine arasındayken Abdullah b. Übey b. Selûl üçte bir

177 Âl-i İmrân, 3/122.

civarındaki adamlarıyla ondan ayrıldı. Resulullah (sav.) için, "Arkadaşlarının dediğini yaptı ve sözümü dinlemeyerek çıktı. Vallahi ne için kendimizi helake götürüyoruz? Bilemiyorum," dedi. Böylece adam kavminden ona uyan nifak ve şüphe ehliyle geri döndü. Bunun üzerine Benî Seleme'den Abdullah b. Amr b. Harâm peşlerinden gitti ve onlara: "Ey insanlar! Allah'tan sakının ve peygamberinizi ve kavminizi düşmanlarıyla baş başa bırakmaktan kaçının," dedi. Onlar: "Savaşacağınızı bilsek sizi yalnız bırakmazdık. Biz bir savaş olacağını beklemiyoruz," dediler. Onlara söz dinletemeyince ve geri dönmekte inat edince onlara: "Allah sizi uzak etsin. Allah Müslümanları size muhtaç etmeyecektir," dedi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî şöyle dedi: Abdullah b. Übey b. Selûl, Şeyhayn'da üç yüz kişiyle Müslümanlardan ayrıldı. Resulullah'ın (sav.) maiyetinde yedi yüz kişi kalmıştı. Müşrikler ise üç bindi. İki yüz süvarileri vardı. [505] On beş kadın da mahfelerde onlara refakat ediyorlardı.

Vâkıdî dedi: Müşriklerde zırhlı sayısı yedi yüzdü. Müslümanlar arasında zırhlı sayısı yüzdü. Müslümanların sadece iki atı vardı. Bir at Resulullah'a (sav.) aitti, diğer at Ebû Bürde b. Niyâr el-Hârisî'nindi. Resulullah (sav.) gecenin sonuna doğru ufuktaki kızıllık belirdiğinde Şeyhayn diye bilinen iki taş binanın yanından yola çıktı. Biri erkek diğeri de kadın iki Yahudi bu iki binanın üzerinde durup oradan konuştukları için Şeyhayn adını almışlardır. Medine'nin kenarında bulunan iki yapı idi. Resulullah akşamdan sonra muharipleri bu noktada denetledi. Kimi savaşçı adaylarını buradan geri çevirdi. Geri çevirdikleri arasında Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer, Üseyd b. Zuheyr, Berâ b. Âzib ve Arâbe b. Evs vardı. eş-Şemâh, Arâbe hakkında şu beyitleri dillendirdi:

Arâbe el-Evsî'yi hayırlara doğru koşarken gördüm. Hem de ekranlarından hiç kimse yoktu.

Şeref için bir sancak dalgalandırılacak olursa Arâbe sağ eliyle onu kapmaktan geri durmaz.

Vâkıdî dedi: Resulullah (sav.) Ebû Saîd el-Hudrî'yi de geri çevirdi. Semüre b. Cündeb ve Râfi' b. Hadîc'i ise kabul etti.[178] Resulullah (sav.) önce Râfi'i küçük diye geri çevirmiş, ancak ayakkabısının içini doldurup yükselterek üzerinde durmuş ve parmak uçlarına basarak uzun görünmeye çalışmıştır. Resulullah onu bu hâliyle görünce onu muharipler sınıfına kabul etmiştir.

el-Hâris bana İbn Sa'd ve Muhammed b. Ömer'den naklen şöyle anlattı: Semüre b. Cündeb'in annesi Ebû Saîd el-Hudrî'nin amcası Mürey b. Sinân b. Sa'lebe'nin zevcesiydi. Semüre, Mürey'in üvey evladıydı. Resulullah (sav.) Uhud'a yürüdüğü zaman muharip sahabilerini denetleyince Semüre'yi küçük bularak geri çevirirken Râfi' b. Hadîc'i kabul etti. Bunun üzerine Semüre üvey babası Mürey b. Sinân'a: "Babacığım! Re-
[506] sulullah (sav.) Râfi' b. Hadîc'i kabul ettiği hâlde beni reddetti. Oysaki ben güreşte Râfi'i yeniyorum," dedi. Mürey: "Ya Resulellah! Oğlumu geri çevirdin ve Râfi' b. Hadîc'i kabul ettin. Hâlbuki oğlum Râfi'i güreşte yeniyor," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ikisine, "Güreşin bakayım," dedi. İkili güreşince Semüre, Râfi'i yendi. Bunun üzerine Resulullah, Semüre'yi de kabul etti. Semüre böylece Uhud Savaşına katılmış oldu.

Resulullah'ın (sav.) yol rehberi Ebû Hasme el-Hârisî idi.

* * *

Şimdi söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. Resulullah (sav.) yoluna devam ederek Benî Hâris bölgesinden geçti. Bu sırada bir at kuyruğunu (sinekleri kovmak için) sallayınca bir kılıcın halkasına çarptı ve kılıcı kınından çıkardı. Bunun üzerine olayları hayra yormayı seven ancak kehanette bulunmayı sevmeyen Resulullah (sav.) kılıç sahibine: "Kılıcını kokla. Zira görüyorum ki bugün kılıçlar kınlarından çıkarılacaktır," dedi. Sonra Resulullah ashabına: "Kim bizi düşmanların yanına kadar ancak onların bulunduğu mevkiden geçmeyen bir yoldan

178 Resulullah kimi savaşçı adayını ısrar etmelerine rağmen geri çevirmesi yaşlarının küçük olmasındandır. Savaşçılara en çok ihtiyaç duyduğu bir zamanda bu titizliği göstermesi, özellikle çocuk hakları yönünden üzerinde dikkatli bir şekilde durmayı hak eden bir uygulamadır (çev.).

götürebilir?" dedi. Bunun üzerine Benî Hârise b. el-Hâris'ten Ebû Hasme: "Ben ya Resulellah!" dedi. Resulullah onu öne aldı. Ebû Hasme Resulullah'ı (sav.) ve (maiyetindekileri) Benî Hârise bölgesinden ve arazilerinden geçirdikten sonra münafıklardan ve âmâ olan Mirba' b. Kayzâ'nın arazisinden geçirdi. Adam Resulullah'ın (sav.) ve maiyetindeki Müslümanların sesini duyunca toprağı avuçlayıp onlara doğru savurmaya başladı. Şöyle diyordu: "Allah'ın resulü isen benim bahçemden geçmen sana helal değildir." Ravinin bana anlattığına göre bu adam bir avuç toprak aldı ve Resulullah'a (sav.): "Bilsem ki senden başkasının yüzüne değmeyecek bu toprağı senin yüzüne savururdum," dedi. İnsanlar ona yönelerek onu öldürmek istediler. Ancak Resulullah (sav.): "Yapmayın bu adamın gözleri gibi kalbi de kördür," dedi. Resulullah (sav.) tarafından öldürülmesi yasak- [507]
landıysa da Benî Abduleşhel'den Sa'd b. Zeyd yay ile kafasına vurdu ve kafasını yardı. Resulullah (sav.) yoluna devam etti ve Uhud Dağının eteğine kadar ilerleyerek vadi ile dağ arasındaki alanda yerleştiler ve dağı arkalarına alacak şekilde konuşlandılar. Resulullah (sav.): "Bizim emrimiz olmadan hiç kimse savaşmaya kalkmasın," dedi. Bu arada Kureyş deve ve atlarını Müslümanlara ait Samga ekinliklerinde otlatıyorlardı. Resulullah savaşmayı yasaklayınca Müslümanlardan bir adam: "Benî Kayle'nin ekinliklerinde otlatıldığı hâlde vuruşmuyoruz," diye tepki gösterdi. Resulullah (sav.) yedi yüz kişilik muhariple savaş vaziyetine girdi. Üç bin mevcuduyla Kureyş de muharebe vaziyetini aldı. Onların iki yüz atı vardı. Atları muharebe meydanının dışında tuttular. Süvarilerin sağ cenahına Hâlid b. Velîd'i, sol cenahına da İkrime b. Ebî Cehil'i görevlendirdiler. Resulullah (sav.) okçuların başına Benî Amr b. Avf'tan Abdullah b. Cübeyr'i görevlendirdi. Üzerinde beyaz bir kıyafet vardı. Okçular elli kişiydi. Resulullah (sav.) Abdullah'a: "Süvarileri oklarınızla bizden uzak tutacaksın. Arkadan bize saldırmasınlar. Biz yensek de yenilsek de siz yerinizde sebat edin ve sizin bulunduğunuz taraftan bize bir saldırı olmasın," buyurdu. Resulullah (sav.) sırtına iki zırh giyerek savaşa çıktı.

* * *

Hârûn b. İshâk bize Mus'ab b. Mikdâm, İsrâîl'den naklen; İbn Vekî' de bize babası Vekî', İsrâîl, Ebû İshâk ve Berâ'dan şöyle rivayet ettiler:

Uhud günü Resulullah (sav.) müşriklerle karşılaşınca Resulullah okçuları düşman savaşçılarına karşı yerleştirdi ve başlarına Abdullah b. Cübeyr'i getirdi. Onlara, "Galip gelsek de yerinizden ayrılmayın. Mağlup olsak da bize yardım etmek için yerinizi terk etmeyin," dedi. İki taraf savaşa tutuşunca müşrikler hezimete uğradı. Hatta kadınların eteklerini kal-
[508] dırdıklarını ve halhallarının göründüğünü gördüm. Bunun üzerine okçular: "Ganimet, ganimet!" diye bağırınca Abdullah onlara: "Resulullah'ın (sav.) talimatını unuttunuz mu?" dedi. Ancak onlar dinlemeyerek dağıldılar. Bunun üzerine müşrikler saldırıya geçti ve Müslümanlardan yetmiş kişi şehit oldu.

Muhammed b. Sa'd bana şöyle anlattı: Babam bana amcasından naklen şöyle dediğini rivayet etti: Babam bana dedemden şöyle nakletti: İbn Abbâs dedi ki:

Ebû Süfyân şevval ayının üçünde geldi ve Uhud'da konuşlandı. Resulullah (sav.) da çıktı ve insanların toplanması için çağrıda bulundu. Bunun üzerine insanlar toplandılar. Zübeyr'i süvarilerin başına getirdi. Mikdâd b. Esved el-Kindî de maiyetindeydi. Resulullah (sav.) sancağı Mus'ab b. Umeyr adında bir Kureyşliye verdi. Hamza b. Abdülmuttalib zırhsızların başında savaş meydanına çıktı ve ona yakın bir yere gönderildi. Hâlid b. Velîd yanında İkrime b. Ebî Cehil olduğu hâlde düşman süvarilerinin başında bulunuyordu. Resulullah (sav.) Zübeyr'i Hâlid'in karşısında görevlendirdi ve ona: "Hâlid'i karşıla ve sana emrim gelinceye kadar onun karşısında yerini al," dedi. Diğer bazı muharipleri de önemli bir yere yerleştirdi ve onlara, "İznim olmadan yerinizi terk etmeyin," dedi. Ebû Süfyân, Lât ve Uzzâ'yı taşıyarak meydana çıktı. Resulullah (sav.), saldırması için Zübeyr'e haber gönderdi. Zübeyr, Hâlid b. Velîd'e karşı saldırıya geçti. Hâlid maiyetindekilerle hezimete uğradı. "*Allah size olan vadini gerçekleştirdi,*" ifadesiyle başlayan ve "*Allah arzuladığınızı size gösterdikten sonra zaafa düştünüz, emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve asi oldunuz,*"[179] ifadesine kadar gelen ayet bu hususa işaret etmiştir. Allah müminlere zafer vadetmiş ve onların

179 Âl-i İmrân, 3/152.

yanında olduğunu bildirmişti. Resulullah (sav.) bir grup insanı arkadan gelecek saldırılara karşı görevlendirmişti. Onlara: "Bizden kaçanları geri çevirin ve arkadan bize gelen saldırıları [509] püskürtün," buyurmuştu. Resulullah (sav.) ve maiyetindekiler düşmanlarını yenilgiye uğratınca arka tarafta görevlendirdiği grup düşman kadınlarının dağa kaçıştıklarını ve ganimetleri görünce birbirlerine, "Resulullah'ın yanına koşun ve diğerlerinden önce ganimetten payınıza yetişin," dediler. Diğer bazıları da, "Resulullah'a (sav.) itaat edelim ve yerimizden ayrılmayalım," dediler. Ayette, "*Kiminiz dünyayı istiyor,*" ifadesi ganimet peşinde koşanları; "*Kiminiz de ahireti istemektedir,*" ifadesiyle de Resulullah'a (sav.) itaat edip yerimizde sebat edelim, diyenleri işaret etmektedir. Bu yüzden İbn Mes'ûd: "O güne kadar Resulullah'ın (sav.) ashabından dünyayı ve dünya menfaatini arzu eden kimse görmemiştim," demiştir.

Muhammed b. Hüseyin bana Ahmed b. Mufaddal, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Uhud'da müşriklerle karşı karşıya gelince okçulara emir vererek dağın dibinde müşriklerin süvarilerine karşı konuşlanmalarını emretti. Onlara: "Düşmanı yendiğimizi görseniz de yerinizden ayrılmayın, siz yerinizde sebat ederseniz galibiyetimiz devam eder," diye buyurdu ve Havvât b. Cübeyr'in kardeşi Abdullah b. Cübeyr'i başlarına getirdi.

Müşriklerin sancaktarı Talha b. Osman şöyle seslendi: "Ey Muhammed'in ashabı! Siz iddia ediyorsunuz ki, Allah kılıçlarınızla bizi cehenneme gönderecek sizi de kılıçlarımızla cennete gönderecek. İçinizde beni kılıcıyla cehenneme veya kılıcımla kendisini cennete göndermek isteyen var mı?" Bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib kalktı ve şöyle seslendi: "Allah'a yemin ederim ki seni kılıcımla cehenneme veya sen beni kılıcınla cennete gönderinceye kadar senden vazgeçmeyeceğim." Ali ona bir kılıç darbesi indirmekle ayağını kesti. Adam yere düştü ve avreti ortaya çıktı. Ali'ye: "Ey amca oğlu! Allah adına ve akrabalık bağı için benden vazgeç," dedi. Bunun üzerine Ali ondan vazgeçti. Resulullah (sav.) tekbir getirdi ve Ali'ye: "Ona saldırmaktan seni alıkoyan ne oldu?" diye sordu. Ali: "Amca

[510] oğlu avreti açığa çıkınca bana yalvardı da ona saldırmaktan hayâ ettim," dedi. Ardından Zübeyr b. el-Avvâm ve Mikdâd b. Esved müşriklere karşı saldırıya geçtiler. Onları yenilgiye uğrattılar. Resulullah (sav.) ve ashabı da bir hamle yaptılar. Ebû Süfyân'ı hezimete uğrattılar. Süvarilerin başında bulunan Hâlid b. Velîd bu manzarayı görünce saldırıya yeltendiyse de okçuların karşı koyması üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Okçular, Resulullah (sav.) ve ashabını müşriklerin ordusunun merkezine varmış ve mallarını ele geçirdiklerini görünce ganimet elde etmek amacıyla harekete geçtiler. Bazı okçular, Resulullah'ın emrine aykırı hareket etmeyelim dedilerse de çoğu düşman karargâhına doğru intikal ettiler. Hâlid okçuların az bir kısmının yerlerinde kaldıklarını görünce saldırmaları için süvarilere seslendi. Saldırıda bulunan Hâlid b. Velîd okçuları öldürdü ve Resulullah'ın (sav.) ashabı üzerine atıldı. Müşrikler süvarilerinin savaştıklarını görünce birbirlerine seslenerek Müslümanlara saldırdılar ve saflarını dağıtarak onları hezimete uğrattılar ve birçoğunu öldürdüler.

Bişr b. Âdem bana Amr b. Âsım el-Kilâbî, Ubeydullah b. Vâzi', Hişâm b. Urve, babası Urve ve Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Uhud Savaşında Resulullah (sav.) elindeki kılıcı göstererek: "Bu kılıcın hakkını kim verecek," dedi. Ayağa kalktım ve: "Ben, ya Resulellah!" dedim. Ancak Resulullah (sav.) benden yüz çevirdi. Sonra tekrar, "Bu kılıcın hakkını kim vermek ister," dedi. Bunun üzerine Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe: "Onun hakkını ben veririm. Ancak hakkı nedir?" dedi. Resulullah (sav.): "Onunla Müslüman öldürmeyeceksin. Savaşta onunla bir kâfirden kaçmayacaksın," dedi ve kılıcı ona teslim etti. Ebû Dücâne savaştığı zaman alamet olarak başına bir kefiye sarardı. Ben kendi kendime: Bugün bakayım da ne yapacak, dedim. Baktım ki önünde duran her şeyi parçalıyor ve yarıyor. En son önüne dağın eteğinde bir kadın grubuna rast geldi. Ellerinde tefleri vardı. İçlerinden biri şöyle diyordu:

Biz Târık'ın kızlarıyız. İleriye atılırsanız sizinle kucaklaşırız.

Yastıkları sereriz. Sırtınızı dönüp kaçarsanız ayrılırız,

Hem de sevimsiz bir ayrılık.

Ebû Dücâne kılıcı kaldırıp ona vurmak istedi ancak vaz- [511]
geçti. Sonra ona: "Bütün yaptıklarını gördüm. Ancak kılıcı o kadına sallamak istedin ve son anda vazgeçtin. Sebebi neydi?" dedim. Dedi ki: Resulullah (sav.) kılıcıyla bir kadını öldürmemekle kılıcın onurunu korumak istedim.

* * *

Şimdi söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. Resulullah (sav.): "Kim bu kılıcın hakkını verecek?" diye sordu. Bazı adamlar kalkıp ona talip oldular. Ancak Resulullah (sav.) kılıcı onlara vermekten kaçındı. Benî Sâide'den Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe ona talip olup da "Ya Resulellah! Onun hakkı nedir?" diye sorunca Resulullah (sav.): "Bükülünceye kadar onunla düşmana vuracaksın," buyurdu. Ebû Dücâne: "Ya Resulellah! Ben onun hakkını vereceğim," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) kılıcı ona verdi. Ebû Dücâne cesur ve kahraman bir kişiydi. Savaş olduğu zaman çalımlı yürürdü. Başına kırmızı bir kefiye bağlanınca insanlar savaşacağını biliyorlardı. Kılıcı Resulullah (sav.) elinden teslim alınca kefiyesiyle başını bağladı. Akabinde de iki saf arasında böbürlenerek yürümeye başladı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ömer b. el-Hattâb'ın kölesi Ca'fer b. Abdullah b. Eslem, Benî Seleme ve Ensardan bir adamdan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Ebû Dücâne'nin böbürlenerek yürüdüğünü görünce, "Allah bu yürüyüşü bu yerden başka hiçbir yerde sevmez," buyurdu. Ebû Süfyân bir elçi göndererek: "Ey Evs ve Hazrec! Bizi amca oğlumuzla baş başa bırakın, buradan ayrılıp gideceğiz, zira size karşı savaşmaya ihtiyacımız yoktur," dedi. Ancak onlar ona hoşlanmayacağı bir cevap verdiler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle rivayet etti:

Resulullah'tan uzaklaşarak Mekke'ye giden Benî Dubey'a'dan Ebû Âmir Abdi Amr b. Sayfî b. Mâlik b. Nu'mân b. Ümme maiyetinde aralarında Osman b. Huneyf'in bulunduğu Evs'ten elli genç olduğu hâlde –bazı ravilere göre sayıları on [512]
beşti– meydana çıktı. Bu şahıs Kureyş'e: "Muhammed ile karşılaşacak olsa tartışmasız onun işi bitirilir," diye vadediyordu.

İki taraf karşılaşınca ilk olarak Müslümanlara karşı meydana çıkan Mekke ahalisinin köleleri ve Ehâbîşliler[180] içinde bulunan Ebû Âmir oldu. "Ey Evs! Ben Ebû Âmir'im," diye seslenince onlar: "Ey fâsık! Allah gözünü aydın kılmasın!" diye karşılık verdiler. Nitekim Cahiliye döneminde ona, "rahip" derlerdi. Resulullah (sav.) ona fâsık adını takmıştı. Ensarın ters cevabı karşısında, "Benden sonra kavmim fena hâllere maruz kalmıştır," dedi ve Müslümanlarla şiddetli bir muharebeye tutuştu. Hatta karşılıklı olarak birbirlerini taşladılar. Ebû Süfyân sancak taşıyan Benî Abdüddâr'ı savaşa teşvik babında: "Ey Benî Abdüddâr! Bedir günü sancağımız sizdeydi. Ancak başımıza neler geldiğini gördünüz. İnsanlar daha çok sancaklarının bulunduğu yönden hedef olurlar. Sancak ele geçirilirse onların da işi biter. Ya sancağımızın hakkını vereceksiniz ya da onu bize bırakacaksınız sizin yerinize biz hakkını vereceğiz," dedi. Onlar onun hassasiyetine ilgi gösterdiler ve gayret göstereceklerini vadederek, "Sancağımızı sana teslim edeceği[181] Yarın karşılaştığımızda neler yapacağımızı göreceksin," dediler. Ebû Süfyân'ın da istediği buydu. İki taraf karşı karşıya gelip de aradaki mesafe iyice azalınca Hind bint Utbe maiyetindeki kadınlarla tef çalarak erkekleri savaşa teşvik etmeye başladılar. Hind şu beyitle teganni ediyordu:

İleriye doğru atılırsanız kucaklaşırız ve yastıkları dizeriz.

Arkanızı dönüp kaçarsanız ayrılırız, hem de sevimsiz bir ayrılık.

Şu beyitleri de tekrarlıyordu:

Ey Benî Abdüddâr! Ey insanları arkalayıp kollayanlar

Keskin kılıçlarla vurdukça vurun, ey kahramanlar!

[513] Taraflar vuruştular ve savaş iyice kızıştı. Ebû Dücâne düşmanların içine dalarak savaşıyordu. Hamza b. Abdülmuttalib ve Ali b. Ebî Tâlib, yiğit Müslüman muhariplerle iyi bir savaş çıkardılar. Allah onları muzaffer kıldı ve onlara olan vaadini gerçekleştirdi. Kılıçlarla hasımlarının kökünü kazıdılar ve onları hezimete uğrattılar. Nihai hezimet artık bir an meselesiydi

180 Mekke civarındaki Kureyş'in müttefikleri olan kabileler (ed.).
181 Cümlenin akışından; "teslim etmeyeceğiz" olması gerekir (ed.).

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr, babası Abbâd ve dedesi Abdullah b. ez-Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

Zübeyr dedi: Vallahi Hind bint Utbe ve hizmetçileriyle arkadaşlarının eteklerini kaldırarak kaçtıklarını gördüm. Esir düşmeleri bir an meselesiydi. Derken ve düşmanımızı yenmişken okçular ganimet toplamak için yerlerinden ayrılıp arkamızı düşmanın saldırısına maruz bıraktılar. Düşman arkadan saldırmıştı. Tam bu sırada "Muhammed öldürüldü!" diye bir çığlık atıldı. Bunun üzerine geri döndük. Düşman da bize yöneldi. Oysa sancaktarlarını öldürmüştük ve onlardan hiç kimse onu almaya yanaşmıyordu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve bazı ilim sahiplerinden şöyle anlattı:

Sancakları yerdeydi. Nihayet onu yerden Amre bint Alkame el-Hârisî'ye yerden aldı ve Kureyşlilere teslim etti. Onlar çevresinde toplandılar. Sancak en son Benî Ebû Talha'nın kölesi olan Habeşli Savâb'daydı. Savâb iki eli kesilinceye kadar savaştı. Sonra sancağın üzerine kapandı ve öldürülünceye kadar onu göğsü ve boynuyla korumaya çalıştı. Sancağı korumaya çalışırken "Allah'ım! Hakkını verdim mi?" diyordu. Hassân b. Sâbit rakipleriyle şiir atışmalarında Savâb'ın elinin kesilmesini şöyle dile getirmişti:

Sancağınızla öğündünüz. Ne kötü bir öğünmedir bu! Bir sancak ki Savâb adında bir köleye nasip oldu.

Sancakla öğünürsünüz de o sancağı bir köleye hem de toprağa ayak basan en düşük kişiye teslim ettiniz.

Siz zanda bulundunuz. Ahmak zaten zanla hareket eder. Zanla ha- [514]
reket etme doğru bir şey değildir.

Sandınız ki karşılaştığımız gün sizinle vuruşmamız Mekke'de kusurlu kızıl develeri satmak gibidir.

İki elinin bağlanması onları sevindirdi. Oysa ellere kına yakıldığı için eller bağlanmamıştır.

Ebû Küreyb bize Osman b. Saîd, Hibbân b. Ali, Muhammed b. Ubeydullah b. Ebî Râfi', babası Ubeydullah ve dedesi Ebû Râfi'den şöyle dediğini rivayet etti:

Ali b. Ebî Tâlib sancaktarları öldürünce toplanmış bir grup Kureyşli Resulullah'ın (sav.) dikkatini çekti. Resulullah (sav.) Ali'ye: "Onlara karşı bir hamle yap," dedi. Ali hemen onlara saldırdı ve onları dağıttı ve Amr b. Abdullah el-Cumahî'yi öldürdü. Sonra Kureyşli bir grup daha Resulullah'ın (sav.) dikkatini çekti. Yine Ali'ye: "Onlara saldır," dedi. Ali bu gruba karşı da saldırıya geçti ve bunları dağıtarak Benî Âmir b. Lüey'den Şeybe b. Mâlik'i öldürdü. Bunun üzerine Cebrail: "Ya Resulellah! İşte teselli bu," dedi. Resulullah (sav.): "O benden, ben de ondanım," dedi. Cebrail: "Ben de sizdenim," dedi. Ebû Râfi' dedi: Bu sırada bir ses duyuldu:

Zülfikâr gibi kılıç, Ali gibi delikanlı yoktur!

Ebû Ca'fer dedi: Müslümanlar arkalarından saldırıya uğrayınca yenildiler ve müşrikler onlara zayiat verdirdiler. Müslümanlar bu duruma maruz kalınca onların üçte biri öldürüldü, üçte biri yaralandı ve üçte biri hezimete uğradı. Bu grup da savaş yorgunuydu ve ne yapacağını bilmiyordu. Resulullah (sav.) azı dişleriyle kesici alt dişleri arasında kalan dişi kırıldı, dudağı
[515] yarıldı. İki yanağı ve alnından yaralandı. İbn Kamîe kılıcıyla sağ yanına musallat oldu. Utbe b. Ebî Vakkâs da isabet kaydetti.

İbn Beşşâr bize İbn Ebî Adî, Humeyd ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Uhud Harbinde Resulullah'ın dişi kırıldı ve yüzü ve alnında yaralar oluştu. Yüzünden kan aktı. Yüzündeki kanı siliyor ve şöyle diyordu: Kendilerini Allah'a davet eden peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl iflah olur? Bunun üzerine Allah şu ayeti vahyetti: "*Senin yapacağın bir şey yoktur. O dilerse onların günahlarını affeder ya da onlara azap eder. Gerçekten onlar zalimdirler.*"[182]

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) düşman tarafından kuşatıldığında, "Kim bizim için canını feda etmek ister?" buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz ve Mahmûd b. Amr b. Yezîd b. Seken'den şöyle dediğini anlattı:

182 Âl-i İmrân, 3/128.

Ziyâd b. Seken –bir rivayete göre de Umâre b. Ziyâd b. Seken– Ensardan beş adamla harekete geçerek tek tek Resulullah'a siper olarak savaştılar ve şehit oldular. Onlardan son olarak şehit olan Ziyâd –ya da Umâre b. Ziyâd b. Seken– idi. Yaralı hâlde dayanabildiği kadar savaştı ve Müslümanlardan bir grup meydana döndü ve düşmanları bertaraf ettiler. Resulullah (sav.): "Onu bana yaklaştırın," dedi. Onu yaklaştırınca Resulullah (sav.) ayağını onun başının altına koydu ve onun yanağı Resulullah'ın ayağı üzerindeyken ruhunu teslim etti. Ebû Dücâne de kendini Resulullah'a (sav.) kalkan yaptı. Resulullah [516] üzerine kapanmış olduğu hâlde oklar onun sırtına isabet ediyordu. Çok sayıda ok sırtına saplanmıştı. Sa'd b. Ebî Vakkâs da Resulullah'ın (sav.) önünden düşmana ok atıyordu. Sa'd dedi: Resulullah bana ok veriyor ve ben atıyordum. Bana ok verirken: 'Al, anam, babam sana kurban olsun,' diyordu. Hatta bana ucu olmayan okları da veriyor ve onu da at diyordu."

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) yayı ile o kadar ok attı ki ucu kırıldı. Bunun üzerine Katâde b. Nu'mân yayı yanına aldı. O gün Katâde b. Nu'mân'ın gözü isabet aldı ve yanağına düştü.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle anlattı: Resulullah (sav.) Katâde'nin çıkan gözünü tekrar yerine koydu. Gözü iyileşti ve en güzel ve en keskin gören gözü oldu.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Mus'ab b. Umeyr de Resulullah'ı (sav.) savunurken ve sancağı elinde olduğu hâlde öldürüldü. İbn Kamîe el-Leysî onu Resulullah sanmış ve öldürmüştü. Kureyş'e giderek "Muhammed'i öldürdüm," demişti. Mus'ab öldürülünce Resulullah (sav.) sancağı Ali b. Ebî Tâlib'e (ra.) verdi. Hamza b. Abdülmuttalib savaşıyordu ve Kureyş'in sancağını taşıyan Ertât b. Abdi Şürahbîl b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Abdüddâr b. Kusay'ı öldürdü. Ardından Sibâ' b. Abduluzzâ el-Gubşânî –Ebû Niyâr künyesiyle tanınırdı– yakınından geçerken Hamza ona: "Ey ka-

dın sünnetçisi olan ananın oğlu beri gel," dedi. Nitekim Sibâ'ın annesi ve Şerîk b. Amr b. Vehb es-Sekafî'nin cariyesi Ümmü En-
[517] mâr, Mekke'de sünnetçilik yapardı. Sibâ', Hamza ile karşılaşınca Hamza bir darbeyle onun işini bitirdi. Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi: "Vallahi baktım Hamza kılıcıyla âdeta insanları yıkıyor ve karşılaştığı herkesi ortadan kaldırıyordu. Kükreyen bir deve gibiydi. Sibâ' b. Abduluzzâ benden önce ona yönelince Hamza ona: 'Ey kadın sünnetçisi ananın oğlu beri gel,' deyip ona bir darbe indirdi. Sanki kafasını ıskalamıştı. Harbemi çevirdim tam hedefe kilitlenince ona fırlattım ve boynuna isabet ettim. Harbe ayakları arasından çıkmıştı. Bana yönelmişti ki gücünü yitirdi ve düştü. Biraz bekledim ölünce gittim ve harbemi aldım ve karargâha doğru gittim. Bundan başka yapacağım bir şey yoktu. Âsım b. Sâbit b. Ebi'l-Aklah, Benî Amr b. Avf'tan Müsâfi' b. Talha ve kardeşi Kilâb b. Talha'yı okla öldürdü. Müsâfi', annesi Sülâfe'ye giderek başını kucağına koydu. Annesi: 'Oğlum sana kim isabet etti?' diye sordu. Müsâfi': "Bana oku fırlattığı zaman 'Al sana, ben İbn Aklah'ım,' dediğini işittim," dedi. Kadın Allah adına yemin ederek Âsım'ın kellesini ele geçirecek olsa onunla şarap içmeyi kendine adadı. Oysa Âsım hiçbir müşrike dokunmamaya ve hiçbir müşrikin kendisine dokunmasına izin vermeyeceğine dair Allah'a söz vermişti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Adî b. en-Neccâr'dan Kâsım b. Abdurrahman b. Râfi'den şöyle dediğini anlattı:

Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. en-Nadr, Ömer b. el-Hattâb ve Talha b. Ubeydullah'ın yanına vardı. Muhacir ve Ensardan bazı kişiler de orada bulunuyorlardı. Artık çaresiz oturuyorlardı. Enes onlara: "Ne oturuyorsunuz?" dedi. Onlar: "Resulullah (sav.) öldürüldü," dediler. O: "Ondan sonra hayatı ne yapacaksınız? Kalkın ve şerefle Resulullah'ın uğruna öldüğü yolda ölün," dedi. Sonra düşmana saldırdı ve öldürülünceye kadar savaştı. Enes b. Mâlik'e onun adı verildi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Humeyd et-Tavîl ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini anlattı:

[518] Enes b. en-Nadr'da yetmiş kılıç darbesi saydık. Ancak, kız kardeşi onu parmaklarının zarafetinden tanıdı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle anlattı:

Hezimetten ve insanların "Resulullah (sav.) öldürüldü," şayiasından sonra Resulullah'ı ilk teşhis eden ve sağ olduğunu anlayan kişi –İbn Şihâb ez-Zührî'nin de bana anlattığına göre– Benî Seleme'den Ka'b b. Mâlik'ti. Ka'b: Resulullah'ı miğferin altından parlayan gözlerinden tanıdım ve en yüksek sesimle "Ey Müslümanlar, müjdeler olsun! İşte Resulullah (sav.), burada," dedim. Resulullah (sav.) bana dinle, diye işaret etti. Müslümanlar da Resulullah'ı (sav.) tanıyınca onu yukarıya doğru aldılar. Yanında Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Bekir b. Kuhâfe, Ömer b. el-Hattâb, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. el-Avvâm ve Hâris b. es-Sımme ile bir grup Müslüman vardı. Resulullah (sav.) dağın yukarısına çıkarılınca Übey b. Halef ona yönelerek, "Muhammed nerede, sen benden kurtulamazsın," dedi. Müslümanlar: "Ya Resulellah! Bizden biri ona yönelsin mi?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Bırakın gelsin," dedi. Adam yaklaşınca Resulullah (sav.) Hâris b. es-Sımme'den harbeyi aldı. Bana anlatıldığına göre bazı raviler der ki: Resulullah (sav.) harbeyi öyle fırlattı ki etkisiyle deve silkininceye üzerindeki şara sineklerinin dağıldığı gibi etrafından savrulduk. Resulullah (sav.) onu karşıladı ve boynuna isabet kaydetti. Bu darbenin etkisiyle atın sırtından yuvarlandı.

İbn Humeyd'in bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Sâlih b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf'tan anlattığına göre Übey b. Halef, Mekke'de Resulullah (sav.) ile karşılaşınca ona, "Ey Muhammed! Bir devem var. Her gün ona bir fark[183] mısır veriyorum. Ona binip seni öldüreceğim!" diyordu. Resulullah (sav.): [519] "İnşallah ben seni öldüreceğim," diyordu. Übey, Resulullah (sav.) tarafından boynundan yaralanmış olarak Kureyşlilerin yanına dönünce yara büyük olmadığı hâlde kan isabet yerinde toplanmıştı. Übey: "Vallahi Muhammed beni öldürdü," dedi. Onlar: "Ödün koptu. Vallahi bir şeyin yok," dediler. Übey: "O Mekke'de bana seni öldüreceğim, demişti. Vallahi bana tükürse bile beni öldürür," dedi. Gerçekten de müşrikler Mekke'ye dönerken Serif mevkiinde Übey öldü.

183 Fark, bir ölçektir. Üç sâ' kadardır. Bir sâ' ise iki kilo otuz beş gramdır (çev.).

Ravi dedi: Resulullah (sav.) dağın yukarısındaki yol ağzına vardığında Ali b. Ebî Tâlib, Mihras suyuna gitti ve deri kalkanını suyla doldurup içmesi için Resulullah'a (sav.) götürdü. Ancak peygamber suda kötü bir koku olduğunu fark etti ve ondan içmedi. Ancak yüzünü yıkadı ve başına döküldü. Resulullah (sav.): "Peygamberinin yüzünü kanatana Allah'ın gazabı büyüktür," diyordu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Sâlih b. Keysân ve Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan kendisine nakleden bir raviden şöyle dediğini anlattı:

Vallahi Utbe b. Ebî Vakkâs kadar kimseyi öldürmek istemedim. Hâlbuki ben kötü ahlaklı ve kavmine buğz eden biri olarak tanınmadım. Resulullah'ın, "Peygamberinin yüzünü kanatana Allah'ın gazabı büyüktür," sözü beni teskin etti.

Muhammed b. Hüseyin bize Ahmed b. Mufaddal, Esbât ve Süddî'den şöyle dediğini anlattı:

Benî Hâris b. Abdi Menât b. Kinâne'den İbn Kamîe el-Hârisî geldi ve Resulullah'a (sav.) bir taş atarak burnunu ve dişini kırdı ve yüzünü yaraladı. Bu onu yormuş ve bitkin düşürmüştü. Sahabileri etrafından dağılmış ve bir kısmı Medine'ye dönmüştü. Bazıları da dağın tepesine çıkarak bir kayanın üzerinde durdular. Resulullah (sav.) ashabına: "Ey Allah'ın kulları! Bana gelin,"
[520] diye seslenip duruyordu. Bunun üzerine otuz kadar kişi etrafında toplandılar ve önünde bir set gibi durdular. Ancak Talha ve Sehl b. Huneyf dışında önünde sebat eden olmadı. Talha onu korudu. Ancak eline bir ok isabet etti ve eli âdeta kurudu. Derken Übey b. Halef el-Cumahî, Resulullah'ı (sav.) öldüreceğine dair yemin ederek saldırdı. Resulullah (sav.): "Onu ben öldüreceğim," dedi. Saldırınca Resulullah (sav.) ona bir ok attı ve zırhın yaka tarafından ona isabet etti. Hafif yaralanmıştı. Ancak yere düştü ve öküz gibi böğürüyordu. Onu taşıyarak götürdüler. Ona, "Ağır bir yaran yok, ne diye korkuyorsun?" dediler. Übey: "Bana sen öldüreceğim demedi mi? O darbesi bütün Rebîa ve Mudar'ı öldürmeye yeterdi," dedi. Gerçekten de bir küsur gün kaldıktan sonra aldığı yaradan öldü.

İnsanlar arasında Resulullah'ın (sav.) öldürüldüğü haberi yayıldı. Bunun üzerine dağın tepesindeki kaya üzerinde

duranlardan bazıları, "Keşke bir ulağımız olsa da Abdullah b. Übey'e gitse belki bize Ebû Süfyân'dan eman alsa. Ey insanlar, Muhammed öldürüldü. Düşmanlarınız size ulaşıp da öldürmeden kavminizin yanına dönseniz," dediler. Enes b. en-Nadr: "Ey insanlar! Muhammed öldürüldüyse Muhammed'in Rabbi bakidir, Muhammed neyin uğrunda savaştıysa siz de o uğurda savaşın. Allah'ım! Bunların söylediklerinden Sana sığınıyor ve söylediklerinden teberri ediyorum," dedi ve kılıcıyla saldırarak öldürülünceye kadar savaştı. Resulullah (sav.) yerinden ayrılarak insanları etrafında toplanmaya çağırıyordu. Kayanın üzerindekilerin yanına varınca onlardan biri yayına ok yerleştirerek ona atmak istedi. Ancak o, "Ben Allah'ın resulüyüm," dedi. Resulullah'ı karşılarında görünce buna sevindiler. O da ashabından kendisini koruyacak kimselerin bulunmasına sevindi. Aralarında Resulullah (sav.) olduğu hâlde bir araya gelince hüzün ve sıkıntıları gitti. Kendi aralarında başlangıçtaki muzafferiyeti ve bu zaferi nasıl kaçırdıklarını ve öldürülen arkadaşlarını anmaya başladılar. Allah, "Muhammed öldürüldü. Kavminizin yanına dönün!" diyenlere şöyle buyurdu: *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçti. Ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz. Kim geriye dönerse Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır."*[184]

Bu sırada Ebû Süfyân onlara doğru yöneldi. Onu görünce [521]
konuştukları konuları unuttular ve ona pür dikkat kesildiler. Resulullah (sav.): "Bize üstün gelemeyecekler. Allah'ım! Bu küçük grubu helak edersen Sana (hakkıyla) ibadet eden kalmayacaktır," buyurdu ve ashabına emir vererek onları taşladılar ve onları aşağıya püskürttüler. Bunun üzerine Ebû Süfyân: "Hübel yücedir. Hanzale'ye karşılık Hanzale. Bugün Bedir gününe karşılıktır," dedi. Müşrikler Uhud'da Hanzale b. er-Râhib'i öldürdüler. Müslümanlar da Ebû Süfyân'ın oğlu Hanzale'yi Bedir'de öldürmüşlerdi. Ebû Süfyân: "İzzet bizimdir. Size izzet yoktur," dedi. Resulullah (sav.) Ömer'e, ona söy-

184 Âl-i İmrân, 3/144.

le: 'Allah mevlamızdır. Sizin mevlanız yoktur," diye buyurdu. Ebû Süfyân: "Muhammed içinizde midir? Bilesiniz ki bu sizin için bir azaptır. Onu ne emrettim ne de yasakladım. Beni ne sevindirdi ne de üzdü," dedi. Allah, Ebû Süfyân'ın onlarla olan diyaloğuna şöyle işaret etti: "*Allah size keder üstüne keder verdi ki bundan dolayı gerek elinizden gidene, gerekse başınıza gelenlere üzülmeyesiniz.*"[185] Birinci hüzün kaçırdıkları zafer ve ganimettir. İkinci gam ve hüzün ise düşmanın onlara musallat olmasıdır. "*Elinizden kaçırdıklarınızdan dolayı üzülmeyesiniz.*" Bununla kastedilen ganimettir. "Başınıza gelen"den maksat ise can kayıplarıdır. Ebû Süfyân onları diyaloğuyla oyaladı.[186]

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk'a gelince: İbn Humeyd'in bize Seleme'den naklen İbn İshâk'tan anlattığına göre şöyle demiştir:

Resulullah (sav.) dağın yukarısında bir grup ashabıyla dururken Kureyş'ten bir grup dağa tırmanmaya başladı. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Allah'ım! Bize üstün gelmeleri bize yaraşmaz," dedi. Ömer b. el-Hattâb bir grup Muhacirlerle onlara direndiler ve dağın aşağı tarafına püskürttüler. Resulullah
[522] (sav.), bir kayanın üstüne çıkmak istedi. Ancak iki zırh giydiğinden tırmanamadı. Bunun üzerine Talha b. Ubeydullah eğildi ve Resulullah (sav.) sırtına basarak kayanın üstüne çıktı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed'den şöyle dediğini rivayet etti: Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr, babası Abbâd, Abdullah b. ez-Zübeyr ve Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etti:

O gün Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğine şahit oldum: Talha, Resulullah'a karşı vecibesini yerine getirdi.

Ebû Ca'fer dedi: İnsanlar kaçıp Resulullah'ı (sav.) bırakmışlardı. Hatta bazıları Avas Dağının ötesine el-Münekka'ya kadar gitmişlerdi. Osman b. Affân ve Ensardan Ukbe b. Osman ve Sa'd b. Osman, Cel'ab (Avas Dağı ile Medine arasında bir dağ) dağına kadar kaçmışlardı. Orada üç gün kaldıktan sonra Resulullah'ın yanına döndüler. Rivayete göre Resulullah (sav.) onlara çok kaçtınız, buyurmuştur.[187]

185 Âl-i İmrân, 3/153.
186 Bkz. *Taberî Tefsîri*: 7/307-308.
187 *en-Nihâye*, 3/82.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Hanzale b. Ebî Âmir el-Gasîl, Ebû Süfyân b. Harb ile karşı karşıya geldiler. Ebû Süfyân'a üstünlük sağlayınca Şeddâd b. Esved –İbn Şeûb diye biliniyordu.– onu gördü ve onu öldürdü. Resulullah (sav.): "Sizin adamınızı –Hanzale– melekler yıkıyor, yakınlarına sorun sebebi nedir?" dedi. Eşine soruldu. Eşi: "Boy abdesti alması gerekirken savaş çağrısını işitince beklemeden çıktı," dedi. Resulullah (sav.): "Melekler onun için onu yıkamışlardır," buyurdu. Şeddâd onu öldürünce şu beyti dile getirdi:

Adamımı[188] *ve kendimi öyle bir vuruşla koruyacağım ki güneş ışını gibi hızlı bir vuruş.*

Ebû Süfyân da o günkü sebat ve sabrını İbn Şeûb, Şeddâd b. [523] Esved'in ona yardımını şöyle dile getirmiştir:

Dileseydim hızlı ve siyah atım beni kurtarabilirdi. Böylece İbn Şeûb'un iyiliğinin minnetini de taşımamış olurdum.

Benim atım onlara o kadar yakındı ki sabah erkenden güneşin batışına kadar hep öyle idik.

Onlarla savaşıyordum ve bu ne güzel bir galibiyettir, diye sesleniyordum ve onları üzerimden kuvvetli bir edayla savıyordum.

Ağlat da kınayanın kınamasına aldırma. Ağlamaktan ve dövünmekten de usanma.

Baban ve kardeşleri peş peşe gittiler. Onların ağlamaktan paylarının olması bir haktır.

Gönlünü de teselli et. Zira Neccâr'dan birçok asil kişiyi öldürmüş bulunuyorum.

Hâşim soyundan da necip ve asil kişilerle Mus'ab'ı öldürdüm. Mus'ab ki savaşta korkusuzdu.

Bununla içimi şifaya kavuşturmasaydım. Bu hasret kalbimi daima kanatacak ve acıtacaktı.

Dönünce destekçileri olan gruplar onlardan birçoğunun işini bitirdiler. Onlara gıpta edenleri de hüzün çekenleri de vardır.

Onları kanı kanlarına denk olmayan var hiçbir önemli işte benzerleri olmayan öldürdü.

188 Bununla Hamza'yı kastetmiştir.

Hassân b. Sâbit ona şöyle cevap verdi:

Hâşim ailesinden asil kişilerden bahsettin. İftiralarında hiç doğruyu bulabilmiş değilsin.

Doğru bir şey mi ki Hamza'ya necip dediğin hâlde ona atıyorsun.

Onlar Amr'ı, Utbe'yi, oğlu Şeybe'yi, Haccâc'ı ve İbn Habîb'i öldürmediler mi?

[524] *el-Âs'ı Ali'yi cenk meydanına bir sabah vakti çağırınca Ali kesici bir vuruşla onu kana boyamadı mı?*

Şeddâd b. Esved de Ebû Süfyân b. Harb'e olan yardımını şöyle dile getirmiştir:

Ey Harb'in oğlu! Benim savunmam ve meydanda oluşum olmasaydı o inişli çıkışlı günde seslenenlere icabet edemeyecektin.

O inişli çıkışlı yerde atımı sağa sola sürmeseydim sırtlanların ve köpeklerin uluma sesi başının ucunda duyulacaktı.

Hâris b. Hişâm da Ebû Süfyân'ın "Atım köpeğin kovulma mesafesi kadar onlara yakındı," sözü hakkında Bedir günündeki kaçışını ima ederek şöyle dedi:

Sen onların başına gelenleri görseydin yürekli bir şekilde ve korkusuzca dönecektin.

Bedir meydanında yas tutan kadınlar senin için ağlayacaklardı. Ancak sen dostların başına gelene aldırmadın.

Bedir gününde onları cezalandırdın. Hem de akıcı, genç ve süratli bir at üzerinde kaçarak.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Sâlih b. Keysân'dan anlattığına göre Hind bint Utbe maiyetindeki kadınlarla ölüler arasında gezerek Resulullah'ın (sav.) ashabından olan ölülerin vücutlarını tahrip ederek kulaklarını ve burunlarını kesiyorlardı. Hatta Hind bu organlardan halhal ve gerdanlar yaptı. Kendi halhal, gerdan ve küpelerini ise Cübeyr b. Mut'im'in kölesi Vahşi'ye armağan
[525] etti. Hamza'nın karnını deşerek ciğerini alıp çiğnedi. Ancak yutamayınca ağzından attı. Ardından Resulullah'ın ashabından öldürülenlere ve kendi zaferlerine sevinerek de bir kaya üzerine çıkarak en yüksek sesiyle şiirler söyledi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Ömer b. el-Hattâb, Hassân'a: "Ey uzun ananın oğlu! Hind'in söylediklerini duysaydın ve neşe içinde bir kaya üzerinde hakkımızda söylediklerini ve Hamza'ya yaptıklarını anlatışını görseydin," dedi. Hassân ona: "Yüksek bir yerdeydim, derken bir harbenin aşağıya düşmekte olduğunu gördüm. Kendi kendime vallahi bu bir Arap silahı gibi değildir, dedim. Sanki Hamza'ya yönelmişti. Ancak yine de kesin bilmiyorum. Hind'in söylediklerinden bazılarını söyle ben sizin adınıza ona gerekli cevabı vereceğim," dedi. Bunun üzerine Ömer, Hind'in söylediklerinin bazılarını söyleyince Hassân, Hind'i şöyle hicvetti:

Leka (Hind) neşelendi. Neşelendiğinde küfrün yanında kötü ruhlu olur. Bu onun âdetidir.

Allah ona da kocasına da lanet etsin. Hindlilerin Hindi ve büyük bızırlı kadın.

Uhud'a âdeta dans eden ve henüz doğurmamış bir deveyle gittin.

Ancak hareketi kısıtlıdır. Ne bir kınama ne de bir azar olmaksızın.

Senin asan arkandır. Onunla korunursun. Ey Hind bineğin sırtını taşla döv, belki hızlanır.

Önü ve arkası hızlı seyirden yaralanmıştır.

Onun arkadaşı onu su ve sedir bitkisiyle tedavi edip durdu. [526]

Bedir günü erken davranarak ve coşku içinde babanı ve oğlunu sefere gönderdin.

Ve arkası vurulmuş amcan kanlar içinde kardeşin ile kuyunun içinde toprağa gömülmüştür.

Ey Hind bir de yaptığın fuhşu unuttun. İnsanların ayıplaması ve kötü sözleri de cabası.

Küçülmüş olarak ve bize karşı bir şey elde etmeden ve zafere kavuşmadan döndün.

Derler ki küçük bir yavru doğurmuş ve bir zina çocuğudur.

Ebû Ca'fer dedi: Hârûn b. İshâk bize Mus'ab b. Mikdâm, İsrâîl'den naklettiğine göre Ebu Süfyân b. Harb Müslümanlara bakmaya başladı.

İbn Vekî' de bize babası Vekî', İsrâîl, Ebû İshâk ve Berâ'dan naklen şöyle anlattılar:

Daha sonra Ebû Süfyân bize baktı ve "İçinizde Muhammed var mı?" diye sordu. Resulullah (sav.): "Ona cevap vermeyin," dedi. Bu soruyu iki kere sordu. Sonra "İçinizde İbn Ebî Kuhâfe var mı?" diye üç kere sordu. Resulullah (sav.): "Ona cevap vermeyin," dedi. Sonra üç kere, "İçinizde Ömer var mı?" dedi. Resulullah (sav.): "Cevap vermeyin," dedi. Bunun üzerine adam maiyetindekilere döndü ve "Bunlar öldürülmüş. Sağ olsalardı cevap vereceklerdi," dedi. Ömer dayanamadı ve "Yalan söyledin ey Allah düşmanı. Allah, seni rezil edecek kişileri korumuştur," dedi. Ebû Süfyân: "Hübel yücedir! Hübel yücedir!" dedi. Resulullah: "Ona cevap verin," dedi. Onlar: "Ne diyelim?" dediler. Resulullah (sav.): "Allah daha büyük ve daha yücedir, deyin," dedi. Ebû Süfyân: "Bizim Uzzâ'mız var. Sizin Uzzâ'nız yok," dedi. Resulullah (sav.): "Ona cevap verin," dedi. Onlar: "Ne diyelim?" dediler. Resulullah (sav.): "Allah mevlamızdır. Sizin mevlanız
[527] yoktur, deyin," buyurdu. Ebû Süfyân: "Bugün Bedir gününün rövanşıdır. Savaş bir mücadeledir. Ölüler arasında müsle yapılmış (organları kesilmiş) cesetler göreceksiniz. Bunları ben emretmedim. Ancak buna da üzülmedim," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme'nin İbn İshâk'tan naklettiği rivayette şöyle anlattı:

Ömer, Ebû Süfyân'a cevap verince Ebû Süfyân ona: "Bana gel," dedi. Resulullah (sav.) Ömer'e: "Git bak ne istiyor," dedi. Ömer ona gidince, Ebû Süfyân ona: "Ey Ömer! Allah hakkı için söyle, Muhammed'i öldürdük mü?" diye sordu. Ömer: "Vallahi hayır! O şu anda senin sözlerini duyuyor," dedi. Ebû Süfyân: "Sen benim için İbn Kamîe'den daha doğru sözlüsün ve daha makbulsün. Nitekim İbn Kamîe onlara, "Muhammed'i öldürdüm," demişti. Akabinde Ebû Süfyân şöyle seslendi: "Sizden öldürülenlerden bazılarının cesetlerinde organları kesilmiş olanlar vardır. Vallahi buna ne razı oldum ne de kızdım. Ne emrettim ne de nehyettim."

Benî Hâris b. Abdi Menât'tan ve Kureyş'in müttefiklerinin başı Huleys b. Zebbân geçerken Ebû Süfyân'ın kılıcının kabzasıyla yerde yatan Hamza'nın çenesine vurup "Cezanı çek

ey asi!" dediğine şahit olunca: Ey Benî Kinâne! Bu adam Kureyş'in lideridir. Amcası oğluna, hem de bir et yığını olduğu hâlde, neler yaptığını görüyor musunuz?" dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân: "Ne olursun, aramızda kalsın, yaptığım bir hataydı," dedi. Ebû Süfyân maiyetindekilerle ayrılınca şöyle seslendi: "Gelecek sene Bedir'de sizinle randevumuz var!" Resulullah (sav.) sahabilerinden birine: "Evet seninle randevumuz vardır, diye seslen," buyurdu.

Bunun üzerine Resulullah (sav.) Ali b. Ebî Tâlib'e (as.) emir vererek, "Mekkelilerin izini sür. Bak ne yapacaklar neyin peşindeler. Eğer atları bırakıp develere bindilerse Mekke'ye gidecekler. Atlara binip develeri sürerlerse Medine üzerine gidecekler. Allah'a yemin ederim ki Medine'ye giderlerse Medine'de onlarla karşılaşacak ve onlarla kıyasıya savaşacağım," buyurdu. [528] Ali dedi: Onları takip ettim ve ne yapacaklarını izledim. Atları bırakıp develere bindiklerini ve Mekke'ye yöneldiklerini gördüm. Resulullah (sav.) bana: "Onların hareketleri hakkında aldığın bilgileri gizli tut ve bana getir," demişti. Ancak Medine'yi bırakıp Mekke'ye yöneldiklerini görünce bunu saklayamadım ve sevinçten bütün gücümle seslenerek olayı duyurdum.

Ve Müslümanlar ölülerini aramaya koyuldular.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Neccâr'dan Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Sa'saa el-Mâzinî'den şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.): "Kim bakabilir? Acaba Sa'd b. er-Rebî' ve Benî Hâris b. Hazrec'ten Sa'd'a ne oldu? Acaba diri midirler, yoksa ölüler arasındalar mı?" buyurdu. Ensardan bir adam: "Ya Resulellah! Ben bakayım," dedi. Adam gidip baktı ve onu yaralı olarak buldu. Vefatına bir ramak kalmıştı. Adam ona: "Resulullah (sav.) beni gönderdi. Ölü müsün diri misin, diye öğrenmeye geldim," dedim. Sa'd: "Ölüler arasındayım. Benden Resulullah'a (sav.) selam söyle ve ona de ki: 'Sa'd b. er-Rebî' diyor ki: Allah bu ümmet için ona bir peygambere verilen en büyük mükâfatı versin. Kavmine de benim selamımı ilet ve onlara benden söyle: Sa'd b. er-Rebî' size diyor ki: Gözünüz görebildiği sürece düşmanın peygambere ulaşıp zarar verme-

si hâlinde Allah indinde hiçbir mazeretiniz olmayacaktır. Sonra onu kısa bir süre için bekledikten sonra ruhunu teslim etti. Akabinde Resulullah'a (sav.) gidip olayı haber verdim. Bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.) Hamza b. Abdülmuttalib'i aramaya çıktı. Onu vadinin ortasında karnı deşilmiş ve ciğeri çıkarılmış, burnu ve kulakları kesilmiş hâlde buldu.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr'den şöyle rivayet etti: Resulullah (sav.) Hamza'ya yapılanları görünce "Safiyye üzülmeyecek olsa ve benden sonra örnek alınmazsa yırtıcı hayvanlara ve kuşlara yem olması için Hamza'nın cesedini ortada bırakacaktım. Allah bana zafer ihsan ederse onlardan otuz kişiye misliyle muamele yapacağım," dedi. Müslümanlar amcasına yapılanlardan dolayı
[529] Resulullah'ın (sav.) üzüntüsünü ve kızgınlığını görünce, "Vallahi Allah bir gün bize zafer ihsan ederse onlara öyle davranacağız ki, Araplardan hiç kimsenin yapmadığı müsleyi (cesedin tahrip edilmesi) yapacağız," dediler.[189]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve İbn Abbâs'tan; yine İbn Humeyd, Seleme, Muhammed b. İshâk, Hasan b. Umâre, Hakem b. Uteybe ve Miksem yolundan İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ve ashabının intikam ifadeleri karşısında Allah, *"Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o daha hayırlıdır,"*[190] ayetini vahyetti. Bunun üzerine Resulullah (sav.) affetti, sabretti ve müsleyi yasakladı.

İbn İshâk dedi: Bana anlatıldığına göre Safiyye bint Abdülmuttalib, Hamza'nın cenazesini görmeye gitti. Hamza'nın ana baba bir kız kardeşiydi. Resulullah (sav.) oğlu Zübeyr b. el-Avvâm'a: "Git onu geri çevir kardeşini o hâlde görmesin," dedi. Zübeyr gitti ve ona: "Resulullah (sav.) geri dönmeni emretti," dedi. Safiyye: "Ama neden? Bana onun vücudunun tah-

189 Bu infial, yapılan vahşete duyulan tepkiden başka bir şey değildir. Zira Resulullah (sav.) kesin olarak bu tür vahşetleri yasaklamış ve Müslümanlar böyle eylemlere iltifat etmemişlerdir. Hatta Resulullah (sav.) Vahşi başta olmak üzere bu eylemde dahli olanları cezalandırmamıştır (çev.).

190 Nahl, 16/126.

rip edildiği haberi ulaştı. Bu, Allah'ın takdiri karşısında büyütülecek bir şey değildir. Bize düşen buna rıza göstermektir," dedi. Zübeyr, Resulullah'a (sav.) gelerek durumu iletti. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Ona müsaade et," dedi. Safiyye gitti ve Hamza'nın cenazesi başında durdu. Ona baktı. Cenaze namazını kıldı. *İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn*, dedi ve mağfiret diledi. Ardından Resulullah (sav.) defin işlerinin yapılmasını emretti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Abdullah b. Cahş'ın bazı akrabalarından duyduğuma göre Ümeyme bint Abdülmuttalib'in oğlu ve Hamza'nın yeğeni [530] olan Abdullah'a da Hamza gibi müsle yapılmış –Ancak onun karnı açılıp ciğeri çıkarılmamıştı.– ve Resulullah (sav.) tarafından Hamza'yla aynı mezara defnedilmiştir. Bu rivayeti yalnızca akrabalarından duydum.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Katâde ve Mahmûd b. Lebîd'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Uhud'a çıktığı zaman Huseyl b. Câbir –Bu zat Huzeyfe b. Yemân'ın babası Yemân'dır– ve Sâbit b. Vakş b. Za'verâ ile çocuk ve kadınlarla birlikte "atam" denilen korunaklı konaklarda kalıyorlardı. İkisi de ihtiyardı. Biri diğerine: "Be adam! Ne bekliyorsun? Ömrümüzden kala kala bir eşeğin iki su içimi arasındaki mesafe kadar kalmıştır. Bugün, yarın öleceğiz! Kılıçlarımızı alıp Resulullah'a (sav.) yetişsek. Belki Allah, Resulullah'ın (sav.) maiyetinde bize şehadeti nasip eder," dedi. İkili kılıçlarını alıp muhariplere katıldılar. Kimsenin onlardan haberi yoktu. Sâbit b. Vakş müşrikler tarafından öldürüldü. Huseyl b. Câbir el-Yemân ise onu tanımadıkları için Müslümanların kılıç darbeleri arasında can verdi. Huzeyfe: "Bu babam," dedi. Müslümanlar: "Vallahi tanımadık," dediler. Gerçekten de tanımamışlardı. Huzeyfe: "Allah sizi affetsin. O gafur ve rahîmdir," dedi. Resulullah (sav.) diyetini vermek istedi. Ancak Huzeyfe diyetini Müslümanlara tasadduk etti. Bu davranışı Resulullah nezdinde kıymetini artırdı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle nakletti:

Hâtıb b. Ümeyye b. Râfi' adında bir kişi vardı. Yezîd b. Hâtıb adında bir oğlu vardı. Uhud gününde yaralanmıştı. Ölmek üzereyken ailesinin evine götürüldü. Ev halkı etrafında toplandılar. Kadın ve erkek herkes ona: "Ey Hâtıb'ın oğlu! Müjde
[531] cennet ehlindensin," diyorlardı. Hâtıb, ömrünün uzun yıllarını Cahiliye döneminde geçirmiş yaşlı bir kişiydi. Tam bu sırada nifakı ortaya çıktı. Onlara: "Neyle müjdeliyorsunuz? Özerlik otu[191] cennetiyle mi? Vallahi bu genci kandırdınız ve beni de feci bir duruma düşürdünüz," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle rivayet etti:

İçimizde nereden geldiği belli olmayan bir şahıs vardı. Adı Kuzmân idi. Resulullah'ın (sav.) yanında anıldığı zaman Resulullah (sav.): "O cehennem ehlindendir," derdi. Uhud günü olunca çetin bir muharebe çıkardı. Yalnız başına yedi veya sekiz müşrik öldürdü. Cengâver ve cesaret timsali bir kişiydi. Ağır bir yara aldı. Benî Zafer'in evine taşındı. Bazı Müslümanlar da ona: "Ey Kuzmân! Bugün iyi bir sınav verdin. Müjdeler olsun," deyip durdular. Kuzmân: "Ne müjdesi! Vallahi ben kavmimin itibarı için savaştım," dedi. Yarası daha da ağırlaşınca ok torbasından bir ok çıkardı ve bilek damarlarını keserek kanamayla hayatına son verdi. Durum Resulullah'a (sav.) bildirilince Resulullah (sav.): "Şehadet ederim ki hak peygamberim," buyurdu.

Uhud gününde öldürülenlerden biri de Yahudi Muhayrîk idi. Benî Sa'lebe b. Fityevn'dendi. Uhud günü gelip çattığında Yahudilere: "Ey Yahudiler! Muhammed'e yardımcı olmak sizin için bir görevdir," dedi. Onlar: "Bugün cumartesi günüdür dediler. Adam: "Cumartesi olsun," dedi, kılıcını ve eşyasını alıp çıktı. Çıkarken "Ölürsem malım Muhammed'e verilsin," dedi. Sabah erken Resulullah'a (sav.) iltihak etti ve onun safında öldürülünceye kadar savaştı. Bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.): "Muhayrîk hayırlı bir Yahudi'dir," buyurdu.

191 Adamın kastettiği oğlu Yezîd'in defnedildiği ve özerlik otunun yetiştiği yerdir.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı: [532]

Bazı Müslümanlar cenazelerini Medine'ye taşıyarak orada defnettiler. Ardından Resulullah (sav.) bunu yasakladı ve: "Öldürüldükleri yerde onları defnedin," buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ebû İshâk b. Yesâr ve Benî Selime'den bazı yaşlılardan şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) cenazelerin defnedilmesini emrettiği zaman şöyle dedi: "Bakın Amr b. el-Cemûh ve Abdullah b. Amr b. Harâm dünya hayatında samimi ve temiz arkadaşlıkları olan iki şahıstı. Onları aynı mezara defnedin," buyurdu. Ravi dedi: Muâviye (halifeliği döneminde) kanalı kazdırınca her iki ceset, dün defnedilmiş gibi bozulmamış vaziyette çıkarıldılar.

Ravi dedi: Sonra Resulullah (sav.) Medine'ye döndü. Bana anlatıldığına göre Hamne bint Cahş, Resulullah (sav.) ile karşılaştı. Ona kardeşi Abdullah b. Cahş'ın öldürüldüğü bildirildi. *İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn* dedi ve ona mağfiret diledi. Sonra ona dayısı Hamza'nın öldürüldüğü söylendi. Yine *innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn* dedi ve ona mağfiret diledi. Sonra ona kocası Mus'ab b. Umeyr'in öldürüldüğü bildirilince çığlık attı ve ah vah ederek ağladı. Resulullah (sav.), kadına kardeşi ve dayısının ölüm haberi verilince sabır ve metanet gösterdiğini, eşinin ölüm haberini aldığında ise çığlık attığını görünce "Kadın için eşinin yeri ayrıdır," buyurdu.

Ravi dedi: Resulullah (sav.) Benî Abduleşhel ve Zafer'den Ensara ait bir evin yanından geçerken ölülerine ağladıklarını işitti. Bunun üzerine Resulullah (sav.) gözyaşlarını tutamadı ve "Ama Hamza'nın ağlayanları yok," dedi. Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr, Benî Abduleşhel'in evine gidince onların kadınlarına Resulullah'ın (sav.) amcasına ağlamak için kıyafetlerini giyip gitmelerini söylediler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdülvâhid b. Ebî Avn ve İsmâîl b. Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: [533]

Resulullah (sav.) Benî Dînâr'dan bir kadının evinin yanından geçti. Uhud'da Resulullah'ın (sav.) yanında savaşan ko-

cası, kardeşi ve babası öldürülmüştü. Ona ölüm haberleri verilince kadın, "Resulullah (sav.) ne yaptı?" diye sordu. Onlar: "Resulullah (sav.) iyidir, Allah'a hamdolsun dilediğin gibi afiyettedir," dediler. Kadın: "Onu bana göster, onu göreyim," dedi. Resulullah'ı işaret ederek ona gösterdiler. Kadın onu görünce şöyle dedi: Sen afiyetteysen her musibet küçüktür!

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) eve dönünce kılıcını kızı Fâtıma'ya verdi ve "Sevgili kızım kılıcı yıka ve kandan temizle," dedi. Ali (as.) de kılıcını ona verdi ve "Bunu da yıka. Vallahi bugün bana çok yaradı," dedi. Resulullah (sav.): "Ey Ali! Bugün hakkıyla savaştıysan seninle beraber Sehl b. Huneyf ve Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe de muharebenin hakkını verdiler," dedi. Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib kılıcını Fâtıma'ya verdiği zaman –ikisine selam olsun– şu beyitleri dile getirdi:

Ey Fâtıma! Bu kılıcı al. O onurlu bir kılıçtır. Ben de korkak ve kendini kınayan değilim.

Yemin ederim ki Ahmed'in aşkına ve kullarına rahîm Allah'a itaat uğruna savaştım.

Kılıcım kayan bir yıldız gibi elimde onu sallarım. Onunla boyunları vururum.

Bu hâl üzere devam ettim. Nihayet Rabbim onların topluluğunu dağıttı ve hilim sahibi insanların gönlünü huzura kavuşturduk.

Ebû Dücâne kılıcı Resulullah'ın (sav.) elinden aldığında çok çetin bir şekilde savaştı. Şöyle diyordu: Bir muharip düşman gördüm hasımlarını çok amansız bir şekilde bertaraf ediyordu. Ona direndim ve ona saldırdım. Derken bir kadının ah vah ettiğini gördüm. Ancak Resulullah'ın kılıcının onurunu muhafaza ederek onunla bir kadını öldürmekten kaçındım. Ebû Dücâne şu beyitleri dile getirmişti:

Dostumun bana ahdi vardır. Hurma ağaçlarının yanında dağın eteğinde bir ahitti.

Hiçbir zaman savaşta arka safta yer almayacağıma ve Allah'ın ve Resulü'nün kılıcıyla savaşacağıma dair bir ahit!

Hamrâu'l-Esed Gazası [534]

Resulullah (sav.) Uhud'dan Medine'ye cumartesi günü döndü. Uhud Savaşı bir hafta önce cumartesi günü yapıldı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hüseyin b. Abdullah ve İkrime'den şöyle dediğini rivayet etti:

Uhud Savaşı cumartesi günü şevvalin ortasında yapılmıştı. Ertesi gün yani şevvalin on altısı pazar günü Resulullah'ın (sav.) çağırıcısı düşmanı takip etmek üzere insanlara çağrıda bulundu. Çağırıcı Uhud Savaşında bulunanlardan başka bu hamleye kimsenin katılmamasını duyurdu. Bunun üzerine Câbir b. Abdullah b. Harâm Resulullah (sav.) ile konuştu: "Ya Resulellah! Babam beni yedi kız kardeşime bakmak üzere Medine'de bırakmıştı. Bana: 'Oğulcuğum, bu kadınları yalnız bırakmak ne bana ne de sana yaraşmaz. Resulullah (sav.) ile birlikte cihat etmekte seni kendime tercih edecek değilim. Sen kız kardeşlerinin yanında kal,' dedi. Ben de onlar için kalmıştım," diye maruzatta bulundu. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ona izin verdi. Câbir böylece Resulullah (sav.) ile bu gazaya katıldı. Resulullah (sav.) bu seferi düzenlemekle düşmana gözdağı vermek ve hâlâ kuvvetli olduğunu hissettirmek, başlarına gelen musibetin onları düşman karşısında zaafa uğratmadığını göstermek için düzenledi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Abdullah b. Hârice b. Zeyd b. Sâbit ve Âişe bint Osman'ın kölesi Ebü's-Sâib'den şöyle dediğini nakletti:

Benî Abduleşhel'den bir sahabi Uhud'a katılmıştı. Bu sahabi: "Ben ve kardeşim Resulullah (sav.) ile birlikte Uhud'a katıldık. Kardeşim ile ikimiz yaralı döndük. Resulullah'ın (sav.) çağırıcısı düşmanı takip etmek için sefere çıkılmasını duyurunca kardeşimle birbirimize dedik ki: "Resulullah'ın (sav.) bulunduğu bir gazayı nasıl kaçırırız? Ancak binecek hayvanımız yok ve ikimiz de ağır yaralıyız," dedik. Ama yine de Resulullah'ın (sav.) bu seferine katıldık. Benim yaram daha hafifti. Yorulduğunda onu biraz taşırdım. Biraz da o yürürdü. Nihayet Müslümanlarla birlikte varılacak yer olan Hamrâu'l-Esed'e vardık. Burası Medine'den sekiz mil mesafededir. Resulullah [535]

(sav.) burada pazartesi, salı ve çarşamba günleri olmak üzere üç gün kaldıktan sonra Medine'ye döndü.

İbn Humeyd'in bize Seleme, İbn İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm'dan naklettiğine göre Ma'bed el-Huzâî burada Peygamber'e (sav.) uğradı. Huzâa, Müslümanı ve müşrikiyle Tihâme'de Resulullah'ın (sav.) sırdaşı idiler. Onunla mutabakatları vardı ve ondan bir şey gizlemezlerdi. Ma'bed henüz müşrikti. Resulullah'a (sav.): "Ey Muhammed! Ashabından dolayı başına gelenler bizi üzdü. Dilerdik ki Rabbin onları sana bağışlasaydı," dedi ve ayrıldı. Revhâ'da Ebû Süfyân b. Harb ve maiyetindekilerle karşılaştı. Resulullah (sav.) ve ashabının üzerine yürümek üzere dönmeye karar vermişlerdi. Onlar: "Muhammed'in ashabının ileri gelenlerini ve komutanlarını bertaraf ettik ancak onların kökünü kazımadan döndük. Onlardan geri kalanların üzerine gidecek ve onların işini bitireceğiz," dediler. Ebû Süfyân, Ma'bed'i görünce ona: "Arkanda neler var?" diye sordu. Ma'bed: "Muhammed ve adamları sizi takip etmek üzere daha önce benzerini görmediğim büyük bir toplulukla çıkmışlar. Sizinle karşılaşmak için sabırsızlanıyorlar. Daha önce geride kalıp sizinle yapılan savaşa katılmayanlar da ona iltihak etmiş ve daha önce katılmadıklarına pişman olmuşlar. Size anlatamayacağım kadar öfke duyuyorlar," dedi. Ebû Süfyân: "Sen ne diyorsun?" dedi. Ma'bed: "Vallahi çıkar çıkmaz atların alınlarını göreceksin," dedi. Ebû Süfyân: "Biz onların kökünü kazımak için onlara saldırmaya kararlıyız," dedi. Ma'bed: "Ben seni uyarıyorum. Buna yeltenme. Vallahi gördüklerim karşısında bazı beyitleri ifade etmekten kendimi alamadım," dedi. Ebû Süfyân: "Neler söyledin?" dedi. Ma'bed: "Şu beyitleri söyledim," dedi:

Yer, muharipleri taşıyan kısa yeleli atlar altında âdeta akarken çıkan ses ve gürültünün etkisiyle bineğim az kalsın yıkılıyordu.

[536] *Yeri tırnaklarıyla kazarcasına basarken sırtında asil aslanlar taşıyordu. Karşılaşmalarda tembel değil, ahmak ve silahsız hiç değil.*

Koşmaya başladım. Sanki yer altımdan kayıyordu. Zira kaderine terk edilmeyen bir liderle yücelmişlerdi.

Onlara: Sizinle karşılaşırsa ve yer, insan dalgalarıyla âdeta çalkalanırsa İbn Harb'in vay hâline, dedim.

Mekke'nin Besl semti ehlini açıkça uyarıyorum. Onların âkil olanlarını da şüphe içinde olanlarını da uyarıyorum.

Ahmed'in ordusuyla uyarıyorum. O ordu ki muharipleri güçlü ve kudretlidir. Onlar sözle anlatılamaz.

Ravi dedi: Bu durum Ebû Süfyân ve maiyetindekileri gitmekten vazgeçirdi. Abdi Kays'tan bir kafile yanlarından geçti. Ebû Süfyân onlara: "Nereye gideceksiniz?" dedi. Onlar: "Medine'ye," dediler. Ebû Süfyân: "Niye?" diye sordu. Onlar: "Erzak almak için," dediler. Ebû Süfyân: "Size vermek istediğim bir mesaj var. Onu Muhammed'e ulaştırabilir misiniz? Yarın Ukâz'a geldiğinizde sizin develerinize kuru üzüm yükleyeceğim," dedi. Onlar olur, dediler. "Ona vardığınızda, köklerini kazımak için bizim onun ve ashabının üzerine gitmeye karar verdiğimizi söyleyin," dedi. Kafile Hamrâu'l-Esed'de bulunan Resulullah'ın (sav.) yanından geçti. Ona Ebû Süfyân'ın mesajını ilettiler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ve ashabı: "*Hasbune'llah ve nime'l-vekil*= Allah bize yeter, O ne güzel dost ve velidir!" dediler

Ebû Ca'fer dedi: Üç gün bekledikten sonra Resulullah (sav.) Medine'ye döndü. Bazı raviler Resulullah'ın (sav.) Hamrâu'l-Esed'e gidişinde Muâviye b. el-Mugîre b. el-Âs ile Ebû Azze el-Cumahî'yi ele geçirdiğini rivayet etmişlerdir.[192] Hamrâu'l-Esed seferine çıkarken Resulullah (sav.) İbn Ümmü Mektûm'u vekil bırakmıştı.

* * *

Bu yıl içinde ve ramazan ayının ortasında Hasan b. Ali b. [537]
Ebî Tâlib doğdu.

192 Muâviye b. el-Mugîre b. el-Âs Uhud Harbinde şehit olduktan sonra Hamza'nın organlarını kesen kişi olduğu rivayet edilmiştir. Ebû Azze ise Bedir Harbinde esir düşmüş ve talebi üzerine Resulullah tarafından affedilerek serbest kalmıştı. Resulullah'ın (sav.) bu iyiliğine karşı Müslümanların düşmanlarına yardımda bulunmayacağına dair söz vermişti. Ancak Uhud Harbine katılarak sözünden caymıştır. Etkili bir şairdi ve özellikle şiiriyle de Müslümanlara karşı inatçı bir mücadele veriyordu (çev.).

Aynı yılda Fâtıma, Hüseyin'e –ikisine selam olsun– hamile kaldı. Rivayete göre Fâtıma'nın Hasan'ı doğurmasıyla Hüseyin'e hamile kalması arasında yalnızca elli gün geçmişti.

Rivayete göre Cemîle bint Abdullah b. Übey, Abdullah b. Hanzale b. Ebî Âmir'e hamile kaldı.

[538] **Hicretin Dördüncü Yılı Olayları**

Hicretin dördüncü yılı safer ayında Recî' gazası yapıldı.

İbn Humeyd bana Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini anlattı:

Uhud Harbinden sonra Adal ve Kâre'den Resulullah'a (sav.) bir heyet geldi. Ona: "Ya Resulellah! Bizde İslam ve hayır var. Bize dinimizi belletmek, Kur'an okutmak ve İslam'ın hükümlerini öğretmek üzere ashabından bir grubu bizimle gönder," dediler. Resulullah (sav.) ashabından altı kişiyi onlarla gönderdi. Bunlar: Hamza b. Abdülmuttalib'i müttefiki Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevî, Benî Adî b. Ka'b'ın müttefiki Hâlid b. Bükeyr, Benî Amr b. Avf'tan Âsım b. Sâbit b. Ebi'l-Aklah, Benî Cahcebî b. Külfe b. Amr b. Avf'tan Hubeyb b. Adî, Benî Beyâda b. Âmir'den Zeyd b. ed-Desine ve Bellî'den Benî Zafer'in müttefiki Abdullah b. Târık'tır.

Resulullah (sav.) bu gruba Mersed b. Ebî Mersed'i emir yaptı. Grup gelen heyetle yola çıktılar. Hicaz'ın Hede bölgesinde Hüzeyl'e ait Recî' suyuna vardıklarında onlara ihanet ettiler. Onlara karşı Hüzeyl'den yardım çağrısında bulundular. Ancak bu onları caydıramadı ve kılıçları ellerinde olduğu hâlde binekleri üzerindeki grubu kuşattılar. Grup da onlarla vuruşmak için kılıçlarını ellerine aldılar. Bunun üzerine onla-
[539] ra: "Vallahi biz sizi öldürmek istemiyoruz. Maddi bir menfaat karşılığında Mekkelilere teslim etmek istiyoruz. Size ahdimizdir, sizi öldürmeyeceğiz," dediler. Mersed, Hâlid b. Bükeyr ve Âsım b. Sâbit b. Ebi'l-Aklah: "Vallahi bir müşrikten söz ve ahit kabul etmiyoruz," dediler ve onlara karşı koydularsa da hepsini öldürdüler.

Zeyd b. ed-Desine, Hubeyb b. Adî ve Abdullah b. Târık ise mülayim davranarak yaşama arzusuyla onlara boyun eğdiler. Onları esir alarak yola çıktılar. Onları satmak için Mekke'ye götürürken Zahrân bölgesine vardıklarında Abdullah b. Târık bağından kurtularak kılıcını eline aldı. Ancak onlar ondan uzak durarak taşlamaya başladılar. Onu öldürünceye kadar taşladılar. Onun kabri Zahrân'dadır.

Hubeyb b. Adî ve Zeyd b. ed-Desine'ye gelince: Onları Mekke'ye götürüp sattılar. Hubeyb'i Benî Nevfel'in müttefiki –ve Hâris b. Âmir'in ana bir kardeşi –Huceyr b. Ebî İhâb et-Temîmî satın aldı. Onu babasına misilleme olarak öldürecekti. Zeyd b. ed-Desine'yi ise Safvân b. Ümeyye satın aldı. O da babası Ümeyye b. Halef'e misilleme olarak öldürecekti. Âsım b. Sâbit öldürülünce Hüzeyl kafasını istemişlerdi. Onu Sülâfe bint Sa'd b. Şüheyd'e satmayı düşünüyorlardı. Zira Sülâfe, Uhud Savaşında oğlunu öldürdüğünde eline geçerse Âsım'ın kellesinde şarap içmeyi nezretmişti. Ancak arılardan ona ulaşamadılar. Bunun üzerine, "Akşam olsun arılar dağılınca onu alalım," dediler. Ancak vadi sel sularıyla taştı ve Âsım'ı da sular alıp götürdü. Âsım, temiz olmadığı düşüncesiyle ne kendisinin bir müşrike ne de bir müşrikin kendisine dokunmasına izin vermeyeceğine dair Allah'a söz vermişti. Ömer b. el-Hattâb müşriklerin Âsım'ın cesedine ulaşmalarına, Allah'ın mümin kulunu muhafazası sonucu, arıların mani olduğunu duyunca, "Âsım hayatında bir müşrike dokunmamaya ve bir müşrikin kendisine dokunmamasına ahdetmişti. Böylece hayattayken olduğu gibi öldükten sonra da Allah onu korudu,' dedi.[193]

Ebû Ca'fer dedi: İbn İshâk dışındaki raviler ise bundan [540]
farklı rivayetlerde bulunmuşlardır. Ebû Küreyb bize Ca'fer b. Avn el-Umerî, İbrâhîm b. İsmâîl, Amr –veya Ömer– b. Esid ve Ebû Hüreyre'den şöyle rivayet etti: Resulullah (sav.) (eğitici ve davetçi olarak) on kişi görevlendirdi ve başlarına da Âsım b. Sâbit'i getirdi. Hede' bölgesine vardıklarında Hüzeyl'den Benî Lihyân adında bir kabileye haberleri ulaştı. Onların üzerine

193 Bkz. *Sîretu İbn Hişâm*, 2/167.

yüz okçu gönderdiler. Yemek yedikleri yere kadar geldiler. Yedikleri hurmanın çekirdeklerine bakarak bu Medine hurmasıdır, dediler ve izlerini takip ettiler. Âsım ve arkadaşları takip edildiklerini fark edince bir dağa sığındılar. Ancak başkaları onları kuşatarak dağdan indirdiler ve onlara eman verdiler. Ancak Âsım: "Vallahi bir kâfirin eman vermesine güvenerek teslim olmam, Allah'ım peygamberini bizden haberdar eyle, dedi. İbn ed-Desine el-Beyâdî, Hubeyb ve bir kişi daha onlara teslim oldular. Adamlar yaylarının tellerini çektiler. Sonra onları bağladılar ve üç kişiden birini yaraladılar. Adam: "Bu ihanetin başlangıcıdır, vallahi size uymam," dedi. Bunun üzerine ona vurdular ve öldüler. Hubeyb ve İbn ed-Desine'yi Mekke'ye götürdüler. Hubeyb'i Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdi Menâf'ın evlatlarına teslim ettiler. Hubeyb Uhud'da Hâris'i öldürmüştü. Hubeyb, Hâris'in kızlarının yanında esir olarak beklerken tıraş olmak için kızlardan bir ustura istedi. Bu sırada kadının emekleyen çocuğu Hubeyb'in yanına gitti Hubeyb onu dizinin üzerine oturttu. Ustura da elindeydi. Kadın bunu görünce çığlık attı. Hubeyb: "Onu öldüreceğimden mi korktun? İhanet bizim işimiz değil," dedi. Kadın daha sonra "Hubeyb gibi bir esir görmedim. Mekke'de meyve bulunmadığı bir zamanda elinde üzüm vardı ve ondan yediğine şahit oldum. Muhakkak bu, Allah'ın Hubeyb'e ikram ettiği bir rızıktı," dedi.

Kureyş'ten bir aile Âsım'ın cesedinden bir parça almak için gittiler. Ancak Allah arılar göndererek onun cesedini korudu ve cesedinden bir şey alamadılar. Hubeyb'i öldürmek üzere Harem'den çıkardıklarında onlara: "Bırakın iki rekât namaz kılayım," dedi. Onu bıraktılar ve iki rekât namaz kıldı. Esirken öldürülenlerin öldürülmeden önce iki rekât namaz kılmaları bir sünnet hâline geldi. Namazdan sonra Hubeyb: "Eğer korkudan uzattı demeselerdi namazı uzatacaktım, ölüm umurumda bile değildir," demiştir.

Hangi taraf üzerinde olursa olsun ölüm beni ürkütmez!

Sonra şu beyti de dillendirdi:

Bu yönelişimiz Allah'ın rızası ve ona itaat gayesine matuftur. O dilerse bir cesedin parçalanmış organlarını mübarek kılabilir.

Allah'ım! Onlardan kimseyi bırakmaksızın onları helak et. Allah'ım! Onları peş peşe yok et!

Akabinde Ebû Sirvea b. el-Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdi Menâf onu çıkardı ve öldürdü.[194]

* * *

Ebû Küreyb bize Ca'fer b. Avn, İbrâhîm b. İsmâîl, Ca'fer b. Amr b. Ümeyye, babası Amr ve dedesi Ümeyye'den şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) onu yalnız başına bilgi toplamak için Kureyş'e gönderdi. Ümeyye dedi: Hubeyb'in naaşının bulunduğu yere geldim. Gözetleyen olur endişesi içinde bulunduğu yere [542] çıktım. Bağını çözdüm. Yere düştü. Biraz uzaklaştım. Sonra dönüp baktım. Ancak Hubeyb'in eseri kalmamıştı. Sanki yer yarılmış ve içinde kaybolmuştu. Bugüne kadar da onun cesedine(veya kemiklerine) rastlanmadı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Zeyd b. ed-Desine'ye gelince: Bu konuda nakledilen rivayet şöyledir: İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen Nistâs adında bir köleden rivayet ettiğine

194 Resulullah (sav.) savaşı en son seçenek olarak tercih etmiştir. Aslında Resulullah Mekke dönemi boyunca davet yöntemini hep denemiş ancak bütün çabaları müşriklerin kaba ve sert müdahaleleriyle karşılaşmıştır. Kur'an-ı Kerim'de anahtar bir kelime olan "fitne" kelimesi barışçı davet çabalarına karşı kaba kuvvete başvurularak davetçilerin ve müminlerin zorla inançlarından caydırılması anlamında kullanılmış ve bu eylemin adam öldürmekten de daha büyük bir günah olduğu ifade edilmiştir. Savaşa savaşla mukabele edilmesinin meşruiyeti fitnenin hüküm sürmesi şartlarıyla da alakalıdır. Aslında Medine döneminde de Resulullah (sav.) bir yandan güçlü olmanın ve Medine'yi muhtemel düşman saldırılarına karşı korumak için istihbarat faaliyetleri başta olmak üzere tedbirler alırken Kureyş'in iktisadi ve ticari faaliyetlerini zaafa uğratmak, bölgeyi ve Şam yolunu kontrol altına almak için çalışıyordu. Ama bundan da önemlisi davet ve tebliğ faaliyetlerini ihmal etmiyordu. Ancak bölgenin sosyokültürel ve tarihî şartlarının maddi güçle desteklenmeyen davet ve tebliğ faaliyetlerinin mesafe almasını engelliyordu. İslami davetin güçlü bir sosyal yapıya ve kurumlara olan ihtiyacı bölgenin katı şartlarından kaynaklanmıştır. Gönderilen bütün tebliğ ve davet heyetleri istisnasız olarak düşman tarafından bertaraf edilmiş ve dramatik muamelelere maruz kalmışlardır. İslam dininin kısa bir zaman içinde devlet ve askerî güç kurumlarına sahip olması bir tercihten ziyade sosyal bir zaruretin sonucuydu. Ama teoride tercih iman, tebliğ ve hikmetle davet olduğu beyan edilmiştir (çev.).

göre Safvân b. Ümeyye, Zeyd'i Ten'îm'e gönderip onu öldürmek için Harem'den çıkardı. Kureyş'ten bir grup da orada hazır bulundu. Öldürülmesi için öne çıkarılınca Ebû Süfyân ona sordu: "Ey Zeyd! Allah adına sana soruyorum: İster misin sen aile fertlerin arasında olsan ve senin yerine Muhammed burada olsa da onun boynunu vursak?" Zeyd: "Vallahi ben evimde otururken Muhammed'in burada ayağına bir diken dahi batsın ve onu incitsin istememe," dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân: "İnsanlar içinde Muhammed kadar arkadaşları tarafından sevilen başka bir insan görmedim," dedi. Zeyd, Nistâs tarafından infaz edildi.

* * *

Amr b. Ümeyye ed-Damrî

Resulullah (sav.) onu Ebû Süfyân'ı öldürmek üzere göndermişti.

Resulullah (sav.) Adal ve Kâre'deki Recî' ahalisine (talepleri üzerine) gönderdiği davetçilerin öldürüldüğü (ve bir kısmının Mekkeliler tarafından satın alınarak öldürülmesi) haberini alması üzerine Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Ensardan bir adamla birlikte Mekke'ye göndererek Ebû Süfyân'ı öldürmelerini emretti.

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshâk, Ca'fer b. Fadl b. Hasan b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî, babası Fadl ve dedesi Amr b. Ümeyye'den şöyle dediğini rivayet etti:

[543] Resulullah (sav.), Hubeyb ve arkadaşlarının öldürülmesinden sonra yanımda Ensardan bir adam olduğu hâlde bizi gönderdi. Bize: "Gidin ve Ebû Süfyân'ı öldürün," dedi. Arkadaşımla yola çıktık, benim devem vardı ancak, onun devesi yoktu. Ayağından da rahatsızdı. Onu da deveme bindiriyordum. Ye'cec Vadisine vardığımızda devemizi bir gediğe yakın bir merada bağladık. Sonra yukarıya doğru tırmandık. Arkadaşıma: "Haydi, doğruca Ebû Süfyân'ın evine gidelim. Ben onu öldürmeye çalışacağım. Aramızda bir itiş kakış olursa veya seni korkutan bir durum olursa deveye yetiş ve ona binerek doğru Medine'ye git. Resulullah'ın (sav.) yanına var ve durumu ha-

ber ver. Sen beni boş ver. Ben bölgeyi iyi bilirim. İçinde intikal etmeye cüretim vardır. Hızlı koşarım," dedim. Mekke'ye girdiğimizde yanımda kartal kanadının küçük kanat tüyleri gibi küçük bir hançer vardı. Birisiyle boğuşacak olsam o hançerle hasmımı öldürmeyi düşünüyordum. Arkadaşım bana: "Önce bir hafta boyunca Beyt'i tavaf etmeye ve iki rekât namaz kılmaya var mısın?" dedi. Ona: "Ben Mekke halkını senden iyi bilirim. Hava kararmaya başlayınca bahçelerini ıslatır ve orada otururlar. Ben burayı alaca attan daha iyi bilirim," dedim.[195]

Adam Kâbe'ye varıncaya kadar ısrar edip durdu. Bir hafta boyunca Beyt'i tavaf ettik ve iki rekât namaz kıldık. Sonra çıktık ve sohbet meclislerinden birinin yanından geçtik. Onlardan biri beni tanıdı. Yüksek sesle, "İşte Amr b. Ümeyye!" diye bağırdı. Mekkeliler bize karşı hemen harekete geçtiler ve yemin ederek "Amr bir kötülük için gelmiştir," dediler. –Nitekim Amr, Cahiliye döneminde gaddar şeytanca işler çeviren bir kişiydi.– Amr dedi: Bunun üzerine peşimize düştüler. Arkadaşıma, "Kurtulalım! Benim korktuğum buydu. Bana ulaşamazlar. Sen kurtulmaya çalış," dedim. Süratle ayrıldık ve dağa tırmandık. Bir mağaraya sığındık. Gece mağarada kaldık, bizi bulamadılar. Mağaraya girdiğimde onlardan saklanmak için bazı kayaların arkasına saklanmış ve arkadaşıma, aramalar duruncaya kadar sabırlı ol, dedim. Onlar bizi bu gece ve yarın akşama kadar arayacaklar. Vallahi ben mağaradayken Osman b. Mâlik atı üzerinde kibirle yaklaşıyordu. Biraz daha yaklaştı ve kibirli bir edayla mağaranın ağzında karşımıza dikildi. [544] Arkadaşıma: "Vallahi bu adam İbn Mâlik'tir. Vallahi bizi fark ederse bizi Mekkelilere haber verecek," dedim. Ona saldırdım ve göğsünün altına hançeri sapladım. Bir çığlık atmasıyla Mekkeliler ona doğru yöneldiler. Ben de yerime döndüm ve arkadaşıma, "Yerinden kıpırdama," dedim. Mekkeliler süratle adamın yanına intikal ettiler. Ölümüne bir ramak kala yetiştiler. Ona: "Be adam kim sana vurdu?" dediler. Adam: "Amr b. Ümeyye demesiyle ruhunu teslim etmesi bir oldu ve nerede

195 Attan daha iyi bilmek, bir konuya vâkıf olmak anlamında kullanılmaktadır. Yani at sahibini ne kadar iyi tanıyorsa ben ondan da daha iyi bilirim (çev.).

olduğumuzu haber vermeye gücü yetmedi. Onlar: "Vallahi hayırlı bir iş için gelmediğini biliyorduk," dediler ve cenazesiyle meşgul olmaları bizi aramalarına engel oldu. Adamın cenazesini alıp gittiler. Biz iki gün boyunca ve aramalar duruncaya kadar mağaradan ayrılmadık. Ardından Ten'îm'e gittik baktık ki Hubeyb'in naaşı oradadır. Arkadaşım bana: "Hubeyb'i bulunduğu tabuttan alabilir misin?" dedi. "O nerededir?" diye sordum. Adam: "İşte orada, görebilirsin," dedi. Ben: "Olur, bana biraz mühlet ver ve biraz uzaklaş," dedim. Etrafında nöbetçiler vardı. Amr b. Ümeyye dedi: Ensardan arkadaşıma: "Korkulacak bir durum olursa deveye git ve ona binerek ve Resulullah'a (sav.) git ve durumu haber ver," dedim. Sonra hızlıca Hubeyb'in naaşına yöneldim onu çözdüm ve sırtıma aldım. Kırk arşın kadar gitmiştim ki beni fark ettiler ve peşime düştüler. Onu sırtımdan attım ve kaçtım. Onu attığım zaman yere çarpmasını hiç unutamam. Peşime düştüler. Ancak Safrâ yolunu izledim. Beni takip etmekten usanınca geri döndüler. Arkadaşım ise deveye gitti ve binerek Resulullah'a (sav.) gitti ve ona durumumuzu haber verdi. Ben yürüyüşüme devam ettim. Muz alanlarına, Dacnân alanına yaklaşınca oradaki bir mağaraya sığındım. Yanımda yayım ve oklarım vardı. Mağaradayken Dîl b. Bekir'den uzun boylu, tek gözlü ve davarlarını yönlendiren bir adam içeri girdi. Bana: "Kimsin?" dedi. "Benî Bekr'denim," dedim. Adam: "Ben de Benî Bekr'den Benî Dîl'denim," dedi. Akabinde benim gibi mağarada uzandı. Sonra yanık sesini kaldırarak şu beyti okumaya başladı:

Hayatta kaldığım sürece Müslüman olmayacağım. Hiçbir zaman Müslümanların dinine girmeyeceğim.

Kendi kendime, sana göstereceğim, dedim. Çok geçmeden derin bir uykuya daldı. Kalktım ve onu en kötü şekilde öldürdüm. Yayın ucunu sağlam gözüne batırdım ve bütün ağırlığımla ona yüklendim. Gözü kafasının arka tarafından çıktı.

Amr dedi: Sonra yırtıcı bir hayvan gibi çıktım. Bir kartal gibi doğru yola düştüm. (Kurtuluş yolunda adını verdiği) bir mekânı geçtikten sonra Rekûbe ve Nakî' mevkilerini aştım.
[545] Derken Kureyş'in Resulullah'ın (sav.) durumunu araştırmak

için gönderdiği iki adamla karşılaştım. Onları tanıdım. Onlara "Teslim olun," dedim. Onlar: "Biz mi sana teslim olacağız?" dediler. Bunun üzerine birisine bir ok attım ve onu öldürdüm. İkincisine teslim ol, dedim. Adam teslim oldu. Adamı bağladım ve Resulullah'a (sav.) getirdim.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Süleymân b. Verdân, babası Verdân ve Amr b. Ümeyye'den naklen şöyle dediğini anlattı:

Medine'ye vardığımda Ensardan yaşlı bazı adamların yanından geçtim. Onlar: "Vallahi işte Amr b. Ümeyye!" Çocuklar onların bu sözünü duyunca koşarak Resulullah'a (sav.) gittiler ve döndüğümü haber verdiler. Esirin başparmağını yayımın teliyle bağlamıştım. Resulullah adama baktı ve dişleri görününceye kadar güldü. Bana sordu. Ben de durumu söyledim. O bana güzel sözler söyledi ve bana dua etti.

* * *

Bu yıl içinde (hicrî dördüncü yılda) Resulullah (sav.), Benî Hilâl'den Ümmü'l-Mesâkîn (yoksulların anası) olarak bilinen Zeyneb bint Huzeyme ile ramazan ayında evlendi ve onunla aynı ayda zifafa girdi. Ona on iki okka ve yirmi dirhem altın mehir verdi. Daha önce Tufeyl b. el-Hâris'in eşiydi ve ondan boşanmıştı.

Bi'rimaûne Olayı

Ebû Ca'fer dedi: Bu yıl –dördüncü hicrî yıl– içinde Resulullah tarafından gönderilen bir seriyenin unsurlarının Bi'rimaûne'de öldürülmesi hadisesi vuku buldu. Bu seriyenin gönderilmesinin sebebi şöyle rivayet edilmiştir: İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle nakletti: Resulullah (sav.) şevval ayının kalan kısmıyla zilkâde, zilhicce ve muharrem aylarını Medine'de geçirdi. Bu yılın hac mevsimi de müşriklerin sorumluluğunda geçti.

Ardından Resulullah (sav.) Bi'rimaûne Seriyesini, Uhud Savaşından dört ay sonra safer ayında sefere çıkardı.

Babam İshâk b. Yesâr bana Mugîre b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm ve diğer ilim ehlinden naklen şöyle anlattı:

Mulaibu'l-Esinne adıyla bilinen Benî Âmir b. Sa'saa'nın re-
[546] isi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik b. Ca'fer, Resulullah'ı (sav.) ziyaret etti ve ona bir hediye takdim etti. Ancak Resulullah (sav.) hediyesini kabul etmedi. Ona: "Ey Ebû Berâ! Müşriklerin hediyesini kabul etmiyorum. Hediyeni kabul etmemi istiyorsan Müslüman ol," dedi. Resulullah ayrıca ona İslam'ı anlattı ve İslam'la kazanımlarını ve Allah'ın müminlere vadettiği sevap ve mükâfatı anlattı ve Kur'an'dan ayetler okudu. Ancak adam Müslüman olmadıysa da uzak durmadı. Resulullah'a (sav.): "Ya Muhammed! İnsanları ona davet ettiğin bu dinin güzeldir. Adamlarından bir grubu Necid ahalisine göndersen de onlara dinini anlatsalar. Umarım ki sana icabet edeceklerdir," dedi. Resulullah (sav.): "Necid ahalisinin onlara zarar vermesinden endişe ediyorum," buyurdu. Ebû Berâ: "Ben onları himaye edeceğim, onları gönder, insanları senin yoluna davet etsinler," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Benî Sâide'den Münzir b. Amr el-Mu'nik'i kırk seçkin sahabinin başında gönderdi. Bu grubun içinde Hâris b. es-Sımme, Benî Udey b. Neccâr'dan Harâm b. Milhân, Urve b. Esmâ b. es-Salt es-Sülemî, Nâfi' b. Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî ve Ebû Bekir'in kölesi Âmir b. Füheyre gibi ünlü ve mümtaz sahabiler vardı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Humeyd et-Tavîl ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Münzir b. Amr'ı yetmiş (davetçi) kişinin başında gönderdi. Bi'rimaûne'ye kadar gittiler. Burada konakladılar. Bi'rimaûne, Benî Âmir arazisiyle Benî Süleym'in siyah taşlı arazileri arasında yer almaktadır. Her iki bölgeye yakınsa da Benî Süleym bölgesine daha yakındır. Burada konakladıktan sonra Resulullah'ın mektubunu Harâm b. Milhân ile Âmir b. et-Tufeyl'e gönderdiler. Harâm yanına varınca Âmir mektuba bakmadı ve elçiye saldırarak onu öldürdü. Sonra onlara karşı Benî Âmir'den destek istedi. Ancak onlar talebini reddettiler ve "Ebû Berâ'ın vaadine aykırı hareket etmeyiz," dediler. Zira o Müslümanlara bir taahhütte bulundu ve koruma sözü verdi. Bunun üzerine onlara karşı Benî Süleym'den Usayye, Ri'lâ ve Zekvân'dan yardım istedi.

Bunlar ona olumlu cevap verdiler ve harekete geçerek yolculuk hâlindeki seçkin sahabe grubunu kuşattılar. Onları görünce kılıçlarını çekerek onlarla savaştılar ancak Benî Dînâr [547] b. en-Neccâr'dan Ka'b b. Zeyd hariç hepsini öldürdüler. Ka'b ölüler arasında yaralı vaziyetteydi. Ölümüne ramak kala ölüler arasından alındı ve iyileşti. Ancak Hendek Savaşında öldürüldü.

Benî Âmir bölgesinde Amr b. Ümeyye ed-Damrî Ensardan Benî Amr b. Avf'tan bir adam bulunuyordu. Hadisenin meydana geldiği yerde kuşların uçması arkadaşlarının başına gelenleri öğrenmelerine vesile oldu. İkili, "Bu kuşların orada uçmasının bir sebebi vardır," diyerek o tarafa doğru hareket ettiler. Oraya varınca insanların kanlar içinde yerde yatmakta olduklarını gördüler. Onları öldüren atlılar da henüz orada duruyorlardı. Ensardan bir adam, Amr b. Ümeyye'ye: "Ne düşünüyorsun?" dedi. Amr: "Resulullah'a gidip haber verelim," dedi. Adam: "Ben Münzir b. Amr'ın öldürüldüğü yerden kendimi düşünerek uzaklaşmak aklımdan hiç geçmedi. Onun haberini başkalarından öğrenmek de istemezdim," dedi. Akabinde de o insanlarla ölünceye kadar vuruştu. Amr b. Ümeyye de esir alındı. Onlara Mudar'dan olduğunu haber verince Âmir b. et-Tufeyl kakülünü kesti ve onu serbest bıraktı. Annesinin bir köleyi hürriyete kavuşturma adağına mahsuben onu azat etti. Bunun üzerine Amr b. Ümeyye yola çıktı. Karkara bölgesindeki bir kanalın başına gelince Benî Âmir'den iki adam bulunduğu gölgeye yöneldiler ve onun yanında konakladılar. İki adamda Resulullah'tan (sav.) bir akit ve eman vardı. Ancak Amr bundan haberdar değildi. Amr konakladıklarında onlara nereli olduklarını sormuştu. Onlar, Benî Âmir'den olduklarını söylemişlerdi. Amr onları bekledi. Uykuya dalınca onların üzerine çullandı ve ikisini öldürdü. Aklınca o, öldürdükleriyle Resulullah'ın (sav.) ashabının öcünü almıştı. Amr b. Ümeyye, Resulullah'ın (sav.) yanına varıp da olayı haber verince Resulullah (sav.): "İki adam öldürdün ama onların diyetini ben vereceğim," dedi. Sonra Resulullah (sav.): "Bu işlerin müsebbibi Ebû Berâ'dır," buyurdu. Resulullah'ın (sav.) başına gelenin

müsebbibi oydu ve onun hamiliğiydi. Öldürülenler arasında Âmir b. Füheyre de vardı

* * *

[548] İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hişâm b. Urve ve babası Urve'den şöyle anlattı: Âmir b. et-Tufeyl diyordu ki:

Onlardan bir adam öldürülünce yerle gök arasında kaldırıldığını ve semadan da öteye yükseltildiğini gördüm. Bu kişinin Âmir b. Füheyre olduğunu söylemişlerdir.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Ca'fer'den Benî Cebbâr b. Sülmâ b. Mâlik b. Ca'fer'den bir adamdan şöyle dediğini anlattı:

Cebbâr, Âmir'in yanında Bi'rimaûne'de bulunmuştu. Sonra Müslüman olmuştu. Şöyle diyordu: "Beni Müslüman olmaya iten sebeplerden biri o vakada o insanlardan birini mızrakla omuzları arasından vurmuştum. Mızrağın ucu göğsünden çıkınca "vallahi kazandım" dediğini duydum. Kendi kendime, "acaba ne kazandı, ben onu öldürmedi mi?" dedim. Sonra bu sözün anlamını sordum. Adam şehadeti kastediyordu, dediler. Ben de: "Vallahi kazanmıştır," dedim. Hassân b. Sâbit, Benî Ebü'l-Berâ'nın Âmir b. et-Tufeyl'e karşı harekete geçmeye şöyle teşvik ediyordu:

Ey Ümmü'l-Benîn'in evlatları! Necid ahalisinin ileri gelenleri olduğunuz hâlde size dokunmadı mı?

Âmir'in kibir ve ahmaklığıyla Ebü'l-Berâ'nın ahdini bile bile çiğnemesi size dokunmadı mı?

Şeref ve kerem uğrunda çabalayan Rebîa'ya benden haber götür. Benden sonra bu musibetten sonra ne yaptın?

Baban savaşların babası Ebû Berâ'dır. Dayın da onur sahibi Hakem b. Sa'd'dır.

Ka'b b. Mâlik de bu konuda şu beyitleri dile getirmiştir:

Ebû Berâ'nın himaye ahdi paramparça olup her tarafa dağıldı.

[549] *Müsehheb ve babasının oğulları su kaynağının iki tarafında duran kimse gibidirler.*

Ey Ümmü'l-Benîn'in oğulları, akşam vakti yardım dileyenin imdat çağrılarını duymadınız mı?

Çığlık atanların çağrılarını da mı duymadınız? Evet olayın sebat gerektiren bir karşılaşma olduğunu bildiniz.

Benî Kilâb'ın ayıp ve kusurları bitmedi. Kurata kabilesi de vefasızlık hicvinden kurtulamayacaklar.

Ey Âmir, eskiden beri kötülüklerin mimarı! Ne aklınla ne de namınla bir kazancın olmadı.

Peygamber'in ahdine de vefa göstermedin. Zaten eskiden beri ve herkesin gözü önünde kötülüklere koşan birisin.

Sen ne Ebû Dûvâd'un komşusu gibi bir koruyucu ne de Ebü'l-Alâ'nın komşusu Esedî gibisin.

Sizin ayıbınız kadîm bir hastalığınızdır. Bilesin ki ihanet hastalığı en kötü hastalıktır.

Rebîa b. Âmir Ebü'l-Berâ, Hassân ve Ka'b'ın şiirlerinden haberdar olunca Âmir b. et-Tufeyl'in üzerine gitti ve onu mızrakla vurdu. Ancak mızrak tam isabet kaydetmediği hâlde yaralanıp atından düştü ve "Bu Ebü'l-Berâ'nın işidir. Ölürsem kanım amcamındır. Ondan dolayı takip edilmesin. Sağ kalırsam ne yapacağıma karar vereceğim," dedi.

* * *

Muhammed b. Merzûk bana Amr b. Yûnus, İkrime, İshâk b. Ebî Talha ve Enes b. Mâlik'ten naklen Resulullah'ın (sav.) Bi'rimaûne ehline gönderdiği ashabı hakkında şöyle anlattı:

Tam bilemiyorum bunlar kırk veya yetmiş kişi idiler. Âmir b. et-Tufeyl el-Ca'ferî adı geçen su mevkiinde bulunuyordu. Resulullah'ın (sav.) ashabından oluşan grup yola çıkıp suya nazır bir mağaraya kadar geldiler. Mağarada oturdular ve birbirlerine: "Bu su ehline hangimiz Resulullah'ın (sav.) mesajını iletelim," dediler. Sanırım İbn Milhân el-Ensârî: "Resulullah'ın (sav.) mesajını ben ileteceğim," dedi. Mağaradan çıktı ve birkaç çadırın olduğu bir mekâna vardı. Orada çömelerek otur- [550]
du. Sonra: "Ey Bi'rimaûne halkı ben Resulullah (sav.) size elçisiyim. Ben Allah'tan başka ilah olmadığını ve Muhammed'in O'nun kulu ve resulü olduğuna şahitlik ederim," dedi. Bunun üzerine evin yan tarafından bir adam çıktı ve mızrakla böğründen vurup vücudunun diğer yanından çıkardı. Adam: "Allahu ekber! Kâbe'nin Rabbine yemin ederim kazandım!" dedi.

Geliş izini takip ettiler ve arkadaşlarının bulunduğu mağaraya vardılar. Âmir b. et-Tufeyl burada hepsini öldürdü.

İshâk dedi: Enes b. Mâlik bana şöyle anlattı: Allah onlar hakkında şu vahyi indirdi: Kavmimize bildirin. Biz Rabbimize kavuştuk. O bizden razı oldu. Biz de ondan razı olduk. Bir müddet bunu okuduk ve ardından neshedildi. Sonra Allah şu ayeti vahyetti: "*Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilakis onlar diridirler ve Rableri yanında rızıklanırlar.*"[196]

Abbâs b. el-Velîd bana babası Velîd, Evzâî, İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha el-Ensârî ve Enes b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Âmir b. et-Tufeyl el-Kilâbî'ye Ensardan yetmiş sahabi gönderdi. Onların reisi onlara: "Siz bekleyin ben bu kavim hakkında size haber getireyim," dedi. Adamların yanına varınca onlara: "Bana eman verirseniz, Resulullah'ın (sav.) mesajı hakkında bilgi vereyim," dedi. Ona: "Olur," dediler. Ancak henüz oturuyordu ki onlardan biri mızrağı ona sapladı. Adam: "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki kazandım," dedi ve öldü. Âmir: "Sanırım yalnız değildir, arkadaşları olmalı," dedi. Bunun üzerine geliş izini sürdüler ve arkadaşlarının yanına vardılar. Bir kişi hariç hepsini öldürdüler.

Enes dedi: Sonradan neshedilen şu ayeti okurduk: "*Kardeşlerimize haber verin. Rabbimize kavuştuk. O bizden razı oldu ve biz de ondan razı olduk.*"

* * *

Bu sene –hicrî dördüncü yıl– Peygamber (sav.) Benî Nadîr'i yurtlarından sürdü.

* * *

Benî Nadîr'in Sürülmesi

Ebû Ca'fer dedi: Bu olayın sebebi daha önce zikrettiğimiz
[551] Amr b. Ümeyye ed-Damrî tarafından öldürülen iki şahsın diyetidir. Nitekim Resulullah (sav.) Amr'ı Bi'rimaûne heyetiyle birlikte özel bir görevle göndermiş ve dönüş yolunda Resulullah'tan (sav.) ahit ve emanları bulunan söz konusu iki şah-

196 Âl-i İmrân, 3/169-170.

sı öldürmüştü. Rivayete göre Âmir b. et-Tufeyl, Resulullah'a (sav.) yazarak: "Senden ahit ve emanları bulunan iki adamı öldürdün. Diyetlerini gönder," diye söyledi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Kubâ'ya gitti. Buradan da kendilerinden diyet desteği almak üzere Benî Nadîr'e yöneldi. Bu seferinde yanında Ebû Bekir, Ömer, Ali ve Üseyd b. Hudayr vardı.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Benî Nadîr'e giderek kendilerine eman ve ahit verdiği hâlde Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin öldürdüğü iki şahsın diyetini ödemek için kendilerinden destek istedi. Nitekim Yezîd b. Rûmân da bana aynı hususu anlattı. Aynı zamanda Benî Nadîr ve Benî Amr arasında da bir ittifak vardı. Resulullah (sav.) öldürülen iki şahsın diyetini ödemek için kendilerinden destek isteyince, "Olur ey Ebü'l-Kâsım! Bizden yardım istediğin konuda sana yardımcı olacağız," dediler. Sonra bir araya gelerek kendi aralarında dediler ki: "Bu adamı burada bulduğunuz gibi bir daha bulamazsınız. Resulullah (sav.) onlardan birinin evinin duvarının dibinde oturmuş istirahat ediyordu. Birbirlerine bu evin damına kim çıkıp bu adamın üstüne büyük bir taş atmak suretiyle bizi ondan kurtarmak ister," dediler. Bunun üzerine bu iş için onlardan biri olan Amr b. Cihâş b. Ka'b'ı görevlendirdiler. Amr: "Bu işe hazırım," dedi. Adam, söz verdiği gibi, dama çıktı. Resulullah (sav.) de aralarında Ebû Bekir, Ömer ve Ali'nin bulunduğu sahabileri arasında oturuyordu. Resulullah (sav.) Yahudilerin kurduğu bu tuzağın haberini semadan aldı. Oturduğu yerden kalktı ve ashabına "Size gelinceye kadar ayrılmayın," dedi. Kendisi Medine'ye doğru yola çıktı. Resulullah (sav.) gecikince onun peşine düştüler. Yolda Medine'den gelen bir adama rast geldiler. Ona Resulullah'ı sordular. Adam, Medine'nin içinde onu gördüğünü söyledi. Bunun üzerine ashap onunla buluşmak için harekete geçtiler. Burada Resulullah (sav.) onlara Yahudilerin [552] yapmak istediği ihaneti anlattı. Ayrıca onlarla savaşmak için hazırlık yapılmasını ve üzerlerine gidilmesini emretti. Ardından insanların başında olduğu hâlde üzerlerine gitti. Resulullah hurma ağaçlarının kesilmesi veya yakılmasını emretti.

Bunun üzerine ona şöyle seslendiler: "Ey Muhammed! Fesat çıkarmayı yasaklıyor ve ayıplıyordun. Şimdi hurma ağaçlarının kesilmesi ve yakılması neyin nesidir?"

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Vâkıdî'ye gelince: Onun anlattığına göre Benî Nadîr Resulullah'ın (sav.) üzerine büyük bir taş bırakılması komplosunu kurduklarında Sellâm b. Mişkem onları uyardı ve savaş tehlikesini hatırlattı. Onlara: O sizin yapmak istediğinizi bilir, dedi. Ancak onu dinlemediler. Amr b. Cihaş taşı atmak üzere dama çıktı. Bu sırada Resulullah'a (sav.) vahiy geldi. Bunun üzerine bir ihtiyaç için kalkmış gibi davrandı ve oradan ayrıldı. Arkadaşları onu beklediler. Ancak gecikince Yahudiler: "Ebü'l-Kâsım nerede kaldı?" dediler. Arkadaşları da ayrıldılar. Bunun üzerine Kinâne b. Sûreya onlara: "Yapmak istediğiniz şey hakkında ona haber geldi," dedi. Resulullah'ın (sav.) ashabı dönünce doğruca Resulullah'ın (sav.) yanına vardılar. Mescitte oturuyordu. Ona: "Ya Resulellah! Seni bekledik. Ama sen dönmüşsün," dediler. Resulullah (sav.): "Yahudiler beni öldürmeye azmettiler. Allah bana durumu haber verdi. Bana Muhammed b. Mesleme'yi çağırın," buyurdu. Muhammed b. Mesleme gelince ona dedi ki: Yahudilere git ve onlara, 'Memleketimden çıkın. İhanete azmettiğiniz hâlde benimle aynı yerde ikamet edemezsiniz,' söyle," diye buyurdu.

Vâkıdî dedi: Muhammed b. Mesleme onlara gitti ve şöyle dedi: Resulullah (sav.) memleketinden ayrılmanızı emrediyor. Onlar: "Ey Muhammed! Bu haberi Evs'ten birinin bize getirebileceğini hiç tahmin etmemiştik," dediler. Muhammed b. Mes-
[553] leme onlara: "Kalpler değişti ve İslam ahitleri silip iptal etti," dedi. Onlar: "Göç edeceğiz," dediler. Ancak Abdullah b. Übey onlara: "Çıkmayın. Araplardan ve emrim altında kavmimden iki bin kişi vardır. Siz yerinizde kalın bunlar sizinledir. Benî Kureyza da sizinle olacaklardır," dedi. Benî Kureyza ahdinin sorumlusu Ka'b b. Esed bunu haber alınca: "Hayatta olduğum sürece Benî Kureyza'dan tek bir şahıs ahdi bozmayacak," dedi. Bunun üzerine Sellâm b. Mişkem, Huyey b. Ahtab'a: "Ey Huyey! Muhammed'in söylediğini kabul et. Kavmimize olan

üstünlüğümüz malımızladır. Bu teklifi kabul et, aksi takdirde daha kötüsünü kabul etmek zorunda kalacaksın," dedi. Huyey: "Ondan daha kötüsü nedir?" dedi. Sellâm: "Malların alınması, kadın ve çocukların esir alınması ve savaşçıların öldürülmesidir," dedi. Huyey kabul etmedi ve Cüdey b. Ahtab'ı Resulullah'a (sav.) göndererek: "Yurdumuzu terk etmeyiz. Dilediğini yap," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) tekbir getirdi. Ardından Müslümanlar da tekbir getirdiler. Resulullah (sav.): "Yahudiler savaş başlattılar," dedi. Ardından Cüdey, İbn Übey'in yanına giderek yardım talebinde bulundu. Cüdey: "Abdullah b. Übey'i bir grup arkadaşıyla oturduğunu gördüm. O sırada Peygamber'in (sav.) çağırıcısı insanların silahlanıp toplanması için çağrıda bulunuyordu. Bunun üzerine oğlunun silahını aldığını ve koşarak gittiğini görünce adamın yardımından ümidimi kestim. Bütün bunları Huyey'e bildirdim," dedim. O: "Bu, Muhammed'in tuzağıdır," dedi. Resulullah (sav.) onların üzerine yürüdü ve on beş gün boyunca onları muhasara etti. Nihayet sulhe razı oldular. Onların can güvenliği sağlanacak ancak mal ve silahları Resulullah'a teslim edilecekti.[197]

Muhammed b. Sa'd bana babası, babasının amcası o da babasından ve dedesinden naklen İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Benî Nadîr'i on beş gün muhasara ettikten sonra bütün isteklerini kabul ettiler. Onlarla onların can güvenliğini sağlamak, onları yurtlarından sürmek, onları Şam Ezriâtı'na[198] kadar götürmek ve her üç kişiye bir deve ve bir su kırbası vermek üzere anlaşma yapıldı.

İbn Abdula'lâ bize Muhammed b. Sevr, Ma'mer ve Zührî'den şöyle dediğini ri- [554]
vayet etti:

Peygamber (sav.) onlarla on beş gün savaştı. Sonunda onları sürmek üzere onlarla sulh yaptı. Buna göre onları Şam diyarına sürdü. Antlaşma gereğince silah hariç develerin taşıyabileceği mallarını taşıyacaklardı.

* * *

197 Aslında taşıyabilecekleri mallarını taşıyacaklar ve gerisini Müslümanlara terk edeceklerdi. Nitekim de öyle oldu (çev.).

198 Ezriât, Suriye'de bir belde olup bugünkü Derâ şehridir (çev.).

Şimdi söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. İbn İshâk dedi: Aralarında Abdullah b. Übey b. Selûl, Vedîa ve Mâlik b. Ebî Kavkal, Süveyd ve Dâ'as'ın da bulunduğu Benî Avf b. Hazrec'ten bir grup Benî Nadîr'e haber göndererek: "Yerinizde sebat edin ve korunun. Biz sizi teslim etmeyiz. Size savaş açılsa sizinle birlikte savaşacağız. Çıkarılırsanız sizinle çıkarız," dediler. Ancak bekleyip durdular ve yardım etmediler. Allah kalplerine korku verdi. Nihayet Resulullah'tan kendilerini sürmesini, can güvenliklerini sağlamasını ve silah dışında develerin taşıyabilecekleri mallarını götürmelerine müsaade etmesini istediler. Resulullah (sav.) kabul etti. Develerin taşıyabileceği mallarını alıp götürdüler. Hatta kişi evini kapısının üstündeki kirişe kadar yıkar ve develere yükleyerek götürürdü. Hayber'e gittiler. Bir kısmı da Şam'a gittiler. Onların ileri gelenlerinden Sellâm b. Ebi'l-Hukayk, Kinâne b. Rebî' b. Ebi'l-Hukayk ve Huyey b. Ahtab Hayber'de kaldılar ve Hayberliler onlara itaat ettiler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle dediğini rivayet etti:

Kadınlarını, evlatlarını ve mallarını alarak çıktılar. Arkadan da tefler, zurnalar çalınıyor ve şarkı söyleyen cariyeler müzik çalıyorlardı. Bunların arasında Urve b. Verd el-Absî'den satın aldıkları cariyesi Ümmü Amr da vardı. Benî Gifâr'dan[199] olan
[555] Ümmü Amr, mağrur ve kibar bir kadındı. Gifâr da o zaman çok ünlü bir kabileydi. Taşıyamadıkları malları da Resulullah'a (sav.) bıraktılar. Bu malların tasarrufu münhasıran Resulullah'ta (sav.) olup dilediği gibi dağıttı. Resulullah bu malları Muhacirlere taksim etti ve Ensara bir şey vermedi. Sehl b. Huneyf ve Ebû Dücâne, muhtaç olduklarını söyleyince onlara da pay verdi. Benî Nadîr'den iki adam Müslüman olarak mallarını korudular.

Ebû Ca'fer dedi: Benî Nadîr seferine çıkarken Medine'de İbn Ümmü Mektûm'u vekil bıraktı. Sancağı bu seferde Ali b. Ebî Tâlib'de (as.) idi.

* * *

199 Asıl adı Selmâ, bir rivayete göre de Leylâ bint Şa'vâ'dır. Kinânelidir. Müzeyne'de evliyken Urve b. Verd onlara baskın yaptı ve onu esir aldı.

Bu yıl içinde Abdullah b. Osman b. Affân cemâziyelevvelde altı yaşındayken vefat etti. Resulullah (sav.) namazını kıldırdı. Osman b. Affân evladının kabrine indi ve eliyle gömdü.

Aynı yıl içinde Hüseyin b. Ali (as.) şaban ayının ilk günlerinde dünyaya geldi.

* * *

Zâtu'r-Rikâ' Gazası

Benî Nadîr gazasından sonra Resulullah'ın (sav.) hangi gazaya çıktığı ihtilaflıdır. Bu konuda İbn İshâk'tan nakledilen rivayet şöyledir:

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Benî Nadîr gazasından sonra Medine'de rebîülevvel ve rebîüssânî ile cemâziyelevvel ayının bir kısmında Medine'de kaldı. Ardından Necid'deki Gatafânlı Benî [556] Muhârib ve Benî Sa'lebe üzerine yürüdü. Bu bölgede Nahl mevkiine kadar gitti. Bu sefere Zâtu'r-Rikâ' gazası denilmiştir. Resulullah (sav.) burada yakın bir mesafede Gatafânlı bir toplulukla karşılaştılar. Ancak iki taraf arasında muharebe olmadı. Her iki taraf da hasımlarından çekindiler. Bu sebeple Resulullah (sav.) *salâtu'l-havf* (korku namazını) kıldırdı ve sonra buradan Müslümanlarla ayrıldı.

Vâkıdî ise şöyle dedi: Resulullah (sav.) Zâtu'r-Rikâ' gazasını hicrî beşinci yılda muharrem ayında yapmıştır. Zâtu'r-Rikâ' adının verilmesi, gidilen mevkide yer alan dağın siyah, beyaz ve kırmızımtırak renklerde olmasındandır. Bu gazaya çıkarken Resulullah (sav.) Osman b. Affân'ı Medine'de vekil bıraktı.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr, Muhammed b. Abdurrahman, Urve b. ez-Zübeyr ve Ebû Hüreyre'den naklen şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) ile birlikte Necid üzerine gittik. Nahl bölgesinin Zâtu'r-Rikâ' mevkiine vardığımızda Gatafânlı bir toplulukla karşı karşıya geldik. Ancak iki taraf bir muharebeye girmediler. Müslümanlar hasımlarından çekindiler. Namaz vakti girince Resulullah (sav.) namazı "salâtu'l-havf" kuralına

göre kıldırdı. Bunun için ashabını iki gruba ayırdı. Bir grup düşmana yönelip muharebe için teyakkuzda bulundu. Bir grup da Resulullah'ın (sav.) arkasında namaz vaziyeti aldı. Resulullah tekbir getirince hep birlikte tekbir getirdiler. Sonra arkasındakilerle rükûa vardı. Sonra secde etti. İkinci rekât için kalkınca arkasındakiler geriye giderek diğer grubun yerini aldılar. Teyakkuz hâlindekiler bu sefer Resulullah'ın (sav.) arkasına geçip kendi kendilerine bir rekât kıldıktan sonra kalktılar ve Resulullah onlara bir rekât kıldırdı. Sonra otur-
[557] dular. Bu kez de düşmana karşı teyakkuzda duranlar dönüp ikinci rekâtı kıldılar. Ardından da oturdular. Resulullah selam faslında hepsini aynı vaziyete getirdi ve hepsine selam verdi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah'ın (sav.) Nahl bölgesinde bu namazı nasıl kıldırdığı hususundaki rivayetler çelişkilidir. Konuyu uzatmamak için bu rivayetleri zikretmiyorum. İnşallah bu ihtilafları *Besîtu'l-Kavl fî Ehkâmi Şerâi'il-İslâm* adlı kitabımda "Salâtu'l-Havf" bölümünde anlatacağım. Muhammed b. Beşşâr bize Muâz b. Hişâm, babası Hişâm, Katâde ve Süleymân el-Yeşkerî'den şöyle rivayet etti: Süleymân el-Yeşkerî, Câbir b. Abdullah'a namazın kısaltılarak kılınması hükmünün ne zaman nazil olduğunu sordu. Câbir şöyle dedi: Şam'dan gelecek Kureyş kervanını karşılamak üzere çıkmıştık. Nahl mevkiine geldiğimizde bir adam çıkageldi ve Resulullah'a (sav.): "Ya Muhammed!" diye seslendi. Resulullah (sav.): "Evet, söyle," dedi. Adam: "Benden korkuyor musun?" dedi. Resulullah (sav.): "Hayır," dedi. Adam: "Seni benden kim koruyacak?" dedi. Resulullah (sav.): "Allah koruyacak," dedi. Adam kılıcını çekti ve tehditler savurdu. Sonra kılıcını alıp ayrılmak için seslendi. Akabinde namaz için çağrı yapıldı. Peygamber bir gruba namaz kıldırdı. Bir grup da onları koruyordu. Arkasındaki gruba iki rekât kıldırdıktan sonra onlar geriye giderek koruma sağlayanların yerini aldılar ve diğer grup da gelip Resulullah'ın (sav.) arkasında saf tuttular. Resulullah (sav.) bunlara da iki rekât kıldırırken korumayı ilk olarak namaz kılan grup sağlıyordu. Böylece Resulu'llah toplam dört rekât kılmış

cemaat, nöbetleşerek ikişer rekât kılmış oldular. İşte o gün namazın kısaltılarak kılınması ve müminlerin silahı elden bırakmamaları hakkındaki hüküm indi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Amr b. Ubeyd, Hasan el-Basrî ve Câbir b. Abdullah el-Ensârî'den şöyle rivayet etti:

Benî Muhârib'den Hâris'in oğlu falanca kavmi olan Gatafân ve Muhârib'e: "Sizin için Muhammed'i öldüreyim mi?" dedi. Onlar: "Evet, nasıl öldüreceksin?" dediler. "Ona suikast düzenleyeceğim," dedi. Adam Resulullah'a (sav.) gitti. Resulullah [558] kılıcı kucağında olduğu hâlde oturuyordu. Resulullah'a (sav.): "Ya Muhammed! Kılıcına bakabilir miyim?" dedi. Resulullah: "Bakabilirsin," dedi. Adam kılıcı aldı ve kınından çıkararak sallamaya başladı. Ancak Allah âdeta onun basiretini bağladı. Sonra "Ey Muhammed! Benden korkmuyor musun?" dedi. Resulullah (sav.): "Hayır, senden korkmuyorum," dedi. Adam: "Elimde kılıç olduğu hâlde benden nasıl korkmazsın?" dedi. Resulullah (sav.): "Allah beni senden korur," buyurdu. Bunun üzerine kılıcı kınına soktu ve Resulullah'a (sav.) iade etti. Allah şu ayeti indirdi: "*Ey iman edenler, Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya kalkmıştı da Allah onların ellerini sizden çekmişti.*"[200]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Sadaka b. Yesâr, Akîl b. Câbir ve Câbir b. Abdullah el-Ensârî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ile birlikte Nahl mevkiinden çıktık. Müslümanlardan bir adam müşriklerden bir kadın öldürdü. Resulullah geri dönünce gurbette olan kadının kocası döndü. Ona durumu haber verdiler. Adam, Muhammed'in ashabından birilerinin kanını akıtmadan geri durmayacağına yemin etti ve Resulullah'ın izini takip etmeye başladı. Resulullah (sav.) yolda bir mevkide konakladığında, "Bu gece kim bizi koruyacak?" buyurdu. Bunun üzerine bir Muhacir ve Ensardan bir adam: "Ey Allah'ın resulü! Biz koruyacağız," dediler. Resulullah (sav.): "Bu boğazın ağzında bekleyeceksiniz," dedi. Nitekim Resulullah (sav.) ve ashabı bir boğazın ağzında konakla-

200 Mâide, 5/11.

mışlardı. Boğazın ağzına gittiklerinde Ensardan bir adam Muhacir olana: "Gecenin hangi vaktinde nöbet tutmamı istersin, başında mı sonunda mı?" diye sordu. Bunun üzerine Muhacir adam uzandı ve uykuya daldı. Ensardan olan adam ise namaz kılmaya başladı. Derken kadının kocası geldi. Adamı görünce onun gözetleyici nöbetçi olduğunu anladı ve ona bir ok attı. Ok isabet kaydetmişti. Ancak oku çekti ve namazına devam etti. Sonra bir ok daha attı ve o da isabet etti. Ensardan olan adam onu da çekti ve namazına devam etti. Adam üçüncü oku da fırlattı ve isabet kaydetti. Ensardan olan adam onu da çekti ve ardından rükû ve secdeye gitti ve arkadaşına seslendi ve "Otur, bana saldırı oldu," dedi.

[559] Câbir dedi: Muhacir yerinden fırladı. Adam onları görünce kendisine karşı harekete geçeceklerini anladı. Muhacir Ensardan olan adamın kanlar içinde kaldığını görünce: "Sübhanellah sana ilk oku attığı zaman beni neden uyandırmadın?" dedi. Ensardan olan adam: Bir sure okuyordum. Onu bitirmeden kesmek istemedim. Ama atışlar devam edince rükûa gittim ve seni çağırdım. Allah'a yemin ederim ki Resulullah'ın (sav.) bir gediği koruma yönündeki emri olmasaydı sureyi (ve dolayısıyla namazı) daha bitirmeden adam işimi bitirecekti.

* * *

Sevîk Gazası

Peygamber'in (sav.) Ebû Süfyân ile sözleştikleri karşılaşma için İkinci Bedir gazasıdır.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Zâtu'r-Rikâ' gazasından Medine'ye dönünce cemâziyelevvel ayının kalan günleriyle cemâziyelâhir ve receb aylarında Medine'de kaldı. Ardından Ebû Süfyân ile sözleştikleri karşılaşma için şaban ayında Bedir'e hareket ederek burada sekiz gün Ebû Süfyân'ı bekledi. Ebû Süfyân da Mekkelilerle yola çıkarak Merrü'z-Zehrân bölgesindeki Mecenne'de konakladı. Bazılarına göre Usfân'ı geçtikten sonra geri dönmeyi düşünmüş ve şöyle demiştir: "Ey Kureyşliler! Sizin savaşmanız için en yararlı olan verimli bir yıldır. Deve-

lerinizin ağaçlardan yiyeceği, sizin de süt içeceğiniz bir yıl. Bu yılınız kurak bir yıldır. Ben dönüyorum siz de dönün." Bunun üzerine Ebû Süfyân döndü ve maiyetindekiler de döndüler. Bu yüzden Mekke ahalisi onlara Sevîk ordusu adını verdiler. Onlara *sevîk* (un çorbası) içmeye çıktınız, dediler.

Resulullah (sav.) Ebû Süfyân ile karşılaşmak üzere Bedir'de konakladı. Bu sırada Mahşi b. Amr ed-Damrî yanına geldi. Bu zat Veddân gazasında Benî Damre adına Resulullah (sav.) ile antlaşma yaptı. Mahşi: "Ey Muhammed! Bu su bölgesinde Kureyş ile karşılaşmak için mi geldin?" diye sordu. Resulullah (sav.): "Evet, ey Benî Damreli kardeş! Bununla birlikte seninle yaptığımız antlaşmayı sana iade edebiliriz. Sonra [560] da seninle savaşırız. Ta ki Allah aramızda hükmünü versin," buyurdu. Mahşi: "Hayır, vallahi ey Muhammed! Senden böyle bir beklentimiz yoktur," dedi. Resulullah (sav.) Ebû Süfyân'ı beklemeye devam etti. Derken Ma'bed b. Ma'bed el-Huzâî oradan geçerken Resulullah'ın (sav.) konakladığı mekânı gördü. Devesinin hızlı geçmesi üzerine şu beyitleri dile getirdi:

Muhammed'in arkadaşlığından ve kuru üzümü andıran Medine'nin acve hurmasından uzak durdu.

Kadîm babasının âdeti üzere seyretmektedir. Kudeyd suyu benim karşılaşma yerimdir.

Yarın kuşluk vakti varacağı yer Dacnân suyudur.

* * *

Vâkıdî ise şöyle demiştir: Resulullah (sav.) Uhud Harbinde Ebû Süfyân ile bir yıl sonra karşılaşmak üzere sözleşmişlerdi. Resulullah (sav.) bu karşılaşma için ashabına çağrıda bulundu. Uhud Harbinin yıl dönümü zilkâde ayındaydı. Bu sırada Nuaym b. Mes'ûd el-Eşcaî, umre için Mekke'ye gitmiş ve Kureyşlilerle görüşmüştü. Kureyşliler ona: "Ey Nuaym! Nereden geliyorsun?" diye sordular. Nuaym: "Yesrib'den," dedi. Onlar: "Muhammed herhangi bir hareket içinde miydi?" dediler. Nuaym: "Sizinle savaşmak için hazırlık yapıyordu," dedi. Nuaym henüz Müslüman olmamıştı. Ebû Süfyân ona: "Ey Nuaym! Kurak bir yıl yaşıyoruz. Sefere çıkmak için develerin ağaçlardan

yediği ve bizim de sütlerini içtiğimiz verimli bir yıla ihtiyacımız var. Muhammed'le sözleştiğimiz karşılaşma zamanı geldi. Medine'ye bir an önce dön ve onları sefere çıkmaktan alıkoy. Onlara büyük bir orduyla çıkacağımızı ve bize güç yetiremeyeceklerini söyle. Belki sözleşmeye biz değil onlar muhalefet etmiş olurlar. Bunun için sana on hayvan vereceğim. Bunları Süheyl b. Amr'a teslim edeceğim ve onun güvencesinde olacaklar," dedi. Süheyl onların yanına geldi. Nuaym ona: "Ey Süheyl! Kefil olur musun? Ben de Muhammed'e gidip onu sefere çıkmaktan alıkoyacağım," dedi. Süheyl: "Kefil olurum," dedi. Nuaym yola çıktı ve Medine'ye vardı. İnsanların hazırlanmakta olduklarını gördü. Onlara yanaşıp fikirlerini bozmaya çalış-
[561] tı. "Bu doğru bir fikir değil. Muhammed, Uhud'da yaralanmadı mı? Sahabileri öldürülmedi mi?" şeklinde telkinlerde bulundu ve insanları caydırdı. Hatta bunun için Resulullah'a (sav.) kadar gitti. Resulullah konuştu ve şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki hiç kimse çıkmazsa yalnız başıma çıkacağım."

Allah müminlerin basiretlerini açtı ve yanlarına ticari eşya alarak çıktılar. Bu mevsim aynı zamanda insanların Bedir'de sekiz gün süreyle pazar kurarak bir araya geldikleri günlerdi. Müslümanlar mallarını sattılar ve bir dirheme bir dirhem kazandılar ve herhangi bir düşmanla karşılaşmadılar.

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) bu sefere çıkarken Abdullah b. Revâha'yı Medine'de vekil bıraktı.

* * *

Vâkıdî dedi: Resulullah (sav.) bu yıl içinde şevval ayında Ümmü Seleme bint Ebî Ümeyye ile evlendi ve onunla zifafa girdi.

Vâkıdî dedi: Yine bu yılda Resulullah (sav.) Zeyd b. Sâbit'e Yahudilerin yazısını öğrenmesini emretti ve: "Bunların mektubumu değiştirmeye teşebbüs etmeyeceklerinden emin değilim," dedi.[201]

Bu yıl da hac işleri müşriklerin uhdesindeydi.

201 Hz. Peygamber, mektup yazdırdığı ve okuttuğu Yahudi kâtipleri kastediyor (ed.).

Hicretin Beşinci Yılı

Bu yıl içinde Resulullah (sav.) Zeyneb bint Cahş ile evlendi.

Muhammed b. Amr'dan bana şöyle dediği anlatıldı: Abdullah b. Âmir el-Eslemî bana Muhammed b. Yahyâ b. Habbân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Zeyd b. el-Hârise'nin evine gitti. Zeyd'e Zeyd b. Muhammed deniliyordu. Resulullah (sav.) ne zaman onu görmese, "Zeyd nerede?" diye onu sorardı. Resulullah (sav.) Zeyd'i ararken evine gidip onu sordu. Ancak evde de yoktu. Zeyd'in zevcesi Zeyneb bint Cahş üzerinde tek kat elbiseyle kalktı ve Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Evde değil," diyerek cevap verdi. Resulullah (sav.) yüzünü çevirdi. Zeyneb: "Anam, babam sana feda! Girmez misin?" dedi. Resulullah (sav.) girmekten imtina etti. Aslında Resulullah (sav.) kapıda denilince Zeyneb ne yapacağını şaşırdı ve telaş içinde bir şey giyme fırsatı bulamamıştı. Resulullah'ın (sav.) gözü ona ilişmiş ve hayran kalmıştı. Resulullah (sav.) kapıdan döndü ve giderken anlaşılmayan bazı sözler söyledikten sonra, *Sübhanellahi'l-azîm! Sübhanellahi musarrifi'l-kulûb* (Allah'ın şanı ne yücedir! Kalpleri evirip çeviren Allah ne yücedir!) buyurdu. Ardından Zeyd eve gitti. Zevcesi ona Resulullah'ın (sav.) evlerine geldiğini haber verdi. Zeyd: "Ona gir, demedin mi?" dedi. Zeyneb: "Önerdim ancak girmedi," dedi. Zeyd: "Bir şey söylediğini duydun mu?" dedi. Zeyneb: "Giderken, *Sübhanellahi'l-azîm! Sübhanellahi musarrifi'l-kulûb*, dediğini duydum," dedi. Bunun üzerine Zeyd çıktı ve Resulullah'a (sav.) gitti. Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Evime geldiğini söylediler. Anam babam sana feda! Neden girmedin? Zeyneb'i beğendiysen onu boşayayım," dedi. Resulullah (sav.): "Zevceni tut," [563] dedi. Ancak o günden sonra Zeyd ona yaklaşamadı. Resulullah'a (sav.) durumu bildirdiğinde, Resulullah ona: "Eşini tut," diyordu. Ancak Zeyd ondan ayrıldı ve ondan uzak durdu. İddet müddeti de tamamlandı.

Bir gün Resulullah (sav.) Âişe ile konuşurken kendinden geçti. Kısa bir süre geçtikten sonra kendine geldi ve gülümsüyordu. Şöyle dedi: Kim Zeyneb'e gidip müjde verecek. Al-

lah onu benimle evlendirdi. Sonra gelen ayeti okudu: "*Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye, 'Zevceni tut, Allah'tan kork,' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkman gereken Allah'tır. Zeyd onunla ilişini kesince onu sana nikâhladık.*"[202]

Âişe dedi: Bu durumdan çok etkilendim. Zira çok güzel olduğunu duyuyorduk. Bir de en büyük ve en onurlu şey Allah'ın ona olan lütfu ve onu bizzat kendisinin evlendirmesidir. Bu meziyetlerle bize karşı bunlarla iftihar edecek, diye düşünüyordum.

Âişe dedi: Resulullah'ın (sav.) hizmetçisi gidip Zeyneb'e müjdeyi verdi. Zeyneb bu müjdesi karşılığında Selmâ'ya bir gümüş takı verdi.

Yûnus b. Abdula'lâ bana İbn Vehb'den şöyle dediğini rivayet etti: İbn Zeyd şöyle dedi:

Resulullah (sav.) Zeyd b. Hârise'yi halasının kızı Zeyneb bint Cahş ile evlendirmişti. Bir gün Resulullah (sav.) evlerine gitti. Kapının üzerinde kıldan dokunmuş bir perde vardı. Rüzgâr perdeyi kaldırdı. Zeynep odasında kısmen açıktı. Resulullah (sav.) onu görünce ona karşı kalbinde bir hayranlık hissi uyandı. Zeyd'in kalbine de ona karşı bir soğukluk peyda oldu. Zeyd, Resulullah (sav.) gitti ve ona: "Ya Resulellah! Eşimden ayrılmak istiyorum," dedi. Resulullah (sav.): "Neden? Hakkında bir şüphen mi oldu?" dedi. Zeyd: "Hayır. Vallahi ondan şüphe etmedim ve hayırdan başka bir şey de görmedim,"
[564] dedi. Resulullah (sav.): "Zevceni tut ve Allah'tan sakın," buyurdu. Nitekim ayet de bunu ifade etmektedir: "*Hani Allah'ın nimet verdiği ve senin de iyilik yaptığın kimseye, 'Zevceni tut ve Allah'tan kork,' diyordun. Hâlbuki Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun.*" Resulullah'ın içinde sakladığı husus, Zeyd onu boşarsa Resulullah (sav.) onunla evleneceği düşüncesidir.

* * *

202 Ahzâb, 33/37.

Dûmetülcendel Gazası

Vâkıdî dedi: Resulullah (sav.) bu yılın rebîülevvel ayında Dûmetülcendel gazasına çıktı. Bu gazanın sebebi Resulullah'a (sav.) ulaşan haberlerdi. Bu haberlerde bu bölgede bir topluluğun toplanmakta olduğu ve muhtelif yönlerden harekete geçip yaklaşmakta oldukları bildirilmişti. Bunun üzerine Resulullah (sav.) karşıt harekâta geçti ve Dûmetülcendel'e kadar gitti. Ancak düşman eylemiyle karşılaşmadı. Bu seferde Medine'de Sibâ' b. Urfeta el-Gifârî'yi vekil bıraktı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bu yıl içinde Resulullah (sav.) Uyeyne b. Hısn ile antlaşma yaptı. Buna göre Uyeyne, Teğlemeyn ve ona yakın muhiti mera olarak kullanmıştır.

İbrâhîm b. Ca'fer'in babasından naklen bana anlattığına göre Muhammed b. Ömer şöyle dedi:

Uyeyne'nin memleketinde kuraklık baş gösterdi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) onunla Teğlemeyn'den Merâd'a kadar olan bölgede hayvanlarını otlatması için antlaşma yaptı. Bu muhit bir buluttan yağan yağmurla yeşermiş ve mera olarak kullanıma elverişli hâle gelmişti. Bunun üzerine Resulullah (sav.), Uyeyne'yle bu meradan istifade etmesi için antlaşma yaptı.

Vâkıdî dedi: Bu yıl içinde Sa'd b. Ubâde'nin annesi vefat etmiştir. Annesi vefat ettiğinde Sa'd, Resulullah (sav.) ile birlikte Dûmetülcendel seferinde bulunuyordu.

* * *

Hendek Gazası

Bu yılın şevval ayında Resulullah (sav.) Hendek gazasını yaptı. İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan anlattığına [565] göre Resulullah'ın (sav.) Hendek gazasını gerçekleştirmesinin sebebi Resulullah'ın (sav.) Benî Nadîr'i yurtlarından sürmesidir.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Zübeyr ailesinin kölesi Yezîd b. Rûmân, Urve b. ez-Zübeyr, güvenilirliğinden şüphe etmediğim bir ravi, Ubey-

dullah b. Ka'b b. Mâlik, Zührî, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve diğer âlimlerimizden naklen anlattı.

Adı geçen bütün bu raviler rivayetlerinde Hendek Savaşını konu almıştır. Ancak raviler arasında bazı çelişkiler vardır. Hendek rivayetine göre aralarında Selâm b. Ebi'l-Hukayk en-Nadarî, Huyey b. Ahtab en-Nadarî, Kinâne b. Rebî' b. Ebi'l-Hukayk en-Nadarî, Hevze b. Kays el-Vâilî ve Ebû Ammâr el-Vâilî'nin aralarında bulundukları Benî Nadîr'den ve Benî Vâil'den bir grup tarafından Resulullah'a (sav.) karşı Ahzâb ittifakı oluşturuldu. Bu insanlar Mekke'ye giderek Kureyşlileri Resulullah'a (sav.) karşı savaşmaya davet ettiler. Kureyş'e: "Onun kökünü kazıyıncaya kadar sizinle birlikte olacağız," dediler. Kureyş onlara: "Ey Yahudiler! Birinci kitabın sahiplerisiniz. Siz Muhammed ile aramızdaki din ihtilafını bilirsiniz. Bizim dinimiz mi hayırlıdır, yoksa onun dini mi?" diye sordular. Yahudiler: "Sizin dininiz daha hayırlıdır. Siz daha haklısınız," dediler. Bu ifadelerle ilgili olarak: "*Kendilerine Kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla iman ediyorlar. Sonra da kâfirler için: 'Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır,' diyorlar. Yakıcı bir ateş olarak onlara cehennem yeter,*"[203] ayetine kadar ilahî vahiy indi.

Yahudiler Kureyş'e bu telkinleri yapınca Kureyşliler bundan memnun kaldılar ve Resulullah'a (sav.) karşı savaş davetlerine kayıtsız kalmayarak bu konuda mutabık kaldılar ve zamanlama konusunda da anlaştılar.

[566] Yahudi grup daha sonra Kays Aylân'dan Gatafân kabilesine gittiler. Onları Resulullah'a (sav.) karşı savaşa katılmaya davet ettiler. Onlara kendilerinin de katılacaklarını, nitekim Kureyş'in de kendilerine katıldığını ve bu konuda mutabık kaldıklarını söylediler. Bunun üzerine Gatafân da olumlu cevap verdi.

Kureyş Ebû Süfyân b. Harb liderliğinde; Gatafân, Benî Fezâre'nin liderleri Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr yönetiminde; Benî Mürre, Hâris b. Avf b. Ebî Hârise el-Merrî liderliğin-

203 Nisâ, 4/51-55.

de; Mes'ûd b. Ruhayle b. Nüveyre b. Tarîf b. Suhme b. Abdullah b. Hilâl b. Halâve b. Eşca' b. Reys b. Gatafân kavmi Eşca'dan kendisine bağlı olanların başında yola çıktılar.

* * *

Resulullah (sav.) düşmanların bu harekâtı ve ittifakı hakkında bilgi sahibi olunca Medine'nin etrafında hendek kazdırdı. Muhammed b. Ömer'den bana anlatıldığına göre şöyle dedi: Hendek kazılması hususunda Resulullah'a (sav.) tavsiyede bulunan Selmân idi. Selmân'ın hür olarak Resulullah (sav.) ile birlikte katıldığı ilk muharebedir. Resulullah'a (sav.) şöyle demiştir: Farslar olarak biz muhasara edildiğimiz zaman etrafımızı hendekle çevirirdik.

* * *

Şimdi tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönelim. Resulullah (sav.) hendeğin kazılmasında bizzat çalışarak Müslümanları teşvik etmiştir. Müslümanlar da çalıştılar. Resulullah (sav.) bu işe ara vermeksizin ve düzenli bir şekilde devam etmiş ve Müslümanlar da aynı minval üzere devam ettiler. Ancak bazı münafıklar işi savsaklıyor ve sürüncemede bırakıyorlardı. Zafiyet iddiasıyla işi yavaşlatıyorlardı. Evlerine gizlice gidiyorlar ve bunun için Resulullah'tan (sav.) izin almadıkları gibi onu bilgilendirmiyorlardı. Müslümanlardan kimin zaruri bir işi varsa onu Resulullah'a (sav.) arz ediyor ve işini görmek için ondan izin istiyordu. Resulullah (sav.) da izin veriyordu. İşini [567] bitirince sevabını Allah'tan bekleyerek işine devam ediyordu. Bunun üzerine Allah: "*Müminler Allah'a ve Resulü'ne inanmış kimselerdir. Onlar Peygamber ile bir amme işi üzerindeyken ondan izin istemeden bırakıp gitmezler*" ve "*Onlar için Allah'tan mağfiret dile Allah mağfiret eden ve merhamet edicidir,*"[204] ayetini indirdi. Bu ayetler hisbe ehlinden olan, hayır için gayret gösteren ve Allah'a ve Resulü'ne itaat eden herkes hakkında inmiştir. İşten kaçan ve bunun için Resulullah'tan (sav.) izin istemeyen münafıklar hakkında ise şu ayetler inmiştir: "*Birbirinizi çağırır gibi Peygamber'i çağırmayın. Muhakkak*

204 Nûr, 24/62.

Allah, içinde bulunduğunuz hâli bilmektedir Bu sebeple, onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya acı bir azaba uğratılmalarından korksunlar. Şunu iyi bilin ki göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Sizin ne üzerinde olduğunuzu bilir."[205] Yani Allah yalan veya doğru sizin hâlinizi bilir. Kısacası Müslümanlar onu muhkem hâle getirinceye kadar hendekte çalıştılar ve içlerinden Cuayl adında bir şairin şiiriyle onu anlattılar. Resulullah, adını Amr yaptı. Bu şair hakkında şu beyti dillendirdiler:

Adı Cuayl iken Peygamber adını Amr olarak değiştirdi. Yoksul ve zayıf için bir güç ve destekti.

Amr'ın yanından geçtiklerinde Resulullah (sav.) Amr derdi. Onlar kuvvet anlamında "zahr" demeye başlayınca Resulullah (sav.) da "zahr" derdi.

Muhammed b. Beşşâr bize Muhammed b. Hâlid b. Asme, Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî'den şöyle dediğini anlattı: Babam bana babasından rivayetle şöyle anlattı:

[568] Ahzâb yılında Resulullah (sav.) hendeği Benî Hârise tarafındaki Şeyhayn Kalesinden Mezâd'a kadar planladı. Sonra kırkar arşın hâlinde taksim etti ve her kırk arşından, on adamı sorumlu tuttu. Selmân güçlü bir adamdı. Muhacirlerle Ensardan her biri Selmân bizden dediler. Bunun üzerine Resulullah: "Selmân bizden, Ehl-i beyttendir," buyurdu. Amr b. Avf dedi: Ben, Selmân, Huzeyfe b. Yemân, Nu'mân b. Mukarrin el-Müzenî ve Ensardan altı kişi kırk arşından sorumluyduk. Zâbâb mevkiinde kazdık ve sulak zemine ulaştık. Derken hendeği kazarken karşımıza beyaz ve cilalı sert bir kaya çıktı. Kazmamız kırıldı ve kırmakta güçlük çektik. Bunun üzerine, "Ey Selmân! Çık ve Resulullah'a (sav.) bu kaya hakkında bilgi ver. Ya hendeği sağa sola kaydıracağız ki bu kolay olandır. Ya da bu konuda bize farklı bir talimat verecektir. Doğrusu onun çizdiği hattı aşmak istemiyoruz," dedik.

Selmân çıktı ve Resulullah'ın yanına vardı. Resulullah (sav.) kurduğu bir Türk çadırında bulunuyordu. Selmân: "Ya Resu-

205 Nûr, 24/63-64.

lellah! Sana canımız feda! Hendeği kazarken karşımıza beyaz ve cilalı bir kaya çıktı. Kazmamız kırıldı ve kayayı kırmakta güçlük çektik. Az da olsa taşı kırmak veya yarmak mümkün olmadı. Bize ne buyurursun? Zira senin çizdiğin hattı aşmak istemiyoruz," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Selmân ile [569] birlikte hendeğe indi ve kazmayı Selmân'dan alarak kayaya vurmaya başladı. İlk vuruşta kaya çatladı ve âdeta bir şimşek çakması gibi bir parlaklık Medine'nin iki yakası arasını aydınlattı. Âdeta karanlık bir evdeki bir kandil gibi etrafı aydınlattı. Resulullah (sav.) fetih niyetiyle tekbir getirdi. Arkasından Müslümanlar da tekbir getirdiler. Sonra Resulullah (sav.) ikinci kere vurdu. Yine çatlattı ve (şimşek gibi) parlayarak tıpkı karanlık bir evdeki bir kandil gibi (şehrin) iki yakasını aydınlattı. Yine Resulullah (sav.) fetih niyetiyle tekbir getirdi ve peşinden Müslümanlar da tekbir getirdiler. Ardından Resulullah (sav.) üçüncü vuruşla kayayı parçaladı ve vuruşuyla kayadan (şimşek gibi) bir ışık saçıldı ve tıpkı karanlık bir evdeki kandil gibi (Medine'nin) iki yakası arasında kalan yerleri aydınlattı. Yine Resulullah (sav.) fetih niyetiyle tekbir getirdi ve Müslümanlar da onuna uyarak tekbir getirdiler. Akabinde de Selmân'ın elinden tuttu ve hendekten çıktı. Selmân: "Ya Resulellah! Sana canım feda! Daha önce bunun gibisine şahit olmadım," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) insanlara dönerek: "Selmân'ın söylediğini duydunuz mu?" diye sordu. İnsanlar: "Evet, ya Resulellah! Canımız sana feda! Gördük vuruşunla şimşek gibi dalgalar hâlinde ışık çıkıyordu. Sen tekbir getiriyordun ve biz de sana uyarak tekbir getiriyorduk. Başka bir şey de görmedik," dediler. Resulullah (sav.): "Doğrudur. Birinci vuruştan çıkan ve sizin de gördüğünüz ışıkla Hîre'nin köşklerini ve Kisrâ'nın Medain şehrini gördüm. Bana köpeklerin dişleri gibi geldi. Cebrail bana ümmetimin bunlara galip geleceğini bildirdi. İkinci vuruşumla çıkan ve sizin gördüğünüz ışıkta Rum diyarındaki kırmızımtırak tenlilerin köşklerini gördüm. Bana tıpkı köpek dişleri gibi göründü. Cebrail bana ümmetimin bunlara da galip geleceğini bildirdi. Sonra üçüncü vuruşla çıkan ve sizin gördüğünüz ışıkta bana San'â'daki

köşkler de tıpkı köpeklerin dişleri gibi göründü. Cebrail bana ümmetimin bunlara da galip geleceğini bildirdi. Müjdeler olsun zafer onlara yetişecek! Ve müjdeler olsun onlara da zafer ulaşacak! Müjde onlara da zafer yetişecek," buyurdu. Bunun üzerine Müslümanlar sevindiler ve: Allah'a hamdolsun. Vadeden sadık ve hayırlı bir insandır. Muhasaradan sonra bize zafer vadetti. Ardından Ahzâb ordusu görününce müminler: "*Bu, Allah ve Resulü'nün bize vadettikleridir! Allah ve Resulü doğru söyledi, dediler. Bu onların ancak imanlarını ve Allah'a*
[570] *teslimiyetlerini arttırmıştır,*"[206] dediler. Münafıklar ise şöyle dediler: "Hiç hayret etmediniz mi? Size konuşuyor, hayalî şeyler söylüyor ve gerçek olmayan vaatlerde bulunuyor. Size Yesrib'den Hîre'deki köşkleri ve Kisrâ'nın Medain'i gördüğünü ve bunların fethinin gerçekleşeceğini söylüyor. Siz ise hendeği kazıyor ve düşmanla karşılaşmaktan çekiniyorsunuz!" Bunun üzerine şu ayet vahyedildi: "*O zaman münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar: Allah ve Resulü bize sadece aldatıcı vaatlerde bulundular, diyorlardı.*"[207]

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, güvenilir bir ravi ve Ebû Hüreyre'den şöyle rivayet etti:

Ebû Hüreyre, Ömer, Osman ve sonrasında bu şehirler fethedildiğinde, "Dilediğiniz kadar fethedin. Allah'a yemin ederim ki fethettiğiniz ve kıyamete kadar fethedeceğiniz her şehrin anahtarı daha önce Muhammed'e verilmiştir," diyordu.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Hendek Savaşında Müslümanlar üç bin muharip idiler. İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) hendeği tamamladıktan sonra Kureyş geldi ve on bin kişiden oluşan müttefikleri, Kinâne ve Tihâme'den onlara uyanlarla birlikte Rûme'de Cüruf ve Gâbe[208] arasında Müctemaulesyâl[209] mevkiinde konuşlandılar. Gatafân ve Necid ahalisinden onlara uyanlar da Uhud'a mücavir Nakamâ Vadisinde konakladılar.

206 Ahzâb, 33/22.
207 Ahzâb, 33/12.
208 İbn Hişâm'da Zagâbe olarak geçmekte olup Medine'de bir yer.
209 Medine'nin kuzeyinde sel yatağı olan bir yerdir (çev.).

Resulullah (sav.) ve Müslümanlar üç bin muhariple çıktılar ve Sel' Dağını arkalarına aldılar. Resulullah burada karargâh kurdu. Kadın ve çocukların da kale ve muhkem binalara yerleştirilmelerini emretti. Allah düşmanı Huyey b. Ahtab, Benî Kureyza'nın müttefiki ve onlarla ahdi olan Ka'b b. Esed el-Kurazî'ye gitti. Ka'b kavmi adına Resulullah (sav.) ile bir ahdi ve antlaşması vardı. Ka'b, Huyey b. Ahtab'ın geldiğini duyunca kalesinin kapısını kapattı. Girmek için izin istediyse de ona kapıyı açmadı. Huyey, Ka'b'a: "Ey Ka'b! Bana kapıyı aç," diye seslendi. Ancak Ka'b: "Ey Huyey! Sen uğursuz bir adamsın. Muhammed ile antlaşmam var, ben ahdimi bozamam. Ondan vefa ve doğruluktan başka bir şey görmedim," dedi. Huyey: "Bana kapıyı aç, seninle konuşayım," dedi. Ka'b: "Vallahi, açmayacağım," dedi. Huyey: "Vallahi, seninle ceşiş yemeği yememem için kapıyı açmıyorsun," diyerek adamı öfkelendirdi. Bunun üzerine kapıyı açtı. Huyey: "Ey Ka'b! Sana dünyanın izzetiyle ve engin bir denizle geldim. Büyükleri ve liderleriyle sana Kureyş'i getirdim ve onları Rûme'de Müctemaulesyâl mevkiinde konuşlandırdım. Gatafân'ı da büyükleri ve liderleriyle getirdim ve Uhud civarında Nakamâ Vadisinde konuşlandırdım. Muhammed'i ve yanındakilerin kökünü kazımadan ayrılmayacaklarına dair bana söz verdiler," dedi. Ka'b b. Esed ona: "Vallahi bana zamanın zilletini, yağmuru olmayan, suyu buharlaşmış, şimşeği çıkan ve yıldırımı gürleyen kuru bir bulut getirdin. Yazıklar olsun sana! Beni Muhammed ile yaptığım antlaşmayla baş başa bırak. Muhammed'den ancak doğruluk ve vefa gördüm," dedi. Ancak Huyey ısrarlar neticesinde Ka'b'dan bir taahhüt kopardı. Buna göre, Kureyş ve Gatafân, Muhammed'i bertaraf etmeden dönecek olurlarsa Huyey ile birlikte aynı kaleye gireceğini ve aynı kaderi paylaşacağı sözünü verdi. Böylece Ka'b b. Esed ahdini bozmuş ve Resulullah (sav.) ile olan antlaşmasını ilga etmiştir. [571]

Haber Resulullah (sav.) ve Müslümanlara ulaşınca Resulullah (sav.) Evs'in lideri Benî Abduleşhel'den Sa'd b. Muâz b. Nu'mân b. İmruülkays'ı, Benî Sâide b. Ka'b b. Hazrec'ten Hazrec lideri Sa'd b. Ubâde'yi, Benî Hâris b. Hazrec'ten Abdullah

b. Revâha'yı ve Benî Amr b. Avf'tan Havvât b. Cübeyr'i göndererek, "Bakın bu insanlar hakkında duyduklarımız doğru mu?
[572] Doğru ise bana imalı bir şekilde bildirin ve insanları eleştirip küçük düşürmeyin. Bizimle olan ahitlerine bağlı iseler bunu insanlara açıklayın," buyurdu.

Heyet çıkıp onlara gitti. Onları sanılandan da daha kötü bir tavır içinde gördüler. Resulullah'a (sav.) dil uzattılar ve "Muhammed ile aramızda ne bir antlaşma ne de bir ahit var," dediler. Sa'd b. Ubâde ile birbirlerine sövüp hakaret ettiler. Nitekim Sa'd sinirli bir adamdı. Sa'd b. Muâz ona: "Onlarla sövüşmeyi bırak. Zira onlarla aramızdaki mesele daha büyüktür," dedi. İki Sa'd ve maiyetindekiler Resulullah'ın (sav.) yanına döndüler ve onu selamladıktan sonra, "Adal ve Kâre meselesidir," dediler. Yani Adal ve Kâre'nin Recî'de Resulullah'ın (sav.) ashabı Hubeyb b. Adî ve arkadaşlarına ihanet etmesi gibi bir durumla karşı karşıyayız. Resulullah (sav.): "Allahu ekber! Ey Müslümanlar! Müjdeler olsun!" buyurdu. Ancak imtihan büyüktü ve büyük bir endişe vardı. Düşman yukarıdan ve aşağıdan saldırıyordu. Müminlerin aklına her türlü şey geliyordu. Bazı münafıklar nifaklarını açığa vurdular. Benî Amr b. Avf'tan Muattib b. Kuşeyr: "Muhammed bize Kisrâ ve Kayser'in hazinelerini yiyeceğimizi vadederken biz defihacete gidemiyoruz!" diyordu. Benî Hârise b. el-Hâris'ten Evs b. Kayzî ise kavminden bazılarının da telkiniyle "Ya Resulellah! Bizim evlerimiz düşmana karşı emniyette değil, bize izin ver, çünkü evlerimiz Medine'nin dışındadır," dedi.

Resulullah ve düşmanları bu vaziyette yirmi küsur gün, yani yaklaşık olarak bir ay karşı karşıya kaldılar; ancak muhasara ve ok atmalar dışında topyekûn bir savaş olmadı.

İnsanlar üzerindeki baskı ve sıkıntı artınca, İbn Humeyd'in bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ve Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî'den naklettiğine göre
[573] Resulullah (sav.) Gatafân'ın liderleri Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf b. Ebî Hârise el-Merrî'ye haber göndererek Resulullah (sav.) ve ashabına karşı girdikleri savaştan çekilmeleri kar-

şılığında Medine'nin meyve mahsulünün üçte birini vermeyi teklif etti. İki taraf arasında bu hususta mutabakat sağlandı ve bir mutabakat metni imzalandı. Ancak müzakereler yapıldığı hâlde henüz şahitlik ve onaylama faslı yapılmamıştı. Sıra bu fasla gelince Resulullah (sav.) Sa'd b. Muâz ve Sa'd b. Ubâde'ye haber gönderdi ve onlara bu hususu danıştı. Onlar: "Ya Resulellah! Senin tercih ettiğin ve yapmamızı istediğin bir şey midir? Yoksa Allah'ın sana emrettiği bir şey midir? O takdirde bize düşen itaat etmektir. Yoksa bizim için düşündüğün bir şey midir?" dediler. Resulullah (sav.): "Hayır sizin için düşündüm. Vallahi tek düşüncem odur ki Araplar size karşı birleştiler ve her taraftan size saldırdılar. Bir süre size karşı güçlerini bertaraf etmek istedim," buyurdu. Sa'd b. Muâz: "Ya Resulellah! Biz ve bu kavim Allah'a ortak koşuyorduk ve putlara tapıyorduk. Allah'a ibadet etmez ve O'nu (hakkıyla) tanımazdık. Misafire ikram ve alışveriş hariç, onlar bizden tek bir hurma almaya tamah etmezlerdi. Allah bizi İslam'la onurlandırdıktan, bizi onunla hidayete erdirdikten ve seninle aziz kıldıktan sonra mı onlara malımızı vereceğiz? Buna ihtiyacımız yok. Vallahi onlarla aramızda sadece kılıçla vuruşmak vardır ve Allah aramızda hükmünü verinceye kadar savaşımız sürecektir," dedi. Resulullah (sav.): "O zaman senin dediğin gibi olacak," buyurdu. Bunun üzerine Sa'd yazılı metni aldı ve hepsini sildikten sonra "Sıkıysa şimdi üzerimize gelsinler," dedi.

Resulullah (sav.) ve Müslümanlar muhasara altında mukavemetlerini sürdürdüler. İki taraf arasında topyekûn bir savaş olmadı. Ancak Kureyş'ten aralarında Benî Âmir b. Lüey'den Amr b. Abdu Vüd b. Ebî Kays, İkrime b. Ebî Cehil, Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî, Nevfel b. Abdullah ve Benî Muhârib b. Fihr'den Dırâr b. el-Hattâb b. Murdâs'ın bulunduğu bazı silahşorlar atlarıyla savaşmaya azmettiler. Benî Kinâne'ye uğrayarak onlara: "Ey Benî Kinâne! Savaşa hazır olun, bugün silah- [574]
şorları göreceksiniz," dediler. Sonra hendeğe doğru ilerlediler. Hendeği görünce: "Vallahi bu bir tuzaktır. Araplar böyle bir tuzak kurmazlardı," dediler. Sonra hendekte dar bir yer buldular ve atlarını atlatarak karşıya geçtiler ve atları Hendek ile

Sel' arasındaki sahada koşup durdu. Ali b. Ebî Tâlib bir grup Müslümanla harekete geçerek adı geçenlerin atlarını atlattıkları geçiş noktasını kontrol altına aldı. Düşman süvarileri Ali ve adamlarına doğru hızlı bir şekilde intikal ettiler. Amr b. Abdu Vüd, Bedir'de ağır yaralanmış ve bu sebeple Uhud Harbine katılmamıştı. Bu yüzden Hendek Savaşında, kendisini ve yerini tanıtan bir alametle meydana çıkmıştı. Maiyetindeki süvarilerle durunca Ali ona: "Ey Amr! Kim ki Kureyş'ten sana iki dilekte bulunursa birisini kabul edeceğine dair Allah'a söz vermiştin," dedi. Amr: "Evet," dedi. Ali ona: "Seni Allah'a, Resulü'ne ve İslam'a davet ediyorum," dedi. Amr: "Buna ihtiyacım yok," dedi. Ali: "O zaman seni teke tek vuruşmaya davet ediyorum," dedi. Amr: "Neden ey kardeşimin oğlu? Vallahi ben seni öldürmek istemiyorum!" dedi. Ali: "Vallahi ben seni öldürmek istiyorum," dedi. Bunun üzerine Amr kızdı ve atından atladı ve atını yaraladı ya da yüzüne vurdu ve Ali'nin üzerine yürüdü. İkili yüz yüze vuruşup mücadele ettiler ve karşılıklı olarak birbirlerine saldırdılar. Ali (as.) onu öldürdü. Onun maiyetindeki süvariler kaçtı ve hendekten atlayarak kurtulmaya çalıştılar. Amr'dan başka iki kişi daha öldürüldü. Bunlardan Münebbih b. Osman b. Ubeyd b. Sebbâk b. Abdüddâr bir ok isabet etti ve yaralandı. Bilahare bu yara yüzünden Mekke'de öldü. Benî Mahzûm'dan Nevfel b. Abdullah b. el-Mugîre hendekten geçmeye çalışırken hendeğe düştü. Onu taşladılar. Adam: "Ey Arap topluğu! Bundan daha güzel bir öldürme şekli olsa!" dedi. Bunun üzerine Ali yanına indi ve onu öldürdü. Cesedi Müslümanların elinde kalınca düşman tarafı Resulullah'tan (sav.) cesedinin kendilerine satılmasını istediler. Ancak Peygamber: "Ne onun cesedine ne de parasına ihtiyacımız var, o size aittir," dedi ve onu almalarına izin verdi.

[575] İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Ebû Leylâ Abdullah b. Sehl b. Abdurrahman b. Sehl el-Ensârî ve Benî Hârise'den bir zattan naklen şöyle rivayet etti:

Hendek Savaşında müminlerin annesi Âişe, Benî Hârise'nin kalesindeydi. Burası Medine'nin en muhkem kalelerindendir. Sa'd b. Muâz'ın annesi kalede Âişe ile birlikte kalıyordu.

Âişe dedi: Henüz hicâb bize emrolunmamıştı. Sa'd geçti. Üzerinde kısa bir zırh vardı. Bütün kolu zırhın dışındaydı. Elinde harbesiyle hızla gidiyordu. Şöyle diyordu:

Az bekle savaş hamlelerle şiddetlenecek. Ecel gelince ölüme beis yoktur.

Annesi ona: "Oğlum yetiş. Vallahi geç kaldın," dedi.

Âişe dedi: Kadına: "Ya Ümmü Sa'd! Keşke Sa'd'ın zırhı biraz daha uzun olsaydı. Onun için endişe ettim." Nitekim ok ona isabet etti.

Âişe dedi: Sa'd bir okun hedefi oldu ve koldaki toplardamarını kesti. Ona ok atan kişi –İbn Humeyd'in bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde'den naklettiğine göre– Benî Âmir b. Lüey'den Hibbân b. Kays b. el-Arika idi. Ona isabet edince: "Al sana! Ben İbnü'l-Arika'yım," dedi. Sa'd: "Allah yüzünü ateşte terletsin! Allah'ım Kureyş savaşı daha devam edecekse beni onun için yaşat. Zira Kureyş kadar onlarla savaş etmek istediğim başka bir kavim yoktur. Onlar Resulü'ne eziyet ettiler, onu yalanladılar ve onu yurdundan çıkardılar. Allah'ım! Eğer aramızdaki savaşı sonlandıracaksan bunu şehadetime vesile kıl. Ancak Benî Kureyza'dan (intikam almadan ve) gözüm aydın olmadan beni öldürme," dedi.

Süfyân b. Vekî' bize Muhammed b. Bişr ve Muhammed b. Amr'dan şöyle dediğini anlattı: Babam bana Alkame ve Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti: [576]

Hendek günü insanların peşinden çıktım. Yürürken arkadan gelen yerin sesini duydum. Dönüp baktım Sa'd ve Resulullah (sav.) ile Bedir'e katılan kardeşinin oğlu Hâris b. Evs geçiyorlar. Ben oturdum. Hâris'in elinde bir kalkan vardı. Sa'd'ın üzerinde bir zırh vardı ve kolları onun dışındaydı.

Âişe dedi: Çok uzun ve iri yapılıydı. Sa'd'ın kolları için bir endişe hissine kapıldım. Geçerken şu beyti mırıldanıyordu:

Az bekle savaş hamlelerle şiddetlenecek. Ecel gelince ölüm ne kadar güzeldir.

Âişe dedi: Onlar geçince kalktım ve bir grup Müslümanın bulunduğu bir bahçeye girdim. İçlerinde Ömer b. el-Hattâb vardı. Yanlarında miğferli bir şahıs duruyordu. Yalnızca göz-

leri görünüyordu. Ömer bana: "Cesursun. Seni getiren sebep nedir? Nereden bilirsin belki burada bir toplanma, bir bela var," dedi ve beni o kadar eleştirdi ki yer yarılıp içine girsem diye bir hisse kapıldım. Miğferli adam miğferini çıkarınca Talha olduğu anlaşıldı. Ömer'e: "Çok sıktın. Kaçış ve sığınma ancak Allah'a olur," dedi.

Âişe dedi: O gün Sa'd bir okla vuruldu. Onu İbnü'l-Arika adında bir adam vurdu. Adam: "Al sana, ben İbnü'l-Arika'yım," dedi. Sa'd: "Allah cehennemde senin yüzünü terletsin!" dedi. Koldaki toplardamara isabet etmiş ve onu kesmiştir. Muhammed b. Amr dedi: Derler ki, bu damar kesilince kanaması devam eder ve sahibini ölüme götürür. Bunun üzerine Sa'd: "Allah'ım! Benî Kureyza'dan intikam alıp bununla gözümü aydın etmeden beni öldürme," dedi. Benî Kureyza Cahiliye döneminde Sa'd'ın müttefikleri ve köleleriydiler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, güvenilir bir ravi ve Ubeydullah
[577] b. Ka'b b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etti:

"O gün Sa'd'a ok atan Benî Mahzûm'un müttefiki Ebû Üsâme el-Cüşemî'den başkası değildi." Ancak hangisi olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr ve babası Abbâd'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Safiyye bint Abdülmuttalib, Hassân b. Sâbit'e ait bir kaledeydi.[210] Safiyye dedi: Hassân da orada biz kadın ve çocuklarla birlikte kalıyordu. Derken bir Yahudi geçti ve durmadan kalenin etrafında dolaşıp duruyordu. Benî Kureyza da Müslümanlara karşı savaşmış ve Resulullah (sav.) ile olan antlaşmasını bozmuştu. Bizi onlara karşı savunacak kimse yoktu. Zira Resulullah (sav.) ve Müslümanlar düşmanlarla göğüs göğüse savaşıyorlardı. Bu durumda bize bir saldırı olursa düşmanı bırakıp bize gelemezlerdi. Ben Hassân'a: "Ey Hassân! Görüyorsun ki bu Yahudi kalenin (evin) etrafında dönüyor. Vallahi

210 Burada kale diye zikredilen yerler genellikle dış baskınlara karşı muhkem hâle getirilen ve etrafı korunaklı olan yüksekçe kurulmuş binalardır. Bütün şehir halkını içine alacak şekilde inşa edilen büyük kaleler değildir (çev.).

ötede duran Yahudilere bize ulaşabilecekleri zayıf noktaları göstermesi muhtemeldir. İn ve onu öldür!" dedim. Hassân: "Allah senin günahlarını bağışlasın ey Abdülmuttalib'in kızı! Biliyorsun bu işler bana göre değil," dedi. Bana bu sözü söyleyince ve bu işi yapacak yapıda olmadığını görünce kuşağımı bağladım ve bir direk alarak aşağı indim. Adamı öldürünceye kadar o direkle vurdum. İşini bitirdikten sonra tekrar eve döndüm. Hassân'a: "Ey Hassân! İn silahını ve eşyasını al. Ben başka bir şey için değil erkek olduğu için eşyasını almadım," dedim. Hassân: "Ey Abdülmuttalib'in kızı! Onun eşyasına ihtiyacım yoktur," dedi.

İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) ve ashabı Allah'ın da buyurduğu gibi zor ve korkunç bir durumla karşı karşıya kal- [578]
dılar. Zira düşmanları onlara karşı birleşmiş ve aşağıdan ve yukarıdan saldırılarına maruz kalmışlardı.

Öte yandan Nuaym b. Mes'ûd b. Âmir b. Uneyf b. Sa'lebe b. Kunfuz b. Hilâl b. Halâve b. Eşca' b. Reys b. Gatafân, Resulullah'a (sav.) gelerek, "Ya Resulellah! Ben Müslüman oldum ve kavmim bunu bilmiyor. Bana dilediğini emret," dedi. Resulullah (sav.): "Sen bizden birisin. Yapabilirsen bizim düşmanlarımızı birbirine düşür, zira savaş bir hiledir," dedi. Bunun üzerine Nuaym çıktı ve Benî Kureyza'ya gitti. Cahiliye döneminde onların şarap ve gece sohbeti arkadaşlarıydı. Onlara: "Ey Benî Kureyza! Size olan sevgimi ve aramızdaki özel bağları bilirsiniz," dedi. Onlar: "Doğrudur. Sen bizim nezdimizde mutebersin," dediler. Nuaym: "Kureyş ve Gatafân, Muhammed'e karşı savaşmak için geldiler. Siz de onlara yardım ettiniz. Kureyş ve Gatafân'ın durumu sizinkinden farklıdır. Bu memleket sizindir. Burada mallarınız, çocuklarınız ve kadınlarınız var. Buradan başka bir yere gidemezsiniz. Kureyş ve Gatafân ise memleketleri, malları, çocukları ve kadınları başka bir memlekettedirler. Onlar sizin gibi değil. Fırsat ve ganimet bulurlarsa ondan istifade ederler. Bir şey elde edemezlerse memleketlerine dönerler ve sizi adamla baş başa bırakırlar. Siz yalnız başınıza onunla başa çıkamazsınız. Bu sebeple onların eşrafından bazılarını yanınıza rehine almadan onlarla birlikte savaşmayın. Bu sizinle birlikte Muhammed'e

karşı savaşmaları için elinizde bir teminat olacaktır," dedi. Onlar: "Bize iyi bir nasihatte bulundun," dediler. Nuaym çıktı ve Kureyş'e gitti. Ebû Süfyân'a ve yanındaki Kureyş büyüklerine: "Ey Kureyşliler! Size olan sevgimi ve Muhammed ile bir alakam olmadığını bilirsiniz. Bir haber aldım. Onu size samimiyetle iletmek istedim. Bunu bir sır olarak bilin," dedi. Onlar: "Olur," dediler. Nuaym: "Bilesiniz ki Yahudiler, Muhammed ile ilişkilerini bozduklarından pişmanlık duymuşlardır. Ona, 'Yaptıklarımızdan dolayı pişmanız. Dilersen Kureyş ve Gatafân kabilelerinin eşrafından adamlar alalım ve onları sana teslim edelim. Sen de onların boynunu vurursun, akabinde de seninle birlikte onlara karşı savaşalım,' diye haber göndermişler. Muhammed onlara: 'Tamam, olur,' diye cevap vermiş. Yahudiler size haber gönderip bazı adamlarınızı rehin olarak isterlerse tek bir adam dahi vermeyin," dedi. Sonra çıktı ve Gatafân'a gitti. Onlara: "Ey
[579] Gatafân! Siz aslım, aşiretim ve insanlar içinde benim için en sevimli olanlarısınız. Bana güvendiğinizi biliyorum," dedi. Onlar: "Doğrudur," dediler. Nuaym: "Size bir sır vereceğim aramızda kalsın," dedi. Onlar: "Sır olarak bileceğiz," dediler. Bunun üzerine onlara Kureyş'e söylediğinin aynısını söyledi ve onlara aynı uyarılarda bulundu. Hicrî 5. yılı şevval ayının bir cumartesi gecesiydi. Allah'ın peygamberine bir lütfu olarak Kureyş ve Gatafân, İkrime b. Ebî Cehil başkanlığında Kureyş ve Gatafân'dan oluşan bir heyeti Benî Kureyza'ya gönderdiler. Onlara: "Biz memleketimizde değiliz. Çok şey yok oldu. Yarın sabah Muhammed'e karşı harekete geçip bu işi bitirelim," dediler. Buna karşı Benî Kureyza onlara: "Bugün cumartesidir. Biz bugünde hiçbir iş yapmayız. Geçmişte bugünde iş yapanlarımız olmuş ancak onların başına gelenler sizin de malumunuzdur. Kaldı ki Muhammed ile savaşmamız için bize teminat olarak adamlarınızdan rehineler vermezseniz sizinle savaşmayız. Zira korkarız ki savaş size ağır gelir ve şiddetlenirse tasınızı tarağınızı toplayıp memleketinize dönecek ve bizi adamla baş başa bırakacaksınız. O takdirde de Muhammed ile başa çıkamayız," dediler. Elçiler, Benî Kureyza'nın mesajını Kureyş ve Gatafân'a ulaştırınca Kureyş ve Gatafân: "Vallahi Nuaym'ın söyledikleri doğruymuş

meğer!" dediler. Bunun üzerine Benî Kureyza'ya: "Vallahi size tek bir adam bile vermeyiz. Savaşmak istiyorsanız çıkın ve savaşın," diye haber gönderdiler. Elçiler Benî Kureyza'ya haberi ulaştırınca birbirlerine, "Meğer Nuaym b. Mes'ûd'un size anlattıkları doğruymuş. Adamlar savaşacaklar, bir fırsat bulurlarsa onu değerlendirecekler. Aksi takdirde taslarını taraklarını toplayıp memleketlerine gidecek ve sizi adamla baş başa bırakacaklar," dediler. Kureyş ve Gatafân'a: "Vallahi bize rehine vermezseniz sizin yanınızda savaşmayacağız," diye haber gönderdiler. Ancak Kureyş ve Gatafân bu talebi reddettiler. Böylece Allah onların birliğini ve ittifakını bozdu. Tam bu sırada Allah'ın inayetiyle bir fırtına koptu. Şiddetli kış soğuğunda şiddetli bir kasırga koptu. Onların kazanlarını devirdi ve çadırlarını yerinden söktü. Aralarında çıkan ihtilaf ile birliklerinin bozulmasına ilişkin haberler Resulullah'a (sav.) ulaşınca Huzeyfe b. Yemân'ı çağırdı ve gece ne yaptıklarına dair kendilerinden haber almak için onu gönderdi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yezîd b. Ziyâd ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini nakletti: [580]

Kûfeli bir genç Huzeyfe b. Yemân'a şöyle sordu: "Ey Ebû Abdullah! Resulullah'ı (sav.) gördünüz ve ona arkadaşlık ettiniz!" Huzeyfe: "Evet, doğrudur, ey kardeşimin oğlu," dedi. Kûfeli genç: "Onunla nasıl çalışıyordunuz?" dedi. Huzeyfe: "Vallahi gayret gösteriyorduk ve yoruluyorduk," dedi. Genç: "Vallahi Resulullah'a yetişseydik yer üstünde yürümesine gönlümüz el vermez, onu boynumuz üzerinde taşırdık," dedi. Huzeyfe şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu! Vallahi Resulullah (sav.) ile birlikte Hendek Savaşındaydık. Gecenin üçte birini ya da dörtte birini namazla geçirdi. Sonra bize döndü ve: 'Kim gidip düşmanın ne yaptığı hakkında bilgi toplayıp gelecek. Bunu yapıp döneni Allah cennetle mükâfatlandıracak,' dedi. Ancak hiç kimse kalkmadı. Resulullah (sav.) yine namazına devam etti ve tekrar gecenin üçte biri ya da dörtte biri kadar namaz kıldıktan sonra bize döndü ve aynı soruyu sordu. Ancak hiç kimse kalkmadı. Sonra yine Resulullah (sav.) gecenin üçte biri ya da dörtte biri kadar namaz kıldıktan sonra bize

döndü ve dedi ki: 'Kim gidip bize düşmanın ne yaptığını araştırıp dönecek? Allah'tan dilerim ki cennette arkadaşım olsun!' Ancak korku, açlık ve soğuk hava etkisiyle hiç kimse çıkmadı. Hiç kimse çıkmayınca Resulullah (sav.) beni çağırdı. Artık itaatten başka yapacak bir şey kalmamıştı. Dedi ki: 'Ey Huzeyfe! Düşman cephesine gir ve ne yaptıklarını öğren ve geri dönünceye kadar bir vukuata sebep olma,' dedi." Huzeyfe dedi: Gittim. Baktım ki şiddetli rüzgâr ve Allah'ın melekleri onlara yapacağını yapıyordu. Ne kazanlarını bıraktı ne de ateşlerini. Çadırlarını darmadağın etmişti. Bu durum karşısında Ebû Süfyân kalktı ve şöyle dedi: 'Herkes yanındakini bilsin.' Bunun üzerine yanımdakinin elini tuttum ve: 'Kimsin?' dedim. Adam falancanın oğlu filan, dedi. Sonra Ebû Süfyân şöyle dedi: "Ey Kureyş! Vallahi burası ikamet edilecek yer değildir. Atlar ve develer öldü ölecek. Benî Kureyza bize verdiği sözden caydı ve onlar hakkında hoşumuza gitmeyen şeyler duyduk. Şiddetli rüzgârdan başımıza gelenleri görüyorsunuz. Vallahi kazanlarımız yerinde durmuyor. Ateşimiz yanmıyor, çadırlarımız sabit durmuyor. Artık yola çıkalım. Ben yolcuyum."

Ebû Süfyân bağlı olan devesine doğru gitti. Sırtına bindi ve ona vurmasıyla deve yerinden üç ayak üzere fırladı. Bağlı olan ayağını deve kalktıktan sonra çözdü. Resulullah'ın (sav.): "Bana dönünceye kadar bir vukuata meydan verme," diye talimatı
[581] olmasaydı onu bir okla öldürebilirdim. Huzeyfe dedi: Resulullah'ın (sav.) yanına döndüm. Namaz kılıyordu. Kadınlarından birine ait yün bir hırkaya bürünmüştü. Beni görünce yanına aldı ve hırkanın bir tarafıyla üstümü örttü. Sonra rükû ve secdeye gitti. Onu sıkıştırmıştım. Selam verince ona topladığım bilgileri aktardım. Gatafân da Kureyş'in (dönüş) haberini öğrenmişti. Bunun üzerine memleketlerine dönmeye karar verdiler.

İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) sabah olunca Müslümanlarla birlikte Medine'ye dönmek üzere Hendek mevkiinden ayrıldılar ve silah bıraktılar.

* * *

Benî Kureyza Gazası

Öğle vakti olunca Cebrail (as.) Resulullah'a (sav.) geldi. Bu konudaki rivayet şöyledir: İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve İbn Şihâb ez-Zührî'den anlattığına göre Cebrail başında yeşil ipekten bir sarık ve sırtında eyeri ve halis ipekli bir sırtlığı bulunan bir katır üstünde geldi ve: "Ya Resulellah! Silah mı bıraktın?" dedi. Resulullah: "Evet," dedi. Cebrail: "Melekler henüz silah bırakmadılar. Ben de bu kavmi takipten döndüm. Ey Muhammed! Allah sana Benî Kureyza üzerine gitmeni emrediyor. Ben de Benî Kureyza'ya gidiyorum," dedi.

Bunun üzerine Resulullah (sav.) bir çağırıcıya emir vererek, "Kim söz dinler ve itaat ederse ikindi namazını Benî Kureyza'da kılsın!" diye çağrıda bulunmasını istedi.

Resulullah (sav.) Benî Kureyza gazasında sancağını Ali b. [582]
Ebî Tâlib'e verdi. İnsanlar süratle harekete geçtiler. Ali yürüyüşe geçti. Kalelere yaklaşınca Resulullah (sav.) aleyhinde çirkin sözler söylediklerini duydu. Bunun üzerine döndü ve yolda Resulullah (sav.) ile karşılaştı. Ona: "Hiç aldırma. Bu insanlara çok yaklaşma," dedi. Resulullah (sav.): "Neden? Sanırım hakkımda kötü söz söylediklerini duydun," buyurdu. Ali: "Evet, ya Resulellah! Beni görselerdi o sözleri söylemezlerdi," dedi. Resulullah (sav.) kalelerine yaklaşınca onlara: "Ey maymun fıtratlı insanlar! Allah sizi rezil etti mi? Allah cezanızı verdi mi?" buyurdu. Onlar: "Ey Ebü'l-Kâsım! Sen cahillik yapmadın," dediler. Resulullah (sav.) Benî Kureyza'ya varmadan Savrayn'da ashabının yanından geçti. Onlara: "Buradan geçen oldu mu?" dedi. Onlar: "Evet, ya Resulellah! Dihye b. Halîfe el-Kelbî, sırtında halis ipekten kadife kumaş semerli beyaz bir katır üzerinde olduğu hâlde geçti," dediler. Resulullah (sav.): "O, Cebrail'dir. Onların kalelerini başlarına yıkmak, onların kalplerine korku salmak üzere gönderildi," buyurdu. Resulullah (sav.) Benî Kureyza'ya gelince arazileri içinde bulunan kuyulardan biri olan Bi'rienâ civarında konakladı. İnsanlar da peyderpey ona iltihak ettiler. Bazıları yatsıdan sonra yetişti-

ler ve henüz ikindi namazını kılmamışlardı. Zira Resulullah (sav.): "Hiç kimse Benî Kureyza'dan başka bir yerde ikindi namazını kılmasın," diye söylemişti. Zira bu savaş için böyle davranmaktan başka çareleri yoktu. Bu sebeple de ikindi namazını kılmaktan imtina etmişlerdi. Bu yüzden ikindiyi yatsıdan sonra kıldılar. Bundan dolayı Allah onları kusurlu görmediği gibi Resulullah (sav.) da onları kınamadı. Bu husus Muhammed b. İshâk, babası ve Ma'bed b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'den rivayet edilmiştir.

* * *

[583] İbn Vekî' bize Muhammed b. Bişr ve Muhammed b. Amr'dan şöyle dediğini anlattı: Babam bana Alkame ve Âişe'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Hendek Savaşı dönüşü mescitte Sa'd için bir çadır kurdu ve silah bıraktı. Müslümanlar da silah bırakmışlardı. Bunun üzerine Cebrail geldi ve ona: "Silah mı bıraktınız? Vallahi melekler henüz silah bırakmadılar. Benî Kureyza üzerine git ve onlarla savaş," dedi. Bunun üzerine Resulullah silah ve savaş teçhizatının getirilmesini emretti ve silahlarını kuşanıp zırhını giydi. Akabinde de çıktı ve arkasından da Müslümanlar çıktı. Benî Ganem'den geçerken onlara: "Buradan kim geçti?" dedi. Onlar: "Buradan Dihyetü'l-Kelbî geçti," dediler. –Dihye, siması, sakalı ve yüzü Cebrail'e benzetiliyordu.–[211] Resulullah (sav.) Benî Kureyza'da konakladı. Sa'd ise mescitte kendisi için kurulan çadırda ikamet ediyordu. Resulullah Benî Kureyza'yı bir ay veya yirmi beş gece[212] muhasara etmiştir. Muhasara şiddetlenince onlara "Resulullah'ın (sav.) hükmü üzere teslim olun," denildi. Ebû Lübâbe bunun kılıçla boyunlarının vurulması anlamına geldiğini söyleyince onlar:

211 Meleklerin beşerî özelliklere sahip ve fiziki varlıklar olmadıkları konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Dihye'nin suretine büründüğü rivayetleri bu hakikati değiştirmez. Ne var ki insan zihni her zaman bilinen şartlardaki tasvir ve kavrayış biçimlerine meyyaldir. Çoğu zaman alakası olmayan benzetme ve tasvirlere yönelmesi, şartlandığı fiziki dünyanın hâl ve şartlarının etkisinin bir sonucudur. Meleğin yüzü sakalı ve mücessem bir kişiliği yoktur (çev.).

212 Gün yerine gece kelimesinin kullanılması kameri ay ve hesapla alakalı olsa gerektir. Aslında kastedilen gün olduğu için genellikle tercümede gece değil gün olarak ifade edilmiştir (çev.).

"Sa'd b. Muâz'ın hükmü üzere teslim olacağız," dediler. Resulullah (sav.): "Olur, onun hükmü üzere teslim olun," buyurdu. Bunun üzerine Sa'd b. Muâz'ın hükmü üzerine teslim olmaya razı oldular. Resulullah sırtında liften semeri olan bir merkep gönderdi. Sa'd bu merkebe bindirildi. Âişe dedi: Sa'd'ın yarası iyileşmişti. Hatta izi bir küpenin halkası kadar küçülmüştü.

* * *

Tekrar İbn İshâk'ın rivayetine dönüyoruz. İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) yirmi beş gün boyunca onları muhasara etti. Kuşatma onları yormuş ve kalplerine korku salmıştı. Huyey b. Ahtab, Kureyş ve Gatafân onları terk edince, Ka'b b. Esed'e verdiği sözün gereğini yaparak Benî Kureyza'nın yanında yer almak üzere kalelerine girdi. Benî Kureyza onlarla savaşmadan Resulullah'ın (sav.) muhasarayı kaldırmayacağına kanaat getirince Ka'b b. Esed onlara: "Ey Yahudiler! Başınıza gelen- [584]
leri görüyorsunuz. Size üç teklifim var. Onlardan hangisini kabul ederseniz onun gereğini yapın," dedi. Onlar: "Teklifler nelerdir?" dediler. Ka'b: "Bu adama tâbi olup onu tasdik edeceğiz. Vallahi biliyordunuz ki bu insan gönderilmiş bir peygamberdir. Buna dair Kitabınızda işaretler vardır. Bunu yaparsanız kanlarınızı, mallarınızı, çocuklarınızı ve kadınlarınızı korumuş olursunuz," dedi. Onlar: "Tevrat'ın hükmünden asla ayrılmayız, hiçbir şeyle değişmeyiz," dediler. Ka'b: "Bunu kabul etmezseniz gelin çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürelim. Sonra kılıçlarımızı çekip Muhammed ile ashabının üzerine gidelim. Zira arkamızda bir yük bırakmadan savaşmak en doğru olanıdır. Allah, Muhammed ile aramızda hükmünü verinceye kadar bu savaşı sürdürelim. Eğer ölürsek arkamızda kaybedeceğimiz bir şey yoktur. Eğer galip gelirsek bulacağımız kadın ve çocuklar vardır," dedi. Onlar: "Bu zavallıları mı öldüreceğiz, onlardan sonra hayatın ne anlamı kalır?" dediler. Ka'b: "Buna da hayır derseniz, bu gece cumartesi gecesidir. Muhammed ve ashabı bizim saldırmayacağımızı düşündükleri için onları gafil yakalayalım," dedi. Onlar: "Cumartesi günümüzü mü bozacağız ve bizden öncekiler gibi davranarak onların başına gelen ve senin de bildiğin mesh gibi musibetlere

mi maruz kalalım?" dediler. Ka'b: "Ananızdan doğduğunuz günden beri ömrünüzde bir kere olsun kararlı bir karakteriniz olmadı," dedi.

İbn İshâk dedi: Arkasından Resulullah'a (sav.) haber göndererek kendisine danışmak üzere Benî Amr b. Avf'tan Ebû Lübâbe b. Abdulmünzir'i onlara yollamasını istediler. Nitekim Benî Kureyza ile müttefiktiler. Resulullah (sav.) Ebû Lübâbe'yi onlara gönderdi. Onu gördüklerinde erkekler onu karşıladılar. Kadın ve çocuklar da huzurunda ağlaşıyorlardı. Ebû Lübâbe onlara acımıştı. Kendisine: "Ey Ebû Lübâbe! Muhammed'in hükmü üzere teslim olalım mı, ne dersin?" diye sordular. Ebû Lübâbe: "Evet," dedi ve boğazını işaret ederek boyunlarının vurulacağını kastetti. Ebû Lübâbe dedi: Vallahi daha adımımı atmamıştım ki Allah'a ve Resulü'ne ihanet ettiğimi anladım.

Ardından Ebû Lübâbe doğru mescide gitti ve Resulul-
[585] lah'a (sav.) uğramadı. Kendini mescidin bir direğine bağladı ve "Yaptığımdan dolayı Allah tövbemi kabul edinceye kadar buradan ayrılmayacağım," dedi. Ayrıca Allah'a söz vererek bir daha Benî Kureyza'ya ayak basmayacağını söyledi. "Allah'a ve Resulü'ne ihanet ettiğim bir yurtta Allah ebediyen beni görmesin," dedi. Gecikince ve Resulullah onun hakkında olup bitenleri haber alınca: "Bana gelseydi onun için mağfiret dileyecektim," buyurdu. Yaptığına gelince, "Allah onun tövbesini kabul etmedikçe ben onu oradan kurtaramam," dedi.[213]

* * *

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl, Muhammed b. İshâk ve Yezîd b. Abdillah b. Kuseyt'ten şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) Ümmü Seleme'nin evindeyken Ebû Lübâbe'nin tövbesinin kabul edildiği kendisine bildirildi. Ümmü Seleme dedi: Seher vaktinde Resulullah'ın (sav.) güldüğünü işittim. Ona: "Ey Allah'ın resulü! Neye gülüyorsun?" dedim. Resulullah (sav.): "Ebû Lübâbe'nin tövbesi kabul oldu," dedi. Ümmü Seleme: "Ya Resulellah! Onu müjdeleyeyim mi?" dedim. Resulullah (sav.): "Sen bilirsin," dedi. Ravi dedi: Bunun

213 Rivayet *Taberî Tefsîri*'nde de geçmektedir. 21/95-96.

üzerine –henüz tam örtünme emrine muhatap olmadan önce– Ümmü Seleme odasının kapısında durdu ve: "Ey Ebû Lübâbe! Müjde, Allah tövbeni kabul etti," dedi. Bunun üzerine insanlar ona yönelerek onun bağını çözmek istediler. Ancak Ebû Lübâbe: "Hayır, vallahi Resulullah (sav.) kendi eliyle benim bağımı çözecek," dedi. Resulullah (sav.) sabah namazına giderken onu çözdü.

İbn İshâk dedi: Sonra Sa'lebe b. Sa'ye, Üseyd b. Sa'ye ve Esed b. Ubeyd –bunlar ne Benî Kureyzalı ne de Benî Nadîrlidir Benî Hedl olarak bilinirler ve soy olarak onlardan üstün kabul edilirler– amca oğullarıdırlar ve Benî Kureyza'nın Resulullah (sav.) hükmü üzere teslim oldukları gece Müslüman oldular. Aynı gece Su'de el-Kurazî Resulullah'ın (sav.) korumasının [586] yanından geçti. Korumanın başı Muhammed b. Mesleme el-Ensârî idi. Onu görünce, "Kimsin?" dedi. Amr: "Amr b. Su'da," diye cevap verdi. –Nitekim Amr b. Su'da Benî Kureyza'nın ihanetine rıza göstermemiş ve onlara katılmayarak, "Muhammed'e asla ihanet etmem," demişti.– Muhammed b. Mesleme onu tanıyınca, "Allah'ım alicenap insanların onlarcasından bizi mahrum etme," dedi ve onu serbest bıraktı. Amr başını alıp gitti ve o geceyi Resulullah'ın (sav.) mescidinde geçirdi. Ardından çıkıp gitti ve bugüne kadar nereye gittiği bilinmedi. Resulullah'a (sav.) ondan bahsedilince Resulullah (sav.): "O, vefasından dolayı Allah'ın kurtardığı bir kişidir," buyurdu.

İbn İshâk dedi: Bazılarına göre de Benî Kureyza Resulullah'ın (sav.) hükmü üzere teslim oldukları zaman bağlanan kişiler arasında yer alıyordu. Ancak ipi ortalığa atılmış olarak bulundu ve kendisinin nereye gittiği bilinemedi. Resulullah (sav.) onun hakkında yukarıda zikredilen sözü söyledi.

İbn İshâk dedi: Sabah olunca Resulullah'ın (sav.) hükmü üzere teslim oldular. Bunun üzerine Evs, Resulullah'a (sav.) giderek, "Ya Resulellah! Onlar kölelerimizdir ve Hazrec ile bir ilişkileri yoktur. Hazrec'in kölelerine daha önce bir muamelede bulunmuştun. Nitekim Benî Kureyza'dan önce Benî Kaynukâ'ı muhasara etmiş ve Resulullah'ın (sav.) hükmü üzere teslim ol-

muşlardı. Ancak Abdullah b. Übey b. Selûl onlar için Resulullah'a ricada bulunmuştu. Bunun üzerine Resulullah (sav.) onları ona bağışlamıştı. Evs bu kez Resulullah ile konuşunca onlara: "Ey Evs! Sizden biriniz onlar hakkında hükmünü vermesini istemez misiniz?" dedi. Onlar: "Evet isteriz," dediler. Resulullah (sav.): "Bu iş Sa'd b. Muâz'ın uhdesindedir," dedi. Sa'd b. Muâz Resulullah (sav.) tarafından mescitte Eslem'den Rüfeyde adında yaralıları tedavi eden bir kadının (sağlık bakım) çadırında yerleştirilmişti. Kadın ihtiyaç sahibi Müslümanlara karşılıksız hizmet eden bir insandı. Hendekte koluna ok isabet ettiğinde, Resulullah (sav.) Sa'd'ın yakınlarına: "Onu Rüfeyde'nin çadırına
[587] yatırın ki ben de ara sıra onu yakından takip edeyim ve ziyaret edeyim," demişti. Resulullah (sav.) onu Benî Kureyza davasında hakem olarak tayin edince aşiretinin insanları ona gelerek onu bir merkebe bindirdiler ve deriden bir yastıkla merkebin sırtına binmesine müsait bir hâle getirdiler. Sa'd iri yarı bir adamdı. Onu Resulullah'a (sav.) götürürken "Ey Ebû Amr! Kölelerine iyi davran. Resulullah (sav.) onlara iyi davranasın diye sana bu görevi verdi," deyip duruyorlardı. Bunu çok tekrarlayınca, "Sa'd öyle bir noktaya geldi ki artık bundan sonra Allah için hiç kimsenin kınaması onun umurunda değildir," dedi. Aşiretinden maiyetinde olanlardan biri Benî Abduleşhel'in evine giderek Sa'd'ın sözüne istinaden ve henüz Sa'd hükmünü vermeden erkeklerinin öldürüleceklerini bildirdi.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Sa'd Resulullah (sav.) ve Müslümanların yanına varınca: İbn Vekî' bize Muhammed b. Bişr ve Muhammed b. Amr'dan şöyle dediğini anlattı: Babam bana Alkame ve Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etti:

Sa'd çıktığı zaman Resulullah (sav.) büyüğünüz –ya da hayırlınız– için kalkın dedi. Sa'd'ı merkepten indirdiler. Resulullah (sav.) ona: "Onlar hakkında hükmünü ver," dedi. Sa'd: "Ben diyorum ki muharip vasfına sahip olanlar öldürülsün. Çocuklar ve kadınlar esir alınsın, malları da taksim edilsin," dedi. Resulullah (sav.): "Onlar hakkında Allah'ın ve Resulü'nün hükmünü verdin," dedi.

* * *

Söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü: İbn İshâk naklettiği hadiste şöyle dedi: Sa'd, Resulullah (sav.) ve Müslümanların yanına varınca Resulullah (sav.): "Büyüğünüz için kalkın," dedi. Kalktılar: "Ey Ebû Amr! Resulullah kölelerin hakkında hüküm vermen için seni görevlendirdi," dediler. Sa'd: "Allah'ın ahdi ve misakıyla vereceğim hükümle sizi mükellef tutuyo- [588]
rum!" dedi. Onlar: "Evet," dediler. Sa'd, Resulullah'ın (sav.) bulunduğu tarafı kastederek ancak ona olan saygısı sebebiyle Resulullah'a (sav.) bakmaktan imtina ederek, "Bu tarafta olanlar da bu hükümle mükelleftirler," dedi. Resulullah (sav.): "Evet," dedi. Bunun üzerine Sa'd: "Onlar hakkında hükmüm şudur: Erkekler öldürülecek, zürriyet ve kadınlar esir edilecektir," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde, Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz ve Alkame b. Vakkâs el-Leysî'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) Sa'd'a: "Onlar hakkında yedi kat semanın üstünden Allah'ın hükmüyle hüküm verdin," diye buyurdu

İbn İshâk dedi: Sonra indirildiler. Resulullah (sav.) onları Benî Neccâr'dan bir kadın olan İbnetü'l-Hârise'nin evinde hapsetti. Sonra Resulullah (sav.) bugünkü Medine Çarşısının bulunduğu mekâna çıktı. Burada hendekler kazdırdı ve onları gruplar hâlinde oraya sevk ettirerek boyunları vuruldu. İçlerinde liderleri ve Allah düşmanı Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Esed de vardı. Toplam sayıları altı yüz veya yedi yüzdü. Daha fazla olduklarını söyleyenler sekiz yüz ile dokuz yüz arasında bir rakam telaffuz ederler. Gruplar hâlinde Resulullah'a (sav.) götürülürlerken Ka'b b. Esed'e: "Ey Ka'b! Sence bize ne yapacaklar?" diye sormuşlardı. Ka'b: "Görmüyor musunuz, davet eden uzaklaşmıyor ve sizden götürülen geri gelmiyor. Vallahi bu ölümdür," dedi. Bu hâl böyle devam etti. Nihayet Resulullah (sav.) bu işi bitirince Allah düşmanı Huyey b. Ahtab getirildi. Üzerinde pembe renkli bir elbise vardı. Elbisenin her tarafına parmak uçları gibi delikler açmıştı ki kimse onu almasın. Elleri de bir iple boynuna bağlıydı. Resulullah'ı (sav.) görünce baktı ve: "Vallahi sana olan husumet ve düşmanlığım için ken-

[589] dimi hiçbir zaman suçlamadım. Ancak Allah'ı terk eden terk edilir. Sonra insanlara döndü ve şöyle dedi: Allah'ın takdirine bir diyecek yoktur. Allah'ın takdiridir. İsrailoğullarına yazılan bir soykırımdır. Ardından çöktü ve boynu vuruldu. Cebel b. Cevvâl es-Sa'lebî şu beyitleri terennüm etti:

Yemin olsun ki İbn Ahtab kendini hiç suçlamadı. Ne var ki Allah'ı terk eden terk edilir.

Çok çabaladı ve kendisi için mazeret bırakmadı. İzzeti elde etmek çok çabaladı durdu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr, Urve b. ez-Zübeyr ve Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Onların kadınlarından yalnızca bir kadın öldürüldü. Vallahi kadın yanımda benimle sohbet ediyordu. Resulullah (sav.) erkeklerini çarşıda öldürürken kadın içi ve dışıyla şen şakraktı. Derken bir çağırıcı falanca nerede diye, onun sesini anons etti. Kadın: "Vallahi beni istiyorlar," dedi. Ona: "Senin neyin var?" dedim. Kadın: "Galiba öldürüleceğim," dedi. "Neden?" dedim. Kadın: "Bir suç işledim," dedi. Kadın götürüldü ve boynu vuruldu. Âişe derdi ki: O kadına olan hayranlığımızı hiç unutamıyorum. Hoş bir kadındı. Hep güler (ve güldürürdü) Hem de öldürüleceğini biliyordu.

İbn Humeyd'in bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve İbn Şihâb ez-Zührî'den naklen şöyle anlattı:

Sâbit b. Kays b. Şemmâs, Zebîr b. Bâtâ el-Kurazî'ye –Ebû Abdurrahman künyesiyle tanınırdı– gitti. Cahiliye döneninde Zebîr'in Sâbit b. Kays b. Şemmâs'a iyiliği olmuştu. Muhammed dedi: Zebîr'in bazı evlatlarının bana anlattığına göre Zebîr, Buas Harbinde Sâbit'i almış ve saçını ön tarafından keserek onu serbest bırakmıştı. Sâbit yaşlı olan bu adama gitti ve: "Ey Ebû Abdurrahman! Beni tanıyor musun?" dedi. Adam: "Benim gibi
[590] biri senin gibi birini unutur mu?" dedi. Sâbit ona: "Bana olan iyiliğin için sana iyilik yapmak istiyorum," dedi. Adam: "Asil insan asil insana iyilik eder," dedi. Bunun üzerine Sâbit, Resulullah'a (sav.) gitti ve ona: "Ya Resulellah! Zebîr'in bana bir iyiliği olmuştu. Ona karşılık benim ona iyiliğim olsun istedim. Bana onun kanını bağışla," dedi. Resulullah (sav.): "O senin olsun,"

dedi. Sâbit adama gitti ve: "Resulullah (sav.) benim için kanını bağışladı serbestsin," dedi. Adam: "İhtiyar bir insan ne ailesi ne de evlatları yok. Hayatı ne yapsın?" dedi. Bunun üzerine Sâbit, Resulullah'a (sav.) gitti ve ona: "Ya Resulellah! Adamın ailesi ve evlatları ne olacak?" dedi. Resulullah (sav.): "Onları sana bağışlıyorum," dedi. Sâbit, Zebîr'e gitti ve: "Resulullah (sav.) eşini ve evlatlarını benim için bağışladı. Onlar senindir," dedi. Adam: "Hicaz'da bir aile. Malı yoksa hayatı ne yapsın?" dedi. Sâbit yine Resulullah'a (sav.) gitti ve: "Ya Resulellah! Adamın malı ne olacak?" dedi. Resulullah (sav.): "Onu da senin için bağışlıyorum," dedi. Sâbit döndü ve adama: "Resulullah senin malını benim için bağışladı, o senindir," dedi. Adam: "Ey Sâbit! Yüzü âdeta bir Çin aynası gibi olan ve kabilenin bekâr kızlarının kendilerini o aynada gördüğü şahsiyet Ka'b b. Esed nerede?" dedi. Sâbit: "Öldürüldü," dedi. Adam: "Şehirli ve bedevinin efendisi Huyey b. Ahtab ne oldu," dedi. Sâbit: "O da öldürüldü," dedi. Zebîr: Saldırdığımızda öncümüz ve düşmanın üzerine gittiğimizde hamimiz olan Azzâl b. Şumvail ne oldu?" dedi. Sâbit: "Öldürüldü," dedi. Zebîr iki cemaate –Benî Ka'b b. Kureyza ve Benî Amr b. Kureyza– "Ne oldu?" diye sordu. Sâbit: "Onlar da gitti. Öldürüldüler," dedi. Zebîr: "Ey Sâbit! Benim sana olan iyiliğim adına senden rica ediyorum. Beni de onlara ilhak et. Vallahi onlardan sonra hayatta bir hayır yoktur. Ben bir su kovasının sudan boşalması kadar bir süre için de olsa hayatta kalmaya sabrım kalmadı. Bir an önce sevgililere kavuşmak istiyorum," dedi. Bunun üzerine Sâbit onu teslim etti ve boynu vuruldu. Ebû Bekir onun "sevgililere kavuşmak istiyorum" sözünü duyunca, "Evet onlarla cehennemde ebedî olarak karşılaşacak," dedi. Sâbit b. Kays b. Şemmâs, Zebîr b. Bâtâ hakkında şu beyitleri terennüm etmiştir:

İnsanlar sabır caddesinden meylettikleri zaman sabırdan meylet- [591]
mem ve alicenap bir kişi olarak zimmetim vefa ile coşar.

Zebîr bana en çok iyiliği dokunan bir insandı. Onun elleri esaret bağıyla bağlanınca da:

Onu kurtarmak için Resulullah'a gittim. Resulullah aramızda keremiyle âdeta akan bir denizdi.

İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) Benî Kureyza'dan büluğ çağına gelenlerin öldürülmesini emretmişti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Benî Udey b. Neccâr'dan Eyyûb b. Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Sa'saa'dan şöyle anlattı:

Resulullah'ın (sav.) teyzesi ve Selît b. Kays'ın kız kardeşi Selmâ bint Kays Ümmü Münzir Resulullah (sav.) ile iki kıbleye yönelerek namaz kılmış ve ona kadın biatiyle biat etmişti. Resulullah'a (sav.) rica ederek Rifâa b. Samuel el-Kurazî'yi affetmesini istedi. Nitekim Rifâa baliğ olmuş ve ona sığınmıştı. Önceden de onları tanıyordu. Selmâ, Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Canım sana feda! Rifâa b. Samuel bana bağışla!" dedi. O namaz kılacağını ve deve eti yiyeceğini söyledi, dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Rifâa'yı onun için bağışladı.[214]

İbn İshâk dedi: Ardından Resulullah (sav.) Benî Kureyza'nın mallarını, çocuk ve kadınlarını Müslümanlar arasında taksim etti. Atların ve piyadelerin paylarını belirledi. Onlardan humus payını da çıkardı. Süvariye üç hisse veriliyordu. Atı için iki, kendisi için bir hisse veriliyordu. Piyade savaşçıya ise bir hisse veriliyordu. Benî Kureyza gazasında otuz altı atlı savaşa katıldı. Hisselerin belirlendiği ve humus payının çıkarıldı ilk fey, bu vakada gerçekleşti. Hisseler, Resulullah'ın (sav.) buradaki tatbikatı ve sünnetine göre belirlenmiş ve megazide izlenen yol ve sünnet buradaki uygulamaya istinat etmiştir. Daha önceleri iki atlı süvariye bir hisse veriliyordu.

Resulullah (sav.) Benî Abduleşhel'den Sa'd b. Zeyd el-
[592] Ensârî'yi Benî Kureyza'dan bazı esirlerle gönderdi ve onlarla at ve silah satın almıştır. Resulullah (sav.) kendisi için Benî Amr b. Kureyza'nın kadınlarından Reyhâne bint Amr b. Hunâ-

214 Aslında müminlerin her şeye rağmen ve ihanet girişimlerinin affedilemeyecek boyutlarda olmasına rağmen gerek Sa'd b. Muâz, gerekse de Resulullah nezdinde Benî Kurreyza için af girişimlerinde bulunmaları onların insani ve İslami meziyetlerle yoğrulan şahsiyet ve vicdanlarının ne derece ulvi bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bunlar münferit hadiseler değildir. Nitekim daha önce de Resulullah Benî Nadîr'i Hazrecli Ensarın girişimleri sonucu affetmiş ve bir damla kan akmadan ihanet sorununu çözmüştü. Evsli Ensarın reisleri Sa'd b. Muâz nezdindeki girişimleri de bunun göstergesidir (çev.).

fe'yi seçmişti. Resulullah (sav.) vefat edinceye kadar Reyhâne onun mülkiyetinde kaldı. Resulullah (sav.) ona evlenme teklifinde bulundu ve örtünmesini istedi. Ancak o: "Ya Resulellah! Beni mülkiyetinde bırak. Senin için de benim için de bu daha kolaydır," dedi. Resulullah onu öyle bıraktı. Resulullah'ın mülkiyetine geçtiğinde Müslüman olmamakta direndi ve Yahudilikte kalmakta ısrar etti. Bu yüzden Resulullah (sav.) onu kendi hâlinde bıraktı ve içinden ona darıldı. Derken bir gün ashabı arasındayken arakta seyreden ayak sesleri duydu. Resulullah (sav.) bu gelen Sa'lebe b. Sa'ye'dir. Reyhâne'nin Müslüman olduğunu bana müjdeleyecek," dedi. Gelen oydu ve ona: "Ya Resulellah! Reyhâne Müslüman oldu," dedi. Resulullah bu müjdeyle sevinmişti.[215]

Benî Kureyza meselesi son bulunca Sa'd b. Muâz'ın yarası açıldı.

İbn Vekî' bana İbn Bişr ve Muhammed b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etti: Babam bana Alkame ve Âişe'den şöyle anlattı:

Sa'd b. Muâz, Benî Kureyza hakkında hükmünü verdikten sonra şöyle dua etmişti: "Allah'ım sen bilirsin ki en çok savaşmak ve cihat etmek istediğim kavim senin peygamberini yalanlayan kavimdir. Allah'ım! İleride Kureyş'in Peygamberine karşı başka savaşları olacaksa o savaşlar için beni yaşat. Peygamber'in ile onlar arasında takdirinde başka bir savaş yoksa beni yanına al!" Bunun üzerine yarası patladı. Resulullah (sav.) bu sebeple onu, onun için mescitte kurulan çadıra nakletti. Âişe dedi: Resulullah (sav.), Ebû Bekir ve Ömer onun yanında bulunuyorlardı. Allah'a yemin ederim ki Ebû Bekir'in ağlama sesiyle Ömer'in ağlama sesini ayırt edebiliyordum. Ben odamda bulunuyordum. Onlar Allah'ın buyurduğu gibi "*kendi aralarında merhametli*"[216] idiler.

215 İnsan fıtratı zorluk ve musibetler karşısında kırılgan ve hassas olduğu bir gerçektir. İlk bakışta böyle bir faciaya maruz kalan bir insanın zamanla yeni şartlara uyum sağladığı ve hayatın her şeye rağmen devam ettiğini görüyoruz. Aslında gerek insan gerekse hayvanlar âlemindeki devamlılık ve hayatiyet yeni şartlara uyum sağlayabilenlerin fıtrattan gelen bu meziyetleri sayesinde mümkün olmaktadır (çev.).

216 Fetih, 48/2.

[593] Alkame dedi: "Ey ana! Resulullah (sav.) ne yapıyordu?" Âişe: "Resulullah kimseye gözyaşı dökmezdi. Ancak bir kimseye karşı vecd hâli coştuğunda ve vecde kapıldığında sakalını tutardı," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle anlattı: İbn İshâk dedi ki:

Hendek Savaşında Müslümanlardan sadece altı kişi öldürüldü. Müşriklerden ise üç kişi öldürüldü. Benî Kureyza gazasında Hallâd b. Süveyd b. Sa'lebe b. Amr b. Belhâris b. el-Hazrec öldürüldü. Üzerine bir el değirmeni taşı atıldı. Kafasını çok kötü kırdı. Resulullah (sav.) Benî Kureyza'yı muhasara ederken Benî Esed b. Huzeyme'den Ebû Sinân b. Mihsân b. Hursân öldü ve Benî Kureyza Mezarlığında defnedildi. Resulullah (sav.) Hendek Savaşından çıkınca, "Artık biz onların üzerine gideceğiz. Onlar –yani Kureyş– bizim üzerimize gelemeyecekler," dedi. Nitekim de öyle oldu ve Allah Resulü'ne Mekke fethini müyesser kıldı.

Benî Kureyza gazası zilkâde ayında veya zilhiccenin başında vuku buldu. İbn İshâk'ın görüşü böyledir. Vâkıdî ise şöyle dedi: Resulullah (sav.) zilkâde ayının son günlerinde bu gazayı gerçekleştirdi. Vâkıdî'ye göre Resulullah (sav.) Benî Kureyza için hendekler kazılmasını emretti. Sonra oturdu Ali ile Zübeyr'e emrederek huzurunda boyunlarını vurdurdu. Vâkıdî'ye göre o gün öldürülen kadının adı Bünâne idi. el-Hakem el-Kurazî'nin eşiydi. Bünâne, Hallâd b. Süveyd'i, üzerine bir el değirmeni taşı atmak suretiyle öldürdü. kim öldürdü? Resulullah (sav.) davaya müdahil oldu ve Hallâd b. Süveyd karşılığında Bünâne'nin boynunu vurdurdu.

* * *

Resulullah'ın (sav.) Benî Mustalik gazasının tarihi hakkında ihtilaf vardır. Bu gazaya Müreysî' gazası da denilir. Müreysî', Huzâa'ya ait bir suyun adıdır. Sahil tarafında Kudeyd yöre-
[594] sindedir. İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle rivayet etti: Resulullah (sav.) Huzâalı Benî Mustalik'e karşı hicrî altıncı senesi şaban ayında bir gaza gerçekleştirdi.

Vâkıdî ise şöyle dedi: Resulullah (sav.) hicrî beşinci yılı şaban ayında Müreysî' gazasını gerçekleştirdi. Ona göre Hendek Savaşı ve Benî Kureyza muhasarası Huzâalı Benî Mustalik'e karşı gerçekleştirilen Müreysî' gazasından sonra yapıldı.

İbn Humeyd'in bize Seleme'den naklen İbn İshâk'tan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav.) Benî Kureyza muhasarasını gerçekleştirdikten sonra zilkâde ayının sonu veya zilhiccenin başında Medine'ye çekildi ve burada zilhicce, muharrem, safer ve iki rebî aylarını burada ikamet ederek geçirdi. Hac işlerini hicretin beşinci yılında da müşrikler deruhte etti.

Hicretin Altıncı Yılı Olayları [595]

Benî Lihyân Gazası

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) Benî Kureyza'ya karşı kazandığı zaferden altı ay sonra cemâziyelevvel ayında Recî' vakasında öldürülen ashabının, Hubeyb b. Adî ve arkadaşlarının davasını takip etmek üzere Benî Lihyân üzerine bir sefer düzenledi. Şam diyarına gideceği intibaını vererek Benî Lihyân'ı gafil avlamayı düşündü. Bu maksatla Medine'den yola çıktı. Şam yolu istikametindeki Gurâb Dağı üzerinden Mahîd sonra Betrâ'ya uğradıktan sonra Zâtu'l-Yesâr'a meyletti. Sonra Yeyn'e oradan da Suhayrâtu'l-Yemâm tarafını izledi. Sonra Mekke yolundaki Mihacce istikametinde seyretti. Sonra yürüyüşünü hızlandırdı ve Benî Lihyân'ın evlerinin bulunduğu Gurân'a vardı. Gurân, Emec ve Usfân arasında yer alan bir vadidir. Sâye adındaki bir beldeye vardılar. Bir de ne görsünler Benî Lihyân tedbiren dağ zirvelerine çekilip oraya sığınmışlar. Resulullah orada konakladığında düşündüğü gibi onları gafil yakalayamayınca, "Usfân'a inseydik Mekkeliler bizim Mekke'ye gittiğimizi düşüneceklerdi," dedi. Akabinde ashabından iki yüz süvariyle Usfân'a indi. Ardından ashabından iki süvariyi gönderdi. Kurâ' el-Gamîm'e kadar gittikten sonra geri döndüler. Resulullah (sav.) sonra Medine'ye döndü.

Benî Lihyân gazası hakkındaki rivayeti İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ve Abdullah b. Ebî Bekir'den naklen Ubeydullah b. Ka'b'dan rivayet etmiştir.

İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) Medine'ye döndükten birkaç gün sonra Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezârî, Gatafânlı süvarilerle orman bölgesinde Resulullah'a (sav.) ait gebe develere baskın yaptı. Bunlara Benî Gifâr'dan bir karı koca bakıyorlardı. Adamı öldürdüler ve kadınla develeri kaçırdılar.

* * *

[596] **Zî Kared Gazası**

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ve Abdullah b. Ebî Bekir ve güvenilirliğinden şüphe etmediğim bir raviden naklen Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik'ten anlattı:

Bütün bunlar, Zî Kared gazası hakkında rivayette bulunmuştur. Buna göre baskını ilk haber alan Seleme b. Amr b. el-Ekva' el-Eslemî'dir. Sabah ormana yayını ve oklarını alarak gitti. Yanında Talha b. Abdullah'ın bir hizmetçisi de vardı.

* * *

Seleme b. el-Ekva'dan bu gazayla ilgili nakledilen rivayete göre Zî Kared gazası, Hudeybiye Antlaşmasını müteakip Resulullah (sav.) Medine'ye döndükten sonra gerçekleşti. Bu tespit doğru ise Seleme'den nakledilen rivayette anlatılan olay ya hicrî altıncı senesinin zilhicce ayında ya da hicrî yedinci senesinin başında gerçekleşmiştir. Nitekim Hudeybiye Antlaşmasını müteakip Resulullah'ın (sav.) Mekke'den Medine'ye dönüşü, hicrî altıncı senesinin zilhicce ayında olmuştur. İbn İshâk'ın Zî Kared için verdiği tarih ile Seleme b. el-Ekva'ın verdiği tarih arasında yaklaşık altı aylık bir süre vardır. Seleme'den nakledilen rivayet şöyledir: Hasan b. Yahyâ bize Ebû Âmir el-Akadî, İkrime b. Ammâr el-Yemâmî, İyâs b. Seleme ve babası Seleme'den naklen şöyle anlattı: Hudeybiye Antlaşmasından sonra Resulullah (sav.) ile birlikte Medine'ye döndük. Resulullah (sav.) yük ve binek develerini hizmetçisi Rebâh ile gönderdi. Ben de Talha b. Ubeydullah'ın atıyla ona

refakat ettim. Sabahladığımızda Abdurrahman b. Uyeyne'nin Resulullah'ın (sav.) develerine bir baskın gerçekleştirdiğini ve hepsini götürdüğünü ve çobanını öldürdüğünü gördük. Ben: "Ey Rebâh! Sen şu atı al Talha'ya götür ve Resulullah'a (sav.) müşriklerin develerine baskın yapıp götürdüklerini haber [597] ver," dedim. Sonra bir tepeciğe çıktım ve yüzümü Medine'ye çevirerek üç kez (imdat manasında) "Ya sabâhâh" diye seslendim. Ardından haydutların peşine düştüm ve onlara ok atarak "Ben İbnü'l-Ekva'ım. Bugün helal ve haram süt içenlerin ayırt edileceği gündür," anlamındaki beyti tekrarlıyordum.

İbnü'l-Ekva' dedi: Vallahi ok atmaya ve binek hayvanlarını okla öldürmeye devam ettim. Onlardan bir süvari bana yönelirse bir ağacın arkasına saklanıp ona ok atıyor ve bineğini öldürüyordum. Dağdaki geçiş yolu daralınca yukarıya tırmanıyor ve onlara taş atıyordum. Vallahi bu işe devam ettim ta ki Resulullah'ın (sav.) bütün develerini arkamda bıraktım ve haydutlar onları bana terk ettiler. Hatta seri hareket edebilmek için otuz mızrak ve otuz hırkayı yolda bırakıp kaçtılar. Ne attılarsa üzerlerine bir işaret bırakıyordum ki takibe çıkacak Resulullah ve ashabı onları görsünler. Dağdaki dar bir boğaza ulaştıklarında Uyeyne b. Hısn destek için onlara yetişti ve oturup kahvaltı yapmaya başladılar. Ben de yukarılarındaki bir [598] tepeye oturdum. Uyeyne baktı ve "Orada birini görüyorum," dedi. Onlar: "Bu adam bize büyük zorluk çektirdi. Vallahi sabahın köründen beri sürekli bize ok ve taş atarak elimizde ne varsa hepsini kurtardı," dediler. Uyeyne onlara: "Sizden dört kişi üzerine gitsin," dedi. Bunun üzerine dört kişi bana yöneldiler. Bana konuşma fırsatı verince onlara: "Beni tanıyor musunuz?" dedim. Onlar: "Kimsin?" dediler. Ben: "Seleme b. el-Ekva'ım. Muhammed'in yüzünü nurlandıran Allah'a yemin ederim ki hanginizin peşine düşersem onu yakalayabilirim. Siz beni yakalamaya kalkarsanız bana yetişemeyeceksiniz," dedim. Onlardan biri: "Sanırım ben," dedi. Ancak geri döndüler. Ben yerimde bekliyordum. Derken Resulullah'ın (sav.) süvarilerinin ağaçlar arasından gelmekte olduklarını gördüm. Başta Ahrem el-Esedî, ardından Ebû Katâde el-Ensârî ve arka-

larından Mikdâd b. Esved el-Kindî geldiler. Ben Ahrem'in atının yularını tuttum. Bunun üzerine haydutlar geri çekildiler. Ben: "Ey Ahrem! Bunlar azdır. Ancak dikkatli ol, seni bizden uzak düşürmesinler. Resulullah ve ashabı gelinceye kadar temkinli olalım," dedim. Ahrem: "Ey Seleme! Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsan cennet ve cehennemin hak olduğunu biliyorsan, şehadetle arama girme," dedi: Ravi dedi: Bunun üzerine onu bıraktım. Ahrem Abdurrahman b. Uyeyne ile karşılaştılar. Ahrem, Abdurrahman'ın atını yaraladı. Abdurrahman onu süngüleyerek öldürdü ve atına bindi. Ebû Katâde, Abdurrahman'a yetişti ve onu öldürdü. Abdurrahman, Ebû Katâde'nin atını öldürmüştü. Bunun üzerine Ebû Katâde, Ahrem'in atına bindi. Haydutlar kaçtılar. Seleme dedi: Muhammed'in yüzünü nurlandıran Allah'a yemin ederim yaya olarak onların peşine koşarak düştüm ve henüz Resulullah'ın ashabının tozu bile görünmüyordu.

Seleme b. el-Ekva' dedi: Güneş batmadan önce susuzluklarını gidermek için bir vadide bulunan Zû Kared suyuna döndüler. Koşarak onları takip ettiğimi gördüler. Onları kovaladım. Bunun üzerine bir damla su içmeden kaçtılar. [599]

Ravi dedi: Zû Esîr Tepesine tırmanıyorlardı. Onlardan biri bana yönelince ona bir ok fırlattım. Ok omzunun ortasına isabet ettiğinde şu mısraı dillendirdim:

Al sana, ben İbnü'l-Ekva'ım! Bugün kimin helal kimin de haram süt içtiği belli olacak.

Adam dedi: 'Ekvaî! Sabah görüşürüz." Ben: "Evet, ey kendine düşman olan," dedim. Bir de ne göreyim, tepenin üzerinde iki at duruyor. Onları sürdüm ve Resulullah'a (sav.) götürdüm. Amcam Âmir karanlık bastıktan sonra bana yetişti. Yanında içinde su karıştırılmış az miktarda süt bulunan bir kırbayla içinde su bulunan bir kırba vardı. Abdest aldım, namaz kıldım ve içtim. Sonra Resulullah'a (sav.) gittim. Resulullah (sav.) haydutları kovaladığım Zû Kared yanındaki suyun başındaydı. Resulullah (sav.) düşmandan kurtardığım develeri, mızrak ve hırkaları toplatmıştı. Bilâl, düşmandan kurtardığım deve-

lerden birini kesmiş, ciğerinden ve hörgüç kısmından kızartıp Resulullah'a ikram ediyordu. Ben: "Ya Resulellah! Bırak yüz adam seçeyim de bu düşmanları takip edeyim ve bütün muhbirlerini ortadan kaldırayım," dedim. Bunun üzerine Resulullah (sav.) dişleri görününceye kadar güldü. "Sen mi bunları yaptın?" buyurdu. Ben: "Evet, seni onurlandıran Allah'a yemin ederim," dedim.

Sabah olunca Resulullah (sav.), haydutların Gatafân bölge- [600]
sinde misafir edilecekleri ve onlara ikramda bulunulacağını söyledi. Derken Gatafân'dan bir adam geldi. Adam: "Falanca şahıs onlara hayvanlar kesti. Hayvanların derileri yüzülürken yolda toz duman görüldüğünde onlara, 'Sizi takip edenler geldi,' denildi. Bunun üzerine kaçıp gittiler," dedi. Resulullah (sav.): "Bugün en iyi süvarimiz Ebû Katâde, en iyi yayamız ise Seleme b. el-Ekva'dır," dedi. Sonra Resulullah (sav.) bana bir atlı bir de yaya olmak üzere iki hisse verdi. Akabinde de beni yanına alarak ikimiz "Adbâ" adındaki devesine bindik ve Medine'ye döndük. Yolda giderken koşu müsabakasında kimsenin yetişemediği Ensardan bir adam: "Benimle yarışacak kimse var mı?" diye seslendi ve bunu defalarca tekrarladı. Onu duyunca ona: "Asile saygın, şerefli insandan korkun yok mu?" dedim. Adam: "Resulullah (sav.) hariç, hiç kimseden korkmam," dedi. Ben de Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Canım sana kurban! Bana izin verir misin, bu adamla yarışayım?" dedim. Resulullah (sav.): "İstiyorsan yarış," dedi. Bunun üzerine atladım ve koşmaya başladım. Bir iki yokuşta hızımı düşürdüm. Sonra ona yetiştim ve iki omzu arasına bir vuruş vurdum ve "Vallahi seni geçtim," dedim. Adam: "Sanırım geçtin," dedi. Medine'ye ondan önce vardım. Medine'de üç gün kaldıktan sonra Hayber'e çıktık.

* * *

Söz sırası tekrar İbn İshâk rivayetine döndü. Seleme b. [601]
el-Ekva'ın maiyetinde Talha b. Ubeydullah'ın atını süren hizmetçisi vardı. Seniyyetü'l-Vedâ' mevkiine çıkınca haydutların bazılarının atlarını gördü ve Sel' tarafına yöneldi ve "imdat"

anlamında "Va sabâhâh!" diye seslendi. Akabinde de haydutların izini takip ederek hızlıca yol almaya başladı. Âdeta bir yırtıcı hayvan gibiydi. Nihayet Haydutlara yetişti. Onları oklarla püskürttü ve şöyle diyordu:

Al sana, ben İbnü'l-Ekva'ım! Bugün kimin helal kimin de haram süt içtiği belli olacak.

Atlılar ona yönelince çekiliyordu. Sonra tekrar onları takip ediyordu. İmkân bulunca onlara ok atıyor ve şöyle diyordu:

Al sana, ben İbnü'l-Ekva'ım! Bugün kimin helal kimin de haram süt içtiği belli olacak.

Onlar: "Sabahtan beri bizi takip eden Ekva' mıdır?" diyorlardı.

İbnü'l-Ekva'ın imdat çığlığı Resulullah'a (sav.) duyuruldu. Bunun üzerine Medine'de imdat çağrıları yapıldı. Hemen süvariler Resulullah'a (sav.) yöneldiler. Mikdâd b. Amr, Resulullah'ın (sav.) huzuruna yetişen ilk süvariydi.

Mikdâd'dan sonra Ensardan Resulullah'ın huzuruna yetişenler: Benî Abduleşhel'den Abbâd b. Bişr b. Vakş b. Zuğbe b. Zeûrâ, Benî Ka'b b. Abduleşhel'den Sa'd b. Zeyd, Benî Hârise b. el-Hâris'ten Üseyd b. Zuheyr –olup olmadığı şüphelidir–, Benî Esed b. Huzeyme'den Ukkâşe b. Mihsân, Benî Esed b. Huzeyme'den Muhriz b. Nadle, Benî Seleme'den Ebû Katâde el-Hâris b. Rib'î ve Benî Züreyk'ten Ebû Ayyâş Ubeyd b. Zeyd b. Sâmit.

Resulullah'ın (sav.) huzurunda toplanınca başlarına Sa'd b. Zeyd'i getirdi. Ona: "Haydutları takip edin. Ben de insanlarla beraber size yetişeceğim," dedi.

Benî Züreyk'ten bazı adamlardan bana rivayet edildiğine göre Resulullah (sav.) Ebû Ayyâş'a: "Ey Ebû Ayyâş! Bu atı senden daha iyi bir biniciye versen de belki bu asilere yetişir,"
[602] buyurmuştur. Ebû Ayyâş dedi: "Ya Resulellah! Ben en iyi biniciyim, dedim ve ata vurarak yola çıktım. Ne var ki at henüz elli arşın koşmadan beni yere serdi. Buna hayret ettim. Zira Resulullah (sav.) bana: 'Onu senden iyi bir biniciye ver,' demiş ben de 'En iyi binici benim,' demiştim." Benî Züreyk'ten bazı

zevatın anlattığına göre Resulullah (sav.) Ebû Ayyâş'ın atını Muâz b. Mâis –veya Âiz b. Mâis– b. Kays b. Hâlde'ye vermişti. O grubun sekizincisiydi. Bazıları da Seleme b. Amr b. el-Ekva'ı sekiz süvariden biri olarak kabul ederken Benî Hârise'den Üseyd b. Zuheyr'i bunlardan saymaz. Oysa Seleme süvari değildi ve süvariler peyderpey yetişinceye kadar yaya olarak haydutları takip etti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den şöyle anlattı: Haydutlara yetişen ilk süvari Esed b. Huzeyme'den Muhriz b. Nadle oldu. Ona Ahrem ve Kumeyr de denir. İmdat çağrıları yapılırken Mahmûd b. Mesleme'ye ait bir at, atların kişneme sesini duyunca bahçede sağa sola koştu. Bakımlı bir attı. Ancak ona binilmiyordu. Benî Abduleşhel kadınlarından bazıları atın bağlı bulunduğu ağaç gövdesini çekerek bahçede sağa sola koştuğunu görünce: "Ya Kumeyr! Bu ata binemez misin? Belki sen de Resulullah (sav.) ve ashabına yetişirsin," dediler. Kumeyr: "Olur," dedi. Bunun üzerine kadınlar atı ona verdiler. Kumeyr ata bindi ve yola çıktı. At rahatlığı ve bakımlı olması sebebiyle hemen diğer atları geçti ve haydutlara yetişti. Onların önünde durdu ve onlara: "Ahmaklar topluluğu durun. Arkanızdan gelenleri bekleyin. Muhacir ve Ensar geliyor," dedi.

Onlardan bir adam ona saldırdı ve onu öldürdü. At döndü dolaştı ve ona güç yetiremediler. At döndü ve Benî Abduleş- [603]
hel'de bağlandığı yerde durdu. Ondan başka öldürülen olmadı. Mahmûd b. Mesleme'nin atının ismi Züllemme idi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, güvenilirliği kabul gören bir zat ve Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'den şöyle anlattı:

Muhriz, Ukkâşe b. Mihsân'a ait el-Cenâh adı verile ata binmişti. Muhriz öldürüldü ve at düşmanın eline geçti. Süvariler peş peşe yetişince Benî Seleme'den Ebû Katâde el-Hâris b. Rib'î, Habîb b. Uyeyne b. Hısn'ı öldürdü ve kendi hırkasını üstüne örttü. Akabinde de haydutları takip edenlere yetişti. Resulullah (sav.) ve Müslümanlar gelince Habîb'in, Ebû Katâde'nin hırkasına örtülmüş olduğunu gördüler. İnsanlar *"innâ*

lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn" diyerek Ebû Katâde'nin öldürüldüğünü ifade ettiler. Resulullah (sav.): "Ebû Katâde değildir, Ebû Katâde'nin öldürdüğü kişidir. Onun tarafından öldürüldüğünü bilesiniz diye hırkasını üstüne örttü," diye buyurdu. Ukkâşe b. Mihsân, Evbâr ve Amr b. Evbâr'ı aynı deve üzerinde görünce ikisini mızrakla hedef aldı ve onları öldürdü. Müslüman muharipler kaçırılan develerin bir kısmını geri aldılar. Resulullah (sav.) yürüyüşünü sürdürerek Zî Kared bölgesindeki dağlık arazide konakladı. İnsanlar da ona yetişti. Resulullah (sav.) burada bir gün bir gece ikamet etti. Seleme b. el-Ekva', Resulullah'a (sav.): "Ya Resulellah! Bana yüz adam versen geri kalan develeri de haydutları da boyunlarından yakalayıp getiririm," dedi. Bana anlatıldığına göre Resulullah (sav.): "Onlara şimdi Gatafân'da akşam vakti süt ikram edilecektir," buyurdu.

Resulullah (sav.) ashabından her yüz kişiye kesmeleri için
[604] bir hayvan verdi. Bunlarla ikamet ettiler. Ardından Resulullah (sav.) Medine'ye döndü.

Medine'de cemâziyelâhir ayının bir kısmıyla receb ayını geçirdikten sonra hicrî altıncı senenin şaban ayında Huzâa'dan Benî Mustalik gazasına çıktı.

* * *

Benî Mustalik Gazası

İbn Humeyd bize Seleme b. el-Fadl ve Alı b. Mücâhid, Muhammed b. İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde ve Abdillah b. Ebî Bekir ve Muhammed b. Yahyâ b. Habbân'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Bu ravilerin hepsi bana Benî Mustalik hakkındaki rivayeti kısmen anlattılar. Bunlara göre Benî Mustalik'ın liderleri ve Resulullah'ın (sav.) eşi Cüveyriye'nin babası Hâris b. Dırâr'ın liderliğinde Resulullah'a (sav.) karşı harekete geçmek için toplandıkları haberi Resulullah'a ulaştı. Resulullah (sav.) bu haberi alınca kendisi harekete geçti ve sahil tarafındaki Kudeyd civarındaki Müreysî' adı verilen onlara ait su mevkiinde onlarla karşılaştı. İki taraf birbirlerine saldırdı ve aralarında şiddetli bir muharebe oldu. Muharebe Benî Mustalik'ın hezi-

metiyle sonuçlandı. Onların bir kısmı savaşta öldürüldü. Resulullah (sav.) mallarını, çocuk ve kadınlarını Müslümanlar arasında taksim etti. Allah onları ganimet olarak ona verdi.[217]

Bu muharebede Benî Kelb b. Avf b. Âmir b. Leys b. Bekir'den Hişâm b. Subâbe adında bir Müslüman hatayla öldürülmüştür. Ubâde b. es-Sâmit grubundan Hişâm b. Subâbe adında Ensardan bir adam tarafından düşman sanılarak hataen öldürülmüştür.

İnsanlar henüz söz konusu su mevkiindeyken insanlar ara- [605]
sında bir arbede çıktı. Ömer b. el-Hattâb'ın maiyetinde Cehcâh b. Saîd adında Benî Gifâr'dan bir hizmetçisi vardı. Onun atını sürerdi. Cehcâh ve Benî Avf b. Hazrec'in müttefiki Sinân el-Cühenî su üzerinde çekiştiler. Kavga çıkınca Cühenî: "Ey Ensar!" diye seslendi. Cehcâh da: "Ey Muhacirler!" diye seslendi. Bunun üzerine Abdullah b. Selûl öfkelendi. Yanında içlerinde Zeyd b. Erkam adında genç bir adamın da bulunduğu aşiretinden bir grup vardı. Abdullah b. Selûl: "Yine mi yaptılar! Memleketimizde bize husumet beslediler ve çok oldular. Vallahi biz ve Kureyş cilbablarının[218] hâli, «besle köpeği, etini

217 İlk İslam toplumunun din tecrübesi ilk merhalede savaş mantığı dışında gerçekleşse de o günkü Cahiliye toplumunun ağır tarihsel, sosyal ve kültürel şartları savaşı bir zaruret olarak Müslümanlara yüklemiştir. Kur'an uzun bir sabır ve tahammül merhalesinden sonra Müslümanlara savaşma izni verirken bile mazlumiyetlerini gerekçe olarak göstermiştir. "*Savaşa maruz kalanlara, zulme uğramaları sebebiyle (kendilerini savunmak için) izin verildi*" (Hac, 22/39) ayeti savaşa izin verirken savaşa maruz kalmış olmayı ve mazlumiyet kaydını zikretmiştir. Zaten bu gerekçe dışında ilahî bir dinin savaşı kutsaması düşünülemez. İlahî ve dinî hükümlerin özünden böyle bir sonuç çıkarılamaz. İlk İslam toplumunun bu tür uygulamalara taraf olması tamamen savaşan tarafların misliyle muamele esasına dayanan münasebet ve uygulamalarının bir sonucudur. Kısaca söylemek gerekirse, çocuk ve kadınların esir alınıp mülkiyete geçirilmesi o günün dünyasında geçerli olan hâllerdi. İslam'ın dış dünyayla tek taraflı olarak uygulamalarını tanzim etmesi o günün realiteleriyle bağdaşmıyordu. Böyle bağlayıcı bir insani zihniyet ve anlayış için henüz dünya şartları o olgunluğa ulaşamamıştı. Aslında modern dünya şartlarında da bütün aksi iddialara rağmen beşeriyet henüz ideal insani yaşam tarzında karar kılabilmiş değildir (çev.).

218 Müşriklerin Müslümanlara taktığı "Celabib" cilbablar demektir ve kalın dokumalı elbise giyenler anlamında kullanılmıştır.

yesin,» darbımeselindekine benzer. Vallahi Medine'ye döndüğümüzde aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır," dedi. Sonra aşiretinden hazır olanlara: "Bunu siz kendi kendinize yaptınız. Onları memleketinize yerleştirdiniz. Mallarınızı onlarla bölüştünüz. Vallahi onlara karşı elinizi sıkı tutarsanız başka memleketlere gidecekler," diye söyledi.

Zeyd b. Erkam adındaki genç, Abdullah b. Selûl'ün bu söz-
[606] lerini Resulullah'a (sav.) haber verdi. Resulullah (sav.) düşmanla olan işleri henüz yoluna koymuştu. Zeyd haberi ona iletirken Ömer b. el-Hattâb da yanındaydı. Ömer: "Ya Resulellah! Abbâd b. Bişr b. Vakş'e emir ver, onu öldürsün," dedi. Resulullah (sav.): "Ya Ömer! İnsanlar Muhammed ashabını öldürüyor diye, söyleyecekler. Hayır olmaz. Yola çıkmak için duyuru yap," dedi. Hâlbuki Resulullah günün o saatinde yola çıkmazdı. Bunun üzerine insanlar yola çıktı. Abdullah b. Übey sözlerinin Zeyd b. Erkam tarafından Resulullah'a (sav.) ulaştırıldığını duyunca Resulullah'a (sav.) gitti ve Allah'a yemin ederek böyle bir söz sarf etmediğini söyledi. Abdullah aşiretinde saygın ve önemli bir kişiydi. Bu sebeple Ensardan Resulullah'ın (sav.) huzurunda bulunanlar, Abdullah'ı savunma saikıyla: "Ya Resulellah! Belki genç adam sözleri naklederken hata yapmış ve hafızası onu yanıltmıştır," dediler.

Resulullah (sav.) bineğine binip yola koyulunca Üseyd b. Hudayr ile karşılaştı. Üseyd onu peygamberlik selamıyla selamladıktan sonra: "Ya Resulellah! Akşam saatinde yola çıkmışsın. Hâlbuki bu saatte yola çıkmazdın," dedi. Resulullah (sav.): "Adamınızın söylediklerini duymadın mı?" buyurdu. Üseyd: "Ya Resulellah! Hangi arkadaşımız?" dedi. Resulullah (sav.): "Abdullah b. Übey," dedi. Üseyd: "Ne dedi?" diye sordu. Resulullah (sav.): "Medine'ye döndüğünde aziz olanın zelil olanı Medine'den çıkaracağını söylemiş," buyurdu. Üseyd: "Vallahi aziz olan sen, zelil olan da odur. Dilersen sen onu çıkarırsın. Sonra ya Resulellah ona merhamet et. Vallahi Allah seni Medine'ye getirirken kavmi onun için boncukları dizerek taç giydirmeye hazırlanıyorlardı. O senin, mülkünü elinden aldığını düşünmektedir," dedi.

Ardından Resulullah (sav.) insanların gücünü zorlayarak gündüz akşama kadar, gece vakti de sabaha kadar yol yürüdüler. Ertesi gün güneşin sıcağı onları zorlayıncaya kadar da yürüdüler. Sonra konakladı. Yere iner inmez uykuya daldılar. [607] Resulullah'ın (sav.) böyle davranmasının sebebi, insanları Abdullah b. Übey'in söylediği sözleri gündemde tutmalarına engel olmak istemesidir.

Sonra yoluna devam ederek Hicaz bölgesinde Füveyk en-Nakî' mevkiindeki Nakaâ suyu civarında konakladı. Resulullah (sav.) yola çıkınca şiddetli bir rüzgâr esti. Müslümanları rahatsız etti ve korkuttu. Resulullah (sav.): "Korkmayın kâfirlerin büyüklerinden birinin ölümünün habercisidir," dedi. Medine'ye vardıklarında Benî Kaynukâ'da Yahudi büyüğü Rifâa b. Zeyd b. Tâbût'un öldüğünü öğrendiler. O bir Yahudi büyüğü ve münafıkların sığınağıydı.

Bu sırada münafıkları konu alan sure indi. Abdullah b. Übey b. Selûl ve onunla beraber olan ve aynı zihniyete sahip insanlar hakkında nazil oldu. Sure, "*Münafıklar sana gelince*" diye başlamaktadır. Sure inince Resulullah (sav.) Zeyd b. Erkam'ın kulağından tuttu ve: "Kulağına Allah'ın vefa gösterdiği kişi budur," diye buyurdu.

* * *

Ebû Küreyb bize Yahyâ b. Âdem, İsrâîl, Ebû İshâk ve Zeyd b. Erkam'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Bir gazaya amcamla beraber çıkmıştım. Abdullah b. Übey b. Selûl'un adamlarına: "Resulullah'ın yanında olanlara infak etmeyin. Vallahi Medine'ye dönsek aziz olan zelil olanı Medine'den çıkaracaktır!" dediğine şahit oldum. Bu hususu amcama ilettim. Amcam da bunu Resulullah'a (sav.) iletti. Bunun [608] üzerine bana haber göndererek beni çağırdı. Ona bu sözleri aktardım. Bunun üzerine Abdullah ve adamlarını çağırdı. Ancak onlar yemin ederek söylemediklerini ifade ettiler. Resulullah (sav.) bu sebeple beni yalanladı. Daha önce hiç bu kadar üzülmemiştim. Eve kapanmıştım. Amcam bana: "Ne yapmak istedin ki Resulullah seni yalanladı ve sana kızdı!" dedi. Niha-

yet Allah "*Münafıklar sana geldiği zaman*" diye başlayan sure indi. Bunun üzerine Resulullah beni çağırdı ve sureyi okuyarak: "Ey Zeyd! Allah seni doğruladı," buyurdu.

* * *

Söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. Abdullah b. Übey b. Selûl'un oğlu Abdullah'a babasıyla ilgili haber ulaşmıştı. Bu konudaki rivayet şöyledir:

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Âsını b. Ömer b. Katâde'den şöyle dediğini anlattı:

Abdullah b. Übey b. Selûl'un oğlu Abdullah Resulullah'a (sav.) gitti ve ona: "Ya Resulellah! Duyduğuma göre kendisinden duyduğun bazı sözler sebebiyle Abdullah b. Übey'i öldürmeyi düşünüyormuşsun. Bunu yapacaksan bana emret onu ben öldüreyim ve sana başını getireyim. Vallahi Hazrecliler bilir ki benim kadar babasına itaat eden kimse yoktur. Korkarım ki başkasına emreder de onu öldürtürsen nefsim bana vesvese verir ve Abdullah b. Übey'in katilinin insanlar içinde rahat gezdiğine tahammül edemeyip öldürürsem bir kâfire karşı bir mümini öldürmüş olurum ve cehenneme girerim," dedi. Resulullah (sav.): "Hayır, bizimle kaldığı sürece ona merhamet ve iyilikle muamele edeceğiz," buyurdu. O günden sonra bir hata yaptığı zaman onun kavminden olanlar onu eleştirir, ona çıkışır ve tehdit ederlerdi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) bunları görünce, Ömer b. el-Hattâb'a: "Ya Ömer! Görüyor musun? Onu öldürmemi tavsiye ettiğin zaman onu öldürseydim, onun için o gün titreyecek burun sahipleri bugün onlara öldürmelerini emretsem onu öldürürler," dedi.
[609] Bunun üzerine Ömer: "Anladım. Resulullah'ın (sav.) şanı ve bereketi bizim hâlimizle mukayese edilmez," dedi.

İbn İshâk dedi: Mikyes b. Subâbe Müslüman görüntüsü içinde Mekke'den Medine'ye gitti. Mikyes: "Ya Resulellah! Sana Müslüman olarak geldim. Hataen öldürülen kardeşimin diyetini istemeye geldim," dedi. Resulullah (sav.) emir vererek kardeşi Hişâm b. Subâbe'nin diyetinin kendisine verilmesini istedi. Adam Resulullah'ın (sav.) yanında az bir müddet ika-

met ettikten sonra kardeşini hataen öldüren adamı öldürüp Mekke'ye mürted olarak kaçtı. Bir şiirinde şöyle demiştir:

İçini rahatlattı. Zira hasmı yerde uzanmış ve boyundaki damarlardan akan kanla elbiseleri sırılsıklam olmuştu.

Onu öldürmeden önce ruhumun sıkıntıları beni etkisi altına alır ve yumuşak yataklarda uyumaktan alıkoyardı.

İntikamımı ondan aldım ve öcümü idrak ettim. Sonra da putlarıma ilk fırsatta döndüm.

Onlara rağmen intikamımı aldım. Benî Neccâr'ın eşrafı ve Fâri' Kalesinin sahipleri onun diyetini üstlendiler.

Mikyes b. Subâbe şu beyitleri dillendirmiştir:

Tepesinden ona öyle bir darbe indirdim ki intikam alan bir darbeydi. İzinden akan kanlar önce coştu sonra kesildi.

Ölüm yüz hatlarına sininee ona dedim ki zulme uğrarlarsa Benî Bekr'in intikamından asla emin olma!

Benî Mustalik'a karşı gerçekleşen gazada Benî Mustalik'tan birçok insan öldürüldü. Ali b. Ebî Tâlib onlardan Mâlik ve oğlunu öldürdü. Resulullah (sav.) çok sayıda esir aldı. Müs- [610]
lümanlara genellikle hisse düştü. Bunlardan biri de Peygamber'in (sav.) zevcesi Cüveyriye bint el-Hâris b. Ebî Dırâr idi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr, Urve ve Peygamber'in (sav.) zevcesi Âişe'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Benî Mustalik esirlerini paylaştırınca Cüveyriye bint el-Hâris, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın –ya da amcasının oğlunun– payına düştü. Ancak onunla mükâtebe akdi yaptı. Şirin ve zarif bir kadındı. Onu kim görse muhakkak onu etkilerdi. Resulullah'a (sav.) gelerek mükâtebe meselesinde kendisine yardımcı olmasını talep etti. Âişe dedi: Vallahi onu odamın kapısı önünde görür görmez ondan nefret ettim. Anladım ki ben onda ne vasıflar gördüysem o da aynısını görecektir. Resulullah'ın huzuruna girdi. Ona: "Ya Resulellah! Ben Cüveyriye bint el-Hâris b. Ebî Dırâr. Babam kavminin lideriydi. Başıma gelen bela malumundur. Taksim sonucu Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın –ya da amcasının oğlunun– payına düştüm. Onunla mükâtebe akdi yaptım. Bu sebeple mükâtebe mese-

lesinde yardımını almak için sana geldim," dedi. Resulullah (sav.) ona: "Ondan daha hayırlı bir işe ne dersin?" dedi. Cüveyriye: "O nedir ya Resulellah!" dedi. Resulullah (sev.): "Mükâtebe bedelini ben üstleneceğim ve benimle evleneceksin," dedi. Cüveyriye: "Evet, olur, ya Resulellah!" dedi. Resulullah (sav.): "Tamam, ben de kabul ettim," dedi. Âişe dedi: Resulullah'ın (sav.) Cüveyriye ile evlendiği haberi insanlar arasında yayılınca ellerindeki esirler için, "Bunlar Resulullah'ın (sav.) hısımlarıdır," dediler ve onları Resulullah'a (sav.) gönderdiler.

Âişe dedi: Resulullah'ın (sav.) Cüveyriye ile evlenmesi üzerine Benî Mustalik'tan yüz aile hürriyete kavuşturuldu. Ben Cüveyriye kadar kavmine bereket getiren başka bir kadın bilmiyorum.[219]

* * *

İfk Meselesi

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

[611] Babam İshâk bana Zührî, Urve ve Âişe'den rivayet ettiğine göre Resulullah (sav.) Benî Mustalik gazasından dönüş yolunda –ki bu seferinde Âişe onun maiyetinde idi– ifk ehli söz konusu iddiaları ortaya atmışlardır.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Zührî, Alkame b. Vakkâs el-Leysî, Saîd b. el-Müseyyeb, Urve b. ez-Zübeyr ve Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe (b. Mes'ûd)'dan şöyle dediğini rivayet etti: Zührî dedi:

Bütün bu zevat bu rivayeti bana naklettiler. Bazıları öbürlerine göre bu rivayeti daha iyi ihata etmişlerdir. Bu ravilerin bana anlattıklarını senin için derledim.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr, babası Abbâd ve Âişe'den; Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî, Amre bint Abdurrahman ve Âişe'de bize anlattılar. Hepsinin rivayeti Âişe'den nakledilen ve kendisi hakkında ifk ehlinin iddialarını içeren rivayeti anlatmışlardır. Herkes bu olayı bu ravilerden nakletmiştir. Bazıları diğerlerinin nakletmediği şeyleri naklet-

219 *Sîretu İbn Hişâm*, 2/218-219.

mektedir. Hepsi de Âişe'den nakletme hususunda güvenilir kişilerdir. Hepsi de duyduklarını ondan nakletmişlerdir.

Âişe dedi: Resulullah (sav.) bir sefere çıkmak istediği zaman zevceleri arasında kura çeker ve hangisine kura düşerse onu maiyetinde götürürdü. Benî Mustalik gazasına çıkılacağı zaman her zaman yaptığı gibi eşleri arasında kura çekti. Kura bana düştü ve Resulullah (sav.) beni maiyetinde götürdü. Âişe dedi: O zaman kadınlar, et yemekleri yiyip ağırlaşmamak amacıyla hafif şeyler yerlerdi. Devem sefere hazırlandığı zaman mahfemde otururdum. Ardından benim mahfemi [612] alıp deveye yükleyenler gelirler ve mahfenin altından tutarak beni taşırlar ve mahfeyi devenin sırtına koyarak ipleriyle bağlarlardı. Akabinde de devenin başını çekerek yola koyulurlardı. Resulullah (sav.) söz konusu seferinde işleri yoluna koyduktan sonra Medine'ye dönmek üzere yola çıktı. Medine'ye yaklaşınca konakladı ve gecenin bir kısmını burada geçirdi. Yola çıkmak için duyuru yaptırıp da insanlar hareket edince ihtiyaç için yerimden uzaklaştım. Boynumda bir Zafâr[220] kolyesi vardı. Farkında olmadan kolyem düşmüştü. İhtiyacımı karşıladıktan sonra yerime dönünce kolyemin boynumda olmadığını fark ettim. İnsanlar yola çıkıyorlardı. Tekrar daha önce ihtiyaç için gittiğim yere gittim. Kolyemi aradım ve buldum. Ben kolyemi aramak için çıktıktan sonra devemi bağlayanlar, mahfenin bulunduğu yere gelmişler ve yolculuk için deveyi hazırladıktan sonra her zamanki gibi içinde olduğumu düşünerek mahfeyi almış ve deveye yükleyerek bağlamışlar. Ancak içinde olmadığımı fark edememişler. Devenin başını çekerek yola koyulmuşlar. Karargâha döndüğümde hiç kimse kalmamış ve herkes yola çıkmıştı. Dış elbiseme (*cilbâb*) büründüm ve bulunduğum yerde uzandım. Düşündüm ki olmadığımı fark ettikleri anda bana dönecekler. Derken Safvân b. Muattal es-Sülemî oradan geçti. Bir ihtiyacı için geri kalmış ve toplulukla aynı yerde gecelememişti. Karartımı görünce bana doğru geldi. Yanımda durdu ve beni tanıdı. Nitekim hicap (örtü) emri gelmeden önce beni görüyor ve tanıyordu. Beni

220 Yemen'in Zafâr şehrinde imal edilen kolye manasınadır (çev.).

görünce, "*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn*, Resulullah'ın (sav.) zevcesi mi? Neden geri kaldın, Allah razı olsun?" dedi. Ben elbiselerime bürünmüş hâldeydim. Konuşmadım. Akabinde deveyi yaklaştırdı ve "Allah esirgesin, bin," dedi. Bunu yaparken biraz mesafeli duruyordu. Deveye bindim. Adam da devenin başını çekti ve kafileye ulaşmak için hızla yola koyulduk. Kafileye ancak sabahladığımda yetiştik ve insanlar da ancak o zaman ve istirahat için konaklayınca anladılar. İnsanlar istirahate çekilince ve Safvân'ın devenin başını çekmekte olduğunu
[613] görünce ifk ehli benim hakkımda malum iddiaları dillendirdiler. Karargâh âdeta sarsılmıştı. Ancak bu konuda hiçbir şeyden haberim yoktu. Sonra Medine'ye vardık. Çok geçmeden şiddetli bir rahatsızlık geçirdim. Ancak hâlâ iddialar hakkında bana bir bilgi intikal etmemişti. İddialar Resulullah (sav.) ve annemle babamın kulağına gitmişti. Ama bu konuda bana ne az ne de çok hiçbir şey söylemiyorlardı. Ne var ki Resulullah'ın (sav.) alışkın olduğum nazik muamelesini görmez oldum. Ona bir sıkıntımı ilettiğimde bana merhamet eder ve nezaketle davranırdı. Artık sıkıntılarımı kendisine ilettiğimde böyle davranmıyordu. Bunu garipsiyordum. Annem hastalığımda benimle ilgilenirken o içeri girdiğinde: "Durumunuz nasıl?" diye sorar ve bununla yetinirdi. Beni kendi hâlime bıraktığını görünce ve bu durum beni sıkmaya başlayınca: "Ya Resulellah! Bana izin versen de bakması için annemin yanına taşınsam," dedim. Resulullah (sav.): "Olur zararı yok," dedi. Annemin yanına taşındım ve hâlâ olup bitenler hakkında bir şey bilmiyordum. Yirmi küsur gün geçtikten sonra acılarım dinmişti. Biz Araplar Acemlerin evlerinde inşa ettikleri gibi evlerimizde tuvalet yapmaz ve bundan tiksinirdik.[221] Medi-

221 Esasında altyapı sistemi bulunmayan ve su ihtiyacı yeterli bir su şebekesiyle temin edilmeyen meskenlerde tuvalet yapılması hijyen görülmemiştir. Bir kanalizasyon şebekesinin bulunmadığı bir meskendeki tuvaletlerin temizliği ciddi bir sorundur. Özellikle su kaynaklarının yetersiz olduğu ve daha çok kırbalarla suyun evlere taşındığı eski dönem Arabistan yerleşim merkezlerinde bu sorun suyun bol ve her yerde bulunduğu hatta her evde bir su kuyusu bulunduğu yerlerin şartlarıyla mukayese edilmesi gerçekçi bir tespit değildir. Hz. Âişe'nin bunun tiksindirici olduğunu söylemesi o günün şartlarından kaynaklanmaktadır (çev.).

ne'nin dışına çıkar ve bu ihtiyacımızı karşılardık. Kadınlar da gece vakti bu ihtiyaçlarını gidermek için çıkarlardı. Yine bir gece yanımda Ümmü Mistah bint Ebî Rühm b. el-Muttalib b. Abdi Menâf olduğu hâlde ihtiyaç için çıktım. Ümmü Mistah'ın annesi Sahr b. Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym idi ve Ebû Bekir'in teyzesiydi. Benimle yürürken ayağı elbisesine takılınca "Helak olası Mistah," dedi. Ben de "Ne kötü söz! Muhacirlerden olan ve Bedir muharebesine iştirak eden bir insan için bunu nasıl söylersin?" dedim. Kadın: "Ey Ebû Bekir'in kızı! Sen haberi duymadın mı?" dedi. Ben: "Ne haberi?" dedim. Kadın bana ifk ehlinin iddialarını söyledi. Ben ona: "Gerçekten bu iddialar dillendirildi mi?" dedim. Kadın: "Evet, vallahi bunlar söylendi," dedi. Âişe dedi: Vallahi ihtiyacımı gideremedim ve eve dönüp sürekli ağladım. Ağlamaktan ciğerimin parçalana- [614]
cağını sandım. Âişe dedi: Anneme: "Allah seni affetsin. İnsanlar iddialarda bulunmuş ve senin kulağına bir şeyler gelmiş olmasına rağmen bana bu konuda hiçbir şey söylemiyorsun," dedim. Annem: "Ey kızım bunlar sana ağır gelmesin. Vallahi hangi güzel kadın olursa olsun, kocası tarafından seviliyorsa ve kumaları varsa muhakkak kumaları ve diğer insanlar onun aleyhinde çok dedikodu yaparlar,' dedi.

Öte yandan Resulullah (sav.) bu konu hakkında insanlara hitap etmiş. Bundan da haberdar olmamıştım. Hitabında şöyle buyurmuş: "Ey insanlar! Ne oluyor da bazı insanlar ailem hakkında bana eziyet veriyorlar. Vallahi ailelerim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Aleyhinde konuşulan adam hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Evlerime de ancak maiyetimde girmiştir." Âişe dedi: İfk konusunda en büyük pay sahibi Abdullah b. Übey b. Selûl ve etrafındaki bazı Hazreclilerle bu söylentileri çıkaran Mistah ve Hamne bint Cahş idi. Nitekim Hamne, Resulullah'ın (sav.) eşi Zeyneb'in kız kardeşiydi. Resulullah (sav.) nezdindeki konumumuz bakımından Zeyneb'den başka hiç kimse benimle yarışamıyordu. Zeyneb bu konuda Allah'ın inayetiyle masum kaldı. Hamne ise kız kardeşi Zeyneb bint Cahş namına söylentiler çıkararak bana zarar vermeye yeltendi. Ben de bunun bedbahtlığını yaşadım.

Resulullah o hitapta bulununca Benî Abduleşhel'den Üseyd b. Hudayr: "Ya Resulellah! Bu iftirada bulunanlar Evs'ten iseler senin adına onlara gerekli cezayı veririz. Hazrecli kardeşlerimizden iseler bize emret. Vallahi boyunlarının vurulmasını hak ediyorlar," dedi. Bunun üzerine Sa'd b. Ubâde –ki salih bir kişi olarak bilinirdi–: "Yalan söylüyorsun. Vallahi onların boynu vurulamaz. Vallahi onların Hazrecli olduklarını bilince bu sözleri sarf ediyorsun. Senin kavminden olsalardı bu sözleri söylemezdin," dedi. Üseyd: "Vallahi yalan konuşuyorsun.
[615] Sen bir münafıksın ve münafıkları savunuyorsun," dedi. Âişe dedi: Bunun üzerine insanlar birbirleriyle çekiştiler. Evs ve Hazrec arasında az kalsın kötü bir çatışma çıkıyordu. Resulullah (sav.) bana geldi. Ali b. Ebî Tâlib ve Üsâme b. Zeyd'i çağırdı. Onlarla istişarede bulundu. Üsâme benim hakkımda hayırlı şeyler söyledi. Sonra şöyle dedi: "Ya Resulellah! Senin ailendir ve onlar hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz. Bu şayialar iftira ve bâtıldan başka bir şey değildir." Ali ise şöyle dedi: "Ya Resulellah! Çok kadın var. Yerine alabileceğin kadınlar vardır. Cariyeye sor o sana doğruyu söyler." Bunun üzerine Resulullah (sav.) Berîre cariyeyi çağırdı ve ona sordu. Ali kalktı ve onu fena şekilde döverek: "Resulullah'a (sav.) doğru söyle," dedi. Cariye: "Vallahi hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Sadece onda gördüğüm kusur, ben hamuru yoğurur ve ona mukayyet olmasını söylerdim. Ancak o uykuya dalar ve evcil hayvanlar onu yerlerdi," dedi.

Ardından Resulullah (sav.) yanıma geldi. Annem ve babam da yanımdaydılar. Ensardan bir kadın da vardı. Ben ağlıyordum o da bana ağlıyordu. Resulullah oturduktan sonra Allah'a hamd ve senada bulundu. Ardından bana: "Ya Âişe! İnsanlar senin hakkında bazı iddialarda bulundular. Allah'tan sakın. İnsanların iddia ettiği gibi bir kötülük yaptıysan Allah'a tövbe et. Zira Allah kullarının tövbesini kabul eder," buyurdu. O bu sözleri söyleyince gözyaşlarım nispeten azaldı ve onun etkisini hissetmez oldum. Anne ve babamın cevap vermesini bekledim. Ancak konuşmadılar. Allah'a yemin ederim ki kendimle ilgili hissim şuydu: Allah benim hakkımda Kur'an'dan

ayetler indirecek ve mescitlerde bu ayetler okunup onunla namaz kılınacak kadar şanı önemli bir kimse değildim. Be- [616]
nim temennim; Allah'ın, Resulullah'a (sav.) rüyada, hakkımdaki iddiaları yalanlayacak ve masumiyetimi bildirecek bir haber vermesinden ibaretti. Hakkımda Kur'an'dan ayetler inmesini beklemiyordum çünkü ben kendimi o seviyenin altında hakir bir kimse olarak görüyordum. Anne ve babamın konuşmadıklarını görünce onlara: "Resulullah'a (sav.) cevap vermeyecek misiniz?" dedim. Onlar: "Vallahi ona ne diyeceğimizi bilemiyoruz," dediler. Onlar benim için bir şey söylemeyince gözyaşlarımı tutamadım ve ağladım. Sonra şöyle dedim: Vallahi ben söylediğin şeyler için Allah'a tövbe etmeyeceğim. Vallahi insanların iddialarından dolayı tövbe etmem; çünkü bu, olmamış bir şeyi ikrar etmek olur ve o takdirde böyle bir şey yaptığımı kabul etmiş olacaksın. Oysa Allah masum olduğumu bilir. Sizin söylediğiniz şeyleri inkâr etsem beni doğrulamayacaksınız," dedim ve Yakub'un adını söylemeyi düşündüm ise de hatırlayamadım ve dedim ki: "Ben ancak Yusuf'un babasının söylediğini söyleyebilirim: '*Artık bana düşen güzel bir sabırdır ve söylediklerinize karşı yardımı dilenecek olan yalnız Allah'tır*'.[222]"

Âişe dedi: Vallahi Resulullah (sav.) henüz yerinden kalkmamıştı ki Allah'tan gelen vahyin etkiyle karşılaştı. Hırkasıyla üstü örtüldü. Başının altına deriden bir yastık konuldu. Onu o durumda görünce endişelenmedim ve hiç umursamadım. Zira masum olduğumu ve Allah'ın bana zulmetmeyeceğini biliyordum. Resulullah (sav.) maruz kaldığı sıkıntılı hâl geçince babam ve annemin korkudan ruhlarını teslim edeceklerini sandım. Zira Allah'ın vahiyle insanların iddialarını doğrulamasından korkuyorlardı. Âişe dedi: Resulullah'ın (sav.) sıkıntılı hâli sona erince oturdu. Soğuk bir günde ter damlaları inci taneleri gibi yüzünden dökülürken alnındaki teri silip duruyor ve "Ey Âişe! Müjdeler olsun, Allah beratını indirdi," diyordu. Ben: "Allah'ın inayetiyle ve hakaretlerinize rağmen," dedim. Ardından insanların karşısına çıktı ve onlara Allah'ın

222 Yûsuf, 12/18.

hakkımda indirdiği ayetleri okudu. Ardından da Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sâbit ve Hamne bint Cahş'ın getirilmesini emretti. Bu kişiler açıkça zina isnadında bulundukları için cezalandırıldılar.

[617] İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Benî Neccâr'dan bazı zevattan naklen şöyle anlattı:

Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd'in zevcesi Ümmü Eyyûb ona: "Ya Ebû Eyyûb! İnsanların Âişe hakkında söylediklerini duymadın mı?" diye sordu. Ebû Eyyûb: "Evet duydum. Bunlar iftiradır. Ey Ümmü Eyyûb! Sen böyle bir şey yapar mısın?" dedi. Ümmü Eyyûb: "Hayır, vallahi böyle bir şeye hiç meyleder miyim?" dedi. Ebû Eyyûb: "Vallahi Âişe senden hayırlıdır!" dedi. Ravi dedi: Allah bu konuda Kur'an'dan ayetler indirince iftiracılar hakkında şöyle buyurdu: "*Bu iftirayı uyduranlar içinizden bir gruptur:*"[223] Ayette işaret edilen bu iftirayı dillendiren Hassân b. Sâbit ve arkadaşlarıdır.

Ardından Allah şöyle buyurdu: "*Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin hüsnüzanda bulunup 'Bu açık bir iftiradır,' demeleri gerekmez miydi?*"[224] Yani Ebû Eyyûb ve zevcesinin dediği gibi. Sonra şöyle buyurdu: "*Siz bu iftirayı dilden dile birbirinize aktarıyorsunuz.*"[225] Bu ayetler Âişe ve ona iftira atanlar hakkında inince akrabası ve ihtiyaç içinde olması sebebiyle yardım ettiği Mistah için Ebû Bekir: "Vallahi Âişe hakkında bu sözleri söyledikten ve bize bu isnatta bulunduktan sonra artık Mistah'a hiçbir şey vermeyeceğim ve ona hiç faydam dokunmayacaktır," dedi. Âişe dedi: Bunun üzerine "*İçinizden fazilet ve servet sahibi kimseler akrabaya, vermeyeceklerine yemin etmesinler,*"[226] ayeti nazil oldu.

[618] Âişe dedi: Bunun üzerine Ebû Bekir: "Vallahi Allah'ın günahlarımı bağışlamasını arzu ederim," dedi ve Mistah'a harcamaya devam etti. "Vallahi ona yapmakta olduğum harcamayı hiç kesmeyeceğim," diye söz verdi.

223 Nûr, 24/11.
224 Nûr, 24/12.
225 Nûr, 24/15.
226 Nûr, 24/22.

Öte yandan Safvân b. Muattal, kendisini eleştirdiğini duyunca kılıçla Hassân b. Sâbit'in önünü kesti. Nitekim Hassân söylediği şiirde İbn Muattal'ı ve Mudar'dan İslam'a giren Arapları eleştirmişti. Şöyle demişti:

Yabancılar aziz oldu ve çok oldu. Uzun boylu ve uzun saçlı ananın oğlu memleketin tek adamı oldu.

Annesi sahibi olduğun evladını kaybetti. Ya da aslanın pençesine düşmüştü.

Benim öldürülmüş insanımın diyetini alacağım da ne yapacağım kısas uygulanamadıktan sonra.

Deniz Şam yönünden esen rüzgârla hareketlenirken sahile de köpüklerini püskürtüyor.

Bir gün benim baskın geldiğimi görecek ve yağmur gibi akacak ve dolu yüklü bulut gibi keseceğim.

Safvân b. Muattal şairin yolunu kesti ve kılıçla ona vurdu. İbn Humeyd'in Seleme ve İbn İshâk'tan naklettiğine göre Safvân şu beyti dillendirdi:

Kılıcın ucunun darbesini al sana! Ben öyle bir gencim ki hicvedildiğim zaman bir şair gibi tepki verecek değilim.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris et-Teymî'den şöyle anlattı: Belhâris b. Hazrec'ten Sâbit b. Kays b. Şemmâs, Hassân'a vurduğu [619] zaman Safvân b. Muattal'ın üzerine atladı ve ellerini boynuna bağlayarak Benî Hâris b. Hazrec'in evine götürdü. Abdullah b. Revâha onlarla karşılaştı. Sâbit b. Kays'a: "Ne bu?" dedi. Sâbit b. Kays: "Beğenmedin mi? Hassân b. Sâbit'e kılıçla vurdu. Vallahi onu öldürdüğünü sanıyorum," dedi. Abdullah b. Revâha ona: "Bu yaptığından Resulullah (sav.) haberdar mı?" diye sordu. Adam: "Hayır," dedi. Abdullah b. Revâha: "Cesur davranmışsın. Adamı serbest bırak," dedi Sâbit b. Kays onu bıraktı ve akabinde Resulullah'a (sav.) gittiler. Olayı Resulullah'a (sav.) aktardılar. Resulullah (sav.) Hassân ve Safvân b. Muattal'ı çağırdı. İbnü'l-Muattal: "Ya Resulellah! Bana eziyet etti ve beni hicvetti. Ben de öfkelendim ve vurdum," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Hassân'a: "Ey Hassân! Allah onları İslam'la müşerref kıldığı için kavmimin davranışını çirkin mi buldun?"

dedi. Ardından "Ya Hassân! Seni yaralayana iyilik yap," dedi. Hassân: "Ya Resulellah! Senin hatırın için yaptım," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris'ten şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) vurulması karşılığında Hassân'a, bugün Medine'de Benî Hudeyle'nin konağı olan Beyraha'yı verdi. Ebû Talha b. Sehl'e ait olan bu yeri Resulullah'a hayır niyetiyle vermişti. Vurulmasına karşılık olarak ona verdi. Ona Sîrîn adında Kıpti bir cariye de verdi. Bu cariyeden Abdurrahman adında bir oğlu oldu. Âişe şöyle derdi: Safvân b. Muattal hakkında soruldu. Onun kısır bir adam olduğu ve kadınlara yaklaşmadığı söylendi. Daha sonra şehit edildi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Abdülvâhid b. Hamza'dan şöyle anlattı. Âişe'nin rivayeti kaza umresi sırasında anlatıldı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Resulullah (sav.) ramazan ve şevval aylarını Medine'de geçirdi ve hicrî altıncı senesinin zilkâde ayında umre için Mekke yoluna çıktı.

[620] **Resulullah'ın (sav.) Umre Ziyareti Girişimi ve Hudeybiye Antlaşması**

İbn Humeyd bize Hakem b. Beşîr, Ömer b. Zerr el-Hemdânî ve Mücâhid'den şöyle dediğini anlattı:

Resulullah (sav.) üç umre ziyaretinde bulundu. Her üç ziyareti de zilkâde ayında gerçekleştirdi ve akabinde Medine'ye döndü.

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) zilkâde ayında umre yapmak üzere yola çıktı. Bir savaş amacı yoktu. Bu ziyaret için Araplara ve çevredeki çöl Arabına çağrıda bulunarak kendisiyle birlikte bu ziyarete katılmalarını istedi. Zira daha önce Kureyş'in kendisine yaptıklarını düşünerek yine ona karşı bir savaş çıkarmasından veya Kâbe'yi ziyaretten alıkoymalarından endişe ediyordu. Ancak Arapların çoğu bu davete icabet etmekte geç kaldılar. Bu-

nun üzerine Resulullah (sav.) maiyetindeki Muhacir, Ensar ve Araplardan onlara katılanlarla birlikte, kurbanları da yanlarına alarak ve umreye niyet ederek çıktı. Amacı insanlara bir savaş gayesi gütmediğini ve geliş gayesinin sadece Allah'ın evini ziyaret etmek ve Kâbe'yi tazim etmek olduğunu göstermekti.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Muhammed b. Müslim ez-Zührî, Urve b. ez-Zübeyr, Misver b. Mahreme ve Mervân b. Hakem'den şöyle anlattı. Misver ve Mervân kendisine rivayetle şöyle dediler:

Resulullah (sav.) Hudeybiye yılında Kâbe'yi ziyaret etmek arzusuyla ve herhangi bir savaş niyeti olmaksızın yola çıktı. Yanına da kurban olarak yetmiş deve aldı. Maiyetinde yedi yüz kişi vardı. Her on kişi için bir deve öngörülmüştü.

İbn Abdula'lâ da bize bu konuda Muhammed b. Sevr, Ma'mer, Zührî, Urve b. ez-Zübeyr ve Misver b. Mahreme'den rivayette bulundu.

Ya'kûb bana Yahyâ b. Saîd, Abdullah b. Mübârek, Ma'mer, Zührî, Urve b. ez-Zü- [621]
beyr, Misver b. Mahreme ve Mervân b. Hakem'den şöyle anlattı:

Misver ve Mervân: Resulullah (sav.) yüz on küsur sahabesiyle birlikte umre için Hudeybiye'den çıktılar, dedikten sonra benzer bir rivayette bulundular.

Hasan b. Yahyâ bize Ebû Âmir, İkrime b. Ammâr el-Yemâmî, İyâs b. Seleme ve babası Seleme'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) ile birlikte Hudeybiye'ye gittik. Yüz on dört kişiydik.

Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân bize Hişâm b. Abdülmelik, Saîd b. Şürahbîl el-Mısrî, Leys b. Sa'd el-Mısrî, Ebü'z-Zübeyr ve Câbir'den şöyle anlattı: Câbir dedi ki:

Hudeybiye günü bin dört yüz kişiydik.

Muhammed b. Sa'd bana şöyle dedi: Babam bana amcasından şöyle dediğini rivayet etti: Babam bana babasından naklen İbn Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı:

Ağaç altında yapılan biate katılanlar bin beş yüz yirmi beş kişiydi.

İbnü'l-Müsennâ bize Ebû Dâvûd, Şu'be, Amr b. Mürre ve Abdullah b. Ebî Evfâ'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Ağaç altında biat edenler olarak bin üç yüz kişiydik. Muhacirlerin sekizde biri Eslemîlerdi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, A'meş, Ebû Süfyân ve Câbir b. Abdullah el-Ensârî'den şöyle dediğini anlattı:

Hudeybiye'ye katılanlar olarak yüz on dört kişiydik.

* * *

Zührî dedi: Resulullah (sav.) yola çıktı. Usfân'a vardığında Bişr b. Süfyân el-Ka'bî ile karşılaştı. Bişr ona: "Ya Resulellah!
[622] Kureyş senin gelişini haber aldı ve genç develerle yavrularını da yanlarına alarak çıktılar.[227] Kaplan derisinden yapılmış elbiselerini giymişler Zî Tuvâ mevkiinde konakladılar. Allah'a yemin ederek seni Mekke'ye sokmayacaklarını söylüyorlar. Hâlid b. Velîd de süvarilerinin başında olduğu hâlde onları Kurâ' el-Gamîm'e sevk ettiler.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: Bazıları da şöyle demişti: Hâlid b. Velîd o gün Müslüman olarak Resulullah'ın (sav.) yanında bulunuyordu.

Bunu savunanların naklettiği rivayetler şöyledir:

İbn Humeyd bize Ya'kûb el-Kummî, Ca'fer -yani İbn Ebî Mugîre- ve İbn Ebzâ'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) kurbanlarla yola çıkıp da Zülhuleyfe'ye vardığı zaman Ömer ona: "Ya Resulellah! Seninle savaş hâlinde olan bir kavme silahsız ve atsız nasıl gidersin?" dedi. Bunun üzerine Resulullah Medine'ye göndererek ne kadar at ve silah varsa getirilmesini emretti. Mekke'ye yaklaşınca girmesine izin vermediler. Ancak Mina'ya kadar gitti ve orada konakladı. Onun casusu ona geldi ve dedi: "İkrime b. Ebî Cehil beş yüz muharip süvariyle senin üzerine geliyor." Resulullah (sav.) Hâlid b. Velîd'e: "Ya Hâlid! İşte amcanın oğlu sana beş yüz süvariyle geliyor," buyurdu. Hâlid: "Ben Allah'ın ve Resulü'nün kılıcıyım, -Hâlid o gün Allah'ın kılıcı adıyla adlandırıldı.- beni dilediğin yere gönder," dedi. Resulullah (sav.) onu süvarilerle gönderdi. Hâlid, İkrime ile vadide karşılaştılar. Hâlid onu yendi ve Mekke'nin dış kısımlarına kadar püskürttü. Tekrar

227 "Genç develerle yavruları" mecaz olarak kadın ve çocuklar anlamında kullanılmıştır (çev.).

saldırdıysa da yine onu Mekke'nin dış duvarlarına kadar geriletti. Üçüncü kez saldırdıysa da tekrar onu Mekke'nin bahçelerine soktu. Bunun hakkında şu ayetler indi. "*O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir.*"[228] –"*İnkâr edenleri elim bir azaba çarptırdık*"[229] ayetine kadar.– Ravi dedi: Allah, Resulü'nü muzaffer kıldıktan sonra elini onlardan çektir- [623]
di. Zira Mekke'de bazı Müslümanlar vardı ve atların ayakları altında hataen ezilme ihtimali mevcuttu.

* * *

Söz tekrar İbn İshâk'ın rivayetine döndü. Resulullah (sav.): Kureyş'in vay hâline! Savaş onları yiyip bitirdi. Beni ve Arapları baş başa ve rahat bıraksalar da onlar beni bertaraf ederlerse Kureyş muradına ermiş olacak. Allah beni onlara galip kılarsa o zaman da fevç fevç İslam'a girecekler. Ama onlarda bir takat kaldıkça savaşacaklar. Kureyş ne zannediyor? Vallahi Allah'ın bana verdiği görev uğruna onlara karşı mücadeleyi sürdüreceğim. Allah ya bu davayı muzaffer kılacak ya da bu uğurda ruhumu teslim edeceğim.[230]

Daha sonra Resulullah (sav.): "Kim bizi onların takip ettikleri yoldan başka bir yoldan götürebilir?" diye buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle rivayet etti:

Eslem'den bir adam Resulullah'a (sav.): "Ben ya Resulellah!" diye cevap verdi. Ardından da vadiler arasında onları engebeli ve taşlık bir yoldan götürdü. Müslümanlar vadinin

228 Fetih, 48/24.

229 Fetih, 48/25.

230 Resulullah bu veciz sözlerle davasını ve Mekkeli müşriklerin beyhude çırpınışlarını anlatmıştır. Onun savaş ile bir alakası olmadığını ifade ederken, savaşın insanı ve hayatı yiyip bitiren bir çılgınlık olduğuna işaretle, ne olur bizi davamız ve davetimizle insanlarla huzur içinde baş başa bırakın, diyor ve geleceği emin bir şekilde okuyarak güç ve savaş denemelerinin yolunu kesemeyeceğini ifade ederek bu hakikati görmeyenleri uyarıyor. Bu sözlerden kesin olarak savaşın Resulullah (sav.) tarafından tercih edilen bir yöntem olmadığı ve zorla ve kerhen savaşa mahkûm edildikleri anlaşılmaktadır (çev.).

bitiminde o zorlu yoldan meşakkat içinde çıkıp da düz bir zemine varınca Resulullah (sav.) insanlara: "Allah'tan mağfiret diler ve ona tövbe ederiz," deyin diye buyurdu. İnsanlar bunu tekrarladılar. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Vallahi bu söz İsrailoğullarına söylendi, ancak onu söylemekten imtina ettiler," buyurdu.

İbn Şihâb dedi: Akabinde Resulullah (sav.) insanlara sağı takip edin diye emretti. Buradan sağı solu ekşimsi bitkilerle dolu ve Seniyyetü'l-Murâr Tepesine gidilir. Buradan da Mekke'nin aşağısına ve Hudeybiye'ye çıkılır. Ordu bu zorlu yolu
[624] takip etmiştir. Kureyş süvarileri, askerin yürüyüşünden çıkan toz bulutunu ve Resulullah'ın farklı bir yoldan gittiğini görünce koşarak Kureyş'e döndüler. Resulullah (sav.) yoluna devam ederek Seniyyetü'l-Murâr'dan geçerken devesi çöktü. Bunun üzerine insanlar deve inat etti, dediler. Resulullah (sav.): "İnat etmedi ve böyle bir huyu da yoktur. Fakat fili Mekke'ye girmekten alıkoyan güç onu alıkoydu. Bugün Kureyş beni sılayırahim için hangi teklife davet ederse onlara icabet edeceğim," buyurdu. Sonra insanlara inin dedi. Onlar: "Ya Resulellah! Vadide su yoktur ki burada inelim," dediler. Bunun üzerine kendi ok torbasından bir ok çıkardı ve sahabilerinden birine verdi. Adam oradaki kuyulardan birine indi ve dibine batırdı. Su coştu ve insanlar tekrar tekrar aldılar ve içtiler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve bazı ilim sahiplerinden şöyle nakletti:

Eslem'den bir zat kendisine aktardığına göre Resulullah'ın (sav.) okuyla kuyuya inen şahıs Resulullah'ın (sav.) develerini süren Nâciye (b. Cündeb) b. Umeyr b. Ya'mer b. Dârem'dir. Ravi dedi: Bazı ilim sahiplerinin bana anlattığına göre Berâ b. Âzib şöyle diyordu: Resulullah'ın (sav.) okuyla kuyuya inen bendim. Ancak Eslemlilerin iddiasına göre Ensardan bir cariye kovasıyla kuyunun başına geldi. Nâciye de kuyudaydı ve kovayı doldurarak onlara veriyordu. Cariye de şu beyti terennüm ediyordu:

[625] *Ey sucu benim kovam orada. Gördüm ki insanlar seni methediyorlar, seni hayırla yâd ediyor ve yüceltiyorlar.*

Kuyuda olduğu hâlde Nâciye şöyle diyordu:

Yemenli cariye benim sucu olduğumu ve adımın Nâciye olduğunu bilmektedir.

Bir vuruşla kuyunun dibinde su fışkırtan geniş bir yarık meydana getirdim.

Muhammed b. Abdula'lâ es-San'ânî bize Muhammed b. Sevr, Ma'mer, Zührî, Urve, Misver b. Mahreme'den anlattı. Ayrıca Ya'kûb b. İbrâhîm bana Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdullah b. Mübârek'ten şöyle dediğini rivayet etti: Ma'mer bize Zührî, Urve, Misver b. Mahreme ve Mervân b. Hakem'den şöyle dediklerini nakletti:

Resulullah (sav.) Hudeybiye'nin en uzak noktasında yağmur sularının biriktiği, ancak suyu az olan bir mevkide konakladı. İnsanlar suyu avuç, kepçe ve kova gibi şeylerle alırlardı. Çok geçmeden insanlar onu bitirdiler. Bunun üzerine susuzluk meselesi Resulullah'a arz edildi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) kendi ok torbasından bir ok çıkardı ve suyun bittiği yere batırılmasını söyledi. Ok batırılınca su fışkırdı ve oradan ayrılıncaya kadar ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bollaştı. Derken Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî –Bu insanlar has adamları ve sırdaşlarıydılar– kavminden bir grupla Tihâme'den geldiler. Büdeyl dedi ki: "Arkada Ka'b b. Lüey ve Âmir b. Lüey'in yanından geçtik. Hudeybiye'de suyu bol kuyuların bölgesinde konaklamışlar. Genç develerle yavrularını getirmişler.[231] Seninle savaşmaya ve seni Kâbe'yi ziyaretten alıkoymaya gelmişler." Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: "Biz kimseyle savaşmaya gelmedik. Biz umre ziyareti için geldik. Savaş Kureyş'i yormuş ve bitap düşürmüş ve onlara zarar vermiştir. Dilerlerse onlarla bir müddet için saldırmazlık anlaşması yapalım da davetimi rahat bir şekilde insanlara ulaştırmama imkân versinler. Ben üstün gelirsem, dilerlerse diğer insanlar [626] gibi bu yola girerler. Aksi takdirde dinlenmiş olurlar. Bu teklifi kabul etmezlerse ruhumu teslim edinceye kadar onlarla savaşacağım ya da Allah hükmünü icra edecektir." Büdeyl: "Senin teklifini onlara ileteceğiz," dedi.

Büdeyl, Kureyş'e gitti ve şöyle dedi: "Biz bu adamın yanından size geldik. Bazı sözleri söyledi. İsterseniz bu sözleri size

231 Büyük, küçük, kadın çocuk manasında, mecazi bir ifadedir (çev.).

arz edeceğiz." Onların sefihleri ondan bize bir şey aktarmana ihtiyacımız yok derken görüş ve tecrübe sahibi olanları ise ondan duyduklarını bize söyle dediler. Bunun üzerine Büdeyl, şöyle, şöyle dedi diye Peygamber'in (sav.) söylediği sözleri onlara iletti. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî kalktı ve şöyle dedi: "Siz baba makamında değil misiniz?" Onlar: "Evet," dediler. Urve: "Ben evlat konumunda değil miyim?" dedi. Onlar: "Evet," dediler. Urve: "Benim hakkımda bir suçlamada bulunabilir misiniz?" dedi. Onlar: "Hayır," dediler. Urve: "Ukâz halkını harekete geçirmeye çalıştım. Ancak imtina ettiklerinde akrabalarımı, evlatlarımı ve bana itaat edenleri aldım ve size getirdim. Her hâlde bunu da bilirsiniz," dedi Onlar: "Evet," dediler.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Zührî'den anlattığına göre Urve b. Mes'ûd, Sübey'a bint Abdi Şems'in çocuğuydu.

* * *

Söz sırası İbn Abdula'lâ ve Ya'kûb'un rivayetine geldi. Urve: "Bu adam makul bir teklifte bulundu. Onu kabul edin ve bırakın ona gideyim," dedi. Onlar: 'Gidebilirsin," dediler. Urve, Resulullah'a (sav.) gitti. Adam Peygamber'le konuşmaya başladı. Peygamber (sav.) ona Büdeyl'e söylediği sözlerin benzeri sözler söyledi. Urve: "Ey Muhammed! Kavminin kökünü kazısan, senden önce kökünü kazıyanı hiç duydun mu? Aksi takdirde ben değişik yüzler ve tabiatı karışık insanlar görüyorum. Bunlar (kötü bir durum olursa) seni bırakıp gidecekler," dedi. Ebû Bekir: "Git, Lât ilahenizin bızırını yala! –Lât, Sakîf'in putuydu ve ona taparlardı.– Biz mi kaçıp onu ortada bırakacağız," dedi.
[627] Urve: "Bu adam kim?" dedi. "Ebû Bekir," dediler. Urve: "Allah'a yemin ederim ki senin bana henüz karşılığını vermediğim bir iyiliğin olmasaydı, bu sözünü karşılıksız bırakmazdım," dedi. Urve Peygamber (sav.) ile konuşmaya devam etti ve konuşurken arada sırada eliyle Peygamber'in (sav.) sakalına dokunuyordu. Mugîre b. Şu'be, Peygamber'in (sav.) yanı başında elinde kılıç, başında miğfer olduğu hâlde duruyordu. Urve elini

uzattıkça Mugîre kılıcın kabzasıyla Urve'nin eline vuruyor ve "Elini sakalından çek," diyordu. Urve başını kaldırdı ve "Bu adam kim?" diye sordu. "Mugîre b. Şu'be," diye cevap verdiler. Urve: "Ey gaddar! Senin gaddarlık sorununu halletmeye çalışmıyor muyum?" dedi. Nitekim Mugîre b. Şu'be, Cahiliye döneminde bir grup insanla arkadaşlık yapmış ve onları öldürerek mallarını zimmetine geçirmiş ve ardından da gelip Müslüman olmuştu. Resulullah (sav.): "Müslümanlığını kabul ettik, ancak mal bir ihanet eseridir ve onunla bir işimiz yoktur," buyurdu.

Urve, Resulullah'ın (sav.) ashabını dikkatle izliyordu. (İntibaını şöyle ifade ediyordu.) Vallahi Peygamber tükürecek olsa ve onlardan birinin eline düşse onu yüzüne ve tenine sürmekten çekinmez. Onlara bir emir verse bir an önce emrini yerine getirmeye çalışırlar. Abdest alacak olsa abdesti için az kalsın kavga edecekler. Yanında konuştuklarında seslerini kısarak konuşurlar. Ona olan saygıları sebebiyle keskin bakışlarla ona bakmazlar. Ama adam size makul bir teklifte bulundu. Onun teklifini kabul edin. Bunun üzerine Kinâne'den bir adam: "Bırakın ona gideyim," dedi. Gidebilirsin, dediler. Resulullah (sav.) ve ashabını görecek yere gelince Peygamber (sav.): "Bu adam falancadır ve büyük kurbanları tazim ediyorlar. Ona bir kurban götürün," buyurdu. Ona götürüldü ve bir grup da onu telbiye ile karşıladı. Bu manzarayı görünce, "Sübhanellah! Bunlar Kâbe ziyaretinden alıkonulmamalıdır," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Zührî'den şöyle dediğini rivayet etti: [628]

Daha sonra Ehâbîş'in (diye bilinen Kureyş'in müttefikleri) lideri ve Belhâris b. Abdi Menât b. Kinâne'den Huleys b. Alkame'yi Resulullah'a (sav.) gönderdiler. Resulullah (sav.) onu görünce, "Bu ibadet eden bir kavimdendir. Ona kurbanları gösterin," buyurdu. Huleys nişanları boyunlarında olduğu hâlde kurbanların vadinin kenarından yürüyüşe geçtiğini ve bağlanmaktan yünlerini yediklerini görünce gördüğü manzaraya saygısı sebebiyle Resulullah (sav.) ile görüşmeden Kureyş'e döndü. Onlara: "Ey Kureyşliler! Ben öyle şeyler gördüm ki onları Harem'i ziyaretten alıkoymak helal değildir," dedi.

Boyunlarına nişanları asılmış kurbanlar ve uzun süre alıkonulmuş olmaktan yünlerini yemişler. Kureyşliler ona: "Sen Arabi bir adamsın. Senin bilgin bu işe yetişmiyor," dediler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle anlattı:

Kureyşliler ona söz konusu tarzda hitap edince Huleys kızdı ve: "Ey Kureyş topluluğu! Vallahi sizinle bunun için, yani Allah'ın evini ziyaret etmek üzere ve onu tazim için gelenleri geri çevirmek için anlaşmamış ve ittifak kurmamıştık. Vallahi ya Muhammed'e ziyaretini yapmasına müsaade edeceksiniz ya da Ehâbîş'i (aleyhinize) harekete geçireceğim," dedi. Bunun üzerine Kureyşliler ona: "Ya Huleys! İstediğimiz tavizleri alıncaya kadar dur," dediler.

* * *

Şimdi tekrar İbn Abdula'lâ ve Ya'kûb'un rivayetine dönelim: Onlardan Mikrez b. Hafs adında bir adam onlara: "Bana izin verin ona gideyim," dedi. Ona: "Gidebilirsin," dediler. Onlara yaklaşınca Peygamber (sav.): "Bu Mikrez b. Hafs'tır. Fâsık bir adamdır," buyurdu. Adam geldi ve Peygamber'le konuşmaya başladı. O Peygamber'le konuşurken Süheyl b. Amr geldi.

Eyyûb, İkrime'den naklettiğine göre Süheyl gelince Peygamber (sav.): "İşleriniz kolaylaştı," buyurdu.

* * *

[629] Muhammed b. Umâre el-Esedî ve Muhammed b. Mansûr -rivayetin lafzı İbn Umâre'ye aittir- bize Ubeydullah b. Mûsâ, Mûsâ b. Ubeyde, İyâs b. Seleme b. el-Ekva' ve babası el-Ekva'dan rivayetle şöyle dediğini naklettiler:

Kureyş, Süheyl b. Amr, Huveytıb b. Abduluzzâ ve Hafs'ı sulh antlaşması yapmak üzere Resulullah'a (sav.) gönderdiler. Resulullah (sav.) Süheyl b. Amr'ı aralarında görünce, "Allah işinizi kolaylaştırdı. Bunlar akrabalık bağını ileri sürerek sizinle sulh yapmak istiyorlar. Kurbanları arz edin ve telbiyede[232] bulunun. Umulur ki Allah kalplerini yumuşatır," buyurdu. Bunun üzerine kampın bütün yönlerinden telbiye sesleri çevreyi

232 Telbiye, hac ve umre ziyaretlerinde dile getirilen *"Lebbeyk Allahumme Lebbeyk*: Allah'ım, sana icabetle geldik" şiarıdır (çev.).

inletti. Adamlar geldiler ve Resulullah'a (sav.) sulh teklifinde bulundular. Taraflar barıştıktan sonra ve henüz Müslümanların yanında müşrikler, müşriklerin yanında bazı Müslümanlar varken Ebû Süfyân saldırarak vadi, silah ve insanlarla kaynamaya başladı. İyâs: Seleme şöyle dedi: Bunun üzerine müşriklerden altı silahlı adamı önüme katarak getirdim. Bir şey yapacak durumda değillerdi. Onları Resulullah'a (sav.) getirdim. Ancak, Resulullah ne öldürdü ne de silah ve eşyalarına el koydu.

* * *

Hasan b. Yahyâ bize Ebû Âmir, İkrime b. Ammâr el-Yemâmî, İyâs b. Seleme ve babası Seleme'den naklen şöyle dediğini rivayet etti:

Mekkelilerle sulh yaptığımız zaman, malum ağacın yanına geldim ve dikenlerini keserek gölgesinde uzandım. Derken Mekkeli müşriklerden dört adam geldi. Resulullah (sav.) aleyhinde konuşup duruyorlardı. Onlardan nefret ederek başka bir ağacın gölgesine geçtim. Onlar silahlarını asarak uzandılar. Onlar o durumdayken vadinin aşağı tarafından, "Ey Muhacirler! İbn Züneym öldürüldü," diye çağrı yapan bir çağırıcının sesi duyuldu. Kılıcımı çektim ve uykuda olan o dört kişiye saldırdım. Silahlarını alıp elime bir demet olarak aldım. Sonra onlara: "Muhammed'in yüzünü nurlandıran Allah'a yemin ederim ki sizden kim başını kaldırırsa başını vuracağım," dedim. Sonra onları önüme katarak Resulullah'a (sav.) götürürken amcam Âmir de Mükriz adında iri yarı ve deriden [630] bir zırh giymiş bir adam getirmişti. Onları Resulullah'ın huzuruna götürdük. Resulullah (sav.): "Onları bırakın. Husumette sınır tanımama hasleti (bizde değil) onlarda olsun," buyurdu ve onları affetti. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: "*Mekke vadisinde onların elini sizden, sizin elinizi de onlardan çeken O'dur.*"[233]

* * *

Söz sırası Muhammed b. Umâre ve Muhammed b. Mansûr'un Ubeydullah ve Seleme'den naklettikleri rivayete

233 Fetih, 48/24.

geldi. Seleme dedi: Müşriklerin elinde bulunan insanlarımızı kurtarmak için saldırdık ve hepsini kurtarırken elimizde bulunan müşrikleri ise alıkoyduk.

Sonra Kureyş, Süheyl b. Amr ve Huveytıb'ı göndererek sulh yapma yetkisini verdiler. Peygamber (sav.) de sulh yetkisiyle Ali'yi gönderdi.

Bişr b. Muâz bize Yezîd b. Zürey', Saîd ve Katâde'den şöyle dediğini rivayet etti:

Bize anlatıldığına göre Resulullah'ın (sav.) ashabından Züneym adında bir şahıs Hudeybiye'den Seniyyetü'l-Murâre'ye çıkarken müşrikler onu hedef alarak okla öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Resulullah (sav.) süvariler gönderdi. Bunlar müşriklerden on iki süvariyi derdest ederek ona getirdiler. Allah'ın peygamberi (sav.) onlara: "Benim size bir ahdim, bir zimmetim var mı?" dedi. Onlar: "Hayır," dediler. Ancak, Resulullah (sav.) onları serbest bıraktı. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: "*Mekke vadisinde onların elini sizden, sizin elinizi onlardan çeken O'dur. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.*"

İbn İshâk ise şöyle demiştir: Kureyş, Resulullah (sav.) Os-
[631] man b. Affân ile onlara bir mektup gönderdikten sonra Süheyl b. Amr'ı gönderdiler.

İbn Humeyd bize Seleme ve Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini rivayet etti:

Bazı ilim sahiplerinin bana anlattığına göre Resulullah (sav.) Hirâş b. Ümeyye el-Huzâî'yi çağırarak geliş amacı hakkında Kureyş eşrafına tebliğde bulunmak üzere Mekke'ye gönderdi ve ona es-Sa'leb adı verilen devesini tahsis etti. Resulullah'ın (sav.) devesini öldürdüler ve Hirâş'ı da öldürmeyi düşündüler. Ancak Ehâbîş (Kureyş'in müttefikleri) buna engel oldu ve serbest bıraktılar. Hirâş, Resulullah'ın (sav.) yanına döndü.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk'tan şöyle dediğini anlattı: Güvenilir olduğunu kabul ettiğim bir zat bana İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den şöyle anlattı:

Kureyş, Resulullah'ın (sav.) kampının etrafında dolaşmak ve onlara zarar vermek üzere kırk veya elli adamını gönderdi. Müslümanlar tarafından derdest edilerek Resulullah'a (sav.) getirildiler. Kampı taşlayıp kampa oklarla saldırmalarına rağ-

men Resulullah (sav.) onları affetti ve serbest bıraktı. Ardından Resulullah (sav.) Kureyş eşrafına geliş amacı hakkında tebliğde bulunmak üzere Ömer b. el-Hattâb'ı Mekke'ye göndermek istedi. Ancak Ömer: "Ya Resulellah! Can güvenliğim için Kureyş'ten korkuyorum. Mekke'de Benî Adî b. Ka'b'dan başka beni savunacak kimse yoktur. Kureyş benim onlara olan düşmanlığımı ve onlara olan sert duruşumu bilirler. Ama ben sana orada kıymeti daha fazla olan birini tavsiye edeyim. Osman b. Affân!

Bunun üzerine Resulullah (sav.), Osman b. Affân'ı çağırdı ve Ebû Süfyân başta olmak üzere Mekke eşrafına savaşmak için gelmediğini ve Allah'ın evi olan Kâbe'yi ziyaret etmek ve onu tazim etmek gayesiyle geldiklerini tebliğ etmek üzere Mekke'ye gönderdi.

Osman, Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Mekke'ye girdiğinde –ya da girmek üzereyken– Ebân b. Saîd b. el-Âs ile karşılaştılar. Adam bineğinden indi ve onu alarak kendisine refakat etti ve korudu. Osman, Resulullah'ın (sav.) mesajını iletmek üzere Ebû Süfyân ve Kureyş büyüklerine gitti. Osman mesajı tebliğ ettikten sonra ona: "Beyt'i tavaf etmek istiyorsan tavaf et," dediler. Osman: "Resulullah tavaf etmeden tavaf etmeyi düşünmüyorum," dedi. Bunun üzerine Kureyş, Osman'ı alıkoydular. Resulullah (sav.) ve Müslümanlar Osman öldürüldü [632] diye duydular.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle rivayet etti: Resulullah (sav.), Osman öldürüldü diye duyunca artık bu insanlarla savaşmaktan geri durmayacağız, diye buyurdu ve insanları biate davet etti. Bunun üzerine ağaç altında Rıdvan biati gerçekleşti.

* * *

İbn Umâre el-Esedî bana Ubeydullah b. Mûsâ, Mûsâ b. Ubeyde, İyâs b. Seleme ve Seleme b. el-Ekva'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Hudeybiye'den dönmek üzereyken Resulullah'ın (sav.) çağırıcısının: "Ey insanlar! Biat, biat! Rûhulkudüs inmiştir," diye seslendiğini duyduk. Bunun üzerine ağaç altında bulunan Re-

sulullah'a (sav.) doğru gittik. Ona biat ettik. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *"O ağacın altında sana biat ederlerken Allah o müminlerden razı olmuştur."*[234]

Abdülhamîd b. Beyân bize Muhammed b. Yezîd, İsmâîl b. Ebî Hâlid ve Âmir'den şöyle dediğini nakletti:

Rıdvan biatinde ilk biat eden Benî Esed'den Ebû Sinân b. Vehb'di.

Yûnus b. Abdula'lâ bana İbn Vehb, Kâsım b. Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Münkedir ve Câbir b. Abdullah'tan şöyle rivayet etti:

Hudeybiye'de yüz on dört kişiydik. Ağaç altında Ömer onun elinden tutarken Resulullah'a (sav.) biat ettik. Hepimiz biat ettik. Ancak Ced b. Kays el-Ensârî devesinin altında saklanarak biat etmedi.

Câbir dedi: Resulullah'a (sav.) ölmek üzere değil, kaçmamak üzere biat ettik.

[633] Bu konuda bir rivayet de şöyledir: Hasan b. Yahyâ bize Ebû Âmir, İkrime b. Ammâr el-Yemâmî, İyâs b. Seleme b. el-Ekva' ve babası Seleme'den şöyle rivayet etti:

Peygamber (sav.) ağacın altında insanları biate davet etti. En başta ben biat ettim. Sonra diğerleri peş peşe biat ettiler. Resulullah (sav.) biatin ortasında bana: "Ey Seleme! Biat et," dedi. Ben: "Ya Resulellah! En başta sana biat ettim," dedim. Resulullah (sav.): "Bir daha," dedi. Beni teçhizatsız görünce bana deriden bir zırh uzattı. Biatin son faslına gelince bana: "Biat etmeyecek misin ey Seleme?" dedi. Ben: "Başta ve ortada biat ettim," dedim. Resulullah (sav.): "Bir daha," dedi. Bunun üzerine üçüncü kez biat ettim. Resulullah (sav.): "Sana verdiğim deri zırh nerede?" diye sordu. Ben: "Amcamla karşılaştım teçhizatsızdı, ona verdim," dedim. Resulullah (sav.) güldü ve şöyle dedi: "Sen öncekilerin dediği gibisin: Allah'ım, bana kendimden daha sevimli bir sevgili nasip et."

* * *

Şimdi söz sırası İbn İshâk'ın rivayetine geldi. Resulullah (sav.) insanlardan biat aldı ve hazır bulunanlardan Benî Sele-

234 Fetih, 48/18.

me'den Ced b. Kays dışında hiç kimse biatten kaçınmadı. Ravi dedi: Câbir b. Abdullah şöyle diyordu: Ona baktım ki devesinin altına sokulmuş kendini ona yapıştırarak saklamaktaydı. Daha sonra Resulullah'a gelen haberde Osman hakkında söylenenin doğru olmadığı bildirildi.

İbn İshâk, Zührî şöyle dedi: Ardından Kureyş, Benî Âmir b. Lüey'den Süheyl b. Amr'ı Resulullah'a (sav.) gönderdiler. Ona: "Muhammed'e git ve onunla sulh antlaşması yap, ancak antlaşmada bu sene geri dönmesi şartı olacak. Hiçbir zaman Araplar Muhammed zorla Mekke'ye girdi demeyecekler," diye tembih ettiler.

Ravi dedi: Süheyl b. Amr vardı. Resulullah (sav.) onu görünce, "Kureyş bu adamı gönderdiklerine göre sulh istemiş- [634]
lerdir," dedi. Süheyl, Resulullah'ın (sav.) huzuruna çıkınca konuştu ve konuşmasını uzattı. Müzakerede bulundular ve anlaşmaya vardılar. İşler yoluna girdikten sonra metnin yazılma işlemi kalmıştı. Ömer yerinden sıçradı ve Ebû Bekir'in yanına gitti ve şöyle dedi: "Ey Ebû Bekir! O Allah'ın resulü değil mi?" Ebû Bekir: "Evet," dedi. Ömer: "Biz Müslüman değil miyiz?" dedi. Ebû Bekir: "Evet, öyleyiz," dedi. Ömer: "Hasımlarımız müşrik değiller mi?" dediğinde Ebû Bekir: "Evet öyledirler," dedi. Ömer: "O zaman neden dinimizde zilleti kabul ediyoruz?" dedi. Ebû Bekir: "Ben Allah'ın kuluyum ve Resulü'nün emrine muhalefet etmeyeceğim. Benim hakkımı da zayi etmeyecek," dedi. Ömer şöyle diyordu: "O gün yaptığım hatadan dolayı oruç tutuyor, sadaka veriyor, namaz kılıyor ve köleleri hürriyete kavuşturuyorum. Ancak hâlâ söylediğim sözlerin vebalinden korkuyor ve sonucun hayırlı olmasını diliyorum."

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Alkame b. Kays en-Nehaî ve Ali b. Ebî Tâlib'den şöyle dediğini anlattı:

Sonra Resulullah (sav.) beni çağırdı ve *Bismillahirrahmânirrahîm* diye yaz, dedi. Bunun üzerine Süheyl: "Ben bu sözü bilmiyorum, Allah'ım! Senin adına başlıyorum, anlamında *Bismike'llahümme* diye yaz," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "*Bismike'llahümme* diye yaz," dedi. Ben de öyle yazdım. Sonra,

"Bu yazılı metin Resulullah Muhammed ile Süheyl b. Amr arasında varılan sulh mutabakatı metnidir," diye yaz dedi. Süheyl b. Amr: "Senin Allah'ın resulü olduğuna şahitlik etseydim seninle savaşmazdım. Bu nedenle adını ve babanın adını yaz," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.): "Bu metin Muhammed b. Abdullah ile Süheyl b. Amr arasında varılan mutabakat metnidir. On yıl süreyle savaşmamak üzere mutabakata vardılar. Bu süre içinde insanlar emniyet içinde olacak ve birbirlerine zarar vermekten kaçınacaklardır. Bu süre zarfında velisinin
[635] izni olmadan Kureyş tarafından Resulullah tarafına geçeni Resulullah, Kureyş'e iade edecek. Resulullah (sav.) tarafından Kıureyş'e geçeni ise Kureyş geri göndermeyecektir. Aramızda dürülmüş bir husumet vardır. Ancak ihanet ve gizli bir ihlal olmayacak. Kim Resulullah'ın ittifakına girmek isterse girebilecek, kim de Kureyş'in ittifakına girmek isterse girebilecektir. Bunun üzerine Huzâa gecikmeksizin geldiler ve "Biz Resulullah'ın (sav.) ittifakına dahiliz," dediler. Buna karşılık Benî Bekr, Kureyş'e yönelerek "Biz Kıureyş ile ittifak içindeyiz," dediler. Bu yıl geri döneceksin ve Mekke'ye girmeyeceksin. Gelecek yıl biz Mekke'den çıkacağız. Sen ise ashabınla ve yanında yolcu silahı olarak sadece kınında kılıç bulunacak şekilde Mekke'ye girecek ve üç gün süreyle orada ikamet edeceksin.

Resulullah (sav.) ile Süheyl b. Amr arasında mutabakatın yazıya dökülmesi işlemi devam ederken Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel demir kelepçeler içinde zorlukla yürüyerek Resulullah'a geldi. Ravi dedi: Resulullah'ın (sav.) ashabı fetih emeliyle gelmişler ve bu hususta bir şüpheleri yoktu. Zira Resulullah (sav.) ümitlerini besleyen bir rüya görmüştü. Yapılan sulh mutabakatını, geri dönme şartını ve Resulullah (sav.) şahsıyla ilgili verdiği tavizleri görünce içlerine sıkıntı bastı. Üzüntüden neredeyse ruhlarını teslim ediyorlardı. Süheyl, Ebû Cendel'i görünce ayağa kalktı ve yüzüne tokat atarak yakasından tutup çekti. Akabinde, "Ya Muhammed! Bu adam gelmeden önce antlaşmayı tamamladık," dedi. Resulullah (sav.): "Doğru," dedi. Ancak Süheyl oğlunu yakasından tutarak çekiyor ve geri götürmeye çalışıyordu. Ebû Cendel ise bütün gücüyle

çığlık atarak "Ey Müslümanlar! Müşriklere götürülüyorum ki beni dinimden ayırsınlar!" Bu feryatlar Müslümanların üzüntüsünü bir kat daha artırdı. Resulullah (sav.): "Ya Ebû Cendel! Allah'a tevekkül et. Allah senin ve senin gibi mustazaflar için [636] bir çıkış ve kurtuluş yolu ihsan edecektir. Aramızda bir sulh antlaşması yaptık. Onlarla birbirimize söz verdik. Biz onlara ihanet etmeyeceğiz," diye buyurdu.

Ravi dedi: Ömer b. el-Hattâb yerinden fırladı ve Ebû Cendel ile yan yana yürüdü. Ona: "Sabırlı ol ya Ebû Cendel! Bunlar müşriklerdir. Onların kanının değeri ancak bir köpeğin kanının değeri kadardır!" dedi.

Ömer bunları söylerken kılıcın kabzasını Ebû Cendel'e yaklaştırıyordu. Ömer: Ümit ettim ki kılıcı alıp babasına vursun. Ancak adam babasına kıyamadı.[235]

Antlaşma metninin yazılma işlemi bitince sulh antlaşmasına Müslümanlardan ve müşriklerden aşağıdaki şahsiyetler şahit tutuldu: Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe, Ömer b. el-Hattâb, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Süheyl b. Amr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Benî Abduleşhel'den Mahmûd b. Mesleme, Benî Âmir b. Lüey'den Mikrez b. Hafs b. Ahyef ve Ali b. Ebî Tâlib. Antlaşma Ali b. Ebî Tâlib tarafından yazıldı.

Hârûn b. İshâk bize Mus'ab b. Mikdâm ve Süfyân b. Vekî'den şöyle dediğini anlattı: Babam bize şöyle rivayet etti. İsrâîl bize Ebû İshâk ve Berâ'dan şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) zilkâde ayında umreye gitti. Ancak Mekkeliler Mekke'ye girmesine izin vermediler. Bunun üzerine (ertesi yıl) Mekke'ye giderek üç gün orada ikamet etmek üzere antlaşma yaptılar. Antlaşma metni yazılırken "Bu metin Resulullah Muhammed ile Süheyl b. Amr'ın mutabakata vardıkları antlaşma metnidir," diye yazınca Mekkeliler: "Senin Allah'ın resulü olduğunu bilsek umreden seni menetmezdik. Sen Muhammed b. Abdillah'sın," dediler. Resulullah (sav.): "Ben Allah'ın resulü ve Muhammed b. Abdullah'ım," dedi ve Ali'ye Re-

235 Kur'an müşrik iseler de ana, babaya güzel muamelede bulunulmasını (Lokmân, 31/15) emretmiştir (çev.).

sulullah kelimesini silmesini söyledi. Ali: "Hayır vallahi senin o vasfını silmeyeceğim," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) yazıyı aldı ve güzel yazmasını bilmediği hâlde kendi eliyle Resulullah kelimesini sildi ve yerine "Muhammed" kelimesini kayda geçirdi. "Bu antlaşma Muhammed'in (Mekkelilerle) üzerinde mutabık kaldığı antlaşmadır. Kınındaki kılıçlar dışında hiçbir silah taşımaksızın Mekke'ye girecek. Mekke ahalisinden hiç kimseyi yanına alıp götüremeyecek. Ashabından Mekke'de kalmak isteyenlere engel olmayacak. Resulullah (sav.) Mekke'ye girip üç günlük müddet bitince Ali'ye (as.)
[637] gelerek: "Arkadaşına söyle çıksın. Zira müddet bitti," dediler. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Mekke'den ayrıldı.

Muhammed b. Abdula'lâ bize Muhammed b. Sevr, Ma'mer, Zührî, Urve b. ez-Zübeyr ve Misver b. Mahreme'den nakletti. Ya'kûb b. İbrâhîm, Yahyâ b. Saîd, Abdullah b. el-Mübârek, Ma'mer, Zührî, Urve, Misver b. Mahreme ve Mervân b. Hakem'den naklen Hudeybiye Antlaşması hakkında şöyle rivayet etti:

Resulullah (sav.) antlaşmayı yaptıktan sonra ashabına "Kalkın ve kurban kesin, sonra tıraş olun," dedi. Ravi dedi: Resulullah (sav.) bu sözü üç kere tekrarlamadan hiç kimse ayağa kalkmadı. Onlardan hiç kimse ayağa kalkmayınca Resulullah (sav.) kalktı ve Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve insanlardan gördüğü cefayı anlattı. Ümmü Seleme ona: "Ya Nebiyellah! İstersen çık, sonra onlardan hiç kimseyle tek kelime konuşmadan deveni kes, berberini çağır seni tıraş etsin," dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) ayağa kalktı ve onlarla tek kelime konuşmadan devesini kesti ve berberini çağırarak tıraş oldu. Onlar bunu görünce kalktılar ve kurbanlarını keserek birbirlerini tıraş ettiler. Hatta sıkıntıdan az kalsın bazıları birbirlerini öldüreceklerdi.

İbn Humeyd, Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini söyledi:

O gün Resulullah'ı (sav.) tıraş eden Hirâş b. Ümeyye b. el-Fadl el-Huzâî idi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini anlattı:

Hudeybiye günü bir kısım sahabiler tıraş oldu. Bir kısmı da saçlarını kısalttılar. Bunun üzerine Resulullah (sav.) tıraş olan-

lara, "Allah rahmet etsin," dedi. Ashap: "Ya Resulellah! Kısaltanlar ne olacak," dediler. Ancak Resulullah: "Allah tıraş olanlara rahmet etsin," buyurdu. Onlar: "Ya Resulellah! Ya saçını kısaltanlar," dediler. Resulullah: "Saçını kısaltanlardan da Allah razı olsun," dedi. Onlar: "Ya Resulellah! Tıraş olanlar için rahmet diledin ama kısaltanlara değinmedin. Neden?" dediler. Resulullah (sav.): "Onlar tereddüt ve şüphe içinde değillerdi," buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme, Ebân b. İshâk, Abdullah b. Ebî Necîh, Mücâhid ve İbn Abbâs'tan şöyle anlattı: [638]

Resulullah (sav.) Hudeybiye yılında müşrikleri kızdırmak için Ebû Cehil'e başında gümüş halka bulunan bir devesini hedy kurbanı olarak hediye etti.

* * *

Şimdi söz sırası daha önce zikrettiğimiz Zührî'nin rivayetine geldi. Ardından Resulullah (sav.) Medine'ye döndü. –İbn Humeyd; Seleme, İbn İshâk ve Zührî'den naklettiği rivayete şu eklemeyi yaptı: Zührî diyor ki: Ondan önce İslam'da hiçbir zafer onun kadar büyük değildi. Savaşta insanlar ancak muharebe meydanında karşılaşırlar.– Mütareke olup da savaş sona erince insanlar birbirlerine güvenince bir araya geldiler. Karşılıklı konuşup tartıştılar ve müzakerelerde bulundular. İslam makul düşünebilen kime sunulduysa onlar İslam'a girdi. O iki yıllık (barış) döneminde İslam'a girenlerin sayısı daha önceki dönemde girenler kadar ve hatta ondan daha çoktu.[236] Zührî, Urve, Misver ve Mervân'dan nakilde bulunan bütün raviler şu rivayette bulunmuşlardır: Resulullah (sav.) Hudeybiye'den Medine'ye dönünce Kureyş'ten Ebû Basîr yanına geldi. İbn İshâk hadisinde der ki: Ebû Basîr Utbe b. Esed, bir cariyenin oğluydu. Müslüman olmuştu. Bu yüzden Mekke'de hapsedilmiş

236 Esasında dini davette esas olan telkin ve tebliğdir. Kur'an da davette hikmet ve güzel söz emredilmektedir. İslam dini doğduğu günden beri kaba kuvvet ve zorbalıkla bastırılmak istenmiş ve mensuplarına savaş dayatılmıştır. İslam'ın doğuşu döneminde yapılan ve yukarıda "En büyük fetih Hudeybiye Barış Antlaşmasıdır," diye ifade edilen tespitten davet ve tebliğiyle emri bil-ma'ruf yöntemlerini elinin tersiyle iten ilim irfan ve tarihî tecrübe birikiminden yoksun şiddet âşıklarının ders alacak basiret ve kabiliyetleri yoktur (çev.).

kişilerden biriydi. Resulullah'a (sav.) sığınınca Ezher b. Abdi Avf ve Ahnes b. Şerîk b. Amr b. Vehb es-Sekafî bir mektup yazdılar ve Benî Âmir b. Lüey ile kendi kölelerini gönderdiler. Bu iki şahıs Ezher ve Ahnes'in mektuplarını Resulullah'a götürdüler. Resulullah (sav.) şöyle dedi: "Ey Ebû Basîr! Bildiğin gibi biz bu insanlara bir söz verdik. Dinimizde ihanet etmek yoktur ve bize de yakışmaz. Allah senin ve senin gibi mustazaflara bir kurtuluş ve çıkış yolu ihsan edecektir.

Ravi dedi: Ebû Basîr (Kureyş'ten gelen) iki şahısla yola çıktılar. Zülhuleyfe'ye vardıklarında bir duvarın dibinde (istirahat için) oturdular. Ebû Basîr: "Ey Benî Âmirli! Senin kılıcın keskin mi?" dedi. Benî Âmirli adam: "Evet," dedi. Ebû Basîr: "Bakabilir
[639] miyim?" dedi. Adam: "Bakabilirsin," dedi. Ebû Basîr kılıcı çekti ve adamı öldürdü. Köle hemen oradan ayrıldı ve süratle Resulullah'a (sav.) gitti. Resulullah mescitteydi. Resulullah (sav.) onu görünce, "Bu adamın korkulu bir hâli var," dedi. Köle, Resulullah'ın (sav.) huzuruna varınca, Resulullah ona: "Ne oluyor, neyin var?" diye sordu. Köle: "Adamınız benim arkadaşımı öldürdü," dedi. Tam bu sırada Ebû Basîr kılıcı kuşanmış hâlde çıkageldi ve Resulullah'ın (sav.) yanı başında durarak şöyle dedi: "Ya Resulellah! Sen zimmetini ibra ettin ve sana düşeni yaptın. Beni onlara teslim ettin. Ancak Allah beni onlardan kurtardı." Peygamber (sav.): "Veyl anasına! [237] Bir savaş körüğü imiş! Yanında adamları olsa!" diye buyurdu. Ebû Basîr Resulullah'ın (sav.) bu sözünü duyunca kendisini teslim edeceğini anladı ve oradan ayrılarak Kureyş'in Şam yolu olan deniz sahilindeki Zülmerve bölgesi civarında Îs mevkiine gitti. Mekke'de alıkonulan Müslümanlar Resulullah'ın (sav.) Ebû Basîr hakkında söylediği "Veyl anasına! Yanında adamları olsa tam bir savaş körüğü" sözü duyunca Îs mevkiinde bulunan Ebû Basîr'e kaçtılar. Yaklaşık yetmiş kişi ona katıldı. Artık orada Kureyş'i sıkıştırmaya başlamışlardı. Kureyş'in Şam'a giden kervanlarına baskın yapıyor, kervancıları öldürüyor ve mallarını alıyorlardı. Bunun üzerine Kureyş, Resulullah'a (sav.) haber göndererek Allah adına ve akrabalık namına ona sığınanları geri göndermemesini

237 Şaşkınlık ifadesi.

istediler ve ona gidenlere dokunmayacaklarını söylediler. Bu talep üzerine Resulullah (sav.) bu kaçakları barındırdı ve hepsi Medine'ye gittiler.

İbn İshâk kendi rivayetine şu eklemeyi yapmıştır: Süheyl b. Amr, Ebû Basîr'in adamları Âmirî'yi öldürdüğü haberini alınca sırtını Kâbe'ye dayayarak şöyle dedi: "Vallahi bu adam öldürülmeyinceye kadar sırtımı çekmeyeceğim," dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân: "Vallahi bu yaptığın tam bir ahmaklık! Vallahi bu şahıs öldürülemez," dedi ve bunu üç kere tekrarladı.

* * *

İbn Abdula'lâ ve Ya'kûb ise rivayetlerinde şöyle demişler- [640]
dir: Akabinde Resulullah'a (sav.) bazı mümin kadınlar geldiler. Bununla ilgili olarak: "*Ey iman edenler! Mümin kadılar hicret ederek size geldikleri zaman*" diye başlayan ve "*Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın,*"[238] ifadesiyle devam eden ayet indi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb müşrik olan iki eşini boşadı. Ayet hicret eden mümin kadınların geri gönderilmelerini yasaklarken mehirlerinin geri verilmesini emretti.

Bir adam Zührî'ye: "Bunlar kadınların ferci için mi?" diye sordu. Zührî: "Evet," dedi. Ömer'in boşadığı kadınlardan birini Muâviye b. Süfyân, diğerini de Safvân b. Ümeyye aldı.

İbn İshâk rivayetine şu ilavede bulunmuştur: Bu süre içinde Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebî Muayt hicret etti. İki kardeşi Umâre ve Velîd, Resulullah'a (sav.) gelerek Hudeybiye Antlaşması gereğince kız kardeşlerini geri vermesini istediler. Ancak ayetin hükmü gereğince Resulullah bu talebi reddetti.

İbn İshâk rivayetine şöyle devam etmiştir: Ömer b. el-Hattâb'ın boşadığı kadınlar arasında Kureybe bint Ebî Ümeyye b. el-Mugîre ile Muâviye b. Ebî Süfyân evlendi. İkisi de Mekke'deydi ve müşrikti. Boşadığı diğer karısı ve Ubeydullah'ın annesi Ümmü Külsûm bint Amr b. Cervel el-Huzâiye'yi de kavminden Ebû Cehm b. Huzâfe b. Gânim aldı. İkisi de müşrikti ve Mekke'de ikamet ediyorlardı.

238 Mümtehine, 60/10.

* * *

Vâkıdî dedi: Bu yıl içinde rebîülâhir ayında Resulullah (sav.) Ukkâşe b. Mihsân'ı kırk kişiyle Gamr bölgesine gönderdi. İçlerinde Sâbit b. Akram ve Şucâ' b. Vehb de vardı. Ukkâşe süratle seyrediyordu. Ancak düşman onlardan haberdar olunca kaçtılar. Bunun üzerine Ukkâşe su kuyularının bulunduğu mevkilere indi ve öncüler gönderdi. Bir rehber buldular. Onlara hayvanlarının yerlerini gösterdi. Bunun sonucu iki yüz deve ele geçirip Medine'ye sevk ettiler.

[641] Vâkıdî dedi: Yine bu yıl içinde rebîülevvel ayında Resulullah (sav.) Muhammed b. Mesleme'yi on kişilik bir seriye başında sefere çıkardı. Ancak üzerine gittikleri insanlar onlara tuzak kurdular. Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları uyuyunca saldıran grubun ani baskınına uğradılar. Muhammed'in arkadaşları öldürüldü kendisi de yaralı olarak kurtuldu.

Vâkıdî dedi: Aynı yıl içinde rebîülâhir ayında Resulullah (sav.) Ubeyde b. Cerrâh'ı kırk kişilik seriye başında Zülkassa'ya gönderdi. Gece boyunca yaya olarak yol aldılar. Sabahın köründe Zülkassa'ya vardılar. Onlara baskın yaptılar. Onları dağlara kaçmak zorunda bıraktılar ve çok sayıda hayvan ile geride bırakılan eşya elde ettiler. Tek bir kişiyi esir almışlardı. Adam Müslüman olunca Resulullah (sav.) onu serbest bıraktı.

Vâkıdî dedi: Aynı yıl içinde Zeyd b. Hârise'nin seriyesi Cemûm üzerine gitti. Zeyd, Müzeyneli bir kadına rast geldiler. Adı Halîme olan bu kadın onlara Benî Süleym'in bulunduğu yerlerden birini gösterdi. Orada hayvan, davar ve esirler elde ettiler. Esirler içinde Halîme'nin kocası da vardı. Zeyd elde ettikleriyle geri dönünce Resulullah Müzeyneli kadını ve kocasını serbest bıraktı.

Vâkıdî dedi: Aynı yıl cemâziyelevvel ayında Zeyd b. Hârise bir seriyenin başında Îs üzerine gitti.

Yine bu yıl içinde Ebü'l-Âs b. Rebî'in ticaret kafilesindeki mallara el konuldu. Ebü'l-Âs (eski eşi) ve Resulullah'ın kızı Zeyneb'e başvurdu. Zeyneb ona hamilik yaptı.

Bu yıl içinde cemâziyelâhir ayında Zeyd b. Hârise seriyesi Taraf üzerine yürüdü. On beş kişilik bu seriye Benî Sa'lebe üzerine gitti. Bedeviler Resulullah'ın üzerlerine geldiğini sanarak kaçtılar. Zeyd onlardan yirmi deve ele geçirdi. Zeyd dört gün seferde kaldı.

Vâkıdî dedi: Bu yıl içinde cemâziyelevvel ayında Zeyd b. Hârise, Hismâ üzerine yürüdü. Bu olayın evveliyatı şöyledir: [642] Mûsâ b. Muhammed bana şöyle anlattı: Dihyetü'l-Kelbî Bizans Kralı'yla görüşmek üzere çıktığı seyahatte kral kendisine çeşitli kıyafetler ve hediyelerle taltif edilmişti. Dönüşte Hismâ bölgesinde Cüzâm'dan bazı adamlara rast gelmiş. Bu adamlar yolunu kesmiş ve üzerinde ne varsa onları almışlar. Dönünce evine gitmeden Resulullah'a gidip durumu haber verdi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) Zeyd b. Hârise'yi bu insanlar üzerine gönderdi.[239]

Vâkıdî dedi: Bu yıl içinde Ömer b. el-Hattâb, Âsım b. Sâbit'in kız kardeşi Cemîle bint Sâbit b. Ebi'l-Aklah ile evlenmiş ve ondan Âsım adındaki oğlu dünyaya gelmiştir. Bilahare Ömer onu boşamıştır. Ardından Yezîd b. Câriye onunla evlenmiş ve ondan Abdurrahman adında bir oğlu olmuştur. Abdurrahman b. Zeyd ve Âsım b. Ömer ana bir kardeştirler.

Bu yıl içinde recep ayında Zeyd b. Hârise seriyesi Vâdi'l-Kurâ üzerine gönderilmiştir.

239 Bu seriyenin arka planına bakılırsa sefere çıkarılan seriyelerin öyle veya böyle mutlaka meşru bir gerekçesi vardır. Kimileri davet heyetlerini basmış ve onlara katliam yaparak canice eylemlere girişmiş, kimileri de Müslümanların ittifak arayışlarına Kureyş'le ittifak kurarak karşılık vermişlerdir. Kimileri de (Gatafânlılar gibi) Medine'ye baskın hadisesinde iki yüz deveyi alarak kaçırmasıyla Ebû Süfyân'ın Medine baskını gibi düşman tecavüzlerine karşı yapılmıştır. Tarihte arka planı ve sebepleri zikredilmeyen seriye ve baskınların da mutlaka meşru gerekçesi vardır. Kimi seriyelerin (Abdullah b. Cahş seriyesi gibi) ele geçirdiği mallar Peygamberimiz tarafından meşru görülmemiştir. Mugîre b. Şu'be'nin örneği de buna örnek olarak verilebilir. Bunun dışında seriyelerin ekseriyeti tamamen askerî tatbikat niteliğinde olan ve askerî seferler üzerinde muharip unsurlara muharebe eğitimi yaptırma amaçlarına matuf seriyelerdir. Bazı seriyeler de tamamen istihbari bilgiler toplamak ve düşmanın Medineye yönelik eylem ve planlarını öğrenmeye yöneliktir. İstisnalar olabilir ve bunlar esas kaideyi bozmaz (çev.).

Aynı yılda şaban ayında Abdurrahman b. Avf seriyesi Dûmetülcendel üzerine gitti. Resulullah (sav.) ona: "Sana itaat ederlerse onların krallarının kızıyla evlen," diye buyurdu. Bu bölgenin insanları Müslüman oldular ve Abdurrahman, kralın kızı Tumâder bint Asbağ ile evlendi. Tumâder, Ebû Seleme'nin annesidir ve babası Dûmetülcendel lideridir.

Bu yıl içinde insanlar şiddetli bir kuraklığa maruz kaldılar. Bu sebeple Resulullah (sav.) ramazan ayında insanlarla yağmur duasında bulundu.

Bu yılın şaban ayında Ali b. Ebî Tâlib seriyesi Fedek üzerine gitti.

Vâkıdî dedi: Abdullah b. Ca'fer bana Ya'kûb b. Ukbe'den şöyle anlattı: Ali b. Ebî Tâlib yüz kişiyle Benî Sa'd b. Bekr kabilesi üzerine gitti. Resulullah'a (sav.) ulaşan haberler bunların Hayber Yahudilerine destek vermek üzere toplandıklarını gösteriyordu. Bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib gece yürüyerek ve gündüz pusu kurarak oraya intikal etti. Onlardan haber alınacak birini derdest etti. Adam onlara, Hayber'e gidip meyve ağaçlarının mahsulü karşılığında yardım teklifinde bulunduğunu itiraf etti.

Zeyd b. Hârise'nin Ümmü Kirfe üzerine giden seriyesi de bu yılın ramazan ayında sefere çıktı.

Bu yıl içinde Ümmü Kirfe öldürülmüştür. Adı Fâtıma bint
[643] Rebîa b. Bedr'dir. Çok kötü bir şekilde öldürülmüştür. Ayaklarına ipler bağlanmış ve ipler iki deveye bağlanarak develer aksi istikamete sevk edilmiş ve koca karı olan bu kadın ortadan yarılarak öldürülmüştür.

Hikâyesi şöyledir: İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Abdullah b. Ebî Bekir'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Zeyd b. Hârise'yi Vâdi'l-Kurâ üzerine gönderdi. Burada Benî Fezâre ile karşılaştı. Bu çatışmada bazı arkadaşları öldürülürken Zeyd ölüler arasından ağır yaralı olarak taşındı. Benî Sa'd b. Hüzeym'den Verd b. Amr da çatışmadı öldürüldü. Onu Benî Bedr'den bir adam öldürdü. Zeyd dönünce Benî Fezâre ile savaşmadan boy abdesti almayacağına dair

adak adadı. Yarası iyileşince Resulullah (sav.) onu bir birlikle Benî Fezâre üzerine gönderdi. Onlara kayıplar verdirdi. Zeyd, Kays b. Müsehhar el-Ya'murî Mes'ade b. Hikmet b. Mâlik b. Bedr'i öldürdü ve Ümmü Kirfe künyesiyle bilinen Fâtıma bint Rebîa b. Bedr'i, kızını ve Abdullah b. Mes'ade'yi esir aldı. Ümmü Kirfe, Mâlik b. Huzeyfe b. Bedr'in eşiydi. Yaşı ilerlemiş ihtiyar bir kadındı. Zeyd, Ümmü Kirfe'nin öldürülmesini emretti. Onu çok kötü bir şekilde öldürdü. Ayaklarına ip bağladı ve her birini bir deveye bağladı. Develer aksi istikametlere hareket edince kadın ortadan yarıldı. Ardından Ümmü Kirfe'nin kızı ve Abdullah b. Mes'ade'yi Resulullah'a (sav.) götürdüler. Bu kız, Seleme b. Amr b. el-Ekva'ın payına düşmüştü. Zira o onu esir almıştı. Kavminin eşrafından bir ailenin bir ferdiydi. Arap darbımeselinde "Ümmü Kirfe'den daha aziz de olsan senin kıymetin artmaz," Arap darbımeselinde ismi anılan bir ananın kızıydı. Resulullah (sav.) onu Seleme'den istedi. Seleme onu Resulullah'a verdi. Resulullah da onu dayısı Hazn b. Ebî Vehb'e verdi. Ondan Abdurrahman b. Hazn adında bir oğlu oldu.

Bu seriye hakkında diğer rivayet ise Seleme b. el-Ekva'dan rivayet edilmiştir. Bu rivayette seriyenin başının Ebû Bekir b. Kuhâfe olduğu anlatılmıştır.

Hasan b. Yahyâ bize Ebû Âmir, İkrime b. Ammâr, İyâs b. Seleme ve babası Seleme'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Ebû Bekir'i başımıza getirdi. Benî Fezârelilere karşı bir gazaya çıktık, suya yaklaşınca Ebû Bekir bize [644] gecenin sonuna doğru uyumamızı istedi. Sabah namazını kılınca da Ebû Bekir onlara baskın yapmamızı emretti. Suyun başına kadar gittik ve öldürebildiklerimizi öldürdük. Bu sırada bir grup insana gözüm ilişti. İçlerinde kadın ve çocuklar da vardı. Az kalsın dağa çıkıyorlardı. Onlarla dağ arasına bir ok attım. Oku görünce durdular. Onları önüme katarak Ebû Bekir'e götürdüm. Aralarında içi kürklü bir deri elbise giymiş Benî Fezâre'den bir kadın ve Arap güzeli bir kızı vardı. Seleme dedi: Ebû Bekir bana kızını verdi. Medine'ye döndük. Resulullah çarşıda beni görünce: "Ey Seleme! Babana rahmet, o kadı-

nı bize ver," dedi. Ona: "Ya Resulellah! Onu çok beğeniyorum. Henüz ona yaklaşmadım," dedim. Resulullah sustu ve bir şey demedi. Ertesi gün yine çarşıda benimle karşılaşınca bana: "Ey Seleme! Babana rahmet o kadını bize ver," dedi. Ben: "Ya Resulellah! Vallahi henüz ona yaklaşmadım. Onu sana veriyorum," dedim. Resulullah (sav.) onu Mekke'ye gönderdi ve Mekke'de müşriklerin elinde esir bulunan bazı Müslüman esirlerle takas etti. Seleme'nin bu gazayla ilgili rivayeti de böyledir.[240]

* * *

Muhammed b. Ömer dedi: Bu yıl içinde Kürz b. Câbir el-Fihrî'nin seriyesi Üreniler üzerine gönderilmiştir. Üreniler hicrî altıncı yılın şevval ayında Resulullah'ın (sav.) çobanını öldürmüş ve develeri alıp götürmüşlerdi. Resulullah (sav.) (Bunları cezalandırmak üzere) Kürz b. Câbir'i yirmi süvariyle sefere çıkarmıştır.

* * *

Resulullah'ın (sav.) Elçilerinin Krallara Gönderilmesi

Ravi Dedi: Bu yıl içinde Resulullah (sav.) elçilerini görevlendirmiştir. Zilhicce ayında altı kişiyi elçi olarak gönderdi. Bunlardan üçü grup hâlinde yola çıktılar. Hâtıb b. Ebî Beltea: Lahm kabilesinden olup Benî Esed b. Abdiluzzâ'nın müttefikidir. Mukavkıs'a gönderilmiştir. Şucâ' b. Vehb: Benî Esed b. Huzeyme'dendir –Harb b. Ümeyye'nin müttefikidir ve Bedir Harbine katılmıştır– Hâris b. Ebî Şemir el-Gassânî'ye gönderilmiştir. Dihye b. Halîfe el-Kelbî: Kayser'e gönderilmiştir. Selît b. Amr el-Âmirî Âmir b. Lüey: Hevze b. Ali el-Hanefî'ye gönderilmiştir. Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî: Kisrâ'ya gönderilmiştir. Amr b. Ümeyye ed-Damrî: Necâşî'ye gönderilmiştir.

[645] İbn İshâk'a gelince: İbn Humeyd bize Seleme'den naklen İbn İshâk'ın şöyle dediğini rivayet etti:

240 Anlaşılıyor ki Benî Fezâre'den olan bu kadının kabilesi olan Benî Fezâre Kureyş'in müttefikidir ve onlardan alınan bu esir kadın Mekkeli müşriklerin elinde bulunan Müslüman esirlerin kurtarılması karşılığında onlara teslim edilmiştir (çev.).

Resulullah (sav.) Hudeybiye Antlaşması ile vefatı arasındaki dönemde bazı sahabilerini, Allah'a davet göreviyle Arap ve Acemlerin hükümdarlarına elçileri olarak göndermiştir.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve Yezîd b. Ebî Habîb el-Mısrî'den rivayet ettiğine göre o, Resulullah'ın (sav.) Müslüman olmayan kavimlerin krallarına gönderdiği elçilerin isimlerinin yazılı olduğu bir yazı metnini bulduğunu ve bu metinde elçileri gönderdiğinde onlara neler söylediğinin yazılı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu yazıyı İbn Şihâb ez-Zührî'ye memleketinin sika bir şahsiyetiyle gönderdiğini ve Zührî'nin de bu yazıdan haberdar olduğunu belirtmiştir. Yazıda şu ifadelere yer verilmiştir: Resulullah (sav.) bir sabah vakti ashabının yanına çıktı ve onlara şöyle dedi: "Ben bütün insanlara rahmet olarak gönderildim. Benim adıma tebliğde bulunun. Allah sizden razı olsun. İsa'nın havarileri gibi benimle ihtilafa girmeyin." Ashap: "Ya Resulellah! Onlar nasıl ihtilafa düşmüşlerdi?" diye sordular. Resulullah (sav.): "Size çağrıda bulunduğum gibi onlara çağrıda bulundu. Yakına gönderdikleri razı oldu ve teslimiyetle karşıladılar. Uzaklara gönderilenler ise memnun kalmayıp imtina ettiler. İsa onların bu durumunu Allah'a şikâyet etti. Bunun üzerine havariler o geceden itibaren gönderilecekleri kavimlerin diliyle konuşmaya başladılar. Îsâ onlara: 'Bu görev sizin için Allah tarafından takdir edilmiştir, artık gidin,' dedi," buyurdu.

İbn İshâk dedi: Ardından Resulullah (sav.) ashabı arasından bu görev için tercihte bulundu. Benî Âmir b. Lüey'den Selît b. Amr b. Abdi Şems b. Abdi Vüd'ü Yemâme lideri Hevze b. Ali'ye, Alâ b. el-Hadrâmî'yi Benî Abdi Kays'tan Bahreyn lideri Münzir b. Sâvâ'ya, Amr b. el-Âs'ı Oman liderleri Ceyfer b. Culandâ el-Ezdî ve Abbâd b. Cülandâ el-Ezdî'ye, Hâtıb b. Ebî Beltea'yı İskenderiye lideri Mukavkıs'a gönderdi. Hâtıb, Resulullah'ın mektubunu Mukavkıs'a teslim etti. Mukavkıs da Resulullah (sav.) dört cariye hediye etti. Bunlardan biri Peygamber'in (sav.) oğlu İbrâhîm'in annesi Mâriye'dir. Resu- [646]
lullah (sav.) Dihye b. Halîfe el-Kelbî el-Hazrecî'yi Bizans Kralı Hirakl'a gönderdi. Dihye mektubu ona teslim edince ona baktıktan sonra onu belin(deki kuşağına) koydu.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, İbn Şihâb ez-Zührî, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Süfyân b. Harb bana şöyle dedi:

Ticaretle uğraşan insanlardık. Resulullah ile aramızdaki savaş bizi zora sokmuş ve mallarımızı tükenme noktasına getirmişti. Resulullah ile aramızda mütareke olunca bir ölçüde güven hissettik de Kureyş'ten bir grup tüccarla Şam'a gitmek üzere yola çıktık. Şam yolculuğumuzu Gazze üzerinden yapıyorduk. Gazze'ye varmamız Hirakl'ın topraklarındaki Farslara galip gelmesi, onları ülkesinden çıkarması ve kendisinden gasbettikleri Büyük Haçı geri almasıyla aynı zamana rast gelmişti. Hirakl onlara karşı bu galibiyete nail olunca ve Büyük Haçın kurtarıldığını duyunca –(o sırada) Humus'ta ikamet ediyordu– Kudüs'te namaz kılmak üzere Humus'tan yaya olarak çıktı ve kendisine bu ihsanda bulunan Allah'a şükretti. Kral için halılar seriliyor ve bunların üzerine reyhanlar bırakılıyordu. Kral, İlya'ya varıp da orada ibadetini yaptı. Maiyetinde patrikler ve Rum eşrafı vardı. Derken bir sabah vakti üzüntülü olduğu ve bakışlarını semaya çevirdiği müşahede edildi. Patrikler ona: "Kral hazretleri! Bugün üzüntülü görünüyorsun!" dediler. Kral: "Evet. Bu gece rüyada sünnetlilerin hükümranlığının yükselmekte olduğunu gördüm," dedi. Ona: "Ey Kral! Yahudilerden başka sünnet olan bir kavim bilmiyoruz. Yahudiler de senin hâkimiyetinde ve elin altında bulunuyorlar. Sana bağlı olan vali ve idarecilere emir ver emirleri altındaki Yahudileri kılıçtan geçirsinler ki bu sıkıntıdan kurtulasın!" dediler. Onlar bu şekilde kralı yönlendirdiklerini düşünürken Busrâ liderinin elçisi bir Arapla çıkageldi. Nitekim hükümdarlar kendi aralarında haberleri teati ediyorlardı.
[647] Elçi: "Kral hazretleri! Bu adam keçi ve deve insanlarından bir Araptır. Memleketinde garip bir olayın vuku bulduğunu anlatıyor. Ona sorabilirsin," dedi.

Bunun üzerine Hirakl tercümanına: "Ona sor memleketinde vuku bulan olay nedir?" dedi. Tercüman sordu. Adam şöyle dedi: İçimizden peygamber olduğunu iddia eden bir adam

çıktı. Bazı insanlar ona inandı ve onu doğruladı. Bazıları da ona karşı çıktı. İki taraf arasında birçok yerde çatışmalar olmaktadır. Geldiğimde durum böyleydi. Adam durumu haber verince Kral, onu soyun, dedi. Onu soyunca sünnetli olduğunu gördüler. Bunun üzerine Kral: "Vallahi rüyada gördüğüm budur. Sizin söylediklerinizi değil," dedi. "Ona elbiselerini verin," dedi. Adama: "Gidebilirsin," dedi. Ardında koruma amirini çağırdı ve ona şöyle dedi: "Şam'ın her tarafını araştırarak bu adamın –Peygamber (sav.)– kavminden bir adam getir!"

Ebû Süfyân dedi: Gazze'deydik. Kralın güvenlik amiri bizi bastı ve "Siz Hicaz'daki bu adamın kavminden misiniz?" dedi. "Evet," dedik. Adam, "Benimle kralın yanına geleceksiniz," dedi. Gittik. Kralın yanına varınca bize: "Siz bu adamın kavminden misiniz?" diye sordu. Biz: "Evet," dedik. "İçinizde akrabalık olarak ona en yakın olan kimdir?" dedi. "Benim," dedim.

Ebû Süfyân dedi: Vallahi o şuursuz adamdan –Hirakl– daha çirkin davrananı görmedim. Bana: "Yaklaş," dedi ve karşısında oturttu. Arkadaşlarımı da arkama aldı. Sonra, "Ona soracağım yalan söylerse onu yalanlayın," dedi. Ebû Süfyân: Vallahi yalan söylesem de beni yalanlamayacaklardı. Ancak ben bir beyefendi olarak yalan söylemekten imtina ediyordum. Bir de en azından yalan söyleyecek olsam arkadaşlarım bunu hafızalarında tutacaklar ve arkamda benim aleyhimde konuşacaklardı. Bu sebeple ona yalan söylemedim. Kral: "Bana söyle bu insan içinizden çıktı ve bu iddialarda bulundu. Bu nasıl oluyor?" dedi. Ben durumun bu kadar vahim olmadığını ve basit bir mesele olduğunu anlatıyordum ve ona: "Ey Kral! Onun durumunu bu kadar önemsemeyin. O size anlatılandan daha basit bir durumdadır." Ancak o, bu söylediklerime kulak asmıyordu. Sonra şöyle dedi: "Onun hakkında soracağım sorulara cevap ver," dedi. Ona: "Dilediğini sor," dedim. Kral: "Soyu hakkında ne diyorsun?" dedi. "Asildir ve vasat bir nesebe sahiptir," de- [648]
dim. Hirakl: "Bana söyler misin? Onun ailesinden bu iddiada bulunan oldu mu, belki bu yüzden o da ona özeniyor?" diye sordu. Ben: "Hayır," dedim. Kral: "Ona ait ve sizin zimmetinize geçirdiğiniz bir malı mülkü var mıydı da onu kendisine iade

etmeniz için bu iddiaları ortaya atıyor?" dedi. Ben: "Hayır," dedim. Hirakl: "Bana söyle ona tâbi olanlar kimlerdir?" dedi. Ben: "Zayıf, yoksul, gençler ve kadınlardır. Kavminden eşraftan ve güçlü kimselerden ona tâbi olan kimse yoktur," dedim. Kral: "Bana söyle ona tâbi olanlar onu seviyor ve ona bağlı kalıyor mu? Yoksa onu bırakıyor ve terk ediyorlar mı?" dedi. Ben: "Ona tâbi olan hiç kimse ondan ayrılmış değildir," dedim. Hirakl: "Bana söyle onunla aranızda savaş süreci nasıl seyrediyor?" dedi. Ben: "Mücadeledir. Bazen o bize galip geliyor, bazen de biz galip geliyoruz," dedim. Hirakl: "Bana söyle, ihaneti var mı?" Bana sorduğu sorular arasında bu soruyla onun kusurunu söyleyeceğimi sanmıştı. Ona: "Hayır, şu anda onunla bir mütareke dönemi içindeyiz ve onun ihanet edebileceğini düşünmüyoruz," dedim. Ebû Süfyân dedi: Vallahi bunları söylerken bana dönüp de bakmadı. Sonra konuşulanları tekrarladı. Dedi ki: Sana soyunu sordum hâlis olduğunu ve vasat bir nesebi olduğunu söyledin. Allah peygamberini nesebi vasat olan bir kesimden seçiyor. Kavminden bu iddiada bulunan var mı? Belki onlara özeniyor, diye sordum. Hayır dedin. Sana, onun sizin elinizde bir mal mülkü var mı ki onu ondan aldınız da mı bu iddiayla malını sizden talep ettiğini sorduğunda hayır dedin. Sana, ona tâbi olanların kimler olduklarını sordum. Dedin ki: Onlar zayıf, yoksul, kadın ve gençlerdir. Nitekim her zaman peygamberlerin tâbileri bunlardır. Sana: "Ona uyanlar onu seviyor ve bağlı kalıyor mu yoksa onu terk edip ondan ayrılıyor mu?" diye sordum. Dedin ki: Ona uyup da ondan ayrılan yoktur. Nitekim iman öyle tatlı bir şeydir ki kalbe girse bir daha oradan çıkmaz. Sana ihanet eder mi? diye sordum. Hayır, dedin. İsterdim ki yanında olsaydım ve ayaklarını yıkasaydım! Sen de işine gidebilirsin, dedi.

Ebû Süfyân dedi: Hirakl'ın yanından ayrılırken iki elimi birbirine vurdum ve: "Ey Allah'ın kulları! Artık Benî Asfer (Rumlar) kendi hâkimiyetleri altındaki Şam diyarında İbn Ebî Kebşe karşısında heybete düşüyorlar," dedim.

Ravi dedi: Resulullah'ın (sav.) mektubu Dihye b. Halîfe
[649] el-Kelbî tarafından Hirakl'a götürülüp teslim edildi. (Mek-

tupta şu ifadeler yer alıyordu:) Bismillahirrahmânirrahîm! Allah'ın resulü Muhammed'den Rum büyüğü Hirakl'a! Selam hidayete tâbi olanlara. Müslüman ol esenliğe ulaşırsın. Müslüman olursan Allah mükâfatını iki misliyle verecektir. Aksi takdirde zayıf ve zelil insanların günahı sanadır.

Süfyân b. Vekî' bize Yahyâ b. Âdem, Abdullah b. İdrîs, Muhammed b. İshâk, Zührî, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ve İbn Abbâs'tan şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Süfyân b. Harb bana şöyle dedi:

Hudeybiye yılında Resulullah (sav.) ile aramızda mütareke olduğu dönemde ticaret amacıyla Şam'a gitmiştim. Ebû Süfyân bu rivayetinde, İbn Humeyd'in Seleme'den naklettiği (yukarıdaki) rivayete benzer bir rivayet nakletti. Ancak bu rivayette şu eklemeyi yaptı: Hirakl mektubu aldı ve beline (bağlı kuşağa) koydu.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk ve İbn Şihâb ez-Zührî'den şöyle rivayet etti: Abdülmelik b. Mervân zamanında görüştüğüm bir Hristiyan piskopos bana Resulullah (sav.) ile Hirakl arasındaki ilişkinin olduğu döneme yetiştiğini ve hatırladıklarını anlattı: Resulullah'ın (sav.) mektubu Dihye b. Halîfe tarafından Hirakl'a ulaştırılınca Hirakl mektubu aldı ve beli(ndeki kuşağa) koydu. Sonra Rûmiye'de İbraniceye vâkıf bir adama yazarak Peygamber'in (sav.) durumunu ve vasıflarını ona bildirerek ondan gelen mektup hakkında bilgi vermiştir. Bunun üzerine Rûmiye lideri Hirakl'a yazarak "Bu kişi beklediğimiz peygamberdir. O olduğu şüphe götürmez. Ona uy ve onu tasdik et," dedi.

Hirakl, Rum patriklerinin toplanmasını istedi. Patrikler onun talebi üzerine bir manastırda toplandılar. Hirakl'ın emriyle manastırın kapıları kapatıldı ve üst kattaki bir odadan onları izledi. Can güvenliği noktasında onlardan endişe ediyor. Şöyle konuştu: "Ey Rumlar! Sizi hayırlı bir iş için topla- [650]
dım. Bana bu adamdan beni dinine davet eden bir mektup aldım. Bu zat bizim beklediğimiz ve kitaplarımızda hakkında bilgilere rastladığımız peygamberdir. Haydin ona uyalım ve onu tasdik edelim. Böylece dünyada da ve ahirette de esenliğe kavuşuruz.

Ravi dedi: Bunun üzerine hep birden homurdandılar. Sonra çıkmak için manastırın kapılarına yöneldiler. Ancak kapıların kilitlendiğini gördüler. Hirakl: "Bana dönün," dedi. Can güvenliği noktasında onlardan endişeye kapıldığından şöyle dedi: "Ey Rumlar! O sözleri sizi sınamak ve bu yeni durum karşısında dininizdeki sebatınızı görmek istedim. Sizde gördüğüm azim ve sebat beni sevindirdi." Bunun üzerine onun huzurunda eğildiler. Akabinde de manastırın kapılarının onlara açılmasını istedi. Ve ayrılıp gittiler.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve bazı ilim sahiplerinden naklen şöyle anlattı:

Hirakl, Resulullah'ın (sav.) mektubunu kendisine getirdiği zaman Dihye b. Halîfe'ye: Vallahi senin adamının bir elçi peygamber olduğunu biliyorum. Beklediğimiz ve Kitabımızda hakkında bilgi bulunan kişidir. Ancak can güvenliğim hususunda Rumlardan korkuyorum. Bu durum olmasaydı ona uyacaktım. Sen Sagâtir'e git. O piskoposların başıdır. Ona Peygamberinizin davetini ilet. Vallahi o Rumlar nezdinde benden büyüktür ve sözü benden daha geçerlidir. Bak sana ne diyecek.

Bunun üzerine Dihye ona gitti. Ona Resulullah'tan (sav.) Hirakl'a getirdiği mektup ve daveti hakkında bilgi verdi. Sagâtir şöyle dedi: Senin adamın vallahi elçi peygamberdir. Sıfatlarıyla onu tanırız ve ismini Kitabımızda okuruz.

Sagâtir daha sonra içeri girdi ve üzerindeki siyah elbiseleri çıkararak beyaz elbiseler giydi ve asasını eline alarak kilisede bulunan halka gitti. Onlara: "Ey Rumlar! Bize Ahmed'den mektup geldi. Mektupta bizi Allah'a davet ediyor. Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Ahmed onun kulu ve resulüdür," dedi.

Ravi dedi: Bunun üzerine hep birden ona saldırdılar ve onu döverek öldürdüler. Dihye, Hirakl'ın yanına dönünce durumu ona haber verdi. Hirakl: "Sana söylemiştim. Can güven-
[651] liğimiz hususunda onlardan korkuyoruz. Vallahi Sagâtir onlar nezdinde benden büyüktü ve sözü de daha muteberdi," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk, Hâlid b. Yesâr ve Şam ahalisinden yaşlı bir zattan şöyle dediğini anlattı:

Hirakl Şam diyarından Kostantiniye'ye gitmek üzere yola çıkmak istediğinde Resulullah (sav.) hakkında bilgi alınca Rumları topladı ve şöyle dedi: "Ey Rumlar! Bazı hususları size sunmak istiyorum. Bu konuda ne dersiniz?" Onlar: "Bu hususlar nelerdir?" dediler. Hirakl: "Bu adamın elçi peygamber olduğunu biliyorsunuz. Onu Kitabımızda buluyor ve bize bildirilen vasıflarından onu tanıyoruz. Haydi ona uyalım ki dünyamız ve ahiretimizde esenliğe kavuşalım," dedi. Onlar: "Sayı olarak daha fazla, hükümranlık olarak da insanların en büyüğü olduğumuz hâlde Arapların eli altında mı kalacağız, hayır vallahi bunu yapmayacağız," dediler.

Hirakl: "O zaman gelin her yıl ona cizye verelim. Bana karşı hiddetini kırın ki ona vereceğimiz malla savaşma zahmetinden kurtulayım," dedi. Onlar: "Bizden alacakları haraçla Araplar karşısında zillet ve küçülmüşlüğü mü kabul edeceğiz? Oysa biz sayıca daha fazlayız ve hükümranlığımız daha büyüktür. Memleketimiz daha korunaklıdır. Hayır, vallahi bunu asla yapmayacağız," dediler.

Hirakl: "O zaman onunla anlaşayım ve Suriye'yi ona vereyim de Şam'ı bize bıraksın," dedi. Ravi dedi: Suriye toprakları Filistin, Ürdün, Dımaşk, Humus ve yolun arkasını içeriyordu. Yolun arkası Şam şehriydi. Dediler ki: Ona Suriye topraklarını vereceğiz öyle mi? Hâlbuki bu yerler Şam diyarının merkezidir. Vallahi bunu yapmayacağız," dediler.

Onlar Hirakl'ın bütün tekliflerini reddedince şöyle dedi: Vallahi, siz, şehrinizde ondan uzak durabilirseniz kazanacağınızı sanıyorsunuz. Sonra katırına bindi. Sonra yol ağzına varınca Şam topraklarına yöneldi ve "Ey Suriye toprakları! Veda selamıyla seni selamlıyorum," dedi. Sonra Kostantiniye'ye varıncaya kadar süratle gitti.

* * *

İbn İshâk dedi: Resulullah (sav.) Benî Esed b. Huzeyme'den [652]
Şucâ' b. Vehb'i Şam lideri Münzir b. el-Hâris b. Ebî Şemir el-Gassânî'ye gönderdi.

Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî dedi: Resulullah (sav.) bu elçisine verdiği mektupta şöyle yazmıştı: Hidayete iman eden ve ona tâbi olanlara selam olsun. Seni bir olan ve ortağı olmayan Allah'a iman etmeye davet ediyorum. (İcabet edersen) mülkün senin için kalıcı olacaktır.

Şucâ' b. Vehb mektubu ulaştırdı ve onlara okudu. Münzir b. el-Hâris: "Mülkümü kim benden alacakmış? Onun üzerine gidiciyim," dedi. Peygamber (sav.): "Onun mülkü son buldu," buyurdu.

* * *

İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan şöyle nakletti: Resulullah (sav.) Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Ca'fer b. Ebî Tâlib ve arkadaşları hakkında Necâşî el-Asham'a göndermiş ve ona bir de mektup vermiştir:

Bismillahirrahmânirrahîm. Muhammed Resulullah'tan Habeşistan Kralı Necâşî el-Asham'a! Seninle mülkün sahibi, eksiklikten münezzeh, esenlik veren, emniyete eriştiren ve gözetip koruyan Allah'a hamdederim. Şehadet ederim ki İsa b. Meryem Allah'ın ruhu ve kelimesidir. Onu şehvetten arındırılmış, tertemiz ve iffet sahibi Meryem'e tevdi etmiştir. İsa'yı karnında taşımış ve Allah onu, tıpkı Âdem'i kendi kudretiyle yaratıp ruh üflediği gibi, kendi ruhundan yaratmış ve ona ruhundan üflemiştir. Seni bir olan ve ortağı olmayan Allah'a davet ediyor ve ona daima itaat etmeye çağırıyorum. Bana uy ve bana gelen Kitaba iman et. Ben Allah'ın resulüyüm. Sana amcamın oğlu Ca'fer'i bir grup Müslüman ile birlikte gönderiyorum. Sana geldiği zaman onlara iyi davran ve kibirlenmekten sakın. Seni ve askerlerini Allah'a davet ediyorum. Ben tebliğde bulundum ve nasihat ettim. Nasihatimi kabul edin. Selam hidayete tâbi olanlara!

Necâşî, Resulullah'a (sav.) şöyle yazdı: Bismillahirrah-
[653] mânirrahîm. Muhammed Resulullah'a! Necâşî el-Asham b. Ebcer'den. Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi sana olsun! O Allah ki O'ndan başka ilah yoktur ve beni İslam'a hidayet etmiştir. İsa'yı da anlatan mektubun

bana ulaştı. Göğün ve arzın Rabbine yemin olsun ki İsa'nın durumu tıpkı anlattığın gibidir ve bundan fazla da değildir. O senin dediğin gibidir. Bize neyle gönderildiğini anlayıp tanıdık. Amcanın oğlunu ve arkadaşlarını misafir ettik ve onlara iyi baktık. Şahitlik ederim ki Allah'ın resulüsün. Sadık ve musaddıksın. Sana biat ettim. Amcanın oğluna da biat ettim ve onun huzurunda âlemlerin Rabbi Allah için Müslüman oldum. Sana oğlum Erhâ b. Asham b. Ebcer'i gönderdim. Ben sadece kendime karşı sorumluyum. Ey Allah'ın resulü! Dilersen sana gelebilirim. Söylediklerinin hak olduğuna şahitlik ederim. Selam sana! Ya Resulellah!

İbn İshâk dedi: Bana anlatıldığına göre Necâşî oğlunu Habeşistanlı altmış kişiyle birlikte bir gemiyle gönderdi. Ancak, gemilerinin batması sonucu öldüler.

Muhammed b. Ömer'den bana şöyle rivayet edildi: Resulullah (sav.) Necâşî'ye haber göndererek onu Ümmü Habîbe bint Ebî Süfyân ile evlendirmesini ve yanındaki Müslümanlarla onu göndermesini istedi. Bunun üzerine Necâşî, Ebrehe adındaki cariyesini Ümmü Habîbe'ye göndererek Peygamber'in (sav.) talebini iletti. Ebrehe bu münasebetle Ümmü Habîbe'ye hediye olarak bir gümüş takı ve büyük bir yüzük verdi. Ayrıca Necâşî ona evlendirme işlemleri için vekalet vermesini istedi. Ümmü Habîbe, Hâlid b. Saîd b. el-Âs'a vekalet verdi. Necâşî Resulullah (sav.) adına, Hâlid de Ümmü Habîbe adına evlenme talebini onayladı. Necâşî dört yüz dinar getirilmesini istedi ve onları Ümmü Habîbe'nin mehri olarak Hâlid b. Saîd'e verdi. Dinarlar Ümmü Habîbe'nin eline geçince, onları ona getirip teslim eden Ebrehe'ye elli miskal verdi ve: "Sana hediye verememiştim. Elimde de bir şey yoktu. Şimdi Allah bunları verdi.

Ebrehe dedi ki: Kral bana senden bir şey almamamı ve al- [654]
dığım şeyleri geri vermemi istedi. Onları geri veriyorum, ben kralın güzel koku ve kıyafetlerinden sorumluyum. Muhammed'i tasdik ettim ve ona iman ettim. Senden isteyim selamımı ona iletmendir.

Ümmü Habîbe: "Olur, ona ileteceğim," dedi. Kral ayrıca eşlerine Ümmü Habîbe'ye hediye olarak ud ve amber göndermelerini istedi. Resulullah, Ümmü Habîbe'nin bunları kullandığını görüyor ve bundan menetmiyordu.

Ümmü Habîbe dedi: İki gemiyle çıktık. Gemi takımı bizi Câr mevkiine kadar getirdiler. Buradan Medine'ye binek hayvanlarının sırtında gittik. Medine'ye vardığımızda Resulullah (sav.) Hayber'deydi. Maiyetimizdekilerden bir kısmı Resulullah'a (sav.) gittiler. Ben de Medine'ye gittim ve Resulullah gelinceye kadar orada ikamet ettim. Resulullah (sav.) dönünce yanına gittim. Bana Necâşî'yi sordu. Ben de Ebrehe'nin selamını ilettim. Resulullah (sav.) selamını aldı. Resulullah'ın (sav.) Ümmü Habîbe ile evlendiği haberi Ebû Süfyân'a ulaşınca, Ebû Süfyân: "O kavi ve asil bir insandır," dedi.

* * *

Bu yıl içinde Resulullah (sav.) Kisrâ'ya mektup yazdı. Mektubu Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî ile gönderdi. Mektupta şunlar yazılıydı: Bismillahirrahmânirrahîm. Muhammed Resulullah'tan Fars büyüğü Kisrâ'ya! Hidayete tâbi olan, Allah'a ve Peygamber'ine inanan, Allah'tan başka ilah olmadığına ve yaşayanları uyarmak üzere bütün insanlara gönderilen Allah'ın resulü olduğuma şahitlik edenlere selam olsun. Müslüman ol ki esenliğe kavuşasın. İmtina edersen Mecusilerin günahı sanadır.

Kisrâ, Resulullah'ın mektubunu yırttı. Resulullah (sav.): "Onun mülkü paralandı!" diye buyurdu.

İbn Humeyd bize Seleme, Muhammed b. İshâk ve Yezîd b. Habîb'den şöyle dediğini rivayet etti:

Resulullah (sav.) Abdullah b. Huzâfe b. Kays b. Adî b. Sa'd b. Sehm'i Kisrâ b. Hürmüz'e gönderdi. Ona verdiği mektupta şöyle yazdı: Bismillahirrahmânirrahîm. Resulullah Muhammed'den Fars büyüğü Kisrâ b. Hürmüz'e! Hidayete tâbi olan,
[655] Allah'a ve Resulü'ne inanan, Allah'tan başka ilah olmadığına ve ortağı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve resulü olduğuna şahitlik edenlere selam olsun. Seni Allah'a davet ediyorum. Ben diri olanları uyarmak ve kâfirler cezayı hak

etsinler diye bütün insanlara gönderilen Allah'ın resulüyüm. Müslüman ol ki esenliğe kavuşasın. Bu davetten kaçınırsan Mecusilerin günahı sanadır.

Kisrâ mektubu okuyunca onu yırttı ve "Benim kulum olduğu hâlde bana bunları yazıyor," dedi.

İbn Humeyd bize Seleme, İbn İshâk, Abdullah b. Ebî Bekir, Zührî ve Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tan şöyle anlattı: Abdullah b. Huzâfe, Resulullah'ın (sav.) mektubunu Kisrâ'ya götürdü. Kisrâ mektubu okuyunca mektubu yırttı. Mektubunu yırttığını duyunca Resulullah (sav.): "Onun mülkü paralandı," dedi.

* * *

Ravi Yezîd b. Ebî Habîb'in yukarıdaki rivayetini anlatmaya devamla şöyle dedi: Bunun üzerine Kisrâ, Yemen valisi Bâzân'a: "Hicaz'daki bu adamı iki cesur adamın vasıtasıyla bana gönder," diye talimat gönderdi. Bâzân, Fars hükümdarlık kaleminde kâtip ve muhasiplik görevi yapan ve kendi sandık emini olan Bâbeveyh'i, yanında Hurre Husre adında bir Fars olduğu hâlde bu görevle gönderdi ve bir mektup yazarak Resulullah'a bu iki görevliyle Kisrâ'ya gitmesini istedi. Bâbeveyh'e: "Bu adamın memleketine git, onunla konuş ve bana hakkında bilgi getir," dedi. İkili yola çıkarak Tâif'e kadar gittiler. Burada bazı Kureyşlilere rast geldiler. Onlara Peygamber'i (sav.) sordular. Onlar da Medine'de olduğunu söylediler ve bu duruma sevinerek iki görevliye ilgi duydular. Birbirlerine: "Müjde hükümdarlar hükümdarı Kisrâ buna gözünü dikti. Artık bu adamın şerrinden kurtulduk," dediler.

İki görevli yollarına devam ederek Resulullah'a (sav.) geldiler. Bâbeveyh Resulullah (sav.) ile konuştu ve: "Şahlar şahı Kisrâ'nın Hükümdar Bâzân'a yazarak ona götürülmen için talimat verdi. Bâzân seni götürmem için beni gönderdi. Gelecek olursan senin hakkında hükümdarlar hükümdarı Kisrâ'ya yazacak. Belki bunlar senin için yararlı olur ve Kisrâ'nın senin aleyhine olabilecek icraatını durduracaktır. Bizim isteklerimizi reddedersen sonucu tahmin edebilirsin. O seni ve senin

kavmini bertaraf edecek ve memleketini tahrip edecektir," dedi. İki görevli Resulullah'ın (sav.) huzuruna girdiklerinde sakallarını tıraş etmiş ve bıyıklarını uzatmışlardı. Resulullah
[656] (sav.) bu vaziyetlerini çirkin bulmuş ve şöyle buyurmuştur: "Bunu size kim emretti?" "Bunu bize rabbimiz –Kisrâ– bize emretti," dediler. Resulullah (sav.): "Benim Rabbim de bana sakalımı bırakmamı ve bıyığımı kesmemi emretti," dedi. Sonra şöyle buyurdu: "Bu gün gidin yarın gelin," dedi. Ardından haber semadan geldi. Allah Kisrâ'ya oğlu Şîreveyh'i musallat etmiş ve onu falan ayda ve filan gecede öldürmüştü.

Vâkıdî dedi: Şîreveyh babası Kisrâ'yı hicrî yedinci yılın cemâziyelevvel ayının onuncu günü salı gecesinin altıncı saatinde öldürdü.

Şimdi tekrar İbn İshâk'ın Yezîd b. Ebî Habîb'den nakledilen rivayetine dönelim. Resulullah iki görevliyi çağırdı ve onlara olayı haber verdi. Onlar: "Ne dediğini biliyor musun? Biz bundan daha basit bir sebeple sana karşı gazaba geldik. Şimdi bu söylediklerini yazalım da hükümdara bildirelim mi?" dediler. Resulullah (sav.): "Evet, bunu hükümdara bildirin ve ona: Benim dinim ve hâkimiyet alanım Kisrâ'nın hâkimiyet alanının sınırlarını bulacak, yaya ve atlıların ulaşabildikleri noktalara kadar ulaşacaktır. Yine ona deyin ki: "Müslüman olursan senin hâkimiyetindeki bölgeleri sana bırakacağım ve seni kavmine hâkim kılacağım. Hurre Husre'ye de bazı hükümdarların kendisine verdiği ve içinde altın ve gümüş cevherlerinin bulunduğu bir bölgeyi vereceğini söyledi," diye bildirin, buyurdu.

İki görevli Resulullah'ın (sav.) yanından ayrıldılar. Bâzân'ın yanına varınca ona durumu haber verdiler. Bâzân: "Vallahi bu sözler bir hükümdar sözü değildir. Ben adamın da iddia ettiği gibi, onun bir peygamber olduğunu düşünüyorum. Bakacağız söylediği şeyler doğru çıkarsa onun gönderilmiş bir peygamber olduğu ortaya çıkacak aksi takdirde onun hakkında kararımızı vereceğiz," dedi.

Bâzân henüz yerinden hareket etmemişti ki Şîreveyh'in mektubu ona geldi. Şöyle diyordu: Ben Kisrâ'yı öldürdüm.

Onu Farslar için öfkelenerek öldürdüm. Zira onların eşrafını öldürmeyi ve sınır boylarında hapsetmeyi meşrulaştırdı. Bu mektubum sana ulaşınca senin hâkimiyetindekilerden bana itaat sözü al. Sana emrim gelmedikçe Kisrâ'nın, ona ilişkin sana mektup yazdığı adam hakkında herhangi bir işlem yapma.

Şîreveyh'in mektubu kendisine ulaşınca Bâzân: "Bu adam peygamberdir," dedi ve Müslüman oldu. Yemen'de onun maiyetinde bulunan Farslı gençler de Müslüman oldular. Bunun üzerine Himyerliler Resulullah'ın (sav.) ona verdiği bölgeyi kastederek Hurre Husreh'e "mıntıka sahibi" diyorlardı. Nite- [657]
kim onun evlatları mıntıka sahibi Hurre Husreh anlamında "Hurre Husreh Zülmi'ceze" diye anılırlar.

Bâbeveyh, Bâzân'a: Konuştuğum hiçbir insan onun kadar mehabet sahibi değildi. Bâzân ona: "Yanında onu koruyan korumaları var mı?" diye sordu. Bâbeveyh: "Hayır," dedi.

* * *

Vâkıdî dedi: Bu yıl içinde Resulullah (sav.) Kıptilerin büyüğü Mukavkıs'a İslam'a davet mektubu yazdı. Ancak Mukavkıs Müslüman olmadı.

* * *

Ebû Ca'fer dedi: İbn Humeyd bize Seleme ve İbn İshâk'tan naklen şöyle anlattı:

Resulullah (sav.) Hudeybiye seferinden Medine'ye dönünce zilhicce ayıyla muharrem ayının bir kısmını burada geçirdi.

Ebû Ca'fer dedi: Bu senede hac işlerini yine müşrikler deruhte etti.

...

Taberî Tarihinin ikinci cildinin sonu.

DİZİN

A

Abbâd 449, 452
Abbâd b. Abdullah 313
Abbâd b. Bişr b. Vakş 472, 574, 578
Abbâd b. Cülandâ el-Ezdî 615
Abbâs 322, 415, 417, 418, 450, 460, 474, 482
Abbâs b. Abdullah b. Ma'bed 436, 448
Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî 480
Abbâs b. Abdülmuttalib 313, 314, 359, 360, 415, 417, 436, 446, 450
Abbâs b. el-Velîd 528
Abbâs b. Ubâde 355, 362, 363
Abbâs b. Velîd 295
Abbâs el-Ahvel 181
Abd b. Kusay 265
Abdi Kays 61, 65, 176, 177, 515 ~ Arapları 61 ~ bölgesi 59, 61
Abdi Kusay 259, 261
Abdi Külâl b. Müsevveb 93
Abdillah b. Ebî Bekir 576
Abdi Menâf 259, 261, 265
Abdi Menâfoğulları 255, 256, 321
Abdi Menât 271, 272
Abdi Şems 176, 257, 258, 259, 332, 430
Abdi Yaleyl b. Amr b. Umeyr 345
Abdulgaffâr b. el-Kâsım 321
Abdulhâris 70
Abdulilah 438
Abdullah 244, 248, 249, 250, 460
Abdullah b. Abbâs 245, 321, 384, 416, 440, 448, 456, 459, 616
Abdullah b. Abdülmuttalib 162, 172, 244, 250, 251
Abdullah b. Âmir el-Eslemî 539
Abdullah b. Amr 334
Abdullah b. Amr b. el-Âs 333, 484
Abdullah b. Amr b. Harâm 487, 511
Abdullah b. Amr b. Züheyr el-Ka'bî 143
Abdullah b. Atîk 477, 478, 479, 481
Abdullah b. Büsr 242
Abdullah b. Ca'fer 251, 470, 612
Abdullah b. Cahş 367, 401, 402, 403, 404, 405, 410, 509, 511 ~ seriyesi 611
Abdullah b. Cud'ân 441
Abdullah b. Cübeyr 489, 490, 491
Abdullah b. Ebî Bekir 198, 362, 373, 375, 391, 393, 416, 428, 437, 439, 440, 445, 451, 452, 454, 455, 532, 570, 593, 598, 601, 612, 625

Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm 356, 362, 365, 382, 451, 453, 514, 523, 542, 582
Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Katâde 471
Abdullah b. Ebî Evfâ 591
Abdullah b. Ebî Necîh 12, 13, 293, 315, 368, 419, 606, 607
Abdullah b. Ebî Rebîa 336, 482
Abdullah b. Ebî Seleme 18, 21
Abdullah b. el-Hâris 25, 440
Abdullah b. el-Mugîre 404
Abdullah b. el-Muğîs b. Ebî Bürde 471, 472
Abdullah b. el-Mübârek 434, 606
Abdullah b. Erkad 374, 376
Abdullah b. es-Sâmir 126, 127
Abdullah b. ez-Zübeyr 303, 384, 393, 495, 502
Abdullah b. Hanzale b. Ebî Âmir 516
Abdullah b. Hârice b. Zeyd b. Sâbit 513
Abdullah b. Huzâfe 614, 624, 625
Abdullah b. Hüseyin 306
Abdullah b. İdrîs 619
Abdullah b. Ka'b 299, 300, 358, 363
Abdullah b. Ka'b b. Mâlik 349, 478
Abdullah b. Ka'b b. Zeyd 444
Abdullah b. Kesîr 143
Abdullah b. Ma'bed 297
Abdullah b. Mes'ade 613
Abdullah b. Mes'ûd 335, 409, 422, 441, 461
Abdullah b. Muhammed b. Akîl 312
Abdullah b. Muhammed b. el-Mugîre 421
Abdullah b. Mübârek 591, 595
Abdullah b. Osman b. Affân 533
Abdullah b. Osman b. Ebî Süleymân 143
Abdullah b. Ömer 245, 462
Abdullah b. Râfi' 21
Abdullah b. Revâha 432, 443, 460, 470, 471, 538, 547, 589
Abdullah b. Safvân 293, 392, 484
Abdullah b. Safvân Ca'de b. Hübeyre 293
Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr el-Uzrî 435
Abdullah b. Selûl 577, 578
Abdullah b. Süheyl b. Amr 605
Abdullah b. Şeddâd 302
Abdullah b. Târık 516, 517
Abdullah b. Ukbe 477
Abdullah b. Uraykıt 393
Abdullah b. Urve 393
Abdullah b. Übey b. Selûl 362, 365, 398, 464, 484, 485, 486, 487, 501, 530, 531, 532, 562, 578, 579, 580, 585
Abdullah b. Üneys 478, 479, 480, 481
Abdullah b. Vehb 317
Abduluzzâ 259, 261
Abduluzzâ b. İmruülkays el-Kelbî 70
Abduluzzâ b. Kusay 265

Abduluzzâ Ebû Leheb b. Abdülmuttalib 349
Abdulvâris b. Abdussamed 329, 364, 372, 410
Abdurrahman 11
Abdurrahman b. Abdullah b. Abdulhakem 318, 384, 385, 439
Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz 563
Abdurrahman b. Avf 319, 331, 437, 438, 605 ~ seriyesi 612
Abdurrahman b. Ebi'd-Dahhâk 392
Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd 410
Abdurrahman b. el-Esved 408
Abdurrahman b. el-Hâris 443
Abdurrahman b. el-Kâsım 324
Abdurrahman b. Hazn 613
Abdurrahman b. Mağrâ 317
Abdurrahman b. Mâlik 480
Abdurrahman b. Mehdî 241, 415
Abdurrahman b. Muhammed 392
Abdurrahman b. Uveym b. Sâide 377
Abdurrahman b. Uyeyne 571, 572
Abdurrahman b. Zeyd 611
Abdurrezzâk 13, 421
Abdussamed b. Abdulvâris 364, 372, 410
Abdüddâr 259, 261, 265, 266
Abdülazîz b. Ebî Hâzim 384, 400
Abdülazîz b. Ebî Sâbit 163
Abdülhamîd 331
Abdülhamîd b. Bahr 312
Abdülhamîd b. Beyân 392, 602
Abdülhamîd b. Ebî Îsâ 376
Abdülka'be 244
Abdülmelik b. Mervân 163, 270, 410, 619
Abdülmelik b. Mesleme 318
Abdülmelik b. Râşid 265
Abdülmelik el-Yerbûî 429
Abdülmesîh 173, 174, 175
Abdülmesîh b. Amr 173
Abdülmuttalib 140, 144, 172, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 282, 292, 415
Abdülmuttalib b. Hâşim 138, 245, 255, 259
Abdülmuttaliboğulları 298, 321
Abdülvâhid b. Ebî Avn 438, 511
Abdülvâhid b. Hamza 590
Abdülvâhid b. Ziyâd 302
Abdülvehhâb 379
Abdümenâf 244
Abhaz 104
Acem ~ diyarı 90 ~ hükümdarları 207 ~ -ler 51, 66, 90, 100, 200, 213, 214, 326, 327, 384, 584, 615 ~ toprakları 84, 99
Âd 353
Adal 516, 520, 548
Addâs 346
Âdem 31, 39, 240, 241, 243, 244, 282, 380, 492, 622
Aden 106, 117, 147 ~ ahalisi 276 ~ bölgesi 276
Aden b. Adnân 276

Adî 204, 205, 206
Adî b. Ebi'z-Zağbâ 421, 425
Adî b. Evs b. Merîna 201, 202
Adî b. Hamrâ es-Sekafî 288
Adî b. Hanzala 200
Adî b. Merîna 202, 203
Adî b. Zeyd 53, 72, 200, 201, 202, 203, 204
Adnân 277, 278
Adnânoğulları 277
Advân 265
Affân b. Müslim 323
Afrâ 354, 432, 445 ~ ailesi 445
Afrika 221
Ahlâf 46
Ahmed 385
Ahmed b. el-Hasan et-Tirmizî 313
Ahmed b. İshâk 420
Ahmed b. Mansûr 297, 459
Ahmed b. Mikdâm el-İclî 376
Ahmed b. Mufaddal 325, 485, 491, 500
Ahmed b. Muhammed b. Habîb et-Tûsî 307
Ahmed b. Sâbit er-Râzî 296, 380, 385
Ahmed b. Sinân el-Kattân el-Vâsıtî 300
Ahmer 108
Ahnes b. Şerîk 426, 608
Ahrem 571, 572, 575
Ahşnuar 88, 89, 90, 91, 92
Ahvâz 44, 45, 61, 65, 96, 176, 239 ~ bölgesi 156 ~ halkı 54
Ahyâ suyu 395
Ahzâb ~ ittifakı 542 ~ ordusu 546
Âişe 242, 288, 301, 372, 374, 379, 392, 393, 441, 442, 452, 453, 539, 540, 550, 551, 558, 559, 564, 567, 581, 582, 583, 587, 588, 590
Âişe bint Osman 513
Âizullah b. Abdillah 355
Akabe 263, 352, 354, 358, 360, 363, 364, 422 ~ biati 358, 366
Ak Hun 87, 88, 89, 91, 92, 104, 107
Akîl 415, 459
Akîl b. Câbir 535
Akîl b. Ebî Tâlib 163, 450
Akîl b. Esved 449
Âkilu'l-Murâr 107
Akk 277
Alâ b. el-Hadrâmî 615
Alâ b. Kesîr 439
Ali b. Ebî Tâlib 271, 285, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 321, 367, 370, 371, 374, 378, 379, 385, 398, 399, 401, 414, 415, 420, 424, 432, 444, 459, 467, 470, 491, 494, 496, 497, 499, 500, 504, 507, 512, 529, 532, 550, 557, 568, 581, 586, 600, 603, 605, 612 ~ seriyesi 612
Ali b. el-Mübârek 307
Ali b. Harb el-Mevsılî 173, 249
Ali b. Hind b. Sa'd b. Sehl 379
Ali b. Mes'ûd 272
Ali b. Mücâhid 300, 314, 385, 576
Ali b. Nasr 329, 364, 372, 410

Alkame 409, 551, 558, 562, 567, 568
Alkame b. Kays en-Nehaî 603
Alkame b. Vakkâs el-Leysî 563, 582
Amâlîka 289
A'meş 320, 321, 327, 460, 592
Âmine bint Vehb 167, 248, 249, 250, 251
Âmir 267, 273, 373, 599, 602
Âmir b. el-Hadrâmî 431
Âmir b. el-Hâris 290, 291
Âmir b. et-Tufeyl 524, 526, 527, 528, 529
Âmir b. et-Tufeyl el-Ca'ferî 527
Âmir b. et-Tufeyl el-Kilâbî 528
Âmir b. Füheyre 373, 375, 376, 404, 524, 526
Âmir b. Hadrâmî 431
Âmir b. Lüey 342, 595
Âmir b. Sa'd 395
Âmirî 609
Amık 373
Ammâr b. Yâsir 400, 404
Amr 257, 272, 273
Amr b. Abdullah el-Cumahî 496
Amr b. Abdu Vüd 425, 549, 550
Amr b. Abese 317
Amr b. Adî 47, 56
Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm 144
Amr b. Ali 295, 415
Amr b. Âmir 290
Amr b. Âsım el-Kilâbî 492
Amr b. Avf 544
Amr b. Cihâş b. Ka'b 529
Amr b. Dînâr 380, 384, 385
Amr b. Ebî Seleme 317
Amr b. Ebî Süfyân 451
Amr b. el-Âs 336, 416, 484, 615
Amr b. el-Cemûh 366, 511
Amr b. el-Hadrâmî 402, 404, 410
Amr b. el-Hâris b. Mudâd 289
Amr b. el-Hâris el-Gubşânî 290
Amr b. Esed 288
Amr b. Hadramî 402, 403
Amr b. Hammâd 404, 406, 421
Amr b. Hind 149, 218
Amr b. Hucr 92, 93
Amr b. İlle 52
Amr b. İmruülkays 66, 69
Amr b. Kays el-Melâî 12
Amr b. Meymûn 20, 312
Amr b. Münzir 108
Amr b. Mürre 312, 318, 320, 321, 460, 591
Amr b. Nüfâse b. Adî 140
Amr b. Osman el-Humsî 380
Amr b. Rebîa 290
Amr b. Su'da 561
Amr b. Süfyân 451
Amr b. Talle 109
Amr b. Tübba' 92, 93, 121
Amr b. Tübbân Es'ad Ebû Kerib 120
Amr b. Ubeyd 323, 535
Amr b. Ümeyye 343, 520, 521, 522, 523, 525, 528, 529, 614, 622
Amr b. Yûnus 527
Amr b. Zeyd b. Lebîd el-Hazrecî 251
Amre bint Abdurrahman 582
Amre bint Alkame 484, 495
Amr el-Ezrak 181

Anbese 310, 408
Antakya 22, 23, 50, 54, 106, 156, 183, 187
Antakya halkı 25, 106
Antihas 22, 23
Anuşirvan 95, 102, 107, 128, 150, 156, 157, 161, 162, 173, 178, 183, 218
Arâbe b. Evs 487
A'râku's-Serâ 278
Arap ~ diyarı 61, 73, 75, 125, 146, 207, 220 ~ -lar 40, 46, 51, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 71, 73, 74, 78, 107, 118, 125, 135, 136, 137, 143, 145, 162, 173, 176, 177, 195, 201, 207, 208, 213, 219, 238, 240, 261, 263, 264, 269, 270, 281, 322, 325, 326, 327, 350, 361, 363, 386, 391, 417, 472, 549, 550, 584, 591, 603
arazi vergisi 159
Arc 373
Arefe 263, 271, 291
Âs 504
Asam b. el-Hâris b. Ubâd 217
Âs b. Hişâm 419, 437, 447
Âs b. Vâil 324, 325, 338, 392 ~ ailesi 373
Ashâb-ı Kehf 11, 13, 14, 15
Âsım 518
Âsım b. Adî b. el-Aclân 462
Âsım b. Ali 459
Âsım b. Amr b. Katâde 362
Âsım b. el-Aklah el-Ensârî 445
Âsım b. Katâde 509
Âsım b. Ömer 351, 352, 362, 382, 391, 409, 416, 432, 435, 444, 464, 465, 482, 493, 497, 509, 510, 516, 542, 548, 551, 563, 570, 575, 576, 580, 611
Âsım b. Sâbit 498, 516, 517, 611
Âsım el-Ahvel 25, 241
A'şâ 118, 217
A'şâ b. Rebîa 218
Aşağı Nehrevan 156
A'şâ Meymûn b. Kays 51
Atâ 249
Atâ b. Yesâr 143
Atâ el-Horâsânî 193
ateş mabedi 41, 43, 81, 85, 221
atıyye 160, 237
Âtike 244, 418
Âtike bint Abdülmuttalib 342, 416
Âtike bint Advân b. Amr b. Kays b. Aylân 269
Âtike bint Mürre es-Sülemiyye 257
Âtike bint Üseyd b. Ebi'l-Âs 471
Âtike bint Yahlud b. en-Nadr b. Kinâne 268
Atvede 134, 135
Avâne bint Sa'd b. Kays b. Aylân 272
Avas Dağı 502
Avf b. el-Hâris 353, 435
Ayneyn 484
Aynu't-Temr 53
Âzâdbih b. Mâhân b. Mihr 219
Âzad Firuz b. Cuşnes 176
Azerbaycan 44, 80, 81, 82, 88, 102, 182, 183, 184, 187, 228 ~ bölgesi 88

Âzer Miduht 235, 238, 239
Azincuşnes 183
Aziz Ruh 29
Azzâl b. Şumvail 565

B

Bâbâ 45, 46
Bâbek 41, 42, 160, 161
Bâbek b. Beyrevân 159
Bâbeveyh 625, 627
Bab-ı Sûl 88
Babil ülkesi 40
Bâcerma 61
Bâderâya 156
Bahîrâ 283, 284
Bahrân 466, 470
Bahr b. Nasr el-Havlânî 317
Bahreyn 45, 59, 61, 64, 106, 156, 176, 204, 219, 615
Bakî' el-Garkad 473
Bakî' mezarlığı 469
Bakusya 156
Balâş 94, 95
Balâşavaz 94
Balâş b. Yezdicerd 94
Bârık kolu 268
Bâride 267
Bathâ 469 ~ Çölü 252
Batn-ı Râbiğ 395
bayram namazı 408, 465
Bâzân 155, 195, 220, 625, 626, 627
Bazğis 180
beden 15
Bedir 358, 394, 398, 399, 413, 414, 420, 423, 425, 426, 427, 429, 437, 445, 446, 449, 452, 456, 463, 466, 470, 471, 483, 504, 507, 536, 537, 538, 550, 551 ~ ashabı 421 ~ bölgesi 411, 439 ~ esirleri 483 ~ gazası 398, 408, 409, 410, 415, 430, 433, 447, 453, 459, 461, 463, 466, 482, 485, 515, 585, 614 ~ günü 415, 420, 421, 433, 434, 436, 438, 439, 440, 448, 457, 459, 460, 468, 494, 501, 504, 505, 506 ~ kuyusu 411 ~ suyu 424
Behar Hafred Husrev 221
Behrâm 57, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 181, 182, 184, 185, 186, 188, 211, 228, 231
Behrâm b. Behrâm Cuşnes 181
Behrâm b. Hürmüz 56, 57
Behrâm b. Sâbûr Zü'l-Ektâf 67, 69
Behrâm b. Siyavuş 187
Behrâm Cûbîn 183, 187
Behrâm Cûr 72, 82, 84, 93
Behrâm Sâbûr b. Erdeşîr 56
Behüresir 44, 220, 222
Bekârlar Evi 378
Bekir b. Vâil 61, 65, 212, 214, 476
Bekir diyarı 61
Bekr Ebân 61
Belâ kabilesi 354
Beldâsâ b. İbn Bedlânâ 280
Belencer 104
Belh 44, 81, 82
Belhâris b. Abdi Menât 597
Belhâris b. Hazrec 589
Belkıs 114
Bencer 104

Bendo 44
Benî Abd b. Adî 373
Benî Abdiddâr 293, 294
Benî Abdi Kays 615
Benî Abdi Menâf 253, 257, 293, 323, 342, 344, 369
Benî Abdi Şems 255, 340
Benî Abdi Vüd 70
Benî Abduleşhel 352, 356, 358, 361, 362, 472, 489, 511, 513, 547, 562, 566, 574, 575, 586, 605
Benî Abdullah batnı 349
Benî Abdüddâr 368, 445, 494
Benî Abdülmuttalib 322, 323, 336, 342, 343, 415, 418
Benî Abîd b. Ecrâm 51
Benî Abs 210
Benî Adî b. en-Neccâr 108, 252, 253, 380, 433, 434, 498
Benî Adî b. Ka'b 293, 367, 410, 426, 516, 601
Benî Ahrâr 217
Benî Ali 272
Benî Âmir 167, 300, 411, 472, 524
Benî Âmir b. Lüey 332, 348, 366, 449, 496, 549, 551, 603, 605, 608, 615
Benî Âmir bölgesi 525
Benî Âmir b. Sa'saa 350, 524
Benî Amr 529
Benî Amr b. Amlîk kabilesi 69
Benî Amr b. Avf 351, 355, 373, 374, 377, 378, 379, 445, 451, 462, 489, 498, 516, 525, 548, 560
Benî Amr b. el-Hâris 269
Benî Amr b. Kureyza 565, 566
Benî Amr b. Leys 162
Benî Amr b. Rebîa b. Hârise 290
Benî Âs b. Saîd'in kölesi Arîd Ebû Yesâr 424
Benî Avf 362
Benî Avf b. Hazrec 354, 532, 577
Benî Bedr 612
Benî Bekr 214, 216, 261, 263, 264, 265, 419, 581, 604
Benî Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne 419
Benî Beyâda b. Âmir 516
Benî Bukayle 205
Benî Ca'fer 526
Benî Cahcebî b. Külfe b. Amr b. Avf 516
Benî Cebbâr b. Sülmâ b. Mâlik b. Ca'fer 526
Benî Cumah 293, 345
Benî Damre 396, 398
Benî Deyl 260
Benî Dînâr 511
Benî Dînâr b. en-Neccâr 397, 525
Benî Diyel'in kölesi Sevr b. Zeyd 440
Benî Dubey'a 493
Benî Ebû Talha 495
Benî Ebü'l-Berâ 526
Benî ed-Dîl b. Bekr 374
Benî el-Ahrâr 217
Benî el-Hâris b. Hazrec 378
Benî Es'ad b. Hemmâm 267
Benî Esed 248, 259, 602
Benî Esed b. Abdiluzzâ 293, 332, 368, 614
Benî Esed b. Huzeyme 568, 574, 614, 621
Benî Eşhel 352, 355

Benî Feddâm 217
Benî Fezâre 542, 612
Benî Fezâreliler 613
Benî Ganem 558
Benî Ganem b. Avf 354
Benî Ganem b. en-Neccâr 390
Benî Gifâr 421, 439, 532, 570, 577
Benî Gudayne kolu 354
Benî Haccâc'ın kölesi Eslem 424
Benî Hamîm b. Avf 70
Benî Hanîfe 350
Benî Hanzala 61
Benî Harâm 354, 355
Benî Hâris b. Abdi Menât 252, 484, 500, 506
Benî Hâris b. Fihr 331, 450
Benî Hâris b. Hazrec 507, 547, 589
Benî Hâris bölgesi 488
Benî Hârise 357, 472, 475, 486, 544, 550, 575
Benî Hârise b. Amr 290
Benî Hârise b. el-Hâris 489, 548, 574
Benî Hârise bölgesi 489
Benî Hâşim 255, 329, 336, 337, 342, 343, 436, 437
Benî Hedl 561
Benî Hemmâm 217
Benî Heycümâne 94
Benî Hilâl 523
Benî Hudeyle'nin konağı 590
Benî Hulvân 52
Benî Hurâk 421
Benî İcl 216
Benî İlyâs 273
Benî İsmâîl 385
Benî İsrâîl 242, 422
Benî Ka'b 255, 348
Benî Ka'b b. Abduleşhel 574
Benî Ka'b b. Kureyza 565
Benî Kayle 489
Benî Kaynukâ' 463, 464, 561, 579
Benî Kaynukâ' gazası 464, 466
Benî Kays b. Sa'lebe el-Bekrî 118
Benî Kâzûr 281
Benî Kelb b. Avf b. Âmir b. Leys b. Bekir 577
Benî Kilâb 527
Benî Kinâne 140, 261, 264, 483, 507, 549
Benî Kureyza 109, 530, 547, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 566, 567, 568, 569 ~ gazası 557, 566, 568 ~ Mezarlığı 568 ~ Yahudileri 109 ~ yolu 474
Benî Kusay 115, 323
Benî Leys b. Bekir 168
Benî Lihyân 517, 569 ~ gazası 570
Benî Lüey 115
Benî Mahzûm 293, 335, 367, 368, 430, 441, 550, 552
Benî Mâlik 110
Benî Mâlik b. Akyeş 349
Benî Mâlik b. en-Neccâr 353, 462
Benî Mâlik b. Hisl 411, 484
Benî Mâlik b. Kinâne 137, 265, 291, 483
Benî Mâzin b. Neccâr 360, 421, 439
Benî Mead 292

Benî Merîna 200, 201
Benî Muhârib 533, 535, 549
Benî Mustalik 568, 576, 581, 582 ~ gazası 568, 576, 582, 583
Benî Muttalib 329, 336, 426, 437
Benî Müdlic 398, 400
Benî Münzir 149
Benî Mürre 542
Benî Nadîr 468, 471, 528, 529, 530, 531, 532, 541, 542 ~ gazası 533
Benî Nadr 261, 269, 270
Benî Nâr 421
Benî Nebhân 471
Benî Neccâr 353, 354, 362, 390, 391, 392, 421, 485, 507, 563, 588 ~ mahallesi 374
Benî Nevfel 517
Benî Nevfel b. Abdi Menâf 368, 396
Benî Revâha b. Sa'd 210
Benî Sa'd 165, 166
Benî Sa'd b. Bekir 164, 171, 612
Benî Sa'd b. Hüzeym 612
Benî Sâide 421, 524
Benî Sâide b. Ka'b b. Hazrec 547
Benî Sa'lebe 510, 533, 611
Benî Sâlim b. Avf 355, 388, 449
Benî Sehm 293, 368, 373, 374
Benî Seleme 358, 435, 448, 486, 487, 493, 499, 574, 575
Benî Selime 354, 355, 360, 466, 479, 511
Benî Selît 175
Benî Sevâd 354, 355
Benî Süleym 466, 467, 470, 524, 610
Benî Süleym bölgesi 524
Benî Şeybân 210, 214, 215, 216, 217, 268
Benî Tağlib 61
Benî Temîm 61, 176, 177 ~ yurdu 175
Benî Ubeyd 378
Benî Ubeyd b. Adî 354
Benî Udey b. Neccâr 524, 566
Benî Uzre 260
Benî Ümeyye b. Abdi 332
Benî Ümeyye b. Zeyd 358, 474
Benî Vâil 542
Benî Yerbû' 177 ~ yurdu 175
Benî Zafer 356, 510, 516
Benî Zeyd b. Advân 291
Benî Zühre 248, 293, 331, 396, 426, 435
Benî Züreyk 354, 574
Berâ 420, 421, 477, 490, 506, 605
Berâ' 420
Berâ b. Âzib 462, 487, 594
Berâ b. Ma'rûr 358, 359, 361, 363
Berâz 157
Berhiya 277
Berîre 586
Berkü'l-Gimâd 422
Berre 244, 259
Berre bint Abdiluzzâ b. Osman b. Abdiddâr b. Kusay 248
Berre bint Ebî Tüczee 164
Berre bint Mürr b. Edd b. Tâbiha 271, 272
Berûh b. Nârya 278
Berze bint Mes'ûd b. Amr b. Umeyr es-Sekafiyye 484
Besbâse 135

Besbes b. Amr 425
Besek b. Mâhbûz 176
Betonus 12
Betrâ 569
Beydâ 41, 42
Beyhare b. Firâs 350
Beylikler 46, 47
Beyraha 590
Beyt 111, 114, 135, 138, 140, 144, 260, 262, 265, 289, 291, 521, 601
Beytülharam 143, 407
Beytülmakdis 243, 244, 406, 407
beytülmâlimiz 231
biat 601, 602
Bih Erdeşîr 44, 45, 63, 76
Bihe' Zendiyu Sâbûr 54
Bîl 53, 54
Bilâl 285, 438, 572
Bilâş 43
Bindî 183
Bindüveyh 184, 185, 186, 187
Binecan 155
Bi'rienâ 557
Bi'rimaûne 404, 523, 524, 526, 527, 528 ~ Seriyesi 523
Bi'rimerk 356
Birinci Akabe 355, 366
Biruns 12
Bistâm 182, 183, 184, 186
Bistâm İsbahbaz 78
Bişr b. Âdem 492
Bişr b. Bekir 334
Bişr b. Muâz 23, 24, 421, 600
Bişr b. Süfyân el-Ka'bî 592
Bištasb 229
Biyazos 75, 187
Boran 235, 237
Borandoht 219
Buas 351
Buas Harbi 564
Buas yolu 474
Buhayra 283
Buhrân 402, 404
Busrâ 167, 171, 282, 283, 616 ~ kasırları 167, 171
Buvâne 300
Buvât 397, 399
Buzcan 107
Bûz Erdeşîr 45
Büdeyl 595, 596
Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî 595
Bükeyr 217
Bünâne 568
Bünyan 44
Büreyde b. Süfyân b. Ferve el-Eslemî 508, 603
Büreyta b. Münebbih b. Haccâc 484
Büyük Bedir Muharebesi 408, 466
Büyük Sâbûr 61
Büzürcefr Mezar 82, 85

Ç-Ç

Câbir 312, 591, 602
Câbir b. Abdullah 307, 534, 602, 603
Câbir b. Abdullah b. Harâm 513
Câbir b. Abdullah b. Riâb b. Nu'mân b. Sinân b. Ubeyd 354
Câbir b. Abdullah el-Ensârî 308, 535, 592
Câbir b. Ebcer 215
Câbiye 100
Ca'de b. Hübeyre 293

Ca'fer 592
Ca'fer b. Abdullah b. Eslem 493
Ca'fer b. Abdullah b. Osman el-Kureşî 307
Ca'fer b. Amr b. Ümeyye 519
Ca'fer b. Avn 480, 517, 519
Ca'fer b. Ebî Tâlib 332, 622
Ca'fer b. Fadl b. Hasan b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî 520
Ca'fer b. Muhammed el-Bezûrî 415
Ca'fer b. Süleymân 241
Cahcebe b. Atîk b. Lahm 69
Cahiliye 141, 255, 271, 285, 290, 299, 303, 310, 313, 390, 482, 494, 510, 521, 552, 553, 564, 577, 597
Câlût 421
Câriye b. Ebî İmrân 324
Câr mevkii 624
Cebbâr b. Feyd 127
Cebel b. Cevvâl es-Sa'lebî 564
Cebele Günü 162
Cebrail 17, 39, 298, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 321, 339, 341, 369, 382, 387, 392, 434, 464, 496, 545, 546, 557, 558
Ced b. Kays 602, 603
Cedîs 92
Cefne b. Nu'mân el-Cifnî 204
Cehcâh b. Saîd 577
Cel'ab Dağı 502
Celâbizîn 212, 214, 216
Celinos 225, 226
Cemîle bint Abdullah b. Übey 516
Cemîle bint Advân 268
Cemîle bint Sâbit 611
Cemmâ 399
Cemûm 610
Cendele bint el-Hâris b. Mudâd b. Amr el-Cürhümî 268
Cerâmika 51
Cerîr 317
Cevber Nehri 44
Cevn 268
Ceyfer b. Culandâ el-Ezdî 615
Cezîre 51
Cezîre bölgesi 56
Cidâle bint Va'lân b. Cevşem b. Cülhüme b. Amr 274
Cidde 292
cinler 347
Circîs 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40
Cirih 44, 85
Ciyûmert 229, 241
cizye 88
Cuayl 544
Cubanan 42
Cûbîn 181, 187
Cuhfe 413, 425, 430 ~ bölgesi 395
Cumdan 111
Cûr 43, 45
Cuşnes b. Âzer Cuşnes 236
Cuşnesdih 238
Cüâse Günü 219
Cübâbât 213, 214
Cübeyr b. Mut'im 365, 368, 483, 498, 504
Cübeyr b. Nefîr 317
Cüdey b. Ahtab 531
Cüheym b. es-Salt b. Mahreme b. el-Muttalib b. Abdi Menâf 425

Cüheyne 385, 397 ~ bölgesi 290
Cülhüme 260
Cünâde b. Avf b. Ümeyye b. Kala' b. Huzeyfe 291
Cünâde b. Müleyha bint Züheyr b. el-Hâris b. Esed 437
Cündeb b. Abdullah 405
Cündisâbûr 50, 53, 57, 65
Cürcan 44, 88, 92, 105
Cüreş 117
Cürhüm 257, 263, 274, 277, 290, 292
Cürhüm b. Fâlic 281
Cürhümîler 289
Cüruf 546
Cüvâne 76, 77
Cüveyriye 576, 581, 582
Cüzâm 269, 611
Cüzihr 41, 42
Çin 100, 101, 107, 115

D

Dâ'as 532
Dabbûa 397
Dacnân suyu 537
Dağlık Bölge 42, 44
Dakyanus 13
Damdam b. Amr el-Gifârî 416, 418
Damre b. Habîb 317
Danyal Peygamber 61
Dârâ 42, 156
Dârâ b. Dârâ b. Behmen b. İsfendiyâr 41
Dârâ Becird 41, 42
Dârâ Bendaz 44
Dariyye bint Rebîa b. Nizâr 272
Dâru'n-Nâbia/Dâru'n-Nâbiğa 251
Dâru's-Suğra 251
Dârünnedve 265, 266, 367, 368
Davud 244
Dâvûd 337
Dâvûd b. Husayn 288, 381, 456
Dayzen 51, 52, 53
Debbe 423
Denik Çölü 187
Derâverdî 385
Derkit Nehri 44
Deskeretü'l-Melik 235
Deştbârîn 85
Deybül 84
Deys 276, 277
Deys Akk 276
Deys b. Adnân 276
Dıhye 620
Dımaşk 621
Dırâr b. el-Hattâb b. Murdâs 549
Dibâb 465
Dicle 17, 44, 51, 53, 173, 174, 190, 195, 196, 197
Dicletü'l-Avrâ 195
Dihyetü'l-Kelbî 557, 558, 611, 614, 615, 618, 619, 620
Dîl b. Bekir 522
Dînâr b. Teymullât 254
Direfşi Kabiyan 185
diyetler 470
Dûmetülcendel 541 ~ gazası 541
Düceyl Sahili 44
Düff bölgesi 111
Dünbâvend 102
Düveyk 292

E

Ebân b. Ayyâş 109
Ebân b. İshâk 607

Ebân b. Saîd b. el-Âs 452, 601
Ebân el-Attâr 329, 364, 372, 410
Ebrehe 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 149, 150, 623, 624
Ebrehe el-Eşrem 129, 132, 143, 162
Ebresam 42, 43
Ebrişehr 44, 59
Ebtah 254, 323, 417
Ebtenbûd 43
Ebû Abdurrahman b. Useyle es-Sunâbehî 355
Ebû Abdurrahman es-Sülemî Abdullah b. Habîb 410
Ebû Abs b. Cebr 472
Ebû Ahmed 421
Ebû Ahmed b. Cahş 367
Ebû Ahmed ez-Zübeyrî 420
Ebû Âmir 420, 494, 591, 599, 602, 613
Ebû Âmir Abdi Amr b. Sayfî b. Mâlik b. Nu'mân b. Ümme 493
Ebû Âmir el-Akadî 570
Ebû Ammâr el-Vâilî 542
Ebû Amr b. el-Alâ 217
Ebû Amr el-Kinânî 254
Ebû Âsım 383
Ebû Avâne 241, 323
Ebû Avn Muhammed b. Ubeydullah es-Sekafî 410
Ebû Ayyâş 574
Ebû Ayyâş Ubeyd b. Zeyd b. Sâmit 574
Ebû Azîz b. Umeyr 446, 484
Ebû Azze el-Cumahî 483, 515
Ebû Basîr 607, 608, 609
Ebû Bekir 271, 285, 312, 317, 318, 319, 320, 333, 334, 371, 373, 374, 375, 376, 378, 393, 422, 433, 434, 459, 460, 529, 565, 567, 585, 588, 596, 603, 613
Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Misver b. Mahreme 439
Ebû Bekir b. Ayyâş 420
Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe 319, 605
Ebû Bekir b. İsmâîl 395
Ebû Bekir b. Kuhâfe 367, 375, 378, 499, 613
Ebû Bekir b. Ubeydullah b. Ebî Cehm 271
Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Sebre 401
Ebû Belec 312
Ebû Berâ 524, 525
Ebû Bürde b. Niyâr el-Hârisî 487
Ebû Câbir Abdullah b. Amr b. Haram 360
Ebû Câbir es-Sülemî 486
Ebû Ca'fer 330
Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin 433
Ebû Cehil 324, 325, 326, 327, 334, 335, 337, 342, 343, 348, 368, 369, 370, 376, 395, 397, 415, 417, 425, 426, 429, 430, 431, 435, 440, 441, 442, 444, 463, 607
Ebû Cehm b. Huzâfe b. Gânim 609
Ebû Cemre ed-Dubaî 380
Ebû Cendel 604, 605
Ebû Dâvûd 591

Ebû Dâvûd el-Eyâdî 51
Ebû Dâvûd el-Mâzinî 439
Ebû Dâvûd et-Tayâlisî 307, 384
Ebû Desme 484
Ebû Dücâne 492, 493, 494, 497, 512, 532
Ebû el-Huveyris 163
Ebû Eyyûb 390, 588
Ebû Eyyûb Ya'lâ b. İmrân el-Becelî 173
Ebû Gubşân 262
Ebû Hafs 436
Ebû Hakîme 449
Ebû Halef Abdullah b. Îsâ 337
Ebû Hamza 312
Ebû Hasme 488, 489
Ebû Hâşim el-Vâsıtî 310
Ebû Hâtıb b. Amr 332
Ebû Hâzim 384
Ebû Heysem b. Teyhân 355
Ebû Hilâl 297
Ebû Hilâl Muhammed b. Süleym 17
Ebû Huzeyfe 331, 332, 340, 404, 436, 442
Ebû Hüreyre 22, 462, 517, 533, 546
Ebû İhâb b. Uzeyz b. Kays b. Süveyd et-Temîmî 292
Ebû İshâk 20, 162, 384, 409, 414, 415, 420, 421, 439, 477, 490, 506, 511, 579, 605
Ebû Katâde 297, 478, 479, 481, 571, 572, 573, 574, 575, 576
Ebû Kays 398
Ebû Kays Sirme b. Ebî Enes 380, 381
Ebû Kelbe 217
Ebû Kubeys Dağı 377, 417
Ebû Kulâbe Abdullah b. Zeyd el-Cermî 297
Ebû Küreyb 307, 312, 313, 320, 321, 327, 409, 420, 495, 517, 519, 579
Ebû Leheb 288, 292, 321, 322, 336, 419, 447
Ebû Leylâ Abdullah b. Sehl b. Abdurrahman b. Sehl el-Ensârî 550
Ebû Lübâbe 462, 465, 469, 558, 560
Ebu'l-Velîd 621
Ebû Maîn Îsâ 253
Ebû Mâlik 406
Ebû Mâlik b. Sa'lebe b. Ebî Mâlik el-Kurazî 112
Ebû Mâlik el-Cenbî 420
Ebû Mâlik el-Himyerî 143
Ebû Mersed 395
Ebû Mes'ûd es-Sekafî 144
Ebû Mihled 25
Ebû Muâviye 320, 460
Ebû Mûsâ 283, 383
Ebû Mübeşşir 466
Ebû Mürre 149, 150
Ebû Mürre b. Zî Yezen 135
Ebû Mürre el-Feyyâd 149, 150
Ebû Nâile 472, 473
Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn 384
Ebû Osman 241
Ebû Râfi' 393, 446, 447, 477, 478
Ebû Rebîa b. Züheyl b. Şeybân 69
Ebû Rezîn el-Ukaylî 143

Ebû Sa'd 254
Ebû Sâdık 323
Ebû Sahr 22
Ebû Saîd el-Hudrî 488, 562
Ebû Sâlih 242, 243, 406, 450
Ebû Sebre b. Ebî Rühm b. Abduluzzâ el-Âmirî 331
Ebû Seleme 306, 334, 367, 383
Ebû Seleme b. Abdilesed 164, 331, 367, 400
Ebû Seleme b. Abdurrahman 198, 308, 379, 625
Ebû Seyyâre Ümeyle b. el-A'zel b. Hâlid b. Sa'd b. el-Hâris b. Vâbiş b. Zeyd 291
Ebû Sinân b. Mihsân b. Hursân 568
Ebû Sinân b. Vehb 602
Ebû Sirvea b. el-Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdi Menâf 519
Ebû Süfyân 377, 410, 411, 412, 413, 416, 421, 424, 425, 426, 451, 454, 468, 469, 475, 476, 490, 492, 493, 494, 501, 502, 503, 506, 507, 514, 515, 520, 536, 537, 556, 592, 599, 601, 609, 617, 618, 624
Ebû Süfyân b. el-Hâris b. Abdülmuttalib 447
Ebû Süfyân b. Harb 368, 395, 467, 468, 482, 483, 503, 504, 514, 542, 616, 619
Ebû Sümâme 291
Ebû Şurahbîl el-Hımsî 295
Ebû Talha 317
Ebû Talha Abdullah b. Ebü'l-Uzzâ b. Osman b. Abdüddâr 484
Ebû Talha b. Sehl 590
Ebû Tâlib 173, 244, 282, 283, 285, 314, 315, 316, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 336, 343, 344, 345, 432
Ebû Ubeyde 211, 460
Ebû Ubeyde b. Cerrâh 405
Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr 445
Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ 200, 211, 268
Ebû Uhayha 392
Ebû Ümâme 391
Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf 439
Ebû Ümâme el-Bâhilî 317, 443
Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre 362, 391
Ebû Ümeyye b. Mugîre 294
Ebû Üsâme 321, 327
Ebû Üsâme el-Cüşemî 552
Ebû Vedâe b. Dubeyre es-Sehmî 449
Ebû Vehb 293
Ebû Vehb b. İmrân b. Mahzûm 293
Ebû Velîd 429
Ebû Ya'fur b. Alkame b. Mâlik b. Adî b. ez-Zemîl b. Sevr b. Üses b. Rebî b. Nümâre b. Lahm 108
Ebû Yahyâ 317
Ebû Yeksûm 143
Ebû Yezîd Süheyl b. Amr 445
Ebû Zem'a 476
Ebû Zer el-Gifârî 307
Ebû Zümeyl 459
Ebü'l-Âs 451, 452, 456

Ebü'l-Âs b. Rebî' 451, 452, 455, 610
Ebü'l-Berâ 527
Ebü'l-Buhterî 324, 338, 342, 343, 368, 425, 436, 437, 444, 446
Ebü'l-Esved 320, 394
Ebü'l-Hakem b. Hişâm 334, 425, 446
Ebü'l-Hayser Enes b. Râfi' 352
Ebü'l-Heysem b. et-Teyhân 361, 362
Ebü'l-Kays 381
Ebü'l-Muhtâr Firâs b. Handek 211
Ebü'l-Yeser Ka'b b. Amr 448
Ebü's-Sâib 320, 513
Ebü's-Salt Ebû Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî 154
Ebü's-Sevvâr 405
Ebü't-Teyyâh 390
Ebü'z-Zübeyr 591
Ebvâ 399 ~ gazası 396
Ebyen 117, 276 ~ bölgesi 276
Ecyâd 259
Edd b. Adnân 276
Ef'â el-Cürhümî 274, 275
Efellon 28, 30, 37
Ehâbîş 597, 598
Ehâbîşliler 494
Ehl-i beyt 447, 544
ehlülbüyûtât 75, 76, 77, 79, 224, 237
Elar 45
Emec 569
Emîne bint Halef b. Es'ad b. Âmir b. Beyâde 320
Enahiz Ateş Tapınağı 41, 44
Enbâr 46, 61
Enes b. en-Nadr 498, 501
Enes b. Mâlik 109, 295, 310, 379, 390, 442, 496, 498, 524, 527, 528
Enmâr 274, 275, 276 ~ seferi 475
Ensar 109, 110, 255, 312, 352, 354, 358, 362, 364, 366, 367, 390, 391, 394, 395, 396, 397, 401, 415, 420, 422, 423, 429, 432, 436, 437, 446, 453, 457, 462, 469, 477, 481, 485, 493, 494, 497, 498, 507, 520, 523, 525, 528, 532, 535, 544, 573, 574, 575, 577, 586, 591, 594
Erdeşîr 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 66, 67, 75, 106, 235, 236 ~ dönemi 40
Erdeşîr Ateş Tapınağı 240
Erdeşîr b. Bâbek 47, 239
Erdeşîr b. Bâbek Şah Melik Hayr 41
Erdeşîr b. Hürmüz b. Nersî 66
Erdeşîr b. Hürmüz b. Sâbûr b. Erdeşîr b. Bâbek 66
Erdeşîr b. Şîreveyh 219, 235, 236
Erdeşîr Hurre 43, 45, 54, 59, 85, 88, 90, 224 ~ halkı 88
Erdevân 42, 43, 44, 45, 47
Erdevâniler 45
Erencede 132
Erhâ b. Asham b. Ebcer 623
Ermeniler 45, 46
Erminiye 44, 80, 102, 103, 104, 106, 184, 190

Ermiya 278
Eryanus 50
Eryât 129, 130, 132, 133, 134, 143, 145
Es'ad b. Zürâre 353, 354, 355, 356, 357, 358, 391
Esâfir 423
Esbât 404, 406, 421, 485, 491, 500
Esed 109, 268, 269
Esed b. Abde el-Becelî 313
Esed b. Huzeyme 272, 575
Esed b. Ubeyd 561
Esfâz Cuşnes 224, 225, 226, 232
Esfâz Şîreveyh 227
Eslem 562, 593, 594
Esleme 334
Eslemîler 591
Esmâ bint Adî b. Hârise b. Amr b. Âmir b. Bârık 266
Esmâ bint Amr b. Adî 360
Esmâ bint Ebî Bekir 372, 374, 375, 376, 394
Essebha bölgesi 484
Esved 200, 202, 203, 408, 409
Esved b. Abdi Yagûs 325
Esved b. Abdülmuttalib 449
Esved b. el-Muttalib 324, 338
Esved b. Huzâî 478
Esved b. Maksûd 138
Esved b. Münzir 93, 107, 201
Esved b. Yezîd 384
Eşehbûr 48
Eşek 47, 49
Eşkâniler 47
Evs 361, 366, 462, 469, 478, 479, 493, 530, 547, 561
Evs b. Hârise 355, 358
Evs b. Kallâm 69
Evs b. Kayzî 548
Evzâî 334, 528
Eyle 17
Eyyûb 598
Eyyûb b. Abdurrahman b. Abdullah b. Ebî Sa'saa 566
Ezbil 29
Ezd kabilesi 268
Ezdoğulları 373
Ezher b. Abdi Avf 608

F

Fâhir 42
falcı 116
Fâmiye 156
Fâri' Kalesi 581
Fars 78 ~ askerleri 189 ~ Beylikleri 40 ~ bölgesi 44, 176, 187 ~ diyarı 41, 60, 64, 65, 73, 102, 159, 161, 177, 185, 195, 220, 258 ~ hükümdarları 47, 56, 59, 84, 104 ~ -lar 45, 47, 49, 59, 64, 71, 76, 77, 80, 83, 88, 91, 94, 145, 148, 154, 183, 193, 213, 219, 231, 232, 235, 383, 543, 616, 627 ~ ordusu 62, 146, 190 ~ ülkesi 59, 62, 63, 64, 80, 90 ~ yurdu 188
Fâsîn 42
Fâtıma 260, 296, 401, 470, 512, 516
Fâtıma bint Amr b. Âiz b. İmrân b. Mahzûm 244
Fâtıma bint el-Hüseyin 306
Fâtıma bint el-Velîd b. el-Mugîre 484
Fâtıma bint Mürr 249, 250

Fâtıma bint Rebîa b. Bedr 612, 613
fazusbân 102, 190, 233
Fedek 612
Fehm b. Amr 46
Fenyaz Erdeşîr 45
Ferâz Merâ Âver Huzâyân 85
Ferhürmüz 187
Fermîşa 228, 229
Ferruhan 189, 193, 194
Ferruhan Mah İsfendiyâr 236
Ferruhan Zâd b. Semiy 222
Ferrûh Hürmüz 238
Ferruhzâz b. Sümey 220, 240
Ferruhzâz Husrevâ 240
Ferş Melel yolu 397
Ferve b. Amr el-Beyâdî 445
Fesa ahalisi 102
Fesferrûh b. Mâhurşizân 236, 237
fetret devri 12
fey 566
Feyfâ el-Habâr 397
Feymîyûn 123, 124, 125, 126
Fezâre b. Zübyân 267
Fırat 46, 51, 71, 99, 186
fıtır sadakası 408
Ficar Harbi 288, 292, 295
fidye 404, 405, 446, 453
Fihr 268 ~ soyu 262
Fihr b. Mâlik 269
Filistin 257, 621 ~ halkı 27
Fil ~ olayı 385 ~ yılı 386
Firâs 215
Firuz 87, 88, 89, 90, 91, 104, 107
Firuz b. Mihra Cuşnes 239
Firuz b. Yezdicerd 86, 93, 94, 221
fitne 406
Fudayl b. Abdülvehhâb 241
Fur' 402
Furât b. Hayyân 476
Furât b. Selmân 383
Füheyre bint Âmir b. el-Hâris b. Mudâd 290
Fükeyhe 271
Fürs 274
Füru' 466, 470
Füveyk en-Nakî' mevkii 579

G

Gâbe 546
Gâbir 373
Gâlib 268
Gâlib b. Abdullah el-Leysî 467
Gamr bölgesi 610
Gamre yolu 476
ganimet 403, 405, 411, 443, 444, 460, 465, 467, 491, 553, 577
Gassân 204
Gatafân 267, 466, 467, 470, 542, 546, 547, 548, 553, 554, 556, 559, 576 ~ bölgesi 573 ~ kabilesi 542
Gavs b. Mürre 291
Gaylân b. Cerîr el-Me'valî 297
Gazze 252, 259, 616, 617
Gumdan 154
Gurâb Dağı 569
Gurân 569

H

Habbân b. Vâsi' b. Habbân b. Vâsi' 433
Habeşistan 106, 258, 330, 331, 332, 336, 339, 340, 341, 343, 364, 422 ~ Kralı 128

Habeşliler 116, 118, 128, 130, 132, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 150, 152, 154, 155, 161, 162, 483
Habîb 22
Habîb b. Amr b. Umeyr 345
Habîb b. Mürrî 25
Habîb b. Uyeyne b. Hısn 575
Hâbil 282
Habur 53
hac 291, 351, 360
Haccâc 407, 420
Haccâc b. Haccâc 318
Haccâc b. Minhâl 380
Haccâc b. Muhammed 162
Haccâc b. Yûsuf 163
Haccâcoğulları 412
Hacerülesved 290, 294, 295, 333, 387
Hâcir 365
hac mevsimi 143, 266, 270, 314, 350, 396, 523
Hacûn Dağı 291
Hadîce bint Huveylid 286, 309, 313, 314, 319, 337, 344, 392, 451, 453
Hadîce bint Saîd b. Sehm 253
Hadr 51, 53
Hadramut sahili 151
Hadriler 51
Hafs 598
Hafsa 392
Hafsa bint Ömer 482
Hakan 94, 95, 107, 178
Hakem 420
Hakem b. Beşîr 12, 590
Hakem b. Keysân 402, 403, 404, 405
Hakem b. Sa'd 526
Hakem b. Uteybe 25, 368, 440, 448, 508
Hakem el-Kurazî 568
Hakîm b. Hizâm 337, 368, 425, 428, 429, 430
Hakkâm b. Selm 310
Haleb 156
Hâle bint Huveylid 451
Hâle bint Üheyb b. Abdi Menâf b. Zühre 251
Haliç 189
Hâlid 434
Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 268
Hâlid b. Bükeyr 516
Hâlid b. Cebele 156
Hâlid b. Ebî İmrân 297
Hâlid b. Hayyân 383
Hâlid b. İmrân 387
Hâlid b. Ma'dân el-Kelâî 171
Hâlid b. Saîd 319, 623
Hâlid b. Velîd 219, 489, 490, 492, 592
Hâlid b. Yesâr 621
Halîme 164, 298
Halîme bint Ebî Züeyb 164
Hallâd b. Süveyd 568
Hâmerz 212, 216
Hammâd b. Seleme 380, 390
Hamne bint Cahş 511, 585, 588
Hamrâu'l-Esed 513, 515
Hamza 322, 337, 397, 414, 432, 459, 504, 506, 508, 509, 511
Hamza b. Abdülmuttalib 164, 287, 334, 336, 395, 397, 399, 400, 431, 432, 438, 465, 490, 494, 497, 508, 516

Haneş es-San'ânî 297, 387
Hâni' 213
Hâni' b. Kabîsa 211, 214
Hâni' b. Mes'ûd 210, 211
Hannân 423
Hannâs bint Mâlik b. Mudarrib 484
Hanzale 451, 501
Hanzale b. Ebî Âmir el-Gasîl 503
Hanzale b. er-Râhib 501
Hanzale b. Sa'lebe 212, 214, 216
haraç 81, 82, 83, 88, 104, 148, 157, 158, 187, 219, 221, 225, 327
Haraç Dîvânı 84
haraç vergisi 148
haram ay 261, 291, 405, 406
Harâm b. Milhân 524
Harb 259
Harb b. Ümeyye 259
Harem 138, 281, 293, 348, 402, 597 ~ bölgesi 264, 271, 286
Harezm 44, 82
Hârice b. Zeyd 378, 409, 410
Hâris 143, 251, 257, 259, 268, 271, 287, 298, 300, 316, 319, 320, 324, 330, 381, 382, 394, 409, 488
Hâris b. Abdüluzzâ b. Rifâa b. Millân b. Nâsire 164
Hâris b. Âmir 292, 368, 425, 517, 518
Hâris b. Amr 93, 98, 99, 108
Hâris b. Avf b. Ebî Hârise el-Merrî 542, 548
Hâris b. Dırâr 576
Hâris b. Ebî Şemir el-Gassânî 614
Hâris b. es-Sımme 462, 499, 524
Hâris b. Esved 449
Hâris b. Evs 472, 474, 551
Hâris b. Fihr 269
Hâris b. Fudayl 330
Hâris b. Hâtıb 462
Hâris b. Hısn b. Damdam b. Adî b. Cenâb 201
Hâris b. Hişâm 363, 504
Hâris b. Mâriye el-Gassânî 70
Hâris b. Muhammed 241, 250, 276
Hâris b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menâf 365
Hârise 414, 415
Hârise b. Mudarrib 415
Hârise b. Sürâka 434
Hâris el-Ekber el-Gassânî b. Ebî Şemir 208
Harrâr 395
Harre 469 ~ bölge 377
Harret Ureyd yokuşu 474
Harun 311
Hârûn b. el-Mugîre 408
Hârûn b. İshâk 414, 420, 477, 490, 505, 605
Has'am 135, 249 ~ bölgesi 137 ~ kabilesi 267, 386
Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib 410, 469, 515
Hasan b. Dînâr 297
Hasan b. Ebî Hasan 323
Hasan b. Eyyûb el-Hadrâmî 242
Hasan b. Muhammed 266
Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb 297
Hasan b. Umâre 25, 368, 440, 448, 508
Hasan b. Yahyâ 13, 15, 421, 570, 591, 599, 602, 613

Hasan el-Basrî 197, 535
Hasan el-Eşyeb 17
Hassân 101, 119, 120, 269, 505, 589
Hassân b. Abdi Kilâl 268, 269
Hassân b. Ruhm 121
Hassân b. Sâbit 480, 495, 504, 526, 552, 588, 589
Hassân b. Tübba' 92, 93, 101
Hassân b. Tübbân Es'ad Ebû Kerib b. Melikeykerib b. Zeyd b. Amr Zü'l-Ez'âr 116
Hâşim 257, 258, 259
Hâşim ailesi 504
Hâşim b. Abdi Menâf 252, 253
Hâşimoğulları 315
Hat 45, 61 ~ bölgesi 60
Hâtıb b. Amr b. Abdi Şems 331
Hâtıb b. Ebî Beltea 614, 615
Hâtıb b. Ümeyye b. Râfi' 509
Hatme 358
Hatmu'l-Hacûn 343
Hatun 162, 188
havariler 362, 615
Havernak Köşkü 71
Havvât b. Cübeyr 462, 491, 548
Hayber 344, 478, 479, 481, 532, 573, 612, 624 ~ Yahudileri 612
Haysümân b. Hâbis el-Huzâî 446
Hayyisa 475
Hazarlar 107
Hazn b. Ebî Vehb 613
Hazrec 352, 361, 366, 462, 469, 478, 479, 493, 561, 586 ~ kabilesi 255 ~ -liler 351, 353, 464
Hazvere tepeciği 253
Hebbâr b. Esved b. el-Muttalib b. Esed b. Abduluzzâ 454
Hecer 61, 176 ~ bölgesi 61
Hede bölgesi 516, 517
Hemedan 44
Hemezan 221
Hemmâm b. Yahyâ 407
Hendek 358 ~ günü 551 ~ mevkii 556 ~ Savaşı 525, 541, 542, 546, 550, 555, 558, 568, 569
Hennâd b. es-Serî 164
Herakliyus 281
Herat 180
Hercebza Ebresâm 47
Hevn 272
Hevze 176
Hevze b. Ali 175, 177, 614, 615
Hevze b. Kays el-Vâilî 542
Heyc 61
Heysem b. Adî 244, 317
Hezârbende 68
Hısnu'l-Hicâre 240
Hibbân b. Ali 495
Hibbân b. Kays b. el-Arika 551
Hicaz 56, 156, 196, 396, 416, 443, 466, 470, 477, 516, 565, 579, 617, 625 ~ ahalisi 393, 478 ~ bölgesi 247 ~ hli 413 ~ yolu 402
Hicr 252, 254, 293, 333, 446, 456, 458
hicret 394, 396, 407 ~ yurdu 394
Himyer 102, 112, 113, 119, 120, 121, 122, 123, 129, 130, 135, 143, 145, 148, 154, 258, 269 ~ -liler 93, 112, 627

Himyerî lehçesi 150
Hind 505
Hind bint Ar b. Kays 272
Hind bint Bekir b. Vâil 272
Hind bint el-Hâris b. Amr 108, 218
Hind bint Fehm b. Amr b. Kays b. Aylân 269
Hind bint Hârise el-Bârikiyye 267
Hind bint Serîr 266, 267
Hind bint Utbe 453, 484, 494, 495, 504
Hind bint Zeydu Menât b. Zeydillah b. Amr el-Gassânî 93
Hindif 272, 273
Hindistan 66, 82, 83
Hint diyarı 82, 161
Hinvi 216 ~ bölgesi 212, 213
Hira 144, 145, 308
Hirakl 106, 189, 190, 191, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621 ~ şehri 106
Hira Mağarası 301, 303, 304, 306, 307, 309
Hirâş b. Ümeyye el-Huzâî 600, 606
Hîre 46, 47, 118, 145, 200, 201, 204, 208, 211, 219, 545, 546 ~ bölgesi 46 ~ Nehri 100
Hirre bint en-Nu'mân 94
Hismâ 611
Hişâm 258, 268, 276, 342, 343, 380
Hişâm b. Abdülmelik 591
Hişâm b. Amr b. el-Hâris el-Âmirî 342
Hişâm b. el-Kelbî 51, 266
Hişâm b. el-Mugîre 402
Hişâm b. Muhammed 41, 45, 56, 87, 128, 131, 136, 149, 175, 178, 180, 183, 200, 219, 221, 222, 243, 244, 251, 255, 257, 259, 260, 261, 268, 273, 282, 283, 286, 289, 307, 376
Hişâm b. Subâbe 577, 580
Hişâm b. Urve 288, 329, 344, 364, 372, 410, 492, 526
Horasan 44, 50, 51, 55, 61, 81, 82, 87, 88, 91, 187, 188, 238
Hristiyan 40, 188, 299, 346 ~ -lık 56, 61, 62, 93, 125, 134, 135, 283, 305
Hubâb b. Münzir b. Cemûh 427
Hubâşe panayırı 287
Hubba 261
Hubey 259, 261, 262
Hubeyb 518, 519, 520, 522
Hubeyb b. Adî 516, 517, 548, 569
Hubeyb b. Esâf 378
Hubey bint Huleyl b. Hubşiye b. Selûl b. Ka'b b. Amr b. Huzâa 259
Hubeyre b. Hudayr el-Adevî 177
Huceyr 408, 409
Huceyr b. Ebî İhâb et-Temîmî 517
Hucr 386
Hudeybiye 591, 592, 594, 595, 600, 601, 602, 607 ~ Antlaşması 570, 606, 609, 615 ~ günü 591, 606 ~ seferi 627 ~ yılı 591, 607

Hufâf b. Îmâ b. Rahada el-Gifârî 428
Huleyl b. Hubşiyye 261, 262
Huleys b. Alkame 597, 598
Huleys b. Zebbân 506
Humeyd 496
Humeyd et-Tavîl 442, 498, 524
humus 156, 465, 476, 616, 621
Hunâta 138, 139
Huneyn günü 440
Huneys b. Huzafe es-Sehmî 482
Huni Sâbûr 61
Hunne 260
Hurre Husre 155, 220, 625, 626, 627
Hurrezaz Husrevâ 239
Hurşizan 186
Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muâz 352, 482, 496
Huseyl b. Câbir 509
Huveylid 287
Huveylid b. Vâsile 140
Huveysa b. Mes'ûd 474
Huveytıb 598, 600
Huyey b. Ahtab 468, 530, 532, 542, 547, 559, 563, 565
Huzâa 255, 256, 261, 262, 263, 264, 265, 268, 290, 291, 514, 568, 576
Huzâfe 262
Huzâî b. Esved 479
Huzeyfe 509, 544, 555, 556
Huzeyfe b. Fukaym b. Adî 291
Huzeyme 267, 269, 272
Hübel 164, 246, 247, 248, 501, 506, 621
Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî 549
Hürmüz 54, 55, 56, 58, 162, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 188, 224, 227
Hürmüzân 174
Hürmüz b. Anuşirvan 218
Hürmüz b. Kisrâ 178, 183, 219
Hürmüz b. Sâbûr 56, 58
Hürmüzcan 44
Hürmüz Erdeşîr 45
Hüsays 267
Hüseyin 516
Hüseyin b. Abdullah 446, 513
Hüseyin b. Ali 533
Hüseyin b. Amr b. Muhammed el-Ankazî 20
Hüseyin b. Dâvûd 341
Hüseyin b. Nasr el-Âmülî 379
Hüseyin b. Ubeydullah b. Abdullah b. Abbâs 348
Hüsrev Şah Kubaz 236
Hüzeyl 111, 138, 140, 272, 516, 517

I-İ

Îmâ b. Rahada el-Gifârî 430
Irak 45, 46, 56, 118, 159, 258, 379 ~ suyu 424 ~ yolu 475
Irk ez-Zabye 445
Îs 397, 610 ~ mevkii 608
ltr el-Ataire 280
İbâdlar 46
İblis 38, 39, 368, 419
İbn Abbâs 11, 13, 17, 18, 21, 22, 25, 143, 162, 172, 241, 242, 243, 245, 249, 288, 297, 300, 312, 317, 320, 321, 337, 368, 369, 370, 379, 380, 381, 384, 387,

406, 416, 420, 434, 436, 439, 440, 446, 448, 450, 456, 473, 490, 508, 531, 591, 600, 606, 607, 619
İbn Abdula'lâ 531, 591, 596, 598, 609
İbn Abduluzzâ 109
İbn Abdurrahîm el-Berkî 295
İbn Ahtab 564
İbn Akâra 280
İbn Âkârî 280, 281
İbn Aklah 498
İbn Âsâr 281
İbn Atîk 480
İbn Behrânî 281
İbn Beldâsâ 280
İbn Besrânî 281
İbn Beşşâr 25, 241, 393, 420, 496
İbn Beydâî 280
İbn Bişr 567
İbn Bora 280
İbn Ca'sem 281
İbn Cehmî 280
İbn Cüreyc 249, 383
İbn Dâsân 281
İbn Ebî Adî 496
İbn Ebî Habîbe 288
İbn Ebî Hâlid 392
İbn Ebî Kuhâfe 370, 506
İbn Ebi'l-Hukayk 479, 481
İbn Ebî Sebre 470
İbn Ebi'z-Zinâd 288, 409
İbn Ebzâ 592
İbn ed-Desine 518
İbn Eşref 472, 473, 475
İbnetü'l-Hârise 563
İbn Ezher 397
İbn Harânâ 280
İbn Harb 469
İbn Hemâdî 281
İbn Humeyd 12, 13, 18, 21, 22, 24, 25, 27, 102, 109, 112, 114, 115, 118, 123, 125, 145, 148, 162, 163, 164, 171, 172, 195, 197, 198, 244, 245, 249, 251, 261, 263, 264, 265, 266, 268, 273, 278, 282, 285, 288, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 303, 305, 306, 309, 310, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 323, 324, 327, 331, 332, 335, 338, 342, 344, 345, 348, 349, 350, 352, 355, 356, 358, 362, 363, 365, 366, 368, 370, 374, 376, 377, 379, 387, 390, 391, 396, 400, 401, 407, 408, 416, 419, 420, 423, 424, 427, 428, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 455, 456, 461, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 470, 471, 472, 473, 475, 478, 482, 493, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 516, 519, 520, 523, 524, 526, 529, 532, 533, 535, 536, 541, 546, 548, 550, 551, 552, 555, 556, 557, 560, 563, 564, 566, 568, 569, 570, 575, 576, 580, 581,

582, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 596, 597, 598, 600, 601, 603, 606, 607, 612, 614, 615, 616, 619, 620, 621, 622, 624, 625, 627
İbn İshâk 12, 13, 18, 21, 23, 24, 25, 27, 109, 121, 133, 145, 148, 155, 162, 244, 245, 251, 261, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 278, 288, 292, 299, 300, 309, 314, 318, 324, 327, 329, 331, 332, 334, 342, 344, 345, 349, 355, 364, 370, 387, 390, 391, 395, 396, 397, 398, 401, 403, 407, 408, 416, 419, 420, 421, 422, 426, 427, 430, 434, 436, 437, 440, 441, 442, 443, 445, 461, 462, 464, 466, 467, 469, 470, 475, 478, 486, 488, 493, 502, 506, 508, 514, 517, 519, 523, 532, 533, 536, 543, 546, 553, 556, 559, 560, 561, 563, 566, 568, 569, 570, 573, 580, 589, 590, 593, 597, 600, 602, 603, 606, 607, 609, 612, 614, 615, 619, 621, 622, 623, 625, 626, 627
İbn İsmâîl Sâdiku'l-Va'd 282
İbn Kamîe 496, 497, 500, 506
İbn Kanâdî 281
İbn Kays 217
İbn Keysân 410
İbn Lehîa 387
İbn Leyzdîn 235
İbn Ma'câlî 280
İbn Merîna 203
İbn Mes'ûd 21, 24, 406, 408, 441, 491
İbn Mezra 281
İbn Milhân el-Ensârî 527
İbn Mugîre 410
İbn Muhaşşî 280
İbn Mukassır 281
İbn Nâhûr b. Sârû' b. Erguvâ b. Bâliğ 282
İbn Necîh 316
İbn Ömer 271, 487
İbn Peşmânî 281
İbn Ra'vânî 281
İbn Ruhm 121
İbn Sa'd 164, 251, 309, 316, 319, 320, 324, 330, 381, 382, 394, 409, 462, 464, 488
İbn Sanfâ 281
İbn Semî 281
İbn Sevr 308
İbn Süneyne 474
İbn Şeûb 503
İbn Şihâb 245, 279, 287, 302, 308, 355, 383, 499, 557, 564, 594, 615, 616, 619
İbn Şoha 280
İbn Tahba 280
İbn Umâre el-Esedî 601
İbn Übey 531
İbnü'l-Arika 552
İbnü'l-Ekva' 571, 572, 574
İbnü'l-Hadrâmî 410, 418, 430
İbnü'l-Kelbî 51, 66, 72, 257, 267, 426
İbnü'l-Müsennâ 162, 295, 296, 297, 306, 307, 312, 379, 380, 382, 409, 591

İbn Ümmü Mektûm 467, 515, 532
İbnü'z-Zübeyr 394
İbn Vehb 22, 302, 308, 388, 407, 540, 602
İbn Vekî' 327, 393, 420, 434, 490, 506, 562, 567
İbn Ya'mânâ 280
İbn Yelhânî 281
İbn Zeyd 407
İbn Zî Yezen 154
İbn Züneym 599
İbrahim 167, 171, 241, 244, 289, 385, 460
İbrâhîm 409
İbrâhîm b. Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik 480
İbrâhîm b. Ca'fer 541
İbrâhîm b. el-Muhtâr 312
İbrâhîm b. el-Münzir 163
İbrâhîm b. İsmâîl 279, 381, 517, 519
İbrâhîm b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah 112
İbrâhîm b. Nâfi' 316
İbrâhîm b. Saîd 242, 297, 387
İbrâhîm b. Tahmân 318
İbrâhîm en-Nehaî 318
İbrahim'in dini 299
İbranice 279
İdris 282, 311
ifk ehli 582, 584, 585
İkinci Akabe biati 366
İkinci Bedir gazası 536
İkrime 241, 288, 337, 380, 381, 416, 434, 440, 446, 456, 473, 513, 527, 598, 600
İkrime b. Ammâr 434, 459, 570, 591, 599, 602, 613
İkrime b. Ebî Cehil 396, 482, 484, 489, 490, 549, 554, 592
İkrişe bint Advân 269
İlâf 51
ilahî ~ azap 17, 18 ~ vahiy 406
İlya 616
İlyâs 29, 273
İmrân b. Ebî Enes 318
İmruülkays 56, 66, 69, 386
İran Hurre Sâbûr 61
İranşehr Sâbûr 65
İsa 12, 13, 23, 27, 29, 125, 127, 167, 168, 171, 242, 244, 296, 311, 362, 461, 615, 622 ~ 'nın dini 12
İsâf 247, 290
İsbahan 43, 64, 187
İsfendârmezmâh 237
İshâk b. Abdullah 470
İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve 401
İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha el-Ensârî 528
İshâk b. Ebî Talha 527
İshâk b. el-Cessâs 200
İshâk b. Yesâr 249, 429, 523
İskender 39, 40, 41, 243, 244, 383
İskenderiye 106, 189
İsmail 280, 289, 385
İsmâîl b. Ebî Hakîm 305
İsmâîl b. Ebî Hâlid 382, 602
İsmâîl b. İbrâhîm 256, 277, 282
İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Yahyâ 422
İsmâîl b. İsrâîl er-Remlî 421
İsmâîl b. İyâs b. Afîf 313, 314
İsmâîl b. Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs 511

İsmâîl b. Sudûs 13
İsmâîl b. Ümeyye 393
İsmailoğulları 249
ism-i a'zam 126
İspehbed 85, 185 ~ -ler 183, 187
İsrafil 39, 382, 387
İsrâîl 11, 20, 408, 414, 415, 420, 477, 490, 505, 506, 579, 605
İsrailoğulları 40, 167, 243, 244, 564, 594
İstabaz Erdeşîr 45
İstahr 41, 42, 43, 44, 64, 177, 236, 240 ~ halkı 240 ~ köyleri 41
İşu Ahep 238
İyâd 274, 275, 276
İyâs 212
İyâs b. Kabîsa 211, 214, 218
İyâs b. Muâz 352
İyâs b. Seleme 570, 591, 598, 599, 601, 602, 613
İzedcuşnes 185

K

Ka'b 109, 242, 267
Ka'b b. Esed 530, 547, 559, 563
Ka'b b. Eşref 470, 471, 477, 478, 479, 480
Ka'b b. Lüey 385, 595 ~ soyu 264
Ka'b b. Mâlik 253, 358, 359, 363, 365, 469, 499, 526
Ka'b b. Zeyd 525
Ka'b b. Züheyr 272
Kâbe 136, 137, 140, 141, 145, 162, 164, 244, 247, 256, 261, 262, 263, 264, 269, 288, 290, 293, 295, 304, 305, 310, 313, 334, 335, 336, 343, 345, 348, 359, 365, 385, 406, 407, 417, 521, 527, 528, 590, 591, 595, 597, 601, 609 ~ perdedarlığı 266
Kabîletân 71
Kabîsa b. Züeyb 244, 245
Kabîsa et-Tâî 201
Kabk Dağı 82
Ka'bu'l-Ahbâr 22, 102
Kâbûs b. Münzir 218
kadınlar biatı 354, 566
Kadir Gecesi 408, 409
Kâdûr oğlu Câvânoğulları 281
Kâdûr oğlu Nebîtoğulları 281
Kahtanoğulları 256
Kalemmes 291
Kalos 12
Kalûkıyye 50
Kamea 273
Ka'neb er-Reyyâhî 177
Kârd 85
Kârdâzân 85
Karde gazası 475
Kâre 516, 520, 548
Karin 92
Karkara bölgesi 525
Karkaratu'l-Küdr 466, 468
Kâsım b. Abdullah b. Ömer 602
Kâsım b. Abdurrahman b. Râfi' 498
Kâsım b. Hasan 192, 341
Katâde 11, 15, 23, 24, 318, 382, 407, 421, 497, 534, 600
Katâde b. Diâme es-Sedûsî 298
Katâde b. Nu'mân 497
Katûra 281

Kays 268, 271
Kays Aylân 542
Kays b. el-Eslet 358
Kays b. Gâlib b. Fihr 269
Kays b. Huzâa 136
Kays b. Mes'ûd 210, 212, 218
Kays b. Müsehhar el-Ya'murî 613
Kays b. Sa'saa 421
Kayser 50, 65, 106, 145, 194, 548, 614
kaza umresi 590
Kâzeron 44
Kâzima 59
Kazûkıyye 50
Kelbî 450
Kelb kabilesi 70, 201, 349
kelle vergisi 157, 159
Kerh 61 ~ bölgesi 66
Kerh Meysan 44
Kermân 42, 43, 61, 65, 67
Kermân Şah 67
Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzenî 544
Kesutonus 12
kıble 407, 434
Kınnesrîn 156
Kıptiler 627
Kilâb 260
Kilâb b. Mürre 260
Kilâb b. Talha 498
Kinâne 138, 262, 263, 269, 272, 419, 483, 546, 597
Kinâne b. Cebele 318
Kinâne b. Rebî' 454, 532, 542
Kinâne b. Sûreya 530
Kinde kabilesi 92, 349
Kisrâ 76, 78, 79, 104, 105, 145, 146, 148, 150, 155, 159, 173, 175, 190, 193, 195, 198, 202, 204, 207, 222, 223, 224, 229, 234, 235, 314, 545, 546, 548, 614, 624, 625
Kisrâ b. Hürmüz 198, 201, 209, 218, 219, 220, 624
Kisrâ b. Kubaz 102, 149, 173, 184
Kisrâ b. Mihr Cuşnes 239
Kisrâ Perviz 195, 200, 218
Kitâb-ı Mukaddes 305
Kitap ehli 279, 280
Koceran bölgesi 45
Kofa 189
Kostantin 61, 62
Kostantiniye 61, 84, 189, 190, 621
Kubâ 377, 378, 379, 388, 529 ~ Mescidi 391
Kubâs b. Eşyem 162, 163
Kubaz 94, 95, 96, 97, 100
Kubaz b. Firuz 94, 98, 157
Kubaz b. Perviz 224
Kudâa 263, 264 ~ Arapları 51 ~ kabileleri 46 ~ yurdu 261
Kudeyd 373, 568, 576 ~ suyu 537
Kudüs 359, 360, 406, 616
Kûfe 47 ~ ahalisi 313
Kuleyyis 135 ~ Kilisesi 135, 136
Kumeyr bkz. Muhriz b. Nadle 575
Kûns 42
Kurâ' el-Gamîm 569, 592
Kurâkir Hinvi 216
Kurata kabilesi 527
kurban 591, 597, 598, 606
Kurban Bayramı 466

Kureybe bint Ebî Ümeyye b. el-Mugîre 609
Kureyş 138, 140, 168, 247, 248, 250, 251, 254, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 282, 286, 287, 288, 292, 293, 294, 295, 304, 319, 320, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 341, 342, 343, 344, 348, 350, 352, 363, 364, 365, 367, 368, 373, 375, 376, 381, 386, 394, 396, 397, 398, 399, 402, 403, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 435, 437, 444, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 458, 463, 466, 468, 470, 475, 476, 482, 483, 484, 485, 489, 493, 497, 502, 506, 507, 518, 519, 520, 522, 534, 537, 542, 546, 547, 549, 551, 553, 554, 555, 556, 559, 567, 577, 590, 592, 593, 594, 595, 597, 598, 600, 601, 603, 604, 608, 616 ~-liler 145, 435, 447, 495
Kureyş b. Bedr b. Yahlud b. el-Hâris b. Yahlud b. Nadr b. Kinâne 269
Kureyş ez-Zevâhir 268
Kureyza 113
Kusaî 203
Kusay 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 270, 271, 278, 279, 367
Kutbe b. Âmir b. Hadîde b. Amr b. Sevâd b. Ganem b. Ka'b b. Selime 354, 355
Kuteybe b. Saîd 383, 384
Kutkutâne 212
Küdr 466 ~ gazası 467
Külsûm b. Hidm 378, 391
Kürdî 186, 188
Kürdiyye 188
Kürtler 43, 185
Kürz b. Câbir 398, 399, 401, 614

L

Lahm kabilesi 200, 614
Lahney'a 122, 123
Lahney'a Yenûf Zû Şenâtir 122
Lât 170, 171, 349, 490, 596
Lehâzim 217
Lervîr 42
Leylâ bint Ebî Hasme 331, 367
Leylâ bint el-Hâris b. Temîm b. Sa'd b. Hüzeyl b. Müdrike 268
Leylâ bint Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâa 272
Leys b. Sa'd el-Mısrî 591
Lulyânûs 62, 63
Lût kavmi 87
Lüey 267, 268
Lühay b. Hârise b. Amr Müzeykiyâ b. Âmir Mâissemâ 268

M

Ma'bed 514
Ma'bed b. Amr 469

Ma'bed b. Ka'b b. Mâlik 358, 363, 558
Ma'bed b. Ma'bed el-Huzâî 537
Ma'bed el-Huzâî 514
Mâcuşnes 84
Mâcuşnesfân 85
Ma'dîkerib b. Zî Yezen 150
Ma'di Yekrib 149
Mâh 81, 179
Mahîd 569
Mahmûd 260
Mahmûd b. Amr b. Yezîd b. Seken 496
Mahmûd b. Lebîd 352, 509
Mahmûd b. Mesleme 575, 605
Mahreme b. Nevfel 416, 426
Mahsimilina 12
Mahşi b. Amr 396, 537
Mahşiyye 267
Mahşiyye bint Şeybân b. Muhârib b. Fihr 267
Mahyay 237
Mahzûm 402
Mahzûm b. Hânî el-Mahzûmî 173
Maksimilina 12
Mâlik b. Amr 46, 485
Mâlik b. Duhşüm 449
Mâlik b. Ebî Kavkal 532
Mâlik b. Huzeyfe b. Bedr 613
Mâlik b. Kinâne 272
Mâlikoğulları 255
Ma'mer 13, 15, 250, 308, 391, 421, 531, 591, 595, 606
Mani Kapısı 57
Mansûr 382
Mansûr b. İkrime b. Hâşim b. Abdi Menâf b. Abdüddâr b. Kusay 343
Mâresfend 224
Mâriye 615
Mâriye bint Avf b. Cüşm b. Hilâl b. Rebîa b. Zeyd Menât b. Âmir ed-Dayhân b. Sa'd b. Hazrec b. Teymullah b. en-Nemir b. Kâsıt 108
Mâriye bint el-Hâris b. Cülhüm b. Teym er-Ribâb 200
Martus 12
Ma'rûf b. Harrebûz el-Mekkî 258
Ma'şer 341
Matâbih 101
Matrûd b. Ka'b el-Huzâî 257
Mâüssemâ 107, 108
Mâverâünnehir 81
Mâviyye 267
Mazdek 97
Mazdek b. Bamdaz 102
Mazdek dini 105
Mead 276, 277, 278, 279, 280, 291
Meaddî 203
Mecdî b. Amr el-Cühenî 395, 397, 425
Mecenne 536
Meclitis 29, 34
Mecusi ~ -ler 41, 187, 188, 241, 299, 624, 625 ~ -lik 102
Medain 44, 45, 65, 94, 99, 106, 107, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 221, 238, 239, 240, 545, 546
Medine 109, 110, 195, 223, 243, 245, 251, 253, 340, 344, 351, 358, 364, 365, 366, 367, 373, 376, 379, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 391, 393, 394, 396, 400,

407, 427, 444, 445, 449, 452, 454, 457, 463, 465, 466, 468, 470, 484, 485, 500, 507, 511, 513, 515, 529, 532, 536, 538, 543, 545, 549, 556, 569, 570, 573, 576, 578, 580, 583, 584, 590, 592, 613, 624 ~ Çarşısı 563
Mehazer Cuşnes 235, 236
Mehded bint el-Lihem b. Celhab b. Cedîs 276
mehir 609
Mekhûl 443
Mekhûl eş-Şamî 167
Mekke 101, 110, 113, 114, 135, 137, 138, 140, 142, 143, 145, 162, 165, 166, 195, 223, 248, 252, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 269, 277, 283, 285, 286, 289, 292, 296, 300, 302, 304, 307, 310, 315, 319, 320, 332, 335, 337, 340, 344, 347, 348, 351, 352, 358, 359, 365, 367, 373, 374, 375, 377, 379, 380, 382, 386, 393, 402, 403, 407, 416, 417, 425, 437, 446, 447, 450, 451, 453, 454, 456, 458, 468, 471, 482, 493, 495, 498, 499, 507, 517, 521, 542, 550, 580, 592, 594, 600, 601, 604, 609, 614 ~ ahalisi 264, 458, 494, 537, 606 ~ Bathası 262 ~ fethi 255 ~ -liler 343, 405, 411, 446, 452, 520, 521, 569, 605 ~ Vadisi 418 ~ yolu 569
Melel 404
Menâf 259
Menâfoğulları 321
Menbic 156
Merâd 541
Merdân Şah 233, 234
Merre Tepesi 373
Merrü'z-Zehrân bölgesi 536
Mersed b. Abdullah el-Yezenî 355
Mersed b. Ebî Mersed 462, 516
Merüzan 219, 220
Merv 44
Mervân 245, 607
Mervân b. Hakem 429, 591, 595, 606
Mervân el-Kuraz 210
Meryem 29
Meryem bint İmrân 392
Meryem (kral kızı) 183, 187
Merzüban 182, 196, 215
Mesânî' 219
Mescid-i Harâm 294
Mesih İsa 143
Mesrûh 164
Mesrûk 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153
Mes'ûd b. Amr b. Umeyr 345
Mes'ûd b. Muattib 138
Mes'ûd b. Sinân 478, 479
Mevrik 183, 187, 188, 189, 225
Meymûn b. Kays 216
Meymûn b. Mihrân 383
Meymûn b. Siyâh 310
Meysan 44, 45, 53, 239
Meysere 286
Mezâd 544
Mısır 189, 243, 244

Mi'den 402
Midlece 373
Mihacce 569
Mihca' 434
Mihra Cuşnes 239
Mihrân 96, 174
Mihras suyu 500
Mihrek 43, 54, 55
Mihr Hürmüz 233, 234
Mihrimah 44
Mihr Nersî 68, 82, 84, 85
Mihr Nersiyân 85
Mikail 35, 39, 310
Mikdâd b. Amr 395, 396, 422, 462, 574
Mikdâd b. Esved 277, 416, 490, 492, 572
Mikrez 449, 450, 598, 605
Miksem 368, 420, 508
Miksem Ebi'l-Kâsım 25
Mikyes b. Subâbe 580, 581
Mina 262, 263, 266, 291, 314, 349, 363, 365, 592
Minhâl b. Amr 313, 321
Minuşihr 42
Mirba' b. Kayzâ 489
Mis'ar 421
Mistah 395, 585, 588
Misver b. Mahreme 591, 595, 606, 607
Muâne bint Cevşem b. Cülhme b. Amr 276
Muattib b. Kuşeyr 548
Muâviye 288, 511
Muâviye b. Ebî Süfyân 609
Muâviye b. el-Mugîre b. el-Âs 515
Muâviye b. Sâlih 317
Muavviz 440, 445
Muâz 440
Muâz b. Afrâ 390
Muâz b. Amr 366, 440
Muâz b. el-Ḥâris b. Rifâa b. Sevâd b. Mâlik b. Ganem b. Mâlik b. Neccâr 354
Muâz b. Hişâm 534
Muâz b. Mâis 575
Mûbezân 173, 174
mûbez-i mûbezân 78, 79, 84, 161
mucize 15
Mudar 56, 66, 136, 269, 274, 275, 276, 291, 500, 525, 589
Mugîre 259, 317
Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzûm 247
Mugîre b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm 523
Mugîre b. Ebî Lebîd 25, 123
Mugîre b. Osman 404
Mugîre b. Şu'be 596, 597, 611
Muhacir 391, 394, 395, 462, 498, 535, 575, 591 ~ -ler 341, 396, 397, 399, 401, 420, 461, 462, 469, 502, 532, 544, 585, 591
Muhallem 176
Muhammed 12, 244, 284, 289, 302, 303, 309, 313, 321, 325, 334, 335, 337, 338, 339
Muhammed b. Abdula'lâ 308, 391, 405, 595, 606
Muhammed b. Abdullah 288, 313, 314, 464, 604, 605
Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Sa'saa el-Mâzinî 507

Muhammed b. Abdullah b. Müslim 288
Muhammed b. Abdurrahman 533
Muhammed b. Abdurrahman b. Abdullah b. Husayn 349, 374
Muhammed b. Abdurrahman b. es-Selmânî 143
Muhammed b. Abdülmelik b. Ebi'ş-Şevârib 302
Muhammed b. Ali 285
Muhammed b. Amr 449, 539, 551, 552, 558, 562, 567
Muhammed b. Beşşâr 534, 544
Muhammed b. Bişr 551, 558, 562
Muhammed b. Ca'fer 297, 312, 377, 409, 456, 468, 508, 533, 564, 581
Muhammed b. Cübeyr 271, 288
Muhammed b. Ebî Sa'd es-Sekafî 143
Muhammed b. Ebû Bekir 253, 255
Muhammed b. el-Fadl 466
Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî 278
Muhammed b. Halef 295, 380
Muhammed b. Hâlid b. Asme 544
Muhammed b. Hilâl 462
Muhammed b. Huseym 400
Muhammed b. Huzâa 136
Muhammed b. Hüseyin 325, 485, 491, 500
Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hâris 589, 590
Muhammed b. İshâk 123, 162, 245, 265, 285, 293, 297, 310, 313, 314, 315, 316, 321, 323, 327, 333, 335, 338, 347, 348, 349, 350, 352, 355, 356, 358, 362, 365, 366, 368, 374, 376, 377, 379, 385, 396, 400, 401, 404, 416, 419, 423, 424, 427, 428, 429, 432, 433, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 452, 453, 455, 456, 463, 464, 468, 470, 471, 472, 473, 475, 478, 482, 493, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 504, 505, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 516, 520, 523, 524, 526, 529, 532, 533, 535, 541, 546, 548, 550, 551, 552, 555, 557, 558, 560, 563, 564, 566, 570, 575, 576, 580, 581, 582, 588, 589, 590, 591, 592, 594, 596, 598, 600, 601, 603, 616, 619, 620, 621, 624
Muhammed b. İsmâîl 380, 383, 384
Muhammed b. Ka'b el-Kurazî 125, 338, 341, 345, 370, 400, 508, 542, 603
Muhammed b. Kays 341
Muhammed b. Ma'mer 380
Muhammed b. Mansûr 598, 599
Muhammed b. Merzûk 527
Muhammed b. Mesleme 472, 473, 530, 561, 610
Muhammed b. Mûsâ el-Hareşî 337
Muhammed b. Münkedir 602

Muhammed b. Müslim 349, 384, 380, 384, 416, 435, 482, 548, 591
Muhammed b. Ömer 143, 164, 250, 251, 271, 318, 320, 324, 330, 331, 381, 382, 394, 401, 409, 462, 464, 465, 487, 488, 541, 543, 614, 622, 623
Muhammed b. Sa'd 143, 250, 278, 279, 287, 318, 331, 490, 531, 591
Muhammed b. Sâlih 382, 385, 409, 464, 465
Muhammed b. Sehl b. Asker 242
Muhammed b. Seleme 400
Muhammed b. Sevr 531, 591, 595, 606
Muhammed b. Sîrîn 242, 384
Muhammed b. Şihâb ez-Zührî 350
Muhammed b. Ubeyd el-Muhâribî 313, 400, 420, 422, 434
Muhammed b. Ubeydullah b. Ebî Râfi' 495
Muhammed b. Umâre 408, 598, 599
Muhammed b. Umâre el-Kureşî 249
Muhammed b. Yahyâ b. Habbân 331, 423, 482, 539, 576
Muhammed b. Yahyâ b. Sehl b. Ebî Hasme 394
Muhammed b. Yahyâ el-İskenderânî 439
Muhammed b. Ya'lâ 167
Muhammed b. Yezîd 392, 400, 602
Muhammed b. Yûsuf 163
Muhammed Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî 478
Muhârık 422
Muhârib 268
Muhâribî 164
Muhayrîk 510
Muhayyisa b. Mes'ûd 474
Muhri 421
Muhriz b. Nadle 574, 575
Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî 394
Muka'bir 176, 177
Mukavkıs 615, 627
Musa 167, 243, 244, 305, 311, 381, 408, 422, 461
Mus'ab 357, 358, 503
Mûsâ b. Abdurrahman el-Mesrûkî 480
Mus'ab b. Mikdâm 414, 420, 477, 490, 505, 605
Mus'ab b. Sâbit 318, 320, 394
Mus'ab b. Umeyr 331, 355, 356, 358, 446, 484, 490, 497, 511
Mûsâ b. Dâvûd 387
Mûsâ b. Hârûn 404, 406, 421
Mûsâ b. Îsâ 255
Mûsâ b. İmrân 241, 242, 302
Mûsâ b. Muhammed 611
Mûsâ b. Şeybe 164
Mûsâ b. Ubeyde 598, 601
Mûsâ b. Ya'kûb b. Abdullah b. Zem'a 277
Musâfi' b. Abdi Menâf b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah 483
Musil 187
Musul 16, 27, 44, 45, 190
Muşakkar Kalesi 176, 177

Mu'temir b. Süleymân 405
Mut'im b. Adî 144, 328, 342, 343, 348
Muttalib 253, 256, 257, 258, 259, 325
Muttalib b. Abdillah b. Kays b. Mahreme 162
Muttalib b. Abdi Menâf 253
Muttalib b. Ebî Vedâe 449, 471
Mücâhid 12, 13, 25, 143, 316, 590, 606, 607
Mücâhid b. Cebr 315, 368
Mücâhid b. Mûsâ 390
Mücâlid 317
Mücezzer b. Ziyâd 437
Müctemaulesyâl mevkii 546, 547
Müdrike 273
Müemmel 25
Mühelhil 291
mükâtebe 581
Mükrân 45, 84
Mükrez b. Hafs 395
Mükriz 599
Müleyh 349
Müluku't-Tavaif 13, 41, 47
Münebbih 324, 368, 425, 444, 446
Münebbih b. Haccâc 324, 463
Münebbih b. Osman b. Ubeyd b. Sebbâk b. Abdüddâr 550
müneccimler 41, 54, 55, 72, 73, 222, 228
Münekka 502
Münzir 73, 74, 75, 76, 77, 79
Münzir b. Amr 365, 524, 525
Münzir b. el-Hâris 621, 622
Münzir b. İmruülkays el-Bed' 108
Münzir b. Münzir 73, 93, 107, 156, 200, 201, 219
Münzir b. Sâvâ 615
Münzir Nasr b. Rebîa ailesi 219
Münziroğulları 201, 207
Mürey b. Sinân 488
Müreysî' 576 ~ gazası 568, 569
Mürre 265, 267
Mürre el-Hemdânî 406
Mürre Tepesi 395
Müsâfi' b. Talha 498
Müsehheb 526
Müsennâ b. İbrâhîm 18, 407
Müsevver b. Abdülmelik el-Yerbûî 429
Müslih 421
Müşeyrib 397
Müzdebuz 89
Müzdelife 271

N

Nabati ~ dili 53 ~ -ler 46
Nâbiğa 368
Nabukadnazar 46, 244, 277
Nâciye 267, 594, 595
Nadîre 52, 53
Nadle b. Hâşim b. Abdi Menâf 342
Nadr b. el-Hâris b. Kelede 368, 425, 444
Nadr b. Kinâne 270, 271, 272
Nâfi' b. Abdulkays 454
Nâfi' b. Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî 524
Nâhis 138
Nahl ~ bölgesi 533, 534 ~ mevkii 533, 534, 535
Nahle 346, 402, 404, 410 ~ mevkii 269

Nahrcan 218
Nâile 247, 290
Nakaâ suyu 579
Nakamâ Vadisi 546, 547
Nakî' 451, 522
namazgâh 465
Nâs 273
Nasr ailesi 219
Nasr b. Abdurrahman el-Ezdî 167
Nasr b. Alkame 317
Nasr b. Rebîa 56
Natif 175
Natra 188
Nâziye 444
Nebih b. Haccâc 324
Nebît b. Avs 280
Nebt 277, 279
Necâşî 132, 133, 135, 136, 137, 143, 144, 257, 259, 336, 343, 408, 614, 623, 624
Necâşî el-Asham 622
Neccâroğulları 254, 255
Necdiye yolu 468
Necef 71
Necid 533 ~ ahalisi 368, 524, 526, 546 ~ bölgesi 470
Necidiye yolu 476
Necran 117, 125, 126, 128, 275 ~ ahalisi 126, 127 ~ halkı 125, 126, 127
Nehaî 312
Nehd 385
Nehrevan 182, 185
Nemir 475
Nersî 84
Nersî b. Behrâm 58
Nese' 265
Neseiler 135
nesi' 291
Nevfel 254, 255, 256, 257, 259
Nevfel b. Abdi Menâf 253, 255, 256
Nevfel b. Abdullah 402, 549, 550
Nevfel b. el-Hâris 415, 450
Nevfel b. Esed b. Abduluzzâ 248
Nevfel b. Huveylid 425
Nevzâd 147
Nihlos 13
Nîmrûz 233
Ninova 16, 17 ~ bölgesi 190
Nirufer 44
Nîsâbûr 61, 65
Nistâs 519, 520
Nivenduht 95
Nizâr 272, 274, 276
Nuaym 538, 554
Nuaym b. Hammâd 385
Nuaym b. Mes'ûd 537, 555
Nûbe diyarı 189
Nûh 241, 244, 381, 461 ~ kavmi 289 ~ tufanı 289
Nuhmâs Estertabâ 123
Nu'mân 71, 72, 76, 93, 204, 205, 206, 207, 208, 209
Nu'mân b. Beşîr 394
Nu'mân b. Esved b. Münzir 108
Nu'mân b. İmruülkays el-Bed' b. Amr b. İmruülkays b. Amr b. Adî 69
Nu'mân b. Mâlik el-Ensârî 486
Nu'mân b. Mukarrin el-Müzenî 544
Nu'mân b. Münzir 74, 98, 118, 145, 173, 218
Nu'mân b. Münzir el-Lahmî 200
Nu'mân b. Zur'a 212, 218
Nu'm düzlüğü 121

Nusaybin 50, 64, 190, 239, 240, 347
Nübeyh 368, 425, 444, 446
Nübeyh b. Vehb 266, 445
Nüfeyl 138
Nüfeyl b. Abduluzzâ 259
Nüfeyl b. Habîb 137, 141, 142, 143
Nüfeyl el-Has'amî 143
Nüseybe bint Ka'b 360

O-Ö
Orta Nehrevan 156
oruç 297, 407, 408
Osman 271, 546
Osman b. Abdullah 402, 403
Osman b. Affân 162, 175, 300, 319, 331, 332, 340, 440, 444, 452, 462, 475, 502, 533, 600, 601
Osman b. Ebi'l-Âs 163
Osman b. el-Mugîre 323
Osman b. Huneyf 493
Osman b. Mâlik 521
Osman b. Ma'zûn 331, 469
Osman b. Mihsân 384
Osman b. Saîd 495
Osman b. Ubeydullah b. Ebî Râfi' 385
Ömer 383, 457, 459, 501, 505, 506, 529, 546, 567, 592, 602, 603, 609
Ömer b. Abdullah b. Urve b. ez-Zübeyr 344
Ömer b. Abdülazîz 198
Ömer b. el-Hattâb 18, 129, 159, 265, 299, 336, 383, 384, 385, 404, 422, 434, 436, 449, 457, 459, 493, 498, 499, 502, 505, 517, 551, 577, 578, 580, 601, 605, 609, 611
Ömer b. Subeyh 167
Ömer b. Urve b. ez-Zübeyr 307
Ömer b. Zerr el-Hemdânî 590

P
Pazernicîn 41
perdedarlık 264
Perviz 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 221, 222, 223, 224, 238
Perviz b. Hürmüz 183, 200
Peygamberimiz Muhammed 16
peygamberlik 17, 167, 168, 284, 295, 296, 297, 304, 305, 309, 310, 382, 387, 417, 467, 578 ~ mührü 283, 284, 299, 308
put 12, 13, 38, 125 ~ -perest 353

R
Radvâ 397
Râfi' b. Hadîc 462, 466, 488
Râfi' b. Mâlik 354
Râhida 216
Rakâş bint Rükbe 267
Ramahürmüz bölge 44
Rambihişt 41
Rame Firuz 88
Ram Erdeşîr 43, 45
Ram Hürmüz 56
Rastray ve Şanslan 84
Ravh 380
Ravha 373
Ravh b. Ubâde 382, 385
Rebâb bint Hayde b. Mead 273

Rebâh 570
Rebîa 56, 200, 260, 274, 275, 276, 349, 500, 526
Rebîa b. Abbâd 348
Rebîa b. Âmir Ebü'l-Berâ 527
Rebîa b. Ebî Abdurrahman 379
Rebîa b. Harâm 260
Rebîa b. Nâcid 323
Rebîa b. Nasr 115, 118, 119
Rebîa b. Osman 318
Rebîa kabilesi 200
Rebî' b. Dabu' el-Fezârî 386
Rebî' b. Enes 18
Recan 44
Recî' 569 ~ gazası 516 ~ suyu 516
Redmân 259
Rehzar 190, 191
Rekûbe 373, 522
Resmonus 12
Revhâ 444, 514
Rey 87, 88, 100 ~ ahalisi 181
Reyhâne 149, 150, 567
Reyhâne bint Alkame b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân 135
Reyhâne bint Amr b. Hunâfe 566
Reyhâne bint Zî Ceden 149, 150
Reyma 53
Rezâh 260, 261, 262
Rıdvan biati 601, 602
Riâm 113
Rifâa b. Samuel el-Kurazî 566
Rifâa b. Zeyd b. Tâbût 579
Ri'lâ 524
Riv Erdeşîr 45
Rizâh 261
Rizâh b. Rebîa 263
ruh 15
Ruhâ 156
Rukayye 331, 332, 340, 444, 452
Rum 73 ~ askerleri 50 ~ vbeldeleri 25 ~ diyarı 23, 50, 61, 64, 65, 84, 106, 156, 181, 189, 228, 284, 545 ~ hükümdarı 22 ~ Kralı 150, 182, 186 ~ kralları 15, 61 ~ -lar 40, 59, 62, 63, 64, 65, 100, 157, 182, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 284, 383, 618, 619, 620, 621 ~ sınırı 236 ~ yöreleri 61
Rûme 546, 547
Rûmekân 44
Rumeyle 61
Rûmiye 106, 156, 619
Rûmyuzan 189
Rustâk Hayr 41
Rûşen Firuz 88
Rüfeyde 562
Rüknü'l-Esved 293
Rüknü'l-Yemânî 293
Rüstem b. Ferrûh Hürmüz 238

S-Ş

Sabiiler 363
Sâbit 565
Sâbit b. Akram 610
Sâbit b. Kays 564, 565, 581, 589
Sâbit b. Vakş 509
Sâbûr 42, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 85, 174
Sâbûr b. Erdeşîr 44, 47, 51, 54, 56
Sâbûr b. Harrezad 118
Sâbûr b. Sâbûr 66, 69
Sâbûr er-Râzî 96

Sâbûr Zü'l-Ektâf 58, 66
Sa'd 267, 357, 385, 423, 451, 551, 558
Sadaka 317
Sadaka b. Yesâr 535
Sa'd b. Ebî Vakkâs 319, 320, 395, 396, 398, 399, 402, 404, 424, 497, 500, 605
Sa'd b. er-Rebî' 507
Sa'd b. Hayseme 378
Sa'd b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf 438
Sa'd b. Muâz 356, 357, 377, 399, 423, 428, 436, 461, 511, 547, 548, 549, 550, 559, 562, 566, 567
Sa'd b. Nu'mân b. Ekkâl 451
Sa'd b. Osman 502
Sa'd b. Ubâde 365, 366, 377, 399, 420, 541, 547, 548, 549, 586
Sa'd b. Zeyd 489, 574
Sa'd b. Zeyd el-Ensârî 566
Sa'd b. Zübyân b. Bağîd 267
Safâ 334 ~ Tepesi 291, 320, 321
safî 465
Safî b. Nebît 281
Safiyye 509, 552
Safiyye bint Abdülmuttalib 508, 552
Safrâ 421, 444 ~ köyü 421 ~ Vadisi 444 ~ yolu 522
Safvân 458
Safvân b. el-Hâris b. Şicne 265
Safvân b. Muattal 583, 589, 590
Safvân b. Ümeyye 446, 456, 457, 458, 476, 482, 483, 484, 517, 520, 609
Sagâtir 620
Saharbuht bint Yezdandar b. Kisrâ Anuşirvan 239
Sahr b. Âmir b. Ka'b b. Sa'd b. Teym 585
Sâib 195
Sâib b. Yezîd 475
Saîd 11, 382, 421, 600
Saîd b. Abdurrahman el-Cumahî 388
Saîd b. Anbese er-Râzî 317
Saîd b. Cübeyr 18, 21, 115, 162, 320, 321, 327
Saîd b. Ebî Meryem 384
Saîd b. Ebî Sadaka 242
Saîd b. el-Âs 452
Saîd b. el-Müseyyeb 379, 385, 429, 582
Saîd b. Huseym 313
Saîd b. Minâ 338
Saîd b. Müslim 143
Saîd b. Şürahbîl el-Mısrî 591
Saîd b. Yahyâ b. Saîd 363
Saîd b. Yahyâ el-Emevî 164
Saîd b. Zeyd 462
Sakîf 138, 345, 346
Sa'lebe b. Sa'ye 561, 567
Sa'lebiyye 280
Sâlih b. Ebî Ümâme b. Sehl 471
Sâlih b. İbrâhîm b. Abdurrahman b. Avf 499
Sâlih b. Keysân 500, 504, 505
Sâlim b. Ebü'l-Ca'd 318
Salt 269
Sâm 282
Sâme 267
Samga 489
San'â 132, 135, 142, 148, 154, 545

Sa'sa' 175
Sâsân 41, 47 ~ -ler 174, 235
Sâtırûn 51
Satîh 174
Savâb 495
savaş biati 366
Save Gölü 174
Savrayn 557
Sâye 569
Sefevân 212 ~ Vadisi 398
Sehl b. Huneyf 378, 379, 500, 512, 532
Sehl b. Mûsâ er-Râzî 317
Sehl b. Sa'd 384, 400
Sehle bint Süheyl 331, 332, 341
Sekafî 434
Sel' 573
Selâm b. Ebi'l-Hukayk en-Nadarî 542
Sel' Dağı 547, 550
Selem b. Cünâde 460
Seleme 12, 13, 18, 21, 24, 25, 27, 102, 109, 123, 145, 148, 162, 164, 251, 261, 263, 265, 268, 285, 288, 293, 297, 299, 309, 310, 314, 315, 316, 318, 321, 323, 324, 327, 331, 333, 335, 338, 342, 344, 345, 348, 349, 350, 352, 355, 356, 358, 362, 363, 365, 366, 368, 370, 374, 376, 377, 379, 387, 390, 391, 396, 400, 401, 407, 416, 419, 420, 423, 424, 427, 428, 429, 432, 433, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 449, 450, 452, 453, 455, 456, 461, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 470, 471, 472, 473, 475, 478, 482, 493, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 513, 514, 516, 519, 523, 524, 526, 529, 532, 533, 535, 536, 541, 546, 548, 550, 551, 552, 555, 556, 557, 563, 564, 566, 568, 569, 570, 575, 580, 581, 582, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 603, 606, 607, 612, 614, 615, 616, 619, 620, 621, 622, 624, 625, 627
Seleme b. el-Ekva' 570, 571, 572, 573, 575, 576, 601, 613
Seleme b. el-Fadl 244, 245, 278, 314, 396, 445, 448, 451, 456, 520, 560, 576
Seleme b. Selâme b. Vakş 444
Selît b. Amr b. Abdi Şems b. Abdi Vüd 615
Selît b. Amr el-Âmirî 614
Selît b. Kays 566
Sellâm b. Ebi'l-Hukayk 478, 480, 532
Sellâm b. Mişkem 468, 530
Selmâ 252
Selmâ bint Amr 251
Selmâ bint Amr b. Rebîa 268
Selmâ bint Amr en Neccâriye 255
Selmâ bint Edd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar 268
Selmâ bint Esed b. Rebîa 272

Selmâ bint Kays Ümmü Münzir 566
Selmâ bint Süleym b. el-Hâf b. Kudâa 272
Selmâ bint Vâil b. Atiyye es-Sâiğ 201
Selmâ bint Zeyd b. Amr 252
Selmân 259, 543, 544, 545
Semave Vadisi 174
Semerkand 101
Semmâk el-Hanefî 434
Semrân bölgesi 277
Semud 400
Semüre b. Cündeb 488
Semüre b. Umeyr 254
Seniyyetü'l-Murâr 594
Seniyyetü'l-Mürre 396
Seniyyetü'l-Vedâ' mevkii 573
Sentark hükümdarı 45
Sercis 187
Serendib 161
Serif 499
Sersâr Vadisi 53
Setîh 118, 174, 175
Sevâd b. Gaziyye 433
Sevâd ~ bölgesi 44, 45, 46, 51, 61, 94, 99, 156, 176, 209, 223 ~ halkı 181 ~ toprakları 64
Sevde bint Akk 274
Sevde bint Zem'a 393, 445
Sevîk gazası 466, 467, 469, 470
Sevr 371, 373
Sevr b. Yezîd eş-Şe'mî 167
Sevr b. Zeyd 171, 473
Sevr ~ Dağı 375 ~ Mağarası 370, 373
Sevrî 382, 409
Seyer kumluğu 444
Seyf 147, 155
Seyfân b. Ma'dîkerib 161
Seyf b. Zî Yezen 145, 146, 148, 161
Sibâ' b. Abduluzzâ 497, 498
Sibâ' b. Urfeta el-Gifârî 541
Sicistan 44, 57, 66, 90, 91
Sîfe'l-Bahr 397
Silkân 472, 473
Sinân el-Cühenî 577
Sincibu 104
Sind 66 ~ diyarı 84 ~ -liler 146, 150
Sinimmâr 70, 71
Sîrîn 590
Sol bölgesi 104
Sudan diyarı 85
Su'de el-Kurazî 561
Sûfe 263, 265, 291
Suhara 87, 90, 91, 92, 94, 96
Suhayrâtu'l-Yemâm 397, 569
Sûku'l-Ahvâz 44
Sunh 378, 393
Suristan 44
Suriye 621
Sus 61, 65
Sübey'a bint Abdi Şems 596
Süddî 325, 404, 406, 421, 485, 491, 500
Süfyân 25, 393, 420
Süfyân b. Vekî' 551, 605, 619
Süheyl 603
Süheyl b. Amr 348, 366, 390, 425, 449, 538, 598, 600, 603, 604, 605, 609
Süheyl b. Beydâ 331, 404, 461
Sühreb 218
Sülâfe bint Sa'd b. Şehîd 484
Sülâfe bint Sa'd b. Şüheyd 517

Süleyman b. Davud 280
Süleymân b. Mûsâ el-Eşdak 443
Süleymân b. Ömer b. Hâlid er-Rakî' 400
Süleymân b. Verdân 523
Süleymân b. Yesâr 318
Süleymân el-Yeşkerî 534
Süleymân eş-Şeybânî 302
Sürâka b. Cuşum el-Müdlecî 419
Sürrak 44
Süveybe 164
Süveyd 532
Süveyd b. Ebî Kâhil 215
Süveyd b. es-Sâmit 351
Şabât 94
Şâbe 180, 181
Şa'bî 317, 382, 383, 385, 387
Şâfi' b. Küleyb es-Sadefî 114, 115
Şahbûr 48, 49
Şâhîn 189
Şahinşah 44
Şahinşah b. Behrâm 57
Şahinşah Kubaz 222
şairler 386
Şam 50, 51, 61, 64, 71, 93, 123, 124, 142, 156, 157, 171, 173, 251, 257, 259, 260, 282, 283, 286, 360, 399, 406, 410, 416, 455, 531, 532, 534, 608, 616, 617, 619, 621 ~ ahalisi 621 ~ diyarı 27, 35, 46, 167, 257, 258, 259, 282, 569, 621 ~ Ezriâtı 531 ~ Nabatileri 46
Şamtâ 235
Şam yolu 411, 475, 569, 608
Şaz Sâbûr 53
Şeddâd b. Esved 503, 504
Şeddâd b. Evs 167
Şehbâ' 71
Şehrâm Firuz 88
Şehrân 137
Şehrberaz rütbesi 189
Şehr b. Havşeb 17
Şehrezor 51
Şehriberaz 190, 193, 194, 235, 236, 237
Şehriyâr 222, 223
Şelûm 23
Şemir 100, 101
Şemir Yur'iş b. Yâsir Yun'am b. Amr Zi'l-Ezâr 115
Şemir Zülcenâh 100
Şemsûn 25, 26, 27
Şenûe Ezdileri 260
Şerâhîl 70
Şerîk b. Amr b. Vehb es-Sekafî 498
Şeybân 379
Şeybe 251, 253, 254, 257
Şeybe b. Mâlik 496
Şeybe b. Rebîa 324, 345, 415, 424, 425, 432, 442, 444, 446
Şeyhayn 487 ~ Kalesi 544
şeytan 18, 57, 113, 167, 220, 263, 306, 339, 340, 341, 342 ~ taşlama 263
Şıkk 117
Şiraz ahalisi 87
Şîreveyh 222, 224, 225, 227, 232, 233, 234, 235, 240, 626, 627
Şîreveyh b. Kisrâ 219
Şîreveyh b. Perviz 224
Şîrî 222

Şîrîn 222, 223, 228, 229
Şîs 282
Şît 282
Şuaybe 330
Şu'be 312, 318, 415, 591
Şubet Abdullah yolu 397
Şucâ' b. Vehb 610, 614, 621, 622

T

Taberistan 102
Tâbiha 273
Tağlib 65, 272 ~ diyarı 61
Tahâristan halkı 87
Tâif 138, 156, 345, 346, 347, 392, 402, 625
Talha 500, 552
Talha b. Abdullah 570
Talha b. Ebî Talha 484
Talha b. Osman 491
Talha b. Ubeydullah 319, 393, 462, 498, 499, 502, 570, 573
Tâlib b. Ebî Tâlib 426
Tâlût 420, 421
Taraf 611
Târık 422
tarihçi 386
Tarkablina 29, 35
Taşan 44
Tavk b. Mâlik 121
Tay 280 ~ kabilesi 210, 471
Tayrude köyü 41
Taysabûn 59, 63, 76, 81, 82, 91, 182, 221, 236, 240
Tebâle 249
Teğlemeyn 541
Temîm 61, 212
Temîmoğulları 176
Ten'îm 520, 522
Tenûhiler 46, 71
Terîh en-Nâsıb 280
Tevrat 112, 241
Tevrat ehli 278
Tevvec 65
Teym 266, 268, 293
Teyt 468
Tezîd b. Hulvân 51
Tihâme 140, 287, 290, 292, 385, 471, 483, 514, 546, 595 ~ ahalisi 136 ~ bölgesi 290
Tikrît 51
Tîrâ 41
Tirbâl 43
Tuayme b. Adî 425, 483
Tufan 243, 244
Tufeyl b. Abdillah b. Sehbere 373
Tufeyl b. el-Hâris 523
Turan 45
Tuster 50
Tübba' 99, 100, 101, 108, 109, 110, 112, 113, 115
Tübba' b. Hassân 93, 121
Tübbân Es'ad 102, 116
Türk ~ diyarı 228 ~ Hakanı 82, 94, 185, 188 ~ -ler 59, 81, 91, 101, 107, 180, 181, 182, 188 ~ yurdu 161, 188

U-Ü

Ubâde b. es-Sâmit 354, 355, 366, 443, 465, 577
Ubeyd b. Muhammed el-Verrâk 296, 380
Ubeyd b. Saîd 312
Ubeyd b. Umeyr 303, 384
Ubeyd b. Vehb 177

Ubeyde 395, 396, 397, 432
Ubeyde b. Cerrâh 610
Ubeyde b. el-Hâris 395, 396, 397, 415, 432
Ubeydullah 599
Ubeydullah b. Abbâs el-Hüzelî 330
Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe 582, 616, 619
Ubeydullah b. el-Mugîre b. Muaykîb 356
Ubeydullah b. Ka'b 468, 541, 552, 570, 575
Ubeydullah b. Mûsâ 379, 408, 415, 598, 601
Ubeydullah b. Vâzi' 492
Udey 267
Uhud 358, 464, 484, 485, 486, 488, 490, 491, 501, 509, 510, 511, 513, 518, 538, 546, 547 ~ Dağı 484, 485, 489 ~ günü 490, 510 ~ Harbi 460, 478, 482, 188, 492, 496, 513, 515, 516, 517, 523, 537, 550
Ukâz 515, 596
Ukbe b. Âmir 354, 355
Ukbe b. Ebî Muayt 334, 414, 419, 444, 445, 451
Ukbe b. Osman 502
Ukkâşe 576
Ukkâşe b. Mihsân 402, 574, 575, 576, 610
Umâre b. el-Velîd b. el-Mugîre 328
Umâre b. Ziyâd b. Seken 497
Umeyr 273, 458
Umeyr b. Ebî Vakkâs 462
Umeyr b. el-Humâm 435
Umeyr b. Vehb 429, 456, 457, 458
Umeyre bint Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik 164
Umman 156
umre 254, 402, 537, 590, 595, 605
Ureyd 468, 469
Urve 302, 416, 464, 582, 595, 607
Urve b. Esmâ b. es-Sʌlt es-Sülemî 524
Urve b. ez-Zübeyr 333, 335, 344, 366, 374, 377, 401, 410, 419, 424, 441, 456, 533, 541, 564, 582, 591, 606
Urve b. Mes'ûd 596
Urve b. Verd el-Absî 532
Usayye 524
Usfân 110, 373, 536, 569, 592
Ustrân Selâr 85
Utbe 431, 452
Utbe b. Amr b. Cehdem 450
Utbe b. Ebî Leheb 452
Utbe b. Ebî Vakkâs 496, 500
Utbe b. Gazvân 402, 404
Utbe b. Gazvân b. Câbir 396
Utbe b. Gazvân es-Sülemî 404
Utbe b. Rebîa 324, 345, 348, 414, 415, 424, 425, 428, 430, 431, 432, 442, 444, 446
Uyeyne b. Hısn 541, 542, 548, 570, 571
Uzzâ 170, 171, 349, 490, 506
Übey 204, 205
Übey b. Halef 499, 500
Üded 278
Ümeyme 244

Ümeyme bint Abdülmuttalib 509
Ümeyye 258
Ümeyye b. Abdi Şems 162, 258
Ümeyye b. Ebi's-Salt 281, 290
Ümeyye b. Halef 338, 368, 399, 419, 425, 437, 438, 439, 441, 442, 444, 446, 517
Ümeyye b. Hâlid 384
Ümmi Kattâl 248
Ümmü Abd 335
Ümmü Amr 532
Ümmü Bekr bint el-Müsevvir 251
Ümmü Enmâr 498
Ümmü Eyyûb 588
Ümmü Habîb bint Esed b. Abdiluzzâ b. Kusay 248
Ümmü Habîbe 623, 624
Ümmü Hakîm 471, 484
Ümmü Kirfe 612, 613
Ümmü Kusay Fâtıma 260
Ümmü Külsûm 452, 475
Ümmü Külsûm bint Amr b. Cervel el-Huzâiye 609
Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebî Muayt 609
Ümmü'l-Benîn 526
Ümmü'l-Fadl 447
Ümmü'l-Fadl bint el-Hâris 450, 471
Ümmü'l-Melik bint Amr b. Hucr 108
Ümmü Mead 276
Ümmü Mistah bint Ebî Rühm b. el-Muttalib b. Abdi Menâf 585
Ümmü Rûmân 393
Ümmü Sa'd 551
Ümmü Seleme 21, 277, 538, 560, 561, 606
Üneys 139
Ürdün 370, 621
Üsâme b. Amr es-Sehmî 429
Üsâme b. Zeyd 444, 586
Üseyd 356, 357, 578, 586
Üseyd b. Hudayr 356, 357, 511, 529, 578, 586
Üseyd b. Sa'ye 561
Üseyd b. Zuheyr 462, 487, 574, 575
Üsvar 220
Üşeyre 398

V
Vâdi'l-Kurâ 611, 612
vahiy 380, 382
Vahşi 483, 484, 498, 504
Vahşiyye bint Şeybân b. Muhârib b. Fihr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne 267
Vâil 358
vakfe 262
Vâkıd b. Abdullah 403, 405
Vâkıd b. Abdullah el-Yerbûî 404
Vâkıd b. Abdullah et-Temîmî 402, 410
Vâkıdî 243, 251, 287, 309, 316, 318, 319, 382, 393, 394, 404, 407, 446, 462, 464, 466, 469, 470, 475, 476, 478, 487, 610, 627
Vâkıf 358
Varaka b. Nevfel 248, 249, 302, 303, 305
Veddân gazası 399, 537
Vedîa 532
Vehb 243

Vehb b. Abdi Menâf b. Zühre 248
Vehb b. Cerîr 162
Vehb b. Kusay 258
Vehb b. Münebbih 13, 22, 25, 27, 123, 125, 126, 195, 243
Vehb b. Umeyr 456
Vehriz 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 175
Vekî' 307, 312, 318, 393
Vekî' b. Udus 143
Velîd b. el-Mugîre 293, 324, 338, 339, 341, 392
Velîd b. Utbe 415, 417, 432
Verd b. Amr 612
vergi 84, 157, 158, 159, 220, 225, 237
Vezr 104
Vîn 219

Y

Ya'fer 101
Ya'fur 101
Yahlud 269
Yahtiyanus 156, 157
Yahudi 299 ~ -ler 240, 283, 353, 361, 394, 403, 407, 463, 474, 480, 529, 530, 531, 538, 542, 554, 559, 616 ~ -lik 101, 112, 123, 127, 128, 249, 567
Yahya 311
Yahyâ b. Abbâd 263, 437, 448, 452, 495, 502, 552, 582
Yahyâ b. Abdullah b. Abdurrahman 391, 445
Yahyâ b. Âdem 579, 619
Yahyâ b. Afîf 313
Yahyâ b. Bükeyr 439
Yahyâ b. Ca'fer 198
Yahyâ b. Ebî Kesîr 307, 334, 379
Yahyâ b. Ebi'l-Eş'as 313, 314
Yahyâ b. Maîn 162
Yahyâ b. Mikdâd ez-Zem'î 277
Yahyâ b. Muhammed b. Kays el-Medenî 379
Yahyâ b. Saîd 379, 380, 393, 591, 595, 606
Yahyâ b. Sâlih 242
Yahyâ b. Urve b. ez-Zübeyr 333, 335
Yahyâ b. Vâdıh 317, 410
Yahyâ b. Ya'kûb Ebû Tâlib 410
Yahyâ b. Ya'mer 193
Yakaza 266
Yakub 244
Ya'kûb 596, 598, 609
Ya'kûb b. İbrâhîm 242, 338, 595, 606
Ya'kûb b. İshâk 384
Ya'kûb b. Ukbe 612
Ya'kûb b. Utbe 145, 327
Ya'kûb el-Kummî 592
Ya'lâ b. Atâ 143
Ya'lâ b. Ümeyye 385
Ya'mer b. Avf 264
Ye'cec Vadisi 453, 520
Yeksûm 145, 149, 150
Yelyel 397, 427
Yemâme 61, 64, 156, 175 ~ günü 437
Yemen 85, 99, 101, 109, 110, 112, 118, 119, 120, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 154, 155, 161, 175, 195, 203, 219, 220, 257, 258, 259, 269, 273, 277, 290, 314,

347, 385, 583, 625, 627 ~ ahalisi 119, 161 ~ -liler 145
Yemliha 12
Yemnîh 11, 12
Yemrut 345
Yenbu' 398, 400
Yenûf Zû Şenâtir 123
Yerâ 278
Yesrib 101, 114, 252, 299, 300, 425, 468, 481, 537, 546
Yeyn 569
Yezdicerd 68, 69, 72, 75, 76, 77, 81, 82, 85, 223, 240, 241
Yezdicerd b. Behrâm 93
Yezîd 11, 24, 421
Yezîd b. Abdillah b. Kuseyt 560
Yezîd b. Amr 109
Yezîd b. Câriye 611
Yezîd b. Ebî Habîb 355, 615, 625, 626
Yezîd b. el-Mükessir b. Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr 215
Yezîd b. Habîb 624
Yezîd b. Hârûn 390
Yezîd b. Hâtıb 510
Yezîd b. Himâr es-Sekkûnî 214
Yezîd b. Huseym 400
Yezîd b. İyâs en-Nehşelî 70
Yezîd b. Muhammed b. Huseym el-Muhâribî 400
Yezîd b. Müshir 214, 216
Yezîd b. Rûmân 401, 409, 416, 419, 424, 441, 444, 455, 468, 529, 541
Yezîd b. Sa'lebe b. Hazme 354
Yezîd b. Ziyâd 18, 21, 338, 345, 370, 555
Yezîd b. Zürey' 23, 391, 600
Yobil 36
Yukarı Nehrevan 156
Yûnus 16, 17, 18, 19, 20, 21
Yûnus b. Abdula'lâ 244, 277, 302, 308, 334, 388, 407, 540, 602
Yûnus b. Bükeyr 313
Yûnus b. Ebî İshâk 162, 384
Yûnus b. Mettâ 346
Yûnus b. Muhammed 330, 331
Yûsânûs 62, 63, 64
Yusuf 311
Yûsuf b. Mûsâ el-Kattân 591

Z

Zâbâb mevkii 544
Zafâr 583
Zahrân bölgesi 517
Zat-ı Tuman 109
Zâti Irk yolu 476
Zâtu'l-Uşeyre gazası 399, 400
Zâtu'l-Yesâr 569
Zâtu'r-Rikâ' gazası 533, 536
Zâtu's-Sâk 397
Zâzân Ferruh 221, 222, 237
Zâzî 239
Zebîr 564, 565
Zebur 115
Zefirân 421, 423
Zefrâ bint Haniy b. Beliy b. Amr b. el-Hâf b. Kudâa 271
Zekeriyâ b. Îsâ 279
Zekeriyâ b. İshâk 380, 385
Zekeriyâ b. Yahyâ b. Ebî Zâide 383
Zekeriyâ b. Yahyâ ed-Darîr 312, 323
Zekvân 524

Zekvân b. Abdi Kays b. Hâlde b. Muhalled b. Âmir b. Züreyk 354
Zem'a b. Esved 343, 368, 425, 444, 446, 449
Zemzem 256, 290, 292, 310, 447
Zencî b. Hâlid 249
Zend 277
Zerâvendâz 84, 85
Zerdüşt 102
Zerdüşt b. Hurrekân 102
Zermihr 94, 97
Zeyd 206, 209, 260
Zeyd b. Adî 207
Zeyd b. Amr 299
Zeyd b. ed-Desine 516, 517, 519
Zeyd b. el-Hârise 539
Zeyd b. Erkam 312, 577, 578, 579
Zeyd b. Hammâd 200
Zeyd b. Hârise 318, 319, 393, 399, 444, 453, 454, 470, 471, 475, 476, 540, 610, 611, 612 ~ seriyesi 611
Zeyd b. Muhammed 539
Zeyd b. Sâbit 410, 462, 487, 538
Zeyneb 451, 452, 453, 454, 455, 456, 540, 610
Zeyneb bint Cahş 539, 540, 585
Zeyneb bint Evs b. Hârise 210
Zeyneb bint Huzeyme 523
Zındık Mani 53, 57
Zi'b 268
Zi'b b. Adî soyu 119
Zî Kār 200, 210, 212, 216, 217, 218 ~ Çölü 213, 214
Zî Kared 570 ~ bölgesi 576
Zî Tuvâ 454 ~ mevkii 592
Ziyâd b. İlâka et-Tağlibî 255
Ziyâd b. Seken 496
Ziyâd b. Sümeyye 394
Zû Ceden el-Himyerî 130
Zû Emer 475
Zû Esîr Tepesi 572
Zû Kared 572
Zû Nefr 137, 139
Zû Nüvâs 128, 129, 130, 132
Zur'a 122, 123
Zû Ruayn 119, 120
Zû Şenâtir 122
Zû Yezen 148, 149, 150, 151
Zübeyr 244, 320, 490, 568
Zübeyr ailesi 305
Zübeyr b. Adî 409
Zübeyr b. Bekkâr 277, 279
Zübeyr b. el-Avvâm 319, 331, 332, 408, 411, 412, 424, 492, 499, 508
Zübeyr b. Mûsâ 163
Züheyr 46, 342, 343, 368
Züheyr b. Ebî Ümeyye 342, 343
Zühl b. Şeybân 216
Zühre 260
Zührî 198, 300, 308, 385, 387, 391, 401, 464, 531, 542, 582, 591, 592, 595, 596, 597, 603, 606, 607, 609, 619, 625
Zü'l-Ceddeynoğulları 210
Zülektâf 64
Zülhuleyfe 592, 608
Zülkarneyn 108, 114
Zülkassa 610
Zülmerve bölgesi 608
Züneym 600

İslam Klasikleri

Editör: Prof. Dr. Mehmet Azimli

Yayınlananlar

1. Salim b. Zekvan (70/689), *es-Sire* (Arapçası ile), çev. Harun Yıldız.
2. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Kitabu'l-Esnam* (Arapçası ile), çev. Beyza Bilgin.
3. Kasım b. Sellam (224/838), *Kitabu'l-Emval*, çev. Cemalettin Saylık.
4. Zühri (124/741), *el-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Muhammet Nur Akdoğan.
5. İbn Hibban (354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, çev. Harun Bekiroğlu.
6. Ezraki (250/864), *Ahbaru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz.
7. Ebu Hanife Dineveri (282/895), *el-Ahbaru't-Tıval*, çev. Zekeriya Akman, Hüseyin Siyabend Aytemür.
8. İbn Kuteybe (276/889), *el-İmame ve's-Siyase*, çev. Cemalettin Saylık.
9. İbn Rüsteh (300/912), *el-Alaku'n-Nefise* (Arapçası ile), çev. Ali Fuat Eker.
10. Minkari (212/827), *Vakatu Sıffin*, çev. Cemalettin Saylık.
11. İbn Zebale (199/814), *Ahbaru'l-Medine ve Ezvacu'n-Nebi* (Arapçası ile), çev. Fatih Mehmet Yılmaz.
12. Yahya b. Adem (203/818), *Kitabu'l-Haraç* (Arapçası ile), çev. Osman Eskicioğlu.
13. İbn Habib (245/859), *el-Muhabber*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.

14. İbn Ebi Davut (316/927), *Kitabu'l-Mesahif* (Arapçası ile), çev. Abdülkadir Karakuş.

15. Taberi (310/923), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, çev. Cemaleddin Saylık.

16. Hayyat (300/912), *el-İntisar* (Arapçası ile), çev. Metin Yıldız.

Baskıya Hazırlananlar

17. İbn Abdurrabbih (328/940), *el-İkdu'l-Ferid*, çev. Musa Kazım Yılmaz.

18. Taberani (360/971), *el-Evail* (Arapçası ile), çev. Hakan Temir.

19. Muhammet Şeybani (189/803), *es-Siyeru'l-Kebir*, çev. İbrahim Sarmış, Said Şimşek.

20. İbn Ebi Şeybe (230/845), *Kitabu'l-Meğazi* (Arapçası ile), çev. Ramazan Önal.

21. İbnu'l-Fakih (290/902), *Kitabu'l-Buldan* (Arapçası ile), çev. H. Avni Güllü.

22. İbn Adim (660/1262), *Buğyetü't-Taleb fi Tarih-i Haleb*, çev. Hayri Alkan.

23. Hemdani (334/945), *Sıfatu Cezirati'l-Arab*, çev. Ahmet Yeser Savaş.

24. Gırnati (566/1171), *el-Muğrib* (Arapçası ile), çev. Seher Parlak.

Çevirisi Yapılmakta Olanlar

25. Abid b. Şeriyye (67/686), *el-Ahbar*, çev. Fatih Çakmak.

26. Süleym b. Kays el-Hilali (76/695), *es-Sakife*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.

27. İbn İshak (151/768), *Siretü İbn İshak*, çev. Selahattin Yıldırım.

28. Mamer b. Raşid (153/770), *el-Cami*, çev. Ahmet Oğuz.

29. Rebi b. Habib (180/796), *Müsned*, çev. Fuat Koca, M. Emin Eren.

30. Seyf b. Ömer (180/796), *Kitabu'l-Cemel*, çev. Sıddık Korkmaz.

31. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Asar*, çev. Yahya Solmaz.

32. Ebu Yusuf (182/798), *Kitabu'l-Haraç*, çev. Süleyman Şahin, Mustafa Yüceer.

33. Ebu Yusuf (182/798), *er-Reddü ala Siyeri'l-Evzai*, çev. İbrahim İlhan.

34. Fezari (186/801), *Kitabu's-Siyer*, çev. Ramazan Özmen.

35. Muhammet Şeybani (189/803), *Kitabu'l-Hiyel*, çev. Saffet Köse.

36. İbnü'l-Kelbi (204/820), *Mesalibu'l-Arab*, çev. İlyas Uçar.

37. İbn Hişam (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Cahit Külekçi.

38. Ezdi (231/846), *Futuhu'ş-Şam*, çev. Ali Dadan.

39. İbn Hayyat (240/854), *Tarih*, çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu.

40. İbn Habib (245/859), *el-Munemmak*, çev. Adem Apak-İsmail Güler.

41. İbn Zenceveyh (251/865), *el-Emval*, çev. Ahmet Yıldırım.

42. Cahız (255/869), *el-Osmaniyye*, çev. Muhammed Nur Akdoğan.

43. Cahız (255/869), *el-Beyan ve't-Tebyin*, çev. İsmail Araz.

44. İbn Abdülhakem (257/892), *Futuhu Mısr ve'l-Mağrib*, çev. Mustafa Kılıç.

45. İbn Şebbe (262/876), *Tarihu'l-Medineti'l-Münevvera*, çev. Şahin Bal, Bilal Abır.

46. İbn Abdülhakem (268/882), *Siretü Ömer b. Abdülaziz*, çev. Hüseyin Arı.

47. İbn Sellam İbazi (273/887), *Kitabun fihi Bedu'l-İslam*, çev. Selim Yılmaz, Nurullah Aydın.

48. Fakihi (275/888), *Ahbaru Mekke*, çev. Mehmet Yalar, Hasan Taşdelen.

49. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *el-Mearif*, çev. Harun Bekiroğlu.

50. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Uyunu'l-Ahbar*, çev. İsmail Araz.

51. İbn Kuteybe Dineveri (276/889), *Fazlu'l-Arab ve't-Tenbih ala Ulumiha*, çev. İsmail Araz.

52. İbn Tayfur (280/893), *Kitabu Bağdat*, çev. Mustafa Hizmetli.

53. Ebu Zura Dımeşki (281/894), *Tarihu Ebu Zura*, çev. Edip Akyol.

54. İbn Ebi'd-Dünya (281/894), *Hilmu Muaviye Maktelu İmam Ali*, çev. Halil Ortakçı.

55. Yakubi (294/905), *Tarih*, çev. Sedat Seçkin Bozkurt.

56. İbn Hayyan el-Vekii (306/918), *Ahbaru'l-Kuzat*, çev. Yunus Kocabıyık.

57. Cehşiyari (331/942), *Kitabu'l-Vüzera ve'l-küttab*, çev. Selahattin Polatoğlu, M. Şirin Aladağ.

58. Mağribi (333/944), *el-Mihan*, çev. Mehmet Kavşut.

59. Mesudi (345/956), *Mürûcu'z-Zeheb*, çev. Hüseyin Güneş, Salih Geçit, Ahmet Gül.

60. Mesudi (345/956), *et-Tenbih ve'l-İşraf*, çev. Mikdat Eser.

61. Yazarı Meçhul (350/961), *Kitabu'l-Uyun ve'l-Hadaik fî Ahbari'l-Hakaik*, çev. Saim Yılmaz.

62. Makdisi (355/966), *el-Bed ve't-Tarih*, çev. Fatih Toktaş.

63. Ebu'l-Ferec İsfahânî, (356/967), *Mekatilu't-Talibiyyin*, çev. Cemil Keskin.

64. Hamza Isfehani (360/970), *Tarihu Sini Mülûku'l-Arz ve'l-Enbiya*, çev. Habib Demir.

65. İbn Nedim (385/995), *el-Fihrist*, çev. Tahsin Koçyiğit.

66. İbn Miskeveyh (421/1030), *Tecaribu'l-umem*, çev. Yavuz Selim Göl, Mustafa Bıyıklı, Mustafa Öncü.

67. Yazarı Meçhul, *Ahbaru'l-Beramika*, çev. Zeynep Dağ.

68. Biruni (453/1061), *el-Kanunu'l-Mesudi*, çev. Seher Parlak.

69. İbn Abdilber (463/1071), *el-Kasdü'l-Ümem ve'l-İnbah ve'd-Dürer*, çev. Hakan Temir.

70. İbn Vasıl (697/1298), *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*, çev. İlhan Baran.

71. Yazarı Meçhul (763/1362), *Ahbaru'd-Devleti'l-Abbasiyye*, çev. Ahmet Nuri Koca.

İBN CERÎR ET-TABERÎ

Târihu't-Taberî -2-

...Resulullah (sav.):
Kureyş'in vay hâline! Savaş onları yiyip bitirdi. Beni ve Arapları baş başa ve rahat bıraksalar da onlar beni bertaraf ederlerse Kureyş muradına ermiş olacak. Allah beni onlara galip kılarsa o zaman da fevç fevç İslam'a girecekler. Ama onlarda bir takat kaldıkça savaşacaklar. Kureyş ne zannediyor? Vallahi Allah'ın bana verdiği görev uğruna onlara karşı mücadeleyi sürdüreceğim. Allah ya bu davayı muzaffer kılacak ya da bu uğurda ruhumu teslim edeceğim...

...Hudeybiye'den önce İslam'da hiçbir zafer onunki kadar büyük olmadı. Savaş döneminde insanlar ancak muharebe meydanında karşılaştılar. Ancak barış olup da savaş sona erince insanlar birbirlerine güvenince bir araya geldiler. Karşılıklı konuşup tartıştılar ve müzakerelerde bulundular. İslam makul düşünebilen kime sunulduysa onlar İslam'a girdi. O iki yıllık (barış) döneminde İslam'a girenlerin sayısı daha önceki dönemde girenler kadar ve hatta ondan daha çoktu...

ISBN 978-605-7596-09-3
9 786057 596093

ANKARA OKULU YAYINLARI